Prof. Dr. Said Ramazan el Bûti

yaratıcının varlığı yaratılanın görevi

İSLAM AKAİDİ

madve

Madve Yayınları : 15
Mayıs 1986

Ciltgrafik : Kemal Güler
Dizgi - Baskı : Erenler Matbaası
Tashih : İsmet Maden

M. Said Ramazan El - Bûti

كبرى

اليقينيات الكونية

وجود الخالق ووظيفة المخلوق

yaratıcının varlığı yaratılanın görevi

İSLAM AKAİDİ

Türkçesi
Mehmet YOLCU
Hüseyin ALTINALAN

madve

Prof. Kazım İsmâil Gürkan Cad. Üretmen Han No : 27/3
Tel : 512 00 30 (üç hat) Cağaloğlu - İSTANBUL

BİR KAÇ SÖZ

Yüce Allah'a sonsuz hamd ü senâlar olsun.

İlmî derinliği, İslâmî titizliği, ince kavrayışı ve kaynaklara vukufiyeti sebebi ile günümüz ilim adamları arasında, sahih çizginin seçkin bir temsilcisi olarak haklı bir şöhrete ulaşmış bulunan muhterem üstâd M. Said Ramazan El-Bûtî'nin külliyatı arasında özel bir yeri olan elinizdeki kitabı da neşretmek yayınevimize nasip oldu.

Bilindiği üzere Madve Yayınları, çağın doğurduğu türlü çeşit itikâdî sapkınlıklara gerekli dozda ve titizlikte cevap verdiği ve Türkiye şartlarında bu cevapların elzem olduğu için, üstâd M. Said Ramazan El-Bûtî'nin külliyatını 1982 den bu yana neşretmektedir. Bu bağlamda başkaları yayınevimizi takip ve taklit ettikleri için Hoca efendinin Türkiye Müslümanlarına tanıtılmasında hizmetimiz olduğu kanaatiyle ayrıca bahtiyarız. Okuyucunun, artık hareketlerin menşeini ve sebebini takdir edebilecek durumda olduğundan hiç kuşkumuz yoktur ki, adımların sosyopsikolojik nedenlerini kavrayarak mezkûr doğrultudaki gayretleri bu potada inceleyip değerlendirecektir inşallah. Bu cümleden olarak Madve Yayınlarının bu çabası da, Hocaefendinin külliyatını tamamlamak için okuyucuya verdiği sözün bir tezahürüdür. Mevla yardım ederse çabalarımız yoğunluk kazanmıştır ve verdiğimiz sözü, bila istisna yerine getirmek hedefimizdir.

Yayınevi olarak, Hocaefendinin bu güzide eserini külliyatın ortalarında neşretmeyi uygun bulmuştuk. Ancak henüz altıncı eserini neşretmiş olmamıza rağmen; beklediğimiz ilgi oturdu, birçok fakültede ders kitabı olarak okutulan ve İslâm âleminin Batısından Doğusuna, birçok yerinde haklı bir şöhreti olan bu müstesna eser aranır oldu. Yayınevimiz, okuyucu tarafından âdeta neşre zorlandı. Bu sebeple, günümüz insanının inanç buhranlarını atlatabilmesine, karmaşa ortamından sahih çizgiyi seçebilmesine vesile olacağını ümid

ettiğimiz bu eseri, bir an evvel neşretmeyi vazife bildik. İnşallah külliyatın diğer eserlerini de kısa zamanda tamamlayıp, alnımızın akıyla vazifemizi yapmak istiyoruz. Bu cümleden olarak, gündemdeki konuların kısa zamanda tamamlanacağını ve diğerlerinden bir çoğunun da hazırlanmakta olduğunu muhterem okuyucuya müjdelemek isteriz.

Bu gayretlerin, ihlasla sürdürülmesi bağlamında gerekli olduğuna inanan her okuyucunun, dualarıyla destek olmasını istirham etmeyi bir vazife biliyoruz. Gayrisinden Mevla muhafaza buyursun.

Çalışma bizden tevfik Allah'tandır. O herşeyi en iyi bilen ve en iyi değerlendirendir.

MADVE

TAKDİM

Akide ve inancını aklının gerisine atan
Aklını kendi özbenliğinin, vicdanının bağlarından koparan.
Düşünen, istediğini, dilediğini seçmek için düşünen.
Fakat, aklına nasıl düşüneceğini, nasıl tasavvur edeceğini telkin etmek istemeyen.
Her özgür insana
Bu kitabı armağan ediyorum

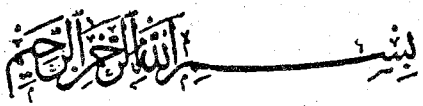

Bir ve tek olan, yeri ve gökleri gücüyle, kudretiyle yok olmaktan kurtaran, insana akıl gibi bir nimeti armağan ederek şereflendiren, her insanı islâm fıtratı üzerinde yaratan Allah'a c.c. hamdolsun. Risâlet kervânının sonuncusu olan Hz. Muhammed'e a.v., ashabına ve aile efrâdına cümleten selât u selâm olsun.

İmdi elinizde bulunan bu kitâp «Kübrâ'l-yakîniyyâti'l-kevniyye»[1] adlı kitâbın üçüncü baskısıdır. Bu kitâp üzerinde hayli emek vererek bir daha tetkik ve tashihler de bulundum. Yanısıra, şurada burada düşündüğüm kadarıyla gerekli olan bazı eklemeler yaptım. Öyle sanıyorum ki,böyle yapmakla daha dikkatle ele alınması gereken konuların hakkını da verdim. Anlaşılması güç olan bir takım paragrafları da eklemelerle ve basit cümlelerle açıklamaya gayret ettim.

Bu baskıda değişiklik yaptığım konuların en göze çarpanları, herhalde şunlardır: Tarihî maddecilik, yaratılış ve tekâmül. Özellikle ikinci konu olan «yaratılış ve tekâmül meselesini» öylesine genişlettim ki, artık okuyucunun bunun ötesinde bir açıklama ve daha geniş bilgiye ihtiyaç duyacağını sanmıyorum.

Hakikatı, gerçeği araştıran müslüman ve gayrı müslim araştırmacıların, bu araştırmalarının sonuçlarını, çeşitli vesilelerle ve değişik yöntemlerle açıklamaları, müstakil bir kitap halinde neşretmeleri bir usûl ve metot haline gelmiştir. Araştırmayı yapan, bu konuda emek sarfeden ilim erbabının katında çalışmalarının çok ehemmiyet arzetmesi, elde edilen verilerin müstakil bir biçimde yayınlanmasını zorunlu kılmaktadır.

Bana kalırsa bu giriş mahiyetindeki kitabın kıymeti, asıl gerçek değeri, arkasından gelecek mühim araştırmalarla beraber mütalaa edildiği ve onlarla birleştirildiği an ortaya çıkacaktır. Böyle yapılma-

(1) «Kübrâ'Yakiniyyâti'l-Kevniyye«: Evrendeki En Büyük Gerçekler anlamındadır. Genel olarak, kabul edilen gerçekler anlamına da gelir. (Çeviren)

dığı takdirde herkesin kendisine göre, birşeyleri önemli meseleler vehmetmesi işten bile değildir. O zaman pek çok insanın kafasını, tatbik edilmesi ve pratiğe aktarılması hiç de mümkün olmayan nazari (soyut) nazariyeler meşgul edecek, fakat hakikatı araştırma ve düşünceyi geliştirme yolunda bunların ne bir faydası ne de katkısı olmayacaktır.

Benim bu kitabımı beğenen takdir eden, bunun üzerine saf ve temiz duygularını dile getiren kardeşlere gelince, onlara ayrıca tüm içtenliğimle teşekkür eder bu tâhir duygularını muvaffak olmam için, ihlâs ve samimiyetle dosta yapılan bir duaya çevirmelerini rica ederim.

Yeniden baskıya hazırladığım bu kitabımı baskıya verirken Allah Teâlâ'dan tek dileğim; nura ve aydınlığa muhtaç hale gelmiş -ya da getirilmiş- bulunan kalplerin ve gönüllerin derinliklerinde onu bir kor haline getirmesi ve onları bununla aydınlatması, beni de nefsimin kötülük ve hilelerinden koruması, yaptığım her işimde sadece kendisinin rızâsından ve ihlâs nimetinden mahrûm etmemesidir. Zira bu en hayırlı umuttur.

Dimaşk : Zül-Ka'de : 1393
Kânun-u evvel : 1973

İkinci Baskının Önsözü

Allah'a hamd olsun

Allah'a hamd olsun... Ki O, herşeyi muvaffak edendir. Her hayrı ilham eden O'dur. Her hakk'a, hakikate yol gösteren, ulaştıran da O'dur.

Allah'a hamd olsun... Ağız dolusuyla bu sözü söylüyor ve bütün duygularımla, kalbimin derinliklerinde onu hissediyorum. Bana hakkı, gerçeği ilham eden, bildiren O'dur. Ayrıca hakka davet etmek ve onu başkalarına da gösterebilmem için bana yol gösteren de O'dur. Hakkı, hakikatı, gerçeği savunabilmem için beni kalemle donatmıştır O.

Aslında O'nun büyük mükâfatı ve bol lûtfu olmasa bunların hiçbirine lâyık değilim. Gerçek manada bağışlayan ve tümüyle fazilet O'ndandır ve O'nundur. Tüm bunlara karşılık ben sadece ve ancak hamd edebilirim.

Yaklaşık iki sene önce, herşeyin yaratıcısı ve ezeli sahibinin varlığı hakkındaki delilleri, insanın ona ibadet etmesinin asıl gerekçeleri, O'nunla bir bağının olması, omuzuna yüklenen çok çetin mesuliyetinin belgeleri hususunda Allah Teâlâ'nın ilhâm ettiği şeyleri yazmıştım.

İnsan aklı ile yaratıcının varlığını belgeleyen deliller arasında açılması ve keşfedilmesi o kadar zor olan herhangi bir perde ve engelin ya da katedilmesi, aşılması gereken uzun ve çetin bir mesâfenin bulunmadığını açıklamıştım. Sadece ortada var olan kin, heva ve heves ile değişik amaç ve maksatların etkisiyle oluşan sun'i ve zoraki bir bulanıklık var ki, bu Allah'ın varlığının delilleri ile akıl arasında bir engelin varlığını vehmettirmektedir. Bu olgu bazılarına bu iki varlık arasında çok uzak ve büyük bir ayrılığı hayal ettirmektedir... Artık bu durumda konuyu araştırması ve hakikatı ortaya koyarak iki varlık arasında sözü edilen engelin vehim ve bir saplantıdan öteye geçmediğini, aralarındaki uzaklığın hayal ve ütopya cinsinden bir şey olduğunu, Hakkın hakikatın, gerçeğin gözle görülebilecek kadar açık ve se-

çik, zihin ve kalplere çok yakın bulunduğunu ortaya koyacak birisine ihtiyaç vardı.

Sözünü ettiğim delilleri yazma işinde yaptığım, anlaşılması gayet kolay, açık ve zihne yerleşmesi basit olan delilleri ortaya koymak, mechul, kapalı, anlaşılması güç olan delillerden meseleye yaklaşmaktan kaçınmak oldu. Bütün gayret ve çalışmalarım, değişik zaman ve mekânlarda çeşit çeşit akıllarca kabul edilen, revaç bulan ilmi delilleri ortaya koymak, bunları kullanılır ve faydalanılır hale sokmak oldu. Sadece bir sınıf veya gurup insanın anlayabileceği, diğerlerinin anlayamayacağı ya da anlamakta güçlük çekecekleri şeylerden bahsetmekten sakındım. Yanısıra, tarihin herhangi bir dar kesiminde ortaya çıkmış bir medeniyetin gündeme getirdiği, yaygınlaştırdığı ve herkese kabul ettirdiği şeylerden de söz etme ihtiyacı duymadım.

Dilimin hakkını vermekten aciz kaldığı Allah'a hamd olsun ki, O Allah c.c. bu çalışmanın semeresini vermesini irade etmiş, dilemiştir. Bunun te'siriyle, pekçok insanlar ve değişik çevreler bu eserime yöneldiler. Aydın çevrelerden, kültürlü ve araştırıcı çok insanlar, meslek ve meşreplerinin farklılığına rağmen bu naçiz çalışma üzerinde düşündüler, değer verdiler.

Mü'min çevrelere gelince onlar bu eserle imanlarını artırdılar sağlamlaştırdılar, Hakk'a davet alanında harcadıkları mesailerini bununla daha da güçlendirdiler.

Şu âna kadar kalplerini iman nuru aydınlatmamış, sadece heva ve heves, zevk ve eğlence ile oyalanmış, buna rağmen herhangi bir kötü niyet ya da çirkin amaç peşinde koşmayan, buna benzer duygu ve düşüncelerin benliğini sarsmadığı özgür akıl sahipleri ise, uzun süreden beridir mahiyetini araştırdıkları, durmadan çabalayarak ilerlemeye çalıştıkları bu alanda, şu çalışmam çoklarının derdine devâ, yarasına merhem oldu. Böylece sıkıntılı, zor ve çelişkilerle dolu bulunan fikri araştırmalarında belli bir sonuca vararak, karmaşık teori ve dedi kodu mâhiyetindeki kuruntulardan kurtuldular. Allah Teâlâ'ya iman etmenin verdiği rahat ve huzur havasını teneffüs etmeye v kendi durumlarını düzelterek hidâyet yoluna sarılmaya kati kesin ve sarsılmaz ilmî[2] pek çok delile dayanmaya, gurur veren hayaller ve şehevi duyguların temellerindeki bulanık delillerden yüz çevirmeye başladılar. Hakikatı dile getirmemiz gerekiyorsa, bunların içinde öyle adamlar var ki, daha önceleri felsefî materyalizm akâidine -inancına- çağırıyorlar ve muhtelif ilhâd -küfür- düşüncelerini harfiyyen müsbet biliyorlardı.

(2) Bilimsel. Çev.

Kendi nefislerinin arzu ve heveslerini akıl ve düşüncelerine tercih eden, ilk planda şehvet ve duygularına boyun eğen, kuşkusuz bu tip insanlara göre bu kitap hayli derin bir çalışma olarak ortaya çıkacaktır. Zira bu eser mücerret aklî ve ilmî değer ölçülerini hayatında ikinci ve üçüncü plâna iten faktörlerle en ufak bir noktada uyuşma ve aynîlik arz edemez. Buna imkân da yoktur. Artık bu durumda bulunan bir nefsin, o duygulara tam bir şekilde boyun eğdiği, önceki istek ve arzularıyla edindiği intibalara bağlı kaldığı halde bu kitaba yönelmesi abes olur. Bunlardan birisinin bütün düşünce ve işlerini açık olarak söylememesi tabiidir. Eğer herşeyi açık açık söylerse, aklını bu duygulara boyun eğdirmenin hiç bir anlamı ve değeri yoktur.

Sözünü ettiğimiz insanlardan pekçoğu belli bir aydınlanma merhalesinden sonra, sadece kötü niyetlerinden bu kitaba yönelmektedir. Onların bu kitaba karşı böyle bir tavır içine girmeleri bile, araştırmamda esas aldığım açık seçik delilleri ortaya koyma, meseleleri etraflıca izâh etme hususunda gösterdiğim hassasiyetin yanısıra, kitabın yazılış gayesi olan hak ve hakikatı belgelendirmede muvaffak olduğuma en açık ve en büyük delildir. Bu insanların kötü niyet ve kin hususunda son derece hassas olmaları ve bununla yetinmeleri bunun dışında bir şey yapmamaları da bize yeter. Zira bu durum onların içinde bulunduğu haleti ruhiyeyi ve asıl mazeretlerinin nereden kaynaklandığı gerçeğine gayet güzel tercüman olmaktadır.

Bu kitaba şüphe ve kuşkuyla yanaşanların bazıları, aklın ortaya koyduğu tüm hükümlerin tartışma götürdüğünü ve bunların her halukârda hâkikat olarak kabul edilmemesi gerektiğini, bunlarda kuşkunun yeri bulunduğunu ileri sürerek sonradan cephe açmaya kalkıştılar. Onların mantığına göre akılla ortaya konan hükümlerde herhangi bir aldanma ve aldatılmanın bulunmadığı ispat edilmelidir. Bu, ispatlanmadan bu kuralın üzerinde temellendirilmeye çalışılan her meseleden kuşku etmek hakkımızdır.

Aslına bakarsak bunlara verilecek cevap çok açık ve nettir. Bunlar kelimenin tam anlamıyla gidişatlarının ve hayatlarının gerçeğinden kolaylıkla sıyrılmaya çalışıyorlar. Aklın ortaya koyduğu hükümlerden şüphe eden ve bunlara kalbi yatmayan birisi, yaşadığı hayatını ve başkalarıyla olan değişik -muhtelif- dünyevi ilişkilerini aklın en ince verileri ve hükmü üzerinde bina etmez. Yanısıra; aklın hükümlerine gönlü yatmayan ve bunlara teslim olmayan bir fert, düşünce hayatını çeşitli felsefi prensiplere dayandırarak bu haliyle aklın basiretine ve bilimsel verilere boyun eğdiğini iddia edemez. Aynı şekilde aklın hükümlerine karşı kalbi rahata kavuşmayan adam, akılla bütün hayat düzenini ve her işini halletmeye kalkışmaz. Ta ki, bu metotla

bir gün Allah'a ve bunun arkasından gelecek temel meselelerin varlığına iman etmeyi gerektiren belgelerle yüz yüze geldiğinde, hemen akılla varılan hükümlere kalbinin yatmadığını ifade edip ilan etsin. Ki böylece aklı etkisiz hale getirenin : «Ey akıl ben sana güvenmiyorum. Ve senin gösterdiğin çizgiden de gitmiyorum» demeye bir nebze hakkı olsun...

Akli verilere güvenmeyen ve onlara uymaya razı olmayan, dünya hayatı boyunca aklın hiçbir hükmüne boyun eğmez. Geçimini sağlamak, herhangi faydalı bir işi elde etmek ya da bir yaşam programı çizmede de akla danışmaz. Bu adamın durumunu tespit etmeye çalıştığımızda heryerde ve tüm insanlar nezdinde böyle birine «deli» dendiğini görüyoruz. İşte bu vasıfta olan insanı da -İslâm- dini mazur görür, mazeretini kabul ederek baş ve göz üstünde tutar. Artık o istediği kadar, evrende mevcut hakikatlerden dilediğini akıl ve mantık dışı görsün, elinden geldiğince ve gücünün yettiğince küfretsin, inkâr etsin önemi yoktur. Çünkü o delidir artık. Ve deliye mükellefiyet, yükümlülük yoktur.

⁂

Kitabın konularından birini çıkarıp yahut herhangi bir ekleme yaptım mı?

Kitâbın bölümlerinden hiçbirini tamamen çıkarmadım. Ancak iki konuyu enine boyuna tahkik ettim ve fazlaca açıklama ve izahlarda bulunmak suretiyle hakikatı, gerçeği daha ayan beyan bir şekilde sunmaya çalıştım.

Birincisi: Hakikatı araştırma metodunun gereği olarak bazı kapalı noktaları basitleştirmeye kolaylaştırmaya çalıştım. Böylece kapalı kalan bazı yerlere değindim. Zaten okuyucu kardeşlerden bana ulaşan bazı mülahazalar bunu yapmamın gerekliliğini vurguluyorlardı. «Gereklilik delâleti»nin keyfiyeti üzerinde sözü hayli uzattım. «İllete dayalı kıyasın delâleti» üzerinde de durdum. Her iki konuyu da işlerken gücüm nisbetinde meseleyi kuru bilimsel yöntemlerden ve ıstılahlardan uzaklaştırmaya çalıştım. Her iki meselenin insan düşüncesiyle ilgilerinin ufkunu açtım. Hayatın muhtelif alanlarından seçtiğim çeşitli örnekleri böylece artırmış oldum.

İkincisi : Pozitivist maddeciliğin ve bilimsel temellerinin genişçe izah edildiği bir giriş yazdım. Bu açıklamayı Allah'ın c.c. varlığının delilleri arasına yerleştirdim. Bu çalışma birinci baskıda sunmaya gayret edip yetiştiremediğim bir izâhtır.

Bunlara ek olarak kastettiğim mana ve mefhumlara açık bir şe-

kilde delâlet etmeyen bazı kelime ve cümleleri de değiştirdim. Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın kemaline ve uluhiyyetine şekil ve edeb bakımından ya da konu açısından- yakışmayan şeyleri zannettiren kelime ve cümlelerin yerine de başkalarını tercih ettim. Amaçladığım bilimsel tahkik metoduna yakışmayan mana ve anlamlara çekilebilecek olanlarını çıkardım.

Değiştirdiğim bu cümlelerin çoğu, mü'min kardeşlerimin kitabı dikkatle okumaları ve gözümden kaçan hataları ve düşüncelerini açıklamaları neticesinde meydana gelmiştir. Bu dünyada onlara teşekkür ettiğim gibi ahırette Cenabı Allah'ın c.c. onları mükafatlandırmasını dilerim. Okuyucular tarafından gönderilen mütealalardan birisinde de, bilim ve bilimsel ıstılahlar arkasına saklanarak bazı çirkin amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan birinin yazdığı kitâba, ikinci baskıda geniş bir ilmi reddiye yazmam tavsiye ediliyordu. Zira sözü edilen kitap bazı çevrelerce göklere çıkarılmış ve kendilerine yakışır biçimde, yazarını araştırıcı bir bilim adamı ve devrimci bir kahraman olarak görmeye başlamışlardır.

Ben sözü edilen kitabı gözden geçirdim. Kitabın asıl üzerinde durduğu üç önemli bölüm var. Birinci bölümde yazarın bütün vurgulamak istediği din ile bilim konusunda eskiden beri tekrarlanıp durulan sözlerin dışına çıkmamaktadır. Saf bilimsel hamlelerin akılda Allah'a imana herhangi bir yer bırakmadığını ifade etmektedir.

İkinci bölümde : Cebr, ihtiyar, meşiet ve kaza konularını ele almış, bunlardan, iblisin kıssasından hareketle, bir problem ortaya koymaya gayret etmiştir.

Üçüncü olan son bölümde kendisinin beğendiği, yaratılış ve ondan kaynaklanan problemlerin gerçek ve bilimsel izahını, yorumunu vermektedir. Sunduğu yorum tamamıyla diyalektik materyalizmin tarihî yorumunun aynısıdır.

Bu kitaba temel üç bölümüyle reddiye yazmanın en güzel yolu herhalde «Kübrâ'l Yakînîyâti'l-Kevniyye» kitabını olduğu gibi yeniden basmaktır.

Şöyleki :

Cebr ve ihtiyar : Bu konu eskiden kalma klasik bir yaklaşımdır ki, ilhâdı meslek edinenler ve hempaları sürekli ona sığınmışlardır -bu kitabımızda enine boyuna incelenmiş, gayet açık ve bilimsel bir yolla izah edilmiştir.- Üniversitedeki öğrencilerimden edindiğim intiba ve tecrübeye göre- Artık ona herhangi bir ek veya dipnot yazmaya gerek kalmamıştır. Bunun için üç temel konu etrafında dolanan kitabın sahibine reddiye olarak bu bölüme bir şey eklemeye ihtiyaç duymuyo-

rum. Ancak şöyle bir cümleyle de olsa onu ikâz etmeden geçemiyeceğim :

Cebr ve ihtiyar hakikatleri, Hallac'ın şatahatından ya da bazı sofilerin sözlerinden yahut buna benzer zayıf ve uydurma haber ve eserlerden alınmaz. Bu konuyu iyice kavrayabilmek için bilimsel araştırma metodunu rivayet ve sened alanında kullanmamız gerekir ki, herşeyden önce yazarın bunları öğrenmesi zorunlu görünüyor.

Diyalektik materyalizme ve tarihin bu açıdan yorumuna gelince, bu önsözde okuyucunun aklını bununla meşgul etmeye gerek yoktur. Bu konuyu kitabın uygun bir bölümünde izâh etmeye çalışacağım. Öyle sanıyorum ki, bunun ötesinde özgür fikir sahibi okuyucularım herhangi bir açıklama ve yoruma ihtiyaç duymayacaklar. Ve bilimsel eleştiri (!) sahibinin sergilediği bilimsel saplantı ve uydurmalara karşı reddiye yazmaya gerek olmadığını kavrayacaklardır.

Birinci bölümdeki söyledikleri -ki bu konu kitabın her bölümüne serpiştirilmiş halde yer yer vurgulanmaktadır- değişik vesilelerle tekrar ettiği din... bilim... ve bilimsel gelişme ile ilgili sözleri ise, bu önsözde yazara diyeceklerimiz, -okuyucuya kitabımızdaki ilgili bölüme bakmasını salık verdikten sonra-, şunlardır :

Bilimi kötüye kullanmayı amaçlayan ve bilimsel vicdanına ihanet etmek istemeyen biri olarak bilimsel eleştirmene düşen, herşeyden önce, bilimsel araştırma yolu ile körü körüne araştırmayı birbirinden ayıracak bir kriter veya metodoloji ortaya koymasıdır. Yanısıra, bilimin vardığı neticelerin, reddedilmesi imkânsızlaşan kanunlarla, kuru bir iddia ve faraziyeden öteye geçmeyen teori ve kuruntuların birbirinden ayırtedilmesi için temel-ayırıcı bir vasıf ortaya koyması zorunludur.

Bu ölçüt olmadığı takdirde «bilimsel eleştirici» bizden, değişik araştırıcıların birbirinden ayrı ve muhtelif düşüncelerinden derleyerek meydana getirdiği fikir demetini kabul etmemizi, boyun eğmemizi ve bunları toplu halde inceleme ve bilim olarak değerlendirmemizi isteyemez. Aynı şekilde bütün bu araştırma ve inceleme yapanları da modern ilmin öncüleri olarak nitelendiremez.

Bertnard Rusel, Dekart, Darwin, Pavlof, Marx, Freud gibileri nasıl modern bilimin öncüleri olarak görülebilir? Halbuki bunların herbiri diğerinden fersah fersah uzaklıkta bulunan muhtelif yollara saplanmışlardır. Yanısıra, «bunların düşünceleri ve teorileri toptan aklın kendisine boyun eğmesi kaçınılmaz olan gerçek bilimin ta kendisidir» demek ne derece doğru olabilir? Gel görki bunların hepsi tamamen birbirinden farklı ve birbiriyle çelişkili teori ve görüşlerden öteye gitmemektedir.

Tekâmül (evrim) teorisinin sahibi olan Darwin, tarihi materyalizm avanelerinin dört elle sarıldığı ve üzerinde ısrar ettikleri diyalektik materyalizme inanıyor muydu? Ayrıca kendisinin ortaya attığı düşüncenin bilimsel açıdan değeri neydi? Ölünceye kadar peşinde koştuğu, buna rağmen herhangi bir kesinlik kazandıramadığı bu görüş, onun ölümünden sonra hâlâ bilim olarak mı kafamızı ütüleyecekti? Onun görüşüyle alay eden, basit ve yüzeysel, indî bir saplantıya bağlayan ve bunu uzun uzun te'lif ettikleri eserlerinde eleştiren bilim adamlarının yeri neydi ve bunca çalışmalarının hiç mi değeri yoktu?

Sonra Marx, Darwin'in bu teorisine inanıyor muydu? Her ikisi de birlikte Freud'un teorisine güveniyorlar mıydı?

Tarihi olayları, diyalektik tahlil yöntemiyle çözmeye çalışanlar, başkalarının tercih ettikleri mekanik tahlil yöntemine inanıyorlar mıydı?

Bütün bu karmaşık ve değişik gürültülü görüş ve teorilerin hepsi, ancak bilimsel araştırıcının istediği varsayılan sahada yaşamaktadır. Artık bunlar araştırıcıya yol göstermekte ve araştırıcı onların himayesinde yoluna devam etmektedir. Bu görüşlerin sahipleri de -yoz laşmış bilimsel anlayışa göre- modern bilimin temellerini atan ve onun vazgeçilmez temel taşlarıdır.

Peki bu teorilerin hangisi gerçeğe uygun olan bilim sayılmalıdır, hangileri de gerçekten, hakikaten sapan cahillik olarak değerlendirilmelidir? Yoksa bunların hepsi birbirine muhalif oldukları ve bir birleriyle çeliştikleri halde bilim olarak mı kabul edilecek ve onları ortaya koyan filozoflar da bilim sahasında sağlam adımlar atmış kişiler olarak takdir mi edilecek?

Böyle kabul ettiğimiz de 'Allah'a inanan kimse' dendiğinde ne anlaşılacaktır. Bundan kasıt, sözü edilen teorilerden eline geçeni seçen ve onu tercih eden kimse mi olacaktır? Peki bu teorilerden birini diğerlerinden neye göre seçecektir insan? Yoksa Allah'ı inkâr ettikten sonra gözlerini bağlayıp bu teorilerden hangisini isterse onun peşine takılması iman etmiş olması için yeterli mi kabul edilecektir?

Neden moloz bilimciye herşeyden önce bilimin ne demek olduğunu sormuyoruz? Bilimin hakikatı ve mahiyeti nedir diye sormalıyız ki, artık onun «bilim» kavramından neyi amaçladığını rahatlıkla anlayabilelim.

Allah'a iman etmiş kimseler, kendilerinin temelde toplu halde varoluşunda, kendi kendisine varolan, varlığı kendisinden olan, bunun için herhangi bir varlığın yardımına ve desteğine gerek duymayan bir varlık olan Allah Teâlâ'ya bağlandıkları zaman, varoluş problemlerini çözümlemiş olurlar. Bu yoruma göre, devr-i daim, teselsül

ve tercih edilecek şeyler ortada yok iken tercih etme (Tercih bi ğayrı murecceh) gibi imkânsız herhangi bir şeye dayanma yoktur. Biz bu yorumu herhangi bir çelişki ve saplantısı olmayan bilimsel bir çözüm olarak görüyoruz. Peki Allah'ın varlığını inkâr edenlere göre varoluş problemi nasıl çözümlenmektedir? Bunu da görmeye çalışalım :

Bilim molozu bu soruya şu sözleriyle cevap vermeye çalışmıştır : Bütün varlıkların asıl mayası «sedim»dir. Anladığım kadarıyla bu çürümüş ve kokmuş şey demektir. Peki bu «sedim» dediğin şeyin aslı nedir ve varoluş sırrı nereden kaynaklanmaktadır? diye sorulduğunda, «bilemiyorum...» diye cevap vermektedir. Daha sonra bu cahilliğini, bu acizliğini, bilimin üzerinde bina edildiği en sağlam varoluş dayanağı olarak göstermeye çalışır. Sonra bu açıklamayı ve dayanağını kabul etmediğimiz takdirde, aynı soruyu bize yönelteceği tehdidinde bulunmakta ve aniden karşımıza dikilip 'Öyle ise Allah'ı kim yarattı?...' diye sormaktadır.

İşte böyle düşünüyor bilim kavramının meftûnu olmuş, fakat onun içeriğinden habersiz olan adam... O sanıyorki, sedim ile Allah, kendi kendilerine varoluşları bakımından aynı varlıklardır. Mü'minler 'peşinen' ikincisini ilâh kabul ettiklerinden birincisini terk etmektedirler. Madem ki varoluşun anlamı her ikisi için de aynıdır, öyleyse artık Allah'ın yaratıcısını sormak, sedimin yaratıcısını sormak kadar tamamen doğru ve isabetli bir soru olur.

Bu bilim yobazına diyoruz ki, sedim dediğin şey mümkün olan varlıklar cinsindendir. Mümkinatın varlığı -ya da varoluşu- ancak kendi dışındaki bir etki ile meydana gelir. Yoksa her iki taraftan birini tercih seçeneği kalmamış olur. Buna karşılık Allah Azze ve Celle «vacibul Vucûttur.» Yani bizzat kendi zatındandır. Ve varlığı herhangi bir taşma veya etki ile meydana gelmiş değildir. İşte onun ilâh olmasının anlamı da budur. Bunun için Allah'ın uluhiyetine iman eden birisi açısından Allah'ın zatı için mutlak manada böyle bir sual söz konu olamaz. Ama adam Allah'ın uluhiyetine inanmıyorsa bu durumda soru abes olur. Zira sorunun asıl merkezi üzerinde soran ile cevap veren arasında anlaşmazlık bulunmaktadır. -Yani soruyu soran Allah'ın varlığına inanmıyorsa, onu kim yarattı? diye kendisini gülünç duruma düşürmemelidir. Cevap veren de Allah'ın varlığını kabul etmeyen birisi için «Allah'ı kim yarattı» sorusuna cevap arama zahmetine katlanmasın.

Sonra bu adama deriz ki :

Allah'a ve O'nun elçisine tam manasıyle iman etmiş müslüman birisi, Allah'a imanın gereklerinden herhangi bir sebep ve gerçekten dolayı hiçbir prensipten en ufak bir taviz vermez.

Mü'minler, medeniyet rüzgarlarının çağdaşlık ve modernistlik akımları diye ortaya koyduğu gibi, bilim, gerçek ve hakikat zannettikleri herşeye meşruluk süsü veren kimseler değildir.

Mü'min gayet iyi bilir ki bu şekilde islâmı çağa ve modern meselelere adapte etmeye çalışan insanlar Allah'a ve O'nun elçisine tam ve samimi bir şekilde iman eden müslümanlardan başkalarıdır. Yanısıra, İslâm'ın bilimsel gelişmelere engel olmayacağını ve ondan rahatsızlık duymayan bir din olduğunu da kavramışlardır.

Burada, müslümanların araştırmalarını eksiklik, yetersizlik ve bilimsel cahillikle itham edip suçlamaya çalışan bilim yobazından talebimiz «bilim» kavramını, efradını cami, ağyarını mani, tam ve mükemmel olmasının yanında bilimsel de olan bir tanımıyla ortaya koyması, arkasından, önümüze yolumuzu aydınlatacak ve adım adım yükselmemize destek olacak, bizi «bilim»e doğru harekete geçirecek ve cahilliğe düşmekten rahatlıkla koruyabilecek, kendisiyle herşeye derinlemesine nüfuz edebileceğimiz bilimsel bir yöntem lütfetmesidir.

⁂

Bu önsözde açıklamam gereken başka bir şey daha var. Onunla bazı muhterem okuyucularımı aydınlatmak istiyorum:

Bu kitâpta işlediğimiz İslâm akidesini, bölümlerinin herhangi bir yerinde Yunan Felsefesi veya Sûfî mantığa dayandırdığımız sanılmasın. Mutlak olarak söylüyoruz ki böyle bir şey yapmadık ve işlediğimiz konuların tamamında kat'i burhan ve delillere dayandık. Bunlar tarihin hangi devresinden gelirlerse gelsinler ve hangi dilden öbürüne nakledilirlerse edilsinler, herhangi bir değişiklik arzetmeyen saf bilimsel değerleri ifade ederler. Fasit daire, devri daim, teselsül, müraccah olmadan tercih etme ve iki zıt kutbun birleşmesi, kanunların batıl ve yanlış olduğu heryerde yürürlükte bulunan evrensel bir teamül mesabesindedir. Hiçbir akıl ve mantık sahibi yoktur ki, bilimsel birer kanun oldukları bilincinde olarak veya olmayarak bunları bilmemiş ve onlarla bazı meselelerini çözmemiş olsun.

Evet... Yunan felsefesi bu kanunların sistemleşmesi için bazı delil ve burhanların kullanılmasına yardımcı olmuştur. Teselsülün butlanına oranla «tatbik burhânı» diye adlandırılan delil gibi. Fakat biz bunların hiçbirine yanaşmadık. Daha çok, kolay, basit ve amme düşünce hayatıyla daha sıkı ilişkisi bulunanlarını seçtik ve bunlar üzerinde durmayı tercih ettik.

Okuyucularla aramızda araştırma metodu olarak şöyle bir yol takip ettik. Dayandığımız temel meseleler ve asıl üslûp bakımından,

herkes tarafından kullanılabilen mantıkî değer yargıları ve bütün akıl sahiplerinin kabul edebilecekleri ya da kabul ettikleri şeyleri temel aldık. Herşeye rağmen İslâm düşüncesinin, tarihin akışında araştırmaya ve bilimsel kaide ve kurallara öncülük ettiğini ve onlara destek olduğunu kabul ediyoruz.

Bazıları, sade mantıkî delillere dayanmayı veya genel geçer illetlere dayanan kıyası temel almayı alışılmamış garip bir şey olarak değerlendirir ve bu tür bir davranışın Aristoteles mantığından kaynaklandığını sanmaktadır.

Ancak sarsılması imkânsız olan temel bir hakikattır ki, Yunan mantığı genel geçer bir kural ve zorunlu bir delilden bile habersizdir ve bunları hiçbir zaman tanımamıştır.[3] Ve kıyası celî dediğimiz illete dayalı mukayese ûsulünden bîhaberdirler.

Onlar, sadece şekil ve biçimi temel alan yakın ilişkilere dayalı ve şartlı kıyaslara alışıktırlar, işte bu tür kıyaslar Yunan mantığından alınmadır. Biz bu kitabımızda bu tür kıyaslara asla başvurma ihtiyacı duymadık.

Ancak burada okuyucularımıza hatırlatmamız gereken bir şey daha var ki, Yunan Felsefesi yahut Aristoteles Mantığının tamamı kendisinden korkulması ve müfsid olarak deeğrlendirilmesi gereken bir olgu değildir. Yanısıra, toptan reddedilmesi ve ona karşı gözümüzü ve düşüncemizi mutlak manada bağlamamızın manası yoktur. Aksine Yunan felsefesi ve Aristoteles mantığı kısmen faydalı ve yararlıdır. Bunun yanında söz konusu felsefe ve mantıkta İslâm üleması ve filozofları tarafından tenkit edilip red edilen pek çok mesele vardır. Buna göre düşünce ve görüşlerini daima bilimsel temellere oturtmak isteyenlerin gayrı müslimler tarafından ileri sürülen görüşlere mutlak teslimiyet veya toptan red etme yerine, doğru ve gerçek bulduklarını kabul etmeleri, diğerlerini ise redddetmeleri daha doğru olur.

Okuyucu kardeşlerime son birşey daha hatırlatacağım :

Gelecek önsözdeki dipnotta kelâm ilmini ve kendi zamanlarının, onları bu konuda te'life zorlayan, imamlarını savunduğumdan dolayı bazıları rahatsız oldular-gücendiler. Bu savunmamız, kelâm ilmi ve imamları hakkında söylenen sözlerden ve ithamlardan haklı görmediğimiz noktaları eleştirmeyi zorunlu olarak beraberinde getiriyordu.

Biz diyoruz ki, böyle bir rahatsızlık ve darılmaya asla gerek yoktur. Zira -elinizdeki- bu kitap üslûbunda ve konularında pek çok değişikliği ihtiva eden, kelâm ilmi konusunda te'lif edilen kitaplardan sadece bir örnektir. Çünkü kelâm ilmi, İslâm akîdesinin temel mesele-

(3) Dr. Ali Sami en Neşşar, İslâm Mütefekkirlerine Göre Araştırma Yöntemleri, sh. 3

si üzerinde ve bunlarla alakalı tâli konular üzerinde yapılan bilimsel tartışma ve münakaşalar için kullanılan genel bir kavramdır. Artık bu tür bir içeriği olan bu kavramın, bir zamandan diğerine bazı konularda değişiklik arzetmesi ve gelişmesi tabiidir.

Ben bu kitabı yazmakla hata mı ettim? Allah c.c.'a imanın hakikatlerini, çeşitli şüphe, kuşku ve tereddütleri bulunan insanlara izâh etmeye çalışırken onlarla genel geçer mantık kurallarıyla münakaşa etmemem ve onların inandıkları şeylerle meseleye yaklaşımda bulunmadan geçmem mümkün müydü?

Bazı insanlar da Kur'an metodundan... Bütün çabaların yerine Kur'an üslûbunu kullanmanın zaruretinden söz ederler.

Biz bu kardeşlere diyoruz ki : Meselenin temeline inildiğinde her iki metot arasında hiçbir çelişkinin, zıtlığın bulunmadığı ve birinin öbürünü etkisiz ve kullanılamaz hale getirmediği görülecektir.

Allah'a ve onun elçisine iman ile ilgili konuların kalbine sağlam bir şekilde yer ettiği insanları gözönünde bulundurduğumuzda Kur'an metoduna muhtacız. Ancak bu temel konuların -bilgi ve bilincin- takviye edilmesi İslâm'ın düşüncede şekillenmesi gerekmektedir. İmanı sağlam olan insanlara düşen, şüphe ve saplantılara verilen cevaplar üzerinde düşünerek boşuna zamanını harcamamalarıdır. Ancak başka insanları ikna etme ve eğitme amacıyla bunlara ihtiyaç duydukça zaman zaman başvurulmasını tavsiye ederiz.

Kelâm âlimlerinin takip ettiği genel düşünce ve mantık metodunu da, şu ana kadar Allah'a c.c.. O'nun elçilerine ve peygamberlerine gönderdiği kitâba -Kur'an'a- iman etmemiş ve bu meselelerde kafasını yormamış kimselere karşı kullanmaya muhtacız.

Zira Kur'an ayetlerini ve öğütlerini, kendisine Kur'an dediğiniz kitaba inanmayan kimseye telkin etmeniz ve sunmanız abes olacak, herhangi bir yararı olmayacaktır. Yanısıra, biraz önce sözünü ettiğimiz türden, kafada ve düşüncede yer etmiş, köklü bir şüphe ve bilimsel bir saplantının bertaraf edilmesi ve izalesi için «bunların Kur'an metodundan anladığı şeylere» karşı çıkmamız da o kadar abes olur.

Ben burada «Bazılarının Kur'an metodundan anladığı şeyler» dedim «Kur'an metodu» demedim. Zira kelâm âlimlerinin çoğunun kendi asırlarında takip ettikleri metot ile bizim bu kitapta ortaya koyduğumuz yöntem Kur'an metodunun dışında kalan şeyler değildir. Kur'an-ı Kerim düşüncelerimizde ve akidelerimizde bilmediğimiz şeyler üzerinde durmamızı emretmekte, hayatta karşılaştığımız her işimizde, problemlerimizde aklı ve aklın kriterini hakem kılmamızı istemektedir. Aynı şekilde Kur'anı Kerim, evrende hakim olan «Gaiyye illeti» (:Tabiatta hâkim olan yaratıcı düzeni inceleyen bir evren bilim

adı)nın gereği olarak ve ona uygun metotlar kullanarak müşriklerle münakaşalara girmiştir. Buna Kur'anı Kerim'in, müşriklerin düşüncesinde ayrılmaz bir parça haline gelen : «Allah'a ortak koşma» fikrinin saçmalığını Temânû' (imkansızlık) delilini kullanarak uyarmasını da örnek olarak verebiliriz. Artık bu delillerden öte, hangi Kur'an prensibi, üzerinde şüphe ve temel kavramlarda saplantısı bulunanları, kendilerinin anlayabileceği delil ve verilerle ikna etmeye çalışmanın Kur'an metodunun ta kendisi olduğuna kesin kanaat getirmemize destek olabilir?! - Bundan daha sağlam delil olabilir mi? .

Sözüm doğru olduktan sonra, onun bazı düşünürlerin veya ihlasla İslama çağıranların görüşlerine muhalif olması beni ilgilendirmez. -Yani bunun önemi yoktur-. Allah Teala'ya çağıran büyük davetçilerin, muhterem şahsiyetlerin, aydın düşüncelerinde herhangi bir meselede hataya düşmemiş olmaları şart değildir. Veya bu konuyu araştırırken çalışmasını tüm yönleriyle değerlendirmiş ve hakkiyle meseleyi çözüme kavuşturmuş olması her zaman beklenemez.

Bu davetçiler için bu türden bir şart olsaydı onların masum olduklarını ifade etmiş olurdu. Oysaki Resûlüllah a.v.'den sonra ismet sıfatiyle nitelendirilebilecek hiç kimse yoktur.

İşte bunlar, önsözde dile getirmek istediğimiz değerlendirme ve düşüncelerimin özüdür. Allah Teâlâ'dan dileğim, söylediğim, yazdığım ve işlediğim hiçbir şeyde beni nefsimle başbaşa bırakmamasıdır. Bu kitaptan payıma düşenin Kıyamet Gününde sevaplarımın yok olmasına neden olmamasını ümit ederken, Rabbimin beni rahmetine boğmasını, ardımda duacı olacak salih kulların dualarından beni faydalandırmasını niyaz ederim.

ŞABAN 1390
KASIM 1970

Molla Ramazan Oğlu
Muhammed Said el-Bût

Birinci Baskının Önsözü

Yeri ve gökleri yaratan Allah'a hamd olsun ki, evrenin varlığını delilleriyle donatmış, böylelikle gücünün büyüklüğünü ortaya koymuştur. İnsanları yaratarak, onlara akıl emanetini yüklemekle şereflendirmiştir ki, bu akıl sayesinde insan, evrenin ortaya koyduğu ve konuşturduğu belgelere kulak veren, onları değerlendiren bir araştırıcı vasfını kazansın. Daha sonra öğütler ve çok garip enteresan olaylara sahne olan kâinâtın inceliklerini kavraması ve böylece onun yaratıcısının bilincine varması istendiğinden, kendisine kılavuzluk edecek Resûller ve Nebîler gönderilmiş, her çevre, muhit, bölge ve ümmete zaman zaman Allah tarafından görevlendirilen bu elçiler, insanlara, akıl emaneti sayesinde ne denli bir öncülüğü hakkettiklerini ve evren içinde ne kadar şeref, güç ve makam sahibi olduklarını hatırlatarak, eşrefi mahluk olarak yaratılan insanın hakkı ve hakikatı inkâr eden veya ona barbarca davrananların ilki olmasının kendi şereflerine uygün düşmeyeceğini vurgulamışlardır.

Allah'ı noksan sıfatlardan tenzîh ederiz ki, yarattığı şeylerin içyüzünü, hikmetlerini bilmeyi kendisinin varlığına imân etmenin yolu kılmıştır. Kâinatın gizlilik ve hikmetlerini öğrenmenin bütün anahtarlarını sadece aklın emrine vermiştir. Tâ ki böylelikle insanlara, ilim olmadan dinin olmayacağını, akılsız ilmin tahsil edilemiyeceği gerçeğini öğretmiş olsun.

Salât ve selâm Peygamberlerin a.v. sonuncusu Hz. Muhammed'in üzerine olsun ki, kendisinden önceki tüm Peygamberlerin tebliğ etmeleri için gönderildikleri : «Allah'tan başka ilâh yoktur, O tektir, sadece O'na ibâdet ediniz.» düsturunun ta kendisini tebliğ etmek için gönderildi. Yanısıra, kendisinden önceki tüm şeriatları -hukuk, siyaset ve ahlâk sistemlerini- iptâl eden ve her zaman ve mekânda geçerliğini muhafaza eden, bütün fertlerin ve toplumların her türlü ihtiyaçlarına cevap verebilecek olan şeriâtı tebliğ etmek için gönderilmiş ve görevlendirilmiştir.

Bundan sonrası, İslâmın temeli, ortaya koyduğu akide ve düşünce sistemidir. Akidenin en can alıcı noktası ise ancak Allah c.c.'nin varlığına ve birliğine, tek olduğuna iman etmektir. İtikâdî prensiplerin kalpte mükemmel bir şekilde yerleştirilmesinden önce İslâm Şeriatının ortaya koyduğu hükümlerden herhangi birini gerçekleştirmek kesinlikle mümkün değildir. Yanısıra, kadri yüce Yaratıcının varlığına imân etmeden imânın diğer pensiplerini kalbe yerleştirmek diye bir olaydan söz etmenin de hiçbir anlamı yoktur.

Eğer insanın fıtratı ve aklı cinlerden ve insanlardan kaynaklanan şeytânî vesvese, dünyaya ait değişik çirkin kasıt ve amaçlardan ve başka başka şekillerde belirginleşen menfaat ve nefsanî arzulardan temayüllerden uzaklaştırılır ve ortada her hangi bir engel bırakılmazsa, hiçbir şey insanın sağ duyusunu ve aklî selimini Allah'a iman etmesinden vazgeçiremez. Bu haliyle insan, bütünüyle evrenin O'nun varlığını gösteren delillerle bezendiğini rahatlıkla müşâhede edecek, daha sonra, sadece Kur'ânı Kerim'de imânın ve yakîn'in en üstün ve yüce mikyasını bulacaktır. Artık bundan sonra herhangi bir münakaşaya, cidâle, tartışmaya, hüccet, burhan ve delile ihtiyaç hissetmeyecektir. Hayat boyunca belki de bedihi deliller ve zarurî önermeler üzerinde bile düşünme ihtiyacı duymayacaktır.

Şu kadar var ki : «Allah Teâlâ hikmeti gereği insanları birbiriyle imtihan etmeyi ve onlardan hangilerinin güzel ve iyi amel işleyeceğini görmek istemiş, böylelikle onları cezalandırırken kendisinin daha önceden onların ne işleyeceğini bildiği olgusuna dayanma yerine, onların bilfiil işledikleri amellerle cezalandırılmasını irâde etmiştir.» İşte bu hikmet gereği, Allah Teâlâ insanlara verdiği yol gösterici akıl yanında, onların sapıklıkta ve saplantılarda boğulmalarına neden olacak şehevî duygular ve nefsânî arzular da vermiştir. Hakka ve hakikate, gerçeğe imân etmeyi ve onun gösterdiği çizgide yürümeyi ona uymayı insan nefsi üzerine ağır bir şey kılmışken batıl, yalan, yanlış şeylere inanmayı ve o çizgide yürümeyi kolay ve basit hâle getirmiştir nefsin üzerine.

Bundan ötürü, zoraki şüpheler ve sonradan meydana getirilen kamufle eylemi yoğunlaşmış, tabiatıyla nefiste yer eden duyguların, heva ve şehvetin, gücü ve kuvveti, insanların başlarındaki aklın güç ve hakimiyetinden daha fazla olmuş, zamanla bu duyguların ortalığı karmaşık hâle getirmesi ve bulandırmasıyla parlak ve ortadaki gerçeği seçilemez duruma getirmiş, hatta bu hakikat ve gerçek bazı insanların nazarında metafizik bir felsefe ve hayallerden kaynaklanan bir kuruntu sanılır olmuştur.

Bunun içindir ki, bu zorunlu ve kaçınılmaz hakikatın, gerçeğin

nazari ve teorik meseleler açısından da kritiği yapılması gerekmektedir. Şöyle ki : Araştırmacı kendi aklınca her ne kadar meselenin çok açık ve net olduğuna inanır ve buna tamamen güvenmiş olursa olsun, etrafında herhangi bir açıdan şüphe ve kuşkuya yer verilmesi imkân dahilinde bulunan meseleyi, bütün dikkatiyle bilimsel araştırma mihengi önüne koymalı, arkasından, özgür düşünceye sahip bulunan aklın projektörünü meseleye tutmalıdır ki, böylelikle konunun zayıf noktalarını tespit etsin. Bu ameliye gerçekleştirildiğinde şu iki sonuçtan biri ortaya çıkar : Ya mesele tamamen aydınlandığından ona davet eden araştırıcı da aydınlanır ve araştırmasında samimi olduğu ve özgür akıl sahibi olduğu ortaya çıkar. Yahut da, araştırıcı önceki düşüncesinde diretir ve onun propagandasını yapmaya devam eder ki, bu durumda araştırmacının çirkin emeller peşinden koştuğu ve düşüncelerini putlaştırdığı ayan beyan ortaya çıkar.

Mümin araştırıcının — bütün akıl sahiplerinin kabullendiği — çok açık ve bedîhi meseleleri temellendirmeye çalıştığından çevçeveyi dar tutması ve bazı noktalarda acze düşmesi doğru olmaz. Zira, bu bedîhi meselelerin tâ kendileri bile bazı insanların görüşlerinde, düşünme, araştırma ve tartışmaya açık nazariyeler olarak tahayyül edilmektedir. Bunun içindir ki beşeriyetin diğer bütün ilâhî tekliflerinin temelde akıl ve düşünceye dayandığını belirtmiştik. Eğer bu tekliflerin esası semânın ortasındaki parlak güneşe inanmaları dahi olsaydı, bazı insanlar güneşin varlığını inkâr eder ve bunda diretirlerdi. Zamanla bu dedikodular güneşin varlığı olgusuyla pek çok insanın kuruntuları arasında yoğun bir engel oluştururdu.

İşte bu sebeplerden ötürüdür ki, bizim rahmetli seleflerimiz Allah'ın varlığını ispat için bilimsel delil ve hüccetleri sergileyen değişik çaplarda uzun ve muhtasar eserler te'lif etme ihtiyacı duymuşlar ve kendi akıllarını, Allah'ın varlığını, güç anlaşılan, çeşitli önsöz, giriş ve açıklamalara gerek duyan bir nazariye sanan kimselerin seviyesine indirmeye razı olmuşlardır. Bu zaviyeden hareketle makaleler ve açıklamalar yayınlamışlar, bunları yaparken mutlak akli düşüncenin ölcülerini, mikyaslarını ve Yunan Felsefesinin kriter ve mihenklerini gözönünde bulundurmuş ve zaman zaman onları kullanmaktan sakınmamışlardır. Ki, çirkin emeller peşinde koşan herhangi bir araştırmacı (!) kendisinin ürettiği yapmacık kuşku ve endişelerle bu iki ölçek ve değer yargılarının arkasına sığınarak kendi amaçlarını gerçekleştirmeye, başkalarının ayaklarını kaydırmaya muvaffak olmasın. Eğer meseleyi kötüye kullanan, çirkin emellerine alet etmek isteyen bu hain eller olmasaydı, müslümanlara, kendilerinden önceki sahabenin yapmaya muvaffak olduğu gibi sağlam ve doğru düşünceye, özgür

akıla, evrenin ve Kur'an'ın delillerine bağlanmakla yetinmeleri yeterli olurdu.[4]

Sonra zaman yoluna devam etti ve değişti. Birden kendimizi bambaşka şüpheler eşiğinde gördük. Her ne kadar bu kuşkuların da tarihteki kuşkular gibi zamanla sönüp gideceğini bariz bir şekilde biliyorsak bile — çünkü aralarında sağlam bağlar ve benzerlikler bulunmaktadır —. Zira her iki şüphe de aynı kaynaktan sulanmaktadır ki, o da benliğe ve nefse boyun eğen, aklı ve düşünceyi mahveden şehevî duyguları temel alan asabiyettir.

Şimdilerde ortalıkta volta atan bu yeni üretilmiş şüphelerden bazıları; varlıkların aslını madde olarak gören materyalizm nazariyesi,

---

(4) Bunun için bugünkü bazı araştırmacıların «Kelâmcılar tevhidin sâdelik ve saflığını, konuya yaklaşımda Yunan felsefesinin değer yargılarını, mantık kurallarını ve cedel metodunu kullanmakla bozmuşlardır. Halbuki bütün bunları bir tarafa bırakmaları, Kur'an metoduna ve O'nun sunduğu delillere uymaları gerekiyordu» şeklinde özetlenen sözlerini doğru bulmuyoruz.

Diyoruz ki, kelâm ilmi hakkında bu tür görüşler insaf kurallarına sığmaz. Zira kelâm ilminin araştırılan, tartışılan konuları Kur'ânı Kerîme îmân etmiş ve kalbi O'nun nuru ile aydınlanmış kimseler için değildir, bunlar ancak zındıklıklarında felsefî kuşkuları kendilerine siper edinen zındıkların yanısıra, garib ve şazz görüşlere dayanan, bu görüşlerinde de aklî verilere dayanan değişik fırkaları susturmak amacına yöneliktir. Kelâmcılar (R.A.) bu durumda iki yoldan birini seçmek durumundaydılar: Ya şu zındıkların zırvalarını, saçmalıklarını bu ince eleyen sık dokuyan sapık fırkaların ortalıkta cirit attıklarını gördükleri halde ses çıkarmayacak, geçip gideceklerdi. Böylece zındıklık ve sapıklık yaygınlaşacak, pek çok gafil akıl sahibi onların meş'üm yollarına saplanmış olacaktı. Ya da saplantılara karşı koyacak, onların ürettiği kuşkuların temelsiz ve çürük olduğunu, ileri sürdükleri delillerin tamamen saçma ve safsatalardan oluştuğunu yollarının sapıklıktan öteye geçemeyeceğini ispat edeceklerdi. Artık onlar bu durumda ikinci yolu birinci yola tercih etmekte en ufak bir tereddüd geçirmediler, zira İslâma davetin zarûriliği bunu gerektirdiği gibi bu konudaki Allah'ın hükmü de bilinen bir olaydı.

Pek çok şüphe ve konuların, bugün artık modalarının geçmiş olması, yeni yeni üretilen kuşku ve safsatalarla yer değişmiş olması —yukarıda belirttiğimiz— açık olan gerçeği etkilemez. Bugün bizim yaptığımızın selefimiz zamanında yapılandan farkı yoktur. Buna rağmen yolumuz bir, metodumuz aynı olduğu halde konular, şüphe ve aldatma çeşitleri değişmiştir. Bugün biz, Diyalektik materyalizm veya Egsiztansiyalizm felsefesinin yahutta evrim, tekâmül ve sürekli en iyiyi seçmeyi bir teori olarak ortaya koyan mantığın ürettiği felsefî şüphelere karşı, «Bu görüşü ortaya atan filozofların saçmalıklarını bilimsel yollarla ve kendilerinin bağlı bulundukları bilimin verileriyle susturmamız gereksizdir» diyebilir miyiz? Onların bunca saldırılarına karşı, «Kur'an metodunu onlara sunmamız yeterlidir» dememiz ne dereceye kadar doğru olabilir? Zira onlar Kur'an'ın ne demek olduğunu ve gerçek değerinin ne olduğunu bilmek ve kavramaktan aciz durumdadırlar.

evrim ve tekâmül hikâyesi, varlığı ve düşünceyi açıklamaya çalışan yeni ekoller ve bilimsel buluşların bazı kafalarda bıraktığı şaşkınlık ve hayranlıktır.

Bu tür şüphelerin bilimsel ölçek ve verilerin yanında herhangi bir suç ve egemenlikleri yoktur. Onların gücü tek bir kaynaktan doğmaktadır ki o da: 'et-Tevessüm' - 'el-Hads' ve 'el-İstirdad'a dayanmaktadır.[5]

Ancak çirkin emeller, şehevî arzu ve isteklerle asabiyetin amilleri onlara bu üç şeye «Sarsılmaz bilimsel kurallar olunuz» demiş, onlar da öyle olmuşlardır!..

Her ne olursa olsun, insanlara hakkı ve gerçeği sunmak isteyen birisinin bu yola engel olan problem ve kuşkuları ele alması ve onları eleştiriye tabi tutması zorunludur. İleri sürülen karşıt görüşlerin ve teorilerin çok zayıf ve değersiz olması hiçbir şeyi değiştirmez. Ve onların tenkide uğramasına da engel olmamaktadır. Aksine ileri sürülen bütün görüşleri, teorileri, nazariyeleri, aynı silâhı kullanarak karşılamak gerekir. Bu silâh velevki bilimin ve sağlam inancın kalkanı olsun, önemli değildir. Bu çirkin emellerin herhangi bir vesileyle ortaya çıkarıldığı an, rastgele ve mutlak manada — düşünce ne kadar çelişkili ve komik olursa olsun, — gülüp geçmek doğru olmaz.

Öyle ise, şu anda bize düşen, selefimizin yaptığını yapmak, yeniden ortaya atılan bütün şüphe ve kuşkuları bilimin ve aklın mikroskobu altında inceleyerek bu görüş ve düşünce sahiplerinin dayandığı düşünsel ölçeklerin ta kendisiyle incelemektir. Bu inceleme ve araştırmanın sonunda ya ortaya atılan şüphe tohumlarının çürüklüğü, ya da onları üretenlerin çirkin emeller peşinde oldukları ortaya çıkar. Eğer böyle bir şey yoksa sonunda bu düşünceyi savunanlar gerçeği bulup kabul eder ve saplantılarından kurtulmuş olurlar.

Ancak burada biraz duralım... Zira bu dahi yetmez.

Çünkü bu konuda şüphe üretenlerin büyük bir çoğunluğu ile yapılan tartışma ve girişilen münakaşalar kısır döngü içinde dönüp dolaşmaktan ve neticesiz kalmaktan kurtulamaz. Onlardan birisine İslâm dinini anlattığınızda sizden delil ister. Delil getirdiğiniz zaman, «yok bunu kabul etmem çünkü bu dinden alınma bir delildir!..» der. Bu sefer dini delillerden vazgeçer sadece akıl ve bilime dayanan verilerle açıklamaya girmeye çalışırsınız. Yine karşı çıkar ve «bilim, gözlem ve deneyin dışında kalan verileri kabul etmem» diye diretir.

Bunun içindir ki gerçeği ve hakkı savunanların çoğunun bütün yazdıkları ile bir tarafta, mulhid ve tarafgir akılların yazdıkları öbür

(5) Bunlar, Batılıların kullandığı belli başlı araştırma yöntemleridir. Bunların ehemmiyeti üzerinde bu önsözden sonraki giriş kısmında genişçe duracağız.

tarafta yer aldığını görüyoruz. Biz, bunlarda kendisine dayanılması zarûrî olan delil ve kanıtlar bulamıyoruz. (Yani biz bu çelişkiyi anlamsız buluyoruz. Çev.)

Peki neden?.. Nedeni açık, bizzat hakikatın, gerçeğin tartışma ve eleştirisini yapmadan önce, gerçeği araştırıp bulmak için sağlam bir bilimsel metodun ortaya konmasıdır. Bu ortalığı karıştırmaya, şüphe ve saplantılarını yaygınlaştırmaya çalışanlarda gözlenmesi mümkün olmayan bir şeydir. Öyle ise böylesi bir şahsiyete sahip kimseyle, bilimsel bir metod izleyerek, bunun sonunda ortaya çıkması beklenen bir gerçeğe varmak mümkün olur mu? Adamın elinde bu yolun haritası yoksa, yolun merhale ve virajlarından bîhâberse, elbetteki ondan yolun sonunda ulaşılacak olan gerçeğe varması beklenmez, değil mi?

Enteresan bir şey daha var ki, o da her bilim dalından bir nebze bilgi ve araştırması olan birilerinin, kendilerini felsefe, mantık ve araştırma taktik ve yöntemlerinde uzman sanmalarıdır. Bunlar akâidle ilgili, Peygamberlere ve ahirete iman gibi pek çok hakikatten geniş geniş laf eder, bunları istedikleri ve arzuladıkları biçimde yorumlarlar. da, araştırma taktiklerinden habersizce yol almaya çalışırlar. Düşüncelerini ve gözlerini bağlayarak habire o daldan bu dala hoplayıp dururlar. Artık o, cahillik ve beyinsizlik çirkeflerinde mi, yoksa hayal ve sezgi sahasında mı çabaladığını kestirecek gücünü yitirmiştir?

İşin daha da ilginç yanı, tüm bunlardan sonra adamın yaptığını bilim diye değerlendirmesi ve başına taç etmesidir. Müslümanların akıl yürütmeleri ve kullandıkları yönteme de itikâd deyip geçmesi ve değer verip kâle almamasıdır. Bu bilimden anlamayan saldırganların nazarında din, kendilerince kabul gören bilimsel gerçeklere göre nesilden nesile geçen bir gelenektir ki, ilk asırlarda kâhinler ve münecimler tarafından ortaya atılmıştır. Sonra bu düşünceler, zaman geçtikçe sihir derecesine yükselmiş, arkasından Peygamberlik oluvermiştir. Ki onun vasıtasıyla pek çok an'ane ve gelenekleri, duyguları sömürerek bunlara ruhi ve manevi kudsiyyet kazandırılmıştır. Peygamberlerin öğrettiğine ve mü'minlerle, dinin delillerini ve burhanlarını araştıranlara göre ise din, sadece — itikâddan — ibarettir!..

Bu durum göz önünde bulundurulduğunda İslâm akidesinin temel meselelerini ve bunların delillerini araştırmadan önce; bunlara klavuzluk edecek araştırma yöntemini bulmanın kaçınılmaz olduğu ortaya çıkıyor. Böylece gerçek imana ve bilgiye dayanan meselelerle zan ve kuruntulara, vehimlere dayanan konular ayırt edilebilir. Yine bununla; gönlümüzdeki dinin asıl menbâı mücerred itikâd — bir şeye bağlılık — olduğu halde, karşımızdaki saldırganlara göre asıl kayna-

ğı bilim ve belgelerdir, şeklinde sunulması doğru mudur? Sorusuna cevap bulabiliriz.

Metodu bulduktan sonra meselenin öyle olduğunu görürsek, yani onların dediği şekilde, artık bize düşen, hayatımızda hiçbir yararı olmadığı halde aklımızı çelen bilim ve gerçek inanç konusunda bizi kendisine köle yapan bu kaideden en kısa zamanda kurtulmak olacaktır. Yok eğer meselenin, onların dediğinin tam tersi yönünde aydınlandığını, saldırgan ve kamufle ustalarının davalarını çürük çıkardığını görürsek, o zaman da bu kurnazlara, yaptıkları işin her ne kadar adamın kolunu kanadını kırmak ve boynunu haşat etmek olsa da, hiçbir zaman bilim ve delil sayılamayacağını açıkça ifâde ederiz.

⁂

Bütün bunlar Şam Üniversitesi'nde İslâm akidesini okuturken kafamdan geçiyor, zihnimi meşgul ediyordu. Zamanın ahvâli beni bu araştırmaları yazmaya zorladığında, sözünü ettiğim önceki düşüncelerimden kendime bir araştırma tekniği çıkardım. Herşeyden önce İslâm düşüncesi ile, Batı düşüncesinin gerçeği arama ve araştırma yöntemi hakkında geniş bir giriş yazmam gerektiğini anladım. Hatta böyle önemli bir giriş olmadan, bütün çaba ve araştırmalarımın hiçbir fayda sağlamayacağı düşüncesine vardım.

Arkasından başka bir girişle de insanın evren ve hayattan destek alan gerçek doğru ve sağlam bir inanca ne denli muhtaç olduğunu açıklamak, arkasından Vacibü'l-Vücûd'a c.c. ibâdet etmenin anlamı üzerinde durmak, Allah'ın c.c. varlığı ile insanın, ister istemez belirli bir düşünce ve hayat nizâmına bağlanması zarûreti arasındaki bağı açıklamak niyetindeyim.

Bundan sonra, önceki pekçok araştırıcının yaptığı gibi akidenin konularını dört bölümde incelemeyi uygun gördüm.

İlâhiyât - Nübüvvat - Kevniyyât - Ğaybiyyât.

Önce ilâhıyâtla meseleye gireceğim. Girişte belirtmeye çalışacağım yöntem gereği; Yaratıcının c.c. varlığını gösteren bilimsel delilleri sunarak itikada sıfırdan başlamış olacağım. Eski düşünürlerle yeni mütefekkirlerin metotlarını birleştirici bir üslup kullanacağım. Arkasından Allah Teala'nın sıfatlarından söz etmeye sıra gelecek, onlarla ilgili her ne varsa bahsederek, bu sahada akla gelen tüm sorulara cevap vermeye gayret edeceğim.

Sonra Nübüvvattan söze gireceğim. Nebilik ve Resüllüğün anlamını, Pegamberlerin sıfatlarını, özelliklerini, bu arada onlara ek olarak vahiy olgusunu açıklamak ve tahlil etmek, mucizelerin anlamını ve

gerçekliğini araştırma hususlarına da değinmek gerekir. Aklın ve bilimin bu konularda ne gibi bir tavrı olduğunu ortaya koymak icab eder.

Varlık ve evrenden söz etmeye sıra geldiğinde; insan, melek, cin ve evrendeki sebebiyet kanunundan bahsettim. Bu arada insan gerçeği ve yaradılışını Kur'an'ın geniş geniş ele aldığı gibi ele almak ve bunu Evrim ve Tekamül nazariyesiyle mukayese etmek kaçınılmaz bir hal aldı. Aynı şekilde, evrende geçerli bulunan sebebiyet ve illiyet prensibinden etraflıca söz etmeyi, açıklanması gereken şeylerin bilimsel gerekçelerini de beraber zikretmeyi de ihmal etmedim.

Gaybıyyat kısmına gelindiğinde, Önce gaybıyyatın ne demek olduğunu açıklamakla işe başladım. Okuyucuya gerçek inancı zorunlu kılan şeylere iletecek bilimsel yöntemi hatırlattım. Sonra gaybiyyat konularını teker teker zaman sırasına göre işlemeye başladım, Yani önce kıyamet alâmetlerinden, ölümden başladım, arkasından kabir, haşir, hesap, mizan, sırat, cennet, cehennem konularını izah etmeye cehd ettim. Allah'dan dilediğim, işlediğim konularda gerçeği bulma? ma yardımcı olması, problemi çözmeye muvaffak etmesi ve bilimsel araştırma yöntemine yöneltilen her şüpheyi red etme gücü vermesidir.

—Biraz önce sözünü ettiğim dört— konuyu yazarken şu noktaları göz önünde bulundurdum:

Birincisi : İlahi sıfatların gerçekliği ve çözümleri ile, zatının aynı mı gayrı mı gibi konulara girmeye gerek duymadığım için uzak duracağım. Yine bunlardan kaynaklanan tali derecedeki meselelere iltifat etmedim. Bu konularda cumhuru müsliminin yoluna uymakla yetineceğim. Çünkü bu konularda akli selim sahibi bir müslümanın hiç düşünmemesi mümkündür. Ve Allah'ın kendi zatı için kullandığı Kemal sıfatlarının dışında herhangi bir sıfatı kabul etmemesi caizdir. Her şeye rağmen, Allah'a iman hususunda vârid olan ve bizim illede bu meseleye girmemizi zorunlu kılan ortada elle tutulabilen bir şüphe de yoktur. Bu durumda böyle bir araştırmaya girmenin yararı olmaz.

İkincisi : Mü'tezile mezhebi ile Ehli sünnet ve'l-Cemeatten cumhuru müsliminin arasında meydana gelen yoğun fikir ayrılıklarına girmeyi gereksiz görüyorum. Zira her iki gurubun da bu sözleriyle küfre düştüklerini söylemek mümkün değildir. Çünkü her ikisinin de delillerinde şüphe ve ihtimale yer verilmiştir. Ayrıca bu gün halk kitleleri içinde bu meselenin imanda herhangi bir şüpheye neden olduğu ve onlarla alakası olduğu söylenemez. Konunun delil ve kaynaklarını bildikten sonra, Ehli Sünnet ve'l-Cemaat mezhebinin üzerinde ittifak ettiği şeylere değinmekle yetineceğim.

Üçüncüsü : Kesin delilere ve yakîni burhanlara dayanmayan şeylerden söz etmekle lâfı uzatmadım. Hatta bu tür konuların bir çoğuna hiç ilişmedim. Çünkü burada asıl üzerinde durulan mesele yakîni ve kesinlik arz eden konulardır. Ancak bu özellikleri taşıyabilen şeyler, akidenin genel prensipleri arasına girmiştir ki, müslümanın bunlardan hiç birini bilmezlikten gelmesi düşünülemez. Yakîn ile ilgili meselelerin kendine özgü bir yöntemi olduğu, bunlara varmak için bu yöntemin başkasıyla değiştirilemeyeceği de bilinen bir olgudur.

İşte bu kadar. Allah'ın beni muvaffak etmesini dilerken aziz okuyucularıma da bu kitabı okumanın arefesinde özgür, insaflı akıl yolundan ayrılmamamız, her kötü niyet, çirkin emel, şehevi ve nefsani duygudan, asabiyetten kurtulmamız gerektiğini hatırlatmam yerinde olur. Şimdi, belirttiğim gibi sıfırdan yani hiçbir şeyin olmadığı noktadan başlayarak bilmin, nezih, mihengi, ölçütleri ışığında adım adım ilerleyerek bu yolun bizi ilettiği son noktaya doğru varmaya gayret etmek, nihayet bu yolun bizi durdurduğu yerde durmak ve onun gösterdiği çizgide olmaya çalışmak icab ettiğini vurgulamak istiyorum.

Hayatın, kendisi için hızla ölüme doğru ilerleyen bir tren olduğunu bilen birinin, bu karanlık geleceğin, bu meçhul sonun mahiyetini araştırması, ondan sonra meydana gelebilecek olayları, sâde aklın gösterdiği hidayet yoluna dayanarak soyut bir şekilde incelemesi elbette gerekli ve yerinde olur. Edindiği bineğe binerek bilinmeyen bir tarafa doğru yol aldığı halde, sevinç ve mutluluk içinde yoluna devam edip bir an dahi olsa varacağı ve başına gelecek şeyleri düşünmeyen, bu yolculuk için yapması gerekli olan şeyleri ifa etmesi gerekirken, eblehçe eğlenmesinden daha hayret verici birşey bilmiyorum.

Herşeye rağmen bu konuları işlerken gerçeği ortaya koymaktan başka bir amaç gütmüyorum. Yaptığım eyleme karşılık da, bu hakikatı, gerçeği yaratan ve var eden yaratıcıdan mükafat almanın dışında bir şey ümit etmiyorum. Okuyucu da — bu iki temel amacın bilincine vardıktan sonra — istediği şeyi amaçlayabilir.

Şevvâl 1388 **Muhammed Said Molla**
Ramazan el-Bûtî

★

GİRİŞ

1 — Müslim ve Gayr-ı Müslim Bilginlere Göre Gerçeği Araştırmanın Bilimsel Programı.

2 — Evrenin Yapısına ve Hayatın Gerçeklerine Dayalı Sağlam Bir Akîdeye İnsanı Mecbur Kılan Şey ve Böyle Bir Akîdenin Prensiplerine Bağlılığın Gerekliliği.

3 — İslâm'ın Temel İlkeleri İçinde Akîdenin Yeri ve Önemi.

Birinci Kısım

Müslim ve Gayr-ı Müslim Bilginlere Göre Gerçeği Araştırmanın Bilimsel Programı

Gerçeği, hakikatı, içinde bulunduğu vakıayı, olguya uygun bir biçimde idrak etmeye çalışmak, mademki bir bilim olarak kabul edilmektedir. Öyle ise bir bilinç ve idrâk iletecek herhangi bir yolun ve proğramın da —hiç kuşkusuz— bilimin zirvesindeki en son nokta olarak kabul edilmesi zorunludur. Yani bu programda yeri olan bir adımın haddizatında ve hakikatı itibariyle doğru idrâk ve bilinçlerden oluştuğu, tabiatı itibariyle de araştırılan gerçeğin önündeki perdeyi aralamaya yardımcı olacağı muhakkaktır.

Böyledir bu. Zira bilim ancak kendisi gibi bir bilimden meydana gelir. Zann, kuşku ve şüphenin hiçbir durumda bilime giden bir yol olması kesinlikle mümkün değildir. Eğer böyle birşey kural olarak kabul edilmezse, zanna veya tahmine dayanan iki önermenin kesin bilgiyi ifade eden bir sonuç doğurması mümkün olurdu ki, bu imkansızlığın en açık olarak biçimlendiği yerlerdendir.

Bunun içindir ki, gerçeği araştıran her araştırıcı bilim adamının herşeyden önce kendisine bilimsel bir araştırma programı seçmesi, kabullenmesi gerekir. Böylece araştırılan herşeye sezgi ve kuruntuların etkisi bulaşmasın. Hakikate ulaşmayı amaçlayan birisinin bu proğramdan en ufak bir taviz vermemesi, sağa sola sapmaması kaçınılmazdır.

Bu apaçık olan bir gerçektir. Hiç bir kimsenin bu hakikatten yan çizmesi kesinlikle doğru olmaz.

Şurada sormamız çok yerinde olan bir soru var : İslâm düşüncesi ile Garp düşüncesinin bu hakikatten ne dereceye kadar haberi olmuş, bu gerçeğin bilincine varma seviyesi ile, buna riayet etmek için gösterdikleri çaba ne âlemdedir?

Proğram ve metot sözü edilince müsteşrikler —oryantalist— lerin araştırmalarına bağlı bir şekilde bazı insanlar arasında şöhret bulan tahkik edilmeden dağılarak yayılan «Pozitif araştırma» hemen aklımı-

za geliyor. Ve buna dayanarak yukarıdaki soruya cevap vermeye yelteniyoruz.

Şu kadar varki, bu şekilde meselenin şöhretine bakarak hüküm vermek, gerçeğe bilimsel bir yolla varma olarak kabul edilmez, aksine alelade adamların usûlü ile gerçeği elde etme olarak değerlendirilir. Bu yöntemi izlediğimizde her ne kadar bizi hakikate iletîyor süsü verse de, aslında bizi ondan saptırır ve fersah fersah uzaklaştırır.

Öyle ise, bu soruya en doğru cevabı Müslüman bilginler ile Batılı bilim adamlarının herhangi bir hakikati, gerçeği elde etmek için baş vurdukları yöntemin ta kendisinde aramamızdan daha isabetli bir şey olamaz. Artık sözü edilen hakikatın —onların— tabiriyle **Mi'yârî** yada tarihi olması bu olguyu değiştirmez.

Önce İslâm düşüncesinin izlediği proğramla söze girmek istiyoruz.

Bu meyanda —herşeyden önce— çok önemli ve mühim olan bir gerçeği belirtmemiz, ikrar etmemiz gerekmektedir ki, o da şudur: İleride de göreceğimiz gibi, islam düşüncesinin araştırmada dakik ve bilimsel bir proğrama boyun eğmesinin en başta gelen etkeni, hiç kuşkusuz İslâm dinidir. —Eğer dinî akîdeleri olmasaydı— Müslümanların hayli zaman ve çabalarını alarak, karşılığında en ufak bir maddi kâr yada fayda sağlamayan, zor bir programın altına girmeleri ve onun çeşitli zorluklarını omuzlamaları kesinlikle gerçekleşmezdi. Hatta bunun, daha da ileri giderek her işlerinde baş vurdukları, herkes tarafından bilinen ve tanınan, şurada burada pratik uygulaması yapılan bir istilah bir terim olarak kabul görmesi de mümkün olmazdı.

Bunu, dini âmilin ve dayanağın Allah Teâlâ'nın Kitabındaki pek çok naslarında ebedileştirildiğini görmek mümkündür. Meselâ Allah'ın Az. ve Cel. Şu âyetine dikkat edelim. «Bilmediğin bir şeyin ardına düşme, çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan, o yaptığın kötü işten sorumludur.»[6]

Yine başka bir âyeti Kerimede, akıllarını ve basiretlerini kuruntu ve zanlarla örtüp kapatan, dolayısıyla hakikatlerin örtbas edilmesi ve açığa çıkarılmaması hususunda bazılarının gösterdikleri menfi tavırlarını tenkid ederken şöyle buyuruyor. «Onların çoğu zandan başka bir şeye uymuyorlar. Zan ise gerçekten hiçbir şey kazandırmaz. Muhakkakki Allah, onların ne yaptıklarını bilir.»[7]

Bu âyeti kerimelerde de görüldüğü gibi, bizzat dinin kendisi dahi olsa, herhangi bir düşüncenin kabul edilebilmesi için mutlak surette

(6) Isrâ: 36
(7) Yunus: 36

aklı selimin sarsılmayan yakinî delillerine dayandırılması ve bu deliller vasıtasıyla ispatı yapılmadan bir fikrin temellendirilmesi yasaklanmıştır. Zira aklın verileriyle varılmak istenen gerçeğin üzerindeki perdeyi aralamak ancak bununla mümkün olur.

Bunun içindir ki, tevhid âlimleri şu şekilde bir prensip kararına varmışlardır. «Mü'min bir kimsenin imanının sıhhat şartlarından biri de, imanının, mücerred bilimsel verilerin kaidelerine dayanmış olması, taklid ve başkasına bağlılık gibi şüphe götüren şeylere dayanmamış olması zaruridir.»

Çünkü dinin hükmüne göre[8] bilimsel hakikat, düşünsel ölçülerin ve fikir kaynaklarının temeli ve zirvesi sayılmıştır. Artık bu hakikat etrafında düşüncenin saygıyla eğilmesi ve pervane gibi etrafında dönmesi gereklidir. Buna göre hangi delil, dinin bizzat kendi varlığı ve kurallarının hususiyetini ortaya koymada, bilimsel prensiplere ve onun verilerine dayanmadan hiçbir şey ileri sürmemesi kadar güçlü olabilir? Yine dinin bilime verdiği değerden hareketle, dinin kendisi dışındaki hareketlerden sadece bilimi kabul edişini, onun dışında kalan hiçbir şeyi hakem kabul etmemesini, bilimin din tarafından taktirinden başka bir şeye yorumlamak mümkün müdür?

Bütün bunlara rağmen; İslâm dini hakikati arama ve araştırmaya mücerred düşünce ve bilim kriterleriyle dînî bir özellik kazandırmıştır. Eğer gayri müslim birisi, birşeylerden haberdar olma sevgisiyle araştırmaya yöneliyor ve eğiliyorsa, müslüman bir fert, bunun tam tersine araştırmanın, hakikatı aramanın, kendisi için bir görev olduğunu, bunu yerine getirdiğinde sevap ve mükafat kazandığını, araştırmayı terk ettiğinde ise günahkâr olduğunu ve bunun cezasını çekeceğinin bilincinde olduğundan araştırmaya daha yakın ve yatkın olması gerektiğini bilmektedir.

Böylece İslam düşüncesi, kendisini dini bir görevin eşiğinde buldu. Bu görev hakikati araştırma zaruriyetiydi. Artık hakikatin rivayetler cinsinden şeylerin arasından ya da diğer beşeri iddialardan araştırılması, temelde hiçbir şeyi değiştiremezdi. Şurası açıktır ki, hakikatı araştırma görevinin hakkıyla îfası ve eksiksiz yerine getirilmesi, bir araştırma proğramının ortaya konmasıyla ancak mümkün olabilir. Araştırmanın amacı samimiyetle beraber çirkin emellerden uzak olduğu ve asıl hakemin aklı selimin ölçüleri kabul edildiği nisbette, o amaca iletecek program, metod ve yöntem de yan etkilerden kurtulur ve sadece aklı selimin gösterdiği çizgide seyretmeye başlar.

(8) Buradaki dinden kastımız sâdece ve özellikle islam dinidir. Bu açıdan İslam dini ile diğer dinler arasında hayli farklar olduğu bilinen bir vakıadır.

Bunun yanında biz, bu araştırmamızı kaleme alırken tez elden müslümanların elinde bulunan bilimsel yöntemin saf ve temiz kaldığını, aklı selimin dışında hiçbir elin kendisine yaklaşmamış olduğunu belirtecek değiliz. Amacımız bu değildir. Burada herşeyden önce amacımız, müslümanların bu yöntemini, metodunu araştırmak, sonunda müsbet veya menfi bir hükme varmaktır.

Müslüman bilginlerin nazarında, bilimsel araştırma yöntemi şu büyük ve güzel kaideyle ifade edilir ki, buna benzer bir kâideye başkalarının yanında raslamak mümkün değildir. Bu kaide aşağıdaki sözlerle belirtilmiştir. :

«EĞER NAKLEDİYORSAN — rivayet ediyorsan — SAHİH RİVAYETİ; YOK EĞER KENDİNDEN BİRŞEY İDDİA EDİYORSAN DELİLİ GETİR.»

Bu meselenin geniş şekilde izahı şöyledir : Araştırma konusu, ya nakledilen bir haber ya da zannedilen bir iddiadır. Eğer araştırma ve tahkik konusu olan, bir haber ise, artık burada önemli olan bu haberin ilk çıktığı yer ile vardığı son nokta arasında nakledicilerin durumunu etraflıca araştırmak olacaktır. Çünkü haberden ihtimale, şüpheye veya herhangi bir aksaklığa neden olacak taraf ravilerin durumlarıdır. Eğer bütün ihtimaller izale edilir ve aradaki yoğun sisli hava netleştirilebilinirse, bundan böyle söz konusu haberden, kesin delaleti olması şartıyla belli bilimsel bir hakikat meydana çıkar.

Yok eğer araştırma ve tahkik konusu bir haber değil de bir görüş, bir iddia ise, burada araştırılacak olan taraf herkes tarafından kullanılan ve uygun bulunan bilimsel verilere yönelmek ve bunların ışığında meseleyi çözmeye çalışmaktır.

Her görüşün, her iddianın kendisine göre bilimsel dayanakları vardır ki, onları başkalarıyla değiştirmek kesinlikle mümkün değildir. Maddi eşyanın tabiatı ve özü ile ilgili teori ve görüşler, deney ve gözlemin ışığı olmadan sağlam bir temele dayandırılamaz. Soyut meseleler, rakamlar, psikolojik ve ruhsal konular, mantık meseleleriyle ilgili görüş ve teoriler de, ancak heryerde genel geçerlilik vasfı kazanan kanunlaşmış verilere dayanılabilir. Yoksa rastgele delillere dayanmak yetmez.

Hukuk ve sosyal konularla ilgili meselelerde de apaçık deliller, konuya yakın ilişkisi ortada olan ve herkezce kabule şayan görülen temel kurallar dışındaki şeylere dayanmış olmak işe yaramaz. İşte

böyle iddialar, görüşler ve teorilerin sağlam bilimsel gerçeklere dayanmadan kabul edilmesi mümkün değildir. Yâni davayı desteklemek amacıyla getirilen delilin, eğer dava ile tam ve mükemmel bir şekilde tabiatı ve çeşidi bakımından uyuşmuyorsa, bilimsel hiç bir değeri yoktur.

Binaenaleyh, İslam ulemasının, haberin kendisi ve kaynağı arasındaki ravi zincirini tahkik etmek için ortaya koydukları bilimsel yöntem nedir? Biraz önce sunmaya çalıştığımız önerilere uygun şekilde, bilimsel değerlerin gerçekleştirilmesi için sundukları yöntem nasıl bir şeydir?

Haberin Tahkiki İçin İslâm Alimlerince İzlenen Yol

Haberin araştırılmasıyla ilgili olarak, İslam âlimlerinin çalışmalarından, o zamana kadar hiç kimse tarafından bilinmeyen ve tarihte ilk olarak islam mearifinde kullanılan pek çok özel bilim dalı ortaya çıktı. Bu bilim dalları özetle şunlardır: Hadis ıstılahları bilimi, carh ve ta'dil bilimi, bilim adamlarının biyografilerinin tescili bilimi. Bu üç bilim dalının yoğun çalışmaları sonucunda sahih ve doğru haberler diğerlerinden ayırdedilmiş, yanısıra, zan ifade eden sahih haberlerle yakın ve sarsılması mümkün olmayan bilgiyi ifade eden haberlerin birbirinden ayırdedilmesi mümkün olmuştur.

Araştırma ve gerekli bilgilerin kritiğinden sonra, eğer bir haberin senedi muttasıl ve zinciri kopmamışsa, o haber sıhhatin en yüksek zirvesinde yer almış kabul edilir. Bu dereceyi kazanabilecek haberleri o ilmin erbabı şu şekilde tanımlamışlardır.

«Adâlet ve zapt şartlarını hâiz râvilerin muttasıl isnatla rivayet ettikleri şazz ve muallel olmayan haberlerdir.» Eğer haber bu beş şartlardan birini yitirirse artık sahih addolunamaz. Mesela hadisin rivayet zincirinde yer alan râvilerden biri, durumunun bilinmemesi sebebiyle düşer ve senet muttasıl olmaktan çıkarsa, yahut adaletli olduğuna güven olmazsa, ya da hafıza ve zapt yönünden sağlam olduğuna kesin kanaat getirilemiyorsa, onun yüzünden haber sahih olmaktan çıkar. Yanısıra haberin metni büyük ve güvenilir bir topluluk tarafından kabul gören haberin zıddına, şazz durumuna düşerse; artık o haber -doğru da olsa- sahih olarak nitelendirilemez. Bu durumdan sonra o, sahih olmayan bir haberdir.

Bunun yanında, sahih haberlerin de kendi aralarında birbirilerinden farklı dereceleri vardır. Bu dercelerin en düşüğü, kuvvetli bir zan-

dan, sarsılmaz bir idrâke kadar yükselir. Eğer kendisinden haberin rivayet edildiği râvi zincirinde sıhhat şartlarını taşıyanlar rivayetlerinde yalnız kalıyorlarsa aklın kriterine göre bu haber zan ifade etmekten kurtulamaz. Haber hakkında ravi zincirleri ikişer veya üçer güvenilir kişiden oluşuyorsa, bu durum da haber zan ifade etmekten kurtulmuş olamaz. Bu zan -öncekinden- daha kuvvetli ve kesin bilgiye yakındır.

Öte yandan eğer mezkür şartları hâiz raviler, her rivâyet halkasında aklın yalan üzerinde birleşmiş olmasına ihtimal vermediği bir topluma ulaşırsa, bu durumda rivayet edilen haber kesin bilgi ünvanını kazanır ki literatürümüzde bu tür haberlere mütevatır haber adı verilmektedir.

Sahih haberlerin zan ifade eden kısımlarına gelince, akîdenin te'sisinde bunlarla İslâmî hükme varılamaz. Çünkü bu tür sahih haberler ancak zan ifade ederler.[9] Oysa, akîdevi konuların araştırılmasında Kur'ân-ı Kerim zanna uymayı daha önce arzettiğimiz ayetlerle yasaklamış bulunmaktadır. Öyle ise, bu haberlerin nazarı itibara alındığı yer amelî hükümlerin alanı ile sınırlıdır. Zira kat'i delil ve mütevatir haberle sabit olmuştur. Ki müslüman, - bilimsel çalışmalarına oranla - zan ifade eden sahih haberlere itimad etmek ve bunların muktezasıyle amel etmekle mükelleftir. Bunun içindir ki şer'i hükümlerin âhâd da olsa sahih hadislere dayanması doğru olarak kabul edilmiş, böylece mesele de ihtiyatlı olunmuş, ipin ucunu kaçırmamak için temkinli davranılmıştır.

Sahih haberlerin yakîn ifade eden kısımları ise, mütevâtîr haber olarak adlandırılır ve sadece bunlar akîdenin binasında ve duyu organları vasıtasıyla elde edilen yakinî bilgiler hususunda hüccet olarak kabul edilir. Çünkü bu konularda önemli ve ihtiyata uygun olan, akîde ve kesin bilgi sahasında vehim ve kuruntulara sebep olacak şeylere engel olmaktır.

Bu arada şu şekilde özetlenebilen bir soru akla gelebilir. «Peki araştırmacı birisi sahih haberlerin şartlarını nereden bilecektir.» Farz edelim ki, bu araştırmacı bir rivayet zinciri duydu, o zamanda bu ravilerin birbirleriyle olan bağlarını nereden öğrenecek? Hepisinin sika, güvenilir, âdil ve zâbit olduğunu nasıl tespit edecektir?

Bu soruya cevabımız: Bütün bunları cerh ve ta'dil bilimi ile bilim adamlarının biyoğrafilerinin tescili bilimleri aracılığıyla öğrenmek mümkündür.

Zira bu bilimler, araştırmacının yoluna yardımcı olmaları ve öğ-

(9) Ahad hadis yazılmaz.

renilmesi gereken durumu aydınlatmayı kolaylaştırmaları için icat edilmişlerdir.

İslâm kütüphanelerinde öyle çok eserlerle karşılaşıyoruz ki, her hangi bir haberin senedinde ismi geçen bir ravînin durumunu bile inceleyen fihristler vardır. Araştırmacı birisi, ya da bu eserlere müracat edecek olan birisi, istediği bir bilim adamı hakkında lehte ve aleyhte ne varsa rahatlıkla tespit edebilir. Yaşadığı çağ hakkında bilgi alabilir, böylelikle kendisiyle karşılaşmış olma ihtimali olan çağdaşlarını öğrenme imkânı elde edilmiş olur. Enterasan olan şu ki, bilim adamlarının biyoğrafilerini yazmaya yoğun bir çalışma harcayan bu ilim önderleri -ki bu işle meşgul olan tüm imamlar güvenilir olmaları yanında bu sahada otorite olarak da kabul görmektedirler- hakikatı ve gerçeği araştırma yolunda saygıyla anılması gereken bilimsel çalışmalara herhangi bir halel gelmesin diye, ilim adamları hakkında söylenecek bir söz varsa taşı gediğine koymaktan ve o şahıs hakkında en ince noktalara varıncaya kadar elde ettiği bilgiyi değerlendirmek için bilimsel kriterlerini harekete geçirmekten kesinlikle kaçmıyorlardı. Artık bu değerlendirme sonucunda bilim adamının cerh vasıtasıyla sakınılması gereken biri durumuna düşmesi, ya da ta'dil aracılığıyla sağlam ve güvenilir bir kişilik sahibi olduğunun ortaya çıkmış olması hiç birşeyi değiştirmiyecektir.

Böylece; İslâm eğitim sistemimizde çeşit çeşit değişik çapta ansiklopedik eserler meydana geldi... Bilimsel çalışma yapanlar, şahıslar ve bilim adamlarının biyografilerini veren ansiklopediler vasıtasıyla bu ilim adamlarının şahsiyyetlerini tespit edebilir, kimin zayıf kimin çirkin amaçlı, uydurmacı olduğu rahatlıkla ortaya konabilirler. Nasıl ki bilinen herhangi bir sözlükle bir kelimenin kökeni ve harekelerini rahatlıkla tespit edebiliyoruz, aynen öyle. Hatta bu kelimelerin kavramların kökenlerini araştıran çalışmalar, zamanla bu sahada yeni bir bilimin doğmsına neden olmuştur. Hadîs İstılahları Bilimi diye bilinen bu araştırmalara zamanla haber ve nakil tahkikinde kullanılabilecek her türlü kâide mümtaz, bilimsel, bir çalışmaya uygun olarak eklenmiş ve pratiğe aktarılmıştır.

İşte kısaca izah etmeye çalıştığımız İslâm bilginlerinin haber ve nakilleri değerlendirmede kullandıkları bilimsel metodun hülasası budur. Bu kısa açıklama esnasında daha geniş ve tafsilatlı bilgi vermek ne yazık ki mümkün değildir. Ancak şu kadar var ki, bu sahada daha geniş bilgi edinmek isteyenler, sözünü ettiğimiz bilim dalları ve bu konuda te'lif edilen eserlere müracaat etemlidirler ki, nakledilen bir «kelime»nin bilimsel bir yöntemle incelenmesi ve aslının tes-

piti sahasında gösterilen yoğun ve müthiş çalışmaların ne dereceye vardığını kavrayabilsin.

İslâm Âlimlerinin İddiayı Tahkik İçin Kullandığı Yöntem

İslâm âlimlerinin herhangi bir iddiayı, bir görüşü tahkik için kullandığı yöntemler ise, belirttiğimiz gibi çok çeşitlidir. İddianın nev'ine göre tahkik yöntemi farklılık arzedebiliyor. Maddi şeylerle ilgili olan, onların mahiyetini ve tahlillerini yapan, görüşlerin, iddiaların tahkiki, beş duyu organı tarafından desteklenen belge ve delillere dayandırılmak lazımdır. Yani bu günkü moda tabiriyle deney ve gözleme dayandırılması zorunludur. Çünkü bu tür işlerde gerçek ve kesin idrâke ulaştırıcı en tabii yol budur.

İslâm dini bu şekilde ve buna benzer yöntemlerle elde edilen gerçekleri kabul etmekte hiçbir tereddüt göstermez.

Meseleyi öbür açıdan ele alırsak bu güne kadar bilim, İslâm akidesinin en ufak bir kısmıyla çelişen bilimsel bir gerçek ortaya koyabilmiş değildir.

Kur'anı Kerim ve Sünneti seniyye, çevremizi kaplayan maddi varlıklarla ilgili açık ve net herhangi bir bilgi vererek bizi buna uymaya mecbur etmemiştir. Bu sahada Kur'an ve sünnetin direktifleri, özel bir mâlûmattan ziyade, bu maddi varlıkları araştırmak, bunların üzerinde düşünmekle ilgilidir. Bu tefekkür ve düşünce Allah Taalânın insanlara bahşettiği sebepleri ve vasıtaları güzelce kullanarak, var olan maddi bir gerçeği ortaya çıkarmaya yarayacak ve cahillik perdesini yırtacak olan tabii âletlerin kullanılmasıyla gerceklesmis olacak, rayına oturacaktır.

İşte; Kur'an-ı Kerim'in gözlem ve deneye dayanan bilimsel kural ve kanunlara değinirken neden geniş geniş açıklamalar getirmemiş olmasının sırrı buradadır. Zira eğer Kur'an böyle bir konuya girse ve teferruatına kadar meseleyi izah etseydi, artık bunun muktezasına inanmak imanın şartlarından olurdu. Bu ise, bilimsel gerçekleri elde etmenin normal yolu olan deney ve gözlem yolunu takip etmeden insan aklına bilimsel gerçekleri yığmak olurdu. İnsanların hiçbirisi, Kur'an'ın akla değer vermesi ve onun, kendisinin tabii yolunda ilerleyerek duyu organlarıyla gerçekleri bulmasına saygı gösterdiğinden,hazır lokma babından bilimsel bir bilgiye inanmak mecburiyetinde bırakılmamıştır.

Onun için bu problemlerin çözümünde, akıl sahiplerinin ellerindeki bilimsel araştırma âletlerini kullanmalarının dışında birşey yapmalarının gerektiğini görmüyoruz. Öte yandan gayb haberleriyle ilgili konularda Kur'an'ın -maddi varlıkların yapılarına, özelliklerine değinen —âyetlerinin tam zıddına— geniş geniş ve sadra tam şifa verecek kadar bilgi ve malûmat verdiğini müşahede ediyoruz. Zira bu konularda aklın bilimsel yollarla, deney ve gözlemleler ile hakikate ulaşmak için her hangi bir mesafe katetmesi mümkün değildir. Öyle ise bu tür konularda kesin bilgiye ulaşmanın tek ve biricik yolu, Allah'ın c.c. verdiği haberler ve mütevatir sünnetlerdir.

Bu his ve sezgi ile alâkalı olan meseleler de böyledir.

Bunun dışında kalan gaybî haller ve metafizik gibi duyu organlarına boyun eğmeyen meselelerle ilgili görüş ve teorilere gelince; bunlar hakkında Kur'an-ı Kerim ile mütevatir sünnette bazen kesin ve açık hükümler bulmak mümkün olduğu gibi, bunlarla ilgili herhangi kesin bir delile rastlanmaması da imkan dahilindedir.

Kur'an veya sünnette belirtilen konular bunun vasıtasıyla kesin bilgi ifade eden idrak meseleleri içine girer.

Naslarla ilgili hükümlerin de kesinlik ifade etme yolu, bu hükümlerin kitap yada sünnette nakledilmiş olmaları cihetindedir. Yani haberin buralarda zikredilmiş olması, biraz önce izah etmeye çalıştığımız gibi, kesin bilgi ifade eden mütevatir haberler olmalarını zorunlu kılmaktadır. Mesela: Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed'e a.v. vahyedilip bize kadar tevatûr yolu ile ulaşmış olan vahiydir. Vahiy lafızlarının Kur'an olduğunda kesinlik vardır. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Sünneti seniyye de tevatûr yoluyla bize ulaştığında, bu konu da, Kur'an gibidir. Kur'an'ı Kerim'in, Peygamberden bize ulaşan kesin bir bilgi olması bir yana bırakıldığında, içeriğinin gerçek ve bilimsel olaylara uygun olması, bilimsel başka bir konudur. Ki soyut ve gaybî problemlerle ilgili bulunan teori ve görüşlerin ikinci kısmı ile alakalıdır. Bu konuların asıl araştırılacağı tarafı, Resulûllah'ın a.v. hayatında vahiy olgusunun ortaya konmasıdır. Tahkikin tam ve mükemmel olabilmesi için 'tüme varım' metoduna dayanılarak kesin bilgiye neden olan delillerin ortaya konması zaruridir. İleride de ele alacağımız gibi, açık gereklilik yönteminin kullanılması lâzımdır.

Kur'an'da sabit olan kat'i naslar, toplu olarak ve içerikleri bakımından bize kesin bilgi vermektedir. Ancak bunu elde edebilmek için nazarî bakımından iki merhaleyi aşmış olmamız zorunludur. Birinci merhale : Hz. Muhammed'den a.v. bu yana Kur'an-ı Kerim senedinin tahkik edilmesi ile ilgilidir. İkinci Merhale ise : Hz. Muhammed'in

a.v. Kur'an'ın Allah tarafından gönderildiğini haber verişinin tahkik edilmesidir.

Az sonra sıralayacağımız kuralların ışığında eğer ikinci merhale gerçekleşirse, o zaman Kur'an-ı Kerim'in bütün nasları sürekli olarak kesin bilgi telkin eden veriler durumuna geçer. İşte bu, biraz önce belirtmeye çalıştığımız şu sözün değişik bir açıdan ifadesidir;

«Kur'an-ı Kerim, ya da sünneti seniyyenin naslarından birisiyle desteklenen bilimsel veriler, kesinlik arzeden bilimsel gerçekler durumuna geçerler.»

Artık bu mesele böyle kabullenildikten sonra; bu nassların, tamâmiyle anlaşılır bir halde oluşu ve akıl tarafından, kendisine has bir yöntemle hazmedilebilir olması mümkün olabildiği gibi, semî -duymaya, habere- dayalı- gaybî meseleler gibi, akıl tarafından hiç anlaşılmamış olmaları da imkan dahilindedir. Çünkü sade habere dayalı gayb aleminde duygu, deney ve gözlemin fonksiyonu sıfıra inmektedir. Kıyamet kopması, vücutların haşredilmesi, cennet, cehennemin ve meleklerin varlığı gibi konular da müşâhade ve deneyin söz söyleme gücü yoktur. Bu ve benzeri konuların varlığı, kesinlik arzeden idrak konularına dahil olabilmesi için, Allah'ın Kitab'mda ya da mütevatir sünnette onlarla ilgili bir haberin bir nassın mevcudiyeti yeterlidir.

Ancak Kur'anın kendi şânına yakışan metodu, her haber verdiği ve bahsettiği meselede bizi düşünmeye ve araştırmaya sevketmesi ve sürekli kesinlik arz eden bilgiye ulaşmamızı tavsiye etmesidir. Bu sözünü ettiğimiz metodun, beşer aklının dahili bulunan ve hakıkati araştırma imkânı mevcut olan bir kısım gayb haberlerine mahsus olduğunu hatırlatmakta yarar var. Allah'ın azze ve celle varlığı, Mümkînâtın yoktan var edildiği, evrensel sebep ve ilişki kurallarının oluşması ve benzeri konular gibi.

Kelam bilginleri bu gibi meseleleri araştırarak akıl ve mücerret düşünce vasıtasıyla çözmeye girişmişlerdir. Bu meseleleri ispat için sâdık haberlere dayanıp, güvenmeyi yeterli görmemişlerdir. Ancak onlar bu konularda tek yol bulunduğundan böyle bir metoda saplanmış değillerdir. Aksine onların bütün çaba ve araştırmaları, sadık haberin yanında araştırma ve tahkik yoluyla kesin bilgiye vardıracak bir yol ve yöntemin varlığını da ortaya koymaktadır.

İşte bu şekilde İslâm düşüncesi, Allah'ın varlığına, vahdâniyetine ve tâli derecede kalan iman esaslarına inanmaya doğru iki yol takip eder. Bu her iki yol da şüphe götürmeyen kesin bilimsel yöntemlerdir.

Birinci Yol: Vahiy:

Bu yol vahiy olgusunu araştırma merhalesiyle işe başlar. Bunu geçtikten sonra ikinci olarak, nakledilen haberin sahih olup olmadığını, kesin bilgiyi ifade edebilme şartlarını taşıyıp taşımadığını tespit etmeye koyulur. Bu merhaleyi de geçtikten sonra meselenin sıhhatine kanaat getirir, her bakımdan sıhhat şartlarını hâiz olduğunda haberin gerçekliğini tastik eder.

İkinci yol ise, kısa yoldan sonuca varmaya gayret eder. Mücerret düşüncenin kılavuzluğu ve sâde akım kabullendiği delillerle meseleyi ele alır. Zihnini peygamberlik müessesesi ve onun bir vakıa olduğuna, Kur'an ve Onun gerçekliği konularına yormaz.

Her iki yol ve yöntem de araştırıcıyı kesin bilgiye ulaştırır. Hatta sonunda her iki yol da birbirine destek olup eksikliklerini gidermek için bir araya bile gelirler.

Herhangi Sahih ve Açık Bir Nassla Kesin Bilgi İfade Eden Bir Haberin İlişmediği Konular

Bu tür konularda, gerçek ve hakikate ulaştırıcı yol tektir. O da. aklî araştırma yöntemidir. Bu dahi iki şekilde gerçekleşir:

Birinci Şekil: İltizam delili denilen metodla, yani aralarında sıkı ilişkiler bulunan iki şeyde, bir illetin varlığıdır. Birinde düşünülebilen illet aynı zamanda diğerinde de düşünülebilir.

Ancak böyle bir ilişkinin geçerliliğini tespit etmek için, araştırmanın buna istisnasız, tam bir şekilde tanıklık etmesi zaruridir. Yani mesele değişik haller ve durumlarda ele alınıp incelendiği halde, her halukârda kâidenin dâima iki eşyada da geçerli olduğu müşahade edilmiş olacaktır.

Bu iki şey arasındaki ilişkiye şu şekilde örnek verilebilir. Şiddetli ateşin hastalığa, şehirde ezanın okunması, o belde halkının müslümanlığına delalet ettiği gibi, yangın arabasının kendisine has ses çıkarması bir yangının varlığını, kişinin yolda yalpalıyarak yürümesi sarhoş edici bir şey içtiğini gösterir.

Bütün bu örneklerde vakıayı gösteren delil (dall) vakıanın üzerinde gerçekleştiği şey (Medlûl) in illeti değildir. Ki, burada dall'ın medlûl'a delaleti; illetin medlûl'a delaleti kabilindedir," diye bilelim. Zira zayıflığın, hastalığın illeti olmadığı gibi, gökleri delen minareler de bir belde halkının müslüman olduğunun illeti sayılmaz. Yan-

gın arabasının sesi de yangının var olduğunun illeti olamaz. Yine kişinin huysuzluğu sarhoş edici birşey içtiğinin illeti değildir.

Verdiğimiz bu örneklerde dall'ı müşâhade ettiğimizde, burada medlül'ü görmüyor ve müşahede edemiyoruz ki 'burada delil görme ve tanık olma vardır' diye bir şey söyleyebilelim. Aksine burada delil, duyu organlarımız ve hislerimiz vasıtasıyla algılanılmayacak kadar gizlidir.

Öyle ise bu şeyler medlül'üne nasıl delalet ediyor ve görmediğimiz halde nasıl onlara inanıyoruz?

Burada delalet yolu şu şekildedir : Bu şeylerdeki lazım sürekli melzumu ile beraber gelmekle tanınmış ve hiçbir aksaklık göstermeden aynı olay tekrar etmiştir. Artık göre göre bu olay alışıla gelen bir vakıa haline gelmiştir. İşte bu sürekli yakın ilişkiden ikisi arasında geçerli olan bir delâlet bağı meydana gelmiştir.

Bu, delilden yararlanma işi ise şöyle olacaktır : Gözler önünde müşâhade edilen herhangi bir olgu, eğer araştırmada sürekli geçerlilik arzeden bir delil ile ortaya çıkarsa üzerinde iyice düşünülecektir, bundan sonra genel geçer olan bu vakıanın, belli bir gerçeği zorunlu olarak ortaya koyduğu kabul edilecektir. Zira aklın kriterlerine göre bu deliller böyle bir durumda, gözle görülmese de bu olguya inanmayı gerektirir. Nasıl ki, cankurtaran ambulansının sürekli düdüğü ile yer yerinden oynadığı zaman, insan bizzat kendi gözleriyle görmese de hayatı tehlikede bir insanın varlığına inanır ve bunu rahatlıkla kabul eder. Hatta o anda insan, gözlerinin önündeki arabadan daha çok, zihninde canlanan hastanın durumu ile ilgilenir ve o hakikatı düşünür.

Böylece önümüze atılan her hangi bir iddianın, iltizam delili vasıtasıyla doğru veya yanlış olduğunu rahatlıkla tespit ederiz.

Bu da o iddianın çağrışım yaptığı şeyleri araştırmakla mümkün olacaktır. Eğer çağrışım yapılan bazı emâreler görülebilirse bu, o iddianın doğruluğuna delil olur. Yok eğer böyle bir emâre yoksa veya bu emâre, iddianın tersini ortaya koyuyorsa o zaman, herhalde iddianın yanlış ve yalan olduğunu gösteren belgeler olur.

Eğer birisi bize uzakta bir köy göstererek : «Şu köyün bütün ahalisi müslümandır» diyorsa, biz de baktığımızda evlerinin üzerinde yükselen haç işaretinden başka birşey göremiyorsak, öte yandan o ahalinin dinleri ve inançları hakkında deney ve tecrübeye dayanan en ufak bir malumatımız da yoksa, o halkın müslüman olduğunu tasdik edemeyiz. Yanısıra, eğer bir kişi insan aklının ve düşüncesinin asıl menbaını, yalın manada insanın gıdaya olan ihtiyacının bi-

lincine varmasına bağlıyor ve bunda ısrar ediyorsa, bu iddiayı hemencecik kabul etmek mümkün değildir. Zira insan gibi gıdaya olan ihtiyacının bilincinde olan bütün hayvanlar yanında da akıl ve düşünce oluşmuyor ve meydana gelmiyor.

Ancak şu kadar var ki, bu telazüm -çağrışım- her zaman kesin bilgi ifade etmez. Çünkü burada önemli olan asıl nokta, telazümün açıklığına ve onun başka hiçbir delile muhtaç olmadığının ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Bunun içindir ki, bilginler lüzumun delâletini üç kısıma ayırmışlardır. Bunlar zayıftan kuvvetliye şöylece izah edilebilir.

1. Açık olmayan lüzum:

Bu lüzum çeşidi kesin bir hükme varmak için başka bir burhanın da desteği gerekli olan lüzumdur. Bir üçgenin iç açıları toplamının iki dik açıya eşit olarak kabul edilmesi gibi. Zira akıl başka hiçbir delile dayanmadan her üçgenin bu özelliğe sahip olduğunu kuşkusuz bir şekilde kesin olarak söyleyemez. Ancak bir dairenin varlığını tasavvur eder ve onun kaç derece olduğunu bilirse o zaman böyle bir şeyin varlığını kesin kabul eder. İşte bunun içindir ki, bu telâzüm kendi başına bir delil olarak kabul edilmez. Zira kendisi delil ve burhana ihtiyaç hissetmektedir.

2. Genel anlamda açık lüzum diye adlandırılan şey.

Bu lüzum çeşidi, iki şey arasındaki lüzümun kavranması, belli bir süre gözden geçirilmesi ve her ikisinin de tasavvur edilmesinden sonra aralarındaki bağın tespit edilebildiği lüzum çeşididir. Mümkün olan bir varlığın yaratılmış olmaya delalet etmesi, varlığı kendisinden olan vacübü'l-vücud'un kadîm olmasına delaleti gibi. Zira mümkinâttan olan bir varlığın sonradan yaratıldığı, imkân kavramının üzerinde etraflı mâlûmat sahibi olunduktan sonra ancak anlaşılabilir. İmkânın, aklın yok olmasını muhal görmediği, birden meydana gelen bir tesirle varlık tarafını tercih ettiği şeyler olduğu bilincine varılır ve yoktan var olmanın ne demek olduğu hususu incelenip mümkinatla bağları, ilişkileri tasavvur edilirse mümkün olan bir varlığın başkasının te'siriyle varlık bulmuş olduğu gerçeğini kavrayabiliriz.

Buna rağmen her halûkârda bu lüzumun varlığını ispat için, —açık olmayan lüzüm çeşidinde olduğu gibi—, başka bir delili tasavvur etmeye gerek yoktur.

3. Özel manada açık lüzum:

Bu çeşit lüzûm da melzum'un tasavvuru, tek başına lüzumun ve kesin ilişkinin tasavvur edilmesine kâfidir. Bundan önceki örnekte geçen ambülans arabasının hastaya delaleti ve tabii şartlarda iniltinin de hastalığa delaleti, akılla ilgili meselelerde karanlıktan gelen herhangi bir insan sesinin de canlı bir varlığın varlığına delaleti gibi. Çünkü bu ve benzeri konularda her iki varlık arasındaki lüzümün kuvveti, aklın üzerinde tesir bırakarak sade iniltiyi tasavvur etmekle hastalığın tasavvurunu; karanlıktan gelen bir sesin işitilmesi ile de orada canlı bir varlığın tasavvurunu en normal ve tabii akıl yürütme yolu olarak kabul eder ve olay ile olayın sebebi arasındaki bağı düşünmeye bile gerek duymaz.

Lüzümların içinde burhanın gücü ve delâlet yönünden en fazla kuvvet sahibi olan bu sonuncusudur. Arkasından ikinci lüzüm çeşidi gelir. Birinci kısım yani açık olmayan telâzüme gelince, o tek başına müstakil bir halde burhan sayılmaz. Ancak eğer başka bir burhanın desteği ile telazümün doğruluğunu ortaya çıkarabilirse, o zaman burhan olarak kabul edilebilmektedir.

İkinci Yol: Kıyas:

Bundan kasıt; yunan felsefesinden alınan kaziye ve önermelere dayalı mantıksal kıyas değildir. Burada kıyastan kastımız, Usûlü'd-din (Kelam) âlimleri ve islam fıkhı usûlünün âlimlerinin Allah Azze ve celle'nin kitabından ilham olarak ortaya koyduğu kıyastır.

Bu âlimler tarafından kullanılan kıyas da, bir eşyada sabit olan hükmün illeti veya sebebin araştırılması, sonra aynı hükmün başka eşyada geçerli olup olmadığını tespit için başka şeylerde de o sebep veya illetin varlığını araştırma ve tespit etme eylemi (içinde) şeklinde özetlenebilir. Eğer bu araştırma neticesinde araştırmacı, hükmü bilinen şey ile hükmü bilinmeyen şeyde aynı illetin var olduğunu tespit ederse, birincide var olan illetin te'sirinden kaynaklanan hükmün, ikinci şeyde de geçerli olduğuna kıyas yoluyla hükmeder.

Kıyas düşüncesi, her ikisi de delile ihtiyaç duymayacak kadar açık olan, iki temel prensip üzerinde kurulmuştur.

Birinci temel prensip: İlliyet kanunudur. Yani «her ma'lûlün bir illeti, her eserin bir müessiri vardır» prensibi...

İkinci temel prensip: «Evrendeki nizam ve intizâmın yâni, herşeyin birbirine uygun olması» prensibidir. Kâinatta meydana gelen cüz'i olaylar, şekil ve biçimleri birbirinden farklı da olsa, aralarında

nizam ve intizam sağlayan, aralarında bir uygunluğun varlığını ortaya koyan, hepsi için geçerlilik arz eden, genel geçer illetlerle bağlarının olduğunu belgeleyen kurallar vardır. Kâinatta mevcut olan bu illetlerin yapılarını derinlemesine incelersek; sonunda bunların en az illet ve sebeplerde toplandığını müşâhede ederiz. —Yani her illetin her sebebin temelde daha külli bir illete, bir sebebe dayandığını, böylece genel geçer kuramların ortaya çıktığını ve bu genel geçer kuramların, cüzi kanunlara göre daha az olduğunu görürüz—.

Eğer bir kıyasın hükmü bozulacaksa, yine bu iki temel prensipten bozulması zorunludur. Bu temel prensipler 'istikra' —tüme varım— vasıtasıyla ancak bozulabilir. Zira araştırıcıya gerçek illeti gösteren ve dış görünüşlerinde karmaşık, çeşitli olan varlıklar arasında değişmez külli kanunların, ilişkilerin idrak edilmesine destek olan istikradır. Bunun için biz, tam istikranın hem kıyas hem de telazüm delilleri için kaçınılmaz bir şart olduğunu mülâhâza ediyoruz.

Burada istikranın keyfiyeti, her hangi muayyen bir hükmün illeti olduğunu iddia ettiğimiz şeylerin cüziyatını araştırmak ve bunları hükme uyguladığımız zaman hiçbir şekilde malülünün sonucundan ayrılmadığını görmemizdir.

İllet ile malülü üzerinde düşündüğümüz zaman, aralarındaki bağın devamlı aynilik arz ettiğini ve aksinin de sürekli gerçek olduğunu görmemiz şeklinde, bir istikra eylemi meydana gelmiş olacaktır. Yani her nerede illet varsa malülünün de orada bulunması. Her ne zaman illet ortadan kalkarsa, malülün de ortadan kalkması gerçekleşmiş olacaktır. Bunun tespitinden sonra, illetin etraflıca incelenmesine ve malüle yakınî burhânla te'sir ettiğinin ortaya konmasına geçilecektir.[10] Çünkü illet ile malûl arasında sürekli geçerlilik arz eden bu ilişki ve ters ilişki, ya sade tesâdüfen, ya da başka âmillerin te'sirinden meydana gelmiş bulunacaktır.

Bu kadarcık bir izâhla, burada (Akîdenin temellendirilmesinde ve kesinlik arz eden konularda) kıyasın şartı, illetin malûle tesir etmiş olmasıdır. Yanısıra, illetin muttaride ve münakise olması, munzabita ve açık olması muztaribe olmaması zarûridir.

(10) Burada te'sirden kastımız Yakînî burhân ile illetin malule sebep olduğunun ispat edilmesidir. Yağmurun, bitkilerin yeşermesine sebep olması, ateşin yakmaya sebep olması vs. gibi. Artık burada biz bu sebepliliğin asıl gerçeği ve bu sebebin, imanın ışığı altında, hakiki müsebbib olan Allah Teâlâ ile tahlil edilmesinden sarfı nazar ediyoruz. Ve bu tahlili nasıl gerçekleştireceğimiz üzerinde durmuyoruz. Yani evrende geçerli olan sebebiyet kanunundan söz etmeyeceğiz. Bunun geniş izahı için kitabın ilgili bölümüne müracaat edilmelidir.

Eğer illet için gerekli olan bu şartlardan birisi eksik olursa, meselâ, illetin malûlde te'siri açık değil de ancak malûlde herhangi bir uygunluk arz ederek ortaya çıkıyorsa, bu tür illetten meydana gelecek kıyas zarurî olur. Bu kıyasların hükümleri aklî ve itikâdî konularda kabul edilmez ve nazarı itibâre alınmaz. Buna rağmen fıkhî âmeli meselelerde bu tür kıyas hükümlerinin kabul görmesi mümkündür. Çünkü, daha önce de değindiğimiz gibi, şer'i ahkâm ve kulluk hükümleri hususunda zannî delillerin kullanılabileceğine kesin ve katî deliller vardır. Şer'î ahkâmın amellerle ilgili meselelerinde kıyas illetinin munzabita, muttarîde ve mün'akise olması yeterlidir. Bu kıyaslarda illetin mu'sire olması şartı yoktur. Aksine, araştırmacının çalışmalarıyla, hükmü üzerinde temellendirmeye çalıştığı konunun illet ve ma'lulu arasında uygunluk arz etmesi yeterli görülmüştür. Öyle ise, Şeriatın âmelî hükümleriyle ilgili kıyaslar, itikâdi meselelerle ilgili kıyaslardan, temelde ve kıyasların yapılarında, çok büyük farklılıklar arz etmektedirler.

Bu meseleyi şu şekilde örneklendirebiliriz: Uzakta görünen evler ya da çadırlarda, insanların yaşadığını düşünerek, orada suyun da bulunduğu kesin bilgisini çıkarmaya çalışmak gibi...

Bu örnekte kesin bilgi olan yakînin yolu, diğer bütün yerleşim bölgelerinde bilinen geçerli kanunları süratli bir şekilde zihninizden geçirmenizdir. Bu eylemin neticesinde orada bulunan evlerin ve çadırların içindeki insanların, orada yaşayabilmeleri için en çok gerekli olan sebep suyun bulunması olduğunu hatırlamanızdır. Bu ihtiyaç, hiç bir durumda değişmesi mümkün olmayan bir haldır. Ayrıca sebep olan suyun, müsabbeb olan yaşam ve hayat imkanı üzerindeki te'sirini de bu esnada mulahaza etmek gerekir.

Bu araştırma ve akıl yürütmeden sonra, uzakta görülen yerleşim merkezini diğer bilinen yerleşim merkezleriyle kıyaslayarak, gözlerinizle görmeseniz bile kesinlikle orada suyun varlığına hükmedersiniz

Fakat şu kadar var ki, aynı örnekteki meseleye ters yönden yaklaştığımızda yani uzakta akan bir su gördüğümüzde, buradan hareketle, o suyun etrafında yaşayan insanların olduğunu anlamamız önceki akıl yürütmemiz gibi sağlam olmaz. Zira bu ikinci akıl yürütmemiz kuru bir zann'dan ibaret olacak ve kesin bilgi olan yakîn derecesine yükselemeyecektir.

— Bu neden böyle olmaktadır. — Çünkü insanın hayatı için suyun bir illet oluşu, te'sirin delâletiyle sabit olan bir hakikattır. Öyle ise nerede insan varsa orada suyun bulunması kaçınılmaz bir hâl

olur. Fakat etrafında insanların varlığına, suyun illet olması sade bir ilişki ve uygunluğa dayanmaktadır. — Bunun ötesinde bir şey yoktur. —

Buradan hareketle İslâm âlimlerinin deney ve gözleme gelmeyen bütün meselelerde istikrâ yöntemini kullandığını öğrenebiliyoruz. Bu yöntemin gölgesi altında kıyas ve iltizâmın kullanılacağı kaçınılmaz bir hal olur. Bu metodun, gaybî ve mechûl konuların delillerinden hareket ederek hükme varma ve kuru birer düşünmeden öteye geçmeyen Yunan Felsefesinin daldıkça boğulduğu konularda dedikodu yapmasından, çok üstün olduğu muhakkaktır.

Hatta bunun da ötesinde, İslâm araştırma metodu üzerinde kafa yoran birisi, rahatlıkla İslâm âlimlerinin, akli olsun, itikâdî olsun, hiç bir hükmü kesin bilgiyi (yakînî) meydana getiren hakikatleri, temel gerçeklere dayandırmadan hükme bağlamadıklarını müşâhede edecektir.

Fakat hâlâ şüphelerin perdesi altında saklı bulunan diğer hakikatlerle ilgili meselelere gelince, ki, bunlara nazarî delillerden hareket ederek hükme varmanın dışında, hiçbir araştırmanın eli ulaşamaz. Tarihî etüdler sırasında aydınlanan meseleler veya arkeolojik kazıların neticesinde ortaya çıkarılan eserlere dayanılarak varılan hükümler, ya da antik dönemlerden kalan medeniyet kalıntılarını esas alarak varılan yargılar. İslâm tarihi boyunca kesin bilgi sayılan yakınî gerçeklerin bu tür malumatlara dayandırılmadığını, ayrıca bunların eleştiri ya da bir hükme varmada, bir düşünceyi temellendirmede kesinlikle kullanılmadığını rahatlıkla görebiliyoruz. Ancak bu tarihi belgeler İslâm âlimlerinin katında yine de bir değer ifade etmiş, kendisine ulaşılmayan bir araştırma yöntemiyle bunların incelenebileceğini ve bunlardan yararlanma kapısının açık olduğunu ifade buyurmuşlardır.

İşte bu, müslümanların araştırma için kullandığı yöntemin çok kısa bir özetidir. Ki, biz bunu onların ekolleri içine serpiştirilmiş bulunan mücerred nazariyelerden değil de, onların bizzat yaptıkları, kullandıkları yöntemlerin içinden çözüp seçtik. İslâm bilginlerinin bilimsel araştırma için kullandığı metodu öğrendikten sonra, artık başkaları nasıl bir bilimsel araştırma metodu kullanıyor diye sormak isteriz. Batılı bilim adamları, düşünürler, müsteşrik (Doğu bilimcisi, oryantalist) lerin, şu araştırmalarında — mavzûiyet — akademikliği esas aldıklarını her fırsatta beyan eden, yaygın halde sözünü ve propagandasını yapan batılılar, acaba hakikate ulaşmak için ne gibi bi-

limsel bir metot kullanmışlardır. Belki de, bu soruyu soracağımızdan dolayı bu girişi yazmak ihtiyacı duyduk.

Bu araştırmanın ilk bölümünü gözden geçiren bir okuyucu, açık ve net bir şekilde görecektir ki, ben bu araştırmada her iki araştırma metodunu da kullanarak etüd yapma amacını gütmüyorum. Yani islamın bilimsel araştırma metodu ile batının bilimsel araştırma metodunu, değişik görüşlere yer veren belki de bunlara boyun eğen, yahut tarihi bir yükselişe adapte olan, ya da bizzat bazı görüşleri tenkidde kullanılabilecek vasıtalara uymak durumunda bulunan tahlilî bir etüdle beraber kullanmak niyetinde de değilim. Ancak burada belirtmek amacında olduğum iki hakikat vardır.

Birincisi: İslâm düşüncesinin araştırmalarında kullandığı metot ve mücerred — mevzuiyet — akademik çalışmaların ne dereceye vardırıldığını açıklamak, arkasından batı düşüncesinin, bu sahada az veya çok, ne gibi bir gelişme elde ettiğini ortaya koymaktır.

İkincisi: Araştırma metotları arasındaki var olan karşılıklı ilişki ve bağları (birer özel bilimsel araştırma ve düşünsel muvazeneler olmaları hasebiyle) tespit etmek ve değişik bilimsel araştırma konularını birbiriyle mukayese etmektir. Yani müslümanlar ve gayri müslimler arasında kullanılan metotların vakıalarla ilişkisi ve gerçek bilimsel meselelerin pratiğe aktarılması probleminin ne dereceye kadar başarılı bir şekilde çözümlendiğini ortaya koymaktır.

Bu gerçek ortaya çıktığında, İslâm âlimleri tarafından kullanılan bilimsel araştırma metodunu tespit etmeye çalışırken, ancak onların ortaya koyduğu araştırmaların ta kendisinden bu metodu çıkarmaya çalıştık ki, bundan sonra, İslâm eğitim sisteminde sadece araştırma metodunu inceleyen müstakil bir bilimin varlığından söz etmeyelim. Bunun ötesinde ki, bu konuda daha önemli olan nokta odur, bu metodun bizzat İslâmî ilimlere ne dereceye kadar başarılı bir şekilde uygulandığını, tatbik edildiğini ortaya koymaya çalışalım.

Bundan sonra araştırmamızı başladığımız yerden devam ettirerek soruyoruz: Öyle ise batı düşüncesinin, karşılaştığı bütün değişik bilimler alanında kullandığı bilimsel metot nedir?

Kaçınılmaz bir şey vardır ki, o da şudur: Hangi bilim dalı olursa olsun, konusu bakımından iki ayrı bölümde incelenmesi zarûridir.

Bu bilimin konusu, ya tahkik edilmesi gereken bir haber, ya da doğru olduğunun ortaya konulması lazım gelen bir iddiadır, bir görüştür.

Pekiyi birinci konulara cevap veren bilimsel metotları nedir?

Aslında bu sorunun cevabında fazlaca düşünerek kafayı yormamızın hiç de gereği yoktur. Çünkü ortada olan bir vakıa vardır. Batının araştırma metodunda şu ana kadar rivâyet ve nakil yapmak gibi, bu alanlarda tahkik ve sistemli araştırmalara yön verecek herhangi bir ölçü ve kriter yoktur.

Onların elinde, istirdâd ya da tevessüm metodu dedikleri bir şey var ki, ilk ve temel umdesi belki araştırıcıya derin mütalaalarda bulunma, sağduyu dikkatliliği ve hâyâl dâiresini genişletmek gibi bazı şeyler kazandırır. Araştırmacının bu esnada kullanacağı malzeme, şahsî mülahazaları, sağ duyusu ve hayalleri yanısıra, olaylar, belgeler ve tarihi kalıntılardır. Artık burada araştırmanın keyfiyeti ise şöyle olacaktır.

Araştırıcı, olayların hikâyeleri ve tarihi belgelerinden ne topladıysa bunlara kendi şahsi mülahazalarını, sağduyusunu ve hayallerini de katarak, tüm bunlardan, bazan kabul edilebilecek prensip, hüküm ve olgular, çıkarmaya muvaffak olabilecektir.[11]

Görüldüğü gibi bu metot, elinde ne kadar tarihî belge bulunursa bulunsun, eninde sonunda tek bir yola çıkmaktadır ki, bununla kesin bir sonuca varmak mümkün değildir. Bu metot ya da yöntem, düşünce delillerine dayanılarak herhangi bir sonuca varmak, belki de mücerred gaybî konularda ahkâm kesmekten başka bir şey değildir. Bunun yanında mücerred ve peşin faraziyelere dayanmayan bilimsel gözlem, deney ve mükemmel istikrâ yöntemine ve sadık habere dayanan arastırmalarla bir sonuca varma yerine, beraberinde kuruntu, vehim, şüphe ve o yana bu yana yalpalayan zann'lar tasıyan, sözüm ona bilimsel çalışmalar yapılması, tercih edilmesi zorunlu hale gelecektir.

Bu sırada araştırıcı birisi şöyle bir soru sorabilir: «Batı düşüncesi ta bugüne kadar nakledilen haberlerin tahkiki icin ne dive bilimsel bir metot edinmemiştir. halbuki bu metod meselesi havli önemli bir istir ve değisik bilim dallarında ortaya cıkan pek çok kolların tahkiki için gerekli arastırmaların yarısını teskil etmektedir?»

Bana kalırsa bu sorunun cevabı özetle şudur: «Nakilleri ve rivayetleri tahkik etme eyleminin o kadar güçlükleri vardır ki, bu cetin ve zorlu çabalara, araştırmalara, herhangi maddi bir kazanç amacı gütmeden katlanmak, bu kabilden bir yükün altına girerek onu yük-

(11) Abdurrahman Bedevi, Bilimsel Araştırmanın Metodları, s. 200 vd.

lenmeye çlışmak, ancak sözü edilen zorluklara galebe çalabilecek, güçlü amaçlar uğruna yapılması halinde mümkün hale gelir.»

Sözünü ettiğiniz bu şartların tamamı islâm âlimlerinin araştırmalarında ve kendi amaçlarını gerçekleştirme uğrunda gösterdikleri fedakârlıklarında gerçekleşmiştir. Onların dışında kalan hiçbir millet — veya medeniyetin — bilginleri, bu şartları hâiz bilimsel bir nakil ve rivâyet metoduna, yöntemine tarihin hiçbir devresinde sahip olamamışlardır. Müslüman bilginler Allah'ın azze ve celle varlığına, O'nun elçisi Hz. Muhammed a.v.'m peygamberliğine iman etmişler ve Allah'ın Kitabı ile Resülüllah'ın sünnetinin açıkladığı yolun üzerine bir hayat sistemi oluşturmakla mükellef bulunduklarının bilincine varmışlardır. Öyle ise müslüman âlimler, Resülûllah a.v.'m arkasında bıraktığı bütün öğretileri ve irşâdlarını, en ince noktalarına varıncaya kadar öğrenmek için var güçleriyle çalışmak ve Resülûllah'ın a.v. hayatı, sireti ve sözleri ile ilgili kesin bilgi ifade eden yakınî olgularla, Resülûllah adına uydurulan iftira, yalan ve yanlış anlamaları birbirinden ayırt etmekle mükellef bulunuyorlardı.

İşte müslüman âlimlerin bilincinde oldukları bu kesin bilgi, onları ister istemez her rivâyet ve tarihin doğru ya da yanlışlığını ortaya koyacak ölçek ve kriterlere sahip olan çetin ve dakik bir metodu kullanmaya mecbur etmiştir. Onlar, bu hedeflerini gerçekleştirmek ve ortaya koydukları prensipleri uygulamak, metodu olduğu gibi tatbik etmek için, koca koca zorlukları küçümsemek durumundaydılar. Eğer bu kesin bilgi ve itici güç olmasaydı, o kadar zor şartlar altında vatanını terk ederek yüzlerce millik yol katetecek hadis âlimlerinden birine dahi rastlamak mümkün olmazdı. Çünkü söz konusu hadis âlimi bu zorlukların tümüne, Resulullah'dan a.v. herhangi bir hadis rivayet eden bir hocayı görmek, ondan o hadisi öğrenmek belki de hıfzetmek amacıyla katlanıyordu. Yanısıra, hadis konusunda otorite sayılan bir hocayla karşılaşmak, bildiği hadisleri ona arz etmek ve sonunda tasdik ettiği hadisleri kendisinden rivayet etme izini almak için, uzun yolculuklara girişiliyordu. Böylece hadis talebesinin yanında o hadis'in rivâyet yolları çoğalıyor ve bütün isnadlarından haberdar olunuyordu.

Şimdi, sahihi buhari adlı kitaptan Resülûllah'a a.v. ait hadislerden birinin isnâdını, döşeğimizin üzerinde yaslanarak ya da masamızın üzerinde okumak gayet kolay bir iştir. Mühim olan, bugün belki de önemi bile kavranmayan o iki satırın elde edilebilmesi için, cö-

mertçe harcanan müthiş ve korkunç yoğun çalışmaları gözönüne getirmek ve meseleyi ona göre değerlendirmektir.

İşte müslüman bilginleri, rivayetin tahkiki için mükemmel bir metot kurmaya sevk eden itici güç, bu inanca samimi bağlılıklarıydı. Pekiyi gayri müslim bilginleri böyle bir işe hangi itici güç sevkedebilirdi? Hiçbir şey tabii. Bu yolda harcanacak çalışma gücü, maddî kazançlardan ve istenen bilimsel araştırma enerjisinden fazla olması gerektiği müddetçe, böyle bir yol tercih edilmez onlara göre.

Bunun içindir ki, İslâm düşüncesi ile Batı düşüncesinin işlediği bilimsel konuların çoğu, birbirinden yararlanmaları mümkün olmayan bir araştırma taktiğiyle işlenmiştir. Onun için bu konuda tenkid ve münakaşanın yararı olmaz. Çünkü müslümanlara göre rivayetleri tahkik etme yöntemi, o rivâyeti açıklama ve izâh etmenin bir kaynağı olarak kabul edilirken, başkalarının kullandığı karşı yöntemde ise, aynı şey sonucun ta kendisi olarak kabul edilmektedir.

Resûlullah'ın a.v. hayatındaki «Vahiy mucizesini» burada bir örnek olarak inceleyelim :

İslâm bilginlerinin bu konuda takip ettiği bilimsel yöntemler şu şekilde ortaya çıkıyor :

Birinci olarak: Herşeyden önce rivâyeti tahkik etmek, senedi ve lâfızları belli bir kalıpta tespit edip, dondurmak. Bu ölçülere göre hareket eden islam bilginlerinin hepsi, vahiy hadisinin pek çok yollardan sahih olduğunu anlamışlar ve manevi tevâtür derecesini de aştığı sonucuna varmışlardır.

İkincisi : Birinci derecedeki kıyas ve iltizâm delillerinin önünden tam bir istikra'yı öngörmesidir. Okuyucular islâm âlimlerinin bu sahada ne gibi bir çalışma yöntemi izlediklerini açıklamamızı beklememelidirler. Bu konuyu burada değil de ilgili bölümde incelememiz daha yerinde olur.[12]

İslâm düşüncesinin bu konuda vardığı sonuç şu olmuştur : «vahiy mucizesi» Resûlullah'ın a.v. müstakilen ve hakikatın bizzat ta kendisiyle yüz yüze gelmiş olmasıdır, kendisinin gücü ve iç âleminin bilincinin haricinde bir şeydir, çalışması bilimsel ve düşünsel seyri ile uzaktan yakından alakası olmayan bir olgudur.

Vahiy olgusu karşısında batılıların izledikleri metot ise şöyledir:

Birinci olarak : Onlar 'vahiy' kavramını, tarihin geride bıraktığı bir kalıntı, antika bir şey, müphem bir olay olarak değerlendirirler.

(12) Bu konunun işlendiği bölüm, Nübüvvât bölümüdür.

İkinci olarak : Bu kavramların anlamlarından tevessüm, vicdan ve hayalle ulaşılabilecek sezgi ve tahminleri, sonuca varmada kullandılar.

Bu şekilde bir yöntem kullandıklarından vahiy meselesinde vardıkları sonuçlar çok çelişik durumlar arz eder. Onlardan bazıları vahyin, sade düşünsel bir iç olgu olduğu, yahut psikolojik bir ilham olduğu neticesine vardı. Bazıları, kademe kademe gelişmek suretiyle gelen rûhi bir aydınlanma olduğu kanısına vardı. Bir başka gurup da vahiy olayının, Resûlullah'a zaman zaman ve aralıklarla gelen bir sara hastalığı nöbetleri olduğunu kararlaştırmaktan herhangi bir bilimsel sakınca görmediler.

Zaten bu adamlarla islâm düşünürlerinin bu konuda aynı sonuçlara varmaları ve meseleyi aynı şekilde anlamaları beklenemezdi. Zira batılı yazarlar ve düşünürler, rivyet ve haberleri araştırma ve onları değerlendirmeye tabi tutma işini, zorunlu ve kaçınılmaz durumlarda da olsa, bilimsel değerinden düşürdüler. Yani onlar, kendilerine, sahih ve mütevâtir bulunan rivâyeti ve haberi bilmezlikten gelmeyi normal görürler. Yanısıra, sahih bir haber veya sağlam bir rivâyet tarafından desteklenmeyen bir açıklama getirmeyi de, bilimselliğe ters bir vakıa olarak değerlendirmezler.

Bunlara ek olarak ta, mutlak manada istikrâ yöntemine de bağlı kalmadıkları gibi, iltizam ve birinci derecedeki celî kıyas kanunlarıyla ispat edilen şeylere de kulak asmazlar. Onun için onlar Hz. Muhammed'e a.v. vahiy geldiği ân, daha önceki şahsiyetiyle tamamen çelişen, hatta normal hayatında yer alan olaylarla tenâkuza düşen bir şahsiyet olarak tahayyül edebiliyorlar, düşünebiliyorlardı. Artık onların da O'nu, insanlar arasında emin (güvenilir), sadık (doğru sözlü) sıfatları, kişiliğinin en belirgin özelliği haline gelmiş bulunan bir şahsiyeti, Allah adına en büyük yalancı olarak değerlendirmelerini çok göremeyiz. Aynı şekilde kendisine vahiy geldiğinde yüzünün sararark Hatice'ye gelmiş olmasını, göstermelik bir korku havasına girerek, güzel rol yapan bir aldatmacı, bir yalancı olarak gösterilmesini ayıplamıyoruz. Zira, onların bilimsel yargılarına göre aslında, o anda ne vahiy var ve ne de cebrâil vardır, sadece içten gelen kuru bazı ilhâmlar ve düncesinde canlanan bazı fikirler söz konusudur.

⁂

Bilimsel konulardan, başka bir yöne geçerek şöyle bir soru soruyoruz :

«Herhangi bir görüş ya da nazariyenin, Batılı bilim adamlarınca kabul görmesi için gerekli olan bilimsel yöntem nedir?»

Bu soruya cevap olarak deriz ki: Tabiat bilimleriyle ilgili faraziye ve teorilerde Avrupa, kalkınma asrından bu yana gözlem ve deney metodunu müthiş bir dikkatlilik ve incelikle kullanarak bir çığır açtı. Bununla da kalmayan Avrupa düşüncesi, yeni keşif ve icâdları, bilimsel teoriyi güçlendirmek, açıklarını kapatmak ve en üst düzeyde onlardan yararlanmak için izlemeyi başarmıştır.[13]

Bazılarının hoşuna gittiği şekilde, şöyle bir yoruma girmemizin hiç bir yararı olmayacaktır. «Aslında Avrupa bu bilimsel yöntemleri ortaçağ denilen tarihî devrede ve tarihe mal olan büyük olaylar, değişmeler sırasında biz müslümanlardan almıştır.» Zira ortada olan bir hakikat var ki, Avrupa artık bugün islâm âlimlerinden aldığı mirasa muhtaç değilken, biz Müslümanlar, tarihin bir devresinde, yani günlerden bir gün bilimsel çalışmaların, gelişmelerin ipini elimizde bulundurmuşluğumuzla övünüp durmaya hâlâ ihtiyaç duymaktayız... Aslında Arap olarak ya da Müslüman olarak, bu tür avuntuları bir

(13) Deney yöntemi ancak tabiat bilimleri sahasında kullanılmaya musaittir. Çünkü bu bilimlerin asıl yapıları ancak ve ancak akıl ve düşünceden tamamen kopuk, ayrı bulunan deney yönteminin değişik konularda kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Daha sonra deney ve gözlem vasıtasıyla ortaya konan bilimsel verileri pratiğe aktarmaya çalışır. Bu durumda aklın görevi sadece varılan neticeleri açıklamak ve onların tahlilini yapmaktan öteye geçemez.

Bunun içindir ki bazı ahmaklar, bilimlerin yapıları arasındaki farklılıkları kavrayamadıklarından, gözlem ve deney yönteminin verdiği bir alışkanlığın te'siriyle, yüce olan yaratıcının varlığına iman etmeyi, deney yolu ile ispat edilmediği müddetçe kabul etmeyeceklerinde ısrar ederler. Bu zavallıların kafasında örümcek ağı gibi örülmüş bulunan bazı fikirler vardır. Madem ki, Avrupa Tabiat bilimleriyle treni icat etti, elektriği her alanda kullanmayı başardı, roketleri uçurmayı deney yönteminin etüdleriyle elde etti, öyle ise, evrende var olan her hakikat, bütün gerçekler tabii bilimlerin alanı içinde kabul edilebilir ve gözlem ile deney yöntemine boyun eğer. Eğer bunlara boyun eğmiyor ve bu yöntemlerle izâh edilemiyorsa, o, mahkemede geçerli bir hüküm olmaz. Psikoloji biliminde bir konu olarak kabul edilmez. Geçmiş olayların, veya geleceğin korkunç olayları sahasında herhangi bir hakikatı tasavvur edip tespit etmesi mümkün olmaz. Çünkü tüm bu hükümlere varmak, ancak kıyas, istidlâl veya araştırma yapmanın ürünüdür. Bütün bunlar deney ve gözlemin sahası dışında kaldığı müddetçe, aslı olmayan boş laflar olmaktan öteye geçemez.

Bu gibi bir düşünce şüphesiz ki, araştırmacı ve tartışmadan çok tedaviye muhtaçtır.

tarafa bırakmamız ve ortada olan şu hakikat karşısında gözlerimizi iyice açmamız kaçınılmaz bir zarûrettir:

Tarih, içinde meydana geldiği zamandan başka hiçbir zaman ve mekâna sürekli mâl edilemez. Şeref ve büyüklük ile alçaklık ve küçülmeye sebep olamaz. Tarihin geride bıraktığı, bunların dışında kalan birşeydir ki, bu da sâdece ders olmak, ibret olmaktır.

Ancak Avrupa, Tabiat bilimleri ve bu bilimlerin deneye dayanan yöntemleri sahasında ne kadar ilerleme ve gelişme kaydetmişse, bunun tam tersine olarak soyut ve metafizik isimleri altında toplanabilen diğer yakınî idrâkler sahasında da korkunç bir şekilde gerilemiştir.

Avrupalı bilim adamları ve düşünürlere düşen bir görev varsa o da, bu idrâklere karşı, iki yoldan birini tercih etmeleri olmalıdır.

Ya bu konularla kendilerinin arasını sağlam bir şekilde kapatmalı, bunlar üzerinde araştırma yapma ve düşünmeyi bir tarafa itmelidirler. Böylece diğer maddi bilimlerde elde ettikleri kazançların, kendilerine düşünce sahasında herhangi bir çalışmaya fırsat bırakmadığını kabul etmelidirler.

Ya da eğer ondan vazgeçemiyorlarsa, mûcerred kâr araştırmaya ve akademikliğe gerekli bir yöntemi ortaya koymaları kaçınılmaz bir hal alır.

Şu kadarını ihsas ettirmeliyiz ki, bugüne kadar onlar ne bunu, ne ötekisini yapmaya gönüllü değillerdir. Onların takip ettiği yöntem, araştırma ve etüd alanında en azından, gariplik ve komiklikler arz eden bir yoldur.

Araştırmaya, hoşlarına giden teori, görüş ve faraziyelerle başlıyorlar ve her gayretlerini parlak gördükleri şeylere, ya da ailenin ve toplumun kendilerine telkin ettiği duygu ve düşüncelerin, veya ikincisinin gölgesinde gelişip, yetişen etüdlerin doğrultusundaki görüşlere uygun düşecek deliller bularak, bunların aracılığıyla asıl amaçladıkları hedeflerine uygun sonuçlar çıkarmaya gayret ediyorlar, o görüşlerin yanlış olduğunu ve sakatlığını ortaya koyacak delillerin, belgelerin zayıflığını, çürüklüğünü kanıtlayan bilimsel verilerin de ister istemez karşısında yer almaktadırlar.

Çirkin emellerin peşinde koşmaktan yakasını kurtarmış, düşüncelerini sâde özgür araştırma tarafına yöneltmiş bulunan, parmakla sayılabilecek kadar az bir araştırmacı grubuna hakaret ve zulum etmiş olmamak için, şu şekilde bir açıklamada bulunmalıyız.

«Yukarıdaki paragrafta belirttiğimiz, özetle belli başlı özelliklerini ortaya koymaya çalıştığımız araştırma yöntemi, ancak batılı mütefekkirlerin büyük çoğunluğu tarafından kullanılan araştırma mantığına uygun düşer. Değinilen özelliklerde olan bilimsel problemlerin çözüme kavuşturulması, genellikle bu şekilde molozlaşmış bir taktikle gerçekleştirilmektedir.

Bu gerçeğin en açık yankılarından birisi ve ibret alınması gereken belgelerin en belirgini, kuşkusuz ki akîdenin insanın nefsine boyun eğebileceği ve her sahada O'nun gösterdiği çizgide yürüyebileceğini savunan düşünce ekolüdür.

Herhangi bir şeye kesin bir şekilde inanman için irâdeni ona yöneltmen ve o şeye muhtaç olduğunun şuurunda olman yeterlidir. Bunlar olduktan sonra, artık irâden ve ihtiyacın, o şeye inanmanı sağlayan delilleri birbirinin peşisıra bulabileceklerdir.

Bu yöntemi araştırmaya bir vesile olarak katılanların başında ünlü Amerikan düşünürü Viliam Ceymis ve Kitâbı : (ez-Zerâni') : «Pragmatizm» gelmektedir. Bu yöntemi en güzel şekilde açıklayan ve böyle bir yöntemi kullanmaya çağıran kaynakların başında bu kitap gelmektedir.

Batılı araştırmacılardan büyük bir kitlenin etrafında kümelendiği bu araştırma yönteminin en garip yanı, Ceymis'in Zarûri düşünsel yönelişleri ikiye ayırmasında ortaya çıkmaktadır. Bu yönelişlerin biri ölü diğeri diridir. Ölü yönelişi, araştırıcının kendi içinden ona karşı herhangi bir eğilim duymadığı yönelişi olarak açıklayarak, bu yöneliş çeşidine şöyle bir şeyi örnek vermektedir : Herhangi bir adama, Hıristiyan ol, ya da (La edriya) ol dendiğinde buna karşı herhangi bir yönelme olmadığı gibi o tarafa çeken bir istek de yoktur.

Villiam Ceymis'in dışında da pek çok kişinin beğendiği ve bayraktarlığını yaptığı bu düşünceye, bir yığın kimsenin başka açıdan karşı çıktığından kuşku yoktur. Fakat konunun asıl mahiyeti ve içyüzü tamamen farklıdır. Hatta Ceymis ve taraftarlarının karşısında yer alanların sandıklarından da, başka bir özelliğe sahiptir. Tabiatı itibariyle konu çok açık bir şekilde şöyle haykırmaktadır : «Akîde, müsbetiyle, menfisiyle oluşmasında sade isteğin üzerinde kurulur» demesek de, muhakkak gönülden bir arzunun bunda hayli büyük rolü vardır. Onların bu şekilde bir tavır takınması da gösteriyor ki bilimsel çalışmalarında, araştırmalarında 'el - Mevzuat'ı kesin şekilde esas almamaktadırlar. Ancak çok nadir bir azınlık şöyle bir âdiliğe

yanaşmamaktadır. Özellikle istintaç yolu ki, bu yöntem onların, bahsedilen sahada kullandığı araştırma tekniğinin biricik yoludur. Kişinin her istek ve yönelişine müspet cevap verebilecek bir yapı arz etmektedir.

Ceymis ile diğer Batılı düşünürler arasındaki ortak nokta şudur: Onlar toplu halde dinî akîde bağını, hayatları ve geçim kaynakları açısından ele alarak değişik dünyevî maslahatları, yararları gözönünde bulundurarak, düşüncelerinde ona bir pay ayırıyorlar. Konuya bu yönden yaklaşanların dinî akîdeleri, akıllarından ve düşüncelerinden süzülüp billurlaşarak hayatlarına yayılmaz, ona hakim olmaz. Vakıanın tam tersi meydana gelir. Yani onların akılları ve düşünceleri üzerinde hakim olan akide, hayatlarının ve işlerinin te'sirinden kaynaklanır.

İngiliz Düşünürü Bentan : Bu düşünce sistemini şu sözleriyle ne güzel bir şekilde ifâde etmektedir.

«Diyânet (din işleri) nin seyri, menfaat esasları doğrultusunda yürümek zorundadır. Diyanet, her hangi bir şeyi suç sayıp ceza vâdederken veya sevap addedip mükafatlandırmaya yönelirken bu esaslara bağlı olmalıdır. Suç sayıp cezalandırmayı öngördüğü şeylerin, sadece toplumun sosyal yapısında zararlı bulunan işlerin zıddına yönelik olması lâzımdır. Mükafat vâdettiklerinin de. yalnız topluma yararlı şeyler olması mecburidir. Diyanetin seyrine hakim olmanın tek yolu, ona siyasal faydaları açısından yaklaşmak ve halkın üzerindeki müspet etkisinden yararlanmaktır. Bu menfaatin dışında, dinin hiçbir şeyine iltifat edilmez.»[14]

Düşünce ve araştırma alanında. aklın tabiatı itibariyle, bu yönteme tamamen aykırı bir yol izlendiğini gördüklerinde apışıp kalmışlardır. Çünkü aklın ipi kendisinin eline verildiğinde, akıl, ğaybî. metafizik ve sovut meselelerle de uğraşmayı gerektiği şekilde düşünmektedir. Halbuki aklın, bu şekilde özgür olarak düşünmesi, onların sistemleştirdiği düsünsel prensip ve hükümlerin pek çoğunu çürük çıkarmaya sebep olacağından, yöntemlerini temelden sarsacağından, yukarıda sözü edilen yöntemlerinin yanısıra, hareket merkezi olarak aklı küçümsemeyi, onunla alay etmeyi, delil ve hüccetlerini inkar etmeyi amaçlayan başka bir düşünce ekolünü kurmayı ihmal etmemişlerdir. Birbirlerini aklın din üzerindeki kötülüklerine, serrine karşı uyarmışlardır. Böylece bu ekolün en belirgin özelliği, şiârı : «Dini,

(14) Yasaların metodolojisi, s. 207.

aklın tasallutundan kurtarmak» olmuştur. Tabii ki, burada bahsettiğimiz din kavramı, onların, izâh etmeye çalıştığımız yöntemine uygun olarak ortaya çıkan dindir.

Bu komik yöntemin şartlarına uygun olarak bir araştırmaya girmenin ve aklın saf verilerine iltifat etmemenin amacı, muhtelif bazı maslahatların, menfaatların uğruna genel geçer düşünce ölçütlerinin feda edilmesidir. Böyle bir yola saplanmanın başka bir zorunluluğu da, düşünceyle ilgili genel geçer kuralları, ne kadar açık ve belirgin olursa olsun ve akli verilerle ne denli desteklenirse desteklensin, menfaatlerine ters düştüğü andan itibaren, onları resmi ideolojilerinin dışında bir şekilde anlamının çürüklüğünü kabul etmeyi kaçınılmaz hale getirmesidir.

İşte onlar, böyle bir yolu takip ettiklerinden, kendi hayatlarında tatbik ettikleri belli başlı kurallardan kaynaklanan akidelerini korumak ve muhafaza etmek için, özgür akıllarını sicim gibi bağlarla sıkı sıkıya bağladıkları halde, bizim, özgür aklın hükümlerine ve vesilelerine tamamen uygun, sağlam bilimsel yöntemlere mutabık akidelerimizi tenkid etmeye, her fırsatta onları yıkmaya çabalıyorlar. Gel gör ki, onlar da artık bu iddialarında yalancı olduklarının, düşünce ve akıl özgürlüğü meselesinde ve her şeyde, bilimin gösterdiği çizgide yürüme yaygaralarında samimi olmadıklarının bilincine varmış bulunuyorlar... Yani, bu özgür akla dayalı araştırma maskesi altında gerçekleştirilen saldırı ve hücumlar, onların bu sahada takip ettikleri yöntemin şartlarını tamıtamma uygulamaktan öteye geçmez. Zira onların maslahatlarına, eğilimlerine ve türlü çeşitli olan amaçlarına tamamen uygun bulunmayan ve yer yer onlarla çelişen bir akide, delilleri ve temelleri ne kadar sağlam olursa olsun, kendisiyle savaşılması gereken bir olgudur.

Bildiğim kadarıyla, şu anda bana düşen, şu iki temel meseleyi ispatlayan ve belgelendirmeye yarayan bir kaç örneği, okuyucunun gözü önüne sermektir. Bu iki temel prensibin birincisi, herhangi bir sağlam temele ve istikrâya dayanmayan, kuru istintac yolunun Batılılar tarafından kullanıldığıdır. İkincisi, onların belli amaçlarının peşinde koştuklarının ve inançlarını bu isteklerinin temeli üzerinde bina ettiklerinin algılanmasıdır.

Birinci olarak: Fon Krimer ve Goldziher'den naklen diyorlar ki: «İnsanlar ilginç konularda araştırmaya girişmişlerdir: şöyle ki: Cennette acemler, Arapların kadınlarıyla evlenebilecekler midir?» Böyle bir olayı tespit etmelerindeki amaçları, İslâmın yayılması ve İslâ-

mi Fütuhatın, ancak Arapların üstünlüğünü sağlamak ve onların egemenliğini başka uluslara kabul ettirmek amacıyla yapıldığını ispat etmeye çalışmaktır.[15]

Yukarıdaki ibâreyi okuyan birisi, hiç kuşkusuz bir yığın insanın böyle bir meseleyi araştırdığını tasavvur eder. Bu konuda araştırma yapanların da fâkihler olduğu zehâbına kapılır. Zira bu konuyu, diğer insanlardan ziyade fâkihler araştırmaya ehildirler.

Fakat bu kıssanın kaynağına, senedine ve hakikatle ilgisi üzerine eğilindiğinde görülecektir, Arap olmayanların, Arap kızlarıyla Cennette evlenip evlenemeyeceğinden söz edip araştıran insanlar, sadece çölün vahalarından birinden gelen, yalnızca bir Arabidir. Asmaî, bu adamın başka birine : Bu acemlerin bizim kadınlarımızı Cennette nikâhlayabileceğini sanıyor musun? diye sorduğunu, diğerinin de : «Evet, vallâhi salih amel işledikten sonra herhangi bir engel yoktur» şeklinde cevapladığını duymuştur.[16]

Adamın haberi ne şekilde kaynağından saptırarak kullandığını, cüz'î ve ferdi bir olayı ne derece genelleştirdiğini, nezih amaçların peşinde bulunan (el - Mevzu') bilimsel araştırmacının aradığı şehâdeti, yerin dibine batsa bile itiraf etmeye yanaşmadığını müşahede ettiğimizde, bu yüzsüzlük karşısında utancımızdan Ahmed b. Hanbel gibi ellerimizle yüzümüzü kapatasımız geliyor.

İkinci olarak : Levis Gardiye vec. Kanevâti 'İslâm ve Hıristiyanlık Arasında Dini Düşüncenin Felsefesi' adlı eserinde diyor ki : Osman b. Affân, hilâfeti sırasında Kur'an-a yöneldi. Kur'an-ı sûreler ve âyetler şeklinde bölümlere ayırdı. Sûreleri, boy-uzunluk sırasına göre tertîb etti. Önce en uzunlarını aldı ve böylece en kısasına varıncaya kadar sıraladı.»[17]

Herşeyden önce bu dava, ya da faraziyeyi ispat için başvurulan yöntem üzerinde düşünelim ki, böylece aslında bu tür görüşlere varmak için, herhangi bir yöntem dahi kullanmadıklarını kavrayalım. Her iki müellif de önümüze kuru bir iddia koymakta ve gözlerimizi bağlayarak iddialarını kabul etmemizi istemektedir. Şâirin sözünde belirttiği gibi.

(15) Bkz. Fan Flotin es-Siyâdetü'l-Arabiye-Arap Hükümranlığı-Fon. Krimer ve Goldziher'in konuyla ilgili yazıları.

(16) Muberrid'in el-Kâmil adlı eserinin 2. cilt, Araplara göre Mevâlilerin durumu, faslına bakınız.

(17) Cilt. 1, sayfa 42.

Eğer iddialarınızı herhangi bir delille ispat edemezseniz
Onları düşük şahsiyetli insanlarla güçlendiriniz.

Peki istidlâlî, istikrâî veya istintacî kaynaklardan hangisi Hz. Osman'ın Kur'an-ı, Sûreler ve ayetler şeklinde taksim ettiğini, istediği şekilde onu tertibe soktuğunu belirtmektedir. Kısa sûreleri kısa yapan, uzun sûreleri de uzun yapanın bizzat kendisi olduğu halde,[18] uzun sûrelerden başlayarak onları tertib etti demek. Kimin aklıyla ve hangi kaynağın ifâdesiyle bağdaşabilir?

Biz ise, bildiğimize göre, Resûlullah'dan a.v. ve bizzat Hz. Osman'dan sabit olan sahih rivâyetlere uygun olarak deriz ki: Âyetlerin kendileri ve tertibleri, sûerlerin kendileri, taksim ve tertibleri işi, Resûlullah'ın a.v. bile dahili bulunmayan tevkifi meselelerdendir. Bu sözümün delili, Buhârî'nin, senediyle İbn'u'z Zübeyr'den rivayet ettiği şu hadisi şeriftir: İbn u Zübeyr Hz. Osman'a: «Bakara sûresindeki (2/240) ayetini 'Gayre Harâc'a kadar başka bir ayet nesh etmiştir. Neden onu yazıyorsun?» demiştim. Hz. Osman da bana cevaben: «Yeğenim: Hiçbir şeyin yerini değiştirmeyeceğim.» karşılığını vermişti.[19] İkinci bir delil olarak da, Kurtubî ve başkalarının sahih bir senedle Süleyman b. Bilal'den yaptıkları rivayettir. Süleyman der ki: Rebia'ya sorulmuştu: «Bakara ve Âli imran sûreleri tâ Medine döneminde ve seksen küsür sureden sonra indikleri halde, neden Kur'an'ın baş tarafına alındılar?» Rebia: «Başa alınmıştır. Neden alındığını bilemeyiz. Zira Kura'n-ı Kerimin te'lifi onu indirenin isteğine uygun olarak meydana gelmiştir.[20]

Üçüncü olarak: Şimdi de, şu açıklamayı bir örnek olarak zikredelim: Cib adlı bir müşteşrik «İslâmda Dini Düşüncenin Yapısı» nâmındaki eserinde diyor ki: «İslâm dini, Kabile hayatı yaşayan eski Arapların, aile ve toplum yaşamında yer etmiş bulunan örf ve âdetlerini Hz. Muhammed a.v. yıkıp kurtulmayı başaramayınca, onlara dini özellik ve mahiyet kazandırmaya teşebbüs etmiştir.» Bu sözler-

(18) Onların böyle kabul ettiği gözönüne alınırsa. N.

(19) Bu kitap, Dinî düşüncenin anlatımıdır. Büyük çalkantıları meydana getirmiş, herşeyden önce istintâc metodunu kullanarak yürüyen düşünürlere öncülük yapmıştır. İkincisi, bu kitap önceden bilimsellik havası verilerek, belli bir amaca ulaşmanın ne denli kolay olduğunu göstermiş ve bu araştırmacıların (el-Mevzuat) yönteminde ne gibi değer ölçülerine sahip olduklarını anlamamıza yardımcı olmuştur.

(20) Buhari, Tefsir sure 2/41

den sonra iddiasını temellendirmek için, gayet komik ve enteresan - peşin hükümlere dayalı, hatta çoğu zaman sırf sezgiye müstenid vesilelerle, istediği sonuca varmaya çabalamaktadır.

Bütün bunlar aşağıda gelecek olan sözlerin yanında gayet basit kalmaktadır:

Cib, kitabının mukaddimesinde diyor ki: «Kitabımın bölümlerini üzerinde temellendirdiğim düşünceler, kafamdan ürettiğim şeyler değildir. Bu düşünceleri benden önce, İslâm mütefekkirlerinden bir cemaat ve müslümanların âlimlerinden sayılan pek çok kişi savunmuş ve bana yol göstermişlerdir. Bu önsözde onların teker teker isimlerini zikretmem hayli uzun ve gereksiz bir açıklama olur. Bu düşünürlerden, örnek olsun diye, birinin adını zikredeceğim. Bu mütefekkir büyük şeyh Şâh Veliyuilah Dihlevî'dir.» Daha sonra Dihlevî'nin 'Hüccetüllah'il-Bâliğâh' adlı eserinden değerli okuyucularıma sunacağım gibi, parantez içinde tahrif edilmiş bir metni naklediyor. Bununla sözlerini desteklemeye çalışıyor, diyor ki:

«Hz. Peygamber'in a.v. Peygamber olarak gönderilişi; başka Peygamberlerin de muhteviyâtını içermekteydi. Bu peygamberliklerle en yakın ilişkisi, birinci planda İsmâil Oğullarıyla olmuştur. Peygamberin, bu şekilde gönderilmiş bulunması, getirmiş olduğu Şeriat — siyasi, hukuk ve ahlâki temel yasalar — ın, özünde, İsmâil Oğullarının içinde yer etmiş bulunan gelenek ve göreneklere, toplumsal değer yargılarına, ibâdet etme şekil ve kurallarına uygun olmasını gerektiriyordu. Aralarında benzerlik ve tamıtamma uygunlukların olmasını kaçınılmaz hâle getiriyordu. Zira şeriatın, hukuken asıl amacı ancak onların kabul ettikleri değer yargılarını ıslâh etmekti. Yoksa hiç bilmedikleri, tanımadıkları hükümlerle onları mükellef tutmak değildi.»

Biz de diyoruz ki: Cib'in, nakletmiş olduğu bu metnin sırf bu kadarını görmüş olması mümkün değildir. Zira, eğer Cib, — Hüccetüllah'il-Baliğâh — kitabını gördüyse, muhakkak naklettiği ibârenin ön kısmını ve son kısmını da mutalaa ederdi. Çünkü, nakledilen ibâre, uzun bir konunun içinde, cüzi bir yeri olan, birkaç cümleciktir. İşte; müellifin işine yarayan bu kısmı çekip almasıyla, biz — ne yazık ki — nakil ve araştırma sahasında işlenen en büyük cinâyete tanık olmuş bulunuyoruz. Bu bilimsel cinâyet, bir müellifin sözlerini tahrif etmek, saptırmak, yazarın üzerine kendisinin yüklenmediği bir günâhı yüklemek, uzak bulunduğu sözleri ona söyletmeye çalışmaktır

İşin ilginç yanı şu ki, eğer biz, Cib'in bu kitabında ileri sürdüğü hayâl mahsulü düşüncelerine, önceki müslümanların kitâplarmda tam ve mükemmel bir reddiye bulmaya çalışırsak, Şah Veliyullah Dihlevî'nin Hüccetüllâhi'l-Baliğâh adlı eserinde izâh etmeye çalıştığı ve Cib'in kendi düşüncesini desteklemek amacıyla, yalnız bir bölümünü çekip aldığı metnin aslını, asıl gerçekliğiyle ortaya koymaktan daha geniş ve etraflı bir tenkid bulamayız. Sanki Allah Teâlâ kendisine bu sözleri ilhâm etmekle, ileride sözlerini tahrife çalışacak ve hiç bir zaman söylemesi mümkün bulunmayan sözleri söyletmeye yeltenecek olanların, çirkin emeller peşinde koşanların gayretlerini suya düşürmek istemiştir. İşte, Dihlevî'nin bu konuda söyledikleri şunlardır :

«Hz. Peygamber a.v. Hz. İsmâil'in tebliğ etmekle görevlendirildiği Hanîf dinini tebliğ etmekle görevlendirildi. Böylece Hanîflik dinini ihya edecek, tahrif edilmiş bulunan kısımlarını asıl rayına oturtacak, eğriliklerini doğrultacak ve nûrunu yaygınlaştıracaktı. Zira ayeti kerîmede Cenâbı Allah : «Babanız İbrahim'in dini»[21] buyuruyordu. Dinin asıl temeli bu olunca, Hz. İbrahîm'in bağlı bulunduğu İslâm Dininin temelleri ve ortaya koyduğu kuralların sağlam olması gerekiyordu. Zira eğer bir kavme Peygamber gönderiliyorsa, o toplum içinde bozulmamış bazı kurallar ve gelenekler varsa, onları red etmenin, değiştirmenin anlamı yoktur. Aksine onları daha da sağlamlaştırmak lâzımdır. Çünkü insan, böylece alıştığı şeyleri yapmaya ve onları savunup temellendirmeye daha da yatkındır. İsmâiloğulları, Babası İsmâil'in hidâyet yolunu mirâs almışlardı, O şerîat üzere yürüyorlardı. Bu durum Amr bin Luhayy'in revaçta bulunmayan, bilinmeyen görüşlerini, Hz. İsmâil'in şerîatına karıştırmasına kadar devam etti. Bu adamın ileri sürdüğü görüşler neticesinde hem kendisi, hem de ona kapılanlar Hz. İsmâil'in şerîatından saptılar. Zamanla bu sapıklık toplumda revaç buldu, putlara ibâdet etmek gelenek ve toplumsal bir görenek halini aldı. —Kurbanlık hayvanlar sıraya dizilir. Damgalı adak develerinin kanı akıtılır.—, işte bu dönemden sonra dinin safiyeti bozularak, doğrusuyla yanlış olanı birbirine karıştı, saçmalıklarla doldu. Artık Hz. İsmâil'in dinine cahillik, küfür ve şirk hâkim olmaya başladı. Tam bu sırada Allah, Efendimiz Muhammed'i a.v. onların sapıklıklarını düzeltmek ve bozulmuş, kokuşmuş dinlerini ıslâh etmek için göndermiştir. Hz. Muhammed a.v. onların yürürlükte

(21) Hac Sûresi, âyet 78.

bulunan gelenek, görenek, kanun ve değer yargılarını gözden geçirdi. Bunların içinden, Hz. İsmâil'in yoluna muvafık bulunanlarının ve Allah'ın dininden olanlarının olduğu gibi kalmasını emretti. Tahrif edilenlerini, bozulanlarını, şirkin veya küfrün alâmeti olanlarını ise, iptâl etti, yürürlükten kaldırarak bunların lâğvedildiğini tescil etti.»[22]

Cib'in, kitabında naklettiği metnin gerisinde yer alan nassı gördüğünden kuşku yoktur. Görüldüğü bir yana, bu metnin arkasından gelen açıklama, müellifin buradan neyi kastettiğini açıklamakta, izâh etmektedir. Düşünme melekesini kaybetmeyen herkes, bunu rahatlıkla kavrar. Peki bu durum gayet açık olduğu halde, Cib bundan nasıl gâfil olur ve görmezlikten, bilmezlikten gelebilir? Hatta bununla da kalmayarak düşüncelerini temellendirme de Dihlevi'ye dayandığını iddia edebilir? Dihlevi ki, biraz önce verdiğimiz metinde görüldüğü üzere, bu ütopyayı her cümlesiyle çürütmeye çalışmaktadır.

İşte, verdiğimiz bu kısa örneklerle anlaşılmıştır ki, batılıların büyük çoğunluğunun, başkalarıyla bilimsel bir tartışmaya girdiklerinde takip ettikleri bilimsel yöntem budur. Aynı şekilde, bir faraziyeyi ya da gerçeği temellendirmeye koyulduklarında da, bir nass'dan tarihi bir belgeden, ilim ya da yakin ifâde eden idrâk elde etmeye çalıştıklarında, hep aynı yönteme başvururlar. İstintâc yoluna başvururlar bir, sonra, araştırmasını yaptıkları meseleyi irâde ve arzularına uygun şekilde işlerler, iki. Nihâyet nassları ve nakilleri tahrif ederler üç.

Bu gerçeklere vakıf olduktan ve pek çok misâlini müşâhede ettikten sonra, Abdurrahmân Bedevî gibi bir araştırıcıya teşekkür etmemek elde değil. Bedevî —saf bir sûfilik dolup taştığı hâl üzere— Batılıların kullandığı istirdâd yönteminden söz ederken, sözünün sonunda «tarihî herhangi bir nassı açıkladığımızda, o asırda geçerli bulunan terminolojiyi göz önünde bulundurmamak, siyâk ve sibâki bilmezlikten gelmek, ya da herhangi bir işâreti, bir ibâreyi bütün halinde, metnin ifâde ettği manânın dışında anlamaya gayret etmemizin sakıncalarını» ifâde etmektedir.[23]

Ancak şu kadar var ki : Keşke Bedevî bu değerli nasihatını, öğüdünü, Kur'an'ın herhangi bir ayetini, ya da Peygamber'in a.v. ha-

(22) Dihlevî'nin Hüccetullahi'l-Bâligah adlı eserinin, Birinci cilt 97, 98 ve 99. sayfalarına bakınız. Ayrıca İngiliz Müsteşriki Cib'in «İslâm'da Dini Düşüncenin Yapısı» adını taşıyan kitâbının 58. sayfasıyla karşılaştırınız.

(23) Bkz. Abdurrahman Bedevî, Bilimsel Araştırmanın Yöntemleri, s. 207-208.

dislerinden birini çalarak — Bedevi'nin sözüne göre — onlarla, hiçbir şekilde ispatı mümkün olmayan, ancak lafızda dedikodu mahiyetinde kalan görüşleri te'yid etmeye çalışan kişiler olarak tahayyül ettiği insanlara değil de, araştırma yöntemlerinden bir kaç esef verici örnek verdiğimiz, uzun uzadıya araştırma yöntemlerinden söz ettiğimiz insanlara yöneltseydi, o zaman daha isâbetli hareket etmiş olacağından kuşkumuz yoktur doğrusu.

Abdurrahman Bedevî, Batılıların araştırma esnasında nasıl bir yöntem kullandıklarını bilmezlikten geliyor. Halbuki biz ondan, İslâm âlimleri arasında (istirdâd ve tevessüm yöntemini kullanarak batılı dostlarının yolunu izleyenlerin dışında) tek bir araştırıcı göstermesini isterdik ki, bu ilim adamı, nakletmiş bulunduğu herhangi bir metni tahrif etmiş olsun, ya da yüksek, önemli bilimsel hakikatleri istintaç ipleriyle elde etmeye, onları sırf sezgi ve tahminiyle sağlamlaştırmaya çalışmış, gayret etmiş bulunsun.

Artık bütün bu zikrettiklerimizi göz önünde bulundurarak hayret etmemek mümkün mü? Müslüman araştırıcıların, izâh ettiğimiz bilimsel yollarla varmış oldukları dinî hakikatleri, gerçekleri, 'îtikâd' deyip geçmek, bu bilimsel çalışmayı yapanlara da 'inançlılar' adını vererek sözlerine kulak asmamak, yanısıra, Batı filozofları ve mülhidlerinin tasavvur ettikleri şekliyle dine iltifat etmek, ona 'bilim' ismini takmak, bu düşünce sahiplerine de: 'Bilimciler' demek ne kadar komik olur!.. Bu davranış şu anlama geliyor: Meselâ, Cib'in anladığı mana 'din bilimidir' ve onun bu konudaki düşüncesi 'bilimseldir'. Müslüman bilginlerin anladığı anlamda ise din, sâfî bir itikaddır ve onların bu konudaki düşüncesi sırf itikâdî bir çalışmadır!.

Akıl sahibi okuyucuların burada, nezih - Mevzuat - bir araştırıcı olarak, bu insan gruplarına, (Arap olsun, Acem olsun, müslüman olsun, gayr-i müslim olsun) berrak bilimsel görüşleriyle uygun gördükleri sıfatı versinler.

Bununla beraber, gelin size bu insanlarda bulunan ilginç bir olgunun derin sebebini belirtmeye çalışayım.

Batılılar, Hıristiyanlık dini karşısındaki tutumlarında iki kısma ayrılırlar: Hıristiyanlık dinine iman etmiş ve bütün hüküm ve içeriğine teslim olmuş bulunan mutedeyyinler. Ona teslim olmayan, hayatında ona uymaya çalışmayan ve bir din olarak ona inanmayan münkirler.

Münkirleri biraz daha açmaya çalışalım : Bunlar bâtıl olan dini, tamamen reddetmeyi ve onun bütün değer yargılarını, prensiplerini

akıl ve bilim yoluyla çürüğe çıkarmayı tercih etmişlerdir. (Çünkü bu batıl din, pek çok değer yargıları ve prensiplerinde tevil ve bağdaşmaya imkân vermeyecek bir şekilde, akıl ve bilimle çatışmakta ve onlara cephe almaktadır.) Fakat bu münkirlerin beşerî fıtratları, ister istemez onları, çeşit çeşit tehlikeler karşısında yapışacakları bir din ve kendisine kulluk yapacakları bir ma'budu araştırmaya zorlamış ve bunda diretmiştir. Zira ahlâkî değer yargılarının, muâşeret adabının çoğu, din duygusu olmadığı ve insan psikolojisi üzerindeki etkisi kalktığında gerçekleşememekte ve te'sirsiz hale gelmektedir. İnançlarını bir kenara itmiş bulunan bu insanlar, önlerinde ve çevrelerinde üçüncü bir çıkış yolu kalmadı, şu iki şıktan birisini kabul etmek zorunda kaldılar: Onlar, ya bâtıl dini bir kenara iteceklerdi, ya da sağlam aklı seçeceklerdi. Büyük bir mücâdeleden sonra nihâyet, ikincisini birincisine tercih ettiler. Yani batıl dini terk edip sağlam akla yapıştılar. Böylece bunların bir kısmı gerçekten itikat sahipleri oldular.

Dindarlığın aleyhinde olanlar, batıl olan dini terk etmeyi, sağlam aklı terketmeye tercih ettiler. Fakat bunlar, sahih aklın verilerinden yanlarında bulunanlarıyla, dinin, bazı noktalarda yanıldığını söyleyerek istedikleri ve tahayyül ettikleri şekilde, onları te'vil etmeye başladılar. Fakat aklın ve bilimin takdir ettiği, önünde eğildiği, koyduğu bütün prensiplerine, hükümlerine saygı duyduğu bir dine de yönelmediler, iltifat etmediler. Onları böyle bir tavırdan alıkoyan başka bir duygudur. Bu duygu asabiyet duygusû, Avrupa'lılık şahsiyetçiliğidir. Sürekli telkin edilen, sakınılması gerekli görülen şu halin; Müslümanların, bir zamanlar oldukları gibi, tekrar dünyaya hakim olmasının verdiği endişe duygusudur. İşte hakikat karşısında bu tavrı takınanlara, mutlak manada 'bilim ehli' ünvanı verilmiştir.

Sonra Arapların içinden ve diğer Müslümanların özünden kopan bir grup insan vardır ki, onların kendiliklerinden konuştuklarını, düşündüklerini, düşüncelerini, fiiliyata geçirmeye çalıştıklarını görürsünüz. İşin gerçeğini kavradığınızda göreceksiniz ki, aslında onlar Avrupa'nın hareketleriyle, Avrupa'nın düşünceleriyle, Avrupa'nın felsefesiyle hareket eden, Batı'nın renksiz gölgesinin bir uzantısı olmak tan başka bir şey değillerdir.

İşte bu tip ve karakter sahibi insanlar, Avrupa'da dinin iki şekilde yorumlandığını duymuşlardır: Biri müspet yorumdur ki, aslında bu, sâde itikadî bir yorumdan öteye geçemez. Biri de bağımsız yorumdur. Burada olduğu gibi, onu da saf bilimesl bir yorum olarak

vasıflandırırlar. Bizimkiler de Avrupa'da geçerli olan bu yorumları, olduğu gibi kopye ederek, bunları İslâm dinine tatbik etmeye koyuldular. Bunu birşey bildiklerinden değil, sadece kuklası bulundukları Avrupa'nın gölgesini tamamlamak ve her açıdan taklitçiliklerinin mükemmelleşmesini sağlamak için yapıyorlar.

İşte bu insanları — Avrupa'lı bilimcileri ve kuklalarını — bu kadar gülünç durumlara düşüren köklü sebep budur.

Bu girişte izâh etmeye çalıştığımız bütün bu açıklamalardan, özgürce düşünmesini bilen bir akıl sahibi, bu grup insanların yaptığı şeyin pek bizi ilgilendirmediğini ve o kadar önemli olmadığını kavrayacaktır. Yani İslâm dininin, Avrupa'nın akılla çelişen ve onunla şiddetli tartışmalara giren inançlarıyla, uzaktan yakından bir alakası yoktur. Aksine İslâm dininin itikadla ilgili bütün prensipleri, nezih ve dakik bilimsel yöntemlere dayanır ki, bunlara ancak aklın eli ulaşabilir. Bu prensiplerin oluşumunda asabiyetin, taklidin, başkasına uymanın ve kişinin arzularının, isteklerinin, özlemlerinin hiçbir etkisi yoktur.

İkinci Kısım

Evrenin Yapısına ve Hayatın Gerçeklerine Dayalı Sağlam Bir Akîdeye İnsanı Mecbur Kılan Şey ve Böyle Bir Akîdenin Prensiplerine Bağlılığın Gerekliliği

Yeterli İslâmî bir eğitimden geçmemiş bulunan bazı insanlar, hâla şöyle bir soru sormaktan kendilerini alamamaktadırlar : «(Farzedelim ki Allah vardır). Peki bizim Allah'a ibadet etmemizin ne gereği var? Bunu yapmamız zarûri midir? Dinin ortaya koyduğu her akîdeye, her ibâdete ve bütün hükümlere uymamızın, boyun eğmemizin ne anlamı vardır? Bu ilâh, neden kullarını özgür halde bırakmaz ki, kendi hayatlarını diledikleri şekilde biçimlendirsinler, beğendikleri yolda yürümeye koyulsunlar?...» Hatta bazıları bunu daha da ileri götürerek hayret ve öfkeyle sorarlar : «Bütün bir ömür boyunca kendi nefsimi O'na ibâdet etmekle hapsetmeye Allah'ın ne ihtiyacı var? Bunu yapmadığımda O'nun ne zararı oluyor, ya da nesi eksik kalıyor?»

Herşeyden önce ve İslâm akîdesinin konularından hiçbirine dalmadan, bu soruya her yanıyla tam ve mükemmel bir cevap vermemiz zorunludur. İnsanların, akılları ve zihinlerinin tevhidin hakikatlerini, bu dinin akîdeye dayalı temel meselelerini, değer yargılarını kavramaya hazır olabilmesi için, görüş açılarının aydınlatılması gerekir. Tevhide götüren yolun bütün meşgale, engel, pis, kirli ve paslı şüphelerden arındırılması icâb eder.

Bu soruya cevap hususunda deriz ki,

Cenâbı Allah bu evreni yaratmayı irâde ettiğinde, kâinâtın içinde bulunan cins cins, çeşit çeşit varlıkları da buna bağlı olarak irâde etmiş ve bunların içinden bir yaratığını, yaratmış bulunduğu evrene efendi kılmak istemiştir. Cenâbı Allah'ın engin hikmeti, kâinâta efendi olarak yaratılan insana her şeyin boyun eğmesini, onun irâdesine

ve egemenliğine musahhar olmasını uygun görmüştür. Yeryüzünün imârı, uygarlıkların meydana getirilmesi ve sistemlerin kurulması işi onun emrine verilmiştir. İşte Cenabı Allah'ın şu ayeti kerimesinde vurguladığı Hilâfetin anlamı da budur: («Bir zamanlar Rabbin, meleklere: 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti.»)* Madem ki, Cenâbı Allah bu yaratığını bir yığın meleke ve özelliklere sahip olarak yaratmıştır. Öyle ise, bu varlığın kâinâta tam bir hakimiyet sağlaması, bütün işlerin üstesinden gelebilmesi, onun imârıyla uğraşması, herşeyi kendi lehine kullanabilmesi lazımdır. O da, bu sebeple insanı akıl sıfatıyla desteklemiştir. Tabiî olarak bunun sonucunda da insana ilim, idrâk, eşyanın tahlili için gerekli olan kabiliyetleri de bağışlamıştır. Eşyânın mahiyetini araştırması, onların arkasında saklı bulunan kanun, kâide ve hikmetleri keşfetmesi, böylece imkân dahiline girmiştir. Yanısıra insana enâniyet duygusunu da bağışlamıştır. Bununla, enâniyetten kaynaklanan özlem duygusundan, kendisini başkasına tercih etme eylemine, mal mülk sahibi olmaya kadar bütün hisleri ona tevdî etmiştir. Ayrıca ona güç, kudret sahibi olmanın, idâre etmenin kurallarını ve bunlardan dal-budak salan hâkimiyet, büyüklük, şân ve şöhret özlemini yerleştirmiştir. Tüm bu özelliklere ek olarak insana bir yığın duygu ve arzular vermiş, meydana gelen müsbet-menfi olayların tesirinde kalmayı ilham etmiştir ki, yukarıda sözü edilen sıfatların, özelliklerin değerleri bunlarla anlaşılmış olsun. Sevgi, muhabbet, kıskanma, tiksinme, sinirlenme, kızma ve sâire gibi duygular bunların yanında hatırlanabilsin.

İnsanın, dizginine sahip olma, herşeyi kendisine hizmet ettirme, onlara egemen olma, hayat düzeni ve onun gereklerini elde etme hususundaki tüm başarılarını, ancak Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği bu sıfatlarla bu melekelerle sağlamış olduğu bilinen bir şeydir.

Ama şu kadar var ki, sözü edilen bu sıfatların neşe ve mutluluğa sebep olması işten bile değilken, büyük felâketlere neden olmaları da hiç uzak değildir. Bunlar iki tarafı keskin bıçak gibidirler. Eğer bunların müsbet tarafı kullanılırsa kâinâta sağlam bir düzen, insanlığa bol bir hayır ve bereket getirir. Yok eğer menfi tarafı kullanılırsa, yahut müspet ve menfi tarafları beraber kullanılmaya kalkışılırsa, bol bol şerr getirir, kötülüğe sebep olur. Korkunç bir anarşiyi doğurur. Bu haliyle bitmek tükenmek bilmeyen sapıklık, sıkıntı, yorgunluk ve güçlüklerden başka işe yaramaz.

(*) Bakara, 30

Bunun içindir ki, Cenâbı Allah, insanlara vermiş olduğu bu silahlara «Emânet» adını vermiştir. Bunun ne kadar ehemmiyetli olduğunu ve ne kadar kıymeti bulunduğunu şu âyeti kerimesinde belirtmiştir: «Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara sunduk; onu yüklenmekten kaçındılar, on(un sorumluluğun)dan korktular, onu insan yüklendi; (bununla beraber onun hakkını tam yerine getirmedi) çünkü o, çok zâlim çok câhildir.»[24]

Bu sıfatların bu kadar tehlikeli ve ağır olmalarının asıl sebebi, gerçekte ve hakikat noktai nazarında, bunların rubûbiyetin sıfatları olmalarından kaynaklanıyor. — Meselâ, ilim, kudret, egemenlik, mülk sahibi olma ve ceberût gibi — sıfatların hepsi de ulûhiyetin özellikleri, yüce olan, Rabbin sıfatlarıdır.

İnsana verilmiş bulunan bu sıfatların normal sonucu olarak kendisinden geçmesi, işin kabuğuna bakarak, meseleyi yüzeysel açıdan değerlendirmesi, olayların hakikatını unutması, kendisinde bir şeyler olduğu hissine kapılması, Rubûbiyet ve ulûhiyet taslamaya kalkışması belki de bir dereceye kadar normal olur. Meseleye nüfûz edildiğinde, mahiyeti kavrandığında insanın bu sıfatlardan gerçek manada hiçbirine sahip olmadığı, ilâhi sıfatlarla isimden başka en ufak bir benzerliklerinin bulunmadığı, hakiki manada Allaha âit olan bu sıfatların ancak tesirlerinin, gölgelerinin insana aksettirildiği olgusunun çok rahat bir şekilde bilincine varır.

Bu özelliklerdeki tehlikeli yönlerin sonuçlarından bazılarını da şöyle özetleyebiliriz: Bu varlıklardan biri, kendisine verilmiş bulunan güç ve kudreti kullanarak, başkalarına zulüm edebilir. Başkan olma, egemen olma, hakimiyeti eline geçirme duygusundan hareketle

(24) Ahzâb, 72. Bu ayeti kerimedeki «Emânet» kavramını yukarıda verdiğimiz şekilde tefsir edenlerden birisi de Allaâme el-Huncevâni'dir. Tefsirin adı el-Fevâtihu'l-İlâhiye»dir. Müellif, Süleyman Ateş'in bu ayet için koyduğu izâh ise şöyledir: «Kadı Beyzâvi'nin işâret ettiği gibi insana yüklenen emânet, düşünce akıl kaabiliyetidir. Çünkü insan akıl ve buna bağlı duyularını kazandığı zaman Allah'ın tekliflerine muhatâp olmuştur; sorumluluk o zaman kendisine yönelmiştir. Bu emânet sayesinde insan, cennet gibi, Allah'ın cemâlini görme gibi, irfan gibi, yüksek nimetlere kavuşmuştur. Fakat onun hakkına riâyet edip Allâh'ın buyrukları dışına çıkmamak lazımdır. Akıl bunu emreder. İnsanın câhil ve zâlim olarak nitelendirilmesi de, akıl emânetini yüklendikten sonra, onun gereği dışına çıkarak kendisine zulmetmesinden, Hakkın buyruklarını tanımamasından ötürüdür. Bu emâneti vermekle Allâh, insanı teklifleriyle sorumlu tutmuş ve böylece onu imtihan etmiştir... Çeviren.

müstezaf, ezilen halklar karşısında kaba kuvvete başvurmaya kadar gidebilir. Aynı şekilde mal ve mülk sahibi olma duygusundan hareketle başkasının malını, mülkünü gaspetmeye, onları çarçur etmeye başvurabilir. Bunun sonuçlarından birisi de, insanlardan büyük toplulukların zaman zaman karşı karşıya gelmesi, hakimiyet, egemenlik, sultanlık, şan ve şeref ile toprak uğrunda kanlı savaşlara girişmeleridir. Tarihin yönünü değiştiren zorlu olaylar, bu konuda en açık belgelerdir.

İşte, görüldüğü gibi bu sıfatlar, bu özellikler, böylece insan hayatının sıkıntıya, çirkefe ve kötülüğe yuvarlanmasına sebep olmaktadır. Halbuki bu sıfatlar ona saadet, nizam ve ilerlemenin, yükselmenin âmilleri olarak verilmiştir.

Öyle ise, bütün bu sıfatların doğru bir yöne yönlendirilmesi için, başka bir kuvvete gerek var. İnsanlara verilen bu silahların sadece fayda yönünün, faydalı işlerde kullanılmasını öngörecek ve onları kötü yönde kullanmaya engel olacak güce muhtaçtır. Öyle ise, bu kötülüklere, sapıklıklara engel olacak. onları doğru ve uyumlu bir yöne sevkedecek güç ve kudret kim olmalıdır?

Bu gerçekler, bütün insanlığın dine olan ihtiyacını ortaya koymaktadır. İnsanlığın, insan. kâinât ve hayât ile bunların ötesine dâir sağlam, oturaklı bir akîdeye ne denli muhtaç olduğunu belgelemektedir bu gerçekler.

Bilimin ve aklın yol verdiği, önerdiği gerçek akîde ise; Allah'ın varlığına ve O'nun vahdâniyetine îmân etmektir. Evrende O'nun otoritesinin üstünde hiç bir otoritenin bulunmadığına, onun kudretinden başka hiç bir kuvvetin bulunmadığına, onun mülkünden başka, mülkün bulunmadığına kesin şekilde inanmaktır. Bunların ötesinde kalan her varlık Allah'ın Azze ve celle mahlûkudur. Her neyi isterse onları bağışta bulunur, istediği anda onları geri alır. Bütün kullarını gözetleyen, koruyan O'dur. Onları ölümden sonra diriltecek, hepsini kazandıkları veya kazanmak için gayret sarfettikleri şeylere göre hesaba çekecektir. Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür. Ve kim zerre ağırlığınca şer yapmışsa onu görür. (İnsana ameli gösterilir, insan yaptığını görür.)

İnsan bütün bunları düşünür de, kesin bir biçimde îmân ederse, yanı sıra bu inancını, özgürce düşünmesini bilen bir akılla araştırma neticesi üzerine oturtursa, işte o anda bütün benliğiyle O, tek ve büyük olan ilâha kul olduğunun şuûruna, bilincine varacaktır. Artık o

insan için, kendisine verilmiş bulunan sıfatlar, özellikler, Allah'a kul olmanın sınırını aşmaya değil de, tam tersine, kendisine tevdî edilen bu emânet vasıtasıyla saadete, mutluluğa götürecek en büyük vesîleye dönüşecektir. Bir fert olarak kendisi, rûhen ve kalben tatmin olup mes'ûd olduğu gibi, aynı şekilde cemaat ve toplumun saadete erişmesine de vesile olacaktır. Böylece insanlar arasında Allah'a ibâdet etmeleri, O'na kul olmaları açısından bir eşitlik, bir kardeşlik bağı oluşacaktır. Aralarında bulunan haksız rekabet, gereksiz ve yararsız yarışmalar son bulacaktır. Güçlerin karşı karşıya gelerek birbirine saldırması, dişli bulunanların daha fazla diş geçirmek için vuruşmaları, ezilen müstaz'af insanların, güçlülerin dengesine kurban gitmeleri veya en azından, onların sağ kollarını oluşturmaları diye bir problem kalmayacaktır.

İşte o zaman, insanda var olan mülk edinme duygusu, adil, saadet dolu bir hayatın kurulması için en tabiî vesîle olacaktır. Böyle sağlam temeller üzerinde kurulan bir hayatta, uygarlık ve medeniyet her sahaya hakim olur. Çevresinde bağlar, bahçeler, yemyeşil bir ortam oluşur. İyilik ve hayırlar her alanda yaygın halde gözle görülür duruma gelir. Orada kuvvet ve saldırma duyguları, hukukun bekçiliği, adâletin muhafazası ve ahlâkî değer yargılarının ve faziletlerinin savunulması için vardır. İlim ve idrak duyguları gerçeği gösteren bir nûr olur ki, onunla, dileyen insanlara bu evrendeki kânun ve kuralları keşfederek, onların hizmetine sunabilir. Buna ek olarak insana, Allah Teâlâ'nın zâtının hakîkatını gösteren bir meşâle olur. Yanısıra, ona sürekli kul olduğunu hatırlatır, kul olduğunu unutmaması ve haddini aşmaması için telkinlerde bulunur.

Kısa ve öz olarak diyoruz ki;

İslâm akîdesinin vazgeçilmez şartlarından birisi de, yeryüzünde büyüklenen mütekebbirlerin, ilâhlık taslayanların yüksek kabul edilen makamlarından alaşağı edilmesi, üstünlüklerinin yok edilmesidir. Başkalarına karşı böbürlenmelerinin, başkasının hakkına tecâvüz etmelerinin önlenmesidir. Halk kitlelerinin, ezilen, sömürülen insanların aleyhine kurulu bulunan, alçaltıcı ve horlayıcı çarkların durdurulması, onların zillet ve alçaklıktan kurtarılması, şeref ve özgürlük ortamına ulaştırılması, tekrar hakları olan izzet ve kerâmet bilinci statüsüne kavuşturulmasıdır. Böylelikle, bütün insanların eşit ve âdil haklara sahip olduklarının ortaya konması, hiçbirinin diğerini sömürmemesi, yâhut kendisine kul, köle haline getirmesine fırsat verilmemesi sağlanmış olacaktır.

Tarihi olaylar ve yeryüzünde zaman zaman kurulan islâmi hayat örnekleri, bu açık olan hakîkatı temellendirmeye en güzel delil teşkil etmektedir.

Ayrıca bu olgu, Cenâbı Sübhânehü ve Teâlânın, âyeti kerimede Hz. Musa'nın a.v. Firavun'a yol gösterici ve korkutucu olarak gönderilişinin hikmetini izah ederken de çok belirgin bir şekilde açıklanmaktadır.

«Fir'avn, o yerde ululandı (zorbalığa kalktı), halkını çeşitli gruplara böldü. Onlardan bir zümreyi (İsrâiloğullarını) zayıflatıyor, oğullarını kesiyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. (Çünkü bir kâhin, Fir'avn'a, İsrâiloğulları içinde yetişecek bir çocuğun, mülkünü elinden alacağını söylemişti. Esâsen Fir'avn da İsrâiloğullarının çoğalıp ileride kendi saltanatı için tehlike teşkil edeceklerinden korktuğu için, İsrâiloğullarının erkek çocuklarını yaşatmıyordu. Çünkü o, bozgunculardan idi. /Biz de istiyorduk ki o yerde zayıflatılanlara lütfedelim, onları önderler yapalım, onları (ötekilerin mülküne) mîrasçı kılalım./ Ve onları o yerde (Mısır'da ve Şam'da) hâkim kılalım, Fir'avn'a. Hâmân'a ve askerlerine, onlardan (Yâni İsrâiloğulları yüzünden başlarına gelmesinden) korktukları şeyi gösterelim.»[25]

İşte buradan, 'İnsanlığın toptan kendilerinin yaratıcısı, Aziz ve Yüce olan varlığın öğretilerine muhtaç olduğu, kesin bir şekilde O'nun varlığına ve vahdâniyetine inanmalarının gerekli olduğu' ortaya çıkmaktadır. Yanısıra, 'hayatlarının her döneminde ve bütün beşeri münâsebetlerinde O'na mutlak manada kul olmaları, O'nun gösterdiği çizgide yürümelerinin mutlaka lâzım olduğu' bilincine varılmaktadır. Yâni Allah Azze ve Celle, insanın bu şekilde dindar olmasına muhtaç değildir ve insanın emirlerine yapışması kendisine bir fayda sağlamayacaktır. Fakat biz insanların, ahiret saadeti bir yana, dünya mutluluğuna kavuşabilmesi için de, mutlak bu emirlere boyun eğmemiz gerekmektedir. Yâni dünyada mes'ud olabilmek için bu şekilde bir dindarlığa yönelmemiz hiç kuşkusuz şarttır.

Âlemlerin Rabbi olan Allah ne de doğru buyuruyor:

«Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. (Ben onlardan rızık istemiyorum, beni beslemelerini de istemiyorum.) Şüphesiz rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır.»*

(25) Kasas, 4-6
(*) Zâriyât, 56-58

Üçüncü Kısım

İslâmın Temel İlkeleri İçinde Akîdenin Yeri ve Önemi

İslâmın bünyesi üç temel prensipten oluşmaktadır :
AKÎDE, İBÂDET, HUKUK — Kanun Koyma —

Genel hatlarıyla İslâm, müslüman bireyin kalbinde yerleşen kesin ve sağlam bir akîdenin, hayatın tüm sahalarını kapsayan ibâdetin ve arkasından, ferdin Allah ile ilişkisinde ve insanlar arasında yürürlükte bulunan hayat nizâmının, İslâmın öngördüğü hukûka göre ayarlanmasıyla tamamlanır.

Şu kadar var ki, bütün bunların temel taşı akîdedir. İmân herşeyden önce meydana gelmesi gereken temel esastır. Hattâ bu akîde kişinin kalbini tam manasıyla kapladığında, kişi onunla müslüman addedilir. Arkasından gelmesi gereken temel prensipler olan ibadet ve hukuk, tam anlamıyla gerçekleşmese de, yine o bir müslüman olarak kabul edilir. Ancak, durum bu minvâl üzere devam ederse, kişi günahkâr olur ve Allah'ın azabına müstehak olur. Bunun aksine, eğer bireyde kesin bilgi mahiyetindeki akîde yerleşmemiş ve îdrak edilememişse, o kişiyi müslüman saymak mümkün olmaz. Velevki bu ferdin bir ömrü ibâdet ve taatla geçmiş olsun, hayatın her noktasındaki ilişkileri şeriatın hükümlerine ve onun adâbıyla düzenlenmiş bulunsun, farketmez.

«De ki : «Size (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyâna uğrayacak olanları söyleyeyim mi?» /Dünya hayatında bütün çabaları boşa gitmiş olan ve kendileri de iyi iş yaptıklarını sanan kimseler?/ işte onlar, Rab'lerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa çıkan kimselerdir. (Yaptıkları işler tamâmen boşa çıktığından) kıyâmet günü onlar için bir terâzi kurmayız. (veya onlara hiç bir değer vermeyiz).»[26]

(26) Kehf, 103-105

Bunun içindir ki, sırf akîdeye 'din' adının verilmesi doğrudur. Çünkü her şeyin başı odur. Onun için : «Falan adam islâmı din olarak kabul ediyor veya islâma boyun eğiyor» denir. Eğer o bireyin, kesin şekilde tasdik ettiği görülürse ve akîdesini mükemmel bir şekilde, herhangi bir eksiklik veya değiştirmeye mahal olmayacak biçimde itiraf ediyorsa, artık ona başka şartlar koşulmaz ve bu isme lâyık görülür. Bu ismin, o birey için, doğru bir adlandırma olabilmesi için, inancının gereklerinin pratik bir şekilde yaşanması, ibâdet ve diğer şerî hükümlerin tatbik edilmiş olması şart koşulmamıştır. Yalnız şunu da ifade edelim ki, ibâdet ve şer'î hükümlerde meydana gelen aksaklıklar, kişinin fâsıklaşmasma, hattâ akîdenin bizzat kendisini bile sarsmasına sebep olmaktadır.

Sözünü ettiğimiz akîde ve inanç sistemi, Hz. Âdem Aleyhisselâtü-vesselâm'ın Peygamber olarak gönderilişinden, Peygamberler silsilesinin son halkası olan, Hz. Muhammed'e a.v. kadar hiç değişmemiş, içeriği ilk gününden son gününe kadar muhâfaza edilmiştir. Birbirinin ardı sıra gelen bütün Resûllerin ve Nebîlerin, kendisine çağrıda bulunduğu bu akîdenin içeriği kısaca şöyledir: «Allâh'ın varlığına, O'nun vahdâniyetine imân etmek, O'nu kendisine yakışmayan noksan sıfatlardan tenzih etmek, Ahiret gününe, hesâba, cennet, cehennem ve onlarla ilgili şeylere inanmaktır.» İşte her Peygamber kavmini bu inanç sistemine çağırıyordu. Bütün Peygamberler, kendisinden önce gönderilmiş bulunan Peygamberin dâvasını destekliyor, kendisinden sonra gelecek olan Peygamberi müjdeliyordu.

Bu olgu, Cenâbı Allah'ın Kitabı Mübininde pek çok âyeti kerime ile açıklanmıştır. Örnek olarak şunları hatırlatalım :

«Senden önce hiç bir Peygamber göndermedik ki ona : «Benden başka ilâh yoktur, bana kulluk edin,» diye vahyetmiş olmayalım.»[27]

«O size, dinden Nûh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya tavsiye ettiğimizi, şerîat (Hukuk düzeni) yaptı. Şöyle ki : Dini doğru tutun (Allah'ın birliğine inanın ve O'nun gönderdiği hükümlere teslim olun. Hurâfeler karıştırıp dini bozmayın ve onda ayrılığa düşmeyin. (İşte Allah'ın gönderdiği bütün dinlerin temeli budur.)»[28]

Hattâ Kur'an-ı Kerim'in âyetlerini iyice araştırdığımızda «İslâm» sözünün bile, bu inanç sisteminin kadîm ve değişmeyen ismi olduğu-

(27) Enbiyâ, 25
(28) Şûrâ, 13

nu görmemiz mümkündür. Meselâ şu âyeti kerimenin anlamını düşünelim: «İbrâhim ne yahûdi, ne de hristiyandı: dosdoğru bir müslümandı. Müşriklerden de değildi.»[29]

Fir'avn'nın sihirbazlarından söz eden aym temadaki başka bir âyete göz atalım : «Dediler ki, o halde biz rabbimize döneriz. Rabbimizin âyetleri gelince ona inandık diye bizden öc alıyorsun. (ey) Rabbimiz, üzerimize sabır dök ve bizi müslümanlar olarak öldür.»[30]

Hz. İsâ'nın a.v. havârilerinden bahseden âyeti kerimelerden birine bakalım : «İsâ onlarda inkârı sezince : «Allah'a gitmek için kimler bana yardımcı olacak?» dedi. Havâriler: «Biz, Allah'ın yolun)un yardımcılarıyız; Allah'a inandık, şâhid ol biz müslümanlarız» dediler.»[31]

Bu âyeti kerimelerden anlaşılıyor ki, hak olan din bir tanedir; hiç bir zaman değişmemiştir. Bugün pek çok insanın dili üzerinde moda bir tabir halini almış bulunan «Semâvi Dinler» yanlış kullanılan bir kavramdır. Semâvi dinler diye bir şey yoktur. Semâvi olan sadece ve yalnız bir din vardır. Resûllerin ve Nebîlerin hepsi birbirinin ardı sıra, onu tebliğ etmekle görevlendirilmiş ve ona dâvet etmişlerdir.

Hak olan din nasıl müteaddid olabilir, ya da her Resûlün, her Nebînin değişmesiyle nasıl değişiklik arzedebilir? Daha önceden ifâde ettiğimiz gibi, din kavramı, genel olarak akîde için kullanılır. Akîdenin ifâdesi sayılan sözler, mâlum olduğu gibi, 'sürekli haber' kabilindendir. Tek olan bir haberin değişik şekillerde ve müteaddid biçimlerde nakledilmesi — tüm bunlara rağmen — bu çelişkili haberlerin hepsi sahih haberlerdir, semâvidir, doğrudur denebilir mi?

Evet, Resûllerin ve Nebîlerin değişmesiyle, zamana bağlı olarak değişen ve gelişen şey ancak ve yalnız olarak hukuktur. Kanun koymada ve buna bağlı olarak ibâdet şekillerinde meydana gelen değişikliklerdir. Bunlarla ilgili hükümlerin değişmesindeki hikmet, Teşrinin birey ve toplumun hayat sistemini tanzim etmek için hükümler koymayı gerektirmiş olmasındandır. Zamanın değişmesiyle, gelişmesiyle, ulusların ve toplumların değişmesiyle onların hukuklarında da bazı değişiklikler olduğu açık, bedîhî olan bir vakıadır. Zira teşrî düşüncesi, kanun koyma fikri, temel olarak insanların yararına, dünya ve âhiretlerinin maslahatları üzerine kâimdir. İnsanların bu maslahatları ise, zaman ve mekânın değişmesiyle çoğu zaman değişmektedir. Meselâ,

(29) Âli-İmran, 67
(30) A'râf, 125, 126.
(31) Âli-İmrân, 52

Hz. Mûsâ aleyhis-selâm İsrâiloğullarına bir elçi olarak gönderildi. O zaman ki durum — İsrâiloğullarının o zamanki haline uygun olarak — şeriatlerinin, temelde zor şeyler üzerine dayanması, genelde ruhsatları değil de, azîmetleri esas olarak alması tabiîydi. Aradan hayli bir zaman geçtikten sonra, aynı topluma Efendimiz Hazreti İsa a.v. elçi olarak gönderildi. Yeni elçi ile gönderilen şeriat daha kolay ve daha yumuşaktı. Bu konuya, Cenâbı Allah'ın Hz. İsâ'nın lisânı üzere Benî İsrâile hitâbında, güzel bir şekilde açıklık getirilmektedir:

«..... «(Ben), benden önce gelen Tevrâtı doğrulayıcı olarak, size haram kılınan bâzı şeyleri helâl yapayım diye gönderildim.»[32] Hz. İsâ onlara akîde ile ilgili konularda Tevrâtta gelen hükümleri tasdik ettiğini, desteklediğini ve onlara çağrıyı yenilemediğini açıklamış, Teşrî' ile ilgili meselelerde, helâl ve harâm hükümlerinde ise, bazı değişiklikleri getirmiş, bazı kolaylıklar îcad etmiştir.

Sonra terbiye etmeyle ilgili yasamaların, zamanın değişmesiyle değişmesinde, uzun yılların, asırların geçmesiyle birbirini neshetmesinde aklî açıdan hiç bir engel yoktur. Fakat akîde ile ilgili meseleler böyle değildir.

Hulâsa olarak: Her Resûlün, insanlığa gönderilişi akîde ve Teşrî' olmak üzere iki vazgeçilmez hakîkati içerir.

Akîde meselesinde Resûlün yaptığının hepsi, sadece kendisinden önce gönderilmiş bulunan peygamberin her dediğini desteklemek, hiç bir noktada muhalefet etmemek ve herhangi bir prensibi değiştirmeden korumaktır. Teşrîî konularda ise, her Resûlün şerîatı, kendisinden öncekinin şerîatını nesheder, hükümsüz kılar. Şu kadar var ki, son gelen şerîatın, öncekinden desteklediği, ya da o konuda sustuğu meseleler bunun dışında mutâlaa edilmiştir. Naklettiğimiz bu görüş, şu sözlerin sahibi bulunan mezhep sahiplerine aittir: «Bizden önceki ümmetlerin şerîatları, bizim şerîatımızda onlara ters bir hüküm varid olmadığı müddetçe, bizim için de geçerli şerîat sayılırlar.»

Öyle ise biz, akîde meselesinin ve burhânlarının etüdünü yaptığımızda, Hz. Âdem'in gönderilişinden bu yana, Allah Teâlâ'nın kullarından imân etmelerini ve akîde hâline getirmelerini istediği hakîkatlerin araştırmasını, tahkîkini yapmış oluruz. Çünkü bu inanç ve düşünce sistemi, yeryüzünde tek bir fert kaldığı müddetçe, varlığını koruyacak olan bir nizâmdır. İslâm akîdesi, aralarındaki sıkı ve sağlam ba-

(32) Âli-İmrân, 50

ğı, sayısız Resûllerin, Nebîlerin tek bir hedefe doğru yol almaya çalışmalarında müşâhede etmek mümkündür. Allah'ın Salâtü Selâmı onların üzerine olsun, Kitâp ehli olan insanlar, İslâm dîni ile diğer Peygamberlerin şerîatları arasındaki bu sağlam alâkayı çok iyi bir şekilde biliyorlar. Dînin tek olduğu bilincindedirler. Bütün Peygamberlerin ancak yekdiğerini tasdîk etmek için gönderildiklerini rahatlıkla kavrıyorlar. Onların, birbirinden ayrılarak tefrikaya düşmelerinin, apaçık muhtelif akâidlere sahip çıkmalarının anlamsızlığını biliyorlar. Bunların hepsini bilen ehli kitâp, kendi arasında ihtilâf ve tefrikaya düşmüştür. Kendileri, ihtilâf ettikleri meselelerde ilimle aydmlatıldığı halde, aralarındaki kin ve düşmanlıktan ötürü, Peygamberlerin söylemedikleri şeyleri uydurarak, onlara mâletmeye çalışmışlardır. Cenâbı Allah muhkem olan kitâbında ne de doğru buyurmaktadır:

«Allah katında din, İslâmdır. Kitâp verilmiş olanlar. kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü, ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah, hesâbı çabuk görendir.»[33]

(33) Âli-İmrân. 19

Birinci Bölüm

İlâhiyyât

Birinci Kısım
Allah Azze ve Celle'nin Varlığı

Tedricen Büyükten Küçüğe Varma Yolu — Mücerrâh Yok İken Tercihin Bâtıl Olması — Teselsül Bâtıldır — Devr Batıldır — İlliyet Kanunu — Mataryalist Felsefenin Durumu — Tedricî Olarak Ufaktan Büyüğe Ulaşma Yolu —

İkinci Kısım
Allah Teâlâ'nın Sıfatları

Sıfatı Nefsiye — Sıfatı Selbiye — Sıfatı Meanî ve Sıfatı Mâneviye — Sıfatlar ve Anlamları — Sıfatı Ma'neviye — Sıfatların Müteallaklarının Açıklanması —

Üçüncü Kısım:
Bu Sıfatlardan Kaynaklanan İtikâdî Hakikatler

Allah'ı Noksan Sıfatlardan Tenzih Etmek — Allah'ın Fiillerinde İlleti Gaiyeyi Nefyetmek — Allah'ın Yapması Gereken Bir Şey Yoktur — Allah'ın İradesi Karşısında İnsan İradesinin Rolü — Kaza ve Kaderin Anlamları Ve Onlara İman Etmenin Gereği

DÖRDÜNCÜ KISIM
Ru'yetullah

Birinci Kısım

Allah Azze ve Celle'nin Varlığı

Allah azze ve celle'nin varlığına îmân etmek, bütün akîde meselelerinin başıdır. İtikâdî meselelerin geriye kalan kısmı bundan türemektedir. Ondan sonra da insanın, inanılması gerekli bulunan meseleleri düşünmesi ve îmân etmesi için akıl harekete geçirilir.

Bunu başka bir şekilde ifade etmeye çalışırsak : Evrende görülen hakîkatlerin tümü, esâs olarak, tek olan büyük bir hakîkatten kaynaklanmıştır. İşte bu, hakîkatların hakîkatı, Allah azze ve celle'nin zâtıdır. O kaynaktan türemiş bulunan küçük hakîkatlerin mahiyetinin, menbaı ve ilk aslı idrâk edilmeden kavranması, idrâk edilmesi muhâldir. Öyle ise, kâinâtı tanıyabilmek için, herşeyden önce onun yaratıcısını tanımak vazgeçilmesi mümkün olmayan bir şarttır.

Bu esnâda birisi çıkıp diyebilir ki : «Ama ben yaratıcıya inanmıyorum ki?» Buna cevabımız şöyle olacaktır: Her şeye rağmen O'nu iyice araştır, O'na îmân etmediğine dâir düşünceni tahkîk et ki, kâinatı anlamada, kendinin kâinâtın içinde varoluşundaki teşhisinde hataya düşmeyesin.

Daha önce izâh etmeye çalıştığımız yöntemi burada kullanmaya çalışalım.

«Allah azze ve celle'nin varlığı» : Meselesi bilimsel bir iddiadır. Bu bilimsel iddia, bilimin gözlem ve deneye gelmeyen tarafı ile ilgilidir.

Onun içindir ki, bu meselede tahkîk ve araştırmanın çaresi, şu iki yoldan biriyle mümkündür.

Birinci Yol : Gözle görülemeyen bilimsel meselelerde kullanılan bilimsel yönteme uygun olarak, doğrudan doğruya Allah'ın varlığını tahkîk etmeye çalışmaktır. Eğer bu tahkîkten sonra kat'î ve kesin de-

lillerle O'nun varlığı ispat edilirse, O'nun varlığı bize kâinâtın boşu boşuna yaratılmamış olduğunu gösterecektir. Silsile şeklinde bu da bazı emir ve yasaklarla, tekliflerle gönderilen Resûllerin, Nebîlerin dâvetlerinde sâdık olduklarını ortaya çıkaracaktır. Peygamberlere imân etmemiz, ister istemez bizi kitaplara îmâna, oradan da Kur'an'ın Allah azze ve celle'nin kelâmı olduğuna inanmaya sevk edecektir. Arkasından, Allah'ın kelâmına imanımız bizi, Kur'an'ın içerdiği bütün haberlere, hükümlere, değişik emir ve yasaklara inanmamızı kaçınılmaz hâle getirecektir... İsterseniz bu yolu, **'tedricen büyükten küçüğe varma yolu'** diye adlandıralım.

İkinci Yol : Allah Teâlâ'nın zâtı hakkında araştırmayı bir tarafa bırakarak. elimizin altında bulunan şu kitâbın verdiği haberleri araştırmaya çalışmaktır. Yani Kur'an'ın haberlerini tahkîk etme yolu. Bu yolu izlemek sûretiyle, haberlerin, nakillerin tahkîkiyle elde ettiğimiz yakînî burhanla, Kur'an'ın Hz. Muhammed a.v. vâsıtasıyla bize ulaştığına kesin şekilde inanırız. Hz. Muhammed'in buna, Allâh azze ve celle'den gönderilen vahiy dediğini de göz önünde bulundurduğumuzda, artık vahyin anlamını araştırmaya başlarız. Tabii ki, vahyi, Peygamber'in a.v. bizzat kendisinin yaptığı açıklamalarla anlamamız mümkün olur. Peygamberin bu sözü rastgele söylenen bir lâf değil, bilimsel delillerce çizilen kalın hatlarla ispat edilmiştir. Bu delillerin başlıcaları açık olan gereklilik delîli ile, birinci derecedeki celî kıyastır. Daha önce belirttiğimiz şekilde, bunların da tam bir istikrâya dayanması ve saire gibi kendilerine özgü şartları bulunmaktadır.

Araştırmamıza devam edip sebat gösterdiğimizde, Peygamber'in a.v. dâvâsında sadık olduğunu, Vahiy olayının başlıbaşına bir hakîkat olduğunu, onda peygamberin en ufak bir rolünün bulunmadığını, Peygamberin fıtratında var olan bir bilincin dışarıya aksetmesi şeklinde izâh edilemeyeceğini tereddütsüz kabul ederiz. Sonra Vahiy olgusunun kaynağı olma ihtimali bulunan şeyleri araştırırız. Tam istikrâya dayalı bulunan Telâzûm — Gereklilik — delîlini kullanırız.

Taksîm vasıtasıyla vahyin kaynağının, Allah azze ve celle dışında kalan varlıkların olamayacağı ispâtlanınca, bu olay bizi Allah'ın var olduğu gerçeğine ulaştırır. Böylece katettiğimiz bütün araştırma merhaleleri, îmânımızın artmasına sebep olacak ve îmanımız sağlamlaşacaktır. İsterseniz bu yola da **«ufaktan büyüğe doğru tedrîcen gitme yolu»** diyelim. Şimdi birinci yolu tatbîkata koyalım ve adım adım ilerlemeye çalışalım.

Tedrîcen Büyükten Küçüğe Varma Yolu

Bilimsel olan bir gerçeğin, ne kadar ince olursa olsun, en nihâyet zarûrî bir hakikata, burhâna ihtiyacı olmayan bedîhi bir küllî gerçeğe dayanması gerekir. Eğer böyle bir hakîkat yoksa, araştırıcı bir burhândan diğerine koşacak ve bu silsile, kovalamacalar şeklinde devam edecek, sonu gelmeyecektir. Fakat hiç de câhillik ortadan kalkmayacak, yerine ilim geçmeyecektir.

Peki burhâna ihtiyaç duymayan bedîhi gerçekler nelerdir? Allah celle celâluhu'nun varlığını gösteren delilin, kendisine dayandığı hakîkatler hangileridir?

Bu soruya cevap vermek için, sözünü ettiğimiz hakîkatlerden, bütün bilginlerin ittifakla kabul ettikleri fıtrî prensiplerden bir demet sunacak, bunların bizzat kendilerinin burhân olduklarını hatırlayacağız. Allah subhânehu ve teâlâ'nın varlığım gösteren doğrudan delilleri, bunların üzerine dayandıracağız. Bu eylem sırasında, araştırma yöntemini açıklarken belirttiğimiz açık telâzûm delîli yolunu izleyeceğiz. Bu hakîkatler şunlardır:

1 — Müreccâh yok iken tercihin bâtıl olmasının delili.
2 — Teselsül bâtıldır.
3 — Devr bâtıldır.
4 — İlliyet kanûnu...

1. Müreccâh Yok İken Tercihin Bâtıl Olması

Müreccâh yok iken tercîh yapmanın mânâsı, sürekli belli bir şekilde meydana gelen bir şeyin, sonradan rotasında değişiklik meydana gelmesi ve eski şeklinin bozulmasına rağmen; değişmeye ve yönlendirmeye herhangi bir sebebin etki etmemiş olmasıdır. Böyle bir işin bâtıl olduğu açıktır. Bütün akıl sahiplerine göre, herşeyin olduğu şekil üzere kalması esastır. Öyle ise, meydana gelen olay için eski durumu değiştiren, başka bir yön veren birisinin varlığı lâzımdır ki, önceden var olan durumu iptâl etsin, yeni bir eylem meydana getirsin.

Bu meseleyi kavradıysanız, sözünü ettiğimiz burhanı Allah azze ve celle'nin varlığı meselesine tatbik etmeye çalışabiliriz:

Zihinde yer alan her zihinsel faaliyet ve tasarlanan şekiller, şu üç özellikten birisiyle belirginleşmek durumundadır:

Zorunluluk, imkânsızlık, olabilirlik.

Bunlardan 'zorunluluk' ismi ile vasıflandırılanları, aklın yokluğunu muhal gördüğü şeylerdir. 'İmkânsızlıkla' vasıflandırılanları, aklın varlığını muhal gördüğü şeylerdir. 'Olabilirlikle' vasıflandırılanları ise, aklın ne varlığını ne de yokluğunu muhal görmediği şeylerdir.

Gördüğümüz, müşahade ettiğimiz şu kâinatta her şey, ancak olabilirlikle vasıflandırılan şeylerdir. Yâni akıl, kâinâtın yok olması yönünde herhangi bir muhal bulunmadığını kesinlikle ifâde eder. Evreni tümden yok edecek sebeplerin meydana gelmesini mümkün olarak kabul eder ve böyle bir eylemin meydana gelmesinde, aklın kabul edemeyeceği hiç bir muhâli gerektirmediğini ortaya koyar. Öyle ise, haddizâtında kâinâtın varlığı bile zarûri olan bir olay değildir, kaçınılması mümkün olmayan bir kuruluş eylemi yoktur. Durumu böyle olan herşeyin meydana gelebilmesi için, onu imkân dahiline sokan, diğer ihtimalleri uzaklaştıran harici bir tesirin olması gereklidir. Bu da, şu kâinatın aslı itibariyle var olması ve yok olmasının eşit derecede imkân dahilinde olduğunu ifâde eder. Evrenin yokluktan kurtulması, varlık âlemine geçebilmesi için, onun dışında olan bir gücün, kendisine tesir etmesini ve varlık yönünü özleştirecek müessirinin olmasını zarûri kılar. İşte kâinâtı yoktan var eden bu kuvvet Allah azze ve celle'dir.

Eğer birisi : «Ben evrenin bizzat kendi kendisini var ettiğini, var olması için dışarıdan herhangi bir gücün tesiri olmadığını sanıyorum» derse, bu şekildeki bir hipotez, müreccah yok iken tercih yapmayı îfâde etmiş olur. Halbuki bilindiği gibi bu, bâtıl bir iddiadır. Öyleyse bu bâtıl esasa dayandırılan hipotez de, kendiliğinden çürütülmüş olur.

Meseleyi biraz daha açalım : Ne kadar eski olursa olsun, geriye gidildiğinde bir zaman gelecek ki, evrenden, kâinattan herhangi bir şeyin varlığından değil, adından bile söz etmek mümkün olmayacaktır. Zira bugünkü varlıkların yerine, bir zamanlar mutlak yokluktan başka bir şey yoktu. Bu da demektir ki, o zamanlar yokluk kefesi ağır basıyordu. Ve bu durum hayli sürdü. Ondan sonra durum tersine döndü, mutlak yokluk kefesi hafifleşti, varlık tarafı ağır basmaya başladı. Eğer: «Âlem, kendisinde var olan bir güçle var oldu, herhangi bir yaratıcıya ihtiyaç duymadı» denirse, bu demektir ki, varlık kefesi, yokluk kefesine ağır bastı, önceden var olup devam eden durum, ortada herhangi bir âmil yok iken, tersine döndü ve öbür kefeyi tercih etti. İnsan, bu iddianın çürüklüğünü, insanın sadece fıtratının gereği olarak da bilebilir. Eğer siz elinize attar terazisini alarak, üstten ince kulpunu tutsanız, her iki kefeyi de denkleştirip ve kefelerin her ikisi-

ne de izâfî herhangi bir ağırlık koyulmadığını bilseniz. Sonra eşit seviyede bulunan kefelerin bir süre sonra değiştiğini, birinin ağır basarak diğerinin havalandığını gördüğünüzde, bu olayın dışarıdan uygulanan herhangi bir dış tesir olmadan meydana geldiğini tasavvur etseniz, bütün insanlar aklınıza ve düşüncenize hayret edip, acıyacaklardır. Eğer siz kefelerin birine herhangi bir ağırlık koyduğunuzu ifâde edip, tuttuğunuz terazi kolunun bir süre sonra harekete geçtiğini ve ağır basan kefenin olağanüstü bir hareketle, ağırlığına rağmen havaya kalktığını, hafif olan tarafın da hafifliğine inat aşağıya indiğini söylerseniz, olayın garabeti daha da artmaz mı?..

Sürekli olan mutlak yokluğun, ânî bir değişmeyle varlık âlemine geçtiğini ve arka arkaya değişmelere uğradığını, meydana gelen bu eyleme herhangi bir dış sebebin tesir etmediğini söylemek, terazi sahibinin esrarengiz iddiasından farksız bir gariplik ve imkânsızlık arz edecektir.

Ancak ileri sürdüğümüz bu akıl yürütmenin geçerli olabilmesi için, Allah'ın varlığından şüphe edenin, bütün akıl sahiplerince kabullenilen «evrenin sonradan varolduğu, bu varlığının ömrü ne kadar uzun olursa olsun, ondan önce bir yokluk devresi geçirdiği» gerçeğini kabul etmiş olması icâbeder.

Fakat adam bu açık, bedîhi delilin arzedilmesinden sonra çıkıp dese ki: «Ben, bu evrenin varlığının kadîm olduğunu sanıyorum, bunun herhangi bir başlangıcı yoktur ve kendisinden önce herhangi bir yokluk devresini de geçirmemiştir.» İşte böyle bir faraziyede tek yönlü bir tercih söz konusu olur ki, bu iddiayı temellendirecek ve kabul etmemizi gerektirecek herhangi bir delil yoktur?..

Burada ikinci fıtrî hakikate geçiyoruz.

2. Teselsül Batıldır

Bu durumda muhatabımıza deriz ki, öyle ise sen, böyle demekle 'bu evrenin kendi kendine var olduğunu ve başlangıcı bulunmadığını' iddia etmiş oluyorsun. Bu şekildeki bir yaklaşım, ister istemez teselsülün mümkün olmasını icabettirir. Halbuki bütün akıl sahipleri, yekten, çok açık bir şekilde, teselsülün muhal olduğunda müttefiktirler. Bu durumda öyle bir temele dayandırılan teorinin imkânsız olduğu da, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Teselsülün anlamı şudur: Sonsuza kadar bütün mahlukatın bir-

birinden türediğini sanmaktır. Yani her varlık kendisinden önceki varlığın malülü, sonrakinin illeti olmaktadır. Bu halde uzayıp giden iç içe yaratma eylemlerinin sonunda dayanacağı yer, kendiliğinden var olan Vâcibül-Vücud bir illetin varlığı ve ondan sonra meydana gelen yaratma olaylarına tesir etmesi diye bir şeyin olmayacağıdır.

Bu faraziyenin imkânsızlığı, bâtıl olduğu aklın kesin verileriyle sabit olan bir gerçektir. Çünkü mümkün olan mahlükatın, bu şekilde ki bir yaratma zinciri ne kadar uzarsa uzasın, ne kadar ileriye varabilirse varsın, eninde sonunda, her hâlükârda mümkün olmaktan çıkamayacaktır. Mümkinattan olan varlıkların ise, varlık alemine çıkabilmeleri için, imkânın her iki tarafından birine geçebilmelerine tesir eden bir müreccihin varlığını kabul etmek olur. Sözü edilen uçsuz bucaksız, mazideki uzun ve sonsuz zincirleme olayların birbirinden türediğinin kabul edildiğine göre, bu zincirin halkalarından herbiri varlığını kendisinden önceki halkaya borçludur. Eğer öncesindeki halka ona varlık ve hayat hakkı tanımasaydı, meydana gelmesi mümkün olmayacaktı. Aynı şekilde sonrasındaki halka ise ona borçludur. Öyle ise zincirin halkalarından hiçbirinde, zincir ne kadar uzarsa uzasın, herhangi bir halkanın kendisinden kaynaklanan en ufak bir güç yoktur. Bu durumda bir halkanın meydana gelmiş olduğunu tasdik edebilmemiz için, dışarıdan bu halkalara tesir eden ve onlara zincirleme bir şekilde varlık ve hayat veren gücü araştırmamız gerekmektedir. Ve illa şu iki tercihten birini seçmekten başka çıkar yolumuz kalmaz. Ya bu zincirleme işinin temelden sakat olduğunu söyleyeceğiz. Çünkü zincirlemeye kimin varlık ve hayat verdiği tespit edilememiştir. Ya da zincirlemenin varlığını kabul eder, arkasından bu zincirlemedeki olaylara tesir eden, buna rağmen kendisi hiçbir şeyden etkilenmeyen zatı, Vacibül-Vücud'un varlığını araştırmaya koyuluruz. Birinci şıkkın bâtıl olduğu pek açıktır. Zira bunu his (duyu organları) ve müşahede (deney) yalanlamaktadır. Kâinatın varlığı ve illetlerin birbirinden meydana gelişi ise, hissedilen ve gözle görülen bir vakıadır. Öyle ise tek çare olarak ikinci şık kalıyor. O da varlıklara ve illetlere hayatı, hareket gücünü, gelişmeyi ve birbirini meydana getirmeyi bahşeden bir varlığın olduğunu kesin olarak kabul etmektir. Sonuç olarak da sözü edilen zincirleme iptal edilmiş olur.

Konunun daha bir netleşmesi ve gerçeğin açık bir biçimde gözlenebilmesi için, hacim bakımından kâinattan daha küçük bazı örnekler vermeye çalışalım :

1 — Ben karşınızda durarak, kesin olarak bildiğiniz bilimsel bir gerçeği gözler önüne koymaya çalışıyorum. Siz ise, buna karşılık ben-

den delil istediğinizde öyle bir delil ileri sürüyorum ki, o delilin kendisi bizzat delile muhtaç, meçhul bir iddiadır. Bu delilin de delilini sorduğunuzda ben, bu sefer önceki gibi yine kendisi delile muhtaç olan bir delil daha getiriyorum. Böylece bu iş sonsuza dek uzayıp gidiyor. Yani bu delillerin topyekûn dayandığı açık, bilinen, zaruri bir hakikatı ortaya koyamıyorum. Bu durumda siz, iddia ettiğim gerçeğin kesinlik arzettiğini yalanlamak zorunda kalıyorsunuz. Belki de, böyle bir hakikatin varlığından bile şüpheye düşüyor, yekten yalanlamayı tercih ediyorsunuz. Çünkü iddianın ispatı için, en ufak bir delil ortaya konamamıştır. Birbirine bağlı zincirleme şeklinde ileri sürdüğümüz sonsuza dek giden deliller, en nihayet üzerine oturtulacak hakikatın gölgesi durumundadırlar. Eğer bu hakikatın varlığı ortaya konamazsa, ondan kaynaklanan gölgelerin de yok olduğu hükmüne varılır. Buradan hareketle; iddia edilen hakikatin yokluğuna da, dolaylı olarak varılmış olunur.

2 — Uzun bir matematik rakam gördüğümüzde, eğer bu rakamda arka arkaya sıfırlar dizilmişse, hemencecik aklımız, sağında, pek çok sıfırın yer aldığı ilk sayısal rakama gider ve oradan sıfırlara bir değer biçmeye çalışırız. Eğer bu sıfırların solunda herhangi bir rakam bulamazsak, o zaman binlerce, yüz binlerce sıfırın hiçbir değer ifâde etmediğini söyleriz. Neden?

Çünkü biliyoruz ki, sıfır haddizâtında tek başına sayısal bir değeri ifade etmez. Rakamların sağında bulunan sıfırların en sonuncusu kendisinin solunda yer alan sıfırdan değer alır. Aynı şekilde ikinci sıfır da üçüncüsünden, o da dördüncüsünden, beşincisinden destek alır... Bu şekilde birbirinden destek alan sıfırlar takip edildiğinde en nihayet sollarında yer alan sayısal rakamlardan birine varıp dayanırlar. Farzedelim ki, bu rakam birdir. İşte bu bir rakamı, bizzat kendisi bir değer taşır ve bir kıymet ifade eder. Sağında zincirleme bir şekilde dizilen sıfırlara değer veren, hayat saçan işte bu bir rakamıdır. Zincirleme sıfırların solunda, bir gibi bizzat sayısal değeri olan herhangi bir rakamın bulunmadığını düşündüğümüzde, sıfırların çokluğu bir mana ifade etmeyecek, bir varlık gösterecek değer taşımayacaktır. Bu sıfırların sonsuza kadar zincirleme uzayıp gittiğini farzetmek hiçbir şeyi değiştirmeyecek ve onlara en ufak bir değer kazandırmayacaktır.[34]

(34) Yazar burada «değer kazandırma» diye çevirdiğimiz terimde «yaratma» fiilini kullanıyor. Bu fiilin yalnız Allah için kullanılmasına alışık olduğumuz için, Türkçenin elastikiyetinden de çekinerek «değer kazandırma» diye çevirdik. Çev.

3 — Bir dostunuzun evinde güzel kokulu, parlak gülleri bulunan bir bitki gördünüz. 'Bu güzel gül nereden elinize geçti' diye sorduğunuzda, o da 'komşudaki kökünden bir dal alarak yetiştirdiklerini' ifade ederse, komşusuna sorulduğunda ise, 'dostlarından birinin evinden fidan alarak edindiklerini' söylerse, artık durmadan bu bitkinin tohumu nereden geldi diye araştırırsınız. Dördüncü, beşinci, altıncı... Kaynaklara sorduğunuzda hep aynı şekilde cevap veriliyorsa, velevki bu zincirleme işinin aynı minval üzere sürüp gittiğini farz edelim, her kime sorulduysa hepsi sahibi olduğu gülün, başkasından alınma bir dal olduğunu ifade ediyorsa, siz yine de iş olsun diye peşini bırakmayıp zincirlemeyi takip etseniz ve bu bitkinin aslını araştırmaya, nereden meydana gelip ortalığa çıktığını, oluştuğunu, ilk defa dal budak salma kabiliyetini nereden aldığını araştırırken, o sırada birisi çıksa da dese ki: «Arkadaş boşuna yorulmayın bu zincirleme dallanma, budaklanma sonsuza kadar devam edecektir». Bu telkin karşısında çok kısa bir düşünmeden sonra, aklınızın varacağı hüküm ne olacaktır acaba?

Şüphesiz ki, akıl bu sözün yalan olduğuna hükmedecektir. Çünkü dallanma budaklanma ne kadar çoğalır ve nereye kadar varırsa varsın, eninde sonunda, bizzat kendi kendisine sabit bir aslın bulunmasının eseri olarak meydana gelmişlerdir ve her tarafa dağılan dalların, budakların var olması ve canlanması Ona borçludur. Eğer biri: «Bu dalların herhangi bir aslı yoktur» der ve biz de o adamın doğru söylediğini farz edersek, o zaman aslı olmayan bir gülün dal budak salması da mümkün olmaz. Bu durumda sözü edilen dalların, budakların da yok olduğunu söylemiş oluruz. Fakat buna rağmen siz gözlerinizle bu dalların var olduğunu görüyorsanız, bunun anlamı, gördüğünüz dalların bir aslı vardır demektir. Uzak, yakın dalların hepsi ondan kaynaklanmış, onunla hayat bulmuşlardır. Sizin bu aslı hatırlayıp, hatırlamamanız, görüp görmemeniz hiçbir şeyi değiştirmez.

Herhangi bir akıl sahibi, illetler zincirinde yer alan illiyete güç verenin, kendisinden öncekinin illeti olduğunu kavrar. Biraz önce sözünü ettiğimiz sıfırlar zinciri, deliller zinciri ve gülün dalları zinciri gibi. Buna ek olarak da hiç bir akıl sahibi, bütün kâinatın varlığının birbirinden türeyen zincirleme olaylara dayandığını, bunun dışında, kâinatın haricinden ona tesir edecek, gerçek zati bir gücün bulunmadığını söyleyemez. Ancak bu akıl sahibi, milyonun değerini sadece sıfırlardan aldığını, sıra ile her bir sıfırın değer kazanarak bu değeri doldurduklarını, bunun dışında bizzat kendisi değer ifade eden bir sayıya da dayanmadığını söyleyebiliyorsa, ya da evlerde ve bahçelerde bolca rastla-

dığımız güllerin, birbirinden alınan dallardan meydana geldiğini kabul ediyor, bir aslının, tohumunun bulunduğunu, bu aslın, varlığının temelini oluşturduğunu kabul etmiyorsa, o zaman böyle düşünmesi belki normal karşılanabilir.

Burada bir nakil yapmak istiyoruz: Değerli Üstad Allame Mustafa Sabri, meşhur kitap (Mavkifu'l-Akli ve l-ilmi ve'l-Âlemin Rabbil-Âlemin) inde diyor ki:

«Mulhide desen ki: "Yaratıcı bir illete muhtaç olan bu mevcudatın yaratılış illeti nedir?" Cevap olarak: "Ondan önce var olan başka bir varlığın mevcut olmasıdır..." Sonra desen ki: "Peki önceden var olan o varlığın var oluş illeti nedir?" Bu sefer cevabı: "Ondan da daha önce var olan üçüncü bir varlığın mevcudiyetidir." Şeklinde olacaktır. Fakat bu üçüncü varlığın da var olması için, yine başka bir yaratıcı illete muhtaç olduğu ortadadır. Artık bu minval üzere zincirleme soru-cevap ne kadar derinlemesine giderse ve ne kadar uzarsa uzasın sonu gelmeyecektir. Biliniz ki, karşınıza aldığınız bu hasım, yapmacık ve zoraki cevaplarıyla, sizi aldatıyor, yanıltıyor ve oyalıyor. Sadece sizinle kalmıyor aynı şekilde kendisini de aldatıyor, yanıltıyor ve oyalıyor. Yani bu adam baştan beri sormaya çalıştığınız soruya, 'bu mevcudatın hangi illete mebni olarak yaratıldığı, neden var olduğu' şeklinde biçimlenen sorunuza cevap vermiyor, sürekli ondan kaçıyor, fakat kaçtığının bilincine bile varamıyor. Sonra bu cevaptan kaçışını, başlangıcı olmayan karanlıklarla örtbas etmeye çalışıyor. Böylece bunlardan birbiri ardında illetlenmiş gibi söz ediyor ve sizi de bunlara inandırmaya gayret ediyor. Sonra bu tahayyülüne devamlılık süsü vererek, bunlardan başlangıcı bulunmayan bir illetler zinciri elde etmeye çabalıyor. Öyle ise adam illet olarak hiçbir şeyi ileri sürme gücüne sahip değildir. Çünkü illetin aslı ve mevcudiyeti bulunmamaktadır. [35]

Bütün bunlara ek olarak, teselsül faraziyesi bizzat his ve müşahedemizle çelişmektedir. Şöyleki; hepimiz mahlûkattan bazı türlerin inkıraza uğradıklarını ve sonlarının geldiğini biliyoruz. Eğer «mahlûkatın sonsuza dek zincirleme bir şekilde oluştuğu, zincirlemedeki her halkanın önceki halkaya malül, sonrakine illet olduğu» doğru olsaydı, bu mevcudatın hâlâ inkıraza uğramamış olmaları gerekirdi. Zira kendisinden sonraki halkaya illet olan bir şey, nasıl inkıraza uğrar? Ma-

(35) Mavkifu'l-Akl, 11, 182, Akîdenin konularında geniş bilgi ve bunun muhtelif delilleri hususunda köklü izah ve açıklamalara muttaki olmak için bu esere başvurmanızı salık veririz.

dem ki his ve müşahede bunun inkıraza uğradığını gösteriyor. Öyle ise zincirlemedeki en son halka dahi sadece malüldür, kendisinden öncekisi gibi, illet değildir. Bu, ileri sürülen zincirleme sisteminin ve kurallarının yıkılışı demektir. Ayrıca bu, tezgahlanan zincirleme sisteminin ötesinde, harici bir müessirin bulunması gerektiğine zorunlu bir delildir.

⁂

3. Devr Delilinin Butlanı

Bundan sonra da, şüphecinin biraz düşündüğünü ve bu sefer şöyle dediğini farz edelim: «Ben şimdi sizin daha önce dediğiniz gibi, kâinatın yoktan var edildiğini kabul ediyorum. Yaratılmasında tesir gücü olan bir illetin bulunduğuna da inanıyorum. Ancak bu illet tedricen gelişen zâti bir tefaülden öteye geçemez. Yani, varlık ilk meydana gelişinde boşluğu dolduran bir gazdan başka bir şey değildi. Sonra, zamanla sedim meydana geldi. Arkasından çeşitli gazlar ve buharlar oluştu. Böylelikle zaman geçtikçe değişmeler meydana gelerek hayat için vazgeçilmez elementler tamamlandı. Karbon, hidrojen ve oksijen gibi elementler meydana geldi. Bundan da haddi hesabı olmayan bileşimler meydana geldi. Böylece milyonlarca sene geçti, kâinatta sürekli bir oluşum devresi devam ediyordu. Zaman ve süreklilik âmilleriyle kâinat değişik devreler yaşadı. Bunlardan sonra artık kâinatın canlı ve cansız bütün elementleri tamamlandı. Yani âlem hâdis'tir. Fakat yaratılmasına ve var olmasına sebep olan şey, varlıkların en basitinden başlayarak gelişen ve en karmaşığına, en yükseğine kadar çıkan tefaüldür.»

Bu teze de cevabımız şöyle olacaktır: Bu şekildeki akıl yürütme kişiyi zorunlu olarak Devr faraziyesini kabul etmeye götürür. Devr faraziyesi ise bâtıldır, bütün akıl sahiplerinin ittifakiyle gerçekleşmesi mümkün değildir.

Bâtıl olan devrin anlamı şudur: Herhangi bir varlığın, mutlak olan varlığında, veya muayyen bir biçim alışında, başka bir şeye dayanmasıdır. Ancak bununla beraber, birinci nesneye dayanak olan varlığın, var oluşunda veya şekil olmasında dayanak olduğu şeye dayanmasıdır. Bu durumda hem birinci, hem de ikinci şeyin var oluşu veya şekil alışı muhal olur. Aklı başında olan bir akıl sahibinin: «Her iki şey de yardımlaşarak birbirini meydana getirdi» demesi mümkün değildir.

Konuyu bir iki misalle açıklamaya çalışalım:

Birinci örnek: Bir adamın Eğitim Fakültesine girmeye çalıştığını farz edelim. Eğer o adama: «Bu fakülteye girebilmen için resmî olan bir eğitim kurumunda görevli bulunman gerekir,» deniyorsa, bu sefer adam resmi eğitim kurumuna başvurduğunda, adama: "Burada görevli olabilmen için Eğitim Fakültesinden mezun olmuş olman şarttır." deniyorsa, adam şaşıracak ve bu şartlar değişmediği müddetçe de, ne fakülteye girebilecek ne de eğitim kurumunda görev alabilecektir.

İkinci örnek: Herhangi bir yumurtanın varlığı, tavuğun varlığına bağlıdır. Aynı şekilde tavuğun bizzat kendisinin varlığı dahi, yumurtanın varlığına bağlıdır. Eğer biz yumurtanın ve tavuğun var olması için bunun dışında başka bir yol olmadığını farz ediyorsak, bu her iki şeyin de yokluktan kurtulması ve varlık âlemine geçmeleri mümkün olmayacaktır. Ancak dışardan gelen bir müessirle bu devr zinciri çözülünce durum değişir. [36]

Bu meseleyi kavradıktan sonra, âlemin yoktan var edildiğini kabul eden, fakat onun kendiliğinden var olduğunu iddia eden adama deriz ki: Peki âlemin çekirdeklerinden ya da zerrelerinden hangileri hepsinden daha önce var oldu? Bu ilk meydana gelen şey ne olursa olsun. Şu şekilde bir soru daha yöneltiriz: Peki o şeyi yokluk karanlıklarından çıkararak var eden ve onu varlığın ilk sıralarına yerleştiren illet nedir?

Sözü edilen zâti tefaül, yâni kendi kendisini yoktan var eden müessir illet şundan başkası değildir. Zira, kâinatın mutlak yokluk karanlıklarında yüzdüğü sıralarda, varlığı bu yokluk içinden doğup gelen bir varlığa bağlıydı. Böylece doğup varlık alanında belirginleşmeye başladığında, varlığının illeti olmaya hazırlanmıştır, işte meydana geliş hikayesi budur. Önce küçük zerre yokluğun ortasından sıyrılarak kendisinin var olmasına sebep olmuştur... Bu ise en açık biçimiyle devrin ta kendisidir.

---

(36) Devr, iki kısma ayrılır: Açık devr, gizli devr. Açık olan devre örnek şöyledir: A, B'ye muhtaçtır. Aynı şekilde B de A'ya dayanmaktadır. Yahut da bir şeyin varlığının yine kendisinin varlığına bağlı olmasıdır. Mesela, A'nın varlığı, A'nın varlığına bağlıdır. Geçen örneğimizde belirttiğimiz gibi, kâinatın varlığının yine onun varlığına bağlı olması gibi.

Gizli devr: Onu da şöylece izah edebiliriz: A'nın varlığı, B'ye, B'nin varlığı C'ye bağlıdır. C'nin varlığı da ayrıca A'ya bağlıdır. Böyle demekle devrin bir halkası fazlalaşmakta, fakat eninde sonunda son halka, ilk olan halkaya dayanmakta, bağlı kalmaktadır. Dolayısıyla bunun da bâtıl olduğu ortaya çıkmaktadır.

Aklın en ufak zerrelerinden bir zerre kafasında var olduğu halde bu sözü tasdik edebilecek kimseye rastlanabilir mi?

Bâtıl olan bu düşünceyi kabul ettirmek için kendi kendini aldatarak ona cicili bicili parlak isimler bulmak, tefaül, zati tevâlüd ve benzeri terimlerle süslemek, söz konusu düşünceyi gerçeklerin seviyesine yükseltemez. İmkansız olan bu akıl yürütmeyi mümkün hale getiremez.

Eğer kavramlarla ve terimlerle oynamak, güç ve manaları değiştirmeye kâfi gelseydi, tabiat, İntihabu't-Tabiat, Ve'l-Beka lil-Eslah ve bunlara benzer kelimelerle bütün zaruri gerçekleri iptal etmek, ilmi cahillik, cahilliği ilim ile değiştirmek mümkün olurdu. İnsanlar, hiçbir çabaya gerek duymazlardı. Kavramları istedikleri gibi özgürce kullanır, beğendikleri anlamları yüklerler, hiç de gereği olmayan zorlu çalışma ve araştırmalara yeltenmezlerdi.

Fakat bütün akıl sahipleri hepten biliyorlar ki: Kelimeler ve kavramlar, ancak gerçeklerin arkasında yürürler, fakat gerçekler hiçbir zaman kavramların irâdesine boyun eğmez, onların arkasından gelmezler.

⁂

Buraya kadarki açıklamalarımızla anlaşılmıştır ki, kâinatın, bir çırpıda kendiliğinden, tesir eden bir illet olmadan meydana geldiğini söylemek, bâtıl bir sözdür. Çünkü böyle bir söz açıkça bâtıl olan bir faraziyeyi beraberinde zorunlu olarak getirmektedir ki, o da «müreccah olmadan tercih etmeye kalkışma» faraziyesidir.

Aynı şekilde kâinatın kadîm olduğunu söylemenin bâtıl olduğunu ortaya koymaktadır. Zira böyle bir iddia, beraberinde mümkinâtın sonsuza dek teselsülen meydana geldiğini kabul etmeyi gerektirir. Teselsül de, yine açıkça bâtıl olduğu bilinen bir gerçektir.

Kâinatın kendi kendisinin illeti olduğu, var oluşuna bizzat kendisinin te'sir ettiğini iddia etmenin de yanlış olduğu, bunun kişiyi kaçınılmaz olarak, devre kâil olmasına götüreceği bir gerçektir. Halbuki devr iddiasının kesinlikle bâtıl olan şeylerden olduğu açıktır.

Peki geriye ne kaldı? Kâinatm, kendisinden tamamen müstekil olan bir yaratıcı tarafından yaratılmış olduğu ihtimali kaldı. Bu yaratıcının da, devr ile başka bir yaratıcıya ihtiyacı olmaycaktır. İşte bu, Vâcibu'l-Vücud diye adlandırdığımız Zat, yani Allah sübhanehu ve Teâlâ'dır.

İlliyet Kanunu Ya Da «Gâiye İlleti»

Bundan sonra, telazûm delilinden kıyasa geçelim.

Mutlak manada açık olan sabit gerçeklerden birini daha önünüze koymaya çalışacağız. Bu gerçeğin üzerine, Vacibü'l-Vücud Celle Celaluhu'nun varlığını gösteren başka bir kat'i burhanı ikâme edeceğiz. Tam bir istikraya dayalı, birinci derecedeki güçlü kıyas yolunu izah etmeye çalışacağız.

Bu gerçek, 'illeti ğaiye delili' yahut 'kâinat düzeni ve hikmeti delili' olarak adlandırabileceğimiz şeyin ta kendisidir. [37]

Bu gerçeği ve delaletini önce küçük bir misalle, sonra daha büyük bir örnekle açıkladıktan maâda, sadede gelip bu âlemin durumunu izah etmeye çalışacağız.

1 — **Farz edin ki,** önünüzde bulunan kaba bakıyorsunuz. Onun içinde çok değişik çaplı, dakik âletlerin varlığını görüyorsunuz. Bu âletlerin varlığını anlıyorsunuz. Bu âletlerin arasındaki uygunlukları tespit ederek parçacıkları inceliyorsunuz. Her bir parçanın diğerleriyle bağlantısı bulunduğunu ve ince bitişme yerlerinin varlığını keşfediyorsunuz. Bu parçacıkları birbiriyle denkleştirmeye ve herbirini yerli yerine koymaya ve aslında kesinlikle mevcut bulunan terkib'e uygun yerleştirmeye çabalıyorsunuz. Bu birleştirme işini, en son parçayı yerine takarak bitirdiğiniz an, artık sağlam bir cihaz haline gelen makinenin içinde oluşan sürekli hareketten, birdenbire muntazam, dakik bir sesin gelmeye başladığını görüyorsunuz. Bir an kendi kendinize düşündüğünüzde, hemen bunun, zaman ölçüsü makinesi olan, bir saat olduğunu ve zamanın gidişi ve hareketini kaydettiğini fark ediyorsunuz. Bütün bunların ardından neyi idrak edersiniz.

Şüphesiz ki bunlardan, rahatlıkla bu aletlerin küçücük parçacık-

(37) İlleti bâise ile illeti ğaiye aynı manaya gelir. Bu ise herhangi bir işi araştırmaya sevk eden kasıt, niyetten ibarettir. Eğer kişinin zihninde bu kasıt bulunmaz ve onu gerçekleştirmeye yönelmesi olmazsa, belli olan bir işi yapması düşünülemez. İşte kasıt, o işin meydana gelmesinin illeti sebebi olmuştur.

İlleti ğaiyenin özelliklerinden birisi de malülün, zihninde var olmasından önce, mevcut olması fakat dış varlığının malülden sonra meydana gelmesidir. Diplomayı elde etmek öğrenci olmanın illeti ğaiyesidir. Halbuki bu iş, daha okuma eylemi ortalıkta yok iken insanın zihninde yerleşmiş bulunan bir olgudur. Okuma olayı bittikten sonra diploma alma gerçeği ortaya çıkar.

larmın kendilerine has cüz'i bir amaçları bulunduğunu, onu gerçekleştirmek için hazırlandığını, ayrıca bütün âletlerin bir araya gelmesiyle gerçekleştirecekleri bütünsel bir amaçları da olduğunu ki, o da: zamanı kaydetmek, ölçmek olduğunu kavrarsınız.

Yine kuşkusuz bir biçimde kavrarsınız ki, bütün bu cüz'i ve dakik âletleri bütünsel gayelerini gerçekleştirmeye sevk eden bir müdebbir vardır orada.

Kâinatta yer alan bu vakıa ile Allah'ın var olduğunu temellendirmeye çalışmamız, Allah'ın fiillerini ğaiye illetleriyle talile kalkıştığımız anlamına gelmez. Çünkü kâinatın varlıkları içinde hiçbir şey, Allah azze ve celle'nin, kendilerini yaratmaktaki muayyen gayeleri tahkik etmeye yarayacak gerçek vasıtalar değildir. Eğer böyle bir şey olsaydı Allah'ın âcizlikle vasfedilmesine sebep olurdu. Ğaiye illetinden kastımız, kâinatın varlığı ve bazı cüzlerin hepsinin, insan için çok önemli gayeleri ifade etmeleridir. Bununla beraber biliyoruz ki, Allah bu gayeleri kâinattan hiçbir şeyin müdahalesi olmadan gerçekleştirebilirdi. Şimdi de gerçekleştirmesine hiçbir engel yoktur.

Bu konuyu, Allah azze ve celle'nin iradesinden söz ederken enine boyuna açıklamaya çalışacağız.

2 — Farzedin ki, uluslararası geniş bir havaalanındasınız. Elinizde de her iki elinizi dolduran çantalarınız var. Bu halinizle cam olan kapıya yaklaştığınızda, daha önceden kapalı bulunan kapının her iki kanadının da ardına kadar, gözle görülen hiçbir etki olmadan açıldığını görüyorsunuz.

Kapıyı geçip içeri girdiğiniz de tekrar kapının öncekisi gibi kapandığını da müşahade ediyorsunuz. Bu ilginç tesadüfe, hayırlı rastlantıya, hayret ve dehşet içinde dönüp bakıyorsunuz. O da ne? Kapının tekrar açıldığını, sizin gibi dışarıdan gelen bir adama daha yol verdiğini gözlüyorsunuz. Çantalarınızı indiriyorsunuz, düşünmeye başlıyorsunuz. Olay, sistemli bir şekilde, sürekli olarak her bir adamın gelişinde ve ihtiyaç anında tekrarlanıyor...

Bu olayın içyüzünü araştırmak için, kendinizdeki düşünsel duyarlılığın verdiği etkilerle harekete geçtiğiniz de göreceksiniz ki, sözü edilen kapının altında gizli bir cihaz vardır. Her bir şahıs oraya bastığında cihaz bundan etkileniyor, her iki kolu boşalarak sonuna kadar açılıyor.

Bu bilince vardıktan sonra, zihninizde bu cihazın ve hareketinin bir illeti ğaiyesi vardır ki, o da, gelen yolcunun elleriyle kapıları açma imkânı olmadığı, genellikle beraberlerinde bazı eşya taşıdıkları

için onların, bu cihaz vasıtasıyla geçişleri kolaylaştırılmaktır. Bu şahane insani ğaiyenin, akıledemeyen, hissedemeyen cansız aletlere mal edilmesi imkansız olduğuna göre, bu samimi çalışmanın bazı ilim adamlarının düşüncelerinden kaynaklanmış olması gerekmektedir.

Burada verdiğimiz bu iki misalden ortaya çıkan anlam, benzeri tüm olaylar için de geçerlidir. Sürekli biçimde bir amacı gerçekleştirmek uğrunda meydana gelen, birbirine uygun ve karmaşık olayların arkasında, muhakkak onları düzene sokan, kuran bir akıl vardır. Tüm muhtelif ve çeşitli cihazları burada misal olarak zikretmek mümkündür. Aynı şekilde sanayi mamülleri olarak bildiğimiz bütün giyim eşyaları, ev içinde kullandığımız sergiler, dayalı döşeli ev eşyaları, bina yapımında harcanan malzeme ve benzerleri, hep belli bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan eşya arasında yer alır.

İşte 'illeti ğaiye', ya da 'eşyadaki hikmet ve nizam delili' diye adlandırdığımız gerçek budur. Bu gerçek Allah'ın varlığı hususundaki deliller konusunda temel bir hakikattır ki, mükemmel istikraya, sabit müessir bir illete dayanmaktadır.

Bunların hepsini bir kenara iterek, şu hayretengiz kâinata bakmaya yöneldiğinizde göreceksiniz ki, kâinatta yer alan, evrenin bütün parçaları arasında, parçalarının parçaları arasında, hatta bunların zerrecikleri — atomları — arasında bile, çok sistemli ve tasavvur edilebildiği kadar ince ve derin bağların, ilişkilerin var olduğu muhakkaktır. En ufak parçacıklar arasında bile başka parçacıklarla uyum ve ahenk içinde belirlenmiş gayeleri, amaçları gerçekleştirmeye yönelik eğilimleri görmek işten bile değildir. Parçacıklardan oluşan daha büyük cisimlerin de, kendi aralarında toplu halde çok yüce hedefleri gerçekleştirmeye yönelik oldukları, dakik şartlar ve muhtelif durumlarda bir dayanışma içinde bulundukları, zihinde tasarlanabilecek en ufak bir terslik ya da aksaklık meydana geldiği zaman bu gayelerin gerçekleşmediği gibi, küçükten büyüğe hepsinin toptan bozulmasına sebep olacağı görülecektir...

Eğer gözlerinizin önündeki çeşitli varlıklar arasındaki düzen ve uygunluğun belirtilerini saymaya ve onu anlatmaya kalksanız, bir ömür boyu bunları hikaye edemez ve bitiremezsiniz. Sonunda düşünceniz, yorgun argın ve usanmış bir şekilde geri dönecek, hayret verici tedbirin, korkunç düzenin, herşeyin temeli bulunan atomların içindeki elektriklenmeden başladığını, ta yerküresine kadar aynı nizamın varlığını sürdürdüğünü, aynı kuralın yeryüzündeki şeylerin tümü için geçerli olduğu gibi, gök ve içindeki sayısız gezegen ile yıldızlar için de

varlığını sürdürdüğünü, bütün varlıkların hiç değişikliğe uğramadan mükemmel bir nizama uygun olarak hareket ettiklerini müşahede edecekti. Nitekim varlıkların tümden enteresan, yüce amaçlar etrafında seyr ettiklerini, bu amaçların büyük çoğunluğunun da, kâinatta azıcık bir yer kaplayan şu insanın maslahatlarına yönelik olduğunu ve ona hizmet amacını güttüklerini rahatlıkla gözleyebiliriz...

Yerküreyi düşünüyorsunuz, bakıyorsunuz ki, onun belli bir ağırlığı vardır, bununla yer, muayyen bir ölçüde çekim gücü elde etmektedir. Bu çekim gücü üzerinde düşündüğünüzde onun da, insanın yeryüzünde muntazam ve sistemli bir hayat yaşamasına müsait olacak şekilde düzenlendiğini görüyorsunuz...

Eğer dünyanın bir an için ağırlığının arttığını düşünürsek, buna bağlı olarak çekim gücü de artacak, çekim gücü arttığında insanlar onun üzerinde rahat hareket edemeyecekler, yerlere çakılıp kalacaklar, en fazla, sürünerek ufak tefek işlerini yapmaya muvaffak olabileceklerdir. Bunun tam tersi olarak, dünyanın ağırlığı azalırsa, çekim gücü de azalacak, bu durumda da insanlar yer üzerinde istedikleri gibi duramayacaklardır. Yerleşemeyeceklerdir. İşte düşündüğümüz bütün varlığıyla, görme ve görüntü kanunlarının, en dakik ölçüleri-cı vardır, o da, insan için en güvenli yerleşim merkezi ve onun yaşamına en uygun şartların beşiği olmaktır.

Gören şu gözün üzerinde biraz düşünün, göreceksiniz ki bu cihaz, içindeki irili ufaklı âletlerle ve bunların birleşmesinden oluşan bütün varlığıyla, görme ve görüntü kanunlarının en dakik ölçülerinin üzerinde kurulduğunu anlatacak ve onlara uygun bir yapı arz edecektir. Bu kurulmuş yapıyı bugün dahi bilim adamları tam keşfedememişler, üzerinde düşünüp duruyorlar. Sonra düşününüz, göz ile kâinatta daha önceden var olan, aydınlık kanunu arasında sıkı ve kopmaz bir ilişki olduğunu, ziyanın gözlerin görmesine ortam hazırladığını, yol açtığını göreceksiniz. İşte o anda, aydınlık kanunu ile insan gözü arasında belirlenmiş bir amaç bulunduğundan, hiç kuşkunuz kalmayacak ve bu gayenin de, bu iki delil aracılığıyla bütün bir âlemi görmek, seyretmek olduğunu fark edeceksiniz. Gözün yapısını, keyfiyetini ve inceliklerini açıklamaya çalışan bir bilim adamını dinlediğiniz zaman, eşyadaki amaçların ne derece önemli olduğunu kavrarsınız. Öyle olur ki adam, her cümlesinde yapının nedenini izah etmekten kendini alamaz. Beyinden göze uzanan damarlardan söz ederken der ki: Damarların gözden beyine gitmesi demek, karşılaştığı şeyler hakkında bilgi ileterek ve bir geri hizmetlisi olarak, o

varlığın resmini çizmesini temin etmeye çalışmak demektir. Göz bebeğinin içindeki siyah beneğin üzeri de siyah bir renkle kaplanmıştır ki, arkasında yer alan şeffaf cisimleri böylece kuşatarak, oraya varan ışığın dağılmasını önlesin. Aynı şekilde gözbebeği de kambur —konkav— bir biçimde yapılmıştır ki, orada görünen eşyanın resimleri görüntülensin. Cümle cümle bilim adamını takip etseniz, herhangi bir değişiklik göremezsiniz. Böylece bilim adamı ve araştırıcının, göz cihazını izah ederken, 'nedenlerden' yararlanmadan onu aydınlatmaya ve tahlil etmeye güç yetiremediğini rahat bir şekilde kavrayamayız. İrâde ve bilincin en güç çözümlü eylemlerinden biri olan, 'herşeyi bir sebebe dayandırmaya' bizi iten sebep nedir? Peki, bir an dahi olsa, hangi akıl sahibi insan, gözünün içinde yer alan damarların, yapışkanların ve yaşarmaların meydana gelişlerini, tümden kendilerinin irâdelerine göre hareket ettiklerini, bağlantılar sağladıklarını, sebeplerini oluşturduklarını söyleyebilir?..

Biraz da yürek üzerinde düşündüğümüz de, onun havadaki gazları üreten cihazlarla bir uyum içinde olduğunu görüyoruz. Öyle ki eğer bu doz biraz arttırılır ya da eksiltilirse, hayat ve yaşam için zorunlu olan şartlar gerçekleşmeyeceklerdir. Bunu gördüğümüzde de, iki varlık arasındaki uygunluğun belli bir amaca yönelik olduklarında ve bunların, mükemmel bir hayat için gerekli sebepleri oluşturduklarında şüphemiz kalmaz.

İnsanın kendi varlığı üzerinde düşündüğümüz de ise, (Kâinatın bir parçası olduğu, bilinen insanın) pek çok idrak ve kâbiliyetlerle yüklü bulunduğunu görüyoruz. İnsana verilen öyle enteresan bir silah var ki, bütün âlemlerin aklı, onun gerçek mahiyetini izah etmekten âcizdir. İşte bu silahın mahiyetini düşündüğümüz de, onun verilişinin muayyen bir amacı olduğunu, bu amacın da insanın çevresinde yer alan varlıkların ipini elinde bulundurması, onlardan en üst düzeyde yararlanması, gizlilik ve derinliklerini ölçerek ta aslına, köklerine kadar inmesi, orada hâkim olan fâil kuvveti araştırması gerektiğini göreceğiz.

Artık verdiğimiz bu örneklere, kâinatın diğer pek çok olaylarını, durumlarını kıyaslayabiliriz. Gördüğümüz veya zihnimizde tasavvur ettiğimiz olayları sistemli bir şekilde incelediğimiz zaman, onların toptan belirlenmiş amaçlara doğru seyrettiğini, kâinatta mükemmel bir düzen ve uygunluk oluşturduklarını, insana değişik işlerinde önüne çıkacak engelleri aşması için rahmet ve güç verildiğini idrak ederiz.

Bu gerçek, belirtilen şekilde bilindikten sonra, aşağıdaki hakikatı kabul etmek ve kesin olarak inanmaktan başka çare kalmaz:

İnsan emeğinin mahsulü olarak yapılan cihazlar, üretilen ürünlerin belli bir amaca yönelik olduğu, onları şekillendiren, biçimlendiren bir müdebbirin bulunduğuna kat'i delil teşkil ederler. Yoksa kuru, cansız cihazların, belli amaçlara doğru gitmeyi düşünmesi mümkün değildir. Aynı şekilde kâinat denilen koca cihazın içinde korkunç bir halde seyrettiğimiz, belli amaçları gerçekleştirme eğilimi de arkalarında bir müdebbirin bulunduğuna kesin delil teşkil etmektedir. Öyle ki, beşeriyetin tamamı yardımlaşarak onları gerçekleştirmeye kalksalar yine de başaramayacaklardır.

İşte bu açık hakikat, Allah celle celalühü'nün varlığına bir başka kesin delil daha teşkil etmektedir. Batılıların (illeti ğaiye) dedikleri, kelam âlimlerinin ise 'hikmet ve nizam delili' dedikleri şeyin ta kendisine, Kur'an-ı Kerim muhtelif parlak üslublarla insanın aklını yöneltmekte, seviyeleri ve kültürleri ne olursa olsun onu anlamalarını temin etmektedir.

Bu delil bütün mulhidlerin ağızlarının payını vermekte ve onları susturarak önlerindeki bütün hile yollarını kapatmaktadır. Ancak Cenab'ı Allah'tan belasını isteyen, O'nun ebedi azabına tâlib olanlar bunun dışında tutulabilirler. (Zira bu tür adamlar başlarında bulunan akıl nimetinin değerini anlayamamış ve onu özgür bir araştırmada kullanarak ölçü almamışlardır). Onlar, akıllarını bunca kesin ve açık delillere rağmen çalıştırmıyorlar, aksine onu perdelemeye gayret ediyorlar. Bunun içindir ki, onlardan biri çıkıp rahatlıkla şöyle diyebiliyor :

«Bütün bu söylediklerinizin hepsi yalnızca tesadüf eseri olabilirler.» Arkasından da örnekler vermeye ve düşüncesini temellendirmeye çalışarak der ki : «Eğer biz, bütün matbaa harflerini geniş bir alana yığarak, bu harflerden Homeros ve Vic. Hugo'nun şiirine benzeyen bir şiir divanının meydana gelmesini dilersek, yığınlarla ifade edilebilecek harfleri, milyonlarla ifade edilebilecek uzun seneler boyunca aynı amaçla tekrarlayıp dursak, belki de harfleri her serpiştirmemizde veya bir kaç defada bir, o şiirlerin cüz'i bir kısmı oluşacak, arkasından bir kısmı daha, böylece uzun seneler boyunca o şiir divanının tamamlanması mümkün olacaktır...»

Bu söz üzerinde biraz düşündüğümüzde, bu adamın saçmaladığını ve akla, mantığa sığmayan abuk-sabuk şeyler söylediğini anla-

rız. Belki de hezeyanın, adamı —düşünce ve araştırma taslağıyla— nerelere vardırdığına hayret ederiz.

Adamın bu saçmalıklarını tasvir etmek için Allame üstad Mustafa Sabri'nin Mavkiful-Akl adını taşıyan kitabından konuyla ilgili bir nakil yapacağım :

«Adamın sözleri şöylece red edilir : Derli-toplu ve nizam intizamı olmayan bir şey, milyonlarca sene kalsa da kendi kendisine bir çeki düzen veremez, düzenli hale gelemez. Aksine zaman gittikçe karmaşıklığı, giriftliği daha da artar. Her bir zaman devresinde divanın şiirlerinden bir parçanın, bir bölümün oluşacağını farz etmek ve onu ihtimal dahilinde görmek de, onlara hiçbir yarar sağlamıyacaktır. Çünkü onların, harfleri yığın halinde attıklarında şiirleşenleri muhafaza ederek, geriye kalanları tekrar ikinci bir kere serpiştirmeleri ve başka bir bölümün oluşacağını sanmaları, böylece divanın bütünü meydana gelir kabul etmeleri doğru olmadığı gibi, gerçekçi de olamaz. Divan oluşuncaya kadar bunu devam ettirmek, tam aksine birinci defada serpiştirilen harflerin hepsini, şiirleşenleri de dahil olmak üzere ikinci defa yine hepsini serpiştirdiğimizi düşünmek zorundayız. Böylece ilk serpiştirmede bir araya gelen ve şiirleşen harfler, ikinci serpiştirmede darmadağın olacaklardır. İkinci defadaki serpiştirmede, divanın cüz'i bir kısmının oluşması imkan dahilindedir, fakat bir daha üçüncü bir serpiştirmede dağılmak durumundadır. Böylece bütün gayretler boşa çıkacaktır. —Açıkladığımız vakıayı düşünmesek bile, herhangi bir defada oluşan kısımları alıp muhafaza etmek, geriye kalan harfleri serpiştirmek ve bu olayı tekrar etmek— belli bir düzene ulaşma amacını güderek böyle bir harekete girişmek ise, başta iddia edilen «bütün nizam ve intizamın tesadüf eseri olduğu» şeklinde belirginleşen faraziyeye taban tabana zıt bir şeydir.»[38]

Onların hezeyanları bununla da kalmaz, ölçüyü kaçırmada daha da ileri giderek, insanda yaratılmış bulunan gözlerin görmek için, kulakların işitmek için, aklın düşünmek ve anlamak için yaratılmadığını söyleme inkârına saparlar. Çünkü böyle bir inkâra yeltenmediklerinde, onların belli amaçlar için yaratıldıklarını kabul etmek zorunda kalacaklardır. Bunu kabul ettiklerinde ise, sözü edilen varlıkların belirlenmiş yararı sağlamaları için, kendi iradesinin gereği olarak yaratan biri tarafından meydana getirildiklerini itiraf etmiş olurlar. Onun için bu gereklilikten kaçıyorlar. Artık bu gerçeklerden

(38) Mavkifu'l-Akl, c. 11, shf. 348

kaçış onlara nelere mal olursa olsun, hangi beyinsizliklere iletirse iletsin önemi yoktur, yeter ki, gururları kırılmasın. Mesela onlar rahatlıkla şöyle diyebiliyorlar : «Göz, görmekle tesadüfen karşılaşmış, kulak tesadüfen işitmeyle bir araya gelmiş, kafadaki beyin tesadüf eseri düşünmek kabiliyetini kazanmıştır.»

Ben de diyorum ki : Ömrüme ve hakkın ömrüne yemin olsun, bu saçmalıklar dahi Allah'ın varlığını ifade eden en açık delillerdir... Aklın önünde açık bulunduğu şeyleri bırakarak, daha açıklarına yönelmesini engellemek kesinlikle mümkün değilken, mücerred âletlerle eşyanın mahiyetini anlamaya, kavramaya çalışan aklın, varlığına ve bütün çalışma şartlarının mükemmel olmasına rağmen; anlayış ve kavrayışım yitirmesi (sahibinin Allah'ın zatını inkâr etmesi, kibirlenerek insaflı düşünceyi bir tarafa itmesinden sonra), bu gücün ona hikmet sahibi bir yaratıcı tarafından verildiğine en kuvvetli delili teşkil etmektedir. O aklı veren zâtı zül-celal, bu müstekbirin kafasındakini, müstekbirliğine ceza olarak çalışamaz hale sokmuş, böylece kıyâmet günündeki sonsuz azabının gerçekleşmesini sağlamıştır.

Arzettiğimiz bu burhanlar üzerinde düşünüldüğünde «ilhad» kavramının, akla düşmanlıktan başka bir şey ifade etmediğini idrak ederiz. Artık bu ilhadın çeşidi ve kaynağı, felsefesi ve gerekçeleri ne olursa olsun hiçbir önem taşımayacaktır.

Materyalist Felsefenin Bu Deliller Karşısındaki Durumu

İlhad çeşitleri içinde akılla çelişen ve onu hafife alan hiçbirini materyalist felsefe kadar ileride görmek mümkün değildir. Maddeyi varlığın anası ve babası olarak kabullenen bu felsefe, kâinatta meydana gelmiş bulunan bütün varlıkların, çelişki ve çarpışmalardan oluştuğunu, bu olaylarda galib gelen var olurken, diğerinin yok olup gittiğini kabul etmektedir. İşte bu felsefe, dünyanın belli bölgelerinden birinde yaygınlaşmış ve birgün en güçlü ideoloji halini almıştır. Daha sonra, şu sıralar yavaş yavaş geriye doğru saymaya başladı ,gevşedi, aşağıya yuvarlandı, izmihlale uğradı. üzerinde kurulu bulunan düşüncenin temelleri yıkıldı, geriye kuru bir siyasi heykel kaldı. O hâla o heykele yapışıyor, ideolojik taslak, kurulu siyasi düzene kendisini kabul ettirmek, sağlamlaştırmak için bu felsefeye başvuruyor, felsefe de kendisine siyasi bir kamçı sağlamak için ona yapışıyor hâle geldi.

Bu felsefe — her hâlukarda — önceden getirdiğimiz delillerle zayıf duruma düşmüş bulunmaktadır. Aynı şekilde bu düşünce, getirdiğimiz delillerin de ötesinde, çok açık ve herkesçe kabul edilen delillere de terstir, onlarla da çelişmektedir.

Biz bu felsefeyi, ehil olan kişilerce bilinen her iki bölümüyle ele almaya çalışacağız.

1 — Materyalist felsefe

2 — Tarihi maddecilik (Diyalektik)

Önce birinci bölümü ele alıyor ve diyoruz ki: Aklın kabul ettiği, inkarı mümkün olmayan gerçeklerdendir ki, iki zıt kutup, aynı zaman ve aynı mekanda bir araya gelmezler ve hiçbiri diğerini doğurmaz. Karanlık ve aydınlık iki zıt kutuptur. Onun içindir ki, ikisi muayyen bir zamanda, bir an dahi olsa, bir araya gelmezler. Oysa onlara göre en kısa bir zaman zarfında olsa bile, o muayyen mekanda, siyah karanlıklar ve parlak aydınlığın beraber olmadığı tasavvur edilemez. Aynı şekilde karanlık, parlak aydınlığın özünden meydana gelemez. Çünkü bu felsefe, bir şeyin kendi zıddından meydana gelmesini zorunlu kılmakta ve bir an olsa dahi, onların bir araya gelmesi gerçeğini ifade etmektedir. Bunun mümkün olmadığı ise, açıktır.

Var olan maddenin kuru ve hissiz olduğu, var olan ruhun ise bunun zıddına şuurlu ve duyarlı olduğu bilinen bir gerçektir.

Kâinatta var olan hayatın aslı, hatta bütün varlıkların temelini madde olarak aldığımızda bu, bedenlerimize sirayet eden hayatın kendisinin tam zıddı olan, cansız maddeden meydana gelindiği anlamına gelir.

Bu durumda araştırıcının önünde bu sözün hiç bir anlamı yoktur. Üçüncü bir şıkkı olmayan şu iki anlamdan birini tercih etmek zorundadır. Birinci manaya göre araştırıcı, hayat ile cansız madde arasında bir tenâkuz olduğunu kabul edecek, buna rağmen, bunların bir arada bulunduğunu, hatta birincisinin, ikincisini meydana getirdiğini kabul edecektir. Bu manalandırmanın akla karşı ilginç bir kafa tutma olduğu açıktır... İkinci manaya göre ise, madde, zannettiğimiz gibi hayatın zıddı değildi. Bilakis her ikisi de bir özde birleşmektedirler. Bu durumda onlar, neden hayatın aslının madde olduğunda ısrar ederler de, hayatın, maddenin aslı olduğunu da söylemezler? Madem ki madde (bu manaya göre) hayatın zıddı değildir. Aksine özde ve müşterek bir ortamda onunla birleşmektedir. O zaman bu iki tâbir arasında ne fark vardır?

Materyalistlerin elinde, ya da düşüncelerinde, hayatın maddeden neş'et ettiğine dair iddiayı açıklayan ve bunun aksinin geçerli olmadığını ispatlayan geçerli bir kural bulunmadığı müddetçe, bu soru cevapsız kalacaktır.

Artık 'hayatın aslı maddedir' şeklinde ileri sürülen bir tez, herhangi bir delile dayanmayan, yahut tercihi gerektiren herhangi bir sebep yokken tercih yapılmasının zorunlu olduğunu söyleyen, kuru ve toy bir iddia olur.

Böylece, onların «madde, bütün varlıkların kaynağıdır» şeklindeki sözlerinin yanlış olduğu ortaya çıkar. Artık, bunu birinci manaya, yahut ikinci manaya göre açıklamak bir şeyi değiştirmez ve mutlak manada üçüncü bir anlamı da bulamazsınız.

Ayrıca bu felsefe, deneyle kanıtlanmış, tecrübelerle çürütülmüş bulunmaktadır. Madem ki, hayat sadece cansız maddelerin meyvelerinden birisidir, öyle ise hayatın sırrını neden anlayamıyorlar? Ve kimyasal deneyler yoluyla hayatı neden icad edemiyorlar? Ve hayatin, kendilerinden oluştuğu elementleri neden bulamıyorlar?

Bilimin sahası genişleyerek maddenin en ince noktalarına kadar vardı dayandı, sırlarını ve atomlarını keşfetti. Bunların da ötesinde atomun inceliklerine kadar indi, orada güç kaynaklarını ortaya çıkardı. Bu durumda bilimin egemenliği, herşeyin aslı ve kaynağı olarak kabul edilen madde alanında bu kadar geniş bir sahaya dağılırken peki; maddeden meydana geldiği söylenen hayatın mâhiyetini açıklama ve ona egemen olma sahasında neden varlığını gösteremiyor, ezilip büzülüyor, mutlak manada bütün yeteneklerini yitiriyor? Maddenin bir fer'i semeresi gözüyle bakılan hayatla ilgili konulara açıklık getiremiyor?

Herhangi bir bilim adamı ağacın mahiyetini en derine inen köklerinden başlayarak, en üst yaprağına kadar ince bir süzgeçten geçirdiğini, tahlil ettiğini, aynı ağacın meyvelerini incelemeye yeltendiğinde ise, bütün kapıların yüzüne çarpıldığını, ondan hiçbir şey anlayamadığını söylemesi halinde, doğru söylemiş olur mu?

Umarım ki, birisi :

«Onların hayatı incelemediklerini ve ondan bir şey anlamadıklarını nereden biliyorsun?» şeklinde bir soru soracaktır.

Bu sorunun cevabı : Bütün dünyanın bilimcileri, bilimin; hayatın mahiyeti ve gerçeği hakkında hiçbir şeye ulaşamadığı hususunda ittifak etmektedirler. Söz gelimi ruh konusu da, gayb konuları içine girmektedir ki, bu sahada bilimin egemenliği bulunmamaktadır.

1959'da New Yourk şehrinde, bir yuvarlak masa etrafında birbirleriyle karşılaşan Doğu ve Batının bilim adamları, önderleri, hayatın aslı ve bunun yeryüzündeki gelişmesi meselesini anlamak için yardımlaşmaya çalışıyorlardı. Bu bilginlerin içinde Rus bilgini, Sovyet Modern Bilimler Akademisinden Canlı Kimya Profesörü Aleksandr İnanoviç Ubarin de bulunuyordu. Hayatın başlangıcına ilgi duyanların en tehlikelilerindendi bunlar.

Bu toplantı başladığı gibi dağıldı ve herhangi bir karara varamadılar, ancak kendi aralarındaki mütalaalarında, hayat olayının hâla meçhulluğunu muhafaza ettiğini te'kid etmekten de geri kalmadılar. Bilimin, bir gün oraya da ulaşacağını sanmanın boş bir avuntu olacağını itiraf ettiler. Bu gerçeği herkesten önce doğrulayan, sözü edilen Rus bilgininin ta kendisi oldu.

Sözün özü ; Doktor Enver Abdul Alim'in dediği gibi : Bilim şu ana kadar hayat diye bilinen büyük sırrı keşfedememiştir. Bu problemin, sâdece belirlenmiş uzuvların maddelerinin kuru bir biçimde bir araya getirilmesi, tabiat olaylarından yararlanılması ve özel bir kaç kimyasal bileşikle izah edilmesinden çok uzakta olduğu ortadadır.[39]

Cenabı Allah'ın büyük hikmeti, bu gerçeğin daha açık bir şekilde ortaya konmasını ve desteklenmesini dilediğinden, aynı Rus bilgini diliyle meseleye açıklık kazandırmıştır. Aynı senede 1959'da dünya haber ajansları, başta Sovyet Haber Ajansı olmak üzere şöyle bir haber yayınladılar :

«Rusya Canlı Kimya Enstitüsü Başkanı Aleksandr Ukarin, 37 sene boyunca hayatın aslı ve kimyasal olaylarla, ilk canlı hücrenin meydana gelme ihtimali üzerinde çalıştı, sonuç olarak şu yargıya vardı : «Hayatın yokluktan başlamış olması imkansız olduğu gibi, herhangi bir kimyasal oluşumla kendi kendisine var olmuş olması da tamamiyle imkansızdır. Bilim, maddenin sınırlarını aşan meselelerle uğraşamaz, onları araştırma imkanı yoktur.»

Bu söz, öncekiyle beraber, Marx'ın günlerden birgün, belli amaçlarından kaynaklanan tesirlerle tahayyül ettiği materyalist felsefede bir anlam bırakıyor mu?.. Böylece görüyoruz ki, kuruntular üzerine temellendirilen felsefenin arkasına gizlendiği cahillik ve vehim bağlarını biz çözmediğimiz halde, aynı yurdun ahalisi tarafından bu bağlar gevşetilmekte ve çözülmektedir. İşte onların âilesinden biri, bu şahitliği gerçekleştirdi. Müminlere, her türlü savaşlarında yardımcı olarak Allah yeter.

(39) Bu toplantının teferruatı için Dr. Abdul Alim'in «Evrim Kikayesi« adını taşıyan tikabına bakınız. shf. 11-23

Şimdi de bu felsefenin ikinci kanadı olan tarihi maddeciliği, ya da diyalektik sistemini münakaşaya tabi tutmak istiyoruz.

Şöyle ki :

Tarihi maddecilikten kast edilen mana : İnsan toplumunun yapısı değişik değer yargıları, düşünceleri, dilleri ve eğitimleriyle iktisadî durumlarından kaynaklanır. Yani ekonomi, bütün olayların başlıca sebebidir. O da üretim araçları kaynaklarına yöneliktir. Onun için varlıklar âleminde «mutlak hakikat» diye bir şey yoktur. Her şeyde geçerli olan kural ve bütün varlıklara hükmeden sistem «belli oranlarda seyreden tekâmül» kanunudur. Çünkü marifeti bile meydana getiren, iktisadî durumlardır. Artık mutlak hakikat nereden gelecektir?

Toplumun oluşumunu, iktisadî durumun egemenliği altında ve üretim araçlarıyla diyalektik bir biçimde gelişen bir olgu olarak görüyorlar. Yani kendi özünde zıddının çekirdeklerini taşıyan, illet ile malülde olduğu gibi, dışarıdan herhangi bir şeyin etkisinde kalmadan, içindeki âmillerden etkilenen bir gelişme çizgisi izler. Üretim araçlarının gelişmesi, kapitalin şişmesine neden olacaktır. Bu durum da, kendi içinde devrimin tohumlarını taşımaktadır. Devrim ile, üretim araçları proletarya sınıfına geçecektir. İşte bu şekilde üretim araçları ile mülkiyet ilişkileri arasındaki çelişki, toplumda meydana gelen boğuşmaların tek ve başlıca nedeni olacaktır. Bu didişme ve boğuşma, toplumdaki sınıflar yok edilinceye kadar devam edecek, sonunda, toplum, büyük komünist toplum merhalesine ulaşacak, ondan sonra da bütün boğuşmalar ortadan kalkarak, fırtına dinecek ve herşey bitmiş olacaktır.

Bu düşünceleri, daha önceden araştırma yöntemini araştırırken açıkladığımız «telâzüm» kriteriyle değerlendirmeye çalışacağız :

1 — Kâinattaki bütün olayların ve gelişmelerin temel sebebi olan üretim araçları, hayvanların ve insanların tarihleri boyunca var olan şeylerdir. İnsanlar ilk var oldukları andan itibaren akıla, ele ve taşlara sahip bulunuyorlardı. Aynı şekilde hayvanlar da pençe ve köpek dişlerine, var oldukları andan itibaren sahiptiler. Kuşku yok ki, hayvanların sahip olduğu bu üretim değerleri, insanlarınkinden daha güçlüdür. Eğer bu düşüncenin konuya yaklaşımı ve tespiti doğru olsaydı, hayvanların toplumlarında da insan toplumlarında olduğu gibi eğitim-öğretim, dil, akıl, din ve iktisadî sistemlerin doğup gelişmeleri gerekirdi. Çok açık olarak durumun hiç de öyle olmadığı bilinen bir gerçektir.

İnsan toplumu ile diğer canlılar âlemi arasındaki tek ve belirgin fark, akıl ve düşünce ayrılığıdır. Bu ayrılık, âlemde meydana gelmiş bulunan bunca çeşitli gelişmelere rağmen; hâla en belirgin özellik olarak ortada durmaktadır. Bu iki yaratık arasındaki ayırıcı özelliğin kendisi de, aralarındaki müşterek özelliklerin eserlerinden birisiyse ki, bu da üretim araçlarıdır, peki bu özellik, neden insanda tamamıyla hükmüne boyun eğilen bir hal alarak derece derece ilerletti, marifetler, akıl, dil, içtimaî ve iktisadî sistemler seviyesine yükseltti de, hayvanlarda hiç ilerleme kaydetmedi, olduğu yerde kaldı. Onlara ne ilim, ne de akıl, ne de herhangi bir nizam kazandırmadı.

Materyalist felsefe, bunun sebebini açıklamaktan âciz kaldığı müddetçe, bâtıl bir düşünce olmaktan öteye geçemez. Doğruluğuna dâir de en ufak bir delil ortaya koyamaz.

2 — Diyalektik kuralın hakim olması gereği de, insan toplumu oluşumunun gelişmesine ve çelişkisine devam etmesidir. Bu demektir ki, mutlak komünizmin hâkim olması, varılan en son merhale olması hasebiyle, kendi özünde zıddının tohumlarını taşıyacaktır. Çünkü nihayet o da, iktisadî yörünge etrafında dolaşan insanlık devrelerinden biri olmaktan öteye geçemeyecektir.

Buna rağmen onlar, gelişme hareketinin, mutlak komünizmin ortaya çıktığı andan itibaren tamamen duracağını sanmaktadırlar. Bu ise, onların birinci iddialarını nakzetmektedir. Bundan daha net ve imdada muhtaç bir çelişkiye belki de rastlanamaz.

İki şeyden birini seçeceğiz: Ya kâinatın seyrinde gerçekten diyalektik kural hâkimdir. Bu kurala göre, gelişme süresinin mutlak komünizm kurulduğu zaman söneceğini söylemek doğru olmaz. Ya da doğru olan ikincisidir. Yani sınıfların ortadan kaldırılması, bütün gelişmeleri sona erdirecek ve tüm boğuşmalara son verecektir. O zaman da diyalektiğin, kâinatın seyrine hâkim olduğunu söylemenin doğru olmadığı ortaya çıkar.

3 — İktisadın gelişmesi ve kapitalin bazı ellerde şişmesi, devrim kıvılcımlarının parlaması ve üretim araçlarının proletaryanın eline geçmesine sebep olacağı doğruysa, bu devrimin, dünyanın hiçbir yerinde gerçekleşmeden İsviçre, Amerika ve diğer Batı Avrupa ülkelerinde meydana çıkması gerekirdi. Fakat oralarda ortaya çıkması beklenen devrim, Rusya'da, Çin'de yani iktisadın çok zayıf ve geri kaldığı ülkelerde meydana geldi.

Yani devrimin kıvılcımları beklenmeyen yerde parladı. Devrim beklenen yerin dışında oldu. Uyanması beklenen âmilleri ta günümüze kadar sürekli bir uykuya girdi.

4 — Diyalektik faraziyesi, aklın ve ondan kaynaklanan muhtelif düşüncelerin, ancak insanların kendi iktisadî kanunlarını yükseltmek ve üretim araçlarını geliştirmek için giriştikleri boğuşmaların semeresi olduğunu kabullenmeyi zorunlu kılar. Buradan hareketle mutlak olan hakikatler, tarihi maddeciliğin açısından izâfî şeyler olup, gerçek olmayan şeylerdir. Diyalektiğin kendisi ise, zamanın gelişmesinin gereklerinin gölgelerinden başka bir şey değildir.

Bu sözün doğru olduğunu farz ettiğimiz zaman, bu diyalektiğin, tarihin tamamını kuşatan ve insanlığın tüm devrelerini kapsayan gerçek bir kanun olmadığına en açık bir delil oluşturur. Aksine o da başka zannedilen «hakikatler» gibi kabul edilmesi gereken bir şeydir. Yani o da, izafî bir kuraldır, sabit bir gerçekliği yoktur.

Akli hükümlerin, sabit mutlak hakikatler olmadığını söylememiz, arkasından da, onlara dayanarak bütün insanlık tarihini kuşattığını iddia ettiğimiz değişmez büyük gerçekleri elde ettiğimizi ifadeye kalkışmamız, akıl sahibi olan herkesçe bilineceği gibi, bir çelişki olacaktır.

Hülasa, biz şu suali sormakla yetineceğiz : «İçtimâî gelişmenin nedeni nedir—» Bu sorunun, her araştırıcı tarafından açıklıkla belirtilen cevabı şudur : «İçtimaî gelişmenin nedeni düşüncedir.»

Bundan sonra şu soruyu sormamız icab edecektir : «Peki düşünceyi harekete geçiren etken nedir?..» Tarihi maddecilik, bu ikinci soruya çok basit bir biçimde cevap vermektedir : «Düşünceyi harekete geçiren etken, üretim araçlarıyla temsil edilen ekonomik etkendir. Yemeğe ve içmeye ihtiyacı olduğunun bilincine varması insanı, aklını kullanmaya ve düşünmeye sevk eden ilk akıl ve düşünce tohumlarını harekete geçirmiştir. Aynı şekilde, konuşma gücü veren ve ihtiyaçlarını ifade etme kudreti veren de, aynı açlık bilincidir.»

Aklı başında bulunan bütün dünyalıların burada sorması gerekir :

Peki, yerdeki ve denizdeki muhtelif yırtıcı hayvanlar, arkadaşları bulunan «insan»dan bu merhalede neden geri kaldılar? Tek bir kânun sisteminin uygulanmadığı ve eşit imkânları bulunduğu halde insan, nasıl onları geçti? Diyalektik kırbaçları, insanı bugünkü ulaştığı seviyeye ulaştırırken, aynı kırbaçlar neden diğer hayvanları bir adım dahi olsa ileriye götürmedi? Neden hayvanlar arasında düşünceyi yerleştiremedi, onlara bir dil öğretemedi ve onların içinde iktisadî bir gelişmeye sebep olamadı?...

Her halükârda kaçınılması mümkün olmayan bu sorunun cevabı şöyle olacaktır: «Düşünce, müstakil bir hakikattır, insanın yaratıcısı tarafından kendisine bahşedilmiştir.»[40]

⁂

İşte bu, evrensel gerçeklerin en açık ve tehlikelisini gösteren istidlal yolunun birincisidir. Bu gerçek de Allah azze ve celle'nin varlığı hakikatidir. Bu kitabın yapısıyla uyum içinde bulunacak bir açıklamada bulunmuş olduk ki, okuyucuyu fazla bıktırmayalım. Özgür ve insaf sahibi bulunan akil, eğer çeşitli yönlendirme ve değişik bağlarla bağlanma sûretiyle basireti kapanmış gözleri bağlanmış, köreltilmiş olmasaydı, hiç şüphesiz bu mukaddimeleri, burhanları ve ölçüleri sıralamamıza ihtiyaç hissetmez ve gerek duymazdık. İşte, sözü edilen akıllar ipe sapa gelmeyen şüpheler üretmeye, icât kâbilinden müşkilât bulmaya, bedihi gerçekleri karşısına almaya, zarûrî olarak bilinen hakikatleri münakaşa etmeye gayret ederler. Bununla, pek çok gruplar arasında Allah'ın varlığı meselesi etrafında üretilen şüphe ve çıkmazların, yoğunluğuna rağmen, bilimsel bir yolla, akademik olarak, derinlemesine incelenmiş oldu.

İşte bazı akılları karıştıran bu durum, aynı zamanda bizi de — Önsözde belirttiğimiz gibi — konuya ciddi yaklaşmaya, söylenen her sözü ciddiye almaya, verdikleri örnekleri kabul etmeye, yapmacık ve zoraki delilleri üzerinde durmaya, çok açık bir şekilde bilinen hakikatleri, faraziye olarak, fıtri meseleleri, düşünsel aksaklıklar şeklinde görmeye sevketti. Onlara aynı yolla hitabedecek, dedikleri gibi 'yalancıları kapının arkasına sıkıştıracağız!..'

Onun içindir ki, bu birinci yolun sonuna gelmişken sadece bununla yetinmeyecek ondan öteye geçip ikinci yolu da açıklayacağız. O yol da, kesin haberle başlayan yoldur ki onu şöyle adlandırmıştık.

Tedrici Olarak Ufaktan Büyüğe Ulaşma Yolu

Daha önce de dediğim gibi, bu yol, önümüzde duran örnek bilimsel bir meseleyi incelediğimiz, bütün ayrıntılarına vardığımızda, ar-

(40) Bu konuda geniş malumat için bak.: Karl Marx, «El-Ayntani» tercümesi, Maddecilik Anlayışı, Belihanof, Ekonomi Doktrinimiz, Muhammed Bakır Es-Sadr, İslam ve Komünizm Arasında Ekonomi Görüşü.

kasından onunla ilişkisi bulunan başka bir meselenin çıkması, ona da eğildiğimizde ve tam tahlilini yaptığımızda üçüncü bir meselenin ortaya çıkması, böylelikle yavaş yavaş bu meselelerin, bizi, biraz önce ispat ettiğimiz hakikatın ta kendisi olan Allah azze ve celle'nin varlığını ispata ulaştırmaktadır.

Şimdi biz, adı Kur'an olan bir kitâpla karşı karşıyayız. Bu kitâp belli bir kaynaktan, asırların eliyle bize kadar ulaştırılmıştır. Öyle ise kitap biçiminde ortaya çıkan haberlerle ilgili bir meseleyle yüz yüze bulunmaktayız. Burada bize düşen, haber ve nakillerin tahkiki hususunda takip edilen bilimsel yöntemin gereği olarak bu haberin, gerçeklik derecesini araştırmaktır.

Tahkik sırasında öğreniyoruz ki, bu kitâp bize (Rivâyetinde yalan imkânı bulunmayan sahih mütevâtir bir senetle) ulaşmış bulunuyor. Kitâbın ilk ravisi Abdullah'ın oğlu Muhammed a.v. adında birisi olup, Altıncı Milâdi asrın son çeyreğinde, Arap Yarımadası'nda ortaya çıkmıştır. Yine bu konuda tahkike devam ettiğimizde öğreniyoruz ki, sahih mütevâtir rivâyetler, bu kitâbın O'nun telifi olmadığını, hiç bir kısmında en küçük bir çabası olmadığını, ancak O'nun kitabı, Cibril aleyhis-selâm vasıtasıyla Allah'tan bir vahiy olarak aldığını ispat etmektedir!..

Bu iki haberin tahkikini bitirdiğimizde, kendimizi başka bir bilimsel meselenin karşısında buluyoruz ki, o da Muhammed a.v.'ın haber verdiği vahiy olgusudur. Vahyin gerçekliği nedir? Vahiy ile, sezgiden kaynaklanan ilham arasında ne gibi farklar vardır? Bu davanın akli ihtimallere göre yalan olma mesâfesi ne kadardır?.. İşte bu olgu, başka bir bilimsel problem olmasına rağmen; rivayet ve sened yoluyla tahkik edilecek bir nakil değildir. Duyu organlarıyla algılanabilen maddi bir hakikat de değildir ki, onu duyu organlarıyla denetlenen deney ve gözlem yoluyla tahkik etmeye çalışalım. Öyle ise bu meselenin tahkiki için takip edilmesi gereken tek yol, mükemmel istikrâya dayalı, birinci derecede kesinlik arzeden kıyas ve açık lüzum delillerine baş vurmaktır.

(Vahiy olgusunu) bu kurala göre tahkik ettiğimizde, vahyin, Muhammed Aleyhi's-selâtu ve's-Selâm'ı kuşatan bir iç duygu, bir bilinç altı olayı olmadığını, insanlar arasında Onun hiç yalan söylememiş olduğunu, Ona bu vahyi öğretecek birinin arkasına gizlenmiş olamayacağını ve vahiy gerçeğinin, Cinlerden ve Şeytanlardan bir vesvese olması mümkün olmayan, Allah'tan gelen haber olduğunu kabul etmek zorunda kalırız. Bu ihtimallerin hepsini, Telâzüm, Kıyası celi ve

mükemmel dakik istikrâ delilleriyle, kesin bir şekilde saf dışı bırakmak durumundayız. (Okuyucu da takdir eder ki, bu delillerin geniş bir şekilde açıklanmasına en müsâit yer, inşallah ilerde, yakında gelecek olan Nübüvvât bölümüdür. Konu oraya geldiğinde bunları izâh edeceğiz. Şimdilik sadece bu araştırmanın merhalelerinin adım adım nasıl ilerleyeceğini, ileride keşfedeceğimiz sonuca tedricen ne şekilde varılacağını tasavvur ediyoruz.)

Bu şekilde vahyin tahkikini tamamladığımızda, bizzat Kur'an'ın dediği şeylere ve vakıayı destekleyen mûcize ve harikulâde olaylara — bunların başında da bu kitâp gelmektedir — tam bir uygunlukla, kendimizi Allah'ın varlığına imân etme zarûretiyle yüz yüze buluyoruz.

Allah'a imân eylemini tamamladığımızda, kendimizi bu kitabın bize yönelen bütün hitaplarına, haberlerine, emirlerine, yasaklarına ve diğer şeylerine imân etme zarûretinin karşısında buluveriyoruz.

Bu ikinci yolu takip eden araştırıcı, bu tedric metodunu kullanarak özetle açıklamaya çalıştığımız adımları takib ederse, birinci yolu açıklarken arzettiğimiz başka deliller üzerinde düşünmese bile, bu yol onu, Allah Azze ve Celle'nin varlığına imân etmeye mecbur edecektir. Zira bilinen bilimsel şartları haiz bulunan kesin kavrayış önermeleri, idrâk sahibi olan araştırıcıya, verilerine inanmayı zorunlu kılacaktır. Küçük önermeyi kesin olarak kabul etmiş birisinin, ondan kaynaklanan sonuçtan kuşku etmesi kesinlikle tasavvur edilemez. Eğer böyle bir kuşkuya en küçük bir ihtimal verildiği düşünülseydi, iki zıt varlığın aynı yer ve zamanda birleşmesini tasavvur etmek de mümkün olurdu.

Ancak, araştırıcı kendisine Allah'a iman etmeyi yükleyen kesin sonuca ulaştığında, orada başka akli burhanların da zihninde canlı bir biçimde hazır beklediğini görünce, bu da bir destek olacak ve kesin inancını arttıracaktır. Her iki bilimsel yöntemle elde ettiği, iki ayrı yolla tahkik ettiği gerçeğin etrafında, kuşku ve şüphe rüzgârları esmeyecek ve onu sarsmaya yeltenmeyeceklerdir.

Son olarak, eğer akıllı bir insanın önüne bu delillerin tümü arz edilir de, adam yine kendi halinde ısrar eder ve bunların sonuçlarından kuşku eder, onları red etmek için herhangi bir eyleme girmez, fakat onların gösterdiği çizgiden de yürümeyerek gerçeğe varmazsa, tüm bunlara rağmen kişinin aklı başında ve düşünce kabiliyeti faaliyette ise, bilelim ki, bu adam Allah azze ve celle'nin varlığı hususunda başka bir delil ile karşı karşıyadır.

Bu delil de şudur: Madem ki, akıl kendi haliyle başbaşa bırakıldığında tabiî seyrinin gereği olarak çalışması, gerçekleri su yüzüne çıkarması ve ip uçlarıyla sonuçlara varması gerekmektedir. **Farz edelim ki, aklın yüce olan bir yaratıcısı yoktur,** aklın çalışması ve seyrine mutlak hakimiyeti bulunan, istediği anda onun çalışmasını durdurabilen ve her an onun en basit hakikatleri anlamasma mani olabilen yüce bir yaratıcının bu aklı icâd ettiğini bir an düşünmesek bile o insanın aklı, açık, bedihi hakikatleri anlamakta güçlük çekmeyecektir. Özellikle bu hakikatın kesin ve kat'î delillerini inceledikten sonra böyle bir güçlükten söz edilemez.

Aklın bu ilginç acizliği, Allah'ın kullar arasında geçerli bulunan sünnetini doğrulamaktadır: Sahibi ta yolun başından gerçeği tanıma, bulma düşüncesini taşımaktan çekinmeyen, böbürlenmeye yeltenmeyen akılların yolunu aydınlatmaktadır. Düşüncenin daha ilk merhâlelerinde aklının sesine kulak asmayı, şehevî duygularına uymaya feda etmeyen, akıllara kılavuzluk etmektedir. Ta ilk adımdan beri büyüklenme yolunu seçen aklın yolunu ise engellemektedir. Çünkü bu akıl, ya lisanı hal ile, ya da bizzat diliyle itiraf ederek şehevî duygulara engel olan ve onların doğrultusunda yürümenin yollarını daraltan, tıkayan bir hakikate uymaya hazır olmadığını, ilân etmektedir. Bu tip bir yolu takib eden insanın kafası hayatın en ince noktalarına varıncaya kadar gayet şâhâne bir biçimde çalıştığı halde, hayatm en yüce hakikatı konusuna çekildiğinde — bu hakikat de Allah Azze ve Celle'nin varlığı olgusudur — adam donakalmakta, şaşkınlaşmakta şeytânın dokunup çarptığı mecnûna dönmektedir...

Bakınız Allah Teâlâ'nın şu sözünde bu mana ne güzel açıklanmıştır: «Kendisine Rabb'inin âyetleri hatırlatıldığı halde onlardan (öğüt almayıp) yüz çeviren ve ellerinin (yapıp) önüne sürdüğü (günâhlarını, isyanları)nı unutandan daha zalim kim olabilir? Biz onların kalpleri üzerine, onu anlamalarına engel olan örtüler, kulaklarının içine de ağırlık koymuşuz. Onları doğru yola çağırsan da bu halde aslâ doğru yola gelmezler (Çünkü gerçeğe basîretlerini kapamışlardır).»[41]

Evet, okuyucu kardeşim!.. İşte bu durum Allah'ın varlığını gösteren delillerin en büyüğüdür.

⁂

(41) Kehf, 57.

Ikinci Kısım

Allah Teâlâ'nın Sıfatları

İlkin az ve öz bir şekilde şunları bilmemiz gerekir: Allah azze ve celle bütün kemâl sıfatlarıyla muttasıftır. Noksan sıfatların hepsinden münezzehtir. Çünkü O'nun Ulûhiyeti mutlak manada kemâl sıfatlarıyla vasıflanmasını gerektirmekte, daha öz anlamda, bu gereklilik çok açık bir halde ortaya çıkmaktadır.

Bundan sonra bu sıfatlardan bazılarının tafsilâtı üzerinde durmamız, anlamlarını açıklamamız, onların gerektirdiği işler ve inançları izâh etmemiz icâp etmektedir. Allah Teâlâ kendi kendisini Kur'an-ı Kerim'de çok muhtelif sıfatlarla nitelendirmiştir. Ancak bu sıfatların bütün cüz'iyâtı, Kur'an-ı Kerim ve katî delillerle sabit olan yirmi temel sıfatın şümûlünde toplanmaktadır.

Bu sıfatların tamamı dört kısımda incelenmiştir.
Sıfâtı Nefsiye, Sıfâtı Selbiye, Sıfâtü'l Meânî ve Sıfâtı Maneviye.

A — Sıfatı Nefsiye

Sıfât-ı Nefsiye, kendisiyle nitelendirilen zâtın varlığını gösteren ve onun varlığına herhangi bir şey eklemeyen subûtî sıfatlardandır. Cevherin, cevher olduğu gibi, aynı zamanda var olan bir şey olması gibidir.

Sıfâtı Nefsiye tek olan bir sıfattır. O da «Vücûd» varlık sıfâtıdır. Biz bu konuyu tekrara ihtiyaç bırakmayacak biçimde açıkladığımız için tekrar oraya dönmeyeceğiz. Geçen muhtelif delillerle Allah azze ve celle'nin varlığı ispatlanmıştır. İşte bütün bu deliller O'nun bu sı-

fatla nitelendirildiğinin delilidir. Zira bu sıfat, belirttiğimiz gibi, Allah Sübhanehu ve Teâlâ'nın zatından başka bir şey değildir.

Ancak burada bilinmesi gereken önemli bir nokta var ki, «Vücûd» varlığın iki bölüme ayrıldığıdır: Kâmil olan varlık, nakıs olan varlık. Başka bir ifâdeyle belirtmemiz gerekirse: Kendinden olan varlık, başkasına bağlı olan varlık. Allah Teâlâ'nın varlığı, kâmil ve zâtından olan bir varlıktır. Yani O, zâtından dolayı vardır, kendisine tesir eden bir illetten dolayı değil. Varlığı zatından olan varlığın hususiyetlerinden birisi de, yokluğu kabul etmemesidir. Onun dışındakilerin varlığı ise, nakıs ve başkasma tabi olan bir varlıktır. Yani onun varlığı başkasından destek almakta ve onu icâd eden birinin varlığına dayanmaktadır. Varlığın bu ikinci çeşidinin özelliklerinden birisi de: İki yokluk arasında yer almalarıdır. Biri geçmiş, biri gelecek olan yokluktur.

Zâtî, kâmil ve mutlak olan varlık yalnız Allah'ın varlığıdır.

Nakıs ve başkasma bağlı bulunan varlık ise, O'nun dışında kalan tüm şeylerin varlığıdır. Zaten bu anlam yukarıdaki bilgilerden çıkmaktadır.

Allah'ın dışında kalmış bulunan mümkinâtın üzerinde düşüncenin sınırını aşmak, Zat ile Varlık arasındaki farkı araştırmaya girişmek gerekmez. Çünkü bu düşünce esnasında bilimsel araştırma ve yöntemi hakkında en küçük bir hazırlık yapmak mümkün değildir. Bu meselede ne haber ve kesin nakiller ne de gözlem ve deney ışık tutulabilir. İstikrâ, kıyas veya telâzüm burhânları da işe yaramayacaktır. O sahada insanın bütün gücü sezgi ve hayal gücünü faaliyete geçirmek, ucu bucağı bulunmayan engin ve fırtınalı bir denizde çırpınıp durmaktır. Eğer bu sınırda durmaz ve bu engin alana açılma eylemini gerçekleştirirsek, ya bazı filozofların (Vücûdiyyun) düştüğü kargaşa ve helâk yoluna girmiş, ya da bazı sûfilerin yuvarlandığı kuruntuya kendimizi kaptırmış oluruz. Filozoflar, Allah hakikatı karşısında şöyle bir saplantıya girdiler. Allah'ı, kendisini meşkûl edecek ve O'nu yer kaplayacak bir mahiyetten mücerret bir varlık olarak kabul ettiler. Yani onlara 'bu varlık, hangi şeyin varlığıdır?' diye sorduğumuzda, cevap olarak, 'bu varlık, kendisinin zâtı dışında hiçbir şeyin varlığı değildir,' demektedirler!

Berikilere gelince, içinde bulundukları kuruntular onları, Allah hakikatını, kâinatın ta kendisinin varlığı olarak algılamalarına vardırmıştır. Etrafımızda gördüğümüz bütün herşey, haddizatında ve

hakikatte Allah azze ve celle'nin varlığının şekiller ve sûretlerde cisimleşmesinden başka bir şey değildir!..

Bak ki, bak da gör ki, aklın gücünü ve yöntemini aşan, onları geride bırakan düşünme ve hayallerin kişiyi ne hallere soktuğunu müşâhade et!

Filozoflar, Allah azze ve celle'nin varlığını, içinde adı varlık olan bir şeyin dışında hiçbir şey bulunmayan boş bir kap olarak tahayyül ettiler!.. Sûfîler ise, görülen, müşâhade edilen bütün mahlukları, bütün varlık çeşitlerini O kap olarak tahayyül ettiler!

Akıl ise, bu hazırlıklarıyla, delilleriyle ve araştırma yöntemleriyle şöyle haykırmaktadır: Madem ki, bütün bu mümkinâtın varlığının tümden, bütün kemâl sıfatlarıyla nitelenen, noksan sıfatların herbirinden tamamen uzak olan Vacibû'l-Vücûd bir zâta dayandığı kuşkuya mahâl bırakmayacak kesin delillerle ispatlanmıştır; öyle ise, bütün mevcûdâtı yaratan yüce ve mudebbir zâtın varlığını, varlıkların hepsinden farklı ve müstakil olduğunu kabul etmekten başka kurtuluş yolu yoktur. Fakat zât ile varlık arasında ne gibi ilişkiler ve ayırıcı özellikler vardır?..

Bu soruya cevap olarak akıl der ki: Onunla benim hiçbir ilişkim yoktur. Çünkü bu mesele anlayışımı ve gücümü aşmış bulunmaktadır. Çabalarımın dışında kalmıştır. Haddini bilip, orada duran kimseye Allah rahmet etsin.[42]

---

(42) Bizim burada ileri sürüp savunduğumuz düşünceler, bazı insanları taklid ederek, Şeyh Muhiddin İbni Arabî ve benzerleri gibi Vahdeti Vücudçulukla meşhur olmuş kişileri tekfir etmene destek olmasın. Yazmış oldukları kitaplara baktığımızda, onların Vahdeti Vücut düşüncesinde olduklarını gördüğümüz bu insanların, bu sözlerden beri ve uzak olmaları ihtimali bulunmaktadır. Belki de bu sözler, onların kitaplarına bu düşünceye sahip zındıklar tarafından hainlikle sonradan sokuşturulmuştur. Aynı şekilde onlardan bu tür sözlerin vecd halinde, kendilerinden geçtikleri bir sırada sudûr etmiş olduğunu, bunların muhtevalarına inanmadıkları halde dillerinin sürçmüş olduklarını da hesaba katmamız gerekecektir. Onların Vahdeti Vücûd düşüncesinde olmaları, belli bir süre böyle inandıkları halde sonra bundan dönmüş olmaları da mümkündür. Bütün bu ihtimaller varken, bunların hepsini bir kenara iterek onları tekfir edebilmemiz için gerekli bulunan başka bir ihtimâle yapışmamız hakikat ve adalet ölçülerine zulümden başka bir şey değildir.

Küfrü kesin olmayan bir adama, bir ömür boyunca kâfir denmediğinde en küçük bir günah olmadığı, kıyâmet gününde Allah'ın ondan dolayı kimseyi hesaba çekmeyeceği, yanısıra, Allah, katında kâfir olmayan

B — Sıfâtı Selbiye

Bu öyle bir sıfattır ki, sıfatın medlûlû, Allah'a lâyık olmayan şeylerin zıddıdır. Bu sıfatların cüz'iyâtı pek çoktur. Çünkü her noksanlık aksini nefyeder. Noksanlıkların da pek çok şekilleri ve çeşitleri vardır. Ancak burada beş sıfat vardır ki, bütün selbi sıfatların ana kaynağı durumundadır. Hayli kalabalık olan cüz'iyâtın yerine bunlarla yetinilmesi daha isâbetli olur. Şimdi bu beş ana sıfatı ve açıklamalarını vermeye çalışacağız.

1 — **Vahdaniyet** : Manası, Allah Subhanehu ve Teâlâ'nın, zâtında ve sıfatlarında kemmiyet tasavvurundan uzak kabul edilmesidir. Kemmiyetin bitişik veya ayrı oluşu hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Yani Allah Subhanehû ve Teâlâ bölümlerden mürekkeb olmadığı gibi cüz'iyâttan da oluşmuş değildir. O'nun sıfatları da öyledir. Şöyle ki, Allah Sübhanehû ve Teâlâ'nın birbirini tamamlayan iki ilmi, birbirini kovalayan iki kudreti yoktur. İşte bu, onun bölümlerden olmuşluğunu nefyeder. Allâh Sübhanehû ve Teâlâ'dan başka hiçbir kimse O'nun ilmi gibi bir ilme, O'nun kudreti gibi bir kudrete sahip değildir. Bu da cüz'iyâtın ondan nefyedilmesidir.

Bir şeyin cüz'ü demek, o şeyin ondan ve başkalarından oluştuğu parçacığı demektir. Öyle ki, o şeyin geriye kalan bütün parçaları bir araya gelip birleşmediği müddetçe, mezkûr şeyin adını almaları doğru olmaz. Odaya göre duvar, kitâba göre kılıf, insana göre el gibi. Bu

bir adama hayatında tek bir kere kâfir kelimesini kullanmak, kişinin kendi nefsini Allah'ın büyük azabına arz etmesi demek olduğu malumdur.

Bu ölçünün tespitinden sonra, bize düşen ne olmalıdır: Hayatları boyunca müslüman olarak tanınmış, bütün insanların onun müslüman olduğunda şüpheye düşmediği, Allah'ın c.c. huzuruna nasıl gittiğini bilmediğimiz insanlara küfür lakaplarını takmak mı? Hükmü açıklanan ve insanları bu taklitten sakındırman için gerçeği açıklaman, bâtılı yok edip, ona uymaktan tiksindirmen, bu konuda kimin ne dediğine kulak asmaman yeterlidir. Bu tavır, ilim ve din emanetini edâ etmene ve insanların da gerçeğe ulaşma hususunda uyarılmalarına yetecektir. Zaten Allah, bunun ötesinde seni bir şeyle yükümlü kılmamıştır.

Bu konuda daha önceleri büyük imamların ortaya koydukları tavırlar bize yeter. Bu tür şatahattan söz eden Şeyh Muhiddin'in — İbni Arabî — Fusûsu'l-Hikem ve Futûhâtı Mekkiye gibi eserlerini okumanın haram olduğunu söylememiz, insanlara bunlardan sakınmalarının gerektiğini hatırlatmamız, onların içinden özellikle hiçbirini tekfir etmememiz, âlimlerimizin tavırlarını ihyâ etmemiz olacaktır.

parçaların hepsi birbirine uygun bir biçimde birleştirilir ve tamamlanırsa ancak o zaman 'küll'ün adını alabilirler. Oda 'küll'dür, tek bir duvar ise o külden bir cüzdür.

Cüz'i kavramı ise, bir cins ve türün alt bölümlerinde yer alan sayı ve bireyler için kullanılır. Öyle ki, belli ölçülere kadar bu cins ve türlerin her ferdine, cinsin ya da türün adını kullanmak doğru olur. İnsan kavramı gibi, insan kavramı canlılardan bir tür için kullanılır ki, münterecatında pek çok sayılar ve bireyler mevcuttur. İnsan kavramının, bütün bir tür için kullanıldığı gibi aynı şekilde o türün içinde yer alan tek bir birey içinde kullanıldığı malûmdur. İnsanlardan bir fert olan falan adam için, İnsan kavramını kullanırız. Aynı kavram, bütün fertlere şâmil bulunan tür ve cinsler için de küllî bir sözcük olarak da kullanılır.

Bu açıklamalarla anlıyoruz ki, cüz küllün karşılığı, cüzî de küllinin karşılığıdır.

Allah'ın vahdâniyetinden maksat, Allah Sübhanehu ve Teâlâ'nın cüzlerden mürekkeb bir küll olmadığını, cüziyâttan oluşan bir küllî olmadığını kavramaktır.

Bunun en derli toplu delili Allah Teâlâ'nın şu sözüdür: «De ki: 'O Allah birdir'»[43] Ayetî kerîmesi Allah Teâlâ'ya vahdâniyet sıfatını isnâd etmekle Küll ve külliyet sıfatlarının hepsini nefyetmiş bulunmaktadır.

Allah'ın küll ve külliyeti kabul etmediğine dair aklî delile gelince; yani Allah'ın parçalanmayı kabul eden bir küll olmadığı gibi, çeşitli sayı ve fertleri münderecâtında barındıran bir külli de olamayacağına dâir aklî delîller şöylece sıralanabilir:

Birincisi: Allah sübhanehu ve Teâlâ'nın parçalarından mürekkeb bir küll olduğunu kabul edersek, bu durum, Allah'ın aciz olmasını ve başkasına muhtaç duruma düşmesini zorunlu olarak beraberinde getirecektir. Aynı olgu O'nun sonradan var olunan şeylere benzemesini gerektirecektir. Bunun ise Allah hakkında batıl olduğunu bilmekteyiz.

İkincisi: Allah sübhanehü ve Teâlâ'nın bireylerden oluşan külli bir varlık olduğunu doğru kabul ettiğimizde, bu fertler arasında yaratma ve idâre etme hususunda zıtlaşma ve çelişkilerin meydana gelmesi mümkün olacaktır. Bunlardan birisi herhangi bir şeyi icâd etmeyi dilerken, diğeri onu yok etmek isteyebilir O zaman da ya her

(43) İhlâs, 1.

iki ferdin istekleri meydana gelecek, böylece iki zıt kutup (var olmak ile yok olmak) birleşmiş olacak ki, bu muhâldır, ya da birinin dediği olacak öbürünün buyruğu tesirsiz kalacak ve acizliği meydana çıkacaktır. Halbuki aciz olmak uluhiyete zıt bir sıfattır. Yahut ikisinin irâdesi çarpışacak ve hiçbirinin dediği olmayacak, bu hâl ise, her ikisinin birden acizliğini ortaya koyacaktır. Onlar için böyle bir çelişki olduğu müddetçe. kemâl sıfatlarıyla nitelenmiş olmaları zarûrî olmaktan çıkacaktır. Bu delili, Cenâbı Allah şu âyeti kerîmede basit bir biçimde kullanmıştır: «Eğer yerde, gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de (yer de, gök de) bozulup gitmişti...» (Enbiyâ: 32)[44]

2 — **Kıdem**: Anlamı, Allah sübhânehu ve Teâlâ'nın öncesi olmamasıdır:

Allah Sübhanehu ve Teâlâ'nın böyle bir sıfatı olduğunun delili şu ayettir: «O, ilktir (kendisinden önce hiçbir varlık yoktur), sondur (kendinden sonra bir varlık yoktur. Her şey yok olurken O kalacaktır), Zâhirdir (delilleriyle varlığı gün gibi açıktır), bâtındır (zâtının hakikatı gizlidir, akıllar O'nun özünü idrâk edemez)...»[45] Eğer O'ndan önce bir yokluk olsaydı, O'nu icâd edecek bir müessirin bulunması gerekirdi. Bu durumda ilâh olması muhâl olurdu. Demek ki, ilâh her şeyden önce yokluktan da öncedir, yokluğu icâd eden de O'dur. Öyle ise O, kadimdir. Açıklamak istenen de budur. Ya da her şeyden önce var olan bu varlık da bir yokluk devresi geçirmiş, bir varlık ona tesir ederek icâd etmiştir. Böylece bu birbirini yaratma eylemi sürüp gitmiştir. Bu hareket noktası ise, teselsül faraziyesini gerektirir. Teselsül faraziyesi ise arz edip açıkladığımız gibi bilimsel delillerle çürütülmüştür.

Öyle ise bütün mevcûdâtın, varoluşunda Vacibû'l-Vücûd bir zâta dayanması kaçınılmaz bir hâl almıştır. Bir zâtın Vacibû'l-Vücûd olabilmesi için, başka varlıklarda müessir olması, başkasından etkilenmemiş olması zarûrîdir. Bu ise, o zâtın kıdem sıfatıyla nitelenmesini gerektirir.

Bu açık olan bilimsel bir delildir. Aklın bundan kuşku etmesi mümkün olmadığı gibi, onun muktezasına kesinlikle inanması gereklidir.

Aklın, tüm bunların ötesinde, bu «kıdem»i tasavvur etmekten aciz kalması, tahlili ve keyfiyeti hakkında tatmin edici bir maluma-

(44) Enbiyâ, 22.
(45) Hadîd, 3.

ta varamaması mümkündür. Bunun içindir ki bazı insanlar, kafalarında şöyle biçimlenen bir sorudan zihinlerini kurtaramazlar: «Allah'ı yaratan kimdir?»

Sorunun kaynaklandığı temel nokta, önceden de belirttiğimiz gibi, bu soruyu soranın hayâlinin kıdemin şeklini, anlamını Allah Teâlâ'ya yakışacak biçimde hazmedememesidir. İnsan, karşılaştığı her hakikatı tasavvur edip elde etmeye kalkışma eyleminden vazgeçmediği müddetçe; bu soru üzerinde düşünmekten paçayı kurtaramayacaktır.

Fakat bu çelişki şu gelecek hakikatı izâh etmekle ortadan kalkacaktır:

İnsanın bütün duyuları, ancak düşüncelerinden kaynaklanır. Düşünceler, insanın beş duyu organının —medarik— menfezleri yoluyla zihinde toplanır. Bu demektir ki, insan, mücerred olan varlıklardan ancak zihinde duyusal ölçütleri ve örnekleri bulunan şeyleri anlayabilir. Zihinde onunla ilgili hiçbir ölçüt ve örnek bulunmayan şeyi insanın tasavvur edebilip kavraması imkânsızdır.

Bu ölçüye göre, insanın Allah Teâlâ'nın zâtı için Rahmet sıfatını anlaması kolaydır. Çünkü insanın zihninde bunun anlamları ve etkilerinin tasavvurları muhafaza edilmektedir. Yine Allah Teâlâ'nın adalet, celâl ve ikrâm sıfatlarını kavrayabilmek kolaydır. O'nun azâbının çetin olduğunu kabul etmek zor olmayacaktır. Çünkü bu kavramların insan zihninde, belleğinde belli bir temeli vardır. Hepsi az çok bilinen, görülen, hissedilebilen olayları açıklamaktadır. Allah'ın sıfatları bizzat, mahlukatın sıfatlarına tıpatıp uygun olmasa da, birbirinden farklı da olsalar bu bir şeyi değiştirmeyecektir. «Allah'ı hiçbir zaman ve mekânla sınırlandırmak mümkün değildir» dendiğinde, insanın bunu kavrayabilmesi mümkün değildir. Çünkü insanın zihninde, bu sıfatın yalnız Allah'a mahsus bir sıfat olması nedeniyle, onunla ilgili en küçük tasavvuru ve anlamlandırması mevcut değildir. Aynı şekilde insana «Allah Sübhânehû ve Teâlâ'nın kadîm olduğu, öncesi bulunmadığı» söylendiğinde birşeyler anlayabilmesi imkânsızdır. Çünkü insan öncesizliği tahayyül edip düşündüğünde, en ufak bir tasavvura ulaşması, en küçük çapta belirginleşen bir hayâl elde etmesine gücü yetmeyecektir. Bu öyle bir kavramdır ki, gerçek mahiyetiyle daha önceden hiç karşılaşılmamış ve hakiki vechesi görülmemiş bir şeyin, insanın belleğinde şekillendirilmesini zorunlu kılar. Onun içiñ bu kavramı hayalinde canlandırma ve ona en basitinden en giriftine kadar herhangi bir şekil vermek insana, hiçbir zaman nasip olmayacaktır.

Ancak daha önceden serdettiğimiz bilimsel delillerin aracılığıyla îmân edip, bilincine vardığın bu hakikata kesin bir biçimde ve güvenle inanmak gerçekten çok kolay olacaktır. Çünkü insan aklının, kâinattaki bütün hakikatleri kapsamadığını anlamak, pek o kadar zor olmayacaktır. Yanısıra, insan düşüncesinin hakikatın bütün şekillerini, biçimlerini kaydetmediği de ayrı bir gerçektir. Bu konuda bütün filozofların, akıl sahiplerinin ve araştırıcıların üzerinde ittifak ettiği bir gerçek vardır : «Bir şeyin gözle görülmemesi, gerçekten o şeyin yokluğunu gerektirmez.» Çünkü akıl ancak beş duyu organı vasıtasıyla bir şeyi kavrayabilir. Beş duyu organı ise, yalnız sınırlı bazı şeyleri hissedebilir ve belli mesafedeki varlıkları algılayabilir. Peki bu, belli sınırların ötesinde bulunan şeylerin yokluğu demek olabilir mi?

Sonsuz süreklilik idrâk edilemez. Bunun nedeni ise, insanın düşünce gücünün sınırlı ve sonlu olmasıdır.

Fakat bu durum aklın, idrâk edemediği şeylerin yok olduğuna hükmetmesi demek değildir. Öyle şeyler var ki, akıl onların imkân dahilinde olduğunu ve var olabileceğini kavrayabildiği halde, mahiyetini tasavvur ve idrâk edemez.

3 — **Beka :** Anlamı, Allah Sübhânehû ve Teâlâ'nın zâtına yokluğun hiç bir zaman uzanamamasıdır. Bunun delili hakkında söyleyeceklerimiz, Kıdem'in delili hususunda söylediklerimizin aynısıdır. Çünkü Vâcibû'l-Vücûd olan bir zata başka bir müessirin etki ederek, icât etmesi tasavvur edilemeyeceği gibi, herhangi bir gücün ona etki ederek yok etmesi de düşünülemez. Yoksa o zatın Vacibûl'-Vücûd olmasının anlamı kalmaz.

Aynı şekilde bu sıfatı da, kıdem sıfatını anlamak için takip ettiğimiz yoldan hareketle anlayabiliriz. Zira her iki sıfatın da insan belleğinde en küçük bir ölçüsü, kriteri yok olmasına rağmen, insan aklında onların var olduğuna dair deliller mevcuttur. İnsanın, hayal gücüyle onları tasavvur etmesi ve gerçek mahiyetlerini anlaması imkânsız olmasına rağmen; aynı zamanda akıl onların var olduğunu, sabit olduklarını kesinlikle ifâde etmektedir. Böylece, aklın birşeyi tasavvur etmekten aciz düşmesinin, o şeyin yokluğuna delil olmayacağını tabiî bir şekilde öğreniyoruz. Bu, açık ve bilinen bir meseledir.

4 — **Kıyam Bi Zâtihi :** Yani, Allah Teâlâ, kendisini yaratacak bir yaratıcıya ve duracağı bir yere muhtaç değildir. Allah Teâlâ, hiçbir şey yaratılmadan önce de vardı. Zamanın (yani zamanın seyrini tayin eden gezegenlerin, feleklerin) ve mekânın var olmalarından evvel de

vardı. Pek açık bir şekilde ortada olan aklî delillerin yanısıra, Allah Teâlâ'ya böyle bir sıfatın izâfe edildiğinin ispatı «Allahu's-Samed» gibi âyeti kerimelerdir. Yani O, başkasına muhtaç olmaz, fakat herşey O'na muhtaçtır.

Cenâbı Allah'ın Vâcibû'l-Vücûd ve kadîm olduğunu öğrenip kavradıktan ve kendisinin hiçbir varlıktan etkilenmediğini, her varlığın O'ndan etkilendiğini kabul ettikten sonra, Allah Teâlâ'nın bekâ sıfatı üzerinde kafa yormaya ve onun ispatına girişmeye gerek yoktur.

Eğer, birisi, «Allah'ın hiçbir mekânı olmadığını nasıl anlayabilirim? Benim bildiğim, her varlığın muhakkak bir yer işkâl ettiği, bir mekân kapladığıdır» diye sorarsa, cevabı şöyle olacaktır: Senin bildiğin bu bilgilerin kaynağı, olayların ve varlıkların durumlarından edindiğin intibalar ve incelemelerdir. Mümkün ve hadis olan varlıkların aldığı sıfatları, Vacibû'l-Vücûd'a mâl etmek doğru olmaz. Eğer bu varlıklarla Allah'ı kıyaslamaya kalkışırsan bu, sağlam delile dayanmayan fasid bir kıyas olur. Zira, asıl ile fer'i arasında geçerli bulunan derli toplu bir illet yoktur. Aksine akıl, Vacibu'l-Vücûd olan zâtın bütün bunlarla mümkinattan farklı olmasını gerekli görür.

Bunu kavradıktan sonra insanın, zihninde Allah sübhânehu ve Teâlâ'nın, hiçbir mekânı işkâl etmediği gerçeğini tahayyül edememesi zarar vermez, çünkü insan hayâlinin, duyu organlarından kaynaklanan algıların üzerinde şekillendiği, biçimlendiği bir aynadan farksız olduğunu biliyorsunuz. Allah'ın bu sıfatı ise, bugüne kadar hiçbir duyu organıyla algılanmamıştır. Onu nasıl tasavvur edip hayal edeceksiniz?

Sonra Allah'ın, içinde sınırlandığı bir mekânının olduğu sabit olsa ve insana da Allah'ı o mekânında tasavvur etme imkânı verilse, bu durumda insan aklı, varlıkları yaratandan daha büyük bir şekilde eşyayı kuşatmış olur. Bu durum ise, O'nun ulûhiyetine zarar verir, ilâh olma özelliğini yok eder. Aklın bu gerçeğe kesin inanması, fakat O'nu tasavvur etmemesi, aksine karşısında bilgisizliğini ve hayretlerini itiraf etmesi en tabii yoldur.

Allah'ın ilâhi zâtını tasavvur etmede hayrete düşmemiz, pek o kadar ilginç de değildir. Bunun yanında, karşısında hayrete düştüğümüz hayli varlıklar mevcuttur. Akıl, ruh ve hayat bu meyanda zikredilebilir. Meselâ sonuncusu, o kadar ilginç bir güçtür ki, Cenâbı Allah, etrafımızda gördüğümüz varlıkların çoğunda, bir sır olarak onu saklamaktadır. İnsan vücudunda aklın ve ruhun yeri neresidir? Canlı var-

lıklara yerleşmiş bulunan hayatın, yeri ve gerçek mahiyetini biliyor muyuz? Bunların cevaplarını biz bilmediğimiz gibi, gerçekten cevaplayabilecek birisine rastlamak da mümkün değildir. Buna rağmen; herkes aklın, ruhun ve hayatın varlığına kesin olarak inanmaktadır.

Bu tür şeylerin karşısında hayrete düşüşün nedeni, aklın, Allah tarafından belirlenen sınırlarla sınırlandırılmış olmasının zarûrî sonucudur. Yaratılmış bir varlık, nasıl olur da yaratıcısını tasavvur ve tahlil etmek karşısında hayrete düşmez?.. Bunun içindir ki, hayret — Allah sübhanehu ve Teâlâ ile O'nun sıfatlarına imandan sonra — inancın en yüce mertebesi olarak kabul edilmiştir. Onun varlığına kesin bir biçimde inandıktan sonra, O'nu tasavvur etmekte, anlamakta hayrete düşmek yeterlidir.

İşte bu, Allah Teâlâ'nın kullarına emrettiği «Ğaybe iman» gerçeğinin ta kendisidir. Zaten Ğaybe îmân, duyu organlarının algı alanını aşan, akılların sınırlandırma ve biçimlendirme sahasından öte bir âleme inanmak demektir. Burada mü'minin mülhidden daha faziletli olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Fakat eğer örtü kaybolur, perde açılır da ğayb olan şeyler ortaya ve müşâhede edilebilen şeyler seviyesine inerse, o zaman mü'minin kâfirden üstünlüğü olmaz. Çünkü böyle bir olay teklifin temel taşlarından birini devirecektir.

5 — **Muhâlefetün Lil-Havâdis** : Anlamı, Allah Celle Celâluhu'nun hiçbir şeye benzememesidir. Allah Sübhanehû ve Teâlâ bir araz değil, bir gövde değil, daha önceden açıkladığımız gibi, küllî bir varlık olmadığı gibi cüz'î bir varlık da değildir. Bunun içindir ki, insanlara ve diğer varlıklara maruz olan, muhtelif sıfatlardan, durum ve cüz'î afatlardan da münezzeh olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Uyku, gaflet, açlık, susuzluk, ihtiyaç, ruhsal ve bedensel aksaklıklardan ve benzeri noksanlıklardan münezzeh olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Bu sıfatın Allah Teâlâ için kullanıldığı, aklî ve naklî delillerle sabittir. Aklî delil, **daha öz bir ifâde ile 'açık olan luzüm'** kâidesidir. Zira ulûhiyet, sâir noksan sıfatlardan uzak olmayı gerektirir. Çelişkinin en açık özelliklerinden birisi şudur ki, sonradan yaratılanların taşıdığı sıfatları, onların yaratıcısına da atfetmektir. Halbuki gerçekte bu sıfatlar, hâdis olan varlıkların kaçınılmaz sonuçları ve onları tahsis eden, icât eden birine muhtaç olduklarını ortaya koymak içindir. Nakli delil ise, şu âyeti kerimedir : «Zâtına benzer hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.»[46]

(46) Sûrâ, 11.

Burada teşbih «kâf»ının «misl» sözcüğünden önce kullanılmış olması, Allah Teâlâ'yı temsil ve teşbih'ten uzaklaştırmada mubâlağa içindir. Aynı şekilde, ihlâs sûresinin âyeti de, bu konuda bir delildir: «Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır» denklik ve benzerlik aynıdır, aşağı yukarı benzer şeylerdir.

Bunu kavradıktan sonra, insanın şöyle bir soru sorması hakkıdır: «Fakat bizim müşâhadelerimize göre, insan (havadisten olmasına rağmen) pek çok sıfatın kullanılmasına ortak olmaktadır. Meselâ ilim sıfatı, kudret sıfâtı, irâde sıfâtı, işitme, görme ve benzeri sıfatlar Allah için kullanıldığı gibi, insanlar için de kullanılır. Bu durum ise, sabit olmuş bulunan Allah'ın havadise benzememesi meselesiyle çelişmekte değil midir?»

Cevap olarak deriz ki: İnsan iki çeşit sıfatla vasıflandırılır:

Birinci grup sıfatlar: Hakikat nazarında onun, sonradan var olmuşluğunun semeresi, kendisinde yer eden, yaratılmışlığın meyvesidir. Meselâ: İnsanın bir yer ve zaman kaplaması, muhtelif bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarının bulunması, aciz olması, zaaf ve insan fıtratının belirgin özellikleri gibi adetlerle nitelenmesi gibi. Bu sıfatlar insanın sonradan yaratılmışlığından kaynaklanan sıfatlardır.

İkinci grup sıfatlar ise: Gerçekte Allah celle celâluhu'nun sıfatlarıdır. Allah Sübhanehu ve Teâlâ, insanı onlardan çok cüz'î feyizlerle yararlandırmıştır. Ta ki insan, bu feyizlerin vâsıtasıyla, kendisi için yaratılmış bulunan teklifleri yerine getirme imkânına kavuşmuş olsun. Etrafında yer alan kâinât güçlerini kendi egemenliği altına alsın, onlardan âzami derecede yararlansın. Bu konuyu kitabımızın ikinci girişinde açıklamıştık.[47] İlim, kudret, irâde, idrâk ve benzeri sıfatları da, bu grup sıfatlara örnek olarak verebiliriz. Bu sıfatlar, insanın yaratılmışlıktan kaynaklanan yapısından beslenmiyor, aksine onların yaratılmışlıkla ilgileri yoktur. Ve sonradan var olmanın mutlak özelliklerinden değildirler.

Başka bir tabirle ifâde edersek: İnsanın bu sıfatlardan az miktarda yararlanmış olması, iki sebepten dolayı, insanların o konuda Allah'a ortak olmalarını gerektirmesi câiz değildir.

Birincisi: Bu sıfatlar, Allah Teâlâ için 'zâti sıfatlar' olarak kabul edilirler. İnsanlar için ise aynı sıfatlar 'gayri zâtî' olarak kabul edilirler. Çünkü bunlar, hakikatte insana verilen ilâhî fuyûzattan öteye geçemez. Bu manalarını muhafaza ettiği müddetçe insanın, herhangi bir şeyde Allah'a ortak olması, gerçeklerden çok uzaktır.

(47) İkinci giriş.

İkincisi : İnsanın nitelendirildiği bu sıfatlar, özde ve hakikatte Allah'ın sıfatlarından ayrılırlar. Bunlar sadece adlandırmada bir ortaklık arz ederler. Eğer bu kavramların, mutlak manalarından tâvizler verilmesi ve insanlara mahsus istılahlardan kastedilenleri muhafaza edilmezse, isimde bile benzerlik ve ortaklık caiz olmaz. Allah'ın ilmi karşısında insanın, kendisiyle nitelendiği sıfatların ne anlamı var? İnsana verilen gücün, Allah'ın kuvveti ve büyük hakimiyeti karşısında ne değeri olabilir?..

Özetle, Allah Teâlâ'nın havadise benzerliğinin reddedilmesinden anlaşılan, O'nu, sonradan var olmuşların özellik ve gereklerinden kaynaklanan sıfatlarla nitelemeyi red etmektir. Öbür yandan, yüce Rab Celle Celâluhu'nun, ilahlığını gerektirici özelliklerinden söz ettiğimizde, Allah'ın insan gibi bazı yarattıklarına bir kısım feyiz, tesir ve gölgesini nasip ettiği ilâhî sıfatlar, bu red eyleminin dışında mutalaa edilmelidir.

C — Sıfatı Meânî ve Sıfatı Ma'neviye

Önce sıfatı meâniden başlayarak diyoruz ki :

Meâni sıfâtı, Allah Subhanehû ve Teâlâ'nın zâtiyle kâim ve belli bir hükmü gerektiren her sıfattır. Meselâ 'ilim' sıfatı gibi. Bu sıfat, kendisiyle nitelenen zâtın, âlim olmasını gerektirir. Allah'ın kemâl sıfatları hayli çoktur. Ancak bunlar, başlıca yedi sıfatta toplanırlar. Kur'anı Kerim'de bu sıfatların ayrı ayrı delilleri mevcuttur. Her birisinin dayanağı vardır.[48]

(48) Bu mesele, mutezile'nin ehli sünnet ve'l-cemaat diye bilinen müslümanların cumhûruna muhalefet ettiği konulardan birisidir. Mutezile, meâni sıfatlarının varlığını inkâr etmiş, Allah Teâlâ'nın âlim olduğunu, fakat 'ilim' diye adlandırılan bir şeyle nitelendirilemeyeceğini, kâdir olduğunu, fakat 'kudret' diye adlandırılan bir şeyle nitelendirilemeyeceğini ileri sürmüştür.

Onları bu şekilde bir tavır göstermeye iten sebep, bu zâti sıfatların Allah Teâlâ'ya isnâdının, bu sıfatlar adedince 'kâdim' varlıkların olmasını zorunlu kılacağını tasavvur etmeleridir. Kadim olan pek çok varlığa inanmak ise ittifakla küfürdür. Allah'ın âlimliği, kadirliği, Zâtı Teâlâ'nın kaçınılmaz gereğidir. Onların var olabilmesi için, biz insanlarda olduğu gibi, Allah'ın ilme muhtaç olması gerekmez. Aynı şekilde Allah'ın zâtiyle kâmil olduğunu söylerler... 'Alimliği, kendisinde ilim sıfâtının varlığıyla sabittir' dediğimizde, O'nun zâtının nakıs olduğunu, başka sıfatlarla tamamlandığını söylemiş olacağız. Bu ise, ittifakla bâtıl olan bir şeydir.

Bütün bunlar mütezilenin gözünde büyüttüğü vehimlerdir ki, bu konularda akla, gücünden fazla yük yüklemelerinden kaynaklanmaktadır. Bi-

Bu meyanda delil olarak, Allah Teâlâ'nın kendi zâtına ilim sıfatını isnâd etmiş bulunması yeterlidir. Buyuruyor ki : «O'nun ilminden ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar»[49] Aklm, bu sıfatlar yanında O'nun başka sıfatlarının olduğuna kıyas yoluyla varması, elbetteki tabiîdir. Bu yoldan O'na hayat, kudret, işitme, görme... vesâire gibi sıfatlar isnâd edilmiştir.

Bu âyetle istidlâl, sabit olan bir vakıadır. Hatta buradaki ilim kavramını, bilinen şeyler olarak tevîl etmemiz — aslında böyle bir tevile kaçmanın zarûriliği de yoktur ya — bile bu olguyu değiştiremeyecektir. Çünkü eğer, ilim Allâh Teâlâ için sabit olan bir sıfat olmasaydı, Bârî Teâlâ, onu kendisine nispet etmez ve onunla malûm şeyleri ifâde etmezdi. Öyle ise, ilm tabiriyle malûmu kastetmek Allâh Teâlâya, ilmi nispet etmenin sıhhatinden kaynaklanan fer'i bir meselédir.

Mütezile'nin yaygarasını yaptığı bu tartışmaya, kitâbımızın özünde yer vermek istemedik. Dipnotta da değindiğimiz gibi, bu kısa bilgilerle yetineceğiz. Çünkü biz, bir prensip olarak, bugün herhangi bir faydası olmayan münakaşa ve mücâdelelere girmemeyi daha uygun buluyoruz. Mütezile'nin işi bitmiş, şüphesinin değeri kalmamış, ehli sünnet ve'l-cemeat fırkasının aklı selime, kitâp ve sünnetin naslarına dayalı, yanısıra, insanın saf fıtratma dayalı delilleri gün gibi ortaya çıkmıştır. Bundan sonra bu meseleleri kurcalamanın anlamı yoktur.

Özellikle bu sıftları bilmenin, kendilerine hâs bir önemi vardır. Çünkü onları bilmenin, onlara imân etmenin zarûretini kavramanın ortaya çıkaracağı önemli hakikatler vardır ki; inanılması ve itikât edilmesi mecbûridir. Meselâ, insanın irâdesi ve ihityarı ile, Allâh Teâlâ'nın kazası, kaderiyle alakalı hakikatler ve Allâh Subhanehu ve Teâlâ'nm fiillerinde sebebin etkisi olup olmadığı hakikatleri gibi.

Bu sıfatları izâh ederken aşağıdaki yolu takib edeceğiz :

1 — Sifâtı meânî'nin zikredilmesi, herbirinin anlamı ve delilinin açıklanması,

lindiği gibi, onların tanındıkları meşrep de budur. Kadim varlıkların sayılarında çoğalmasının, kadim zâtların çoğalması olarak anlaşılması gerekir. Yoksa bir zâtın sıfatlarının çoğalmasıyla varlıklar çoğalmış olmaz. Âlimlik sıfatı, bizzat ilim sıfatını Allah'a isnâd etmekten başka bir şey değildir. Burada ne ihtiyacı olan var, ne kendisine muhtaç olunan var. Buradan, ilim sıfatının Allah'a isnâd edilmesinin Allah'ın başkasıyla kemâle erdiği anlamı çıkmayacağını öğrenmemiz gerekir. (El-mevâkıf : 2/346)

(49) Bakara : 255

2 — Sıfâtı maneviyenin zikredilmesi ile herbirinin anlamları
3 — Bu sıfatlara tealluk eden hususların açıklanması

1 — Sıfatların Serdedilişi, Herbirinin Anlamı ve Delili

1 — **«İlim»**: Allah Teâlâ'nın Zatıyla kâim olan, ezelî bir sıfattır. Onunla olayların içyüzü keşfedilir, eşyanın şu anki durumunu yahut ilerde alacağı vaziyeti tespit etmeye, etraflıca anlamaya yarar.

Bu tanımı kavrayarak konuyu ele aldığımızda, bu sıfata, herhangi bir yönden etki edilmediğini ya da mümkinata mahsus bir şey olmadığını kavrarız. Bu sıfatın asıl önemli hususiyeti, mücerret keşif ve malûmattır. Artık bu keşif ve malumatın varlık sahasına çıkmış bir varlığa ait olması, ya da hâlâ yokluk karanlıklarında bulunan gaybe ait bir varlıkla ilgili olması hiçbir şey değiştirmez.

Bu sıfatın deliline Allah Teâlâ'nın Kitâbı'n da çokça rasltanır. Bunlardan birisi şu âyettir: «Allah herşeyi bilir.»[50]

2 — **İrâde**: Allah'ın zâtıyla kâim olan ezelî bir sıfattır. Mümkinattan bazı varlıkların yapılarında, onlara mahsus bir ciheti vardır. Dışarıdan var olan müessir kuvvetten sarfınazar ettiğimizde, bu sıfatın varlık, yokluk ve şekillendirme alanında başka varlıklarda da var olduğunu müşâhede ediyoruz.

Bu sıfatın, Allah'ın zâtıyle kâim, ezelî bir vasıf olduğunu düşünerek meseleye yaklaştığımızda, bunun mümkinâttan birine de tahsisinin geçerli olduğunu görüyoruz. İşte **«İrâde-i Sulûhiye»** diye bildiğimiz budur. Eğer bu sıfâtın istenen isteklerden herhangi biriyle gerçek ilişkisini ele alırsak, o zaman **'irâde-i tenciziye'** ortaya çıkar. Halbuki her iki durumda, her halukârda irâde kadîm ve tektir. Değişen, bağlandığı şeyin itibara alınıp alınmamasıdır.

Belki burada şöyle bir soru sorulabilir: «İlâhî irâdenin mümkinatla ilgili bağları, nasıl olur da kadim olur, Genel sülûhiye iradesi gibi. Sonra biz onu nasıl tenciziye diye adlandırabiliriz?»

İlâhî iradenin bir şeyi var etme ya da yok etme ile ilgili bağları da kadimdir, hâdis olmasının imkânı yoktur. Eğer böyle bir şey olsa, bunun kaçınılmaz sonucu olarak Allah'ın gelecekte yaratmayı ve yapmayı dilediği bazı şeyleri bilmemesi gerekir. Bu muhâldir. Öyle ise açıkladığımız şey de muhâl olur. Bunun aksi olduğu kendiliğinden or-

(50) Bakara, 282.

taya çıkmıştır. Yani Allah ezelde, yapacağı ve yaratacağı her şeyin vaktini ve zamanını tam olarak biliyordu. Bu ise, Allah'ın tencizî irâdesinin, kadîm olan ilmiyle, bildiğini açık bir şekilde ortaya koyar.

Geriye bir şey kalıyor; buradaki şüphe, zihinlerde tasarlanan 'tenciziye' kavramından kaynaklanmaktadır. Çünkü tenciziyenin anlamını tahayyül ediyor, bakıyorsunuz ki, yaratma ve ortaya çıkarma olduğunu görüyorsunuz! Onun da hâdis olduğu kesindir. Ancak bu, kendisinden bahsedeceğimiz güce nispetle doğrudur. Fakat irâdeye göre tenciz durumu sadece mümkinattan bir mümküne bağlılığıdır. İster o zamana kadar bu mümkün varlık alemine çıkmış olsun ister çıkmamış olsun fark etmez. Bazan insanın da irâdesi, işlerden herhangi birine takılır, sonra onu çok uzun seneler infâz safhasına koymaz. O adamın bu irâdesine tencizi irâde denir. Yani bu irade yalnız kuru bir kabiliyet değildir. Aksine o, belli bir isteğe doğru pratik bir yöneliştir.

Bu sıfatın akli delili ise; yine açık 'gereklilik' —lüzum—tir. Zira bu sıfat ezeli olarak Allah Sübhanehu ve Teâlâ'da mevcut olmazsa zıddının olması gerekir ki, o da 'ikrah'tır. İkrâh ise bir zorlayıcının olmasını gerektirir. Bu ise, Vacibu'l-Vücud olmayı engeller, uluhiyetin anlamıyla çelişir.

Naklî delili pek çok âyeti kerîmedir. Misâl olarak zikredersek: «Allah birini şaşırtmak isterse, sen onun için Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın...»[51] «Allah da bir kavme kötülük istedi mi artık onu geri çevirecek yoktur. Zâten onların, O'ndan başka koruyup kollayanları da yoktur.»[52]

Bilinmesi gereken bir şey var ki: Bir şeyi dilemek ile emretmek başka başka şeylerdir. Tasavvur edildiği gibi aralarında bir gereklilik yoktur. Bu söylediklerimiz, ehl-i sünnet ve'l-cemeatın tahkiklerine göredir. Dileme ile emretmenin başka olduğuna dâir açıklama ve izâh, bu sıfatları hakkıyle tanımanın sonucu olarak ortaya çıkar. İtikadi gerçekleri dile getirirken bunu ayrıntıyla sunacağız.

3 — **«Kudret»**: Allah Teâlâ'nın zâtıyle kaim olan ezeli bir sıfattır. Onunla her mümkinin yaratılması, yok edilmesi ve şekillenmesi gerçekleştirilir. Bu sıfatın Allah'ın zâtıyle kaim ezeli olduğunu düşündüğümüzde, o sıfat ile mümkinatın yaratıldığını, ya da yok edildiğini yahut şekillendiğini kavrayabiliriz. İşin pratik uygulamasını bir tarafa baktığımızda onun, eşya ile sulûhi bir bağı olan kudret olduğunu

(51) Maide, 41.
(52) Ra'd, 11.

görüyoruz. Öbür yandan yaratma, yok etme ve pratik şekillendirme olayını da, aynı ilâhî kudretin eşya ile tencizi bağını açıklamış oluyoruz.

Kudretin sulûhî bağıyla kadim ve ezeli olduğunu, fakat tencizi bağıyla hâdis olduğunu öğreniyoruz. Yani her iki halde de hakikat nazarında kudret bir tek şeydir. Asıl değişen şey alakasının olmamasıdır. Tencizi kudret açısından hadis olan yalnız eşyayla irtibatı sağlayan bağdır. Ama kudretin kendisi her halukârda kadimdir.

4 — **Sem'** : Allah Teâlâ'nın zâtıyle kâim olan ezeli bir sıfattır. İşitilen, ya da yaratılan şeylerle ilişkisi vardır. Hayal ve kuruntu cinsinden değil, en mükemmel bir kavrayışla kavranabilir. Havanın ulaşımı veya duyu organlarının tesiriyle meydana gelen bir olay değildir.

5 — **Basar** : Bu sıfatı da Allah Teâlâ'nın Zâtıyle kaim ezeli bir sıfattır. Görülen ya da görünmeyen mevcudatla alakalıdır. Bu sıfat ve kuruntu cinsinden değil de, en mükemmel bir kavrayışla idrâk edilebilir, yalnız ışığın ulaşması veya duyu organlarının tesiriyle meydana gelen bir olay değildir.[53]

Allah Teâlâ'nın bu iki sıfatla nitelenmesi, Kur'an ve sünnetten kesin bir şekilde sabit naklî delillerden çıkarılmış bulunmaktadır ki, Onları inkâr etmek ya da te'vîle kalkışmak akıllı kişinin harcı değildir.

Naklî delillere bağlılığımız, bu konuda Allah Teâlâ'ya başka sıfatları nispet etmemizi engellemektedir. Onun için insanlarda ve hayvanlarda olduğu gibi, Allah Teâlâ'ya zevk alma, koklama, dokunma ve benzeri sıfatları nispet etmiyoruz. Zira bu konuda Allah'ın duyu ve âletlerle, böyle sıfatlarının olduğuna dâir naklî bir delili yoktur.

Bilginler bu iki sıfatın sahası ve şümulu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Onlardan Bacûrî ve Sünûsî gibileri bu iki sıfâtın, mevcûdatın değişik ve muhtelif olmasına rağmen, hepsine şâmil olduğunu söylemişlerdir. Yani Allah Teâlâ'nın işitmesi bize göre işitilebilecek şeylerle ilgili olduğu gibi, diğer mevcûdâttan işitilemeyecek şeylerle de ilgilidir. Görmesi de aynen bunun gibidir. Taftâzânî Rahimehullah gibi bir kısım âlimlere göre ise, işitme sıfâtı işitilecek şeylerle ilgilidir, görme sıfâtı da görebilecek şeylerle alakalıdır.

Bu esnada üzerinde durmamız gereken şey, Allah Teâlâ'nın vasfettiği biçimde böyle iki sıfâtının olduğuna îmân etmemizdir. Ayrıca

(53) Bu iki sıfatın tarifinde, Abdusselim'in 'Cevheretu't-tevhîd' üzerine yaptığı şerhi esas aldık (ithâfu'l murid, s. 107 ve 169)

bu iki sıfâttan her birinin kendisini diğerinden ayıran vazifeleri olduğuna inanmamızdır. Böyle îmân etmediğimiz takdirde, bunları Allah Teâlâ'ya isnâd etmemizin anlamı olmaz. Yani tekrardan başka bir şey ifâde etmez. O ise burada imkânsız bir şeydir.

Bu sıfâtlarm gerçek mahiyetleri ve şûmûllerinin ne olduğunu, her birinin kendisine göre, bizde olduğu gibi, bazı mevcudatla alakalı özel görevleri var mıdır, yoksa bu iki sıfâtın Allah celle celaluhu hazretlerine yakışacak daha genel ve daha şûmûllü başka görevleri mi vardır? gibi konuları Allah celle celâluhu'nun ilmine havale ediyoruz. Aklın ispat ve inkâra güç yetiremeyeceği bu tür meselelerde, kesinlik ifâde eden nakillere ve katî nasslara itimat etmemiz yeterlidir. Bu nassların gösterdiği ve zorunlu kıldığı şeylerle iktifa etmemiz ve bunların ötesinde ileri geri söz söylemekten imtina etmemiz yeterli olacaktır. Selef'in Rahimehullahu Teâlâ, İslâm akidesinin hakikatlerini anlamada takip ettiği metot da budur.

6 — **Kelâm** : Allah Teâlâ'nın zâtı ile kâim, ezeli bir sıfattır. Allah onunla haber verir, emreder, yasaklar. Peygamberlerine vahyettiği Tevrat, İncil ve Kur'an gibi kitaplar, kelâm sıfatının mahsûlüdür.

Allah Teâlâ'nın kelâm sıfâtının mevcût olduğuna dâir deliller ise; Kur'an ve sünnette yer alan sabit, kat'î nasslardır. O naslardan biri şu âyeti kerimedir : «Ve Allah Mûsâ ile de konuşmuştu.»[54] Allah celle celâluhu'nun şu âyeti de aynı konuda delildir : «Ve eğer ortak koşanlardan biri eman dileyip yanına gelmek isterse, onu yanına al ki, **Allah'ın sözünü** işitsin, sonra onu güven içinde bulunacağı yere ulaştır...»[55] Sahih hadisle sabit olan, Resûlullah'ın Mirâc gecesinde Rabb (celle celâluhu)'ine hitap ettiği, o sırada kendisine beş vakit namazın farz olduğuna dâir rivayetler, bu meseleye açıklık kazandırır.

Kelâm sıfâtının anlamını tahkîk etmeye gelince, Arap lisanında kelâmın iki anlama geldiğini görüyoruz :

Birincisi : Zaten var olan manayı ifâde eden lâfızlardır. Meselâ : «Bu fasih bir kelâmdır. Bu açık bir kelâmdır.» sözleri gibi.

İkincisi : İfade edilmesi gereken manayı açıklamak için bazı lâfızları kullanmaktır. Ahtal'ın şu sözü burada misâl olarak zikredilebilir :

«Kelâm kişinin gönlündedir, dil, ancak gönüldeki ifâdenin delili kılınmıştır.»

(54) Nisâ, 164.
(55) Tevbe, 6.

Hz. Ömer'in (Radıyallahu anhu) : «İçimden bir **söz** geçirdim» şeklinde ifâde edilen vecizesi, konuya ayrı bir delil sayılır. Yani kendi içimden bir **söz** hazırladım ve tasarladım. İnsan çoğu zaman arkadaşına : İçimde bir **söz** var, sana hatırlatmak istiyorum. gibi ifâdeler kullanır.

Bunu bildikten sonra, Allah'ın «Kelâm» sıfâtı icma-ı ümmet ile sabit olur. Nebilerden (Aleyhimu's-Salatu ve's-selâm) gelen mutevâtır nakiller, Allah'ın konuşur olduğunu ortaya koymaktadır. Kelâm sıfâtı olmadan konuşmanın imkânsız olduğunu bildiğimize göre, mesele kalmaz. Bu hususta icma'da ihtilâf yoktur.[56]

Mutezileliler ise; Allah'ın kelâm sıfatı hakkında gerçekleşen bu icmaı Allah'ın, Levh-i Mahfûz ve Cibril gibi kelâm sıfâtının dışındaki mahluklarda yarattığı harfler ve sesler olarak yorumlamışlardır. Bunun hadis olduğu, kadim olmadığı bilinen bir şeydir. Onlara göre kelâm sıfatı olarak, Allah'ın bu sesler ve harflerin ötesinde başka bir şeyi yoktur.

Müslümanların Cumhuru olan Ehli Sünnet ve'l-Cemeat ise der ki: Mûtezîlenin ortaya attığı bu görüşü inkâr etmiyoruz. Aksine biz de öyle diyoruz. Onu lafzi kelâm olarak adlandırıyoruz. Hepimiz toplu halde onun, sonradan yaratıldığı hususunda ittifâk ediyor ve Allah'ın zâtıyle kâim bir şey olmadığını biliyoruz. Çünkü sonradan meydana getirilen bir şeyin Allah'ın zâtı ile kâim olması düşünulemez. Fakat biz bunun ötesinde, var olan, nefsiyle kâim bir sıfâtı kabul ediyoruz ki ondan, lâfızlarla söz edilir ve bu, irâde ve ilim hakikatlerinden başka bir şeydir. Sözünü ettiğimiz sıfât, başka varlıklara haber verme, emir ve yasakları bildirme hususunda onlara hitap etmeye yarayan bir sıfattır ki, lâfızlar onu gösterir ve Allah'ın zâtıyla kâim olan, kadım bir sıfattır. O sıfatla, insanlarda olduğu gibi, bazı manaların doğması, hatırına bazı şeylerin gelmesinin imkânsız olması zarûridir. Allah Teâlâ'ya Kelâm sıfatının isnâd edilmesinin amacı da budur. Müslümanların icmâen kabul ettiği kelâm sıfatı, ancak bu şekilde yorumlanırsa isâbetli olur.[57]

İşte burada mutezîle, Cumhûrdan ayrılmıştır. Zira onlar, Allah Teâlâ'ya bu anlamda Kelâm ya da Kelâm-ı nefsi diye adlandırılan kadim bir sıfat nispet etmemişlerdir. Onlar şöyle demişler. Kelâm-ı nefsi adını verdiğiniz ibârelerin medlûlü hakikat nazarında, eğer o med-

(56) Bak. Sa'deddin Taftâzâni Nesef Akaidi Şerhi ve İsâm'ın Taftâzâni'nin Şerhine Şerhi, s. 288.

(57) Bak. Şerhu'l-Mevâkıf, II, 261

lûl haber ise ilim sıfatına, emir ya da yasak ise bu durumda da irâde sıfâtına raci olur.[58] (Onların, irâde ve emretmeyi aynı anlama aldıklarını da biliyoruz) İbârelerin kendileri ise, ittifakla kabul ettiğimiz gibi, sonradan Allah tarafından yaratılan lâfızlardır. Yani onlar Allah'ın sıfatı değil yaratıklarından bir mahlûktur. Kelâm sıfâtı ise yalnız bundan ibârettir.

Verdiğimiz şeyler üzerinde düşünüldüğünde, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemeat ile Mutezile arasındaki ihtilaf noktasını kavramak mümkündür. Temel ayrılık şuradan kaynaklanıyor: Kur'an lâfızlarında insanlara yönelik emir, yasak ve haber verme eyleminin kendisinden oluştuğu bir anlam vardır ki, bu anlam kadîmdir. Peki bu anlamın adı nedir?

Mutezîle: Eğer bu manadan haber oluşuyorsa, o ilimdir, eğer ondan emir ya da yasak çıkıyorsa, o zaman da irâdedir.

Cumhûr: Bu anlamın adı kelâm-ı nefsidir. O, ilim ve irâde sıfatlarından başka ve aynı Allah'ın zâtı ile kâim ve ezeli bir sıfattır.

Lâfız olan kelâma gelince, onun mahlûk olduğunda ve Allah Subhanehu ve Teâlâ'nın zâtıyle kâim bir sıfat olmadığında her iki grup ta ittifak etmektedir. Ahmed b. Hanbel ve bazı izleyicileri bunun istisnasını teşkil ederler. Onlar bu harflerin ve seslerin de Allah'ın zâtıyle kâim, kadim sıfatlar olduğuna, kelâm sıfatıyle ifâde edilmek istenilenin bunların ta kendisi olduğuna kanaat getirmişlerdir.[59]

İki grubun, üzerinde ittifak ettiği ve ayrıldığı noktaları tanıdıktan sonra, bu konuda meydana gelen münâkaşa ve cedelleşmelere girmeyeceğiz. Zira biz bu meselenin cok daha kolay olduğuna inanıyoruz. Her ne kadar Cumhûrun dediği gibi ibârelerin medlûlünün kelâm-ı nefsi diye adlandırıldığına ve bu sıfâtın ilim ve irâde sıfatlarından başka bir sıfat olduğuna inansak bile. Ancak mutezile, Allah Teâlâ için bu mananın sabit olduğunda her halukârda Ehli Sünnet ile birlik içindedir. Onun, Allah'ın zâtıyle kâim kadim bir sıfat olduğunu, ona bizim gibi kelâm adı vermese de, kabul eder. Bu meselede yankılanan korkunç tarihi ihtilaf sayhalarının büyük çoğunluğunun asıl kaynağı, Ahmed bin Hanbel Radiyallahu anhu ile Cehmiye ve mutezile gibi diğer fırkalar arasında meydana gelmiştir.

(58) Önceki kaynak, II, 362.

(59) İmam Ahmed bin Hanbel er-Reddu ala'z-Zenâdika adlı risâlesinde bunu açık olarak belirtmiştir. Uzun olan bu risâle, İbnu Teymiye'nin Mecmuatu Resâili'l-Kübrâ içinde basılmıştır. Ayrıca Dr. Neşşâr'ın Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefiyyi fi'l-İslâm —İslâm'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu— adındaki kitabına, I, 253 ve devamına bakınız.

Bu meseleyi işlerken, mutezilenin görüşüne hiç değinmeden ve aralarındaki ihtilaftan söz etmeden, ehli sünnet ve'l-cemeat'ın, Kitâp, Sünnet ve aklı selimden çıkardığı kesin kanaate değinmekle yetinebilirdik ve bunun bize yeteceğini biliyoruz. Ehli sünnetin görüşüyle yetinebilirdik diyoruz, fakat bunu yapmıyoruz. Zira istişrak (Oryantalizm) ve misyonerlik hileleri, bu meseleye, o derece batıl ve hayret verici bir biçimde yüklenmiştir ki, hangi şekilde olursa olsun müslümanlardan bir cemeatın veya grubun zihnini bulandırmaya yol açılmasını sağlamayı hedef almışlardır.

Kur'an etrafında meydana gelen ayrılıklar, O'nun mahlûk bir kelâm olduğu ya da mahlûk olmadığı tartışması, ancak ve yalnız olarak (Misyonerlik ve Oryantalizm girişimlerine göre) müslüman halk ile kilise arasındaki cedelleşmeden başka bir şey değildir. Bu mücadelenin temeli ve hareket noktası şu âyeti kerimede geçen «Kelimetuh» kavramından kaynaklanmıştır: «Meryem oğlu İsâ Mesîh, sadece Allah'ın Elçisi, O'nun Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir rûhtur...»[60] Hıristiyanlar müslümanlara i'tiraz ederek diyorlardı ki, Mesîh kimdir? — O, Allah'ın kelimesidir — Bu kelime mahluk mudur değil midir? Eğer mahlûk değilse Mesîh Allah'ın ta kendisi olur; eğer mahluk olursa, o zaman da doğmadan kelime ve rûh sahibi olamaz. Kur'an'ın mahlûk ya da hadis sayılması etrafında meydana getirilen tartışma ve sürtüşmenin asıl nedeninin, Mesîh olayı etrafında meydana gelen mücadeleden kaynaklanmış olması gerekir.[61]

Bu büyük iddianın delilini nakletmem, sened ve nakil kaynağını bildirmem beklenmemelidir. Oryantalistlerin ve misyonerlerin özellikle bu tür konulardaki ilimleri en ufak bir delile dayanmaktan çok uzak ve bilimsel araştırma yöntemlerinin herhangi birine boyun eğmekten çok yücedir (!) Ancak Tevessüm ve sezgi yöntemi bunun dışında tutulmalıdır!

İşte bu kadarcık bir gayret, tarihsel bir vakıayı tasdik etmeye yeterli bir delil ve onun üzerinde pek çok prensip ve hakikatlerin kurulmasına tam bir ortam oluşturmaya kâfidir. Ben de aynı yolda hareket ettiğimde, neden insanların beni de doğrulamayacağını düşüneyim? Ben de diyorum ki: Ben, kuzey yönünde kesifleşmiş kapkara bulutlar

(60) Nisâ, 171.

(61) Bak.: Felsefetü'l-Fikri'd-Dini beyne'l-İslâmi ve'l-Mesihiyye — İslâm ve Hıristiyanlık Arasında Dini Düşüncenin Felsefesi, I, 62, luvis Garidih ve Core Kanvâti.

görüyorum. Şimdi orada korkunç yağmurların yağıyor olması gerekir. Ondan büyük bir tufan meydana gelecek ve pek çok insanı memleketleriyle birlikte helâk edecektir!..

Kilise adamlarının, İslâm âlimlerine karşı, bu zayıf muhakeme ve sözlerle ihticâc etmesine gelince, bu mümkündür. Fakat biz bunu bilimsel açıdan, bize kadar sahih bir senetle nakledilen ve kesin inanmamızı temin eden bir delile dayanmadığı müddetçe tastik etmeyiz.[62]

'İslâm âlimlerinin bu sözler karşısında hayrete düşmüş olmaları, şaşırmış olma iddiaları, ellerinde tutunacak dalları bulunmadığından bu hayretlerini gizlemek için yapmış oldukları çalışmalar, onları zorunlu olarak 'halk-ul Kur'an' meselesinde tartışmaya itmiştir' şeklindeki ifadelere gelince, tümüyle yalandır. Mutlak olarak, tarihin böyle bir şeyde, en ufak bir ip ucu verdiği söylenemez. Aklın da bunu tasdik etmesi hiç bir halde mümkün değildir.

Tarihin herhangi bir devresinde, müslüman âlimlere yöneltilen bu türden zayıf bir istidlâlin karşısında, buna cevap verecek âlim mi yoktur?.. İslâm âlimleri bu soruya karşılık : Allah'ın kelimesi «Kün» kavli şerifidir. Eğer bu «Kün (Ol)» sözcüğünün anlamı kadim olsa bile bu, onunla alâkalı olan mutaallâkının da kadîm olmasını gerektirmez. Bütün akıl sahipleri ve Arap filoloğlarının tümü İsâ a.s.'ın «Kün» sözcüğünün kendisi değil, onun mutaâllakı olduğunda söz birliğine varmışlardır. Cenâb-ı Allah Hz. İsâ'dan kelimenin kendisiyle haber vermekle, aralarındaki bağlılığın ne dereceye vardığını açık bir şekilde izah etmek ve insan zihnini Hz. İsâ'nın yaratılışı hususunda uyararak, onun yalnız Allah'ın irâdesiyle «kün» sözcüğünde müşahhaslaşarak yaratıldığına dikkatleri çekmiştir.

(62) Böyle diyoruz, zira kilise adamlarının, dün olduğu gibi bugün de, müslümanlarla Hz. İsâ'nın kıdemini, bu kelimeye dayanarak, ispata çalıştıklarını cidale girdiklerini biliyoruz. «Yuhanna ed-Dımaşki» den gelen haberlere göre o, müslümanların itikadını bozmak için bazı Hıristiyanlara telkinde bulunmuş ve müslümanlarla mücadeleye davet etmiştir. Yuhanna der ki: Eğer Araplar 'Mesih hakkında ne diyorsun?' diye sorarlarsa de ki: O, Allah'ın kelimesidir... vs. gibi. Fakat müslümanlar arasından hiç kimse bu cidale cevap veremediğinden, Kur'an'ın mahlûk olduğunu ve Allah'ın zatından kelâm sıfatını kaldırdıklarını iddia edememiştir. Mutezile, yalnız ve sadece bunun hak olduğuna inandığından, herşeyden sarfı nazar ederek görüşlerini açıklamıştır. Eğer Mutezile, müslümanların Cumhuru tarafından ileri sürülen görüşün hak olduğunu bilseydi, bütün Kilise adamları onlara saldırmaya kalkıştığı bir anda bile, o hakikate inanmakta ve bağlanmakta en ufak bir tereddüt göstermezdi.

Eğer irâdenin mutaallâkı kendisi gibi kadim olsaydı, bütün kâinatın da kadim olması gerekirdi. Çünkü kâinat da Cenâb-ı Allah Subhanehu ve Teâlâ'nın iradesi sonucu olarak ve «kün» sözcüğünün tesiriyle meydana gelmiştir. Ayet-i kerimede Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor : «O'nun işi, bir şeyi (n olmasını) istedi mi ona, sadece «ol» demektir, hemen oluverir.»[63] Nasıl ki Cenab-ı Allah her bir şeyi yaratırken ona «ol» demişse, Meryem'in oğlu Hz. İsâ'ya da «ol» demiş, O da yaratılmıştır. Her şey, yaratılışında Allah'ın kadim olan hitabına bağlı bulunduğu halde, hâdis olduğu gibi Meryem'in oğlu İsâ a.s.'da, yaratılışında hâdisdir. Her ne kadar Allah'ın kadîm olan hitabı O'nunla ilgili olsa bile, bu hiçbir şey değiştirmez.

Allah'ın, kendisi ile bütün kâinatı yarattığı ve yine onunla bütün gökleri ve yeri ortadan kaldıracağı kelimenin Kur'an-ı Kerimde defalarca tekrar edildiğini gördüğü halde; cahiller içinde hangi bilgisiz, bunun Allahu Teâlâ tarafından ortaya konan, kaza ve kadim olan kesin hükmü olduğunu bilmez?!! En cahil insanlar bunu bildiklerine göre, meşhur âlimlerin bunlardan habersiz olmaları ya da gözlerinden kaçmış olmaları, ona dikkatleri çekilmemiş olmaları ne dereceye kadar doğru olabilir?

Misyonerlerin ve oryantalistlerin ileri sürdüğü bu mesele ile mu'tezile ve diğerleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlığın ne alâkası var? Çünkü biliyoruz ki mutezile olsun, diğerleri olsun hepsi ittifakla Kur'an lâfızlarının hâdis olduğunu, anlamlarının ise, kadîm olduğunu kabul ediyorlar. Aralarındaki anlaşmazlık kadîm olan mananın adlandırılması hususiyle sınırlıdır : Bu kadîm olan mana, kelâm sıfatı olarak mı yoksa ilim ve irâde sıfatı olarak mı adlandırılacak? :

Oryantalistlerin yahud misyonerlerin, başlarında düşünebilecekleri akılları oldukları halde böyle saçma sapan şeyler söylemelerine pek o kadar hayret edilmez. Zira onların en belirgin ve meşhur olan meslekleri budur. Asıl hayret edilecek ve gülünç olan şey, etrafımıza baktığımızda, müslümanlardan pek çok kişinin, kendilerini bu zayıf görüşlerle avutmaları, çene çalmaları, bu saçma sapan sözlerin keyif ve neşe içinde tantanasını yapmalarıdır. Halbuki onlara düşen, düşünmeleri, yabancılardan telkin edilen bu söz ve görüşleri bir süzgeçten geçirmeleri zorunluluğu idi...

Oryantalistler ya da müslümanlardan, onların etkisinde bulunanlar tarafından ileri sürülen Mutezilenin tarihi ve Kur'an'ın mahluk

(63) Yasin, 82.

olup olmadığı problemi hakkındaki konuşma ve yorumların, çok kişi tarafından kullanılması dolayısıyle meydana gelebilecek herhangi bir şüpheyi bertaraf etmek ve etkisiz hale getirmek için, işte bu ayrılığın gerçek mahiyetini, özünü ve sebeplerini geniş bir şekilde açıklamamız zaruret halini almıştı.

7 — **Hayat :** Allah Subhanehu ve Teâlâ'nın zâtıyle kâim ezelî bir sıfattır. Bu sıfatla daha önceki sözünü ettiğimiz sıfatların tespiti mümkün olur. Bu sıfatın nakilden delili, Allah Teâlâ'nın şu sözüdür: «Allah, ki O'ndan başka tanrı yoktur, daima diri ve yaratıklarını koruyup yöneticidir...»[64] Allahu Teâlâ'nın diri olmasının en tabiî sonucu, onun için hayat sıfatının sabit olmasıdır. Bu sıfatın aklî delili ise, Allah c.c. in ilim, kudret, irâde ve benzeri sıfatlarla vasıflanmasının sabit olmasıdır. Çünkü bu sıfatların hiçbiri, hayat sıfatı olmadan bir varlıkta bulunması düşünülemez.

Nakli delillerle sabit olan ve aklî delillerin desteklediği sıfat-ı meânî işte bunlardır. Bu sıfatların hepsini teker teker izah etmiş, Allah Azze ve Celle'nin bu sıfatları hakkında inanılması gereken itikadi noktaları açıklamış bulunuyoruz. Buna göre Allahu Teâlâ'nın bu sıfatlarına inanıldığı gibi, bunların zıdlarının terkedilmesi de gerekmektedir. Çünkü bu, onlara inanmanın en tabii sonucudur.

2 — Sıfat-ı Ma'neviye :

Sıfatı ma'neviye ise, sıfatı meâninin sonuçlarından başka bir şey değildir. Yani bunlar, sıfat-ı meâninin sübutundan kaynaklanan hükümlerdir. Bunlar, Allahu Teâlâ'nın kadîr, murîd, âlîm, semî', basîr, mütekellim ve hayy olan sıfatlarıdır. Mutezile bu sıfatların aynen bu şekilde, Allah c.c. Hazretlerine nispet edilmesine, muhalefet etmemiş, ancak bunların iptidaî ve müstakil sıfatlar olduğuna hükmetmiştir. Onları, daha önceden açıkladığımız şekilde, Allah Teâlâ'nın sabit olan zâtî sıfatlarının neticeleri olarak değerlendirmemişlerdir. Şu anda daha önceden yapmış olduğumuz açıklamaya ek olarak herhangi bir şey söylememizin bir yararı olmayacaktır.

⁂

3 — Bu Sıfatların Mutaallâklarının Açıklanması :

Mutaâllakları açısından bu sıfatlar dört bölümde incelenir :

(64) Bakara, 255.

Birinci Bölüm : Onlardan bir kısmı zorunluluk, mümkinat ve imkânsız şeylerin hepsiyle alâkalıdır. Bunlar, ilim ve kelâm sıfatı gibi sıfatlardır. İlim sıfatı önceden belirttiğimiz gibi, eşyanın egrçek mahiyetini olduğu gibi keşfetmeyi fakat herhangi bir etki yapmamayı ifade eder. Allah Teâlâ'ya nispetle bu sıfatın, bütün zorunluluk, mümkinat ve imkânsız şeylerin hepsini kuşatmaması düşünülemez. Kelâm sıfatı ise, varlıklar ile ancak açıklama, işaret etme yahut emir ve yasaklamayla alâkalıdır. Cenab-ı Allah'ın bu açıklaması; emir ve yasakları zorunlu olanı ihtiva ettiği gibi, imkânsız ve mümkin olan bütün konuşmalarını içine alır. Bunu destekleyen pek çok ayeti kerime vardır.

İkinci Bölüm : Allah'ın sıfatlarından bir kısmı da yalnız mümkinatla ilgilidir. Bunlar, irâde ve kudret sıfatlarıdır ve imkânsız varlıklarla bu iki sıfatın bir alâkası yoktur.

Bunu şöyle açıklayabiliriz; irâde ve kudret sıfatları, varlıklarla ilişkilerinde, onlara etki etme veya sınırlandırma. icat etme ve yok etme gibi eylemlerle alâka kurarlar. Zorunlu olanın yok olması, imkânsız olanın da icât edilmesi muhâldir. Böyle olmadığı takdirde zorunlu şey zorunlu olmaktan çıkar, imkânsız olan şey de imkânsız olmaktan çıkar. Zorunlu olan bir şeyi, zorunluluğunu muhafaza ederek yok etmek, imkânsız olan şeyi, imkânsızlığını ortadan kaldırmadan îcât etmek imkânı olsaydı, aynı zaman ve aynı mekânda iki zıt şeyin de birleşmesi mümkün olurdu. Bu ise bütün akıllılarca imkânsız olduğu bilinen bir olgudur.

Bu açıklamaya derinlemesine nüfuz edildiğinde, ilim ve kudret sıfatlarının sadece mümkinatla ilgili olmalarının, iradenin aczi ve noksanlığı anlamına gelmediği anlaşılacaktır. İradenin sade mümkinatla alâkalı oluşu, tam ve kâmil iradenin, zorunlu olanlar bir şeyin zorunluluğunu devam ettirdiği müddetçe, imkânsız olan bir şey de bu halini koruduğu sürece, onlara yönelmesi tabiatından değildir. Kudret sıfatı da irade sıfatı gibidir. Hatta akıllı bir insanın irade ve kudret sıfatlarının zorunlu ve imkânsız şeylerle nasıl ilişki kuracağını anlaması mümkün değildir. Meselâ şöyle denilse : «Allah'ın iradesi imkânsız bir şeyi îcât etmekle alâka kurdu (o ise uluhiyyete ortaktır.) ve onu icât etti.» Bir insan aklının bu söylenen sözü hiçbir şekilde doğrulaması mümkün değildir. Çünkü bu, açıkça imkânsız olan bir şeydir.

Zira bunun anlamı «Allahu Teâlâ kendisi gibi Vâcib-ul Vücûd olan bir ilâhı icât etti» demektir. Vâcib-ul Vücûd olan bir varlığın önceden bir yokluk devresi geçirmiş olması, 'daha önceden izah ettiğimiz gibi'

imkânsızdır. Öyle ise bu ikinci yaratılan gerçekte Vâcib-ul Vücûd bir varlık değildir. Eğer birisi o varlığın bir yokluk devresi geçirdiği ve yaratıldığı halde Vacib-ul Vücûd olduğunu ileri sürerse, bunun anlamı şudur: «O varlık, 'mümkinu'l vücud' olduğu halde; 'vâcib-ul vücuddur.' Bu ise aklın reddettiği açık bir çelişkidir.

Allah'ın kendisi gibi bir varlığı yaratmaması acizliği ve noksanlığından kaynaklanmıyor. Aksine boş bir şey olduğundan neş'et ediyor. Zira bu iki sıfatta yalnız varlıklarla ilgilidir. Yokluk gibi şeylerle ilgisi yoktur. Çünkü söz konusu sıfatların etkilerinin zuhur etmesi, ancak varlıklarla ilgi kurması ânındadır. Yok olan şeye ise, tabiatı gereği, yok etme eylemi ilişemez. Fakat sözle de olsa ona ille de bir ilgi kurmaya çabalayarak meselâ: «Yok olanı yok ettim» desen de, haddi zatında boş ve anlamsız bu cümle kullanmaktan öte bir iş yapmış olmazsın.

Bazı akılsız insanlar : 'Allah, kendisi gibi bir ilâh yaratabilir mi?' şeklinde bir soruyla mü'minlerden bir grubun kalplerine yerleşen, Allah'a imân gerçeğini sarsabileceklerini sanıyorlar. Akıllarınca kendilerine soru sorulan mü'minler, Allah'ın böyle bir şeyi yaratabileceğini söyledikleri an «Allah'a şirk koşan kişileri töhmet altında bırakmayacaklarını itiraf etmiş olacaklarına, yok eğer Allah'ın başka ilâh yaratamayacağını söylerse, o azman da, Allah'a âcizlik isnât etmiş olurlar, bu ise onun ilâh olmadığını ortaya koyar,» şeklinde bir düşünce ile mü'mini her iki şıkta da mağlûp etmeyi tasarlarlar!..

Bu düşünce ise haddizatında ilginç bir ahmaklık örneğidir!.. —Bir kişinin gerçekten bir şeyi sormuş olabilmesi için— sorusunun ne anlama geldiğini düşünebilmesi gerekir. Manasını düşünebilmesi için de sorusunun bir mana ifade etmesi, mümkinat kısmıyla alâkalı olmasının zorunlu olduğu bilinen bir gerçektir. Sorunun herhangi bir manâ ifade etmesi mümkün olmadığı zaman, soranın zihninde tasarlanan bir şeklinin olması da mümkün değildir. Buna rağmen soru bir manâ ifade etmiyorsa, o zaman bu, sadece şekil ve uslûb bakımından soru adını alır, konusu ve içeriği açısından ise, bir saçmalıktan öteye geçemez. Saçmalığın ise, cevabı olmaz. Burada cevabın olmaması acizlikten dolayı değil, aksine sorunun olmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü cevap vermek ancak bir soruya karşılık mümkün olabilir. Halbuki hezeyân, bir soru değildir ki cevap verilsin.

'Şu anda gözlerden uzak bir yerde bulunduğun halde, gözlerinin önünde görünmekle şeref duyar mısın?' şeklinde bir şey sorulmak istendiğinde, bu cümlenin gerçekte herhangi bir soru ya da yapılması

istenen bir ricayı ifade etmediğini görürüz. Çünkü o, kendisi dahi ne istediğini kesin hatlarıyla bilmemekte ve istediği şey zihninde kaba taslak da olsa şekillendirilememektedir. Zira zihninde böyle bir sorunun anlamıyla ilgili bir şeklin belirlenmesi muhâldir. Cevap ne olursa olsun — bir cevabı olduğunu düşündüğümüz takdirde — soruyu soranın zihninde tasarlanan mânaya uygun düşmüyecektir.

Daha açık bir ifadeyle deriz ki : Bu soru öz mahiyeti ile bir saçmalıktan öteye gitmediğine göre, bununla karmaşık sözlerden oluşan anlamsız bir cümlenin farkı yoktur. Bu saçmalığı, soru biçiminde sormak için durdurulan bir adam, tam bir dikkatle söylenenleri dinler, sonra yüzünü ekşiterek cevap vermeden çekip giderse, en tabii tavrı ortaya koymuş olur. Çünkü adam cevaba gerek duyulan herhangi bir şey söylememiştir. Dolayısıyle akıllı birisinin ona cevap vermekle uğraşması doğru olmaz.

Durdurduğu adama : Allah kendisi gibi bir ilâhı yaratabilir mi? yahut bu türden başka bir zırvayı sorduğunda, yukarıda sözünü ettiğimiz karmaşık ve anlamsız cümle sahibinden farkı olmaz. Çünkü abuk sabuk konuşmak, zihinde tasarlanamayan, değerlendirilemeyen sözcükleri sıralamaktan başka bir şey değildir. Allah hakkında böyle bir sorudan, akıl sahiplerinin, hiç bir anlam tasavvur edemeyecekleri kuşkusuzdur. Artık onun düşüncesinin doğruluğunu ve desteklenmesini kavraması da düşünülemez.

Evet : Buna benzer suallerin bazan kuruntu ve hayal babından bir anlamı olur. Ancak, bu soruların, her şeyi araştırma devresinde bulunan, hayalleri ve müşahedeleri ile aklı tam olgunluk devresine gelmemiş bulunan küçük bir çocuktan gelmesi normal olur. Bu devrede çocuklar babalarını pek çok anlamsız sorularla yorarlar. Belki o soruların içinde bu soru da vardır.

Öyle ise bu işin hikmetini açıklamak gerekir. Gerçek anlamda bir cevap olmasa da, bir cevap taslağının örülmesi icap eder. Nasıl ki adam, gerçek anlamda bir soru olmazsa bir soru taslağı ile ortaya çıkmış bulunuyor. Meselâ ona şöyle bir şey denebilir : Evlâdım! Allah'ın her şeyi yaratmaya gücü yeter. Fakat Allah'ın ortağı olacak olan varlık muhal olduğundan, şey değildir. Çünkü muhal olan, şey diye adlandırılamaz.

Bu söz neden gerçek bir cevap sayılmasın? denilirse;

Deriz ki bu, sorulan soruya cevap değil, cahil birine telkinde bulunmaktır. Çünkü o adam sözlerinin anlamını bilseydi, imkânsız, zo-

runlu ve mümkünün ne manaya geldiğini öğrenmiş olsaydı, sorduğu sorunun düşünülemeyeceğini kavrardı, yanısıra, sorusunun, iltifat ve cevaplandırmaya değmeyen bir safsata olduğu bilincine varırdı. Böylece arzettiği sorusunun mahiyetinden vazgeçecek ve cevap verilmesini talep etmeyecektir. Soru biçiminde ileri sürülen abuk sabuk sözlerinin önceden arz edilmiş olmasına gelince, bununla o adamın câhil olduğu, öğrenmeye muhtaç bulunduğu, cevap isteyen bir soru sahibi olmadığı anlaşılmış olur.

⁂

Üçüncü Bölüm : Varlıklarla alâkalı olan sıfatlardır. Sem' (işitme) ve basar (görme) sıfatları bu bölümün içine girer. Bu sıfatlar sadece değişik varlıklarla ilgilidir. Artık bu varlıkların mümkün ve zorunlu olması fark etmez. Mevcudatın ötesinde yokluklarla ilişkileri yoktur.

Eğer, görme ve işitme sıfatlarını ilim sıfatının ötesinde, varlıkların hepsini kuşatan birer sıfat olarak kabul edersek, durum böyledir. Sadeddin Taftazani'nin Şerh-ul Akaid adlı kitabında belirttiği gibi, işitme sıfatının ancak işitilebilen şeylerle, görme sıfatının da ancak görülebilen şeylerle ilgili olduğunu kabul ettiğimizde, görme ve işitme sıfatları bütün varlıklarla ilgili olmazlar.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu konuyu, pek çok araştırmacı ve âlime uyarak, gerçek mahiyetini Allah c.c.'a havale ediyoruz. Allahu Teâlâ'nın Kendisi için tespit ettiğiyle yetinmemiz daha iyi olur. Bunların ötesinde herhangi bir haber ve açıklamanın bize ulaşmadığı konuları ise Allah Azze ve Celle'nin ilmine havale etmemiz daha isabetli olur.

Burada önemli olan bu iki sıfatın yokluklarla ilgisinin olmadığında ittifak olduğunu bilmektir. Zira, onların yokluklarla ilgilerinin olması düşünülemez. Aksi takdirde bunlar da varlıklar kısmına girerler. Varlık ile yokluğun bir arada bulunması mümkün değildir. Çünkü bu bir çelişkidir. O da muhaldir. Dokunma, tad alma ve koklama sıfatlarınında yokluklarla ilgilerinin olması, bunun gibi imkânsızdır. Yokluğu kokladım veya yokluğa dokundum ya da tadtım dememiz ne derece mantıklı olur?!.. Böyle bir iddiada bulunan adamı hangi insan tasdik eder?

Bu konu kudret ve irâde sıfatlarının mümkinatın dışında kalan

varlıklarla alâkalarının olmadığını daha geniş ve kapsamlı bir şekilde açıklamış olmaktadır. Çünkü her iki konuda da hareket noktası birdir.

Dördüncü Bölüm : Hiç bir şeyle alâkası olmayan sıfatlar. Bu sıfat, hayat sıfatıdır. Hayat sıfatı Allah Teâlâ'ya nispet edildiğinde zatıyla kâim ve O'nun dışında hiçbir şey ile alâkası bulunmayan bir sıfattır. Hayat sıfatının ilim, görme ve işitme gibi sıfatlarda mevcut olan, eşyanın hakikatini keşfetmek özelliği bulunmadığı gibi, irade ve kudret sıfatlarında sınırlandırma ve etki etme gücü de mevcut değildir. Hayat, ancak Allah'ın zâtıyla kâim bir manadır ki, onunla Allah'ın, sözünü ettiğimiz bütün bu sıfatlarının olduğunu belgelemek mümkün olmaktadır.

Üçüncü Kısım

Bu Sıfatlardan Kaynaklanan İtikadi Hakikatler

Bu hakikatleri şu şekilde özetlemek mümkündür :

Birincisi : Allah Teâlâ'yı bu sıfatların zıtlarından ve diğer noksanlıklardan tenzih etmek.

İkincisi : Allah Teâlâ'nın fiillerinde 'illeti ğâiyeyi' nefyetmek.

Üçüncüsü : Allah'ın üzerinde, kullarına karşı yahut başka yaratıklarına karşı yerine getirmesi zorunlu olan hiçbir şey yoktur. Hüsün ve kubuh — güzellik ve çirkinlik — itibârî bir meseledir.

Dördüncüsü : Allah c.c. irâdesi önünde, insanlığın irâdesinin sahası, gidişatı.

Şimdi birincisinden başlayarak bunları açıklamaya çalışalım.

1 — Allâh Teâlâ'yı Bu Sıfatların Zıtlarından ve Diğer Noksanlıklardan Tenzih Etmek.

Meselenin izâhı şöyle : Anlatmaya gayret ettiğimiz sıfatlar ve onlara bağlı şeylerin açıklanması; daha önceden gördüğümüz gibi, aklî ve naklî delillerle Allah için var oldukları kesin olarak ortaya konmuş bulunmaktadır. Öyle ise, onlara imân etmek ve Allah'ın teker teker onların her biri ile nitelendiğini bilmek gerekmektedir.

Bunların gereklerine imân etmek, Allah c.c.'ın onların zıtlarıyla nitelenmeyeceğini beraberinde getirir. Allah azze ve celle, bu sıfatlara sahip olmasının gereği olarak, ortak ve yardımcı kabul etmez. Bir mekânda çakılıp kalmaz, bir zamanla sınırlandırılamaz. Cevher (öz) değil, araz (varlığı başka bir şeye bağlı olan şey) hiç değildir. Cisim olmadığı gibi, cisimde bulunması gereken şeylerden onda bulunması da doğru olmaz. Şurada burada olduğuna işaret edilmesi, kendisine hareket ve bir yerden başkasına geçme eyleminin nispet edilmesi doğ-

ru olmadığı gibi, bilgisizlik, yalan, uyku, unutma, zor duruma düşme, zorlanma ve benzeri ifâdelerle vasıflandırılması da câiz olmaz.Aynen bunun gibi, zikrettiğimiz sıfatların zıddı sayılan bütün nitelendirmeler boşa çıkarılmalıdır.

Ancak burada — dış görünüş itibâriyle — bir çelişki mevcûttur. O da Allah'ın Kitabındaki bazı âyeti kerimelerin, Resûlullah a.v.'den sabit bir takım hadislerin, lâfız ve tabir olarak bazı çelişkilerin varlığını ifâde etmeleri zannıdır.

Allah Teâlâ'nın zâtından uzaklaştırmaya çalıştığımız 'Allah'ın bir cihette olması, cisim olması, uzuv ve organlarının bulunması, mekânda çakılıp kalması' gibi sıfatların telkininde bulundukları meseleleridir. Bu nasslardan bir kaç örnek vermemiz gerekirse : «Melekler sıra sıra olduğu halde Rabbin (in emri) geldiği zaman.»[65], «Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir.»[66], «Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır, dilediği gibi verir...»[67], «O Rahmân arş'ı istilâ etmiştir.»[68] gibi âyetlerin yanında bazı hadisleri de zikredebiliriz: «Ademoğlunun kalbi, Rahman'ın parmaklarından iki parmağın arasındadır.»[69], «Allah Teâlâ Âdem'i kendisinin suretinde yaratmıştır.»[70].

Daha önceden, kesinlik ifâde eden delillerle zikredip açıklamaya çalıştığımız hakikatlerle, bu âyetleri ve nassların dış anlamlarını, nasıl bağdaştırabiliriz?

Cevaben denir ki; Kur'anı Kerim'in bu nassları, Allah azze ve celle'nin yüce kitabında, bulunduğunu haber verdiği 'müteşâbih' türünden şeylerdir. Müteşâbihten maksat, nassın ifadesini amaçladığı mananın ihtimâl dâiresinde bulunması, kesinlik kazanmaması, zahir manası da, çeşitli delillerle çürütülmüş bulunan bir manayı ifâde etmesidir. Yanısıra, Allah Teâlâ'nın sıfatlarıyla ilgili başka âyetler de vardır ki, bunlar muhkemdir, delâletleri, ihtimal dahilinde değil, kesinlik arzeder. Amaçlanan manayı sarih ve net bir biçimde ortaya koyar. «Zâtına benzer hiçbir şey yoktur.»[71] Bir de şu âyeti kerimelere bakalım :

(65) Fecr, 22.
(66) Feth, 10.
(67) Mâide, 64.
(68) Tâhâ, 5.
(69) Müslim: Kader 17 - Tirmizi : Kader 7 - E. Davut: 89 - İbni Mâce: Mukaddime, 13.
(70) Buhâri: İsti'zân, 1, Enbiya 1, - Müslim: Bir 115, cennet 28 - Davudoğlu 1. 250 HN. 2841 Tefsir sûre 7/3-4, 49
(71) Şûra, 11.

«De ki : O Allah birdir./ Allah Sameddir (her şey varlığını ve bekaasını O'na borçludur. Herşey O'na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Her şeyin başvuracağı, yardım dileyeceği tek varlık O'dur./Kendisi doğurmamıştır ve (başkası tarafından) doğurulmamıştır./Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır.»[72]

Allah c.c. sarih bir ibâreyle, mü'minlerin, kitabında yer alan muhkem nasslara uymalarının zorunlu olduğunu açıklamıştır. Allah insanların, hakkındaki akidesini muhkem nasslara göre düzenlemelerini, müteşâbih nassları bunların kriteriyle değerlendirmelerini, onlardan amaçlanan manayı anlamak için âyetlerin anlamlarına başvurmalarını fermân buyurmuştur. Kesinlik ifâde eden, açık ve meseleye berraklık getiren muhkem nassları bilmezlikten gelerek, kapalı bulunan müteşâbih âyetlere yönelen, böylece istediği şekilde onları açıklama ve yorumlamaya kalkışmak isteyenlerin, bu tavırlarını sert bir şekilde reddetmiştir. İşte şu âyeti kerime onlardan bahsetmektedir : «Kitabı sana o indirdi. Onun bazı âyetleri muhkemdir (açık anlamlıdır), bunlar Kitab'ın anasıdır. Diğerleri de birbirine benzer (çeşitli anlamlar taşıyandır). Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak, kendilerine göre yorumlamak için O'nun, müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun te'vilini Allah'tan başka kimse bilmez. İlimde ileri gidenler : «Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır.» derler. Aklıselim sâhiplerinden başkası düşünüp anlamaz.»[73]

Bunun içindir ki, bütün Müslümanlar bu Kur'an nasslarının ve hadisi şeriflerin, ortaya koyduğu zâhir manadan, Allah Teâlâ'nın tenzih edilmesi gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Ortaya koymuş oldukları bu kararı yine nasslarla beslemişler, Allah azze ve celle'nin emrini yerine getirmek amacıyla gerçekleştirmişlerdir. Onların bütün korkuları, açık olan muhkem âyetleri terketmeleri ve müteşâbih âyetlerin ardına düşerek te'villere girişmeleridir.

Müteşâbih âyetler hakkında bu dereceye kadar ittifak içinde oldukları halde (bir müslümanın inanması zorunlu olan da ancak bu kadardır), Müteşabih nasslar konusunda iki konum arz etmişlerdir. : Birincisi, önceki selefin yapıştığı ve inandığı konumdur. İkincisi, onlardan sonra gelen müteahhirinin eğilim duyduğu yorumdur.

Selefin düşüncesine göre, bu tür nassların geniş bir şekilde açıklanmasına, yorumlanmasına, ya da te'vil edilmesine gerek yoktur. Sa-

(72) İhlâs, 1 - 4.
(73) Âli İmran, 7.

dece Allah Teâlâ'nın yaratıklara benzemesi ve çelişkilere düşmesi gibi, eksikliklerden tenzih edilmesiyle yetinmişlerdir. Bunun en kısa yolu ise, bu sahada vârid olan bütün nassları icmâlî olarak te'vil etmek, onlardan tafsilî olarak amaçlanan bilgiyi ise, Allah azze ve celle'nin ilmine havâle etmektir.

Fakat bu nassları zâhirleri üzerine terk etmek, icmâlî olsun, tafsilî olsun, herhangi bir te'vile yanaşmamak câiz değildir. Böyle bir tavra selef âlimleri yanaşmadığı gibi, halef âlimleri hiç o semte uğramamışlardır. Çünkü böyle bir teşebbüs, insanın aklına, bu sıfatların çoğuyla ilgili pek çok çelişkileri yüklemek durumunda bırakacaktır. Cenâbı Allah, kendisine göz uzvunu tekil biçimde isnâd ederek diyor ki: «(Ey Mûsâ), gözümün önünde büyüyesin diye...»[74], Başka bir yerde gözleri çoğul halde kendisine nispet etmektedir: «Rabbinin hükmüne sabret, çünkü sen, gözlerimizin önündesin, seni gözetliyoruz, koruyoruz.»[75] Eğer bu âyetlerin zâhir manâlarına bakarak herhangi bir te'vile yanaşmadan açıklamaya ve yorumlamaya kalkışırsak, bu durum, Kur'anda çelişki bulunduğuna bizi iletir ki, Kur'an kesinlikle böyle bir eksiklikten uzaktır. Aynı şekilde «O Rahmân, Arş'ı istilâ etmiştir»[76] âyetini gördüğümüzde, eğer herhangi icmâlî bir te'vile yanaşmadığımızda, bu, Allah'ın Kitabında açık bir çelişkinin olduğunu zorunlu olarak beraberinde getirecektir. Çünkü, hiçbir te'vile yanaşmadığımızda, Allah, nasıl Arş'ın üzerinde istiva ettiği halde, yine herhangi bir te'vile yer vermeden, aynı zamanda «insana şah damarından daha yakın» olduğu kavranabilir?

Ayrıca şu âyeti kerimelere bakalım: «Gökte olan (melekler)in, sizi yere batırmayacağından emin misiniz? O zaman yer, birden sallanmaya başlar (ve siz yerin dibine geçersiniz).»[77], «(Yalnız) O'dur ki, gökte de ilâh'tır, yerde de ilâh'tır...»[78]. Eğer bu âyetler zâhir manaları ele alınarak açıklanırsa, Allah'ın c.c. Kitab'ında bir çelişkinin bulunduğuna kesin olarak bizi götürecektir.

Bütün bu âyetlerin, haddizatında, hepsinden önce, Allah Teâlâ'nın yaratıklarından birine benzemesi, bir yere çakılıp kalması, kendisi için hudutların şekil, sûret ve uzuvların mevcût olması gibi şâibelerden tenzih edilmesi lazımdır. Ardından bu alanda vârid olan nasslar-

(74) Taha, 39.
(75) Tûr, 48.
(76) Tâhâ, 5.
(77) Mülk, 16.
(78) Zuhruf, 84.

dan amaçlanan asıl maksadın açıklanması, izahı, Allah'a havâle edilmesi, kişiyi anlayışta çelişkilere düşmekten kurtaracağı gibi, Kur'an'ın her çeşit kuruntudan yani çelişkiden salim kalmasını da temin edecektir.

İşte selef'in, Allah onlara rahmet etsin, takip ettikleri metot da budur. Onlar bu konularda şöyle diyorlardı: «O nassları keyfiyetsiz geçişli yapınız»[79]. Eğer onlar müteşâbih nassları, açıkladığımız şekildeki icmâli anlamıyla te'vil yapmamış olsalardı, böyle bir sözü söylemeleri doğru olmazdı. Çünkü onlar, dilin delâleti ve Arapçanın yapısının açık olduğu, keyfiyet ve anlamda en küçük bir karışıklık ve bilgisizliğe mahal vermediği halde, neden 'müteşâbih âyetleri keyfiyetsiz olarak geçişli yapmaya' kalkışsınlar? Böyle bir şey yapmış olmaları, onların, keyfiyeti, dilin ve kalıpların gösterdiği biçimde kabul etmediklerine kesin kanaat getirdiklerini gösterir. Zira bunların gösterdiği zâhir manâya, muhkem olan başka âyetler ters düşmektedir. Bu ise açık bir icmâlî te'vildir. Ancak onlar bu nassları gerekli olan başka keyfiyetlerle tefsir etmeye yanaşmadılar. İşte tafsilî te'vilden geri durmaları, tavakkuf etmeleri budur. Bu noktayı enine boyuna düşünmek ve kavramak lazımdır ki bu, gerçekten ince bir noktadır ve başkasıyla karıştırılmaması gereken hakikatın ta kendisidir.

Seleften sonra gelen halef âlimlerinin, müteşâbih nasslar hakkındaki görüşlerini ise, kısaca özetlersek: Müteşâbih nassları, başka muhkem nasslara tam bir uygunluk içinde ve onların gösterdiği yolu gösterecek şekilde te'vil etmektir. Muhkem nasslara göre Allah, cihet, mekân ve organlardan münezzehtir. «O Rahmân Arş'ın üzerinde istiva etmiştir»[80] âyetinde geçen «istivâ» kavramını «güç ve kuvvetle hakimiyeti altına almak» şeklinde açıklamışlardır. Bu ise, filolojide sabit olan ve bilinen bir anlamdır. Başka âyetlerde geçen «Yed-el» kavramını da, «kuvvet ve cömertlik» olarak, «Ayn-Göz» sözcüğünü, «yardım etme ve irâdesi altına alma» şeklinde açıkladıkları gibi, hadislerde geçen bazı lâfızları da te'vil etmişlerdir. «Usbuayn-iki parmak» kelimesini «irâde ve kudret» olarak, «Allah Âdem'i kendi sûreti üzere yaratmıştır»[81] Bu hadiste «sûretini» deki zamir, Allah'ın zâtına değil Hz.

(79) Bu sözü, İmam Malik bin Enes, Süfyan bin Uyeyne ve Abdullah b. Mübarek söylemişlerdir. Bkz. Sünen-üt-Tirmizi, 24 babu fadlis-Sadaka, ayrıca el-Buhayki'nin 'El-itikâd' adlı eserine de bakılabilir.

(80) Tâhâ, 5

(81) Buhâri, isti'zân, 1, Enbiyâ, 1, Müslim, 1, 115 Cennet, 28 (terc. Ahmet Davutoğlu, XI, 250, H. No: 2841), Tirm., Tefsir süre, 49, 7/2-7.

Adem'e gitmektedir. Yani Cenâbı Allah, «Hz. Adem'i ilk yarattığı anda, daha sonra hayatını sürdürdüğü şekil ve sûret üzere yaratmıştır. Yani Hz. Adem yaratılışında şekil değiştirmemiş ve devre devre gelişerek son halini almamıştır,» şeklinde bir yorumlamaya gitmişlerdir. Buna ek olarak: Zamirin, hadisin baştarafında geçen kardeşe gönderilmesi ihtimal dahilindedir.

Müslim'in, Sahih'inde serdettiği rivâyete göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: «Biriniz kardeşiyle savaştığında yüze vurmaktan sakınsın. Zira Allah Teâlâ Âdem'i, onun sûreti üzere yaratmıştır.» Yani, yüze ikrâmda bulunsun, çünkü yüz Hz. Adem'in a.v. yaratılışının en belirgin özelliğini taşımaktadır. Ya da buradaki zamir, Allah Teâlâ'nın zatına döner. İkinci, başka bir sabit rivâyete göre ise bu manâ, şu sözlerle desteklenmiştir: «Allah Hz. Adem'i Rahmân'ın sûreti üzere yarattı». Ancak burada sûret, sıfat anlamındadır. Yani Allah Teâlâ O'nu «ilim ve idrâk» gibi kendisinin sıfatlarıyla techiz etmiştir.

Selef'in mezhebi, kendi çağlarında en faziletli, en güvenli yol olduğu gibi, aynı zamanda akıl ve kalbin her ikisinde de yer etmiş bulunan fıtrî imâna en uygun metot olduğunu biliyoruz. Halefin mezhebi ise, öyle bir zaman geldi ki, ondan yüz çevirmek hemen hemen imkânsız hâle geldi. Çünkü artık onların arasında bilimsel münâkaşalar yaygınlaşmış, değişik düşünce akımlarına kapılmışlardı. Öte yandan arap dili ve edebiyâtı sahasında ortaya çıkan problemler, mecâz, istiâre ve teşbih kâideleri de pek çok akılları meşgul ediyor olmuştu.

Durum böyle olduğundan İmâmı Mâlik Rahimetullâh, kendi asrında âyeti kerimede geçen «istivâ»nın anlamını soran adama, rahatlıkla şöyle diyebiliyordu: «Keyfiyeti akılla algılanamaz. İstivâ meçhul olan birşey değildir. Ona iman etmek gerekir. Onun —mahiyetinden— soru sormak Bid'attır.» Zira o devir, Peygamber asrına çok yakın bulunduğu ve asrı saadetin aydınlık saçan nurları oralara kadar uzandığından, derin bir imân ve yakîn devriydi. Tedvin asrında yetişen imamlar ise, ilmin gelişmesi, araştırma alanlarının genişlemesi, dille ilgili belâğat bilimlerinin yaygınlaşması gibi nedenlerle, İmâm-ı Malik'in teslimiyeti gibi herşeyi oluruna bırakmadılar. Müteşâbih nassları, mecâz ve belâğat bilimlerinin vardıkları sonuçlara göre tahlil etmeleri zorunlu bir hâl almıştı. Özellikle içlerinde, teslimiyet yöntemiyle kesinlikle ikna olmayacak zındık insanlar dolaşıp durdukları, bu nassları geniş bir şekilde anlamalarının gerekliliğini vurguladıkları halde, gerçek mânâda ise, muannidliklerini sürdürdüklerinden, ağız paylarının verilmesi icap ediyordu.

Önemli olan, selef ve halef mezhebi olarak bildiğimiz bu iki görüşün, tek amaca yönelik olduklarını ve işin nihâyetinde, Allah azze ve celle'nin, yaratıklarından hiçbirine benzemediğini, bütün noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu ortaya koymaya çalıştıklarını bilmemizdir. Aralarındaki ihtilâf yalnız lafzî ve yüzeyseldir.

Bizi ilgilendiren bu kadardır. Ötesi bizi ilgilendirmez. Sırâtı müstakimden sapmış bulunan 'muattıla' ve 'Mücessime' gibi gruplarla ilgimiz yoktur. Onlar, Allah azze ve celle'yi bir vücud biçiminde tahayyül ediyorlar, müteşâbih nassların zâhirlerine yapışarak, Allah'ı istedikleri biçimde bir şekil ve simâ olarak zihinlerinde tasarlıyorlar. Dil biliminde bulunan mecâz, istiâre ve sözdeki değişik üslupları, bilmezlikten geliyorlar.

Bu grupların, Allah Teâlâ'nın Kitabıyla ve onun tefsiriyle ilgili pek ölçülere sığacak bir hesapları olmadığı gibi, Kitabın nasslarına — müteşâbih veya muhkem olsun — en ufak bir bağlılıkları da mevcut değildir. Onlar, ancak Allah Teâlâ'nın zâtı hakkında, mücerret zihinleri nasıl tasarladıysa, öyle kanaat sahibi olmuş, sonra Kur'an âyetlerini tarayarak bu tasavvurlarını destekleyecek bir kaç âyet bulmuşlar ve âyetlere bu düşüncelerini yüklemişlerdir. Halbuki Allah'ın âyetleri apaydınlık gerçekten başka şeyleri göstermekten ve ona destek olmaktan çok uzaktır. Onlar ise, âyetlerin desteğini kaybettiklerini kavradıkları an, bu sefer kafalarında, düşüncelerinde dikmiş oldukları putlara yöneliyor, onlardan destek almaya çırpınıyorlardı. Aslında onların bu yaptıkları, cahiliye toplumunda gözlerin önüne konularak tapılan putçuluktan hiç de farklı bir iş değildir. Allah Teâlâ'nın şu âyeti onların durumlarını ne güzel ortaya koymaktadır : «Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak, kendilerine yorumlamak için, onun benzer âyetlerinin ardına düşerler...»[32]

2 — Allah Teâlâ'nın Fiillerinde İlleti Gaiyeyi Nefyetmek

İlleti ğaiye'den maksat şudur : İnsanın zihninde bulunan ve gerçekleştirilmesine yönelinen amaçtır. Kişinin kalbinde bulunan bu amaç, oraya ulaştıracak sebeplerin ve âletlerin meydana getirilmesini temin eder. İşte kişinin zihnindeki o amaç, bu sebep ve âletlerin meydana getirilmesini temin eder. Yine kişinin zihnindeki o amaç, bu

(82) Âli İmrân, 7. Bu konuda daha geniş bilgiye vakıf olmak için «Kur'an'daki Parıltılar» adındaki kitabın «Kur'an'daki Muhkem ve Müteşâbihler» bölümüne bakınız. shf. 76.

sebep ve âletlerin gerçekleştirilmesini sağlayan illettir. Bu amaç, insanın sebeplerle yüzyüze gelişinde gerçekleşmesini hedeflediği gâye olduğundan, bilginler buna, illeti ğaiye adını vermişlerdir. Bu illetin vazgeçilmez özelliklerinden birisi, zihinde var olan varlıklarla ilgili şeylerde ma'lülden önce, zihnin dışındaki ve hakiki varlıklarda ise ma'lülden sonra meydana gelmesidir.

Örnek olarak diyebiliriz ki: Kişinin ısınmaya ihtiyacı olduğu zaman, bunun bilincine varması, kişinin, kalkıp büyük paltosunu giymesine neden olur. Bu eylemi gerçekleştirdikten sonra, istenen amaç tahakkuk ederek, kişi ısındığını fark edecektir. Isınmanın gerçekleşmesi bir illeti ğaiyedir. Çünkü paltoyu giymeye iten sebep odur. İşte bu illet daha önceden kişinin zihninde şekillenmişti fakat dışa aksetmesi illetten sonra meydana geldi.

Bunu kavradıktan sonra deriz ki :

Birinci olarak : Allah Teâlâ için sabit olan meâni sıfatlardan birisi de irâde sıfatıdır. Daha önce bu sıfatın anlamını öğrenmiş, onun Allah'ın dilemediği bir şeyde 'cebr ve ikrâh'a aykırı olduğunu görmüştük. Yanısıra, Allah Teâlâ'nın irâdesinin tam ve mükemmel olduğunu, dilediği şeylerde en küçük bir 'cebr ve ikrâh' şâibesinin bulunmayacağını belirtmiştik. Bununla Allah'ın iradesiyle insan iradesinin ayrılığını müşahede ediyoruz. İnsanın irâdesi eksik olduğu gibi, cebr ve zorlanma şâibeleriyle sınırlanmış olduğu halde, Allah azze ve celle'nin irâdesi tam ve eksiksizdir. Mutlaktır.

Bu, araştırıcının kısa bir düşünüşüyle kavrayabileceği apaçık bir hakikattir.

Durum böyle olduğu halde, Allah Teâlâ fillerinin, bizim işlerimizde olduğu gibi, ğaiye illetlerine dayandıklarını söylememiz mümkün olabilir mi?...

Cevabımız : 'Böyle bir şey söylememiz câiz değildir' şeklinde olacaktır. Çünkü böyle bir iddiada bulunmamız, 'Allah Teâlâ'nın zâtıyla kâim irâde sıfatının kâmil ve tam olduğu, en küçük çapta bir zorlama ve zorlanma şâibesinin oraya ulaşmayacağı' hakikatiyle çelişecektir. Eğer birisi : «Allah azze ve celle yağmuru. amaçladığı bir illetten dolayı yağdırır. O da yeryüzünde bitkilerin meydana gelmesidir. İşte bu illet, yağmurun yağdırılmasına neden olmaktadır. (illeti ğaiye de aynen bunun gibidir).» derse anlamı : 'Allah'ı yağmur yağdırmaya sevk eden zarûrettir' şeklinde olur. Çünkü bitkilerin yeşermesi için gerekli olan vasıta, odur. Öyle ise bu durumda kâmil irâde, bitkileri yeşertmeye yönelmiş olur. Yağmur yağdırmaya gelince, bu iş büyük ölçüde irâdeye aykırı bulunan zarûret şâibesini taşıyacaktır.

Başka varlıklara sebep olan bütün mahlûkâtın durumu da bunun gibidir. Yüce Yaratıcı c.c. hakkında böyle bir söz söylemenin veya böylesi bir inanca saplanmanın, katıksız bir küfür olacağı bilineceği gibi, ulûhiyetin iktizasiyla açık bir şekilde çelişeceği de muhakkaktır.

İkinci olarak : Allah'ın sıfatlarından birisinin de, mutlak manada tam bir'kudret' olduğunu ifade etmiştik. Bu sıfat ise, bütün mevcûdâtın, O'nun yaratması ve şekillendirmesiyle olmasını zorunlu kılar. Yoksa Allah c.c. hakkında, mutlak manada tam bir kudret sıfatının gerçekleşmesi mümkün olmaz. Buna ek olarak Kur'anı Kerim, sık sık bütün varlıkların O'nun tarafından yaratıldığını vurgulamıştır. Aşağıdaki âyetler onlardan birkaç tanesidir : «Her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş, mukadderâtını (kaabiliyetlerini, özelliklerini) tâyin etmiştir.»[83], «O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı.»[84], «Görmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratan Allah, kendilerinin benzerini yaratmaya da kâdirdir.»[85]

Allah'ın her şeyi yarattığı hakikati ancak, başka kudrete, hiçbir sebep ve vasıtaya ihtiyaç duymadan ona yönelmesi, kâinâtı yaratmasının, doğrudan tek bir sebep olan Allah'ın kudret ve yaratma sıfatına dayanmış olması halinde doğrulanmış olur. O'nun fiillerinde ve yaratmasında 'illeti ğaiyeler' takdir ettiğimizde bunun anlamı, Allah'ın kudreti ile bu illet arasında sebepler ve vâsıtaların olduğunu, ğaiyenin icât edilmesinde, asıl doğrudan etkinin bunlar tarafından meydana getirildiğini söylememizdir. Artık Allah Teâlâ'nın yaratması, kâinâtla ilgisi ancak bu sebep ve vasıtalarla kurulabilir. Bu durum ise, Allah'ın, herşeyin doğrudan yaratıcısı olduğunu, kesin ibârelerle ortaya koyan Kur'an nasslarına tamamen aykırı olduğu gibi, Allah Teâlâ'nın mutlak kudret sıfatıyla nitelenmesine de aykırıdır.

Üçüncü olarak ; Daha önce açıkladığımız sıfatı selbiye, sıfatı meânî ve ma'neviye'nin mecmuundan anladık ki, Allah azze ve celle bütün kemâl sıfatlarıyla muttasıftır ve noksan sıfatlardan münezzehtir. Buna rağmen Allah Teâlâ'nın fiillerinde de, bizim işlerimizde olduğu gibi illeti ğaiyenin bulunduğunu söylememiz, bizi zorunlu olarak Allah'ın bazı noksan sıfatları olduğunu kabul etmeye götürecek ve bu sıfatların başka varlıklarla tamamlandığın. söylememizi icâp ettirecektir. Allah, böyle bir tasavvurdan tamamen uzaktır. Çünkü bir şeye muhtaç olan bir varlık, eğer kullanacağı belli vasıtaların dışında, işe

(83) Furkan, 2.
(84) Bakara, 29.
(85) İsrâ, 99.

ulaşamıyor ve gerçekleştiremiyorsa, o varlık, iki yönden eksik sayılır. Birincisi : Bir kere o, başka bir şeye muhtaç olduğundan dolayı, eksiktir. Çünkü ihtiyaç, noksanlıklığın bir bölümüdür. İkincisi ise, o varlık, ihtiyacını başkasına dayanmadan, başkasının yardımını almadan gidememiştir. İşleri, illeti ğaiye esası üzerinde gerçekleşen herkesin durumu budur. Öyle ise bu illeti, Yaratıcının c.c. işlerine ne cüretle isnâd edebiliriz?[86]

Dördüncü olarak : Allah Teâlâ Kitabı Azimüşşân'ında net ve berrak bir icâzla, gördüğümüz bütün mevcûdâtı yarattığını, onların neleri yapmasını dilemişse, o işleri de onların içinde yaydığını belirtmiştir. Yani Allah, onların zâtını yarattıktan sonra onlara, istediği sebeplenmelerin meydana gelmesini temin etmek için, sebepleri de bağışlamıştır. Âyeti kerimede : (Mûsâ : «Rabb'imiz, her şeye yaratılışını (varlığını ve biçimini) verip, sonra onu doğru yola iletendir (yaratılış gâyesine uygun yola yönelten)dir» dedi.)[87] «Rabbi'nin yüce adını tesbih et (O'nun eksikliklerden uzak olduğunu an)./O (Rab) ki her şeyi yarattı, düzene koydu./O (Rab) ki (her şeyin biçimini, özelliğini ve süresini) belirleyip hedefini gösterdi.»/Her şey, kendisi için belirlenen hedefe doğru koşmaktadır. Hiçbir şey onun dışına çıkamaz. Meselâ spermanın hedefi insan, çekirdeğin hedefi dallı budaklı ağaç olmaktır. Bu biçim ve hedef, her varlık için takdir edilmiştir./[88]

Bu nasslar, evrende Allah'ın yaratması ve yapmasından başka hiçbir sebep olamayacağını, açık olarak ve kesin bir şekilde ortaya koymaktır. Her şeye rağmen; bu büyük ve yüce olan yaratıcının belli gâyeleri gerçekleştirmek için bazı yaratıklarını vasıta olarak kullandığı nasıl tasavvur edilebilir?...

Açıkladığımız şeyleri düşündüğümüzde, illeti ğaiyenin ne demek olduğunu çok rahat bir şekilde anlamamız işten bile değildir. Allah Teâlâ'nın fiillerinin, bu illetle nitelenmesi imkânı olmadığı kanaatine, açıkladığımız akli ve nakli delillere dayanarak varabiliriz.

Allah Teâlâ'nın fiillerinde bazı illet ve amaçların varlığını 'lâm-ı ta'lil'in kullanılması sebebiyle vehmettiren âyet ve hadislere gelince onlar, düşündüğümüz anlamda hakiki bir ta'lîl değildir. Âyeti kerimeye bakıyoruz : «Ben cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım.»[89], «Ve gökten tertemiz bir su indirdik ki, onunla ölü

(86) Abdulhakim'in şerhiyle beraber basılan Sâd'ın, 'Şerhu'l Merakıf'ına bkz. 11, 331, ayrıca Celaleddin Devrâni'nin şerhine bkz. 11, 206.
(87) Tâhâ, 50.
(88) A'lâ, 1 - 3.
(89) Zariyat, 56.

bir ülkeyi diriltelim ve onunla yarattığımız hayvanlardan ve insanlardan bir çoğunu sulayalım.»[90] Eğer birinci âyetteki ta'lil gerçek bir ta'lil olursa, bu, Allah'ın c.c. insanların O'na ibâdet etmesiyle ulûhiyetini tamamladığını söylememizi gerektirir. Yani Allah, ibâdet edilmeye ihtiyaç duymuş, onun için insanları yaratmış, olur. İkinci âyette ise, Allah bitki ve insanları sulamak vasıtasıyla memleketleri diriltmeye ihtiyaç duymuş, bunu gerçekleştirmek için de yağmur yağdırmaktan başka çâre bulamamış demek olur. Böyle bir düşüncenin, Allah için söz konusu edilemeyeceğini ise, çok açık bir şekilde biliyoruz. Allah Teâlâ hiçbir şeye muhtaç değildir. Sonra o, illet ve ma'lûlû yarattığı gibi; onların arasındaki illiyet ve sebebiyet bağını da, o meydana getirmiştir.

Bu âyetlerdeki ta'lil lâmı, yapmacık bir illeti ifade etmek içindir, yoksa gerçek illeti belirtmek için değildir. Gerçek illet, yani Allah'ın irâdesinin, insanın yaratılmasıyla alâkası ve ona. kendisine ibâdet etmeyi teklif etmesi, yine Allah'ın irâdesinin, yağmurun inişiyle ve yeryüzünün yeşermesiyle ilgisi, hep birincinin ikinciye illet olmasıyla — Allah'ın irâdesinin bunları yaratma eylemiyle — gerçekleşmiştir. İllet sadece Allah'ın kudreti ve dileğidir.

İşte bu anlam, ancak 'lâm-ı ta'lil' ve benzeri şeylerle ifâde edilebilir. Biz insanlar, eşyanın birbiriyle olan alâkalarını bu tür 'ta'lil' ve sebeplerle tasavvur etmeye alışkınız. Bunda bir mahzur da yoktur. Allah Teâlâ'nın yaratmasından ve eşyayı birbiri üzerinde düzmesinden bahsederken, 'ta'lil lâmını' kullanmamızda da beis yoktur. Asıl tehlikeli olan, 'lâmı ta'lil'in kullanılmış olmasından, Allah azze ve celle hakkında illeti beîse veya illeti ğâiyenin sabit olduğunu çıkarmamızdır.

⁂

Açıkladığımız şeylerin, tartışmasının yapılması ya da onların, ihtilâfa sebep olması kesinlikle mümkün değildir. Bütün Müslümanlar bu sözlerin içeriği üzerinde ittifak etmiş bulunmaktadır. Fakat bazı araştırıcılar, Allâh'ın c.c fiillerinde illeti ğâiyenin bir tarafa itilmesini hazmedememişlerdir. Zira böyle bir şey söylendiği takdirde, fiillerinin ve yaratmasının abes olmasını vehmettirecektir. Allâh'ın abes ile uğraşması ise Kur'an-ı Kerim'in sarih nasslarına göre imkânsızdır. Abe-

(90) Furkan, 49.

sin ortadan kalkması ise ancak yaratmasının, fiillerinin maslahata ve yararlı şeylere uygun olması illetiyle açıklanması halinde gerçekleşebilir. Onlar diyorlar ki : Birbirine uygun bir biçimde yaratılan, düzen ve tertip içinde olan bütün bu mahlûkâtı, nasıl böyle bir illetten yoksun olarak izâh edebiliriz?...

Bu sorunun cevabı ise : Abesi Allâh'ın fiillerinden uzaklaştırmak, onun fiillerinde illeti ğâiyeyi farz etmekle olmaz. Yoksa böyle bir şey yağmurdan kaçarken doluya tutulmaktan farklı bir iş olmaz. Bu fiillerde abesin ortadan kalkması, ancak o işlerin arkasında düzenli bir şekilde işleyen maslahatların, hikmetlerin bulunduğunu, fakat bunların ancak Allâh azze ve celle tarafından bilinebileceğini anlamakla, yanısıra bu maslahat ve hikmetlerin, O'nu bu işlere sevkeden illeti gâiyeler olmadığını kavramakla mümkün olur. Gerçek olan da budur zaten. Cenabı Allâh'ın iradesi, yaratmış olduğu mahlukatında, pek büyük hikmetlerin, maslahatların bulunmasını dilemiştir. Aslında o maslahatları, bu yaratıklar olmadan da gerçekleşebilirdi. Fakat O, kulların akıllarını bunların aracılığıyla uyarmak istemiş, kâinatta var olan apaçık düzen, nizam, intizam ve tertiple insanların, bu kâinatın bir yaratıcısı, bir müdebbiri olduğunu düşünmelerini, O'na iman etmelerini ve gönüllerinin O'nunla sükûnete varmasını temin etmek istemiştir. Aslında O, insanların kâinat üzerinde düşünmelerini, uygunluk, nizam ve intizamı görmelerinden önce de, ta baştan iman etmelerini sağlayabilir ve onların yapılarına imanı yerleştirebilirdi. Fakat yine kendisi, insanların, akıllarını çalıştırmaları ve düşünmeleri sonucu iman etmelerini, böylelikle çalışma ve kazançlarının neticesinde mükafat ya da cezaya müstahak olmalarını dilemiştir. Onları hiç yaratmayabilir ve hiçbir şeyle mükellef de tutmayabilirdi. Bunu yaptığı zaman, insanları yaratmadığından dolayı hiçbir şeyi eksik olmazdı. Hatta kâinatta varlık namına tek bir şeyi dahi yaratmasaydı da, durum değişmezdi. Fakat O, böyle istemiştir. O'nun kazasını önleyecek bir şey yoktur. Yaptığı şeyden dolayı hesaba çekilemez —işlerinde 'la yüsel'dir— Eğer her yaratığın yaratılış sırrını araştırmaya, sormaya kalkışır, iradesini yoklarsak; bu demektir ki, onları meydana getiren bir illeti ğaiye tayin ediyoruz. Artık oluşumun köklerinde bunları hep araştırıp dururuz. İşte bu, aksini ispatladığımız şeyin ta kendisidir.

Buna göre kâinatın yönteminde ve oluşunda bir illiyet sistemi üzere hareket ettiğine kuşku yoktur. Bu nizam ve intizam insanların zihinlerine uyarılarda bulunarak, evrenin bir yaratıcısı ve müdebbiri ol-

duğunu düşünmelerini temin etmektedir. İşte bu, görüldüğü gibi, Allah sübhanehu ve Teâlâ'nın fillerinde abesin varlığını ortadan kaldırmaktadır.

Açıklamamız, Allah'ın istediği bazı şeyleri meydana getirmek için başka mahluklarını kullandığı, onları araya koyduğu anlamına gelmez. Aksine ilkini ve sonunu vasıta yapan da O'dur. Sebepleri, müsebbebatı, neticeleri, mukaddimeleri, hikmetleri ve maslahatları yaratan da O'dur. Yarattıkları içinden bazılarını bu sebeplere göre tertip etse de, göstermelik ve izafi bir tertiptir.

Bu konuyu şimdiye kadar gördüğüm çok güzel bir kaç sözle bitirmek istiyorum. Onların üzerinde iyice düşünüldüğünde, şimdiye kadar söylediklerimizin özeti anlaşılmış olur. Allâme Mustafa Sabri, 'Mevkifu'l-Akl' adlı kitabında diyor ki :

«Allah'ın fiilleri, illeti ğaiye ve belli amaçlarla illetlenmediği zaman; anlaşma ve birleşmeden kaynaklanan abes işler olacağı iddiası ise, kuru vehimdir. Kaynağı, Allah'ı kendisiyle kıyasa kalkışanlardır. Yani Allah'ın fiillerini, illeti ğaiye ve müreccch bulunmadan hiç bir iş yapmayan insanın fiilleriyle denk tutanlardır. Bu illeti ğaiye ve müreccah'ı bilemediği an, Allah'ın fiilleri rastgele bir birleşme ve abes olacaktır. Onların bu kıyaslarında hata ettiklerini belirtmek için deriz ki : Allah Teâlâ tefekkür ve düşünmeye muhtaç değildir. Bunun yanında, illeti ğaiye ve müreccahlarla bütün hayatlarını düzenleyen, insanlardan akıl sahibi bulunanlar, yaptıkları işlerin sonuçlarını düşünmeye muhtaçtırlar. Allah'ın fiillerinden 'ta'lil'i kaldırmanın anlamı, o fiillerin, bunların üzerine dayanmadığını ifade eder. Çünkü bu, Allah'ın tenzih edilmesi gereken şeylerin sonuçlarını düşünenlerin vardığı bir tartışma neticesidir. Allah Teâlâ fiillerinin, bazı hikmet ve maslahatlardan uzak olmaması, bunlara dayanmamak şartiyle onlara yer vermiş olması, düşünceye ters değildir, fakat buna illeti ğaiye denmez. Çünkü illeti ğaiye, 'işi yapanın işini, zihninde onun üzerine kurduğu, onu yapmaya kalkışmadan üzerinde düşündüğü şeydir.' Buradan hareketle «hikmet, Allah'ın fiillerini takip eder diyebiliyoruz. Fakat Allah'ın fiilleri hikmeti takip eder diyemiyoruz...»

Sözünün devamında ise şöyle der : «Sözün özü şudur ki, Allah'ın fiilleri, Allah'tan sadır olduğunda, onların sonuçları üzerinde düşünmez. Fakat biz işlerimizin sonuçları üzerinde düşünürüz. Düşünmemek Allah Teâlâ'nın kemâli gereğidir. Bizim kemâlimiz ise düşünce ile gerçekleşir. O'nun gibi hiç bir varlık mevcut değildir. Eğer birisi itirazla sorarsa ki, «Allah Teâlâ düşünmeden fiillerinin sonuçlarını bi-

lir, bu bilgisiyle fiillerini illetlendirmiş olması mümkündür?» Biz de deriz ki: Cenab'ı Allah'ın işlerinin sonucunu ve amaçlarını bilmesi, fiillerini illetlendirdiği anlamına gelmez. Burada 'ta'lil'in gerçekleşebilmesi için, Allah Teâlâ'nın o işi yapmadan önce tasarlamış olması gereklidir. Bu ise fiillerin sonuçlarını düşünmekten başka bir şey değildir. Ki 'ta'lil'e inanan bir kişi, bunu inkâr etmeye güç yetiremeyecektir. Allah böyle bir şeyden münezzehtir. Burada reddettiğimiz şey, amaçlara göre ta'lil yapmaktır. Yoksa gayeleri ve ilmi inkâr etmek değildir. Bu ince farkı bizden öğrenmiş olun. Nasıl ki biz, onu, Allah'ın tevfikinden almış bulunuyoruz. Evet bizim beşer gözümüzle meseleye bakıldığında, Allah Teâlâ'nın bu fiilleri, sanki o gayelere göre yapılıyormuş gibi gözükmektedir. Yani: Eğer biz bu işleri yapsaydık, bunları izleyen gayeler, onlara illeti ğaiye olurlardı. Onun içindir ki, bu fiillerin, Allah'ın varlığına birer illeti ğaiye delili olmaları doğrudur. Bunun yanında, ortada Allah'ın fiillerine nispetle herhangi bir illet yoktur. Belki sadece amaçlar vardır. Fiiller onları takip eder ve o işleri yapanın ilmine, fiillerle gayeler arasındaki münasebetle işaret edilir.»[91]

3 — Allah'ın Üzerinde Yapması Gereken Zorunlu Bir Şey Yoktur. Eşyadaki Husün ve Kubuh İtibarîdir:

Bu başlığın üzerinde düşünüldüğü zaman, bunun, açıkladığımız hakikatlerin zorunlu neticesi olduğu idrak edilecektir.

Allah ile yarattığı herhangi bir şey arasında en küçük bir vasıtanın dahi olmadığı ortaya çıkınca, iradesinin yaratmayla ilgisi de belirlenince, yaratılan bütün varlıkların şekillenmesi ve arazları, ancak Allah Teâlâ'nın doğrudan yaratmasıyla var olduğu kabullenince; o zaman eşyanın 'husün ve kubuh' nâmına hiç bir damga (özde varolan bir damga) taşımayacağı ortaya çıkar. Yani, yaratılış ve tabiatleri gereği, kendilerinde var olan 'husün' ya da 'kubuh' ile damgalanmış olmaları mümkün olmaz.

Cenab-ı Allah'ın yaratıcılığı, tüm vasıflarıyla yarattığı bütün eşyayı kapsamına alması, O'nun eşyayı yarattığı gibi, husün ve kubuh'un anlamlarını da yaratmış olmasını, bu mana ile o eşyanın arasını birleştirmiş ve aralarında ilgi kurmuş olmasını da gerektirir.

Bu hakikatı kavradığımız zaman, husün ve kubuh meselesinin,

(91) Mevkif-ul Akli Vel-ilmi Vel Âlimi Min Rabbi-l Âlemin: 3/17

eşyanın zatiyle ilgili köklü temelleri olmadığını ve ondan hiçbir zaman kopmayı kabul etmeyen bir özellik taşımadığını da idrak edebiliriz. Husün ve kubuh meselesi, ancak Allah'ın hükümlerinden bir hükmü izleyen anlamdır. İşte husün ya da kubuh dediğimiz şey, bundan başka bir şey değildir. Eğer Allah dileseydi bunlar tersine döner, güzel olan bir şey çirkin olduğu gibi, çirkin olan birşey de güzel olurdu. Çünkü, her ikisi de, Allah'ın yaratması ve hükmüne bağlıdır. İşte bu; 'eşyadaki husün ve kubuh itibarîdir,' şeklindeki sözümüzle ifade etmek istediğimiz noktadır.

Cevap: Bu tür işlerdeki husün yahut kubuh, çeşitli alanlardan gelir ki, hepsi de itibarîdir. O, işlerin bizzat yapıları ve özlerinin dışından kaynaklanmaktadır. Doğru sözlü olmanın güzelliği, ya o sözü söyleyen adama yönelik bazı faydalara sebep oluşundan kaynaklanmaktadır, ya da o işe karşılık, kıyamet gününde sevap verileceğinden, yahut da insanın, karakter olarak doğru söyleyenlere saygı göstermek, yalan söyleyenlerden ise tiksinmek fıtratı üzerinde yaratılmış olmalarından kaynaklanmıştır. —Görüldüğü gibi— hepsi de doğruluğun özünden kaynaklanan sebepler değil, dıştan gelen etkilerdir. Bu demektir ki, Allah, önceleri olduğu gibi, şimdi de insanların tabiatlarını ve kişiliklerini değiştirmeye, doğruluğu sevmeye ilgi duymayacak ve yalandan tiksinmeyecek bir tînette yaratmaya kâdirdir. Adâletin genel prensipleri hakkında da meseleye bu şekilde yaklaşabiliriz. Adâleti güzel bir iş saymamız, düşüncemizin herkese hakkını vermeyi kapsamasından kaynaklanmaktadır. Bu hak kavramı ise, adâletin prensipleri ve özü dışında kalan bir illettir. Aynen onun gibi hakkın sahibine ulaşması, Allah Teâlâ'nın, insanları, hiç bir şekilde kurtulamayacağı ihtiyaçlarla ilgisi olacağı bir fıtrat üzere yaratmasından dolayı güzel sayılmıştır. Bundan dolayı bu onun hakkı olmuştur. Eğer Cenab-ı Allah, insanı başka fıtratta yaratıp, onu bunlara muhtaç etmeseydi ve onunla ilgisini koparsaydı, insan o ihtiyaçların peşine düşmeyecek, o da insanın hakkı olmaktan çıkacaktı. Dolaylı olarak o şeyin, o kişiye verilmesi adâlet olarak nitelendirilmeyeceği gibi, ona verilmemesi de zulüm olarak anlaşılmayacaktı.

Allah'ın eşya ile özellikleri arasında yaratmış olduğu bağlara çok alışkın olduğumuzdan, 'husün ve kubuh'un o eşyanın zâtına yerleştiğini, artık ondan kopmasının mümkün olamayacağını sanıyoruz.

Bu gerçeği etraflı olarak kavradığımızda, Allah'u Teâlâ'nın herhangi bir şeyi yaratması ve ona hükmetmesi hususunda mecbur olmadığını biliriz. Eğer, böyle bir mecburluk olduğunu düşünürsek zorun-

luluğun sebebi, en faziletli ve en yararlı şeyi yapmak, kabih ve fasit zararlı şeylerden uzak durmak zarureti olacaktır. Daha önceden öğrendiklerimize göre güzel şeyi güzel yapan, çirkin şeyi de çirkin yapan Allah Azze ve Celle'dir. Eşyaya bozuculuk vasfı veren de O'dur. O'nun nazarında hiçbir şey zatı itibariyle güzel ya da çirkin diye adlandırılmaz. Yaratılışta bütün eşya Allah'a nispetle aynıdır. Allah Teâlâ'nın, kendisine iteat edeni mükafatlandırmadan cezalandırması, kendisini inkar edeni de cezalandırmadan mükafatlandırması caizdir. Bu sözün hikmet ve maslahata aykırı olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü hikmet ve maslahatı yaratan da Allah Azze ve Celle'dir. O'nun işlerinden birinin maslahata aykırılıkla nitelendirilmesi düşünülemez.

Ancak, biz diyoruz ki Allah, Kur'an-ı Kerim'inde açık bir şekilde emrine uyanları lütuf ve merhametle mükafatlandıracağını vâdetmiştir Vâdini yerine getirmesi gereklidir. Çünkü O, kendisi, sözünde duracağını bize haber vermiş, doğru sözlülerin en doğrusu olduğunu bildirmiştir. Yine O, şeriatıyla doğruluğu güzel, yalancılığı çirkin bir şey kılmıştır.

Sözün özü : Allah Teâlâ bu âlemde dilediği şeyi yaratmış, onun parçalarını birbiriyle düzenli bir şekilde dizmiş, bazılarını güzel ve faydalı, bir kısmını da çirkin ve zararlı kılmıştır. Eğer O'nun bildirmesi olmasa, eşya ile özellikleri arasında ki, yaratma, tertip ve düzene sokma gibi birbirine uygun yaratması olmasaydı, güzellik ve çirkinlik sıfatlarını bilmemiz ya da kavramamız mümkün olmazdı.

Bu hakikat, O'ndan kaynaklanan üç gerçeği rahatça ortaya koymaktadır.

Birincisi : Eşya, özünde güzellik ve çirkinlik, yararlılık ve zararlılık niteliğinden uzaktır. Sonradan Allah bu eşyanın, bir kısmını şu boyayla, diğer kısmını bu boyayla boyamıştır. 'Eşyadaki husün ve kubuh itibarîdir, özle ilgili değildir' şeklindeki sözümüzün anlamı da budur.

İkincisi : Bu hakikat 'Allah çirkin ya da zararlı şeyi de yaratmıştır' şeklindeki sözümüzü doğrulamaktır.. Çünkü Allah, eşyada bazı muayyen özellikler yaratan, ya da insanın maslahatlarına aykırı düşen muayyen etkileri bulunan sonuçlara sevk eden, yahut onların mizacında o şeyden bir tiksinti yaratandır. Bunun anlamı ise, Allah'ın yarattığı kâinatın içinde çirkin şeyleri de yaratması demektir.

Üçüncüsü : Allah Teâlâ'nın kâinatta çirkin ve zararlı şeyleri yaratmış olması, Allah'ın, daha önceden belirttiğimiz, noksan sıfatların-

dan sayılmaz. Çünkü Allah'ın, sabit olan kemâl sıfatı gereği, dilediği şeyi yaratmasını hiçbir şeyin, herhangi bir güç yahut örf, ya da kanun olsun, engelleyememesi zorunlu olmuştur. O'nun varlıkları sınıflar halinde, güzel-çirkin, yararlı-zararlı şeklinde yaratması, kâmil sıfatının bir belirtisinden başka bir şey değildir. Kemal sıfatına aykırı olan ve noksanlığı gerektiren sıfat, O'nun çirkin bir şeyi kesbettiği veya nitelendiğini söylemektir. Bu ile o söz arasında büyük fark vardır. Kâinatta âcizliği yaratması, onun çeşitli alanlarda göze çarpması, Allah'ın zatı için bir eksiklik değildir. Eksiklik, Allah'ın âcizlikle nitelenmesidir. Yine Allah'ın, yalanı (bazı insanları niteleyici bir özellik olarak) yaratmış olması çirkin olamaz. Asıl çirkin olan şey, yarattığı bu yalana kendisinin katılmasıdır.[92] Bu yalanın, haddizatında aklın ölçülerinde çirkin olduğundan değil, — bunun yanlış olduğunu ispatlamıştık, — aksine yalanın, kulların maslahatlarıyle uyuşmayan mana ve gerçeklerden kaynaklanmış olması, Allah'ın onu şeriatiyle çirkin saymasından kaynaklanmaktadır. Öyle ise, Allah'ın c.c. o sıfatla nitelenmesi mümkün değildir. Bu konuda meseleyi kavramadan : «Allah, zulmü de şeriatiyle çirkin kılmıştır. Öyleyse onun zulümle nitelenmemesi gerekir. Yine Allah'a itaat edenin cezalandırılmaması, herhangi bir suç işlemedikleri halde musibetlere uğramamaları gerekir, demek doğru olmaz.»

Çünkü zulüm, başkasına ait olan bir şeyde, onun rızası olmadan tasarrufta bulunmaktır. İşte şeriatın çirkin gördüğü şey budur.

Allah'u Teâlâ'nın mahlukatıyla ilgili tasarrufları ise, hiçte öyle değildir. O'nun tasarrufu, mutlak iradesiyle mülkünde tasarruf etmekten başka bir şey olmadığı gibi, gizli de değildir. Zihninizdeki şüphe, Allah'ın zâtını nefsiniz ile mukayese etmeniz ve insan toplumunda geçerli olan ölçülere göre değerlendirmenizden kaynaklanıyor. İnsan örfünün boyun eğdiği bu kurallar, Allah'ın yaratması ve yapmasından ancak çok cüz'i bir parçadır. Bu yaratıkların, parçalarından birinin, herhangi bir durumda yaratıcının iradesine ve tasarruflarına hakim olması mümkün değildir.

Kâinatta gördüğümüz, pek çok insanın bela, musibet ve felaketlere uğraması, kendi aramızda 'zulüm' diye nitelendirdiğimiz pek çok olay, bizim bilmediğimiz hikmetler ve maslahatlara uygun olarak

(92) Çirkin şeylerin yaratılması ve kazanılması arasındaki farkı görmek, bu konuda geniş bilgiye vakıf olmak için Sadeddin Taftazani'nin 'Akâid' üzerindeki şerhine bakınız. Shf. 363

meydana gelmektedir. O hikmetlerin ve maslahatların bizim tarafımızdan bilinmesi ve müşahade edilmesi şart olmadığı gibi, o vakıanın meşru olmasının da, aklımıza uygun düşmesi ve rızamıza muvaffık olması da zorunlu değildir.

Bu hikmetlerin üzerinde durduğumuz zaman, karşımıza şu âyetler çıkmaktadır: «Biz sizi sınamak için şerre de hayra da müptela kılıyoruz. Ve (sonunda) bize döndürüleceksiniz»[93] «Biz sizi birbiriniz için bir sınama (vasıta) yaptık. (sizin bir kısmınızı, diğer bir kısmınızla denemekteyiz. Zenginleri fakirlere karşı davranışlariyle, Halkı, kendilerine gönderilen Peygamberlere karşı tutumlariyle; Mevki sahiplerini halka, güçsüzlere karşı muameleleriyle deniyoruz ki, bakalım) sabr ediyor musunuz? Rabb'in (her şeyi) görendir.»[94]

Bütün bu anlattıklarımıza göre aklın, yalnız başına, eşyadaki ilahi hikmetleri müşahede ettiği 'hüsün ve kubuh' ölçülerine göre tespit edemeyeceği ortaya çıkmaktadır.

Çünkü eşyada gördüğümüz 'husün, kubuh' sıfatları, bizzat bağlayıcı akli bir zaruret değildir ki, Allah'ın hükümleri ona tâbi olsun, Tam tersine o sıfat yüzeysel bir bağlılık, zihinsel bir tasavvurdur. Daha önceden zikrettiğimiz, eşyanın dış maslahatlarla bağlılığını sürekli müşâhede ettiğimizde, aralarında bir ilişki olduğunu sanıyoruz. Allah'ın hükmü bu maslahatlara uygun olarak gelmeyebilirdi de. Bunun içindir ki, Müslümanların çoğunluğu, Peygamber gönderilmeden önce herhangi bir teklif ve şeriatın olamayacağı, önceki peygamberlerin mesajından haberleri olmadığı gibi, Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'in a.v. Peygamber olarak gönderilişinden de haberdar olamayan, fetret devrinde yaşayan halkın mükellef olmadığı ve cezaya çarptırılmayacakları hususunda ittifak etmişlerdir. Bu görüşün delili şu ayet-i kerimedir: «Biz, elçi göndermedikçe (hiç bir kavme) azap edecek değiliz.»[95]

(93) Enbiyâ, 35.

(94) Furkan, 20.

(95) İsra, 15. Eşyadaki 'husün ve kubuh' sıfatlarının tümden yalnızca itibari olduğunu görmek ve geniş malumat sahibi olmak isteyenler, İmam-ı Gazali'nin konuyla ilgili olarak Mustesfâ'da yazdıklarına müracaat edebilirler. İmam orada, gerçekten son derece önemli ve parlak gelişmelerinden biri olarak saydıkları ve onunla övündükleri şartlı eylemin reddedilmesi nazariyesini gözler önüne koymuştur. Mustesfa'nın 1. Cilt 57. sayfasına bakınız.

Bu meselede de mutezile, ehli sünnet vel cemeat grubuna muhalefet etmiştir. Onlar eşyada, eşyanın özünden kaynaklanan aklî birer 'husün ve kubuh' olduğunu ileri sürerek, bunun gereği olarak Allah'ın hükümlerinin en güzel ve en yararlı şeyler üzerinde seyretmesinin zorunlu olduğunu, bunun, Allah üzerinde vacip olduğunu sanmışlardır. Aklın tek başına eşyadaki iyi ve kötüyü ayırt edebilecek güçte olduğunu, Allah'ın hükmünü tanıyabileceğini, bunun için peygamber gönderilsin-gönderilmesin, her akıl sahibinin mükellef olduğu kanaatine varmışlardır. Onlara göre, biraz önce verdiğimiz ayeti kerimede geçen «Resül» akıldır.

Mutezile, bu meseledeki düşüncesinden dolayı pek çok hataya düşmüştür. Bu meselede düştükleri hata kadar büyük bir düşünce çelişkisine, bir daha rastlamak mümkün değildir. Onlar bu sözleriyle, küfür uçurumunun kenarında olduklarını biliyorlardı. Onlarla küfür arasında şu söz kalmıştı: 'Kâinatın maslahatları, Allah'ın fiillerine ve şeriatine hükmedendir.' Bu söz, onların düşüncelerinin ve eşyaya, özünden olarak 'husün ve kubuh' hükmünü vermelerinin en tabii sonucudur. Ancak onlar, 'Allah üzerinde en faydalısını yapması gereklidir' dememişler, fakat 'kendiliğinden en iyisini yapması gerekir' demişlerdir. Onlar, Allah'ın dıştan zorlandığını kastetmeyerek, ancak, 'Allah'ta bulunan kemâl sıfatının bu zorunluluğun kaynağı olduğunu' belirtmişlerdir. Bu söz ise; güzel bir sözdür. Fakat bu söz, ilk plandaki hareket noktaları sayılan, eşyanın özünde baştan beri 'husün ve kubuh' sıfatlarının sabit olduğu ilkesiyle çelişmektedir.

4 — Allah'ın İradesi Karşısında İnsan İradesinin Rolü

Şimdi Allah Teala'nın iradesinin kamil ve mutlak olduğunu, bütün mümkinatla ilgi kurmaya elverişli olduğunu bildiğimize göre, yanısıra, insanın da bu mutlak iradenin yanında bir iradesi olduğunu nasıl düşünebiliriz? Aynı şekilde gözlem ve deney delilleriyle insanın irade sahibi olduğunu, hayatını, davranışlarını ve düşüncelerini çoğu zaman seçerek idare ettiğini de biliyoruz. Peki insandaki bu iradenin türü ve gerçekliliği, hatta Allah'ın iradesi yanındaki rolü nedir?

Cevap: Allah Azze ve Celle, insanı yarattığı an, onu iki çeşit hareket ve tasarrufla donatmıştır. Birincisinde insan, diğer varlıklardan farklılık göstermeyerek hayvanlar, bitkiler,cansız varlıklar ve gezegenler seviyesinde kalır. Zorunlu hareketler, kurulmuş aletler gibi

otomatik davranış ve görevler... Bunlarda insanın en ufak bir dilemesi ve rolü yoktur. Çoğalma ve onu takip eden güçlenme, ihtiyarlama ve zayıflama gibi devreler, doğum ve ölüm, açlık-tokluk, sevgi-tiksinme, korku-endişeye kapılma gibi değişik infialler vs.

İkinci şık hareket ve tasarruflara gelince; bunlar, Allah Teâlâ'nın, insanın fıtratına yerleştirdiği hayret verici bir sırdan neş'et eden tasarruflardır. Biz bu sırra, 'irade ve ihtiyar' adı veriyoruz. Allah Azze ve Celle'nin iradesi, insanın yapısında teklifin ekseni olacak, böyle gizli bir sırrı yerleştirmek istemiş ve onu insanın pek çok hareketlerinin kaynağı kılmıştır. İşte insan bu gizli sır ile özgür ve istediğini seçebilme kâibliyetini gösterebilmektedir.

Bu demektir ki, Allah iradesi, insan iradesinin dilemesini istemiş, dolayısıyle insana dilediği ve seçtiği bütün işleri yapabilme imkânı vermiştir. Bu durumda kişinin kendi özel iradesi yoluyla seçtiği bir şeyin, Allah'ın iradesine ters düşmesi düşünülemez. Çünkü insanın kendi iradesiyle seçtiği bir şeyi, Allah'ın istemediğini farz ettiğimiz zaman, bu düşüncemiz, Allah Teâlâ'nın insana vermiş olduğu o fiille ilgili yönelme iradesini dilememiş olduğunu ifade eder. Bu ise, Allah Teâlâ'nın, insanların irade sahibi olmasını dilemesi ve onda bu sırrı yaratmayı istemiş olması olgusuna terstir. Öyle ise bu, Allah Teâlâ'nın, insanın seçtiği bir işi dilememiş olması faraziyesinin çürük olduğunu ortaya koyar.

Bu gerçeği ortaya koymak için daha açık bir örnek vermeye çalışalım: Evde yanınızda bir hizmetçi var. Onun hizmetteki ve alışverişteki güvenlilik ve doğruluk derecesini öğrenmek istiyorsunuz. Bu amacınıza ulaşmak için adama, bir miktar para veriyor ve bazı ev ihtiyaçlarını alması için onu pazara gönderiyorsunuz. Hizmetçinin dilediği şekilde hareket edebilmesi için, peşine herhangi bir gözetleyici takmıyor ve onun tasarruflarını herhangi bir yolla daraltmıyor, aksine çerçeveyi geniş tutuyorsunuz.

Böyle yapmakla siz, adamın, neyi yapıp neyi terkettiği hususunda onun serbestçe hareket etmesini temin etmiş, düşüncesine ve vicdanının sesine kulak vermesini istemiş, hiçbir zorluğun etki etmediği bir irâde de serbest bırakmış olursunuz. Bu şekilde o kişinin iç yüzünü öğrenmeniz kolay olur. Eğer adam geri döndüğünde verdiğiniz emânete hıyanet etmiş ve parayı harcadığı halde en küçük bir şey bile almamışsa, o adamın hakkında öğrenmek istediğiniz şeyi, ortadaki, bu hakikat ile öğrenmiş olursunuz.[96] Adam görevini en üstün şekilde ya-

(96) Burada gözetilmesi gereken bir fark daha vardır: Allah-u Teâlâ, kulun iç yüzünü ve daha sonra seçeceği şeyleri halis iradesiyle dahi bilir.

parak geri döndüğünde ise, yine varmak istediğiniz neticeye bu şekilde ulaşmış olursunuz. Çünkü siz, o kişinin mutlak manada hür bir şekilde tasarrufta bulunmasını değil, ne olursa olsun işin sonucunu öğrenmek amacını taşıyordunuz. Artık sonucun beğendiğiniz ve sevdiğiniz şekilde, ya da aksi istikamette ortaya çıkması önemli değildir.

Verdiğimiz bu örneği anladıktan sonra, Allah'ın irâdesi yanında insan irâdesinin rolünün, efendisinin iradesi yanında hizmetçinin iradesi mesâbesinde olduğunu anlarsınız. **Elbette ki Allah'ın irâdesi daha yücedir.** İnsanın ihtiyarî tasarruflariyle ilgili irâdesi, Allah Teâlâ'nın irâdesi altında katlanmış durumdadır. Fakat bu zor ve zorlanma yoluyla (birinci kısımdaki irâde ile ilgili bulunan hareketler ve görevlerde olduğu gibi değil) olmamış, insanın yapısına irâde ve ihtiyar gücünün yerleştirilmesi yoluyla gerçekleşmiştir. Bundaki hikmet ise, bu irâde aracılığıyle istediğiniz şeyleri herhangi bir zorlanma ve kabalığa uğramadan yapabilmeniz ve hayatınızda asıl şahsiyetinizin ortaya çıkmasına yöneliktir. Tâ ki bununla Allah'ın mükâfat ya da cezasına ehliyet kazanasınız. Bu şekilde davranmanız, bunun için Allah'ın dilediği şeylerin dahilinde olacağı açıktır.

Böylece anlaşılır ki, Allah'ın mülkünde ancak O'nun istediği ve dilediği şey büyük olur. Fakat O'nun insana bir irâde ve dileme gücü vermesi, bu hakikatle çelişemez. Nasıl ki O'nun bütün eşyayı kuşatan ilmi insana vermiş olduğu cüz'î ilimle herhangi bir çelişme arzetmiyorsa aynen bu da öyledir.

Umarız ki tüm bunlardan sonra aklınıza şöyle bir soru gelecektir: Allah Teâlâ, kendisinin dilediği bir işi yaptığından dolayı, nasıl insanı cezalandırır?!.. Allah'ın insan için yasakladığı hayat şekli, nasıl olur da aynı zamanda Allah'ın dilediği bir şey olur?!..

Bu karışıklık sakınılması gereken bir yanlış düşüncenin ürünüdür. O da, dileme ile emretmenin aynı anlama geldiği, birisinin diğerini gerektirdiği saplantısıdır.

Bu değerlendirme de büyük bir hatadır. Daha önceki konularda gördük ki, kâinatta meydana gelen her şey, ancak O'nun irâdesiyle gerçekleşir. Yoksa kâinatta, Allah'ın meîşeti ve ihtiyarını aşan bir varlığın olması icap edecektir. O ise, Allah Teâlâ Azze ve Celle'nin münezzeh bulunduğu, zayıflık ve acizlik belirtilerinin en açığıdır. Ayrıca Allah'ın, kitabında şöyle dediğini de biliyoruz: «Fakat kulları için küfre razı olmaz. Ve eğer şükrederseniz sizin için ondan râzı olur.»[97]

Öyle ise daha önceden belirttiğimiz gibi, Ebu Cehl'in küfrü, Al-

(97) Zümer, 7.

lah'ın dilediği şeyler arasındadır. Fakat aynı iş, Allah'ın razı olduğu ve emrettiği şeylerin içine girmez. Çünkü bu konuda âyet-i kerimelerin açık delâletleri mevcuttur.

Daha önceden açıkladığımız hizmetçi misâlinde de bu hakikati vurgulayan noktalar vardır. Orada demiştik ki, 'siz hizmetçiye o parayı vermekle, onun dilediği şekilde, mutlak manada tasarruf etmesini dilemiyorsunuz, ancak ne olursa olsun sonucun ortaya çıkmasını amaçlıyorsunuz. Sonucun, sevdiğiniz ve râzı olduğunuz şekilde, ya da aksi isitkamette ortaya çıkması önemli değildir.' Bu hakikat, hepimizin şahsî tasarruflarında, tecrübelerimizde ve birbirimizle yaptığımız muamelelerde, her zaman yüzyüze olduğumuz bir olgudur. Ben bütün varlığımla, talebelerim arasında hiç birisinin, eğitimde başarısızlığa uğramasını ve sınıfta kalmasını istemem. Ancak; sene boyunca okumasını ve çalışmasını tekrar edip durduktan sonra, sene sonunda onun not durumunu bildirmek istediğim zaman, nihaî sonucu bildirirken yine irademin doğrultusunda hareket etmiş olurum. Çünkü bu hareketimle ben, ne olursa olsun, ister başarılı ister başarısız, durumu bildirmek istiyorum. Artık akıllı bir insanın, sene boyunca istediğim ve emrettiğim çalışma ile bu gün o öğrencinin durumunu belirtmem arasındaki isteğin birbiri ile çeliştiğini söylemesi mümkün olamaz.

Böylece, bir şeyi dilemenin onu emretmeyi ve istenen şeye razı olmayı gerektirmediğini öğrenmiş oluyoruz. Bu konu da, mu'tezilenin düştüğü hatalardan bir tanesidir. Onun için bu konudaki görüşleri, ileri-geri ve tutarsızdır.

Burada açıkladığımız şeyler üzerinde derinlemesine düşünen birisi, insanın bütün işlerinde ve ihtiyarî tasarruflarında, şaşmayan ilâhî irâdenin dâiresi içinde hareket ettiğini, kavrayacaktır. Aynı şekilde insanın, özgürce bu tasarruflarında istek sahibi olmasiyle, Allah'ın irâdesini geçemeyeceği, hakikati arasında en ufak bir çelişkinin bulunmadığı bilincine varacaktır. Meseleye yüzeysel yaklaşanların sandığı gibi: «İnsanın filleri Allah'ın iradesiyle meydana geldiği müddetçe, insanın, o fiillerde özgür olmadığı ve bir rolünün bulunmadığı» şeklinde olmadığı rahatlıkla anlaşılır. Gerçekten durum bu şekilde değildir; Ancak, eğer bu tez doğru olsa idi, daha önce verdiğimiz misâldeki imtihanı başaramayan talebenin, kendisini imtihan eden hocasına: «Ben sınıfta kalmaya mecburum, çünkü sen bu imtihanı yapmakla beni sınıfta bırakmayı amaçlıyorsun» sözünü de, doğru bulmamız gerekecektir. Aynı şekilde hizmetçi misâlinde hizmetlinin: «Sana karşı

yaptığım muamelelerde hainliğimin ortaya çıkması zorunluydu. Çünkü sen kendi irâdenin altında beni imtihan edebilmek için malını bana teslim ederek, beni kendi irademle serbest bırakıyorsun» şeklindeki sözünü de kabul etmek zorunda kalacaktık. Oysa akıllı bir insanın, böyle bir sözü söyleyeceği ya da dinleyeceği hiçbir şekilde mümkün değildir.

Bu hakikati açıklamak hususunda Allâme Sadeddin Taftazânî, Şerhu'l Akâid'in de diyor ki : «Allah'ın irâde ve ilmi genelleştirildikten sonra, insan için cebir ve zorlanma kaçınılmaz bir hal alır, çünkü ilim ve irâde sıfatları ya fiilin zorunlu olarak olmasıyla alakalı olurlar, o zaman vuku bulması mutlak gerekir. Ya da olmamasıyla alâkalı olurlar. O zaman da, olmaması kaçınılmaz bir hâl alır. Zorunluluk ve imkânsızlık durumlarında ihtiyarın olması ise, düşünülemez,» denirse deriz ki : Kulun kendi ihtiyarı o işi yapıp yapmayacağını bilir ve diler. Öyle ise çelişkili bir durum yoktur.»[98]

Eğer birisi derse ki, «bu söylediklerîniz güzel, anlaşılan ve ikna edici şeylerdir. Ancak Kur'an-ı Kerim'deki bir âyet, söylediğiniz şeyleri çürütmektedir. Çünkü âyeti kerime, insanın, Allah'ın izni ve dilemesi olmadığı müddetçe, hiç bir dileme ameliyesine sahip olamadığını ortaya koymaktadır. İşte âyet : «Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah bilendir, hikmet sahibidir.»[99] Cevap : Bu âyeti kerime, bahsettiğimiz konuyu destekleyen esas ve temel prensipten başka bir şey değildir. Ayet açık bir şekilde, insanın kendi yapısında var olan bir irâdenin sırrıyle dilediği işleri ve tasarrufları seçemeyeceğini, eğer Allah onun fıtratına böyle büyük bir sır yerleştirmemiş olsaydı, böyle bir işe gücünün yetemeyeceğini belirtmektedir ki, bu sabit olan açık bir şeydir. Meselâ ben, şu anda bu önemli konuları yazmak için zamanımı harcamayı tercih ediyorum. Fakat eğer Allah c.c. fazlu kereminden varlığıma, büyük bir sırrın üzerine kaim bulunan şu seçme hürriyetini yerleştirmeyi dilemeseydi, ben kendi başıma böyle büyük bir sırrı nereden elde edecektim?!.. Şimdi ise, Allah bana ikramda bulunmuş, ihtiyârî tasarruflarımda beni irâde sahibi kılmak istemiştir. Artık ben, dilediğini isteyebilen ve seçebilen bir varlık olmadım mı? Yaptığım işler irâdemin meyvesi değil midir? Aynı zamanda ilim ve yakîn ile kesin bir şekilde, yaptıklarımın bizzat ilâhi irâdenin dâiresinde olduğunu bilmiyor muyum?..

Allah'a yeminle söylüyorum ki, bu âyeti kerimeye yapışıp, arka-

(98) Şerhu'l-Akaid'in-Nesefiyye, s. 354.
(99) İnsan, 30.

sından Allah'ın insana bağışladığı akıldan sonraki en büyük bağışı söküp atmaya çalışan kişilerin hareketine son derece hayret ediyorum. Allah'ın bu bağışı ise, irâde ve seçebilme kudretidir!..

Onlar böyle bir çalışmaya gayret ederken, Allah Teâlâ'nın şu âyeti kerimelerine nasıl yorum getirdiklerini gerçekten bilmek isterdim : «Nefse ve onu şekillendirene,/Ona bozukluğunu ve korunmasını (isyânını ve itâatini) ilhâm edene andolsun ki :»[100], «Doğrusu biz insanı, halden hâle geçirdiğimiz karışık bir nutfeden yarattık da, onu işitici, görücü yaptık./Biz ona yolu gösterdik : (O) ya şükredici veyâ nankör olur.»[101]. «Biz ona vermedik mi : İki göz, /Bir dil, iki kulak?/ Ona iki tepe (iki hedef : hayır ve şer yolunu) gösterdik.»[102]

Burada konuyla ilgili açıklanması ve aydınlatılması gereken başka noktalar da vardır. Ancak bunu beşinci ve son mes'elede açıklamayı daha uygun görüyoruz. Şimdi o meseleye geçiyoruz.

5 — Kaza ve Kaderin Anlamları ve Onlara İman Etmenin Gereği

Kazâ ve kadere imân etme zarûreti iki delilden kaynaklanmaktadır :

Birincisi : Müslim'in rivâyet ettiği sahih hadistir : «İmân; Allah'a Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, âhiret gününe ve kaderin hayır ve şerrine inanmandır.»

İkincisi : Daha önceden açıkladığımız Allah'ın c.c. ilim ve kudret sıfatlarıyle nitelenmesi sonucudur. Kazâ, Allah'ın ilim ve irâde sıfatlarının subûtundan kaynaklanan yan bir mesele, kader de O'nun kudret sıfatının subûtundan neş'et eden başka bir konudur.

Kaza ve Kaderin Tarifi :

Kazâ : Allah'ın olacak her şeyi ezeldeki ilmiyle bilmesidir.

Kader : Eşya ile alâkalı ezelî ilmine uygun olarak, o şeyleri bilfiil icât etmesidir.

Bazıları bunun tam tersini ileri sürerek, kazânın tarifini kadere, kaderin tarifini ise kazaya mal etmişlerdir. Her iki tarifin de doğru olma ihtimali vardır ve bu konuda tartışmaya da gerek yoktur.

(100) Şems, 7-8.
(101) İnsan, 2-3.
(102) Beled, 8-10.

Kazâ ve kadere imân etmenin gerekli olmasının anlamı —Ehli sünnet ve'l-Cemeat'ın kabul ettiği gibi— mükellefin, üzerine Allah subhanehu ve Teâlâ'nın, kulların yaptığı bütün işleri ve diğer yaratıkların hepsi ile ilgili şeyleri, ileride olacağı biçimde, ezelde bildiğine imân etmesinin zorunlu olmasıdır. Aynı şekilde Allah'ın, onları yarattığı zaman, kendilerine has kadere göre ve daha önceden ilminde belirlenen biçimde yarattığına inanması da gereklidir.

Buradan, kazâ ve kaderin, bazı insanların zannettiği gibi, mutlak cebr'le hiçbir ilgisinin olmadığını öğreniyoruz. Çünkü Allah Subhanehu ve Teâlâ'nın (Ulûhiyetinin gereği olarak) kullarının ileride yapacağı muhtelif işleri bilmesi gereklidir. Mülkünde meydana gelecek ve oluşacak şeyleri de bilmesi icap eder. Yoksa bu, O'nun sözünü ettiğimiz sıfatlarında bir noksanlık olacaktır. Sonra bu işlerin Allah'ın ilmine uygun olarak meydana gelmesi de zorunludur. Öyle olmadığı takdirde ilmi cahilliğe dönüşecektir. Bu ise muhâldir.

Açıktır ki, bu anlattıklarımızın, bu fiillerin, sahipleri tarafından işlenirken zor ve zorlanmayla, ya da halis ihtiyâr ve iradeyle meydana gelişleriyle hiçbir ilgisi yoktur. İlmin, perdeleri açan bir sıfat olduğunu, özelliğinin de eşyânın üzerinde bulunduğu durumu, ya da ileride alacağı vaziyeti tespit edip aydınlatmak olduğu malumdur. Bu ise, cebr ve tahyirle hiç alâkası olmayan bir şeydir.

İmam-ı Nevevi r.a., sahihi Müslim üzerine yaptığı şerhinde kazâ ve kaderin, zikrettiğimiz tariflerini verdikten sonra diyor ki :

«Hattâbi diyor ki : Bazı insanlar, kazâ ve kaderin anlamını 'Allah'ın c.c. kulunu kazâsı ve takdir ettiği şeylere karşı zorlaması' şeklinde anlamaya çalışıyorlar, ya da öyle sanıyorlar. Fakat iş onların sandıkları gibi değildir. Bunun anlamı ancak, Allah Subhanehu ve Teâlâ'nın, kullarının sonradan kazanacakları ve onlardan sadır olacak şeyleri daha önceden ilmiyle bildiğini haber vermesi ve takdir etmesidir.»[103]

Hâfız ibn-i Hâcer de, Abdullah ibn-i Ömer'in İmân (Cibrîl) hadisi üzerindeki şerhinde, kazânın tarifiyle ilgili olarak diyor ki : «Kazâ, Allah'ın eşyânın üzerinde bulunduğu durumu daha önceden bilmesidir. Kader ise, eşyayı sözkonusu ilmine uygun olarak yaratmasıdır.»[104]

Bu mesele anlaşıldıktan sonra, birisinin şöyle bir soru sorması normal karşılanır : «Farzet ki, zikrettiğimiz gibi Allah'ın bilgisinin, eşyâ-

(103) Nevevî, Sahihi Müslim Şerhi, I, 154-155.

(104) Fethu'l-Mubin bi şerhi'l-Erbain s. 64, ayrıca Şerhu'l-Mevâkıf, II, 292 ve Sa'deddin Taftazâni'nin Akaid Şerhi'ne bakınız. s. 354.

nın üzerinde, bulunduğu durumu keşfetmekten öte hiçbir alâkasının olmadığını kabul edelim. Fakat Allah'ın, var olacakları, kazâsıyle (yani eşyanın var olması bilgisiyle) yaratması ve irâdesinin gereği olarak yarattığı eşyâ var oluyor, o zaman da sebebi o değil midir? Öyle ise, iş eninde sonunda zora ve zorlanmaya varmaktadır. Eğer bunun, 'ilim' sıfatı ile ilgisi yoksa da, yaratan ve irâde sıfatlarıyla alâkası vardır.»

Cevap : Her şey ancak Allah'ın c.c. yaratması ile icât olmakta ve biçimlenmektedir. Bu iş, elbetteki O'nun irâdesiyle tamamlanmaktadır. O meseleyi daha önce açıklamıştık. Zihninizdeki zorlanma ve cebr ile ilgili kuşkularınızı burada açıklayacağız. Önce yaratma konusuna sonra irâde konusuna temas edeceğiz.

Allah'ın yarattığı mahluklar iki kısma ayrılırlar :

Birinci kısım : Hiç birinde irâde gücü bulunmayan yaratıklar. Bunlar kâinatta zor ve zorunlulukla meydana gelen tüm varlıklardır. Gezegenlerin hareketi, mevsimlerin meydana gelişi, Ağaç, bitki ve insanın çoğalması, bu kısma örnek olarak verilir. İnsanın da, uyuma, uyanma, refleks, titreme ve ölüm gibi pek çok hareketleri ve (bedensel) görevlerle ilgili çalışmaları da, bu bölümde mutalaa edilir. Bu meselede bir diyeceğimiz yoktur. Çünkü bunda en ufak bir şüphe dahi yoktur. Özellikle insanın zorlandığı ve mecbur kılındığı hareketlerinde mükellef sayılmadığı ve bu davranışlarının herhangi bir mükâfat ve ceza ile ilgisinin bulunmadığını kavradığımız zaman konu tam bir kesinlik kazanır.

İkinci kısım : 'Kesb' sahibi mahluklardır. Bu sıfatla, sadece insan ihtiyarî kesb ve çalışması hasebiyle nitelendirilebilir. Yemek yeme, su içme ve okumaya yönelişleri gibi. Ayrıca insanın seçmiş olduğu bütün işleri ve davranışları bu bölümde mutalaa edilir. Asıl tartışma konusu ettiğimiz, işte bu bölümdür.

Herşeyden önce şunu bilmemiz lazımdır ki, insanın ihtiyarî fiilleri, Allah'ın c.c. yarattığı şeylerdendir. İnsanda okumaya yönelme ve ondan vazgeçme eylemini yaratan Allah'tır. Yine aynı şekilde insanın, bütün taat ve isyanlarını yaratan da O'dur. Bu durum, kesin aklî delillerle sabittir. Eğer insanın bu fiilleri, Allah'ın yaratması ve kudretiyle meydana gelmezse, o zaman Allah bütün kemal sıfatlarıyla nitelendirilmiş olmaz. Ve o fiil, mustakil bir etkiyle meydana gelmiş olur. Bu ise Allah için muhal olan bir şeydir. Bunu daha önceden, kesin naklî delillerle temellendirmiştik. Bu kesin delil «Her şeyi yarat-

mış, ona bir düzen vermiş, mukadderatını —kaabiliyetlerini, özelliklerini— tayin etmiştir»[105] Fiil ve davranışlar da şüphesiz eşya kavramı içindedir. Ehl-i Sünnet ve'l Cemeat'in tamamı bu görüştedir.

Ancak Allah'ın, insanın fiillerini yaratması, O'nu o fiillere zorladığı anlamına gelmez. İkisi arasında herhangi bir sebep-sonuç ilişkisi yoktur. Ancak bazı insanlar bu konuda yanılgıya düşmektedir. Çünkü insanın, herhangi bir fiil ile ilişkisi iki şeye mebnidir. O fiilin meydana gelişi (maddî ve manevî temellerinin yaratılması), sonra o fiile yönelmekle yapma işi, insan o işe yönelme ve kesbetme açısından irâde sahibidir ve serbesttir. Fakat o işi yaratma, bütün unsurlarını ve ilişkilerini meydana getirme açısından serbest değildir.

Bunu daha açık bir örnekle açıklamak için deriz ki; insanın eli içindeki kan, damar, sinir ve canlılığıyla onlardan meydana getirilen hareket etme gücü, Allah'ın c.c. yaratmasıyla oluşmuş şeylerdir. Aynı şekilde elin altında bulunan kağıdın şekli, özü ve özellikleri yine Allah'ın c.c. yaratmasıdır. Kalemdeki yazı yazma kabiliyeti de Allah'ın c.c. yaratma sıfatıyla ilgilidir.

Tüm bu unsurları bir araya getirerek kâğıdın üzerine belirli bir çizgi çizmek işi de şüphesiz yine Allah Teâlâ'nın kudreti ve iradesiyle oluşmaktadır.

İşte «Allah insan fiillerinin yaratıcısıdır» şeklindeki hükmümüzün anlamı budur.

Bütün bu unsurlar meydanda olduğu halde; kâğıdın üzerine bir çizgi çizmek sadece insana nispet edilebilir mi? Hayır. Allah Teâlâ'nın bütün bu unsurları yaratmış olması, insanın o çizgiyi çizdiğini ifade etmez. Bu, açık olan bir gerçektir. İnsanın bir şeyi yazabilmesi için yazma işine içinden azmetmesi gerekmekte ve iradesiyle o niyetini tatbike koymasına gerek vardır. O zaman Allah Teâlâ insanın eline verdiği güçle, sinir ve damarlara insanın niyetini gerçekleştirmesi için izin verir. Mürekkebe o ferdin istediği şekilde şekil verme, kâğıda da o hareketten etkilenme fırsatı verir. İşte bu şekilde, kâğıdın üzerinde yazma eylemi gerçekleşmiş olur. Bu anda insan 'yazan sıfatını' kazanır ve o iş Allah Teâlâ'nın yaratmasiyle meydana gelmiş olmasına rağmen; o insana nispet edilir. Öyleyse kastedilen azmetme, kazanma, insandan meydana gelmektedir (Bu eylemlerin hepsi de Allah'ın insana vermiş olduğu irade sırrıyle gerçekleşir.) Fiilin yaratılması, yakın ve uzak sebeplerinin meydana getirilmesi, Allah Teâlâ'mn kud-

(105) Furkan, 2.

retiyle meydana gelmektedir. İnsanın hesaba çekilmesi ve yargılanması, yalnızca eğilim ve kesbine karşılıktır. Vasıtaları, sebepleri ve bizzat o fiili yarattığının karşılığı olarak değildir.

Bu, yasal va sosyal yaşamımızda hepimizin bildiği bir gerçektir. Kişinin yargılanması, yalnızca o kişinin kesbetme keyfiyetine bağlıdır. O fiilin mustakil olan özüyle ilgili değildir. İnsanı arabasıyla ezip öldüren, fiiliyle yargılanmaz. Zira o bizzat o fiilin sahibi değildir. (Asıl katil arabadır) Adam kesbiyle muhakeme edilir. Bazı işçilere yolun ortasında bir çukur ve kuyu kazmak için emir veren birisi, bizzat ana caddeyi bozduğundan dolayı değil, aksine o fiili kesbettiğinden dolayı cezalandırılır. Aynı şekilde, hasta bir adamın yanında bulunan ilaç şişelerinin arasına, hariçten aldığı bir zehir şişesini katan, arkasından hastanın bilmeden o zehiri içmesiyle ölmesi üzerine, o kişiyargılanır ve aynı ceza ile cezalandırılır. İlacı içiren o kişi olmadığı halde o işi kesbettiğinden ve teşebbüs ettiğinden dolayı cezalandırılır. Cenab-ı Allah'ın da kullarını hesaba çekmesi ve yargılaması, bu kesb adı verilen şeye mebnidir. Yani içteki eğilimden işe teşebbüs etme eylemine kadarki eylemlerde, daha önceden Allah Teâlâ'nın yaratması ve kudretiyle eylemleri insanların eğilimlerine göre meydana gelmesini dilemesi vardır. Ta ki bu, ferdin eğilimlerinden meydana gelen mücerret deliller ortaya konsun.

Böylece, anlaşılmıştır ki, Allah Teâlâ'nın yaratma sıfatının ezelî ilminde, onların varlıklarını ilmiyle bilmiş olması arasındaki ilgi, bazılarının sandıkları gibi zor ve cebri gerektirmediği ortaya çıkıyor.

«Allah Teâlâ'nın bu yaratıklar ve fiillerin varlığını bilmiş olması, iradesinin de onlarla ilintisini zorunlu kılar» şeklindeki zanna gelince, mahlukatın birinci kısmında bu açık olarak bilinen bir gerçektir. İkinci kısım olan insanın ihtiyarına dayalı 'kesb sahibi mahluklar' ise, dördüncü meseledeki açıklamalarımızdan anlaşılmıştır ki, Allah'ın c.c. irâdesi, insanın fıtratına, irâde sırrını halk etmesiyle ilgilidir. Bu ise bilindiği gibi ilâhi irâdenin, insanın Allah tarafından kendisine bağışlanan irâdesi gereği, bazı işleri ve fiilleri seçmesini gerektirir. Fakat bu, kişinin seçme gücünün elinden alınması ve zorlanması anlamında değildir. Bunu da zorunlu kılmaz. Yoksa «Allah insana bazı fiilleri seçmesi için irâde sırrını bağışlamıştır» sözümüz ile «O irâdenin gereği, seçtiğin filler zorunlu ve cebrîdir» sözü arasında çelişki meydana gelir. Bu konuyu daha önce dördüncü meseleyi izah ederken etraflıca incelemiştik. Dileyen oraya tekrar baksın.

⁂

Bütün bunlardan sonra belki birisi, Allah c.c. Kur'an-ı Kerim'inde şöyle diyor, diyebilir : «Allah dileseydi, hepinizi doğru yola iletirdi»[106], «Rabbin isteseydi, yeryüzündekilerin hepsi mutlaka inanırdı. O halde sen mi insanları mü'min olmaları için zorlayacaksın?»[107] Kur'an'da bu anlamda başka âyetler de vardır. Bu âyetler insan irâdesinin Allah'ın kabzasmda esir olduğunu ortaya koymaktadır.»

Cevap : Sözkonusu ettiğimiz bu âyetlerin, araştırmaya çalıştığımız âyetlerle ilgisi yoktur. Bu âyetler kuşku, tartışma götürmeyen, başka müstakil bir gerçeği açıklamaktadır. Bu hakikat de, 'eğer Allah dileseydi bütün insanların toptan imanı seçmeleri ve hakikat kriterine uymalarını, lütfuyle bağışlayabilirdi. Şeytanların vesveselerine, arzu, heva ve heveslerine meyletmelerini engellemelerine yardımcı olabilirdi' gerçeğidir. Fakat Allah böyle yapmayı dilememiştir. Aksine insanı, kendisine çeken iki güç olan nefsin şehvetleri ile aklın tedbirleri arasında serbest bırakmayı dilemiştir. Tâ ki kendisine itaatte bulunanların gayretlerinde teklif ve cihât eylemi bariz olarak ortaya çıksın. Yoksa itaat üzere yürüyenlerin ve mücahitlerin, bu eylemlerine karşılık hiçbir mükâfat almaları düşünülemezdi. Çünkü o zaman cihât diye bir şeyden söz edilemezdi.

Âyetlerin ifâde etmek istediği hakikat budur işte. Bu hakikatın, temellendirmeye çalıştığımız insanın ihtiyarî tasarruflarında irâde sahibi ve muhayyer olduğu konusuyla ilgisi nedir?

Ancak; insanın elindeki irâdesinin, Allah'ın c.c. lûtuf ve azabının etkisinde kalabileceği gerçeğini de kavramamız gerekmektedir. Nice insanlar var ki Allah c.c. lûtfuyle, onun hayırlı şeylere rağbet etmesini temin ederek, hak yola doğru eğilim duymasına muvaffak etmiştir. Niceleri de vardır, dünyada Allah'ın azâbı onlara isâbet etmiş, irâdesinin kötülükten başka bir şey istememesini ve sürekli şekâvet yolundan başka bir yöne yönelmesini temin etmiştir. Ancak burada dahi bir incelik vardır. Mevlanın herkes için geçerli olan sünneti gereği, lütfunun da insan tarafından kesbedilen muayyen sebepleri olduğu gibi, Allah'ın bu cezâlandırmasının da insanın, fiil ve eylemlerinden kaynaklanan başka sebepleri vardır.

Ta yolunun başından beri, gerçeği gördüğünde ona karşı diretmeyeceğine ve Allah'ın kendisine bağışladığı aklını kullanmayı ihmâl etmemeye azm eden birisi, zamanla Allah'a imân ettiğinde, O'nun ilâh

(106) Nahl, 9.
(107) Yûnus, 99.

olduğunu, kendisinin de O'na kul olduğunu idrâk ettiği zaman — ihlâs ve samimiyetle — O'na doğru ellerini, zelilliğine rağmen, kaldırarak titrek bir gönül ve kırılmış bir umutla yalvarır. Yüzünü O'na dönerek bu hususta kendisine yardım etmesini, hükümlerine bağlanması için kendisini muvaffak kılmasını, rahmetinden gücüne güç katmasını diler. Anında Allah'ın lûtfu ve muhafazası adamın imdadına yetişir ve onun gücüne tevfikinden bir kat daha güç katar, kendisinin hidâyetinden, onun aklına bir akıl gücü daha katar. İrâdesine bir derece daha azimet ve ısrâr gücü ekler. Cenâbı Allah c.c. bu gibi insanlar hakkında buyuruyor ki: «Hidâyet bulanlara gelince, Allah onların hidâyetlerini artırmış ve onlara korunmalarını (kendilerini kötü sonuçtan koruyacakları vasıtaları) vermiştir»[108], «Allah, yola gelenlerin hidâyetlerini arttırır.»[109], «Onunla Allah, rızâsının peşinde gidenleri esenlik yollarına iletiyor ve onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarıp dosdoğru bir yola iletiyor»[110], «İnanıp iyi işler yapanlara gelince, imanlarından dolayı Rabb'leri onları altlarından ırmaklar akan nimet cennetlerine iletir.»[111]. Mühim olan, Allah'ın c.c., insanların gerçeği tanımak için samimi bir yönelişleri ve âcizliğini itiraf etmesini görmesidir. O'na yalvarması sebebiyle insana, Allah'ın ulûhiyetini kavraması ve O'nun ardından gelecek olan hakikati tanıması ve hakikate uygun hareket etmesi için ikinci bir aklî güç verdiğini bilmesidir.

Kim de, yolun tâ başından, haddi zatında hak olduğu halde başlangıçta ve hareket noktasında, olmaması gereken bir inatçılığa azmeder, kafasındaki aklın verilerine karşı vurdumduymaz bir tavır içine girer, hevâ ve heveslerinin, arzu ve şehvetlerinin dışında başka bir şeyin telkinlerine kulak asmayacağını hareket noktası olarak kabul ederse, sonra bu azmine, kendisine ilâhî hakikatlerden herhangi bir şey hatırlatılabilecek olunsa da, daha önceden bu hakikatleri dinlemek ve kabul etmemek için vardığı kararın bilincine vararak, onları anlamamada ısrar eder ve hakka karşı kulaklarını tıkarsa, işte bu tip insana karşı Allah'ın sünneti söyle cereyân etmektedir: 'Onların aklî sapıklık ve azgınlıklarını arttırmak, şehvet, hevâ ve heveslerinden kaynaklanan alevli ortamda irâdeleri eritmek, hatırlatıcıların vaazlarını ve Allah'ın, âlemlerdeki âyetlerinden daha fazla yüzçevirmelerini sağlamak' olmaktadır. Bunlar hakkında yüce Rabb'imiz buyuruyor

(108) Muhammed, 17.
(109) Meryem, 76.
(110) Mâide, 16.
(111) Yûnus, 9

ki: «Kendisine Rabb'inin âyetleri hatırlatıldığı halde; onlardan (öğüt almayıp) yüz çeviren ve ellerinin (yapıp) öne sürdüğü (günâhlarını, isyanları)nı unutandan daha zâlim kim olabilir? Biz onların kalpleri üzerine, onu anlamalarına engel olan örtüler, kulaklarının içine de ağırlık koymuşuz. Onları doğru yola çağırsan da bu halde aslâ doğru yola gelmezler (çünkü gerçeğe basîretlerini kapamışlardır.)»[112], «Yeryüzünde haksız yere büyüklenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar her âyeti görseler de yine Ona inanmazlar. Doğru yolu görseler, onu yol edinmezler, ama azgınlık yolunu görseler, onu yol edinirler.»[113], «(Allah) onunla birçoğunu saptırır ve yine onunla birçoğunu yola getirir. Onunla sâdece fasıkları saptırır.»[114], «Allah, doğru yola ilettikten sonra, sakınmaları gereken şeyleri kendilerine açıklamadıkça, bir toplumu saptıracak değildir.»[115].

İşte bu ilâhi sünnet, sözü edilen âyetlerin pratik tefsiridir: «Allah dilediğini sapıklık içinde bırakır, dilediğini yola iletir»[116], «Allah kimi sapıtırsa artık ona bir yol gösteren yoktur!»[117]. Yani hiçbir şeyin, Allah'ın, kâfirlerin en azılılarını ve dinden en uzak düşenlerini zorunlu olarak hidâyet sebepleriyle yola getirmesine engel olamadığı gibi, mü'min kullarının en salihlerinin kalbinde de sapıklık sebeplerini alevlendirmesine kimse karşı koyamaz. Fakat Cenabı Allah, (kendisinden bir fazilet ve ihsân olarak), insanlardan sapıklığın sebeplerine eğilim duymayan, hidâyet sebeplerine ve vasıtalarına karşı ilgisini kesmeyen kimseleri sapıttırmamayı, kendisinin emir ve tekliflerine müspet cevap vermeye azimli olan, O'nun yardımını ve desteğini almak için ubûdiyet elini uzatanlara, tevfik ve hidâyet sebeplerini yaklaştırmayı kendisi üzerine farz kılmıştır.

Hattâ salih âmellerden nice hasletler var ki, insanlığı ve fıtratı uyandığı anda sapık ve facîr kimseler tarafından işlenmekte, işte bu iyilik hareketlerinden dolayı, onu işleyen kimselerin kalbinde Allah'ın hidâyetine bir sebep oluşturmaktadır. Facir ve sapık insanın hayat mecrasının değişmesinde büyük bir etken olmaktadır.

Allah katında büyük günâhlardan nice hasletler de var ki, sâlih bir kul tarafından işlenirse, hiç önemsemeden o günâhı işlediği gibi,

(112) Kehf, 57.
(113) A'râf, 146.
(114) Bakara, 26.
(115) Tevbe, 115.
(116) Fâtır, 8.
(117) Ra'd, 33.

yaptığı işe pişmanlık duyması ve ondan tövbe etmesinin gerektiği bilincine de varmazsa, işte bu hareket de, Allah'ın azabına sebep olur. Kişinin ömrünün, başka bir hayat seyrine akmasına en büyük etken oluverir.

Nitekim Resûlullah aleyhis-selâtu ve's-selâm'ın, sahih olan hadisinde belirtmek istediği de budur: «Nefsim elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, sizden biriniz, cennet ehlinin amellerini işleye işleye kendisi ile cennet arasında ancak bir zira'lık mesâfe kalır. Yazgısı kendisine galebe çalar. Ondan sonra cehennem ehlinin amellerini işlemeye başlar ve cehenneme girer. Nefsim elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, sizden biriniz cehennem ehlinin amellerini işleye işleye kendisi ile cehennem arasında ancak bir zira'lık mesâfe kalır. Yazgısı kendisine galebe çalar. Ondan sonra cennet ehlinin amellerini işlemeye başlar ve cennete girer.»[118]

Son olarak değinmek istediğim bir şey vardır ki, bütün bu açıkladığımız şeylerin yanısıra, bugünkü mutasavvıf bazı insanların tekrarlayıp durdukları, mutasavvıfların meşhûrlarından bazı zevâtın kitaplarından nakledilen bir olguya da böylece açıklık getirmek amacındayız. Bu, ağızdan ağıza ve kitaptan kitaba nakledilen mesele şudur: «İnsan gerçekte ve hakikat noktai nazarında hiçbir şeye mâlik değildir. O, rüzgârın önündeki yapraktan farksızdır. Bütün işlerinde, çalışma ve eylemlerinde ilâhî hükmün kabzasındadır. İnsanların gördüğümüz dış görünüşleri, tavır ve davranışları, evet bunların hepsi Allah'ın kazâsının gölgelerinden başka bir şey değildir, ondan öteye geçemezler.» Bu sözleri tekrar ettikleri her yerde, sürekli şu âyeti kerime ile istişhâd — tanık getirme, delillendirme — etmeye çalıştıkları müşâhede edilmektedir: «(Ey Muhammed), attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı...»[119]

Bu söz — ve onun dayandığı temel düşünce — aslâ şeriatı mütahharamn kendisinden oluştuğu ilâhî haberlere, ilâhî ilme ve ona dayalı burhânların herhangi birine dayanmamaktadır. Ancak bu söz, (Mutasavvıfların sâlihleri katında) Allah'ın azameti hususunda şiddetli ve haddinden fazla düşündüklerinden kaynaklanan hallere istinâd etmektedir. İşte bu aşırı düşünce nedeniyle onlar dehşete kapılmakta ve o anda kendilerinden bazı saçmalıklar sudûr etmekte ve bu tür sözler sarfetmektedirler. Bu sözler, hakikat ölçüsünde akıllarının mu-

(118) Buhârî, Bed'ûl, Halk 6, Kader 1, 5, Cihad 77, Tevhid 28, Enbiya 1, Rikak 33, Müslim: Kader 1, 14, İman 179, - Ebu Davud: Sünnet 16, - İbni Mâce: Mukaddime 10, Vesâyâ 3, Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 382, II, 278, V, 335, VI, 107-8.

(119) Enfâl, 17.

hâkemesi sonucu varılan ilmi bir tahkik değildir. Ancak düşüncelerinden kaynaklanan dehşetin psikolojik bir ifâdesi ve duygularını saran bir bilincin dışa vurmasıdır. (Onların arkasından gittiklerini savunan bugünkü birtakım mutasavvıfların bu sözleri söylemeleri ise; kuru bir taklît ve hikâye etmekten öteye geçemez. Allah'a yemin olsun ki, eğer önceki mutasavvıflar, kendi hallerinden kaynaklanan bu sözlerinden dolayı ma'zûr olarak gösterilseler de, bugünkü mutasavvıfların kuru bir hikâye etme eylemi ile ma'zûr görülmeleri kesinlikle mümkün değildir.

Kaldı ki, sûfîlerin büyüklerinden, Radıyallahû anhüm, tasavvufi haller düzeyini aşanlar, kesinlikle bu sözler gibi en ufak bir şeyi ağızlarına almamışlardır. Onlar nassların zâhirinin delâlet ettiği şeylerin dışında müslümanlar tarafından kabul edilen ve uyulması gerektiği ifâde buyurulan ilmî burhânla sâbit olan şeylerin de dışında kalan görüş ve düşüncelere bağlanmamışlardır. Onlar, Allah onlardan râzı olsun, Allah Teâlâ'nın sözü olan «(Ey Muhammed), attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı...» âyeti kerimesini Allah'ın kendi elçisinin eli üzere icra ettiği harikulâde nevinden muayyen bir olaya işâret etmekten başka bir anlama çekmemişlerdir. Bu harikulâde olan muayyen olay ise, Resûlullah'ın a.v. Huneyn savaşında bir avuç kumu alarak, müşriklerin yüzlerine doğru serpmesinden başka bir şey değildir. İşte atılan bu kumlar, havada çoğalarak müşriklerin gözünü doldurmuştur. Âyeti Kerime, Hz. Peygamber'in a.v. müşriklere doğru attığı ve onların gözlerinde toptan meydana getirdiği etkiye ve hadisenin özüne uyarıda bulunmaktadır. Aslında bu olay, Allah'ın, Elçisine ve mü'minlere ikrâmını simgeleyen harikulâde bir olgudan başka bir şey değildir. Bu olayla, Allah'ın, insanların fıtratlarına yerleştirdiği irâde gücüyle yaptıkları, meydana getirdikleri diğer tasarrufları arasında ne ilgi vardır?..

Artık bu konuda daha uzun uzadıya açıklamalarda bulunmamız gerektiğini sanmıyorum.

Dördüncü Kısım

Ru'yetullah

Bu konu, Müslümanların cumhurunu teşkil eden gruplarla diğer bazı Müslüman fırkalar arasında tartışmaya sebep olan bir meseledir. Bu tartışma ve ihtilafın asıl sebebi ise bu konuda, diğer meselelerde olduğu gibi, kesin ve bağlayıcı bir — nasstan kaynaklanan — delillerin bulunmayışıdır. Onun içindir ki, bu konudaki ihtilaf ve ayrılıklar küfrü ve dinden çıkmayı gerektirmez. Ehli Sünnet ve'l-Cemaat'e — ki onlar Müslümanların cumhurunu teşkil etmektedir — muhalefet, Haktan yüz çevirmeyi ve fasıklığı zorunlu kılsa da, küfrü icap ettirmez.

Ru'yetullah konusunu üç açıdan ele almayı daha uygun buluyoruz :

Birincisi : Ru'yetullah konusunun akıl açısından câiz ya da imkânsız oluşunun araştırılması ve kesin bir hükme varılması.

İkincisi : Naklî deliller adını verdiğimiz nasslar, Ru'yetullahın âhiret gününde gerçekleşeceğini göstermekte midir?

Üçüncüsü : Şerî nasslar, Ru'yetullahın dünyada dahi meydana geldiğini ya da meydana gelişinin imkân dahilinde olduğunu ifade etmekte midir, değil midir?

Birinci Açıya Göre: Mutezileye göre akıl, kulların, Rabblerini görmelerini mümkün görmez. Aksine akıl, böyle bir işin mümkün olmayacağını gösterir. Aklın kesin hükmü budur. Müslümanların cumhurunu oluşturan Ehli Sünnet ve'l-Cemaat Mezhebi ise; böyle bir olayın vuku bulmasının mümkinattan olduğunda ittifak etmektedir. Bunlara göre akıl, kulların Rabblerini bu dünya gözleriyle görmelerini imkânsız olarak değerlendirmez, aksine bunun imkân dahilinde kaldığını belirler.

Mutezile mezhebinin ileri sürdüğü şüphenin hülasası : Görme olayı, ancak görülen şeyin şekil ve hiçiminin, göz bebeğinde şekillenmesiyle mümkündür. Olayın gerçekleşebilmesi için görülen şeyin, herhangi bir mekânda, muayyen bir yönde çakılıp kalmasını zorunlu kılar. Ancak bu durumda, o varlığa göz bebeğinin yönelmesi ve onu algılaması mümkün olur. Allah Teâlâ'nın da bir cisim olmadığı ve cihetlerden hiçbiri tarafından sınırlandırılamayacağı kesin ve yakînen bilinen bir vakıadır.

Ehli Sünnet ve'l-Cemaat'ın delili ise, 'görme olayı, Mutezilenin ileri sürdüğü gibi görülen şeyin göz bebeğinde şekillenmesi, göz bebeğinde bulunması gereken şartlar ve görülecek şeyde bulunmasını gerekli gördükleri şartların da ötesinde bir genellik arzetmektedir. Yani görme eylemi sırf bu şartların bulunmasına bağlı olarak gerçekleşmez. Daha değişik şart ve zamanlarda, değişik biçimlerde gerçekleşebilir.

Görme, Allah'ın istediği zaman ve şartlarda, istediği biçim ve şekillerde gerçekleşmesi mümkün olan bir eylemdir ki, onu insana bağışlayan, görmesini sağlayan da O'dur. Allah tarafından verilen bu güç sayesinde, bakılan şeyin, üzerinde bulunduğu hakiki mahiyetini müşâhede etmek mümkün olmaktadır.

Bugün, görmenin kendisiyle gerçekleştiği keyfiyet, ancak Allah'ın c.c. katında bulunan pek çok görme keyfiyetlerinden sadece bir tanesidir. Allah Teâlâ, istediği anda, bu değişik keyfiyetlerin her biriyle görme olayını gerçekleştirmeye ve onu tamamiyle tahakkuk ettirmeye kâdirdir. Buradan hareketle diyoruz ki : Allah Teâlâ'nın cisim olmamasına ve herhangi bir yönde olmamasına rağmen, sahih hadiste varid olduğu gibi, kullarına, dolunayın ondördüncü gecedeki parlak görünüşü biçiminde görünmesi mümkündür. Kulların O'nun zâtını kuşku götürmeyen gerçek bir manada görmeleri doğrudur. Bu görme olayı, inşallah bugün kaçınılmaz bulunan şartlara bağlı kalmadan gerçekleşecektir. Celal ed-Devvanî'nin dediği gibi : «Bugün meydana gelmiş bulunan yaratılış olayını idrâk etmemiz için gerekli bulunan şartların, ahiretteki yaratılış ve neş'ette de aynısıyla olması şart değildir.»[120].

İkinci Açıya Göre : Kulların Rabb'lerini görmelerine delalet eden Sem'î — Naklî — delillerin araştırılması. Mutezile sem'î deliller içinde, kulların Rabb'lerini göreceklerine dâir kesin bir delil bulunmadığı, aksine O'nun görülmesinin imkânsız olduğunu ortaya koyan hayli de-

(120) Şerhu Celaleddin ed-Devvani, II, 167.

liller bulunduğunu ileri sürer. Onların bu konudaki dayanakları, Allah Teâlâ'nın Mûsâ Aleyhis-Selâm'dan hikâye ettiği şu âyeti kerimedir: «Rabbim, bana (kendini) göster, sana bakayım!» dedi. (Rabbi buyurdu ki: «Sen beni göremezsin, fakat dağa bak, eğer o yerinde dururşa, sen de beni göreceksin!» Rabbi dağa görününce onu darmadağın etti ve Mûsâ da baygın düştü...»[121]. Onlar bu âyeti kerimeye dayanarak: Allah Hz. Musâ'nın görme isteğine ve sualine karşılık olarak: «Lenterani» — Sen beni göremezsin — buyurdu. Bu sözde, görmenin imkânsız olduğu açıktır. Ayrıca başka bir üslûpla da görmenin mümkün olmadığını sergiledi. O da, Allah'ı görme imkânını dağın yerinde durmasına bağlamasıdır. Halbuki Allah c.c. dağın yerinde durmayacağını, hallaç pamuğu gibi ufalanıp darmadağın olacağını biliyordu. Yani görme olayını, olması mümkün olmayan bir vakıaya bağlamış oldu. Dolayısıyla görme olayının da imkânsız olduğunu belirtmiş oldu. Bu anlamlandırmayı desteklemek ve güçlendirmek için Zemahşerî — Muteziledendir — ayette geçen «Lenterani» kavramını 'müebbed olumsuzluk' diye tefsir etmiştir ki, Ru'yetullah'ın hem dünyada hem de ahirette imkânsız olduğu, âyetin delaletiyle tamamlanmış olsun. Zemahşerî dışında «Len» edatını müebbed olumsuzluk olarak tefsir eden başka birisinin daha bulunduğunu sanmıyorum. Ru'yetullah'ın imkânsızlığına ayrıca şu âyetlerle de istidlal etmektedirler: «Gözler O'nu görmez. O gözleri görür, O latîf (gözle görülmez veya lûtuf sahibidir), herşeyi haber alandır»[122]. Derler ki: Allah Teâlâ, bu âyeti kerime ile, gözle idrâk edilmesinin mümkün olmadığını belirtmiş bulunmaktadır. Gözlerle idrak — algılama — ise görmekten ibarettir.

Ehli Sünnet ve'l-Cemaat'ın ekseriyeti ise; Ru'yetullah'ın vacip olduğunu ve sem'i delillerle sabit olduğunu savunmuşlardır. Bunu destekleyen pek çok sem'i delillerin dahi bulunduğunu ifade etmişlerdir. Aşağıya aldığımız ayeti kerimeler, bu konuda varid olan delillerin bir kısmını teşkil etmektedir: «Yüzler var ki, ışıl ışıl parlar Rabbine bakarlar.»[123]. «Hayır, doğrusu o gün onlar, Rabblerinden perdelenmişlerdir, (kalpleri paslandığı için O'nu göremezler. Halbuki mü'minler ahirette O'nu göreceklerdir.)[124]. Yani onlar ceza olarak Rabblerini göremeyeceklerdir. Bu da, Allah'ın salih kullarının, o gün O'nu göreceklerine delalet etmektedir. Resûlullah'ın a.v.Buhari tarafından rivâyet edilen sahih hadisinde belirtilen de, bu konuda ayrıca bir delil

(121) A'râf, 143.
(122) En'am, 103.
(123) Kıyame, 22, 23.
(124) Muaffifin, 15.

teşkil etmektedir : «Siz Rabbinizi dolunay günlerinde ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz.»[125]. Bu delillerin çok açık oluşundan dolayıdır ki, Sahabe, genel olarak ahirette Ru'yetullah'ın vuku bulacağı hususunda ittifak etmişlerdir.

Ayeti kerimede geçen «Lenterani» kavramına gelince, Ehli Sünnet ve'l-Cemaat, bu sözcüğün Mutezile'nin anlayışları hilafına Ru'yetullah'ın vukuuna delalet ettiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun da iki nedeni vardır :

Birincisi : Hz. Mûsâ, Ru'yetullah'ı, ancak, mümkün olduğunu, meydana gelmesi ve vuku bulması kabil olan bir olay olduğunu bildiğinden dolayı talep etmiş olabilir. O'nun bu gibi konularda yanlış bir düşünceye saplandığını ileri sürmek câiz değildir. Bu tür bir düşünce Peygamberlerin kemâl sıfatlarıyla, ismet sıfatlarıyla ve Allah'ın onlara ikramda bulunduğu ilim, ilham ve hakikatı tanıma gibi meziyetlerle bağdaşamaz.

İkincisi : Allah Teâlâ Ru'yetini, câiz bir şey olan dağın sakinleşmesine ve yerinde durması olayına bağlamıştır. Bu durma ve sakinleşme işi, haddi zatında mümkün olan, hatta zaruri olduğu ma'lum olan bir şeydir. Mümkün olan bir şeye bağlanan olayın da mümkün olması icap eder.[126] Zemahşeri'nin dediği gibi «Len» te'bîd —sonsuzluk— için değil, te'kîd —takviye etmek— içindir. Onun içindir ki «Ebeden» sözcüğüyle takyid edilmiş olarak getirilmiştir. Onun, sonsuzluk ifade ettiğini düşünsek bile, yine de bu sonsuzluk, dünyadaki sonsuzluk anlamına alınmak durumundadır. Bu ayeti kerime şu ayette belirtilen mefhumla aynı yapıyı arzetmiş olur : «Fakat (onlar) ellerinin yapıp öne sürdüğü işlerden dolayı ölümü asla istemezler...»[127]. Aynı isteğin sahipleri, kıyamet gününde azaptan kurtulmak için ölümü ve ölmeyi isteyeceklerdir.[128]

Bu deliller, gayet açık ve berrak bulunduğundan, Mutezilenin dışında kalan bütün müslümanlar, Allah'ın, salih kullarını kıyamet gününde Ru'yetullah ile şereflendireceğinde ittifak etmişlerdir. Onun içindir ki, Allah dostlarının, Cennet nimetlerinin çokluğu ve çeşitliliği yanında en büyük istekleri; Ru'yetullah olmuştur. Onlar dünyada yaşadıkları müddetçe, ahiret nimetlerinden sadece Ru'yetullah ile şerefyab olmayı en büyük arzu ve istek olarak kabul etmişlerdir.

(125) Buhari,
(126) el-Celal ed-Devvani, II, 166, er-Razi, el-Mesailu'l-Hamsûn, s. 372.
(127) Bakara, 95.
(128) el-Celal ed-Devvani, II, 181.

Rabi' (veya Rubeyy) r.a. zikreder ki, bir gün İmam-ı Şafiî'nin yanında idim. Dışarıdan yanına ellerinde bazı evrak bulunan birkaç kişi geldi. O'na şu âyeti kerimeyi soruyorlardı : «Hayır, doğrusu o gün onlar, Rabblerinden perdelenmişlerdir.»[129]. İmam-ı Şafiî, o evraklara şöyle yazdırdı : «Madem ki bazıları gazaba uğradıklarından O'nu görmekten engellenmişlerdir. Öyle ise O'nun rızasını kazananların, O'nu görecekleri buradan ortaya çıkmaktadır.» O'na dedim ki, «efendim, siz buna inanıyor musunuz?» Sualimi şöyle cevaplandırdı : «Allah'a yemin olsun ki, Muhammed bin İdris — Şafiî — kıyamet gününde Rabbini göreceğine kesinlikle inanmasaydı, dünyada O'na hiçbir ibadet ve kullukta bulunmazdı.»

Üçüncü Açıya Göre : Naklî deliller de, Ru'yetullah'ın mümkün olduğuna dair herhangi bir delilin bulunup bulunmadığı ya da dünyada herhangi bir insana böyle bir şeyin olması imkânı olup olmadığı konusunun araştırılması. Ehli Sünnet ve'l-Cemaat bu konuda ikiye ayrılmış bulunmaktadır :

Onlardan bir gruba göre Ru'yetullah, ancak ahirette meydana geleceği naklî delillerle sabit olan bir hakikattır. Ölümünden önce herhangi bir insanın, Ru'yetullah ile müşerref olması düşünülemediği gibi, nasslarm, bunun tam tersini ortaya koyduğunu kabul etmektedirler. Delil olarak Müslim'in Ubade bin Samitten rivayet ettiği merfu' hadiste Resulüllah'ın a.v. şu sözlerini ileri sürmektedirler : «Biliniz ki, siz ölmeden Rabb'inizi göremezsiniz»[130]. Sahabeden bu görüşün başını çeken Hz. Aişe'dir. Buhari ve başka hadis alimleri Mesruk'tan Hz. Aişe'nin bir sözünü naklederler : Mesruk Aişe'ye : «Aziz anacığım! Hz. Muhammed a.v. dünyada Rabbini görmüş müdür?» Bu soruya Hz. Aişe şu şekilde cevap vermiştir: «Senin biraz önceki sözlerinden tüylerim diken diken oldu. Üç şey var ki, kim size bu konularda ne derse yalan söylemiş olur :

1 — Kim Muhammed a.v. Rabbini gördü derse, yalan söylemiş olur. Sonra aşağıdaki ayetleri okudu : «Gözler O'nu görmez. O gözleri görür. O lâtif (gözle görülmez veya lûtuf sahibidir) her şeyi haber alandır»[131], «Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz. Ancak vahiyle (kulunun kalbinde dilediği düşünceyi doğurarak), yahut perde ar-

(129) Mutaffifin, 15.
(130) İbni Mâce : Fiten 33 (H No: 4077) — Ahmed b. Hanbel: Müsned, V. 324 Ubade b. Samitten değil, Ebu Umame'den.
(131) En'am, 103.

kasından konuşur, yahut bir elçi gönderip, iziniyle dilediğini vahyeder.»[132]

2 — Kim yarın ne olacağını biliyorum derse, yalan söylemiş olur. Böyle bir iddiada bulunanlara şu ayeti kerimeyi okuyunuz: «Hiç kimse yarın ne olacağını bilmez»[133].

3 — Kim Resûlullah'ın a.v. ilahî emir ve yasaklardan herhangi bir şey gizlediğini iddia ederse, o da yalan söylemiş olur. Ona da şu âyeti okuyun: «Ey Elçi, Rabb'inden sana indirileni duyur»[134]. Bunlara rağmen Resûlüllah a.v., Cibril'i a.s. bir-iki kere kendi — meleklik — suretinde görmüştür.»[135]

İkinci grup ise — ki, bunlar çoğunluğu temsil etmektedir — naklî delillerin, dünyada dahi Ru'yetullah'ın gerçekleşmesinin cevazına işaret ettiği kanısına varmışlardır. Bu görüşün sahabe arasında bayraktarlığını Abdullah b. Abbas yapmış, sahabenin cumhuru da O'nu desteklemiştir. Bu grubun başlıca delilleri; İsra ve Mirac hadisi ile şu ayeti kerimedir: «Sana gösterdiğimiz rüyayı ve Kur'anda lanetlenmiş ağacı, insanları(n imanını) sınama (aracı) yaptık.»[136]

Birinci grup, bu ayetle istidlalin doğruluğunu inkâr etmiştir. Delil olarak, (rüya) kavramının uykudaki görmelere mahsus olduğunu, gerçek manada görmek anlamında kullanılmadığını ileri sürmüşlerdir. Ancak bunun cevabı da yok değildir. Nitekim berikiler, rüya kavramının uykudaki görmeler için kullanıldığını kabul ettiklerini, fakat buna ek olarak aynı sözcüğün, hiçbir fark gözetilmeden uyanıkken ki görmeler için de kullanıldığını söylemişlerdir. Rüya kavramının uykudaki görmelerin yanında, uyanık haldeki görmelere de teşmil edildiğine şairin şu sözü delil teşkil etmektedir:

(132) Şûrâ, 51.

(133) Lokman, 34.

(134) Maide, 67.

(135) Buhârî: Tevhid, 4. 46, Bedü'l-Halk, 7, — Müslim: İman, 287, 289, — Tirmizi: Tefsir Sûre: 33/9-10, 53/1.

(136) İsrâ, 60. Burada işaret edilen rüya ya Mirac gecesi, Hz. Peygambere a.v. lûtfedilen müşahededir ki, Miracın uykuda olduğunu söyleyenler bunu rüya diye açıklamışlardır. Uyanıkken olduğunu söyleyenler ise, bu kelimeyi açıktan görme diye tefsir etmişlerdir. Buradaki rüya, Bedir'de Allah'ın Hz. Peygamber'e kâfirlerin sayısını az gösterdiği veya Hudeybiye yılında Hz. Peygamberin, Mekke'ye salimen girdiğini gördüğü rüya da olabilir. Fakat âyet Mekke'de indiğinden Mirac gecesindeki müşâhedeye işaret etmesi daha doğru görünmektedir. bkz. Süleyman Ateş, K. Kerim ve Yüce Meali, s. 287 — Çeviren.

Rüyaya — gördüğü şeye — tekbir getir, gönlünü titret,
Ahmaklığı olmayan yekvücut kalbine müjde et.

Onların delillerinden birisi de şudur ki, Allah Teâlâ'nın, bu rüyayı insanlara bir fitne yani imtihan ve deneyim vasıtası olarak adlandırmış bulunmasıdır. Rüyada görülen bir olayın insanlar için fitne veya imana sebep olması, pek makul bir olgu olarak karşılanamaz.

Sahabe arasında da mesele ihtilâflı olduğundan dolayı, bunun üzerine akide konusunda iki görüşten birini kesin olarak tercih etmeyi gerektiren bir şey mevcut değildir. Her ne kadar biz bu konuda sahabe cumhurunun ve Onlardan sonra gelen imamların, âlimlerin görüşlerini tercihe şayan görsek bile. Bu görüş de, Naklî delillerin dünyada dahi Ru'yetullah'ın imkân dahilinde olduğunu gösterdiği şeklinde özetlenebilir.

İşte «İLAHİYAT»la ilgili olarak bilinmesi gereken hakikatler bunlardan ibarettir. Bütün bu anlattıklarımız «KELİMEİ ŞEHADET»in birinci bölümü olan «LAİLAHE İLLALLAH» cümlesinde özetlenmiştir. Müslüman bir bireyin, müslümanlığını ve imanını tamamlayan kelimei şehadetin bir bölümünü, böylece izah ederek, bitirmiş bulunuyoruz.

Kelimei Şehadet'in ikinci bölümü olan «MUHAMMEDÜN RESULÜLLAH» ile ilgili konuları ve hakikatleri de «NÜBÜVVAT» bölümünde ele alacağız. Bundan sonra artık kelimei şehadetin ikinci bölümüne geçebiliriz.

İkinci Bölüm

N ü b ü v v â t

Giriş

Birinci Kısım :
Nubüvvet ve Risaletin Tetkiki ve Tanımları - Vahiy Gerçeği

İkinci Kısım :
Peygamberler ve Onlara İman Etmenin Keyfiyeti

Üçüncü Kısım :
Peygamberlerin Zaruri Sıfatları - Resûlullah'ın Evlilikleri ve Zeynep Binti Cahş ile Evliliği

Dördüncü Kısım :
Mucizelere İnanmanın Zarûreti ve Onlara Karşı İlmin Tutumu - Kur'an ve Din Ölçülerinde Mucize

Beşinci Kısım :
Peygamberlik Kesbî Değildir

Hâtime

Giriş

Allah'ın varlığıyla ilgili araştırmamızın nihayetine vardığımızda, aklın, kâinat için bir yaratıcının bulunduğuna ve oradaki düzen ve intizamı elinde bulundurduğuna imân etmekte en ufak bir tereddüt geçirmediğini gördük. Ayrıca bu yüce ve büyük olan yaratıcının sıfatlarını ve kendine has özelliklerini öğrenmiş olduk. Bundan sonra; artık bu varlık âleminde görevimizin ne olduğunu sormamamız mümkün olur mu?.. Bunu sorduğumuz da, herhangi bir görevimizin olmadığını ve herhangi bir şeye karşı, hiç bir mesuliyetimizin bulunmadığım tasavvur etmemiz mümkün olur mu?.. — Allah'ın varlığıyla ilgili araştırmamızda vardığımız, Allah'a iman etmenin gereği ve O'nun hüküm ve tedbir sahibi olduğuna dair kesin yargımızdan sonra — Herhangi bir akıl sahibi insan, dünyadaki görevinin ve durumunun hayvanlardan ve diğer akılsızlardan farksız olduğunu doğrulayabilir mi? Yeme, içme, giyinme, evlenme, çoğalma arasında dönüp durmamız, uzun ya da kısa belli bir zaman kesitini aştıktan sonra, yokluk ve ölümün kucağına atılıvermemiz ve ölüm tarafından yutulmamız düşünülebilir mi?!.. İnsanda bulunan ve onu diğer bütün varlıklardan üstün bir meziyete sahip kılan aklın, kâinattaki muhtelif durumları, en ince noktalarına varıncaya kadar, aydınlatması olgusunun, insanı diğer varlıklardan tesâdüf eseri ayırt eden kuru bir rastlantı olması ve bunun ötesinde herhangi bir şey ifade etmemesi nasıl doğru olabilir?

(Yaratıcının varlığına, îman merhalesine ulaştıkatn sonra) insanın, bu tür faraziyelerden birini düşünmesi mümkün değildir. Değil daha bu faraziyelere inanmak ve onları temel felsefe saymak. Zira bu adam akıllı ise; Allah'ın c.c. en yüce sıfatlarından bazılarının; O'nun, yaratıcılığında mükemmel bir yaratıcı, yaptığı her işinde ise kemâl sıfatına uygun olarak eksiklik ve çirkinlik olamayacağını öğrenmiş bulunmaktadır. Bu birbirine gayet uygun olan varlıkların, insanların eline gayet mükemmel bir şekilde — ğarip olan sırrın tesiriyle — verilmiş olması, insanın, hayretini gizleyemediği bütün bu olayların, enine-sonunda bir hiç olması ve amaçsız bir şekilde parçalanıp dağılmasından daha abes bir şey olabilir mi?!..

Allah'ın yaratmış olduğu bu kâinat içinde insanın, kendisini ilâhlaştırarak, zorbalaştırarak yaşamaya çalışması, Allah'ın başına bir hediye olarak armağan ettiği bu ilâhî emanetlerin sarhoşluğuyla yine insan olan kardeşinin hakkına tecâvüz etmesi, ölüm, zulüm ve diğer zorbalık ve taşkınlıklara başvurması doğru mudur? Diğer yandan aynı insan cinsinden bazı grupların, zalimlerin boyunduruğu altında ezilirken, sömürülürken ve işkenceye mâruz kalırken ve bu insanlar dünyadan sadece sıkıntı ve darlıktan başka hiç bir şey anlamazken, bunların karşısında bazılarının dünyada mutluluk, refah ve nîmetler içinde yaşamaları ne garip iştir. Bu iki adamın hayat hikâyesi ölüm gerçeğine ulaşınca sona erer. Düşünün, bunların arkasından hakkı sahibine ulaştıracak, adaleti zulüm ve zorbalığın üstüne çıkaracak herhangi bir dönemin olmaması nasıl mümkün olur? Seyirciler karşısında oyun sergileyen bir tiyatro grubunun, birinci sahneyi sergiledikten sonra perdeyi kapatıp, olaylar paramparça ve dağınık bir biçimde olduğu halde, bölüm arasında, yarım bir halde bırakarak ve o haliyle anlaşılması ve yorumunun yapılması mümkün olmadığı halde; bu konuda düşüncelerin tam harekete geçtiği, sinirlerin gerginleştiği bir ortamda, yani seyircilerin, sergilenen oyun ve yazarının amacını ve ana fikrini öğrenmek arzusunu tam duydukları bir sırada, sergilenen oyunun sona erdirildiği görülmüş bir şey midir?!

İnsanlardan akıl sahibi bir çocuk dahi, kendi okulunda bu şekilde bir oyunun sahnelenmesini uygun görmez. Öyleyse herşeyi mükemmel yaratan ve her işten haberdar olan Allah'ın, bu koskoca kâinat kıssasını, bir çocuğun bile yapmaktan uzak durduğu acâip bir çirkinlikle sergilemiş olması nasıl düşünülebilir?!

Kâinat hakkında uzun uzadıya düşündükten sonra; 'bu varlıkların arkasında muhakkak dışarıdan etki eden bir güç sahibi vardır' hükmüne varan, bu fikrinin arkasından da her hangi bir araştırma yapmadan durabilen, daha sonra hâla hevâ ve hevesinin istediği doğrultuda yürüyen ve ona göre davranışta bulunan bir insanın (deli değilse) yaptığından daha garip bir şey görmedim!!..

Bu olayı tipik bir örnekle açıklamaya çalışalım : Gece karanlığı çöktüğü zaman bir dağın ortasındaki mağaraya sığınan, orada bir ateş yakarak mağaranın enini, boyunu, tabanını, tavanını gözden geçiren bir adamın durumunu düşünelim: Adam mağaranın içinde etrafına bakındığında, ortada üzerinde yeni yenilmiş etler bulunan kemikler gördüğü halde, başını sallayarak der ki : «Burada yırtıcı bir hayvanın bulunması ve burayı in olarak kullanması gerekir.» Sonra

kendi kendine bu düşünceden vazgeçerek ve ileri görüşlülüğünü de itham altında bırakarak, artık gerisini düşünmez ve araştırma işine de son verir. Toprağın üzerine sırt üstü yatarak derin bir rahatlık içinde gözlerini kapatıp uykuya dalar!!..

Kâinatın arkasında herhangi bir dış kuvvetin bulunduğuna hâlâ inanmamış birisi, belki de mâzur sayılabilir. Çünkü o adam, henüz hidâyet yolunu seçmediğinden dolayı mâzur sayılmasa da, o hayatın derinliklerinde yüzüstü yuvarlanıp gitmeye müstehak olur. Fakat kâinatın dışındaki kuvvetin varlığını idrâk etmiş birinin (her düşünen aklın anlayabileceği gibi), bu idrâkinin kendisini yeni bir düşüncenin oluşması için uzun bir yolun eşiğine getirmesi zorunludur. Bu noktaya gelen birisinin de, var gücüyle ciddiyet, dikkat ve uyanıklığı üzerine yoluna devam etmesi kaçınılmazdır.

(Bu haricî kuvvet) seni yaratmış ve bu kâinatı da yaratmıştır!.. Öyle ise bu kuvvet emrettiği zaman O'nun karşısında yumuşaman ve O'nun, senin üzerindeki hâkim gücünün sahasını düşünmen gerekmez mi?.. Peki bu kuvvete karşı herhangi bir mesuliyetinin olmadığını kesin delillerle ortaya koyuncaya ve uzun uzadıya araştırarak gönül rahatlığına varıncaya kadar titizlikle araştırman gerekmez mi? O kuvvetin karşısında herhangi bir şeyden mesul olmadığını nasıl tasarlayabiliyorsun? (Halbuki sen düşünce ve akıl sırrı ile desteklenen tek varlıksın.) Buna rağmen görüyorsun ki, senin gibi ve senden daha küçük olan her yaratık, kendisine ait, belli olan sorumluluğunu kavramış, ona yönelmiş, onu yerine getirmek için vargücüyle çalışmakta ve herhangi bir bıkkınlık ve usanç göstermemektedir?!..

Bu büyük gerçeği açıklamak ve vurgulamak için Allah c.c. bize yönelik hitâbında, Allah Teâlâ'nın, 'insanı boşu boşuna yaratmış olmasının, bir kaç günlük dünya hayatını sürdürdükten sonra ölüp gitmesinin mümkün olamayacağı' uyarısında bulunmuş; bu açık olan hakikate karşı akılları korkutmak maksadiyle tekrar tekrar uyarılarda bulunmuştur :

«Bizim, sizi boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize getirilmeyeceğinizi mi sandınız? Hakk olan Allah, pek yücedir. O'ndan başka ilâh yoktur. O (Bütün kâinatı kuşatan, kâinatın hayat kaynağı olan) kerim Arş'ın sahibidir.»[137]

«Biz göğü, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyuncak (iş, eğlence) olarak yaratmadık. Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, kendi

(137) Mü'minûn, 115-116.

katımızdan (şânımıza yaraşır bir eğlence) edinirdik. Yapacak olsaydık, böyle yapardık.»[138]

Allah'a c.c. imandan sonra bu hakikati kavrayan birisinin, bundan böyle yüce olan yaratıcısına karşı görevini ve sorumluluğunu araştırması ve bu konuda gayet ciddi olması gerekmektedir. Çünkü Allah, insanı yarattığı mahlûklarından rastgele bir mahlûk olarak değil, aksine bütün yaratıkların efendisi olarak yaratmış ve pek çok varlığın ipini ve dizginini onun eline vermiştir. Tâ ki böylece kâinattaki önemli vazifesini kavrasın ve onu yerine getirsin. Bütün bu varlıklarla beraber o vazifesini en mükemmel bir şekilde yerine getirerek ve onların bütünlüğü içinde de tüm işlerini ve ödevlerini yerine getirebilsin.

Fakat insan, vazifesini uzun uzadıya, sürekli yerine getiren bir varlık değildir. Allah c.c., mahlûkatı içinden seçmiş olduğu bu seçkin varlığa, zaman zaman peygamberler göndererek emirlerini ve yasaklarını tebliğ ettirmiştir. Allah'ın hükümlerini ve kanunlarını onlara uygulatmış, sürekli olarak onlara, ölümden sonra kendilerini bekleyen başka bir hayatın olduğunu hatırlatmış, dünyada elde ettikleri hayır ve şer bütün şeylere karşı hesaba çekileceklerini ve ona göre ceza ya da mükâfat alacaklarını hatırlatmıştır.

Şimdi bu Resûller ve Nebiler hakkında bir araştırma yapmaya çalışalım. Kendileriyle gönderilmiş oldukları şeyler, kendilerinin doğruluğuna ve kendileriyle gönderilen şeylerin doğruluğuna dâir ilmî delilleri zikrederek, kendisinden destek aldıkları müeyyideleri ortaya koymaya çalışalım. Böylelikle insanın boynuna yüklenmiş bulunan sorumluluğun ne olduğunu daha açık bir şekilde öğrenip, bu sorumluluğun sâbit olduğuna dâir yakîni delili ve ona bağlanmamızın zarûretini idrâk etmiş oluruz inşaallah.

Bu konuda aşağıdaki meseleleri incelemeye çalışacağız :

Birinci olarak — Nübüvvet ve risâletin anlamlarını tetkîk etme ve her ikisini de tarif etme.

İkinci olarak — Allah Teâlâ'nın gönderdiği peygamberler ve onlara îmânın zarûreti.

Üçüncü olarak — Peygamberin sıfatları ve husûsiyetleri.

Dördüncü olarak — Mucizeler, tarifi, onlara îman etmenin zarûreti, akıl ve ilmin onlara karşı durumu.

Beşinci olarak — Peygamberlik, çalışma ve mânevî mertebeleri aşmakla elde edilen bir şey değildir.

(138) Enbiya, 16-17.

İkinci Bölüm

Birinci Kısım

Nübuvvet ve Risâletin Tetkiki ve Tanımları

Nübûvvet : Nebe' kökünden alınma bir kavramdır. Nebe' de, haber anlamındadır. Manası: Allah'ın vahiy yoluyla, seçtiği kullarına haberinin ulaşmasıdır. Öyle ise bu kavram, Peygamber ile Yaratıcı arasındaki alâkayı açıklamaktadır. Bu alâka da Vahiy ve haber verme olayı ile ilgilidir.

Risâlet : Allah'ın kullarından birini, başkalarına hüküm ya da şeriatını tebliğ etmekle mükellef tutmasıdır. Öyle ise bu kavram, Peygamber ile diğer insanlar arasındaki ilgiyi açıklamaktadır. O da gönderme ve elçilik alâkasıdır.

Peygamberin durumunu, Allah c.c. ile Peygamber arasındaki ilgi açısından ele aldığımız zaman, bu olaya nübûvvet adı verilir. Peygamber ile insanlar arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda ise, risâlet denilen kavram ortaya çıkar.

Burada, üzerinde kesinlikle ittifak edilen kati gerçeklerin alanına girmeyen içtihâdî bir araştırma konusu vardır ki, bu da âlimler arasında bazı ayrılıklara neden olmuştur. O ihtilâf konusu : Nebi ve Resûl kavramları, aynı anlama gelen iki kavram mıdır; yoksa her birinin alanı ve sahası daha değişik olup, bir insanın nebî olduğu halde resûl olmaması düşünülebilir mi meselesidir?

Bazı âlimlere göre bu iki kavram eş anlamlıdır, tek bir varlığı ifâde ederler. Her Nebi aynı zamanda bir Resûldür ve her Resûl, Nebi olarak da adlandırılır. Ancak vazife ve görevlerine değişik açılardan yaklaşıldığında, Peygamberle insanlar arasındaki ilişki ele alındığı zaman, bu Peygambere Resûl adı verilir. Aynı Peygamberin, Allah ile ilişkisi ele alındığında bu sefer Nebî diye adlandırılır. Bu görüşe katılanlardan birisi, Malikî mezhebinden Kadı Iyâz ve başkalarıdır.

Çoğunluk ise, Resûl ve Nebi kavramları arasında umûm - husûs ilişkisi bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre Nebi, tebliğle mükellef olsun olmasın, Allah'tan Vahiy yoluyle herhangi bir emir alan kimsedir. Eğer ona bir hukuk sistemi veya kitap göndererek insanlara tebliğ etmesi emredilirse o Peygamber, aynı zamanda Resûl olur. Buna göre her Resûl aynı zamanda Nebîdir de. Çünkü insanlara karşı risâlet — elçilik — görevini yürütmekte, Allah'tan gelen Nübüvvetin bir bölümünü oluşturur. Ancak her Nebî, Resûl de değildir. Çünkü icâbında kişiye vahyedilmiş olduğu halde, tebliğ ile yükümlü tutulmaması da mümkündür, olabilir.[139]

Her iki grubun da, kendisine göre Kitap ve Sünnetten delilleri vardır. Bu konuda onların delillerini sergilememizin ve meseleyi daha da uzatarak ikisinden birini tercih etmeye yeltenmemizin hiç de gereği yoktur. Çünkü daha önceden de belirttiğimiz gibi, konu kesinlik arz etmemekte ve dinin kesin meseleleri, zarûratı arasında yer almamakta, aksine ihtimâl dahilindeki içtihâdî, tâli meselelerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Buna göre biz, Nebi ve Resûl kavramlarını şöyle tarif ediyoruz: «Onlar, Allah'ın kendilerine Cibril vasıtasıyla vahyettiği şeyleri, insanların hepsine ya da belli bir topluluğa ileten, ulaştıran, tebliğ eden kimselerdir. Eğer Allah onlara herhangi bir şeyi vahyeder de, onun tebliğ edilmesini emretmezse, onlar bu durumda yalnız Nebi olurlar.»

Müslümanların toptan olarak, içeriği üzerinde ittifak ettiği ve biraz sonra arzedeceğimiz gibi, kesin delillerle desteklenen bu tarif üzerinde düşündüğümüzde aşağıdaki hakikatleri kavrarız.

Birinci olarak: Burada kasdettiğimiz vahiy, ilhâm ve şuur altı olaylarını kapsamadığı gibi, sezgi ve firâset adı verilen şeylerin de dışında bir olgudur. İnsanların günlük konuşmalarında ve ıstılahlarında vahiy, bütün bunlar için kullanılsa da hiçbir şey değişmez. Bu konuyu yakında etraflıca inceleyeceğiz.

İkinci olarak: Bu vahyin başlangıcı, ancak tam bir uyanıklık anında gerçekleşebilir. Öyle Rü'ya ve düşlerin, Peygamberliğin temel taşı sayılan Nübûvvet ya da ilâhi vahiyle herhangi bir ilişkisi yoktur. Nübûvvetin delilleri tam olarak gerçekleştikten sonra, Peygamberlerin rüyâları da, uyanık oldukları halde aldıkları vahiylerle çelişmez ya da reddedilmezse, vahiy olarak değerlendirilir.

(139) Celâl ed-Devvâni'nin 'Şerhu'l-Akâidi'l-Adudiye'si üzerine el-Mercâni'nin yapmış olduğu haşiye'ye ve diğer Akâid kitaplarına bakınız.

Bu meselede, araştırmanın en küçük ihtimâl ve tartışmaya sebep olacak bir yanı yoktur (çünkü bu araştırıcı daha önce Allah c.c. varlığına inanmış bulunuyordu.) Bunun içindir ki, «ilâhî risâlet» kavramının içeriği, bütün müslüman gruplar ve cemaatler arasında kesin hatlarla belirlenmiş ve üzerinde ittifak edilmiştir. Bu olguya inanmak, Allah'a c.c. îmânın tam olarak gerçekleşmesi için vazgeçilmez temel prensiplerden birisidir. Çünkü bu olay Kitap ve Sünnetten pek çok kat'î ve kesin delillerle sabit olmuş bulunmaktadır.

Bütün bunlardan sonra, Nebî ve Vahiy kavramlarına, Kitap ve Sünnetten kesin delillere dayandırılan, İslâm akidesi hakkında yazılan hükümlerinde yakîn ifâde eden esaslara dayanan kitaplarda verilen tanımlara muhalif, çağdaş ve modern anlamlar yüklendiğine rastlanıldığında, bunun arkasında oldukça çirkin bir desisenin olduğu, ya da onu söyleyen veya yazanın fena şekilde imân zaafına uğradığı, yâhut da İslâmın en açık gerçeklerini bile bilemeyecek kadar katmerli bir cahillikten başka bir şey olmadığı muhakkaktır.

Bu hakikatı kavradıktan sonra, Muhammed Abduh'un icât ettiği acâip Peygamber tanımına şaşmayacak ve ona aldanmayacaksınız. Allâme Üstâd Mustafâ Sabri, Celâl ed-Devvânî'nin Akâidu'l-Adudiye üzerindeki şerhine yaptığı ta'liklerinin üçüncü sayfasında diyor ki: «Ben derim ki: Bazan Nebî kavramı, ilim ve âmel olarak, yaratılışındaki fıtrat üzerinde yürüyen insan olarak tarif edilmiştir. Öyle ki bu adam ancak hakkı bilir ve ancak hakkı, hikmetin gereği olarak, işler. Bu da fıtratla gerçekleşir. Yani bu konuda düşünmeye ve araştırmaya ihtiyaç duymaz, sadece ilâhî ta'lim ve terbiye ile yürür. Eğer o kişi aynı zamanda, yaratılışında kendisinin üzerinde bulunduğu fıtrata, diğer insanları da çağırırsa, Resûl de olmuş demektir.»[140] Nübüvvetin bu şekilde acâip bir hâle sokulmuş olması, bunun üzerinde daha fazla söz etmemizin gereksizliğini ortaya koymaktadır. Kitap ve sünnetin açık bir şekilde temellendirdiği, Ehli Sünnet ve'l-Cemaat'ın üzerinde söz birliğine varmış olduğu Nübüvvet kavramını daha önceden verdiğimizden, bu adamın Nübüvvet kavramını tarif ederken fıtrat kavramını kullanmasının ne gereği vardı, bunun sırrı ve hikmeti neydi diye araştırmamıza hiç de lüzum yoktur. Peygamberin tarifinde, bir temel prensip yerinde kullanılan ve bütün Müslümanların üzerinde birleştikleri «Vahiy» kavramını kaldırarak, yerine «fıtrat» sözcüğünü koymuş olması elbetteki yadırganması gereken bir olaydır.

(140) Bkz. Üstâd Mustafa Sabri, Mevkifu'l-Akli ve'l-İlmi ve'l-Âlim min Rabb'il-Âlemin IV, 40.

Buna rağmen Resûlullah'ın a.v. hayâtındaki «Vahiy Gerçeği» üzerinde de kısaca durmak istiyoruz. Taki bununla, olayın üzerinde düşündüğünüzde, mulhid —zındık—ların ve dinde kuşkular yaratmayı meslek edinenlerin, ne ölçüde bu olguyu tahlil etmeye çalıştıklarını, ne gibi yanlışlık ve saplantılara düştüklerini müşâhede edebilesiniz. En kolay ve basit alanlarda bile, çalışmalarında bilimci araştırma yolundan uzaklaştıklarını, Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberliğini itiraf etmekten kaçındıkları müddetçe ne denli vehim, tahmin ve sezgilere teslim olduklarını görebilirsiniz.

Bu araştırmanın ve gerçekliğinin üzerinde düşünmeniz, İslâm Akidesi düşmanlarının eğilim, şaşırtma ve kurnazlıklarını kavramanız için sizden, sadece sâf aklî özgürlüğünüzü muhafaza etmenizi, hevâ, heves, çirkin emel ve başkalarına körü körüne bağlılıktan kurtulmanızı diliyoruz.

Vahiy Gerçeği:

Vahiy: Nübüvvet ve Risâlet kavramlarının, hakikati ile ayakta durduğu ilk ve temel esastır. Onun için Vahiy, bütün gayble ilgili haberlerin, akide ve hukukla ilgili hükümlerin birinci kaynağıdır. Çünkü «Vahiy hakikatı», kendi kafasına, görüş ve düşüncesine, aklına göre kanun yapan insanla, herhangi bir eksiklik ve fazlalığa, ya da değiştirmeye meydan vermeden, Rabbinden aldığını, olduğu gibi tebliğ eden insan arasında tek ayırıcı, tek hakimdir.

Bunun için İslâm düşmanları, Resûlullah'ın a.v. hayatında cereyan etmiş olan Vahiy konusunu işlemeye çok önem verirler. Onun hakikâtını örtbas etmek ve onunla, ilhâm, psikolojik sezgi, hatta sâra olayları arasında bir ilgi kurarak, onların aralarında bazı ipuçları elde etmek için zorlu bir düşünsel çaba içine girip, konuyu saptırmak ve zorlamalarla amaçladıkları sonuçlara varmaya çalışırlar. Çünkü onlar, Hz. Muhammed'in a.v. Allah'ın katından getirmiş bulunduğu bütün şeylere müslümanların kesin bilgi ve imânlarının kaynağının, «Vahiy» konusu olduğunu biliyorlar. Eğer onlar vahiy hakikatı hususunda en ufak bir şüphe ve kuşku oluşturmaya muvaffak olurlarsa, artık ondan kaynaklanan bütün akâit ve hükümler üzerinde istedikleri gibi düşünme imkânı bulacaklardır. Böyle bir durumda onlar, Hz. Muhammed'in a.v. çağrıda bulunduğu 'bütün temel prensip ve huku-

ki hükümleri, bizzat kendi düşüncesinin mahsûlü olarak ortaya attığı şeklinde özetlenebilen bir akıl yürütmeye zemin hazırlamış olacaklardır.

Fikir savaşını meslek edinenler, belirledikleri amaçlarına varmak için «Vahiy gerçeğini» te'vil etmeye, bu alanda tarihçilerin ve Sünneti Seniyyenin sahih kitapları tarafından rivâyet edilen mahiyetinden uzaklaştırmaya çalışıyorlar. Aynı şekilde onu ortada olan hakiki mahiyetinden de tecrit etmeye yelteniyorlar. Temel amaçlarını gerçekleştirmek için, her biri kendi düşüncesine ve aklına yatan bir yöntem takip ederek, acâip düşünsel zorlamalarla birtakım bilimler ortaya koymayı deniyorlar.

Onlardan bazıları, Hz. Muhammed'in a.v. sürekli düşündüğü ve bunun zamanla kendisine tesir ederek şuuru altında gizlendiği, «devamlı, tedrici bir keşifle bu düşünceleri, zamanla putçuluğun kökünü kazıyarak, bir düşünce ve akîde sistemi olarak ortaya çıktı» diye bir yargıda bulunurken, bazıları bunu da aşarak «O'nun Kur'an-ı ve İslâmın Genel Prensiplerini Râhip Bahîrâ'dan aldığını» ortaya koymaya çalışırlar. Bir kısmı da var ki, bu her iki görüşü de ret ederek işin ne öyle ne böyle olmadığını, Hz. Muhammed'in a.v. sinir hastası olduğunu ve 'sârâ' hastalığına yakalanmış bulunduğunu ileri sürerler.[141]

Akıl sahibi bir insanın bu hükümler karşısında, hemen onlardan, vahiy ve onun gerçekliği hakkında ileri sürdükleri düşüncelerini ispatlamak için dayandıkları bilimsel burhanları ortaya koymalarını istemesinin en tabiî hakkı olacağına inanıyorum. Özellikle, bilindiği gibi, onlar sürekli, dini araştırmalarımızı sadece akîde esaslarına dayandırdığımız, bilimsel verilerle desteklemediğimiz ithamında bulunarak bizi tenkit edip dururlar. Peki şimdi soruyoruz: Araştırmalarınızda bilimsellik nerede? Hatta araştırmalarınızda bilim süsü nerede?!..

Biz de diyoruz ki: Hz. Muhammed'in a.v. hayatındaki vahiy kavramının kaynağı, Kur'ân-ı Kerim, sîret va sahih sünnetlerle bize nakledilen haberdir. Eğer bu kavram, sözünü ettiğimiz kaynaklardan bize kadar ulaşmamış bulunsaydı, «Vahiy» kavramının, düşüncelerimizde ve İslâm düşmanlarının düşüncelerinde en küçük bir biçimde tasavvur edilmesi düşünülemez, onun için de, o konuyla ilgili herhangi bir araştırma olmadığı gibi, ne biz müslümanların katında, ne de diğerleri nezdinde teorilerden herhangi biriyle, ya da rastgele bir anlamda tefsir edilmesi, izâh edilmesi mümkün olmazdı.

(141) Bkz. Hâdıru'l-Âlemi'l-İslâmi, I, 28 ve 39

Sözlerimizin anlamı şudur : Anlaşılsın, anlaşılmasın Hz. Muhammed'e a.v. gelen «vahiy», müsteşrikler, İslâm düşmanları ve onların arkasında yürüyenler de dahil olmak üzere, bütün araştırıcıların üzerinde sözbirliğine vardıkları ve ittifakla kabul ettikleri bir konudur. Bu konuda tam bir birliğin oluşmasının asıl sebebi Tarîh delilidir. Kur'an'ı Kerim, sahih sünnet ve Sireti Nebeviye'nin vesikasıyla temsil edilen tarihin delâleti... Bütün bu tarihi belgelerin başında, Sahihi Buhâri ve başkaları tarafından rivâyet edilen 'vahyin başlangıcı' kıssası gelir.

Şurada belirttiğimiz bu söz, kuşku götürmeyecek kadar açık olduğuna göre; «Vahiy olgusu»nun üzerinde durarak açıklamamız için, bu tarihsel kaynakları araştırmamız icâbeder. O zaman açıklık ve berraklıkla anlamının ortaya çıktığını görürüz. «Vahiy» kavramının Resûlullah'ın a.v. hayatında müphem — gizli — bir olay olduğunu ispatlamak için bu tarihsel belgeleri ve sağlam nakilleri kullanmamız, arkasından aynı tarihsel belge ve sağlam nakillerin vahiy olgusunu açıkladığı ve etrafındaki kuşkuları dağıttığı safhada onlardan vazgeçmemiz, kesinlikle aklın kabul edeceği bir davranış olamaz.

Az çok düşünce kaabiliyetini kullanan birisi, araştırma yapan adamın şu iki yoldan birini seçmesi gerektiğini rahatlıkla kavrar : Ya tarihin bu konudaki bütün dediklerini, belgelerini bir tarafa itecek, bize kadar varid olan nassların tamamını ret edecektir. O zaman da, sözü edilen kişinin, Resûlullah'ın a.v. hayatında «Vahiy» diye bir kavramdan söz etmesi asla doğru olmaz. Çünkü o zaman Resûlullah'ın hayatında vahiy diye bir kavramın olmadığı farz edilmektedir. Ya da, tarihin bu konudaki dediklerine güvenecek ve onları inkâr etmeye güç yetiremeyecektir. O zaman da adam, tarihin bütün belgelerine kulak asmak, nassların ortaya koyduğu her hakikat ve vakıayı kabul etmek zorunda kalacaktır.

Onun için burada hakikatın sınırını aşmadan ve fazla mübâlağaya kaçmadan şöyle dememiz doğru olacaktır : «Kur'an-ı Kerime, sünnet ve siretin nasslarına dayanarak, onların içinden mücerret manada «Vahiy» kavramını çekip alan, içinde bulunduğu siyak, sîbâkı, onu açıklayan diğer nassları nazarı itibara almayan, böylece tarihi belgelerin ve nassların birlikte ortaya koyduğu anlam ve manadan koparak, ona canlarının istediği mana ve te'villeri yüklemeye çalışanlar; evet, bu kendisini bilmez herifler, sadece bilimle çelişmiyorlar, en açık ve rahatlıkla kabul edilen konularda bile, akılları da karşılarına alarak çelişmekte ve onun ayak altına alınmasında bir sakınca görmüyorlar!!..

Resûlullah'ın a.v. hayatındaki «Vahiy» gerçeğinin, kesin nasslar tarafından açıklanması ve tefsîrleriyle (ki bunların başında Vahyin başlangıcı hadisi gelmektedir), müsteşriklerin ve İslâm düşmanlarının acâip, hayâlî çalışma ve değerlendirmelerini karşılaştırdığımızda görüyoruz ki, bunların ileri sürdüğü görüş ve açıklamaları bir akıl sahibinin ileri sürmüş olabilmesini düşünemiyoruz.. Bu adamlarınki ancak Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberliğini kabul etmekten kaçıştan başka bir şey değildir. Sözü edilen nasslara başvurulduğu zaman açıkça ve net bir biçimde hikmeti ilâhiyenin berraklığı kendiliğinden ortaya çıkacak ve vahyin, İmâm Buhârî ve başkasının rivayet ettiği sahih hadiste anlatıldığı biçimde, Resûlullah'a a.v. inmeye başladığı hükmüne varılacağı görülecektir.

Bir düşünün, Resûlullah a.v. neden ilk vahiy sırasında Cibrîl'i bizzat gözleriyle gördü. Halbuki, ona perde arkasından vahyedilmesi de imkân dahilinde idi?

Neden Cenâb-ı Allah Resûlullah'ın a.v. kalbine korku ve hayret vererek vahyin hakikatini ilk etapta açıklamadı? Halbuki Allah Teâlâ'nın elçisine olan sevgisi ve onu korumasının gereği, onun kalbine serinlik ve hoşnutluk vermesini, kalbini sükûnete ulaştırarak korku ve titremesini engellemesini gerektirmez miydi? İlk etapta Resûlullah, kendisine gelenin Allah tarafından gönderilen bir melek olduğunu bilemeyerek, neden onun cinlerin vasıtasıyle sahnelenen bir düzmece olmasından korktu?

Bu olaydan sonra uzun bir müddet vahiy ne diye kesildi? Peygamber efendimiz a.v. bunun tesiriyle çok üzülmüş hatta — İmâm-ı Buhâri'nin rivayet ettiği gibi — bazen dağlardaki uçurumların kenarına gelerek intihar etmek istemiştir.

Bütün bu soruların, vahyin başlangıcı ve biçimiyle ilgili olarak sorulmaları gayet normaldir. Bunlara cevap verirken, çok açık ve değerli hikmetlerin ortaya çıktığını, göreceğiz. Bunların üzerinde düşündüğümüzde şu gerçeklerle yüzyüze geliyoruz : Hür düşünce sahibi birisi, bu açık olan hakikat karşısında, kesinlik ifâde eden, bilimsel yöntemin üzerinde temellendirilen apaçık gerçeği görecek, fikir savaşını sanat edinenlerin aralarına düşmekten ve onların çürük temeller üzerine oturtulan hayal mahsulü düşüncelerinden etkilenmekten kurtulacaktır.

Hz. Muhammed a.v. Hira mağarasında iken, birdenbire önüne Cibril çıkıvermiştir. Hz. Muhammed onu gözleriyle gördüğü zaman Cibrîl 'oku' diye emretmiştir. Bu hakikatın ortaya çıkışıyle vahiy gerçeğinin, insanın psikolojik durumundan kaynaklanan kişisel ve ruhî bir

durum olmadığı, insanın psikolojik durumu ve kişisel benliğiyle hiçbir alâkası bulunmayan, dışarıdan kaynaklanan bir gerçeği karşılamak ve kabul etmekten ibaret olduğu anlaşılır. Meleğin Onu üç kere sıkması ve tekrar bırakması, her defasında 'oku' demiş olması, o, dıştan gelen şeyi karşılamayı desteklediği gibi, onun hayal mahsulü ve içten kaynaklanan bir bilinç meselesi olduğunu söyleyenlerin düşüncesini son derece kesin bir şekilde reddeder.

Resûlullah, gördükleri ve işittikleri şeylere karşı korku ve heyecana kapılarak mağaradaki halvetini yarıda kesti, hızlı bir şekilde eve döndüğünde kalbi tir-tir titriyordu. İşte bu olay, düşünen her akıl sahibine Resûlullah'ın a.v., ileride insanları çağıracağı ve bütün dünyaya yaymaya çalışacağı risâlete âşık olmadığını tüm berraklığıyle sergileyecektir. Vahiy gerçeğinin de, Resûlullah'a indiği zaman, alışılmış ve beklenen bir şey olmadığı, hatta düşünce ve hatırından bile geçmediği, aksine hayatında ilk olarak ve tesirli bir olay olarak ortaya çıktığı, daha önceden hiç meydana gelmeyen bu olayla, risâletin başlamış olduğu kabul edilecektir.

Bu durumun, kendi kendine düşünme ve akıl yürütme yoluyla — sürekli tedricî keşif yoluyla — kendisine bir düşünce oluşturarak ona çağırmaya îman eden bireylerin durumundan farklı olduğu kuşkusuzdur...

İlham, ruhî aydınlanma, yüce düşünceler, psikolojik haller hiç bir zaman insanda korku ve titremelere, renginin sararmasına sebep olamaz. Birbirine benzeyen hallerin ve durumların yorumunu,, 'tümevarım' metoduna dayanan celî kıyas, açıkça ortaya koyar.

Bir kere akıl yürütme ile, düşüncedeki gelişme arasında hiç bir uygunluk yoktur. Öbür taraftan, korku ve endişenin de hiç bir ilgisi yoktur. Yoksa düşünen ve tefekkür edenlerin hepsi, arka arkaya gelen beklenmedik korku ve endişeler içinde yaşayıp gitmek durumunda kalacaklardır.

Korku, endişe, vücudun titremesi, rengin değişmesi v.b., bunların hepsi, insan irâdesinin dışında kalan tepkilerdir. Bunları, yapmacıktan ve iş olsun diye yapmak pek mümkün değildir. Hatta Resûlûllah'dan a.v. bir aldatmanın ve kendisini başkasına benzetmenin meydana geldiğini farzettiğimizde dahi, nihayet Peygamberlikten önceki eminlik ve doğruluk gibi bilinen tabiatlarının da tersine döndüğünü düşünsek bile. Resûlullah'ın a.v. âniden karşılaştığı korkunç tabloyu cinlerden bir taife olarak değerlendirmiş olmasının anlamı nedir? Mağarada gördüğü, konuştuğu ve kendisini sıkan bu adamın duru-

munu Hz. Hatice'ye haber verdikten sonra: «Ben kendi nefsimden korkmuştum.» yani; 'cinlerin çarpmasından korkmuştum' demesi, fakat Hz. Hatice'nin hemen kendisini teskin etmiş olması, kendisinde görmüş olduğu faziletli ahlâk ve güzel vasıflardan dolayı, cinlerin ve şeytanların ona el uzatamıyacağını ifade etmesinin manası nedir?

Allah c.c., Peygamberinin kalbini sakinleştirebilir, Onun gönlünü rahatlatarak kendisiyle konuşanın, Allah'ın meleklerinden biri olan Cibrîl olduğunu, kendisine, Allah'ın insanlarla arasındaki elçisi olduğunu haber vermeye gelmiş bulunduğunu, söyleyebilirdi. Fakat açık olan ilâhi hikmet, Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberlikten önceki ve sonraki şahsiyetini tam ve kesin bir hatla ayırmak istiyordu. Daha önceden Resûlullah'ın zihninde, İslâm akîdesinin rükûnlerinden ya da İslâm hukukundan en ufak bir şeyin yer etmediğini ve mutlak olarak, onlara çağırmayı hiç bir zaman düşünmediğini açıklamak istiyordu.

Allah Teâlâ'nın, Hz. Hatice'ye ilhamda bulunarak Resûlullah'ı Varaka bin Nevfel'e götürtmesi ve olayı ona naklettirmesi de, başka bir yönden, Resûlullah'a a.v. gelen bu olayın ancak Allah tarafından, kendisinden önceki peygamberlere indirilen ilâhî vahiyden başka bir şey olmadığını te'kid eder. Ayrıca Resulûllâh'ın gördüğü ve işittiği şeyler hakkındaki yaklaşımıyla ilgili korku ve muhtelif düşüncelerinin, izâle edilmesini sağlamıştır.

Bundan sonra vahyin kesilmesi, altı ay veya daha uzun bir süre beklenmesi, gerçekten ilâhî, parlak bir mucizeyi içermektedir. Çünkü bunda, kendisine gelen vahyi, uzun düşünme ve tefekkürden kaynaklanan psikolojik bir aydınlanma, kişinin öz benliğinden kaynaklanan öze doğru derinleme bir nüfuz olayı olarak izah etmeye çalışan, fikir savaşını sanat edinenlerin düşüncelerini en açık bir şekilde silip süpürmek gizlidir.

İlâhi hikmet, birinci seferde Hira mağarasında Resûlullah'a gelmiş bulunan meleğin uzun bir süre gözden kaybolmasını dilemiştir. Bunun tesiriyle Resûlullah büyük bir sarsıntı geçirmiş, arkasından, Allah Teâlâ'nın, kendisinden kaynaklanan bir kötülükten dolayı, vahiy ve peygamberlikle kendisini şereflendirmek istediği bir sırada, terk etmesinden irkilmiş ve korkar duruma gelmiştir. Hatta dünya kendisine dar gelmeye başlamıştır.

Dağın tepesine doğru yükselirken içindeki his ve duygular, oradan kendisini aşağıya atmasını telkin ediyordu... İşte bu yolculuk sırasın-

da Hira mağarasında kendisine gelmiş olan meleği bir daha görmüş, melek, meleklik vasfıyla yer ve gök arasını doldurduğu bir halde : «Ya Muhammed Sen Allah'ın insanlara gönderdiği elçisin» demişti. Resûlullah korku ve endişe içinde evine doğru ikinci bir kere yönelmişti. O anda şu âyet-i kerime inmişti :

«Ey elbisesini bürünen, kalk, uyar...»

Resûlullah'ın a.v. başından geçen bu durumlar, vahyin psikolojik bir ilhâm olduğunu ileri süren düşüncenin, bunaklıktan başka bir şey olmadığını ortaya koyar. Çünkü açık olan bir şey var ki, psikolojik ilhamlar, düşünsel akıl yürütmeler, sahibini, bu ilhamlar ve düşüncelerle Resûlullah'ta görülen merhalelerden kat'i şekilde geçirmez.

Öyle ise, sahih hadisle sabit olan vahyin başlangıcı olayı, Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'i kendisiyle şereflendirdiği peygamberlik ve vahiy konusunda şüphe ve kuşkular ileri sürerek insanların aklını çelmeye çalışanların, bütün çalışmalarını yıkmış bulunmaktadır. Bu nasslar 'tüme varıma' dayalı kesinlik ifâde eden 'celî kıyas' ve açık olan 'gereklilik' delilleriyle yerle bir edilmektedir. Bu, sabit olan nasslar ortada dururken, vahiy gerçeğini hayal ve sezgi mahsulü olan bu saçmalıklarla izâh etmeye çalışmak, kişiyi, aklın hiçbir işini tasdik etme imkânı bulamadığı, pek çok çürük sonuçlara varıp dayanmaya zorunlu kılacaktır.

Evet, birisi : «Ben bu nassların ve benzerlerinin sâbit olduğunu hesaba katmıyorum.» (Her ne kadar bu, 'kesinlik arzeden haberi yalanlama konusunda' büyüklük taslamak olsa da) dediği zaman, ona deriz ki, «Öyle ise, Resulûllah'ın a.v. hayatında bir vahiy kavramının olduğunu nereden biliyorsun?! Sonra kendi kendine uydurduğun bazı açıklamalarla onu izâh etmeye neden kalkışıyorsun? Nasılsa sen bu kavramın kaynağı ve esasları olan nassları doğrulamıyorsun.»

Bu arada sivri zekâlı birisinin : «Peki Hz. Muhammed'e a.v. pek çok sahabeleri arasında vahiy geldiği halde, neden ondan başkası vahyi ve o meleği görememiştir?»

Cevap : «Kâinattaki varlıkların gözle görülmesi, varoluş şartlarından değildir. Çünkü bizdeki görme vâsıtaları belli sınırlarla sınırlandırılmıştır. Böyle olduğunu kabul etmediğimiz takdirde, gözümüze görünemeyecek kadar uzaklaşan bir şeyin yok olarak telâkki edilmesi gerekecektir. Allah c.c. — bu gören gözlerin yaratıcısı olduğundan dolayı — istediği bir göze, dilediği kadar görme gücü vererek, başka gözlerin görmediğini görmesini sağlayabilir. Bu, O'na göre gayet basit bir olaydır. Malik bin Nebi bu konuda diyor ki :

«Meselâ renk körlüğü bu konuda nûmunelik bir durumu ortaya koymaktadır. Herkesin görmesine rağmen renk körlüğü olan adam bazı renkleri göremez. Ayrıca artık ilmin ortaya koyduğu bazı kızılötesi, mor ötesi ışınlar var ki, insanın gözleri onları göremez. Bütün gözlere rağmen; bunun böyle olacağını pratik olarak ortaya koyan bir şey yoktur. Birbirlerine kıyasla daha az veya daha çok hassasiyet sahibi gözlerin bulunması mümkündür.[142]

Vahyin bundan sonra devam etmiş olması, vahyin gerçek mahiyetini ortaya koymakta ve onun, şüphecilerin sandığı gibi kuru bir psikolojik mucize olmadığını da sergilemektedir. Bu delâleti aşağıdaki biçimde özetleyebiliriz:

1 — Kur'an ve hadisin arasını açmış olması meselesi: Kur'an'ın ilk etapta ve hemen yazılmasını emreder, hadisi ise ashâbının hafızasına emanet etmekle yetinirdi. Hadisin nübüvvetle ilgisi olmayan bir söz olduğundan dolayı bunu yapmıyordu. Aksine Kur'an'ın, harfleri ve lâfızlarıyle dahi, Cibril Aleyhis-selâm vasıtâsıyle vahyedilmiş olmasından, buna karşı titizliği fazlaydı. Hadis'in ise anlamı Allah'ın c.c. katından olduğu halde, lâfzı ve terkipleri Resûlullah'ın a.v. kendi yanından şekillenmiştir. Allah'ın c.c. Kelâmıyle kendisinin sözlerinin karışmasından son derece tedirgin oluyor ve bundan şiddetle kaçınıyordu.

2 — Bazan Resûlullah'a a.v. soru sorulur, cevap vermezdi. Sorunun üzerinden uzun bir zaman geçtiği de olurdu. Taki soru ile ilgili bir Kur'ân âyeti iner. Adamı çağırtır, sorusuyle ilgili olarak inen Kur'an âyetini ona okurdu. Resûlullah'ın bazı işler hususunda herhangi bir tarafa meylederek, taraflardan birinin yanında bulunduğu olurdu. Ardından inen Kur'an âyetleri, o uygulamasının yanlış olduğunu hatırlatarak doğrusunu gösterirdi. Bu konuda yumuşak ve uygun bir üslûb kullanıldığı gibi, bazan sert tepkilerin ve azarlamaların olduğu da olurdu.

3 — Resûlullah a.v. Ümmî idi... Psikolojik mükâşefe vasıtasıyle bir insanın tarihi gerçekleri bilmesi mümkün değildir. Hz. Yusuf'un kıssası, Hz. Mûsâ'nın Anasının yavrusunu suya atması... Fir'avn'un kıssası... O'nun ümmî oluşu münasebetiyle bunlar hikmetler cümlesinden telakki ediliyordu: «Ey Muhammed sen bundan önce bir kitap okumuyordun, elinle de onu yazmıyorsun. Öyle olsaydı O zaman (Allah'ın sözlerini boşa çıkarmaya çalışan) iptâlciler kuşkulanırlardı, (ama şimdi ne diye şüpheleniyorlar)?»[143]

(142) ez-Zâhiretu'l-Kur'âniye, s. 127.
(143) Ankebût, 48.

4 — Hz. Peygamber'in a.v. 40 sene boyunca kavmi içinde doğrulukla yaşaması ve onunla şöhret bulması, O'nun, bundan sonra da doğruluktan ayrılmayacağını çağrıştırmaktadır. Onun için Vahiy mucizesiyle ilgili etüdünde, gözleri önünde ve düşüncesinde canlanan şüphe ve hayallerin hakkından gelmiş olması gerekmektedir.

Vahiy mucizesiyle ilgili ilk etüdünde ve bunun üzerine düşünerek gerçek mahiyetini ortaya koymak için yaptığı çalışmalar hakkında inen şu âyeti kerimeye bakınız: «Eğer sen, sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce Kitap okuyanlara sor. Andolsun, sana Rabbinden hak geldi, sakın kuşkulananlardan olma!»[144]

İşte onun için bu âyetin inişinden sonra Resûlullah a.v. «Ne kuşkulanırım, ne de sorarım» buyurmuştur.[145]

Resûlullah'ın a.v. hayatındaki Vahiy gerçeğini anlamak için takip ettiğimiz yöntemi özetliyoruz: Herşeyden önce biz, kendimizi, bize kadar bilinen şartlarına uygun olarak 'mütevâtir' bir yolla ulaşmış bulunan ve tabiî olarak kesinlik ifâde eden bir haberle karşı karşıya buluyoruz. Bu haber de Peygamber'e a.v. vahiy geldiği haberidir.

Bununla biz bu konudaki etüdümüzün yarısına gelmiş oluruz. Peygamber'in a.v., kendisiyle ilgisini güçlendirdiğimiz mucizesini tahlil etmek istediğimizde ise, bu haberin kendisinin bile önümüze pek çok vakıa ve muayyen olayları koyduğunu görürüz.

Vahyin aslının, — ispatıyla onu tasdik ettiğimize göre — bu muayyen olayları ve vakıaları da doğrulamamız icâbedecektir.

İlham sahibi dediğimiz sezgiciler ve şâirler bile, refleks halinde vücutlarını titretmeye, yüz hatlarını değiştirerek renklerini sarılaştırmaya, düşünce ânında imkân bulamadılar. Muhammed'in a.v. emânet ve doğruluk sıfatlarının en ince noktalarına sahip bulunduğu halde; yalancılık, aldatıcılık ve deccallığın en çirkinlerine, birden aynı anda sahip olması düşünülemez. Bu sonuçların tamamen, bütün aklı selimlerin ölçüsünde, çürük olduğu ortaya çıkınca, onu getiren faraziyenin de çürük olmasını gerektirir. Faraziyelerin çürüklüğü ispatlandığında, nassların göstermiş olduğu olayların sabit olduğu, ister istemez kabul edilir. O da vahyin, kendisinin haricinden kaynaklanan bir hakikatten geldiği, iradesinden uzak olduğu, onu hiç bir zaman aramadığı ve beklemediği anlamını sabit kılar. Bundan sonra, Kur'an ve mucizesinden söz ederken, bu dış etkinin Hz. Cibrîl olduğu, Allah'ın katından 'O'nun (Peygamber'in) insanlığa elçi olduğu' haberini getirdiğini göreceğiz.

(144) Yûnus, 94.

(145) 'Rûhu'l-Beyan' adlı tefsirde senetsiz olarak nakledilmiştir. bkz. Concordance, II, 377-84, III, 164-66 — Çeviren.

İkinci Kısım

Peygamberler ve Onlara İman Etmenin Keyfiyeti

Hz. Muhammed'e a.v. vahiy geldiğine kesin kanaat getirdikten, şüphe götürmeyen bilimsel delillerle açıkladığımız vahyin anlamını kavradıktan sonra, Hz. Muhammed'in a.v. Peygamber olduğuna kesinlikle îman etmemiz gerekir. Bunun da anlamı, Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğuna, Resulûllah'a vahyedildiğine imân etmektir.

Kur'an'ın Allah'ın c.c. kelâmı olduğuna îman ettikten sonra, (Bu konunun geniş izâhı, 'Kur'an icâzı ve onun Allah c.c. katından indiriliş delilleri' ileride ele alınacaktır.) Resûller ve Nebilere îman sadedinde aşağıdaki şeyleri bilmek gerekecektir :

1 — Allah Teâlâ'nın, vahiy ve hükümlerle destekleyerek gönderdiği Peygamberlerin ilki insanlığın babası Hz. Adem a.v.'dır. Peygamberlerin sonuncusu da Hz. Muhammed a.v.'dir. Onlardan sonra hiç bir Peygamber gelmeyecektir. Hz. Adem'in a.v. Peygamberliği Allah'ın verdiği haberlere uygun olarak açık ve sabittir. Allah Teâlâ Hz. Adem'in kıssasını, Onun yere indirilişini, hidâyetle mükellef tutularak kendisinden sonra gelecek olan nesline yol göstermesini hikâye etmiştir. (Hz. Adem'in kıssasını Bakara, A'raf, Kehf ve Tâhâ sûrelerinde okuyabilirsiniz.) Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberlerin sonuncusu olduğuna gelince bu konu, Allah'ın c.c. kitabıyla ve sünneti seniyesindeki açık ve sarîh nasslarla sabittir.

Kur'an-ı Kerim'in nasslarından bir tanesi Cenab-ı Allah'ın şu âyeti kerimesidir : «Muhammed, sizin erkeklerinizden birinin babası değil, fakat Allah'ın Resûlü ve Peygamberlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi bilendir.»[146]

Sünneti seniyyenin nasslarından bir tanesi de Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilen Resûlullah'ın a.v. şu sözüdür : «Benim ve

(146) Ahzâb, 40.

benden önceki Peygamberlerin durumu : Bir ev bina edip onu güzelleştiren, süsleyen ancak, evin bir köşesinde bir kerpiçlik boşluk bırakan birinin durumu gibidir. İnsanlar evi geziyor ve hayrete kapılarak diyorlar ki : Keşke bu kerpiçte yerine konmuş olsaydı. İşte ben o kerpiçim ve peygamberlerin sonuncusuyum.»[147]

İşte bu, kişinin kalbinde îman ve İslâm'ın yerleşebilmesi için inanılması gerekli olan şartlardandır.

Hz. İsâ'nın a.v. kıyamete yakın bir zamanda yeryüzüne ineceğine dâir sabit delillerle ortaya konmuş olan bu olgu (gaybiyat bölümünde bundan inşaâllah genişçe bahsedeceğiz.) Resûlullah'm en son Peygamber oluşu gerçeğine bağlı değildir. Hz. İsâ'nın gönderilişi, Allah c.c. tarafından yeni bir vahiy ve hukukla desteklenerek gönderileceği anlamında değildir. Ancak O, Hz. Muhammed'in a.v. şeriatını ikrar edici ve uygulayıcı olarak gönderilecektir. Yani Hz. İsâ'nın gelişi, kendisinden önceki Peygamber olan Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberliğini nesh edici bir Peygamber sıfatıyla olmayacak, onu ikrar eden ve destekleyen bir Peygamber sıfatıyla olacaktır.

2 — Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'inde yirmibeş peygamberin adını zikretmitir. Bu zatların Peygamber olduğuna tafsîli olarak îman etmek zorunludur.

Bunun anlamı : herhangi bir müslümanm, (Kur'an-ı Kerim'in hakkında bir soru sorulduğunda) Kur'an-ın bu nasslarından habersiz, yahut Onların Peygamber olduğundan habersiz olması câiz değildir. Bunlar : Âdem, İdris, Nûh, Hûd, Salih, İbrahîm, Lût, İsmâîl, İshâk, Yakûb, Yûsuf, Şuayb, Eyyûb, Zülkifl, Mûsâ, Harûn, Dâvûd, Süleyman, İlyas, Elyasa, Yûnus, Zekeriya, Yahya, İsâ, Muhammed a.v.'dırlar.

Bunların dışında Kur'an-ın isimlerini zikretmediği ve onların kıssalarından hiçbir haber vermediği; fakat toptan onların varlığından haber verdiği başka Peygamberler de vardır. Onlara da Kur'an-ın verdiği bilgiler muvacehesinde îman etmek zarûridir. Yani Allah'ın c.c. pek çok Resûl ve Nebiler gönderdiğine, değişik zaman ve mekânlarda bütün ümmetlere ve topluluklara elçiler gönderdiğine kesin inanmamız lazımdır.

Buradan anlaşılıyor ki, Allah'ın c.c. sadece Arap yarımadasına ve çevresine Nebî ve Resûller gönderdiğini ileri süren düşünce ne kadar yanlıştır ve cahillikten kaynaklanmaktadır. Bu bölgeye gönderilmiş bulunan Peygamberler, dünyanın doğusunda ve batısın-

(147) Buhârî: Menâkıb 18, - Müslim: Fezâil 20-23 - Ahmed bin Hanbel, Müsned: II, 257, 398, 412.

daki muhtelif insan topluluklarına gönderilmiş bulunan Peygamberlerin toplamından sadece küçük bir bölümüdür.

Bu sözü ispatlamak için Allah'ın c.c. şu sözleri yeterlidir : «Daha önce sana anlattığımız elçilere ve sana anlatmadığımız elçilere de (vahyetmiştik).»[148] Başka bir âyet-i kerimede : «Her millet içinde mutlaka bir uyarıcı (Peygamber gelip) geçmiştir.»[149], «Rabbin, şehirlerin anası (olan Mekke) de onlara âyetlerimizi okuyan bir elçi göndermedikçe ülkeleri helâk edici değildir. Ve biz, halkı zâlim olmadan ülkeleri helâk edici değiliz.»[150]

Buna göre, asırlar boyunca gönderilen Peygamberlerin, sayı olarak binlerceyi aşmış olması gerekir. Bazı âlimler bu sayıyı 124000 olarak sınırlandırmışlardır. Fakat biz, Cumhur-u Ulemâ'nın dediği gibi, Kitap, sünnet ya da uyulması gerekli olan herhangi bir eser bulunmadığından dolayı, bu sayıyı veya başka bir sayıyı ileri sürmeyi uygun görmüyoruz. Aksine Kur'an-ın getirdiği kadariyle yetinmemiz ve ona karşı edebimizi muhafaza ederek, îcmâlî olarak îman etmemizin gerektiğine, «bazı peygamberleri sana anlatmadık» âyeti uyarınca îman etmemizin daha doğru olacağına inanıyoruz. Nesefî'nin de dediği gibi, 'herhangi bir sayı belirlemek, Peygamber olmayan bir kişiyi Peygamber olarak saymak, Peygamber olan bir kişiyi de Peygamberlerin dışında mütalâa etmek gibi bir durumun ortaya çıkmasına neden olabilir.'[151]

3 — Peygamberimiz Hz. Muhammed a.v. ile, kendisinden önce gönderilen peygamberler arasındaki farkların en önemlisi; Efendimiz'in a.v. bütün insanlığa ölçü olarak gönderilmesidir. Müslim'in Cabir bin Abdullah'tan rivâyet ettiği sahih hadiste, Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur : «Benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi;

1) (Eskiden) Her Peygamber hassaten kendi kavmine gönderiliyordu, Ben ise kızıl ve siyah bütün insanlara gönderildim.

2) Bana ganimetler helâl kılındı. Halbuki benden önce hiç bir kimseye helâl edilmemişti.

3) Benim için yer, tertemiz ve mescid kılındı. Binaenaleyh her kim namaz vakti gelirse bulunduğu yerde namazını kılar.

(148) Nisâ, 164.
(149) Fâtır, 24.
(150) Kasas, 59.
(151) Nesefî Akaidi ve Sa'd'ın şerhine bakınız, sayfa, 464.

4) Bir aylık yol kadar yerden (Düşmanımın kalbine) korku salınmakla desteklendim.

5) Bir de bana şefaat verildi» demişlerdir.[152]

4 — Allah'ın, Peygamberlere ikramda bulunduğu Peygamberliğin, bir Peygamberden diğerine hiç bir zaman değişmeyen ve farklılık göstermeyen tek bir hakikat olduğunu bilmemiz gerekir. Bu açıdan bir Peygamberin Peygamberliği ile, başkasının Peygamberliği arasında farklılık gözetmek câiz değildir. Şu âyet-i Kerimeden maksat işte budur: «Resûl, Rabb'inden kendisine indirilene inandı, mü'minler de. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı. "O'nun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız." (dediler)»[153] Resûlullah'ın a.v.: «Beni Mûsa'dan daha hayırlı saymayınız. Beni diğer Peygamberlerden daha faziletli olarak görmeyiniz.»[154] dediğini hatırlayınız.

Fakat derece ve mertebe cihetinden — bütün Peygamberlerde ortak olan Peygamberliğin anlamından sarf-ı nazar — hiç kuşkusuz, mutlak manada bütün yaratıkların en faziletlisi Peygamberimiz a.v.-dir. Bu konuda bütün müslümanlar, toplu olarak ittifak halindedirler. Bunun nedeni Peygamberimizin bütün insanlığa gönderilmiş olmasıdır. Bunu açıklamak için Resûlûllâh a.v. şöyle buyurmuştur. «Allah katında gelmiş geçmiş bütün varlıkların en faziletlisi benim; Fakat bununla övünmüyorum.» [155] Aynı konuda Cenab-ı Allah îzâh babından olarak: «Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz.»[156] buyuruyor. Çünkü bu ümmetin hayırlılığı Peygamberinin hayırlı olmasına bağlıdır.

5 — Peygamberlerin kendileriyle, kavimlerine ve topluluklarına gönderilmiş bulunan kitaplara îman etmek lâzımdır. Bu konuda isimleri ve hakkında geniş mâlûmat bulunmayan kitaplara îcmâli olarak inanırız. Tevrat, İncil ve Zebur gibi hakkında tafsîli olarak bilgi verilenlerine ise; geniş anlamda îman ederiz. Hz. İbrahim gibi bazı Peygamberlere indirilmiş bulunan suhuflara da tafsîli îmanla inanmak durumundayız.

Onlara îmanın anlamı, Onların, Allah tarafından gönderilen vahiyler olduğunu, Allah'ın, bazı kavimlere göndermiş olduğu Peygam-

(152) Müslim, Mesacid, 3, Gusul, 26, Buhârî, Teyemmüm, 1, Salât, 56.
(153) Bakara, 285.
(154) Ahmed bin Hanbel, Müsned: III, 41.
(155) Tirmizi: Tefsir sûre 17, 18, Menâkıb, 1 - İbni Mâce: Zühd 37, - Ahmed bin Hanbel, Müsned: I, 5, 281, 295, V, 137.
(156) Al-i İmrân, 110.

berlere, kendi katından indirildiklerine inanmaktır. Bu şekildeki bir îman, bu kitapların, bu günkü hallerinin hâlâ Allah tarafından gönderilen hakîkat olduğuna inanmamızı gerektirmez. Aksine bütün bu kitaplarda tahrîf ve tebdil'in meydana geldiği, değişik çirkin emellerle Allah'ın dinini sömürenlerin faaliyetleriyle değiştirildikleri, şüphe götürmeyen bir vakıadır. Bu konuda en açık tarihi belge, Pulos'un İncil'e yaptığı tahrif ve tebdîl gösterilebilir. Pulos, İncil'in pek çok hakikatlerini değiştirmiş, beğenmediği yerleri çıkarmış, silinmesi gerektiğine inandığı yerleri silmiş, fasit görüşlerine ve küçük düşüncelerine göre bir şekil vermiştir.

Yine bu kitaplara îman zarûreti, onların içerdiği hukûkî ahkâmı olduğu gibi almayı ve Muhammed'in a.v. Peygamber olarak gönderilişinden sonra da onları tatbik etme zarûretine inanmayı gerektirmez. Çünkü bu kitaplardaki hukukla ilgili bölümler, İslâm şeriatıyle nesh edilmiştir. Bunlara itimat edilmez, tahrif ve tebdîl'e uğramamış kısımları bile tatbik edilmez.

Özet olarak, semavi kitaplara îmanın zarûreti, onların aslının Allah tarafından vahyedildiğine, onların kıyamete kadar bakî olan saf tevhid akîdesini içerdiklerine inanmayı gerektirir. Onların içinde — Az veya çok — hukukla ilgili hükümlerin bulunduğu, fakat bunların çoğunun kendilerinden sonrakilerle nesh edildiğine inanmaktır. Bunun geniş açıklaması ve izâhı altıncı ve son benddedir.

6 — Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'in a.v. şeriatı, kendisinden önceki bütün semavi kitapların şeriatlarını nesh etmiştir. Şeriatın çoğulu olan Şerâit — bilindiği gibi — den maksat, ibâdetler ve değişik muâmelâtla ilgili amelî ve pratik hükümlerdir. Bir kişi, Hz. Muhammed'in a.v. kendisiyle gönderilmiş bulunduğu şeriatın, kendisinden önce gelmiş olan Peygamberlerin bütün şeriatlarını neshettiğine inanmadığı müddetçe, yeterli manada, efendimiz Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberliğine îman etmiş sayılmaz.

Bu hakikat, kitap ya da sünnette yeni bir hükümle getirilmiş bulunan mesele ve işlerle ilgili konularda, hiç bir şüphe götürmez. Her yeni hüküm eskisini nesheder. Daha önceki kitaplarda olduğu halde, Kur'an ve sünnette herhangi bir hüküm getirilmemiş bulunan hüküm ve meselelerde ise, İslâm hukukçuları arasında îhtilâf vardır. Bazılarına göre: 'Bizden öncekilerin şeriatları, onları nesheden bir hüküm bulunmadığı müddetçe, bizim için de hüküm sayılır,' derken; diğer bazıları: 'Onların şeriatları bizim için kesinlikle hüküm sayılmaz. Zira Hz. Muhammed'in a.v. Peygamber olarak gönderilişi bile, önceki bütün şeriatların neshedildiğini görterir.' demektedirler.

Bu meselenin geniş tetkik alanı fıkıh usûlü ilmidir. Burada o konuyu fazla uzatmayacağız. Onun için, semavi şeriatlar demek doğru olur. Çünkü şeriatlar çok ve değişiktir. **Fakat semavi dinler demek doğru olmaz. Çünkü dinler çok değildir ve değişmemiştir.** Ancak şu kadar var ki, din kavramı mecaz olarak şeriat kavramı anlamında kullanılırsa o başka.

Efendimiz Hz. Muhammed'in a.v. şeriatını da hiç bir şeriat neshedemez. Çünkü şeriat, ancak Allah'ın katından gelen bir vahiy olduğunda değer kazanır. Resûlullah'ın a.v., peygamberlerin sonuncusu olduğu ise, kesinlikle sabit olan bir gerçektir. Artık onun şeriatını neshedecek bir şeriatın gelmesi düşünülemez.

Sonra Peygamberimiz'in a.v. şeriatında, — bilindiği gibi — burada açıklanması imkânsız olan açık hikmetlerden dolayı, birbirini nesheden hükümler vardır. Bu konudaki geniş malûmat usûlü fıkıh ilminde verilmektedir.

Üçüncü Kısım

Peygamberlerin Zarûrî Sıfatları

Peygamberlerin sıfatlarından maksadımız, kendilerinde bulunması gerekli ve zorunlu olan Peygamberliğin şartlarıdır. Zira Kelâm âlimlerinin çoğunluğuna göre, zarûrî sıfatlarla şartlar aynı anlama gelir, aralarında fark yoktur.

Peygamberlerde bulunması zorunlu olan sıfatların tamamı dört tanedir:

Birinci Sıfat:

Zükûret (Erkek olma) : Nübüvvet ve Risâletin kadınlara verilmesi mümkün değildir. Bu konudaki delilimiz, dayanağımız, Allah Teâlâ'nın kendilerinden haber verdiği, tarih boyunca insanlara elçi olarak gönderilen Resûllerin, Enbiyânın, ortada olan durumlarıdır. Resûllerde ve enbiyâda kemâl sıfatının bulunması zorunludur. Bu deliller de, malûm olduğu gibi, kadınlık sıfatına aykırıdır. Bu sıfatın Peygamberler için şart koşulmasında, müslümanların cumhuru arasında herhangi bir ayrılık yoktur.[157]

Kur'anı Kerim'de Mûsâ'nın annesine vahyin isnâd edilmiş olmasının, yukarıda zikrettiğimiz hakikatle çelişmediğini de bilmemiz gerekir: «Mûsâ'nın annesine bildirdik ki: «Onu emzir...»[158]. Yine aynı şekilde Hz. İsâ'nın a.v. annesine ilâhî emrin isnâd edilmiş olması da bu sabit olan gerçekle çelişmez: «Altından ona şöyle söylendi: «Üzülme!...»[159]. Ayrıca Allah, arıya da vahyetmeyi isnâd etmiş bulunmakta-

(157) Mâturidi: Peygamberlikte erkeklik şarttır. Eş'arî: Değildir. Taftazânî, Kelâm ilmi ve İslâm Akaidi, (İst. 1980, Dergâh Yy.) s. 42 (Hazırlayan Süleyman Uludağ) — Çeviren.

(158) Kasas, 7.

(159) Meryem, 24.

dır : «Rabb'in bal arısına (şöyle) vahyetti : «Dağlardan, ağaçlardan ve kurdukları çardaklardan evler edin.»[160]

Hz. Mûsâ'nın annesine vahyin isnâd edilişi, ancak ilhâm anlamındadır. İlhâm ise, bütün insanların faydalanabileceği ortak bir şeydir. Hz. İsâ'nın annesine yöneltilen şey, Hz. Cibril gibi bir Meleğin nidası — bağırması — olabilir. Bu ise, mücerret manada Peygamberliği ifâde etmez ve onu gerektirmez.

İkinci Sıfat :

Emanet : Bununla, doğruluğu ve Allah'ın c.c. Onların içlerini ve dışlarını, yasak olan herhangi bir şeyi işlemekten muhafaza ettiğini ifâde etmek istiyoruz. Çünkü Onlar böyle olmasalardı, insanlara gönderilişlerinin anlamı olmazdı. Abes olan bir şeyin Allah tarafınadn yapılması ise, malûm olduğu gibi, muhâldir.

Bu demektir ki, Peygamberler a.v. özellikle şeriatlarla ilgili konularda, ahkâmın tebliği ve ümmetlerin irşâdı hususlarında yalan söylemekten masumdurlar. Onların kasten yalan söylemekten masûm olduğu icmâ ile, sehven yalan söylemekten masûm oldukları ise, müslümanların cumhuruna göre sabit olan bir olgudur'

Üçüncü Sıfat

İsmet (Günah işlemekten korunmuş olmaları) : Bu konuyu biraz daha genişçe ele almamız gerekmektedir. Çünkü günâhlar, tehlikeleri bakımından farklılık arzetmektedir. En tehlikelisi, küfürdür. Peygamberler, Peygamberlikten önce olsun sonra olsun böyle bir günâha düşmekten mâsûmdurlar. Kasten büyük günâh işlemeye gelince onun da, Peygamberlikten önce ve sonra kendilerinden sadır olması, icmâ' ile muhâldir.

Küçük günâhlar konusu ise, âlimler arasında araştırma ve ayrılığa neden olmuştur. Bu konudaki araştırmalar, ihtilâfı ve ayrılıkları kökünden söküp atacak kesin delillere musait olmadığından, ictihâdî işlerin sahası dışına taşamayacaktır. Her ne kadar Ehli Sünnet ve'l-Cemaat'ın cumhuru, bu konuda, özellikle Peygamberlikten sonra, Peygamberlerin küçük günah işlemeyecekleri tarafına meyletse de. Biz bu kitabımızda, kesin delillere dayanan yakîniyâtın dışında kalan ve

(160) Nahl, 68.

inkâr edicisinin kâfir olmayacağı konular hakkında geniş bilgi vermeyi prensip edinmediğimizden, bu fer'î ihtilaflara girmek istemiyor ve gerek de duymuyoruz. Çünkü bu konularda müctehidin, ihtimâl dahilindeki delillere bakarak bir fazla hükme varması da caizdir. Sözün özü; Peygamberlerin, Peygamberlikten önce de sonra da, küfür ve büyük günâhlardan ma'sûm olduklarına inanmak lâzımdır. Cumhurun rüşüne göre Peygamberler küçük günâh işlemekten de masûmdurlar.

Dördüncü Sıfat:

Akıl, Hafıza ve Adaletlerinin Mükemmel Olması: Çünkü bu, onların tebliği ile mükellef bulundukları risâleti edâ etmelerinin kaçınılmaz şartıdır. Elçinin akıl, hafıza veya adâlet yönünden noksanlığı, eksikliği, kendisine yüklenen risâletin tebliği yanında, kabul edilirse, bu, elçiliğin aslı ile çelişki arzeder. Böyle bir şey ise; Allah'ın c.c. katında abes ve muhâldir.

Aklî ve sem'î burhânların her ikisiyle de, Nebî ve Resûlde bulunması gerektiği zorunlu olarak gösterilen bu dört sıfatın, sağlam delilleri vardır. Şer'î deliller, Kur'ân-ı Kerim ve sahih sünnette çeşitli zaman ve asırlarda gönderilmiş bulunan Enbiyâ ve Resûllerin sıfatlarıyla ilgili olarak duyduklarımızdır. Aklî deliller ise, yüklenmiş bulundukları Risâlet görevlerinin yerine getirilmesi için bu sıfatların onlarda bulunmasının zorunlu olmasının gerekliliğidir.

Enbiyâ ve Resûllerde bulunması zorunlu olan bu sıfatların ve şartların, onlarda var olmasının gerektiğini kavradıktan sonra, bunların ötesinde onların da diğer insanlardan farksız olduğuna kesin kanaat getiririz. Yerler, içerler, evlenirler, çarşıda pazarda gezerler, insanın yapısında var olan bütün şehvetler onların da fıtratlarında vardır. Acıkırlar, yemeğe karşı iştâhları kabarır, susarlar, bir şeyler içmek isterler. Yorulurlar, istirahat etmeye eğilimleri vardır. Eziyetleri duyarlar, diğer insanlar gibi eziyetin acısını hissederler. İnsan kalbinin karşılaştığı sevgi, tiksinme, kızma, buğzetme ve acıma gibi bütün duyguları onların kalblerinde de bulmak mümkündür. Ancak buradaki duygular, daha önce belirttiğimiz sıfatların tersini gerektiren, ya da herhangi bir günâhın nedeni olabilen şeylerin dışında olmak durumundadır. Onların bedenleri, nefret ettirici olmadığı müddetçe her türlü hastalık, sancı ve sakatlıklara ma'rûz kalabilir. Eninde sonunda bütün insanların vücutları ne gibi sonuçla karşılaşıyor-

sa, onlarınki de aynıdır. Hayatlarının sona ermesi ve ölümleri bunların vasıtasıyle gerçekleşebilir.

Aklı başında bulunan araştırıcıların, bu gibi şeylerde araştırma ve tetkike değer bir şeyler aramaması gerekir. Çünkü Allah Teâlâ'nın hikmeti, insanların içinden seçilmiş bulunan bazı fertlerin vasıtâsıyle, risâletini insanlara ulaştırmayı iktiza etmiştir. İnsanlardan birinin, kendisiyle nitelendirildiği Peygamberliğin zorunlu şartları arasında, o görevi yüklenenlerin beşeri tabiatlarında ve fıtratlarında bazı değişikliklerin olması diye bir şey yoktur. Aksine ilâhî hikmet O'nun, bütün tasarruflarında, huyları ve duygularında, bir insan olarak kalmasını dilemiştir. Ancak, daha önce belirttiğimiz, Onlarda bulunması zorunlu olan sıfatlar, bunun dışında mülahaza edilmelidir.

Bu hakikatı açıklama meyanında Allah c.c. buyurmaktadır : «Senden önce gönderdiğimiz bütün Peygamberler de yemek yerler, çarşılarda gezerlerdi. Biz sizi birbiriniz için bir sınama (vasıtası) yaptık. (Sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınızla denemekteyiz. Zenginleri, fakirlere karşı davranışlarıyla, halkı, kendilerine gönderilen Peygambere karşı tutumlarıyle, mevki sahiplerini halka, güçsüzlere karşı muâmeleleriyle deniyoruz ki bakalım) sabrediyor musunuz? Rabb'in (her şeyi) görendir.»[161]

Aynı hakikati başka bir üslûpla ne güzel açıklamaktadır : «Zâten kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları doğru yola gelmekten alıkoyan şey, hep : "Allah, bir insanı mı elçi gönderdi?" demeleridir. De ki : "Eğer yer yüzünde (insanlar gibi) uslu uslu yürüyen melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir meleği elçi gönderirdik."»[162]

Resûlullah'ın Evlilikleri ve Zeynep Binti Cahş ile Evliliği

Kitâbı Mubînin açık olan âyetlerine dayanarak bilinen bir hakikatle açıklamak istiyorum ki, bazı araştırıcıların içine düşmüş oldukları tuhaflığa net bir örnek göstermiş olayım. Onlara göre, Resûlullah a.v.'ın evlendiği kadınlarla olan izdivacı, araştırmayı gerektiren bir problemdir. Ve (onların düşüncesinde) Allah'ın Peygamberine ikrâmda bulunduğu 'ismet' ve 'Peygamberlik' makamlarıyle çelişki arzetmektedir.

Bu evliliklerin, 'ismet' ve 'Peygamberlik' makamlarıyle çelişmesi ne demektir?.. Resûlullah a.v. bu kadınlarla evliliğinde haram olan bir

(161) Furkân, 20.
(162) İsrâ, 94-95.

günâh mı işlemiştir, yoksa emânet, doğruluk veyâ Peygamberlerin hayatlarındaki nezâket şartlariyle çelişen bir husûs mu vardır? Onun yasaklanmış bir günâh olduğunu farzettiğimizde, o işin günâh olduğunun delili ne olacaktır? Helâl ve haramların, Farz ve Vaciplerin tamamını ihtiva eden ve Hz. Muhammed a.v. vasıtâsiyle bize tebliğ edilen Kur'an'dan başka bir hüküm ve hukuk kaynağı mı varki? Durum böyle olunca, Allah'ın c.c., Kur'an-ı Kerim'inde, Ahzâb sûresinde, O'nun bütün evliliklerini ikrar ettiğini, onlardan dilediğini almasını, dilediğini bırakmasını, boşamasını haber verdiğini gördüğümüz halde; Peygamberin bu uygulamalarını nasıl haram diye nitelendirivereriz? Âyeti Kerime ile, Allah Teâlâ, Elçisine evlenme hususunda diğer insanlara tanımadığı bir şeyin tanındığını açıklamıştır. Bu konular sadedinde sarîh olarak buyurmuşturki:

«Ey Peygamber, biz, ücretlerini (mehirlerini) verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganîmet olarak verdiğ(i savaş esir)lerinden elinin altında bulunan (câriye)leri, amcanın, halalarının, dayının ve teyzelerinin seninle berâber hicret eden kızlarını sana helâl kıldık. Bir de kendisini (mehirsiz olarak) Peygambere hibe eden ve Peygamberin de kendisini almak dilediği inanmış kadını, diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık). Biz, eşleri ve diğer ellerinin altında bulunan (câriye)leri, amcanın, halalarının, dayının ve teyzelerinin dik, (onların bu hususta ne yapması lâzım geldiğini açıkladık) ki, sana bir zorluk olmasın, (Sen bir sıkıntıya, güç bir duruma düşmeyesin). Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir./Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alırsın. (Geçici olarak) ayrıldıklarından (tekrar birleşmeyi) arzû ettiğine (dönmekte) senin üzerine bir günâh yoktur. Onların gözlerinin aydınlanıp tasalanmamalarına ve hepsinin, senin verdiklerine râzı olmalarına en elverişli olan budur. (Çünkü kendilerine Allah'ın hükmünün uygulandığını bilirler ve aralarında gözettiğin, eşit muâmeleden memnûn olurlar). Allah sizin kalplerinizde olanı bilir. Allah alîmdir, halîmdir (birden öfkeye kapılıp cezâ vermez)./Bundan sonra artık sana (başka) kadınlar(la evlenmek), bunları başka eşlerle değiştirmek helâl değildir. İsterse güzellikleri çok hoşuna gitsin, (artık başka kadınlar alamazsın), yalnız elinin altmda bulunan (câriye)ler hâriç. Allah her şeyi gözetleyicidir.»[163]

Hz. Muhammed'in a.v. muhâtap alındığı bu söz kimindir...?

(163) Ahzâb, 50-52.

Eğer sen kitabımın bölümlerinden sadece burasını okuyorsan ve şu ana kadar Allah'a c.c. imân, Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberliğine imân ve Kur'an'ın Allah'ın indirilen kelâmı olduğuna, hâlâ iman etmemişsen, meselenin temelini anlamadan böyle fer'î ve tâlî derecedeki bir konuyu araştırmanın hiç de yararı olmayacaktır. Kafana takılmış bulunan problemin, Peygamber'in a.v. evlilikleri ile ilgili bir mesele olmaktan çok, Allah'ın varlığına îmânla, Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberliğine ve Kur'an-ı Kerim'in Allah kelâmı olduğuna inanmakla ilgili olduğunu bilmelisin. Senin hakkında hayırlı olan, kendi kendini aldatmaman ve ömür boyunca arkasına düşüp araştırsan bile tatminkâr bir cevap alamayacağın böyle tâlî derecedeki bir meseleyi kurcalamaktan vazgeçmen, aksine, yüce bir yaratıcının varlığını araştırmaya hazırlanman, Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberlik delillerini araştırmandır. Biraz sonra kendilerinden söz edeceğimiz muhtelif mucizelere ve onlarla alâkaları olan meselelere eğilmen, daha isabetli olur. Allah'a c.c. imân ettikten ve Hz. Muhammed'in a.v. Peygamber olduğu, ellerindeki delillerle gün gibi açığa çıktıktan sonra, samimi olarak iman edeceksin ve Kur'an'ın Hz. Muhammed a.v.'ın sözü olmasının mümkün olmadığını ve onun, ancak Hz. Muhammed'i yaratan ve Onu yaratıkları içinden seçerek risâleti ve kelâmıyla şereflendiren Zât'ın kelâmı olabileceğine kuşkusuz inandıktan sonra, Hz. Muhammed'in a.v. evliliklerinde araştırılması gereken bir çelişki bulunmadığını göreceksin.

Allah c.c. Hz. Muhammed'i a.v., hayli özel hükümlerle mükellef kılmıştır. O'nun gece kalkarak teheccüd namazı kılmasını farz kılmışken, diğer insanlardan hiçbirine böyle bir mükellefiyet yüklememiştir. Ona, kendi şahsi ve ailevî işleri için zekât ve sadaka almayı yasaklamış ve buna karşılık zekât almaya müstahak olan hiçbir kimseye böyle bir yasak koymamıştır. Vefat ettiği zaman bütün mal varlığına el koymuş, Peygamberlerin dışında kalan hiçbir kimsenin malına el koymamıştır. Evlenmiş bulunduğu kadınlarla, o sayıyı dondurarak, evliliğinin mubâh olduğunu bildirmiş, Onun dışında kalanlara ise, ancak ikişer, üçer ve dörder kadınla evlenebilecekleri bildirilmiştir. Kendisinin irtihâlinden sonra, Onun zevceleriyle evlenmeyi yasaklamış, başkası için böyle bir yasaklama koymamıştır. Allah'ın, kullarından birini herhangi bir hükümle özel olarak mükellef tutmasında ne gibi bir gariplik olabilir ki?..

Evet, eğer Peygamber'in a.v. evlilik yaşamında, Onun cinsel şehvetlerinin, sapıklıklarının peşinde koştuğuna, ya da herhangi bir haramı çiğnediğine, bunun için adabı muaşeret kurallarını tanımadığı-

na dâir en ufak bir delil elimizde bulunsaydı, bu evliliklerde bir garip-lik olduğunu düşünebilirdik. Peki Onun hayatında böyle bir şeye rast-lanmış mıdır?..

Sahih olan sünnetinde, haberlerde ve siretinde Onun, şehvetperest olduğuna, herhangi bir görevini ve değer yargısını şehvet yolunda fedâ ettiğine dair bir rivâyet mevcût mudur?..

Onun hayatındaki hergün, Peygamberlikten önce olsun sonra olsun, Peygamber'in a.v. bu konuda tamamiyle münezzeh olduğunu ortaya koyan en açık ve en sarîh birer beyânattır. Bununla beraber O, insanların üzerinde yaratılmış bulunduğu beşeri vasıf ve niteliklere sahiptir. Onda, bir insanda toplanması mümkün olan bütün faziletler, yüce meziyetlerin hepsi, toplanmış bulunmaktadır.

Şehvetine düşkün olan birisi, şehvetler hususunda en ufak bir azarlama ve tenkide tabi tutulmamakla tanınamaz. En ufak bir istek karşısında, az bir parayla en rezil işlerin yapılabildiği bir toplumda, ömrünün yirmi beşinci yaşına kadar eteğini kirletmeden namuslu olarak yaşayamaz. Bütün bunların ötesinde şehvetperest olan insan, evlendiğinde yaşı kendi yaşının iki katına yetişmiş bulunan ve daha önce iki kere evlenmiş olan bir kadınla evlenmez. Çünkü O, dileseydi dilediği bâkire kızla herhangi bir engel ve gücünü aşacak en küçük bir malî problemle karşılaşmadan evlenebilirdi. Yine şehvetine düşkün olan birisi, ömrünün ellinci yaşının ortalarına kadar bu dul hanımıyla yetinip gitmezdi.

(Hz. Muhammed'in a.v., vefâtına kadar Hz. Hatice'nin dışında bir kimseyle evlenmediği, hatta O'nun vefâtından sonra az sayılmayacak kadar bir zaman böyle devam ettiği, o sıralarda elli yaşını aşmış bulunduğu bilinmektedir.) Şehvetperest bir adam, evlenmiş olduğu hanımlarını en basit süs ve zînet şâibelerinden uzaklaştırmaz, onlara, diğer kadınların yararlandığı çeşitli nimet belirtilerinden faydalanmayı yasaklamazdı.

Müminlerin ve kâfirlerin hep beraber üzerinde ittifak ettikleri bu sıfâtların sahibi bulunan Muhammed'in a.v. bütün bu niteliklerine rağmen; şehvetinin peşinde sürüklenen, mubâh olmayan lezzetlerinin izinde giden birisi olması düşünülebilir mi?!..

Böyle düşünebilen birisi, Hz. Peygamber ve Peygamberliği hakkında, Doğuda ve Batının en ücra köşelerine kadar uzayıp giden insanlığın saadetini, semere vererek ihya eden dâveti ve çağrısı karşısında kin ve nefretle dolup taşan birisi olabilir. Onun için o adam, daha önceki kinini ve hıncını almak istemekte, bu araştırmasının, Efendimi-

zin evliklikleri ve onunla ilgili şeylerle gerçekten hiçbir alâkası yoktur. Bu araştırmalarımızın bütün imkânı, akıl sahiplerine, gerçeğe uymaları için uyarıda bulunmaktır, bunun ötesinde, gönlündeki kin ve nefreti silip süpürecek bir yanı belki de bulunmamaktadır.

⁂

Allah'a ve O'nun Elçisine, Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğuna îmân etmiş bulunan bir kimseye göre, Resûlullah'ın a.v. evliliklerinde herhangi bir gariplik olmadığı gibi, Zeyd bin Hârise'nin boşamasından sonra Zeyneb ile evlilik hikâyesinde de bir gariplik yoktur. İmân sahibi olanlara göre böyledir.

Zeyd bin Hârise — bilindiği gibi — Resûlullah'ın a.v. evlâtlığıydı. Halk arasında Muhammed'in a.v. oğlu diye çağrılırdı. Cahilî toplumda evlât edinmek yaygın olan bir âdetti. Evlâtlık, öz çocukların sahip olduğu bütün hak ve hukuka sahip addedilirdi. Ayırım yapılmazdı. Evlâtlığının boşadığı hanımla evlenmek cidden çok ayıp ve garip bir olay olarak algılanırdı. Bu olayı, kişinin kızıyle evliliğinden farklı görmezlerdi. Resûlullah, çok sevdiği evlâtlığını akrabasından birisi olan Zeyneb'le, isteği ve kararıyle evlendirdi. Evlâtlığı Zeyneb'le evlendi, Onunla zifafa girdi. Ve bunun üzerinden hayli zaman geçti.

Allah c.c., evlât edinme âdetini İslâm toplumundan ilgâ etmeyi diliyordu. Kökleri Arap toplumunun tâ derinliklerine kadar inmiş bulunan evlât edinmeyi, bütün müştemilâtı ve topluma mâl olmuş gelenekleriyle beraber silip süpürmek amacındaydı. Allah'ın hikmetinin ve tedbirinin, büyüklük ve yüceliklerinden birisi de, tedrici olarak uygulamaya konan hükümlerinin, pratikte meydana gelen olaylara ve ortadaki vakıalara en uygun zaman ve zeminde uygulanmaya konmasıdır. Böylece bütün hükümlerinin topluma mal olması ve onları yavaş yavaş eğitmesi gerçekleşmiş oluyordu. Artık, zikredilen yöntemle ortaya konan hükümler karşısında âdet ve geleneklerin, ilkel an'anelerin tutunması imkânsızlaşıyordu. Pekiyi, evlât edinme âdetinin bütün ayrıntılarıyle bir daha dönülmemek üzere neshedilmesi — ki, bu, kanun koymakta sünnetullahın ta kendisidir — nasıl gerçekleşti?..

Allah'ın c.c. bu konuda uygulanmasını dilediği yöntem şöyle gerçekleşti. Başta Zeyd ile hanımı arasındaki evlilik hayatı safvetini yitirdi. Geçimsizlik yüzünden çekilmez hâle gelen evlilik bağı, boşanma ile son buldu. Ondan sonra Allah c.c., Hz. Muhammed'in a.v. kalbinde Zeyneb'le evlenmeye hazırlık olsun diye bazı düşünceleri harekete geçirdi. Arkasından, Kur'an-ı Kerim'in açık ve sarîh bir âyetiyle, Hz.

Zeyneb ile evlenmesî emrini vahiy ile bildirdi. Bunun üzerine Resûlullah a.v. Onunla evlendi. Bu olay bir yaygara şeklinde Arap toplumuna lanse edildi. Bu cahilî örfün iptâl edildiği ve nazarı itibardan ilgâ edildiği hakkındaki ayeti kerimenin hükmü, dilden dile dolaştı. Peki Allah'ın hikmeti gereği olarak, bu şekilde gerçekleşmiş bulunan bu olayı nasıl tenkit edebiliriz?.. Aksine, sorarım size: Cahilî toplumda köklü bir şekilde yer etmiş bulunan, böyle cahilî bir geleneği, kendisine karşı herhangi bir eğilim bırakmadan ve bundan sonra en ücra köşelerde bile uygulanmasına imkân tanımayacak biçimde, kökünden söküp atabilecek daha güzel bir yol var mıdır?.. Tek kelime de olsa, bu hakikatı tartışabilecek bir akıl sahibinin varlığına inanmıyorum.

İşte meydana gelen olay bundan ibârettir. Zeyd ile Zeyneb arasındaki aile bağı sarsılmıştı. Zeyd, Onun keskin lisanından, şerefi ile büyüklenmesinden, büyük büyük laflar etmesinden ve emrine isyan etmesinden şikâyet etmekten bıkmış usanmıştı. Kaç kere Resûlullâh'a a.v. gelmiş Onu boşaması için izin talep etmişti. Her defasında Resûlullah a.v. Ona şöyle diyordu: «Eşini yanında tut, Allah'tan kork.» Belki de, bu geçimsizlik süresi içinde Resûlullah bir gün Onu gördü. Kalbi Ona doğru harekete geçti. Yüzünü kapatarak kendisinin işitebileceği bir sesle şöyle demişti: «Kalpleri değiştiren Allah'ı tenzîh ederim»[164] Rivâyet bu anlamda bazı şeyler zikretmektedir. Bu rivâyetleri kabul etmeyi haram saymanın, onların altında bazı çelişkiler aramanın veya bu konuda tevakkül etmenin neden gerektiğini anlayamıyorum.[165] Allah'ın, Elçisinin evlâtlığı tarafından boşanmış bulunan bir

(164) Hak Dini Kur'an Dili: ilgili âyet (VI, 3901). Çeviren.

(165) Bu sözü, bu konuda işâret ettiğimiz rivâyetlere yapışmak isteyen ve Taberî ile Nisâbûrî'nin rivâyet ettiği, Beyzâvî ve İbnu l-Cevzi'nin zikrettiği nakillere uyarak, onları sahih sayanlara söylüyoruz. Taki — Rivâyetlerin sahih oldukları farz edilse de — Resûlullah açısından en küçük bir nâkısa olmaya dayanak teşkil etmeyeceği açığa çıksın.

Hadis âlimleri ve Tefsir imamlarından büyük bir çoğunluk, bu rivâyetleri zayıf addetmiştir. Kurtubî ve İbni Kesir bunlar arasındadır. Bunlar derler ki: Bu konudaki sahih rivâyet Ali bin Hüseyin'in naklettiği hadistir. Allah, Peygamber'e a.v. 'Zeydin Zeyneb'i boşayacağını ve Zeyneb'in Allah'ın nikâhlamasıyle kendisiyle evlendirileceğini' vahiy ile bildirmişti. Zeyd, Peygamber'e a.v. Zeyneb'in ahlâkından şikâyet edip kendisine itaat etmediğini ve bu yüzden onu boşamak istediğini bildirince, edeb ve vasiyet babından Ona: «Eşini yanında tut, Allah'tan kork» demişti. O anda Resûlullah, Zeyd'in Ondan ayrılacağını ve kendisinin Onunla evleneceğini biliyordu. İşte Resûlullah'ın nefsinde gizlediği ve Allah c.c. kendisini: «Fakat Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun» ayeti kerimesiyle azarlamasına sebep olan, bu gizlemesiydi.

dul kadını, muayyen hukuki bir hikmetten dolayı Elçisiyle evlendirmesinde ne gibi bir kuşku ve çelişki olabilir ve Allah'ın bu konuda bilinen insanî yolu seçmiş olmasının ne garipliği bulunabilir ki?!.. Hatta bırakın şunu da söyleyeyim: Resûlullah'ın a.v. kalbini, Ona karşı bir eğilim duyar hâle getirmesinin ne mahsuru vardır? Madem ki, kalplerin eğilimleri şeriatın hükümlerinden bir hükümle ilgilidir ve bütün dünya biliyor ki, kalplerin eğilimleri insanın ihtiyarî ve kesbî fiillerinden değil, irâdesi dışında cereyan eden bir heyecandır. Öyleyse bunda başka şeyleri aramanın anlamı ne? Şunu da bir kere daha hatırlatayım ki, Resûlullah a.v., Onu Zeyd'le evlenmeden daha önce görüyordu. Eğer Resûlullah'ın Onda gözü olsaydı, almasında hiçbir engel bulunmadığı gibi, bu evliliği cahiliye örfleriyle çelişmeden yapabilirdi.

Zeyd, kendisine yaptığı hakaretlere gücü nispetinde sabrettikten sonra, sabrının taştığı bir anda onu boşadı. Bundan sonra Resûlullah'a a.v. şu âyeti kerîme vahyolundu :

«Allah'ın nimet verdiği; senin de kendisine nimet ver(ip hürriyete kavuştur)duğun kimseye : "Eşini yanında tut, Allah'tan kork" diyordun, fakat Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun, insanlardan çekiniyordun; oysa asıl çekinmene lâyık olan, Allah idi. Zeyd, O kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık ki (bundan böy-

Biz burada bazılarının yaptığı gibi Tâberî ve başkalarının naklettiği diğer bütün rivâyetleri nakletmeye gerek duymadık. Buradaki asıl amacımız, bazı müsteşrik ve fikir savaşı erbabının ileri sürdüğü bu rivâyetlerin sahih olduklarını farz etsek de, Efendimiz Hz. Muhammed'in a.v. ismetine herhangi bir halel getirmediğini sergilemektir. —Her halukârda— bu olay, Resûlullah'ın a.v. âlicenaplığını ve yüce ahlâkını ortaya koymaktadır. Peygamber'in a.v. 'ismet'ini ispat etmek için bu rivâyeti bilmezlikten gelmenin, ya da bunların kesinlikle bâtıl olduğuna hükmetmenin anlamı yoktur. Bu tavrımızla Taberî ve onun yolunda yürüyerek bu rivâyetleri zayıf görmeyenlerin, Peygamber'in a.v. ahlâkına en küçük bir nâkise bulmayı akıllarının ucundan bile geçirmediklerini, onların, böyle bir şey yapmaktan uzak olduklarını, bu konuda soru soranlara karşı kullanmak mümkündür. Bu rivâyetler, ancak zayıf iman sahiplerinin, vesvese ashabının kuşkularını arttırabilir. Bunlar, belli bir amaca varmak için pek çok eserlerdeki zayıf rivâyetlerin zayıflığından ve çürüklüğünden söz etmezler. Fakat buna rağmen Resûlullah'a a.v. bir nâkise izâfe ederken, bu konuda Taberî'nin mezhebinden olduğunu ileri sürmekten sıkılmazlar.

Bu bilmezlikten gelmenin en hatalı tarafı, bu insanların kendi hevâ ve heveslerine güvenmeleri ve din işlerinin «Kendi Büyüklerinin» elinde olduğunu düşünmeleridir. Hoşlarına giden bir şey olduğunda, onu vârid olan hâdislerle desteklerler. Beğenmedikleri zaman da, bu konudaki hâdisleri, zayıf, mevzu ya da inkâr yoluyla etkisiz hâle getirerek münakaşa önünü keserler.

le) evlâtlıkları, kadınlariyle ilişkilerini kestikleri zaman o kadınlarla evlenmek hususunda mü'minlere güçlük olmasın. Allah'ın buyruğu (her zaman) yerine getirilmiştir.»[166]

Şimdi de şu iki soruya cevap vermek gerekmektedir :

★ Hz. Muhammed'i a.v. (şânının ve şerefinin lekelenmesini o kadar istememesine rağmen) Arap âdetlerinin en köklüsünü değiştirmeye ve onu tamamen yok sayarak evlâtlığının boşadığı kadınla evlenmeye sevkeden, zarûret haline getiren eylemin, ilâhi bir hükümden başka bir şey olması mümkün mü? Aksine Resûlullah, — Ayeti kerime ve insan tabiatının da işâret ettiği gibi — bu ilâhi emri tenfize kalkıştığı ân, Cahiliye örfüne, cidden mükemmel bir şekilde yozlaşmış bulunan bu an'anenin kaldırılması hususunda insanların bir tuhaflaşacaklarına ve hakkında dedikodu yapacaklarına çok üzülüyordu değil mi?!..

★ Resûlullah'ı baştan sona şiddetli bir şekilde tenkit eden ve yeren bu âyetleri Kur'an'ın içine koyarak, bütün insanların okumasına, Zeyd'in boşamasından sonra Zeyneb'le evleneceğine dâir bilgisi, ya da kalbinin Zeyneb'e karşı duyduğu eğilimi, kalbinde gizlediği şeyi açığa çıkarmasına sebep olan asıl zarûret neydi?.. Sonra bu âyetler, kendisinin korktuğu ve evlâtlığının boşadığı dul kadınla evlendiğinde ortalığı kasıp kavuracak olan kavminin yaygarasına neden oluyordu, infâz edilmesi zorunlu olan Allah'ın hükmünü açıklıyordu. Diyoruz ki : Efendimiz Muhammed'i a.v., bu âyetleri Kur'an'a derc etmeye ve bunca zamandır devam eden kitaba yazmaya mecbûr eden güç neydi? Çünkü Kur'an, Resûlullah'ın a.v. bir tek harfini bile gizlemeye gücü yetmeyen, yaratıcısının kelâmıydı da ondan. Onun için Hz. Aişe Müslim ve başkası tarafından yapılan rivâyette diyor ki : «Eğer Resûlullah a.v. vahiyden herhangi bir şey saklasaydı bu âyeti saklardı.»

Ben yeminle söylüyorum ki, Peygamberin sîretinde, Onun Peygamberliğini, bu olaydan daha sağlam ve etkili olarak ortaya koyan başka bir hadiseye rastlamadım. Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu, Muhammed'in a.v. onda bir harflik dahi müdahalesi bulunmadığını, bu olay nedeniyle inen Kur'an âyetlerinden başka bir âyetle bulmuş değilim. Artık akıl sahibi birisinin bunu görmesi imkân dahilindedir. Ancak daha önce dediğim gibi; bu hakikatlerle, kindarların kinini, mutaassıpların asabiyetini, ya da öfkelilerin öfkelerini tedavi etmeye gü-

(166) Ahzâb, 37.

cümüz yetmez. Bu konuda bütün yapacağımız şey : Allah'tan, kendimiz ve bütün insanlar için aklın sultası dışındaki bütün sultalardan özgürlüğe kavuşmamıza yardımcı olması ve ömür treninin bizi hızlı bir şekilde sürekli ölüme doğru götürdüğünü, kişiyi ölümden ya da ölümün ötesinden hiçbir kinin, taassubun kurtaramayacağını, düşüncemizi kin ve taassubun istediği kadar, onlara köle etmemizin hiçbir yararı olmayacağını, tek yararlı şeyin hakkın ta kendisi olan hakikati tanımamız ve 'Ona hiçbir şey için değil, yalnız hakk olduğundan dolayı bağlanmamız' gerektiği bilincini vermesini dilememizdir.

Dördüncü Kısım

Mucizelere İnanmanın Zarûreti ve Onlara Karşı İlmin Tutumu

Tarifi : Mucize, inkârcıların benzerini getirmekten âciz kalacakları şekilde, münkirlerin meydan okumaları halinde, Peygamberlik iddiasında bulunan zattan, âdetin hilâfına (ve tabiat kanunlarının aksine) olarak zuhur eden (hârikulâde ve fevkalâde) bir iştir ki, Peygamberin davasını doğrular.

«Hârikulâde» demek, mucizenin yalnızca alışılmışa ve âdetlere muhalefetini belirtir, akla ve imkâna muhâlif olmasını gerektirmez. «Peygamberlik iddiasında bulunan zattan» demekle, Allah'ın bazı salih kullarından ve Allah dostlarmdan sadır olan ve 'kerâmet' adı verilen harikulâdeden farklı bir şey olduğunu belirtmeye çalıştık. «Münkirlerin meydan okumaları halinde» demekle de, herhangi bir meydan okuma olmadan ve Peygamberliğin doğruluğunu ortaya çıkarma davası olmadan meydana gelen olayları, bunların dışında bıraktık. Fakat meydan okumanın açıktan olması şartı yoktur. Aksine, durumun şartları yeterlidir. «Peygamberin davasını doğrular» demenin anlamıyle, Peygamberliği yalanyalan hârikulâde halleri dışlamış oluyoruz. Cansız varlıkların çözülerek Onun yalancılığını ileri sürmeleri gibi.[167]

Mucizenin yalnızca hârikulâde bir şey olduğunu kavradığımız zaman, aklın onun meydana gelişini imkânsız saymadığını anlarız. Çünkü tabiatta meydana gelen olayların, alışılmışın dışına çıkmayarak aynı minvâl üzere meydana gelmesi, aklın olmasını 'zorunlu' farz ettiği bir olay değildir. Ancak o, âdetlerin ağında dokunan ve tâlî derecedeki yapma sebeplerle oluşan bir olaydır. Hârikulâde olaylara hayret edilmesine ve onların reddedilmesine, onların, alışılmışın ve denenmişin hilâfına vuku bulmasındaki gariplik sebep olmaktadır.

(167) el-Celâl ed-Devvânî'nin Şerhu'l-Akaidi'l-Adudiye'sine, II, 277'e bakınız.

Mucizeye İnanmanın Hükmü

Müslüman bireyin, Allah'ın c.c., insanlara elçi olarak göndermiş bulunduğu Enbiyâ ve Resûllerinin davalarının doğruluğunu ortaya koyan ve insanlara Peygamberin Allah c.c. ile bir bağlarının bulunduğunu ve kendilerinin, O'nun tarafından desteklendiğini belgeleyen mucizeler verdiğine inanması zorunludur. Hiçbir Peygamber yoktur ki, Allah c.c. kendisine bir mucize ile ikrâmda bulunarak, insanların iman etmelerinin ve Onun yolunda yürümelerinin zorunlu olduğunu, bu vesileyle ortaya koymuş olmasın. Bu konuda Resûlullah a.v. şöyle buyurmaktadır :

«Hiçbir Peygamber yoktur ki, insanların imânlarına neden olacak mucizeler verilmiş olmasın. Bana verilen mucize ise, ancak bana vahyedilen bir vahiydir. Onun için, kıyâmet gününde ümmeti en fazla olanın ben olacağımı umuyorum.»[168]

Peygamberlerin değişik mucizelerle Allah tarafından desteklendiğini temellendiren Kur'an âyetleri pek çoktur ve hepsi bilinen şeyler olduğundan burada onları sıralamaya gerek duymuyoruz.

Efendimiz Hz. Muhammed'in a.v. Mucizeleri :

Burada bizi ilgilendiren, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in a.v. mucizelerini araştırmak ve onlara inanmanın zorunluluğunu temellendirmektir. Mucizenin, Peygamberliğin anlamının açıklanması hususundaki önemini ve onların, Onun hayatında bir gerekliliği bulunduğunu genişçe izâh etmektir.

Allah'ın c.c. Peygamberini Desteklediği İlk Mucize Kur'an Mucizesidir

Bu, Allah'ın bütün Resûllerini, Nebilerini desteklediği en etkin ve en büyük mucizedir. Çünkü bu, zamanın geçmesine rağmen; eskimeyen bir mucizedir. Her zaman ve mekânda Onun Peygamberliğini simgelemektedir. Öte yandan Allah'ın, diğer Peygamberleri desteklemek için vermiş olduğu bütün mucizelerin fonksiyonları sona erip gitti. Artık onların, hâtıralarda anılan bir haber ve tarihi vakıa olmaktan öte etkisi kalmadı.

(168) Buhârî: Fezâilül-Kur'ân, 1, — İ'tişâm, 1 —, Müslim, İman, 239, - İbni Hanbel, Müsned: II, 341, 451.

Bu ebedî mucizenin, Efendimiz Hz. Muhammed'e a.v. verilip daha önceki Resûllere ve Peygamberlere verilmemiş olmasının nedeni, Sâir Enbiyânın Peygamberliklerinin, kendilerinden sonra gelecek peygamberin gönderilişine kadarlık muayyen bir zamana mahsus olmasıdır. Peygamberimiz Muhammed a.v.'ın elçiliği ise, kıyâmet gününe kadar bâkidir. Onun için O, asırlar boyunca kendisinin Peygamberliğine şahitlik edecek bir mucizeye lâyık görüldü.

Kur'an'ın i'câz yönleri ise pek çoktur. Fakat genel olarak bunları iki kısımda toplamak mümkündür. Bir kısmı bütün insanlara şâmildir, diğeri yalnız Araplara mahsustur.

Bütün insanlara yönelik bulunan i'câzı, adı ve sanı belli olmayan gaybî şeylerden haber vermesi ve bunların, aynen haber verdiği gibi çıkmış olmasında berraklaşmaktadır. Aynı şekilde geçmiş ümmetlerden ve onların kıssalarından bahsetmiş olması da, i'câza örnek teşkil eder. Bütün zaman ve mekâna uygun, genel ve engin bir hukuk sistemi ortaya koyması da, ayrıca bir mucizedir. Çünkü Muhammed a.v. okuma yazma bilmeyen ümmî bir adamdı. Herhangi bir kanun ve hukuk öğrenimi görmemişti. Yunanlılarda ve Farslılarda yürürlükte bulunan ictimâi sistem ve kurumlarla hiç meşgul olmamıştı. Bugün hâlâ pek çok araştırıcının durmadan üzerinde araştırmalar yaptığı bilimsel kâide ve kurallarla, konularla ilgilenmiş bile değildi.

İşte Kur'an'ın bu alandaki i'câzını, Arap olsun olmasın, 'aklı selim' melekesine sahip bulunan herkes rahatlıkla kavrayabilir.

Yalnız Araplara yönelik bulunan Kur'an i'câzına gelince bu, Kur'an'ın, «Nesir»in alışılmış üslûp ve yöntemleriyle tam tamına uyuşmadığı gibi «şiir»in ve bilinen vezinleriyle, arûzlarıyle bağdaşmayan parlak nazmıdır. Bunun yanında hayret verici yüce bir belâgatı vardır. Öyle ilginç bir üslûbu var ki, ondan avâm olsun, kültürlü olsun ya da ihtisâs erbâbı olsun, fark gözetilmeden herkes yararlanır. Öyle ki, edebiyat ve belâgat üstâdları, Peygamber asrından bugüne kadar, değişik üslûplarla tekrar tekrar meydan okuduğu ve onları harekete geçirdiği halde, Onun bir benzerini yapmaktan âciz kalmışlardır.

Bunu biraz daha açarsak, Muhammed'den a.v. Peygamberliğinin ve davasının doğru olduğunu gösteren bir delil, bir alâmet, bir mucize getirmesini istemişlerdi. Allah Teâlâ istedikleri şeye en büyük delilin Kur'ân olduğunu haber verdi. Ayeti kerimede şöyle deniyor : «Dediler ki : "Ona Rabb'inden âyetler (mucizeler) indirilmeli değil miydi?" De ki : "Âyetler (mu'cizeler) Allah'ın yanındadır. Ben ancak apa-

çık bir uyarıcıyım."/Kendilerine okunan Kitâbı sana indirmemiz onlara yetmedi mi? Şüphesiz inanan bir toplum için bunda bir rahmet ve öğüt vardır.»[169]

Fakat buna rağmen; kâfirler inâtlarında ve inanmamakta ısrar ettiler, Kur'ân âyetleri içinde, Hz. Muhammed'in a.v. davasında doğru olduğunu ortaya koyan bir şeyin olmadığını söyleyerek yüz çevirdiler : «Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman "işittik" dediler, "istesek biz de bunun gibisini söyleriz. Bu, evvelkilerin masallarından başka bir şey değildir."»[170]

İşte o anda Allah c.c. onlara meydan okuyarak — istersen buna Kur'ân meydan okudu de — O'nun sûreleri gibi bir sûre getirmelerini söyledi. Ve bu meydan okuyuşu değişik lâfız ve üslûblarla dile getirdi. Sıcak savaş havası içinde, şiddetle ve muhtelif meydan okuyuş biçimleriyle onları bu işe teşvikte bulunmuştur. Bir keresinde : «Eğer kulumuz (Muhammed)e indirdiğimizden şüphe içinde iseniz, haydi onun gibi bir sûre getirin, Allah'tan başka bütün şâhitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın; eğer doğru iseniz (bunu yapın)/Yok eğer yapamadınızsa, ki yapamayacaksınız, o halde yakıtı insanlar ve taşlar olan, inkârcılar için hazırlanmış ateşten sakının.»[171] buyurmuştur.

Başka bir seferinde ise şöyle seslenmiştir: «De ki: "Andolsun, eğer insan(lar) ve cin(ler) şu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar, yine onun benzerini getiremezler. Birbirlerine arka ol(up yardım et)seler de (bunu yapamazlar."»[172]

Haber verici ve meydan okuyucu olarak ta : «Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar? Hayır, onlar inanmıyorlar./Doğru iseler haydi onun gibi bir söz getirsinler.»[173]

Onların, bilinen belâgatlarının gereği olarak : «Biz dilersek bunun benzerini söyleriz» demelerinin, Hz. Peygamber'in a.v. getirdiği sisteme karşı içlerinde güttükleri kin ve nefret duygularının içinde sürekli didindikleri, Onun işini bozmaları, davasının başarıya ulaşmaması ve tabiî seyrinden sapması için ellerinden gelebileni ardlarına bırakmamış olmalarından başka bir şey olmadığı malûmdur. Evet, bütün bunların gereği olarak, kendi aralarında konuşma sanatı sahasında, yapmış oldukları şiir okuma yarışmaları, atışmalar nevinden ede-

(169) Ankebût, 50, 51.
(170) Enfâl, 31.
(171) Bakara, 23, 24.
(172) İsrâ, 88.
(173) Tûr, 33, 34.

biyat meydanlarında yaptıklarını Kur'ân'a karşı da yapmaları gerekiyordu. Tâki böylece, O'nun tehlikesini bertaraf ederek, icabında O'na kapılmış bulunanlara karşı 'biz de onun gibisini yahut daha hayırlısını yaptık' deme imkânı elde etmiş görünebilsinler.

Fakat — bütün bunlara rağmen — onlar hiçbir şey yapamadılar ve Kur'an'ın meydan okuduğu herhangi bir alanda, kendisini cevaplandırmaya cesaret edemediler. Tek yaptıkları şey, daha önceden söylemiş oldukları «Biz dilesek bunun benzerini söyleriz» sözünden vazgeçerek, Muhammed'in a.v. kendilerine sihir yaptığını... Kehânette, ya da eşi benzeri bulunmayan bir şiir söylediğinde karar kılmaya başladılar. Allah'ta onlar hakkında : «Fakat kendilerine hak gelince : "Bu büyüdür, biz onu tanımayız" dediler.»[174] buyurdu.

Sonra, bu âyetler senelerdir, asırlardır Allah Teâlâ'nın kitabında yazılı olarak, değişik mezheb ve inançta bulunan belâgat önderlerinin şiir ve edebiyat üstâdlarının kulak zarlarını patlatırcasına meydan okumaya devam etmektedir. Onların içinden birisi çıkıp ta, Kur'an'ın bu meydan okuyuşunu ele alarak, onunla muârazaya yarayacak güzellikle nitelendirilebilecek bir çalışma yapabilmiş değildir. İşte bu gözlem ve deneye dayalı bulunan delillerle ortaya konmuş bulunan vakıa, Kur'an'ın i'câz vasfını ispatlamaya en parlak belgelerdir. Tarih ve çağlar boyunca sabit olan olgu budur çünkü.

Şimdi biz bu hakikate mükemmel istikrâ burhânını tatpik ederek diyoruz ki, Bütün Arapların asırlar boyunca Kur'an'ın bir benzerini getirememiş olması, Kur'an'ın onlardan biri olan Varaka bin Nevfel ve Râhib Bahîrâ ya da onlardan başka birisinin te'lifi olamayacağını çok net ve berrak olarak gözler önüne sermektedir. Çünkü bu, ihtimâl, deney ve gözlemlerle sabit bulunan 'acizlik' deliline muhalif bulunmaktadır. Çünkü Kur'anı Kerim Bâhîra ve Varaka'nın ölümünden sonra meydana gelen olaylara atıfta bulunmaktadır. Bununla beraber onlardan birisinin işâreti ve te'lifi olması nasıl düşünülebilir?!..

Sonra deriz ki : Kur'an-ın, Resûlullah'a cinler tarafından vahyedildiğini farzedelim. Fakat bu faraziye de pek çok çürük sonuçlara varmayı gerektirecek. Bu da onun temelsiz olduğunu ele verir. Hz. Muhammed'e a.v. bu lâfızları bildiren cin taifesinden birisi, ancak cinlerin icât edebileceği bir şey olabilir. Cinler taifesinden birisinin vahyetmiş olduğu bu Kur'an'a, o taife içinden hiç bir ferdin uymayacağı gibi, asırlar boyunca Kur'an'ın bir benzerini te'lif etmeye

(174) Zuhruf, 30.

çalışan fakat buna güçleri yetmeyen insanlardan birisine de, böyle bir şeyin vahyedilememiş olması hiç bir durumda mümkün olamaz. Cenab-ı Allah'ın Kur'an-ı Kerim ile bütün insanlara meydan okuduğu gibi cinler tâifesine de meydan okuduğunu biliyoruz. Meselâ şu âyet-i kerimeyi dinle: («O (Kur'a)nı şeytanlar (cinler) indirmedi./Bu, onlara yaraşmaz, zaten yapamazlar da (şeytanlar, kâhinlere indikleri gibi sana inemezler, Kur'an-ı indiremezler)./Çünkü onlar (meleklerin sözlerini) işitmekten uzaklaştırılmışlardır.»[175])

İnsanlar içinde hakikati, doğruyu kesinlikle bildiği halde ona düşmanlık eden, kin besleyen kişiler bulunduğundan, ellerindeki bütün imkânları kullanarak Kur'an-ın î'câz sıfatını bozmaya güçleri yetse, onu yıkmak isteyenler olacağı gibi, cinler içinden de bu şekilde hakikate, doğruya karşı kin besleyen ve onu bozmaya çalışanlar bulunur. Buna rağmen insanlar içinden herhangi bir ferde, cinlerin hiç birisi Kur'an-a benzer bir şey vahyetmediğine göre, buradan hareketle, tecrübe ve deney delilleriyle Kur'an-ın cinler tarafından te'lif edilmediğini ve onların telkinleriyle oluşmadığını da açıkça biliriz.

Bu şekilde takip ettiğimiz mükemmel istikrâ delili sonucunda, ümmî olan Hz. Muhammed'e a.v. indirilen Kur'an-ı Kerim'in, Onun devrinde yaşayan insanlardan birisinin te'lifi olmadığı, herhangi bir cin tarafından te'lif edilerek Onun şuuruna ve belleğine yerleştirilmiş olan bir şey de olmadığı ortaya çıkar.

Öyle ise akıl, Kur'an-ın söylediği ve ikrar ettiği şeye inanmak zaruretiyle sıkışmış bulunmaktadır. Kur'an-ın verdiği bilgiye göre; kendisi Allah c.c. kelâmıdır. Cibrîl-i Emin onu Hz. Muhammed'e a.v. bütün yeryüzüne son Peygamber olsun diye indirmiştir. Böylece O'nun, âlemlerin rabbi Allah'ın c.c. elçisi olduğu sabit olmuştur. Şu âyeti kerimede Allah ne de doğru söylemektedir :

«Eğer size cevap veremedilerse bilin ki (o), Allah'ın bilgisiyle indirilmiştir ve O'ndan başka ilâh yoktur. Nasıl, artık müslüman oldunuz mu?»[176]

***

Î'câz mucizesinin ve onu etraflıca tahlil etmeye girişmenin konuyu uzatacağı gibi, tafsilatına girdiğimizde konumuzdan sapacağımızı bildiğimiz için ayrıntıya girmiyoruz. Kur'ân-ın î'câzı ve belâgatini

(175) Şuara, 210-212.
(176) Hûd, 14.

inceleyen özel eserler vardır. Bu konuda geniş bilgi sahibi olmak isteyenler onlara başvurabilirler.[177] Orada bu konunun geniş izâhı yapılmıştır.

Kur'an belâğatının bütün Arapları âciz bıraktığı ortaya çıkınca, Araplar diğer insanlara bir örnek olur. Yani Arapların dışında kalan milletler, Arapların Kur'an gibi belâğat ve fesâhat örneği bir kitabı te'lif etmekten âciz olduklarını duyduklarında, hatta onun bir sûresi kadar bir bölümü bile te'lif edemediklerini gördükleri zaman buradan, Kur'an-ı Kerim'in mûcize olduğunu ve beşer kelâmı olmadığını anlayacak, idrak edeceklerdir.

İşte bu büyük kitap peygamberimiz Hz. Muhammed'in a.v. en büyük mucizesidir.

Diğer Mucizeleri :

Resûlullah'ın a.v. Kur'an-ı Kerim dışında pek çok mucizeleri vardır. Bunlar sahih haberler yoluyla ulaşmış ve bu konudaki nakiller tevâtür sınırını da aşmış bulunmaktadır.

O mucizelerden birisi isrâ ve miraç mucizesidir. Kur'an-ı Kerim ondan bahsetmiş, müslümanların cumhuru onun ruh ve cesetle beraber gerçekleştiğinde ittifak etmişlerdir.

Onlardan bir tanesi de, ayın yarılması mucizesidir. Kur'an-ı Kerim bundan da şu âyet-i kerimede bahsetmiştir : « (Kıyamet) saat(i) yaklaştı, ay yarıldı./Bir mûcize görseler hemen yüz çevirirler ve "süregelen bir büyüdür" derler. (Bu ifâde de, ğarip bir olayın vukuunu gösterir.) »[178]

Bu konuda vârid olan hadisi şerif ise, pek çok yollarla rivâyet edilmiştir. Hadis âlimlerinden muhakkiklerin yanma, tevâtür sınırının da üstüne çıkmıştır.

Parmaklarının arasından suyun kaynaması da başka bir mucizesini oluşturmaktadır. Buhâri ve Müslim'in Enes bin Mâlik'ten yaptıkları rivâyette Enes diyor ki : «İkindi vakti Resûlullah'ı a.v. gördüğümde abdest almak için su arıyorlardı. Bulamadılar. Resûlullah'a a.v. bir kap içinde abdest alacak kadar su getirildi. Resûlullah a.v. elini kabın içine koydu sonra orada bulunanlara abdest almalarını söyledi.» Enes

(177) Kur'an'ın i'câzı hususunda geniş bir etüdü görmek isteyenler 'Min Revâil Kur'an' adlı eserimize bakabilir.

(178) Kamer, 1 - 2.

diyor ki: «Ben O'nun parmakları arasında suyun kaynadığını gördüm. Bütün insanlar, son ferdine varıncaya kadar, abdestini aldı.» Parmakları arasında suyun kaynaması mucizesi sahih rivâyetlerle bildirildiğine göre bir çok kere tekrarlanmıştır.

Mucizelerinin bir tanesi de, zehirlenmiş olan kızartılmış koyunun kendisiyle konuşmasıdır. O koyun ise, Miçkem bin Selâm'ın Yahûdi olan karısının zehirleyip Peygamber'e a.v. takdim ettiği koyundur. Resûlullah ondan bir lokma almış, çiğnemiş yutamamıştı. Çıkarıp atarken: «Bu kemik bana zehirli olduğunu söylemektedir» demişti. Hadisi, Buhâri rıvâyet etmiştir.

Sahih rivâyetlerle bize kadar gelmiş bulunan diğer mucizeleri: O'nun bereketiyle yemeğin artması, kütüğün Ona doğru inlemesi, dokunmasıyla hastaların şifâ bulması ve bunlara benzer pek çok hârikulâde olaylardır. Hadis kitâpları ve Sîreti Nebevi'ye hakkındaki kitaplarda, hiç bir hadis âlimi tarafından tenkide uğramayan birçok sahih rivâyetler mevcuttur.

Allah'ın, Hz. Muhammed'e a.v. ikrâmda bulunduğu bu hârikulâde olaylar ve mucizelerin hepsi bize kadar (bilindiği ve üzerinde ittifak edildiği gibi) tevâtür yoluyle ulaşmış bulunmaktadır. Bu olgu hakkında konuştuğumuz zaman, konuyla alakalı bulunan ve ona suni bağlarla bağlanmış bulunan bütün şeyleri, bağnazlıktan uzak tüm dikkatimizle incelememiz ve hakikatı keşfetmemiz gerekmektedir. Biz aklımızı başkasına satmaya hiçbir zaman razı olmayacağız. Ne kadar geniş ve umûmî olarak düşünürsek düşünelim bir kişiye bağlılık hakkındaki hükmümüz değişmeyecektir. Bu hükmün şumûlüne girenlerin başında, bizimle en küçük bir hakikat arasına girerek gerçeği görmemizi engellemeye çalışan, — bunu herhangi bir amaç uğruna ya da bir menfaat için yapmamış olması bir şeyi değiştirmez, — birisinin geleceği açıktır. Akıllarımızın önlerine kurulmuş bulunan ağlara takılmaması için genel manada gaybiyâta îmân, özel manada mucizelere îmân hususunda tehlikeli bir rolü olan muayyen tarihi olayları seri bir şekilde incelememiz, sebeplerini, gereklerini ortaya koyarak arka planlarını keşfetmemiz ve onlarda akıl hürriyetinin ne denli geniş olduğunu belirlememiz gerekmektedir. Arkasından akıl ve ilim kriteriyle mucizeden söz etmemiz, Onun mümkinattan mı yoksa imkânsız olaylardan mı olduğunu tespit etmemiz yerinde olur. Son olarak Kur'an ve Din ölçütleriyle mucizeden söz edecek ve sonunda samimi olarak nezih olan aklı selimin hükmünü bekleyecek ve ona karşı susacağız. Onun hükmü ne olursa olsun bağlanacak ve uyacağız.

Mucize Kavramı Üzerinde Tehlikeli Rol Oynayan Belirgin Tarihi Olaylara Bir Öz Bakış :

Bu asrın başında Arap dünyamızda bazı araştırıcı ve düşünürler çıkmış, mucizeler hususunda ve onların izâhı babında müslümanların durumlarına yakışmayacak bazı yeni görüşler zikretmişlerdir. Özellikle Efendimiz Hz. Muhammed'in a.v. mucizeleri hakkında, daha fazla durulmuştur.

Ortaya çıkan bu akımın, özünde sunduğu şuydu : Hz. Muhammed'in a.v. tek bir mucizesi vardır, o da Kur'an'dır. Allah'ın kendisine ikrâmda bulunduğu tek mucize, kendisine gönderilen Kur'an'dır. Daha önceki Peygamberlerin eli üzere zuhûr etmiş bulunan, aklın anlamak ve idrâk etmekten aciz kaldığı hârikulâde olaylara önem verilmez, iltifata değer bulunmaz ve inkâr edilir. Mucize ve hârikulâde hallerle sürekli desteklenmeye ve onları her ân kalkan gibi kullanmaya ihtiyacları olmadığını tekrarlayıp dururlar. Âyeti kerime ile ne de çok istishâd ederler : «De ki : Mucizeler ancak Allah'ın yanındadır.»[179] Bu sıfatın O'nun en önemli ve yüce özelliği olduğunu, anlamadıkları şeylerle insanlara hitâbetmediğini, insanın kavradığı bilimin dışındaki şeylerle muamele ve uygulamalarda bulunmadığını sanırlar.

Bu söz ve düşünceye bugünkü pekçok kitaplarda rastlamak mümkündür. Aslında bu işin başında, hazırlanmış, yetiştirilmiş kişiler vardır. Onlar bu işi tezgâhladılar, propagandasını yaptılar, onun için isimleri «Din Islâhatçıları» olarak lanse edildi. Ve o gün muayyen sebeplerden bu ad, onlar için yaygın halde kullanıldı.

Şimdi biz bu akımın başlangıç noktasından başlayarak, ondan amaclanan uzun vadeli hedeflerinden söz edeceğiz. Sonra onu aklın ve bilimin projektörü altında inceleyecek ve aynı tarihi belgelerle gerçek mahiyetini arzetmeye çalışacağız.

❖

Bu akımın İslâm dünyamızdaki doğuşu, İngilizlerin Mısır'ı işgâl etmesi tarihine kadar uzanmaktadır.

İngilizler o gün, Mısır'ı işgâl ettiklerinde, yalnız askeri güclerine dayanarak tam manada bir istikrara kavuşamayacaklarını biliyorlardı.

(179) En'âm, 109.

Ve işgâl ettikleri ülkelerde ayaklarının sağlam oturmasının mümkün olmayacağını kestiriyorlardı. Özellikle İslâm dünyası gibi daha, yakın zamanda İslâm hilâfetinin yıkılışıyla dağılan beldelere hâkim olmalarının daha zor olacağını tahmin ediyorlardı.

Her zaman olduğu gibi, burada da bir düşünce akımını devreye sokmaya ve ondan yararlanmaya çalıştılar. Bu düşünce akımıyle müslümanlarm düşüncelerini değiştirmeye, onların dine bağlılıklarını, sadece ona dayanmalarını ve onun uğruna kendilerini feda etmelerini ortadan kaldıracak bir yumuşaklığa ulaştırmayı hedeflemişlerdi. Ve Avrupa'nın hayat sistemlerini en üst düzeyde kabullenebilecek bir Batı düşüncesine sahip olunmasını temine gayret etmişlerdi.

İşte bu amaçla harekete geçen Britanya, ictimaî ve Dini Islâhat dedikleri programlarını uygulamaya koydular. Bu programın ilk «Islâh» alanı, Ezher Üniversitesi'nin düşünce yapısı ve eğitim-öğretim sahasında yapılacak yeniliklerdi. Çünkü o zaman Mısır'ın bütün önderliği Ezher'in elinde bulunuyordu. Oradan aydınlanacak bir ateşin diğer pek çok İslâm beldesine sıçraması da mümkündü. Dinî olsun vatanî olsun her problemin başında Ezher vardı. İctimaî ve düşünce alanındaki her müşkilâtın başı da Ezher'di. Bunların çözümü için düşünen ve tedbir alan o olduğu gibi, herşeye hareket veren de oydu. Onun için Britanya açısından, dini ve fikri herhangi bir «Islahât»ın başarıya ulaşabilmesi için Ezher'den başlanması kaçınılmazdı.

Belirtmemiz gereken bir nokta var ki, rivâyet ettiğimiz tarihi olay ve vakıaları incelerken, Batılıların özellikle İslâmımız ve Tarihimiz hakkında kullandıkları İstirdâd ve Tevessüm yöntemlerini kullanmayacağız. Biz bunları ele alırken daha önceden açıkladığımız, bağlı kalacağımızı söylediğimiz sağlam bilimsel yöntemi takip edeceğiz. Birisi: «Britanya'nın, kendisine böyle bir plan çizdiğini ve onu takip etmeye çalıştığını nereden biliyoruz? İslâma ve O'nun Ezher'ine gücü yetmediğini nereden biliyoruz?» derse. Bu konuda o zamanların Mısır Büyükelçisi Lord Luvid'in (Egypt isnce Cromer, Kromer Günlerinde Mısır) adını verdiği hatırâtında neler söylediğine bir kulak verelim:

Diyor ki, «İngilizler Mısır'ı işgâl ettiklerinde, ülkenin eğitim-öğretimi, dine sımsıkı bağlı bulunan ve Onun kuru ve katı olan kurallarıyla talîm ve terbiye alanında yapılabilecek her türlü islâh hareketi karşısında. sert tepkisiyle tavır koyan Ezher Üniversitesinin elinde bulunuyordu. Bu üniversiteden mezun olan bütün talebeler büyük

ölçüde dini bir taassubun gururunu taşırlardı. (Bu sözün anlamını derinlemesine düşün) Eğer Ezher'in gelişmesi mümkün olsaydı pek yararlı yanları olacaktı. Ezher bu üslûbüyle ayakta durdukça herhangi bir ilerleme kaydetmemiz düşünülemez. Fakat eğer böyle bir adımın atılması ve gerçekleşmesi mümkün görünmüyorsa, o zaman tek çare olarak, laik bir talim-terbiye sistemi icât edilmesi ve yaygınlaşıp başarıya ulaşıncaya kadar Ezher'le yarışa sokulması kalmış olacaktır.»

Bu gelişme ve (ıslâhât) programı ise şöyle olacaktı. İslâm ümmeti ve Arap halkı arasında hissedilmeye başlanan, zayıflama ve geri kalma noktası üzerinde durulacak, Avrupa'nın, bilimsel alanlardaki ilerlemelerine dikkat çekilecekti. Daha önceden mevcut olmayan bilimsel çözülme sayesinde, pek çok sahada icâtlar ve keşifler gerçekleştirdiklerine parmak basılacaktı.

Bu (islâhât)ın o anki plânı şuydu : İslâmın ve Arapların düşünce önderlerine uyarıda bulunularak, İslâm âleminde bu tür bilimsel bir gelişmenin meydana gelmesi, İslâm akîdesi ve İslâm dininin, kendisiyle anlaşıldığı yolun geliştirilerek, kabul gören bilimsel düşünceyle aynı paralele getirilmesiyle ancak mümkün olacağı telkin edildi. (Kafalarına okundu.)

Bilimsel düşünce ise, dini düşüncenin, modern bilimsel kalıplarla anlaşılmayan veya onların sahasına girmeyen gaybî hakikatlerin ağından kurtarılmasını, zorunlu bir olgu olarak değerlendirir.

Bu çağrıya hemencecik kapılanların başında, gönüllerinde îmân tahtı kurmamış bulunan, imânî gerçeklerin akıllarında tam yerleşmediği kimseler ile, genel manâda Avrupa'nın modern bilimsel kalkınmasına, özel anlamda ise Batı medeniyetine meftûn ve kuyruk olmaya hazır olan kimseler bulunuyordu. İşte daha önceden var olan îmânî zaafları ve yeni imtihânın tesiriyle onlar, habire çabalayarak şunu anlatmaya ve kavratmaya çalışıyorlardı: Avrupa'nın kalkınması gibi bir kalkınmamızın oluşması, ancak ve yalnız olarak dinin akâidle ilgili bulunan pek çok temel kurallarından kurtulmamızla mümkün olacaktır.

İngiliz̈ler, azımsanmayacak ölçüde bir grup müslüman Arap düşünürünü kullandıklarından, hazırlamış bulundukları planı tatbik etmede zorluk çekmediler. Çünkü; ellerinde bulundurdukları bu kişiler ile, yapmak istediklerini rahatlıkla gerçekleştirebileceklerini kestiriyorlardı. Artık onlara kalan, Ezher çevresini elinde bulunduran düşünce

liderlerine yaklaşarak, onları teslim almak ve yöntemlerini onlara karşı da uygulamaya koymaktı. Oradan, İslâm düşüncesine bu vebâ mikrobunu (modern ıslahatlarını) adapte etmeleri kolaylaşıyordu.

Bu ıslâhât hareketlerini gerçekleştirmek için Şeyh Muhammed Abduh getirilmiş, biraz önce açıkladığımız temel hareket noktalarından başlayarak, Ezher çapında genel bir ıslahât hareketini uygulamaya koymak için işlerin bütün ipleri ona teslim edilmişti.

Yine bu amacın gerçekleştirilmesinin sonucu olarak, Şeyh Mustafa Merâğî, Ezher Üniversitesi'ne Rektör tayin edilmişti. Muhammed Ferid Vecdi'nin, Ezher'in Dergisi olan «Nûr'ul-İslâm»a yazı işleri müdürü tayin edilmesi de yine bu amaçtan kaynaklanıyordu. Bu dergi, daha önceleri Merhûm Allâme Muhammed Hıdır Hüseyin' in başkanlığında yayınlanıyordu.

Tabii olarak bu şekilde bir çalışma, zamanla bunlar ve başkalarının da yeni merkezlerinde çalışmalarına zemin hazırladı. Böylece, İslâm akidesini bu yeni yöntemle anlama akımı başlamış oldu. Bu akımın asıl amacı 'gözlem ve deneye dayanan bilimin projektörü altında incelenemeyen ğaybî meseleleri bilmezlikten gelmekti' Gayb konularının başında, elbette ki muhtelif çehreleriyle, mucizeler geliyordu.

Bundan sonra Ferid Vecdi'nin, «Bilim ve Felsefenin Işığında Muhammed'in Hayatı» başlığıyla serî şekilde bir dizi makale yayınladığını gördük. Orada Vecdi diyordu ki: «Okuyucularımız, belki de bu siyeri yazarken, biraz zorlanma kabilinden de olsa, normal sebepler ve olaylarla izâh edilebilme imkânı bulunan konuları, Mümkün mertebe i'câz — mucize olarak — la açıklamamaya gayret ettiğimizi mulâhaza edeceklerdir...»[180]

Yine bu meyanda, Şeyh Muhammed Abduh'un, garip ve hayret verici bir üslûpla Akîde konularındaki yazılarında, müslümanların icmaıyla ve İslâm Akidesinin sahih ve Bedihî gerçekleriyle çeliştiğini müşâhede ediyoruz. Celâl ed-Devvânî'nin Şerhi Üzerindeki ta'likatında Resûl ve Nebi'yi tarif ederken ne kadar zorlandığına, daha önce işâret etmiştik. Diyor ki: «Ben derim ki, Bazan Nebî kavramı ilim ve âmel olarak, 'yaratılışında fıtrat üzerinde yürüyen insan'dır. Öyleki bu adam, ancak hakkı bilir ve ancak hakkı, hikmetin gereği olarak, işler. Bu da fıtratla gerçekleşir. Yani bu konuda düşünmeye ve araştırmaya ihtiyaç duymaz. Sadece ilâhî ta'lîm ve terbiye ile

(180) Nûru'l-İslâm Dergisi'nin VIII. cild, sayfa 11 ve devamına bakınız.

yürür. Eğer o kişi, aynı zamanda, yaratılışında kendisinin üzerinde bulunduğu fıtrata, diğer insanları da çağırırsa o zaman, aynı zamanda Resûl de olmuş demektir. Yoksa sadece Nebidir.»[181]

Fil sûresinin tefsirinde ise, sarîh olan âyeti kerimeyi, «"Ebâbil Kuşları ve çamurdan sertleşmiş taşlar"dan maksad, sadece çiçek hastalığıdır», şeklinde nasıl yorumlamaya çalıştığını gördük.[182]

Aynı devirde, Peygamberin hayatının tahlili hakkında Hüseyin Heykel tarafından kaleme alınan «Hayatu Muhammed: Muhammed'in Hayatı» isimli yeni bir kitabın nasıl yazıldığını da gördük. Önsözünde diyor ki: Ben bu konuda Hadis ve Siyer kitaplarının yazdıklarını almayacağım. Çünkü bu konuda bilimsel bir yol üzerinde yürümek istiyorum...

Heykel'in kitabına takdim ve takriz yazan o zamanların Ezher Rektörü Şeyh Mustafa Merâğî, önsözünde şöyle diyordu: «Muhammed'in a.v. en büyük mucizesi ancak Kur'an'dadır. O da aklî bir mucizedir.»

Onların, Peygamberin belirli vasıfları olan Nübüvvet, Risâlet ve Vahiy kavramlarını sürekli örtbas ettiğini, düşünceden uzak tuttuğunu, bunların yerine, 'Dâhi' 'lider' ve 'büyük' sıfatlarını kullanmayı tercih ettiğini gördük.

Böylece bu yönelişler ve hamleler neticesinde, yeni bir düşünce ekolü ortaya çıkarak, Ezher'in Minberinden düşüncelerini yaymaya başladı. O çirkin ihtilâlin gölgesinde, ne de hızlı bir biçimde kendisinden beklenen etkiyi ortaya koydu. Tabi bu iş kolay olmadı, uzun uzadıya çalkantı ve çarpışmaların olmasına neden oldu. Fakat onları buraya almaya gerek yok.

Peki İngilizleri bu amaca sevk eden neden neydi? İnsanların kafasında dinî düşüncenin bu şekilde gelişmesinin onlara yararı neydi?

İngilizleri bu harekete iten sebep: Dinin, kendileri yanında her safhada güç sahibi olarak kabul edildiği, en büyük heyecan kaynağı ve en faal muharrik olarak değerlendirildiği insanlarda dinî duy-

(181) Ta'likatu'ş-Şeyh Muhammed Abduh Âlâ Şerhi'l-Akideti li Celâleddin ed-Devvânî, s. 3.

(182) Muhammed Abduh, Tefsir-i Cüz'i Amme, s. 120. Fil Sûresinin açık ve sarih anlamlı lafızları üzerinde düşünün. Sonra Fil kıssasından çok daha garip ve büyük olan Kur'an'ın Gaybiyâtına nasıl inanacağınızı söyleyin. Kur'an'ın açık nasslarıyle açıklanan Ebâbil Kuşları ve Onların attığı taşları çiçek hastalığı olarak yorumlayan birisinden bu beklenebilir mi?!..

guyu zayıflatmaktı. Az önce naklettiğimiz Lord Luvid'in sözlerinden de anlaşılan buydu. Zira İslâm akîdesi, mucize düşüncesinden tecrîd edildiğinde, bu iş, tabii olarak, erbâbı olmayanlar tarafından anlaşılamayacak bir biçimde, İslâm Akîdesinin toptan reddedilmesiyle sonuçlanacaktır. Çünkü İslâm Akîdesinin tamamı, ancak ve ancak en büyük mucize yani Kur'an mucizesi üzerine kâimdir. Aklî hârikulâdelikleri garipseyen, ya da onları tevil eden yahut inkâr etmeye kalkışan birisi, kuşkusuz olarak Vahiy mucizesini de garipser. Çünkü o, bütün mucizelerin zirvesi sayılır. İşte bu durum, Şeyh Muhammed Abduh'u, nübüvvetin tesirindeki vahiy hakikatından uzaklaştıran asıl nedendir. Daha önce nasıl bir tarif yaptığını görmüştük.

İngilizler, Mısır'ı işgal sırasında karşılaştıkları en büyük problem olarak, Lord Luvid'in de belirttiğine göre, dînî taassubu görmüşlerdir. Yukarıdaki amacı gerçekleştirdiklerinde ise, problemin yarsını çözmüş olacaklardı. Bundan sonra, İslâmî bir yöntemle şereflenmiş bulunan İslâm akılcılığının yerine Avrupa akılcılığını yerleştirme imkânı bulacaklar, daha önceden hakim vaziyette bulunan İslâmî hayat şeklini değiştirerek, plânladıkları biçimde pratik bir hayat sistemini uygulamaya koyacaklardı. Böylece İslâmı, yarınki günlerde, kuru bir şekilcilik kalıbına sokma imkânı elde edeceklerdi.

Bütün bu gerçekleri, meşhur İngiliz müsteşriki Cib'in İngilizce olarak te'lif etmiş olduğu (Wheither İslâm: İslâm Nereye Yöneliyor) adlı kitabında söylediklerine bakarak öğrenebiliriz: «Eğitim ve öğretim hareketleri ve kültürel faaliyetler amacıyla kullandığımız modern okullar, gazeteler ve özel talimatlarımız sayesinde, işin bilincine varmasalar bile, müslümanların, umûmî olarak dinlerinden uzaklaştırılması ve büyük ölçüde lâik olarak yetiştirilmeleri imkânını bulduk. Batının bütün çalışmalarının ve hareketlerinin, İslâm âlemine yönelik olan gayretlerinin en öz meyvesi, müslümanları kendi medeniyetlerine çekmektir. Bunun büyük bir adım olarak değerlendirileceği kuşkusuzdur. Vakıa şudur ki. İslâm, akide olarak, güç ve önemini halâ korumaktadır. Fakat toplumun ictimâî hayatını düzenleyen ve ona hükmeden bir güç olarak ise, önceki yerini kaybetmiştir.»

Böylece bize ve bütün araştırıcılara açık olarak malum olmuştur ki, 'ıslahat' ekolü, kendi bağlılarının ve davetçilerinin söylediği gibi ve aldatma, hile yapma ve başkasının hakkıyla oynamayı kendisine bir sanat haline getiren İngilizler'in zannettirdiği gibi, Avrupa'daki kalkınmaya benzer herhangi bir bilimsel ilerleme kazandır-

mamıştır. İngilizlerin aldattığı bu akıllar, keşke müslümanların aklı olmasaydı. 'Dinî ıslahat' ekolünün elde edebildiği şey, hakikatten de mahrum kalmaları oldu. Onlar ne dinin hakikati üzerinde kalabildiler ne de bilimsel bir kalkınma elde edebildiler.

Bilimin Ölçülerine göre Mucize :

Bütün bunlardan sonra deriz ki : Açıkladığımız biçimde, İngilizlerin yaptıkları hîle ve aldatmalarla da olsa, yalanlardan etkilenerek ortadaki gerçekten kaçmamız, nasıl olursa olsun mucizeye îman etmememiz, ilmin ve aklın hükmü ne olursa olsun kulak ardı etmemiz doğru olur mu?

Hayır, bu şekilde etkilenmemiz doğru değildir. Mücerret bir olayı reddetmek ya da taklît etkisiyle Allah'ın zâtını inkâr etmek hiç bir fayda sağlamayacağı gibi, Allah'a ve mucizeye; taklît etkisiyle ya da kuru bir tepkiyle îman etmenin de hiç bir anlamı yoktur.

Her halûkârda muhkem olan ölçü, özgür olan aklı selimdir. Ya da siz buna 'şüphe götürmeyen yakînî ilim' deyin sonuç değişmez.

Mucize ve onun meydana gelişi hakkındaki ilmin hükmünü sorduğumuzda ilimden kastımız, her şeyden önce muhtelif tabii bilimlerdir. Çünkü bu ilmin en çok kullanıldığı yer, kendi sahasıdır. Daha sonra bundan mutlak manada genel ilmi kastediyoruz. O da bir şeyin durumuyla ilgili kesin idraktir.

(Birinci manasıyle) mucize ve onun meydana gelişi hususunda ilmin hükmü nedir?

(Tabii olarak, birinci manasıyle) ilmin cevabı : Pratik manada böyle bir konuyu araştırma ve harikulâde olaylarla hiç bir ilgisinin bulunmadığını itiraf etmesidir. Çünkü ilim bu özel anlamıyle, aklın ve düşüncenin tesirinden uzak, muayyen maddi konularla ilgili dışa yönelik tecrübelerden başka bir şey değildir. Sonra bilim olarak ortaya çıkan deney ve gözlemlerle ispatlanmış olaylar, akılda yer ederler. Bundan sonra aklın görevi, onları olduğu gibi tefsir ve tahlil etmekten öte bir şey değildir. Eğer o ilme (yani muayyen tecrübelerden kaynaklanan hakikate) «Mucize hakkındaki görüşün nedir?» diye sorsan, insan haliyle diyecektir ki : «Mucize benim konularımın dışındadır. Benim o konuda herhangi bir hükmüm olamaz. Ancak eğer böyle hârikulâde bir olay gözlerimin önünde cereyan ederse, işte o

durumda konu benim sahama girmiş olur. Deney ve gözleme başvurur, sonra onu tefsir ve izaha kalkışırım. O zaman, o konuda bir hüküm verme imkânım olur. Yani onu tahlil ve izaha kalkışabilirim. Fakat herhangi muayyen bir durumu zihnimde tutarak, yakma gücünden ateşin anlaşıldığını farzetmem, sonra onu bir hükme bağlamam, tahlil ve nitelemesine girişmem gibi, yaptığım şeylere uygun bir açıklamaya girmem, tabiatıma, ihtisas sahama ve kendimi bağlı bulduğum prensiplere aykırı olur.

(İkinci ve Genel manasıyle) ilme, mucize hakkındaki hükmünü sorduğumuz zaman şöyle diyecektir: «Bana hârikulâde bir şey olan mucizenin imkânlılığından soruyorsunuz. Daha önceden Allah'ın c.c. varlığı hakkında da sormuştunuz. O zaman cevâben demiştim ki: 'O, varlığında şek ve şüphe olmayan vâcib-ul vücuttur?!..' (Sana Allah'ın c.c. varlığını şüphe götürmeyen kat'i deliller ve muhkem burhanlarla açıklamış ve O'nun, bütün eşyanın sebeplerinin, düzenlerinin yaratıcısı olduğunu beyan etmiştim. Tüm bunlardan sonra şöyle diyeceğimi tahmin edebiliyor musun: 'Mucize, vukuu mümkün olmayan, imkânsız olaylardandır!..' Peki ilimden kendisiyle çelişmesini nasıl bekleyebiliyorsunuz? Bir kere Allah'ın c.c., bütün sebeplerin müsebbibi olduğunu ve sebep ile sonuç arasındaki bağı kuran Allah'ın c.c. var olduğunu ispatladıktan sonra, bununla çelişen şu hükmü ileri sürmem düşünülebilir mi? «Sebep sonuç kuralı, hiç bir zaman sarsılması mümkün olmayan bir zorunluluktur.» İlimden böyle bir şey söylemesini nasıl bekleyebilirsiniz. «Kâinatın düzeni mümkinat kabilindendir.» Sonra bunun tersine bir kural koyarak: «Hayır o, zorunluluklar kabilinden şeylerdendir!..»

Evet kısa ve öz olarak ilmin bu konudaki cevabı budur işte: Bu cevap yeryüzünde ilme samimi olarak inanmış akıl sahibinin rahatlıkla duyup anlayabileceği bir cevaptır.

Filozof Malbranş diyor ki: «Biz olayların birbirinin arkasına geldiğini ancak görebiliyoruz. Bunları birbirine bağlayan asıl bağı göremiyoruz. Peki neden bu bağ bizden gizli kalmaktadır?.. Çünkü o, kâinatta eşi benzeri bulunmayan ilâhi bir şeydir.»[183]

İngiliz bilgini William Jones'in dediklerine kulak verelim.

«Evreni yaratan kudret, ondan bir şeyi gizlemekten ya da ona bir şey eklemekten aciz kalamaz. 'O'nun, akıl ile tasavvuru mümkün

(183) Mavkif-ul Akli ve'l-İlm, IV, 34.

değildir' demek kolay bir şeydir. Ancak tasavvur edilemez denilen şey, dünyanın meydana gelişi kadar düşünülemeyecek derecede birşey değildir.»[184]

Yani bu evrenin hiç bir cüzü meydanda yokken, mucizenin ve harikulâde olayların olmasını inkâr eden ve onların varlıklarını düşünemeyen birisine denseydi ki: 'Şu şu niteliklerde bir kâinat yaratılacaktır,' hemen adam fırlayarak: «Böyle bir şey düşünülemez.» Adamın bu sözü reddedişi, inkâr ettiği mucizenin imkânsızlığından daha sert olacaktır. Fakat kâinat, meydana geldikten sonra insanın aklında herhangi bir gariplik ve dehşete sebep olmamaktadır. Artık adam ona dönerek: «Bu şeyin varlığı mümkün olmayan ve tasavvur edilemeyen bir şeydir» diyemiyecektir!!..

Eğer kişi, Allah'ın c.c. varlığına temelden inanmıyorsa onun, mucizeleri inkâr etmeye ve onların meydana gelişlerini tasavvur edememeye hakkı vardır. O zaman da mucizeden söz etmek, onu ilimden sormaya çalışmak, onun adıyle konuşmak, o konudaki rivayetlere değer vermek lüzumsuzluk olacaktır. İstediği şeye inansın ve inancını dilediği şekilde dile getirsin. Fakat ilim kavramını ağzında geveleyip durmasın, sözlerini onunla süslemeye çalışmasın.

İlk defa karşılaşıldığı zaman ilim, kişiye şu hakikati söyleyecektir: «Eşyada gördüğünüz ve sebep sonuç ilişkisi diye adlandırdığınız şey, sürekli görülen bir bağdan başka bir şey değildir.. Bunun, sürekliliği zorunlu kılması ve sebebi sonuçtan ayırmayı imkânsız olarak göstermesi, tamamen boş bir şeydir. İlk sebebin, gördüğümüz şeklî bağları ve gereklilikleri iptal etmekten aciz olması düşünülemez. Her ne kadar alışkanlık ve sebep ile sonuç arasındaki sürekli bağlılık, insanda hayretin ve garipsemenin harekete geçmesine sebep olsa bile.

İlim size der ki: Eğer düşünürseniz kâinatta meydana gelen alışılmış olsun-olmasın her türlü olay, haddizatında birer mucizedir. Onların büyük olan yaratıcısından gafil olup, kendisini, yalnızca olayı tek olarak mülâhaza etmediğimiz zaman durum böyledir. Yıldızlar birer mucizedir. Gezegenlerin hareketleri mucizedir. Çekme ve itme kuvveti mucizedir. Bitkiler mucizedir. İnsandaki akıl mucizedir. İnsandaki sinir sistemi mucizedir. İnsan vücudundaki kan dolaşımı mucizedir. İnsan, bizâtihi mucizedir!.. Fakat insan —sürekli alışkanlık ve görmeyle— bunlardaki mucizelik yönünü unutur, gurur ve cehlinden, mucizenin sadece alıştığı ve gördüğü şeylerin ter-

(184) a.g.e., VI, 128.

sine meydana gelen veyahut bunların değişmesi şeklinde ortaya çıkan şeyler olduğunu zanneder.

İlim yine size der ki; «Görmüş olduğu bir şeyi, îmanının ve küfrünün ölçüsü yapan bir akıl sahibinin aklının, ne değeri kalır?.. Bu insan açısından zekâ, kültür ve medeniyet ne kadar yüce zannedilirse edilsin, gerçekten hayret edilecek bir cahilliktir.»

⁂

Şöyle bir soru akla gelebilir : «Dinî ıslahatçıların liderleri, Kur'an mucizesi dışında kalan bütün mucizeleri inkâr ettikleri halde, bununla beraber nasıl Allah'a c.c. inanabiliyorlardı?..»

Cevap : «Bunlardan hiç biri, akli düşüncesinin ve ilmî çalışmalarının sonucu olarak mucizeleri inkâr etme sonucuna varmamışlardır. Aksine, nefsâni bir duyguyla hareket ederek bu sonuca varmışlardır. Batı medeniyetinin aynası karşısında gözleri kamaşmış, artık gözleri hiçbir şeyi göremez hale gelmiştir. O sırada elle tutulabilecek anlamda hiçbir şey anlamadıkları 'bilim' kavramiyle sarsılmışlar, bu arada İngilizler onların bu hallerini sömürerek kendilerine 'bilime ulaşabilmek için mucizeleri ve gâiple ilgili şeyleri inkâr etmeleri gerektiğini' telkin etmişlerdir. Artık onlar bilim kavramını, adı mucize ya da harikulâde olan her şeyi, araştırma konularından ve zihinlerinden silip süpürmek, yıkamak için bir sabun edinmişlerdir.

Bugün, insaflı bir şekilde, çelişkili ve saçma sapan düşüncelerini, kendilerinin ilim kavramlarıyla dolu kitaplarından okuduğumuz zaman, eserlerinin ilimden yoksun olduğunu göreceğiz. Hüseyin Heykel'in 'Hayatı Muhammed' kitabının mukaddimesinde şu satırların izzet, şeref ve övünç kaynağı olarak nakşedildiğini okuyoruz : «Ben bu kitabımda, hadis ve siyer kitaplarının yazdıklarına bakmayacağım. Çünkü bu araştırmamda, mücerret bilimsel bir yol üzere yürümeyi seçmiş bulunuyorum...» hatta adamın, Buhâri ve Müslim'de dahi sabit olan şeyleri, bilimin şerefini muhafaza etmek için almamakla gönül rahatlığı içinde olduğunu görüyoruz...!!

Peki, Buhâri tarafından rivâyet edilen bir rivâyeti gözardı eden, gayretinde bilimcilik hilesi arkasına sığınarak, bu yaptığını da övünç ve şeref kaynağı yapan, onlara sıkı bir şekilde bağlanan, böylece ilmin caddesinden sapan, Avrupa'lıların istintâç, sezgi ve tevessüm yöntemini kullanarak onların şerefini muhafaza etmeye çalışan, yöntemine ve yoluna bağlı kalan insana kim acımaz ki?!..

Batılıların Hz. Muhammed'in a.v. hayatını incelerken takip ettikleri metodu, gerçeğe ulaştıran bilimsel yol olduğuna göre, Hüseyin Heykel'in ileri sürdüğü gibi, önceki müslümanların gizledikleri yol olmayınca, bu durumda netice olarak şu iki yoldan birine varmaları gerekir. Ya batılılar Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberliğine inanacak (eğer Hüseyin Heykel, Onun hakikaten Peygamber olduğunu kabul ederse), ya da eğer gerçek olarak görmüyorlarsa, Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberliğini inkâr etmek durumunda kalacaklardır.

Bu Ramazanda İsrail radyosunun neden bu kitabı seçtiğini, onun dışındaki kitaplardan hiç bahsetmediğini anlıyoruz. İsrail radyosu, o kitaptan Peygamberin Hayatı hakkında bazı pasajlar yayınlıyordu. Acaba bu, İsrail radyosunun, Muhammed'in a.v. hayatı ve uygulamaları hakkında yayınlayacağı şeylerin, sadece bilimsel esaslara dayalı bulunan şeylere bağlılığından mı kaynaklanıyordu?!..

Resûlullah'ın a.v. hayatını tahlil eden bir kitabın, ne kadar yüce bilimsel değerlere sahip olduğunu yakînen bilmek için, o kitabın Yahudiler tarafından yararlanılarak, Müslümanlara yönelttikleri programlarında onu kullanmış olmaları yeterlidir!..

Islahat ekolünün tek bir esas üzerinde kurulduğunu, onun da 'bilim kavramına meftûn olmaları, fakat onun içeriğinden habersiz olmaları' olduğunu görüyoruz.

İşte bu gün aynı bilimin, ıslahat ekolünün, akıl ve araştırma yöntemiyle tenkidini yapmakla; ilim ile mucize arasında öncekinden daha berrak bir netliği ortaya çıkardığını görüyoruz. Gözleri kamaştıran devir sona erdi, gözler bütün güçleriyle artık ışığı süzebiliyorlar.

Muhammed Ferid Vecdi'ye bakıyoruz, duygusal buluşlarından birisiyle «ilim» kavramına yaklaşmış ve şöyle bir tahminde bulunmuştur :

«İslâmi olan Doğu âlemi, Batının modern ilmi ile dininin, diğer dinler gibi bir safsata ve hikâye seviyesine indirildiğini görünce, hiç bir kelime söylemedi. Zira işin karşı konulacak cinsten olmadığını anlamıştı. Ancak ilhadını içinde sakladı. Onlar, bilimsel dereceye varan her kardeşinin de aynı yolun yolcusu olduğuna kesin inanarak bilime yapıştı.»[185]

(185) Ferid Vecdi'nin el-Ahrâm gazetesinde, Allâme Mustafa Sabri'nin bir makalesine reddiye olarak neşrettiği makalesinden 30/8/1937 Her iki makaleyi metniyle görmek isteyen Mavkifu'l-Akli ve'l-İlm kitabına baksın: IV,

Bir zamanların bu tür hezeyanlarla ortalığı kasıp kavuran ve aklını satmış bulunan bilimi, en gür sadasıyle bugün şu bilimsel gerçeği ortaya koymaktadır: 'Varlığın en yüce değer yargısı, Allah'ın bütün hakikatlerin hakikati olduğudur. Allah Hak olan varlığın asıl sırrıdır. İnsanların içinde, Allah'ın zâtı ve bilimin hakikatini beraber inkâr etmeye kalkışan mulhidlerîn bulunması bize zarar vermez.

⁂

Kur'an ve Din Ölçülerinde Mucize

Birisi diyebilir ki: Kur'ân-ı Kerim'de Resûlullah'ın herhangi harikulâde bir şey yapamayacağına delâlet eden şeyler vardır. Meselâ Allah Teâlâ buyuruyor ki: «De ki: "Âyetler (mucizeler) Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."»[186], «Dediler ki: "Yerden bize bir göze fışkırmadıkça sana inanmayız!' /"Yâhut senin hurmalardan ve üzümlerden bir bahçen olmalı, aralarından ırmaklar fışkırtmalısın!"/"Yâhut zannettiğin gibi üzerimize gökten parçalar düşürmelisin, yâhut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin (onlar, senin doğru söylediğine şâhitlik etmelidirler) !"/"Yâhut altundan bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Maamâfih sen, bizim üzerimize, okuyacağımız bir kitap indirmedikçe senin (tek başına) göğe çıkmana da inanmayız!" De ki: (Bu gibi hayalleri teklif etmekten) Rabb'imi tenzîh ederim! (Haşa, ben O'na böyle şeyler yapmasını teklîf edemem.) Ben, sâdece elçi ol(arak gönderil)en bir insan değil mi-

407. O zaman Ferid Vecdi «Nûru'l-İslâm» diye bilinen Ezher Dergisi'ne yazı işleri müdürü olarak atanmış değildi. Fakat O'nun düşünceleri, kendisini büyük Allâme Şeyh Muhammed Hıdır Hüseyin'den sonra bu makama aday hâle getirdi. O bu işin başına, İngiliz işgalcilerinin planlâdığı şekildeki Islâhat hareketinin özel manada Ezher Üniversitesi, genel anlamda ise bütün Mısır toplumunun değiştirilmesi için rol alanlardan birisi olarak geçmişti. (Bu kitabın 229. sayfa ve dev. bkz.) Ezherin adıyle konuşan büyük bir İslâmî derginin yazı işleri müdürü olduktan sonra, bu düşüncelerini rafa kaldırdığı kuşkusuzdur. Belli bir süreye kadar onları dilinin altında muhafaza etmiştir. Çünkü o zamanlar başka makale ve konularla okuyucuları meşgul ediyordu. Fakat öylece durmadı ve seri halinde (Bilim ve Felsefenin Işığı Altında Peygamberin Hayatı) adı altında bir dizi makale yayınladı. Onlarda insanları, Resûlullah'ın a.v. hayatını Batılıların anladığı gibi, hangi türden olursa olsun bütün harikulâde olaylardan, mucizelerden uzak olarak anlamaya davet etti.

(186) Ankebût, 50.

yim?"»[187] Bunlara rağmen harikulâde şeylerin ve mucizelerin varlığını söylemek Kur'an'ın sarîh nasslarına muhalefet olmaz mı?

Cevap : Bu âyetler, müşriklerin, Resûlullah a.v. ile dalga geçmelerini etkisiz hâle getirmek hususunda nâzil olmuşlardır. Âyetlerin uslûblarında ve siyaklarında görüldüğü gibi bunlar, onların samimi olarak sorulan bir sorularına cevap olarak inmemişlerdir. Allah Teâlâ, onların Resûlullah a.v. ile alay etmek, küfürlerinde, inâtlarında daha da derinleşmek için, ancak âyetleri lekeleyecek şeyleri tâlep ettiklerini biliyordu. Ve onların, Allah'tan kendilerine gönderilen Risâleti kabul etmeyeceklerini, ancak yeryüzünde kendileri gibi bir beşer olmayan, gökten bir melek onlara Kur'anı indirince kabul edebileceklerini ifâde etmek için nazil olmuş âyetlerdir bunlar. Eğer Allah, onların gerçekten gerçeği aradıklarını, hüsnü niyet sahibi olduklarını ve bu hareketleri neticesinde Peygamberin doğruluğunu desteklemeye yöneleceklerini, O'na meyletmeya çalışacaklarını ezeli ilmiyle bilseydi, onları bu konuda gerçek manada iknâ ederdi. Fakat onların, o anki durumları, Allah Teâlâ'nın başka bir âyeti kerimede nitelendirdiği biçimdedir : «Onlara gökten bir kapı açsak da oraya çıkacak olsalardı./"Herhalde gözlerimiz döndürüldü, biz büyülenmiş bir topluluğuz," derlerdi.»[188]

Kur'an âyetleri, nasıl, 'Peygamber'in a.v. mucizelerinin olmadığına hükmediyor,' denebilir? İşte bizzat Kur'an âyetleri, İsrâ mucizesinden söz etmektedir : «Eksiklikten uzaktır O (Allah) ki geceleyin kulunu Mescidi Haram'dan, çevresini bereketli kıldığımız Mescidi Aksâ'ya yürüttü.»[189] Yine aym yarılması mucizesinden haber vermektedir : «(Kıyâmet) saat(i) yaklaştı, ay yarıldı. Bir mucize görseler hemen yüz çevirirler ve "Süregelen bir büyüdür" derler. (Bu ifâde de, garip bir olayın vukûunu gösterir).»[190] Aynı şekilde Bedir Savaşında meleklerin inişleri mucizesinden söz etmektedir : «Siz Rabb'inizden yardım istiyordunuz, O da : "Ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım edeceğim." diye duânızı kabul buyurmuştu.»[191]

Bunları kabul ettikten sonra : Ancak yakini burhanların üzerinde ikâme edilmesi gereken Akîdevî meselelerden söz ettiğimiz zaman, rivâyetin bilinen şartlarına uygun olarak, haberi bize mütevâtir na-

(187) İsrâ, 90 - 93.
(188) Hicr, 14-15. Yazarın, Fıkhu's-Sire adlı eserinin ikinci baskı 123. sayfasına bakınız.
(189) İsrâ, 1.
(190) Kamer, 1 - 2.
(191) Enfal, 9.

killerle ulaşmış bulunan mucizelere inanmaktan başka çıkar yol olmadığını belirtmek isteriz. Hadis ve siyer âlimlerinin rivâyet ettikleri, bazılarını zikretmiş bulunduğumuz mucizelerin tamamı, mütevatirlik haddini de aşmaktadır. Bu mucizelerin tamamını inkâr etmek, müslümanların icma'ına göre küfürdür. İslâm dininden çıkmaktır. Ama âhâd haberlerle sabit olanlarını inkâr etmek küfür olarak telâkki edilmemiş ise de, sahih hadis kitaplarında sabit olanlarını inkâr etmek kuşkusuz fasıklığın şâibelerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Mucizelerden bu kadar bahsetmekle yetineceğiz. Yardım ve başarı Allah'tandır.

Beşinci Kısım

Peygamberlik Kesbî Değildir

Bu son mesele, aslında daha önceki dört meselenin kaçınılmaz açık neticelerindendir. Mademki Peygamberliğin esası tanımladığımız, açıkladığımız vahiydir. Ve mucize de, Allah'ın c.c. Peygamberlerini irâdesi ve kudretiyle desteklediği bir olgudur. Bunun anlamı, 'Risâlet ve Peygamberlik ancak sırf Allah'ın c.c. seçmesi ve ihtiyariyle gerçekleşebilir' demektir. Cenâbı Allah muhkem olan açık kitabında diyor ki: «Allah Risâletini nereye koyacağını bilir.» Başka bir âyette: «Allah meleklerden elçiler seçer, insanlardan da...» buyurmaktadır.

Buna rağmen, bu başlık altında müstakil bir konuyu ele almayı tercih ettik. Böylece sağlam bilimsel gerçekler ile Peygamberliğin anlamı arasında, ilim ve aklın gösterdiği vakıaya uygun olan manaya dikkat çekmek istiyoruz. Çünkü ilim ve akıl, ikisi birden Allah'ın c.c. varlığını göstermektedir. Ayrıca, bazılarının kafasında sürekli olarak büyü, kehânet ve falcılık alanındaki bir sanat olarak gösterilmek istenen, sokak sanatlarından biri olarak algılanan, fakat biraz daha dikkatli olmakla onlardan ayrılan, bir elçabukluğu marifeti zannedilen Peygamberliğin anlamıyle ilgisini araştıracağız.

Bugün hâlâ bazı insanlar, tarihin eski dönemlerinde kehânetin, hayatta mukaddes bir sanat olarak rol oynadığını, ardından insan aklının gelişmesi ve terakki etmesiyle ilerleme kaydederek falcılığa dönüştüğünü, aklî ve bilimsel gelişmenin dev adımlarla ilerlemesiyle daha da ilerleyerek büyüye dönüştüğünü kabul etmektedirler. 'Burada da durmayarak güzelleşmesini sürdürdü ve Peygamberlik maskesi ile ortaya çıktı' derler. Bu halkaların nasıl birbirinden meydana geldiğine, bu halkaların birini diğerine bağlayan bağın nereden kaynaklandığına açıklık getirmezler. Bu iddianın tarihsel ve bilimsel araştırma alanındaki dayanağının ne olduğuna önem vermezler. Bunlar üzerinde durmazlar.

Arzettiğimiz biçimde düşünen insanların, peygamberliğin, çalışma ve gayretlerle elde edilebilecek bir şey olduğunu düşünmeleri ta-

biidir. Nasıl ki sihirbazlar büyüye, çalışma ve gayretlerle ulaşırlar, Aynen öyle görmelerine şaşılmaz. Onun için bu insanlar, Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberliğini kabul etseler de, onu ancak şu şekilde anlayabilirler ki: Muhammed bütün gücünü kullandı, çalıştı çabaladı, sonunda Peygamber oldu. Bunların nazarında Peygamber kelimesi, tam anlamıyle «ıslahatçı» kavramının karşılığıdır. Dillerinden düşürmedikleri bu 'ıslahatçı' kavramıyle peygamberliğe yaklaşımda bulunmaları, başkalarını aldatmadan önce bizzat kendilerini aldatmalarından başka bir şey değildir.

Bunun için onlar, Kur'an'ın Hz. Muhammed'den a.v. başka birisi nin sözü olmasını beğenmezler. Onun; Peygamberin eli üzere gerçekleşmiş bir mucize olduğunu da anlamak istemezler. Vahiy'den de, düşünce ve akıl yürütme dışında bir şey anlamayı sevmezler... Bu halleriyle Peygamberliğin kesbî olduğunu düşünürler. Bunu, düşünce yoluyla tahlile kabil olmayacak bir biçimde anlamaya kalkışmaları da mümkündür. Yeter ki Peygamberliğin kesbî olduğu onların düşüncesinde yerine otursun, gerisi önemli değildir.

Vahiy meselesini inceledikten ve oradaki bilimsel araştırma sahasında ortaya çıkan hakikatleri kavradıktan sonra, ayrıca mucizeyi araştırdıktan ve oradan pek çok bilimsel deliller elde ettikten ve daha Vacibu'l-Vucûd'dan söz ederken karşı karşıya kaldığımız yakinî burhanları muşâhede ettikten sonra, evet bu konularda elde ettiğimiz gerçeklerden maada, bu gerçeklerin ortaya koyduğu hakikatı inkâr etmemiz düşünülemez. O gerçekte, Peygamberliğin, Allah'ın dilediği kullarına gönderdiği bir vahiy olduğudur. Vahiy alan peygamber, insanları Allah'la karşılaşacakları günle korkutacak, onlara kendisinden önceki milletlerin âkîbetlerini hatırlatacak, ölümden sonra kendilerini bekleyen hayatı gözlerinde canlandıracak, Yaratıcılarına karşı kendilerine düşen görev ve hukuku dile getirecektir.

Peygamberliğin kehânet, büyü ve falcılıkla hiçbir alâkası yoktur. Hile ve düzenbazlıklarla ulaşılacak kesbî bir olgu değildir.

Ortadaki bu hakikatten, ilim ve zandan hiçbir dayanağı bulunmayan bir Peygamberlik tarifine sapmak, ancak daha önceden Allah'ın c.c. varlığını inkâr eden bir kişinin işidir. Bu vasıftaki bir adam, tarihten duyduğu olayları dilediği şekilde ve Yaratıcıyı inkârına dokunmayacak şekilde te'vil edip yorumlayacaktır. Üstelik kendi isteğine ve gönlünde taşıdığı şeylere uygun bir te'vil bulması da mümkün olmayacaktır aslında. Fakat adam aklını bir tarafa atarak dumura uğratır ve bu tür geniş bir sahaya yayılan, haddi hesabı olmayan şeylere bağlanırsa o başka.

Hatime

İmân ve İslâm Arasındaki Fark

Nübüvvât bölümüyle ilgili hakikatlerin açıklanması konusunun sonuna gelmekle, İslâm şehâdetinin ikinci kısmı olan: «MUHAMMED'İN ALLAH'IN ELÇİSİ OLDUĞUNA ŞAHİTLİK EDERİM» sözünün açıklamasının da sonuna gelmiş bulunuyoruz.

Böylece bir müslüman, müslümanlığının tamamlanması için iman etmek zorunda bulunduğu 'Kelimei şehâdetin' açıklamasını bitirmiş oluyoruz.

İlâhiyât ile ilgili konular ve hakikatlere imân ettikten ve açıkladığımız Nübüvvât ile ilgili hakikatlere inandıktan sonra, farzlara ve farz olduklarına yakîni bir şekilde inanarak onları yerine getirmenin zarûri olduğuna kanaat getiren; Namaz, Oruç, Hac ve Zekât gibi farzların, Allah'ın c.c. emri gereği ve kulların O'na karşı vazifeleri olarak yerine getirilmesinin zorunlu olduğuna inanan kimse, bütün peygamberlerin tebliğ etmek için gönderildiği ve özellikle Peygamberimiz Hz. Muhammed'in a.v. tebliğ ettiği İslâm dininin temel şartlarını yerine getirmiş olur.

Soru: İmân ile İslâm hakikatleri arasında fark var mıdır? Şartları arasında değişiklikler bulunuyor mu?

Cevap: İmân ve İslâm kavramları arasında içerik bakımından fark vardır. Ancak ikisi arasında bir gereklilik de vardır.

İslâm, daha önceden de belirttiğimiz gibi, teslim olmak ve her iki şehâdet kelimesine ve zikrettiğimiz farzlara bağlılıktır. Ayrıca dille ifâde edilmesi de gereklidir.

Kelime-i şehâdeti getirirken «Eşhedü» kavramının dışında başka hiçbir şeyle iktifa edilemez. Kişinin Allah'ın c.c. emrettiği farzların

farziyetini açık bir şekilde kabul etmesi, onlara teslim olması da gerekir.

Öyle ise İslâm, insanın dış görünüşü ile, yapısı ile teslim olmasıdır. İslâm ahkâmının dünyada yürürlükte olması buna bağlıdır. Kişinin canının korunması, evlenmenin helâl olması, mirâsın meşrûiyeti gibi.

İmân ise, bütün bu saydığımız şeylerde en ufak bir kuşkusu kalmayacak biçimde, kıyâmet gününde Allah'ın c.c. huzurunda kurtuluşun temel direkleri olan, İslâm hakikatlerini kalbi ile tasdik etmektir.

İnsana dünyada ve ahirette İslâm ahkâmının uygulanabilmesi, ancak imân ve İslâm sıfatlarını aynı anda taşımasıyla mümkün olabileceği buradan anlaşılmaktadır. Bu da kalp ile kabullenme, dil ile itiraf etmekle meydana gelecektir.

İnsan diliyle ne kadar kelimei şehâdet getirirse getirsin, Onun yanında başka ne yaparsa yapsın, gönlünün derinliklerinde onu yerleştirip kabullenmedikçe, tasdik etmedikçe hakikatte hiç bir yararı yoktur. Ancak diliyle ikrâr ettiğinden ve kişinin iç âleminden haberdar olma imkânı da bulunmadığından, dünyanın hükümleri yalnızca zâhire göre yürütülür. Dilden dökülen kelâm, doğru sözler olarak kabul edilir.

Ancak, «kişi şadece kalbiyle îmân ettiğinde kıyâmet gününde kurtulur mu, yoksa bununla yetinilmez diliyle de itiraf etmesi de mi zorunludur?» hususu imâmlar arasında tartışılmıştır.

İmâm Nevevî bir grup alimden naklen diyor ki: «Yalnız kalbi yakin, kişinin kıyâmet gününde kurtuluşa erebilmesi için, ikrar imkânı ve dille telaffuz fırsatı bulunduğu müddetçe, kesinlikle yeterli değildir.»

Hâfız İbnu Hâcer, Nevevî'nin Kırk Hadisi üzerine yazdığı şerhinde Eş'arîlerin cumhuru ve Hanefi Muhakkiklerinden bazıları tarafından kabul edilen görüşü tercih etmiştir. Bunlara göre kıyâmet gününde kurtuluşa ermek için kalbî yakin yeterlidir. Dil ile ikrâr yalnızca dünya ahkâmının icrâsı için şarttır. Vallahu a'lem.

Üçüncü Bölüm

K e v n i y y â t

Giriş

Birinci Kısım
İnsan

İnsan Mahiûkatın En Şereflisidir — İnsan Topraktan Yaratılmıştır. Hz. Âdem'den a.v. Çoğalıp Gelmiştir — İnsan En Mükemmel Biçimde (Ahsenî Takvîm Üzere) Yaratılmıştır — Tekâmül Nazariyesinin Yaratılış Hakikati Karşısındaki Durumu — Lâmarksizm — Lâmarksizmin Tenkidi — Darwinizm — Darwinizmin Tenkidi — Yeni Darwinizm — Yeni Darwinizmin Tenkidi — Son Sözler.

İkinci Kısım
Melekler

Meleklerin Varlıkları — Sıfatları — Görevleri

Üçüncü Kısım
Cinler

Dördüncü Kısım
Kâinattaki Sebebiyet Kanunu

Kâinattaki Sebebiyet Kanununun Aydınlatılması ve Tahlili — Sebebiyet Kanunu ile Bütün Âlemin Mümkinat Kısmından Olduğu Şeklinde Bildiğimiz Şey Nasıl Uyuşacaktır — Kâinatm Sebebiyet Kanununa Tâbi Olmasının Hikmeti — Bunlara Göre Müslümanın İnanması Gereken Şeyler

Giriş

Kevniyyât derken anlatmak istediğimiz : Mevcûdât içinde Allah'ın c.c. bilinmesini emrettiği ve varlığına inanılması gerektiğini belirttiği yakîn ve kesinlikle bilinen şeylerdir.

Mevcûdât kavramının şümûlünde; insanlar, cinler, melekler, diğer yaratıklar, bunun yanında gökler, gezegenler, kara parçaları, denizler olduğu gibi, bunların içinde ve arasındaki sebep sonuç ilişkileri ve muhtelif kevnî hakikatler de vardır.

Bütün bu sayılan varlıkların, hepsine birden 'Kevn' — varlık — ya da 'mükevven' — var edilen — adı verilir.

Bununla anlaşılmış olmalıdır ki, biz, «kevn» — varlık — derken, medeniyetten bahseden bazı kişilerin kullandığı anlamda bir kâinât anlayışımız yoktur. Onlara göre varlıklar üç kısma ayrılır : Kâinât, İnsan, Hayat. Onlar kâinât kavramıyle İnsan va hayatın dışında kalan diğer canlı ve cansız varlıkları ifâde etmek isterler.

Kâinât kavramını, bu kadarlık bir mânayla sınırlanmayı gerektirecek hiçbir dilbilim kuralı da bilmiyoruz. Buna karşılık Kevn kavramının, «varlık» kavramının müradifi olduğu bilinen bir gerçektir. Öyle ise kevn sözcüğünün, var edilen herşeyi içermesi gerekir.

Verdiğimiz tanımların tarifine göre bu bölümün konuları, aşağıdaki varlıklarla ilgili hakikatlerin etüt edilmesini içerecektir.

Birinci olarak — **İnsanlar**
İkinci olarak — **Melekler**
Üçüncü olarak — **Cinler**
Dördüncü olarak — **Kâinattaki Sebebiyet Kanunu**

Daha önce de belirttiğim gibi, varlığın bizi ilgilendiren hakikatleri, Allah'ın c.c. bizi tanımakla mükellef tuttuğu îmân etmemizi istediği ve gereğine göre inanmamızı istediği şeylerdir.

Zorunlu olarak ortaya çıkıyor ki : Bunların ötesinde bazı eşyanın tabiatıyle, terkibi ve karanlık taraflarının aydınlatılmasıyle ilgili hakikatlerle bizim işimiz yoktur. Çünkü bunlarla ilgili herhangi bir dini hüküm yoktur. Dinin onların geneliyle ilgili kuralı sadece şudur : O gibi şeyleri de araştırmak; onlardaki karanlık noktaları aydınlatmak meşrû'dur.

Birinci Kısım

İnsan

Müslüman olan bireyin, aşağıda sıraladığımız insan ve durumu ile ilgili gerçekleri, kendi içinde imâni açıdan derli toplu hâle getirmesi, kendi gönlüne onları yerleştirmesi ve onların üzerine Allah'a c.c. îmânın anlamını ikame etmesi gerekmektedir.

A — İnsan bütün mahlûkatın en şereflisi, en faziletlisidir.

B — İnsan — tür olarak — toprak unsurundan yaratılmıştır. —kaynak bakımından — ilk insan Hz. Âdem'den a.v. çoğalıp gelmiştir.

C — İnsan ilk yaratılışından beri, en mütekâmil varlık olarak ve en güzel şekilde yaratılmıştır. Tarih boyunca türünde herhangi bir gelişme göstermemiş ve onunla bir familyadan diğerine yükselmemiştir.

Şimdi bu üç gerçeği teker teker ele alarak izâh etmeye çalışalım.

A — İnsan Mahlûkatın En Şereflisi, En Faziletlisidir

Bu gerçek iki delille sabit olmuştur : Birincisi sadık olan yakîni haber delili. İkincisi : Aklın burhânı.

Haberi Sadık : Allâh'ın c.c. şu buyruğudur: «Andolsun biz, Adem-oğullarına (güzel biçim, mizaç ve akli kabiliyetler vermek suretiyle) çok ikrâm ettik, onları karada ve denizde (hayvanlar ve taşıtlar üzerinde) taşıdık. Onları güzel rızıklarla besledik ve onları yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık.»[192], «Meleklere : 'Âdem'e secde edin-demiştik, hemen secde ettiler: Yalnız İblis diretti, böbürlendi, inkârcılardan oldu.»[193]

Her iki âyet de, açık bir şekilde söylediklerimize ışık tutmaktadır.

(192) İsrâ, 70.
(193) Bakara, 34.

İnsanın, meleklerin dışındaki bütün varlıklardan daha faziletli olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Bu iki âyet bunların dışında kalan pek-çok âyeti kerime aynı hakikatı sergilemektedir. Araştırma ve tartışma konusu yapılan kısım, insanın mutlak manada, 'melekler de dâhil bütün varlıklardan faziletli olması' şeklinde, hükmün genelleştirilmesiyle ilgilidir.

Bu konuyla ilgili ihtimâl ve kapalılık âyetin sonundaki şu ifâdeden kaynaklanmaktadır : «Ve onları yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık». Çünkü âyeti kerimeden — hitap deliline göre değerlendirenlere göre — varlıkların içinde insânın, kendisinden daha üstün tutulmadığı mahlûkların da varlığı anlaşılmaktadır. İnsanların kendilerinden üstün kılınmadığı bu varlıkların melekler olacağında kuşku yoktur. Çünkü Kur'ân'da ve sahih sünnette onların faziletlerini, üstün derecelerini açıklayan pek çok sabit nass vardır.

Hitâp deliline göre değerlendirmeyenler ise, Nass'ın ifâde ettiğine bakmakla yetinmişlerdir. Onlar derler ki : "«Kesir» — çok — sözcüğünün «küll» kavramı yerine kullanılmış olması, azaldığı zaman hükmün tersine döneceği anlamına gelmez. Ayetin hükmü geneldir ve insanın bütün diğer varlıklardan üstün olduğunu belirtmektedir."

Meleklerin mutlak manada insanlardan daha faziletli olduğunu söyleyenlerden birisi Abdullah bin Abbâs r.a.'dır. Vahidi[194]'nin rivâyetine göre Zeccâc da bu görüşü tercih etmiştir. Delil olarak biraz önce verdiğimiz âyeti ileri sürerler. Ayrıca Allah'ın c.c. meleklerden bahseden şu sözlerini kendilerine dayanak yaparlar : «Hayır, onlar (melekler) ikrâm edilmiş (Allah'a yaklaştırılmış) kullardır. O'ndan önce söz söylemezler ve onlar, O'nun emriyle hareket ederler.»[195], «Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmezler ve emredildikleri şeyleri yaparlar.»[196]

Buhârî'nin r.a. rivâyet ettiği hadisle de ihticâc ederler: «Kim beni bir toplulukta anarsa, ben onu daha hayırlı bir toplulukta yad ederim.»[197] Kurtubî der ki : Bu hadis meleklerin daha faziletli olduğuna açık bir nass'dır.[198]

Ehli Sünnet ve'l-Cemeat mezhebinin cumhûru, bunu şöyle bağlamaktadır : İnsanların içinden çıkan sıddıklar ve Peygamberler, melek-

(194) Bkz. Fahrettin Râzî, Mefâtihûl-Gayb, V, 621.
(195) Enbiyâ, 26.
(196) Tahrîm, 6.
(197) Buhârî, Tevhid, 15, 43, Müslim, Zikir, 2
(198) Kurtubî Tefsiri (el-Câmi' li Ahkâmil-Kur'ân), I, 289.

lerin ileri gelenlerinden de üstündürler. Ancak Allah Teâlâ'nın Kitab'ı Kerimin'de özellikle zikrettikleri melekler, avâm olan Müslümanlardan, salih kullar ise; meleklerin avâmından daha faziletlidir. Bu meyanda ileri sürdükleri deliller arasında, Allah Teâlâ'nın şu sözü yer almaktadır : «İnanan ve iyi işler yapanlar da halkın en hayırlılarıdır.»[199] Âyette geçen «beriyye» sözcüğü melekleri de içerir. Ebu Dâvûd ve başkalarının da Resûlullah'tan rivâyet ettiği hadise de dayanmaktadırlar : «Melekler ilim peşinde koşanlara, hoşlarına gittiğinden kanatlarını sererler.»[200] Ayrıca insanın teklif için gerekli bulunan cihazlarla donatılması, Allah'ın kendisine yüklemiş bulunduğu tekliflerle kıyâmet gününde cezâ ve mukâfat almasıyle alenen anlaşılmış olunur. İnsan, Allah'ın kendisine verdiği heva heves ve şehvetlere karşı mücâdele ederek, onları mağlûp ettiğinde, meleklerin hak etmediği mükâfatları hak eder. Çünkü bu tür duygular meleklerin yaratılışlarında mevcût değildir.[201]

Kurtubî der ki : Peygamberlerin meleklerden üstün olduğuna dâir kesin bir delil yoktur. Meleklerin de onlardan faziletli olduğuna dâir kat'î bir delil yoktur. Çünkü bu konudaki kesin delil, ancak Allah ve Resûlünun verdiği mütevâtir haberdir ya da icmaı ümmettir. Bunların hiçbirisi ise gerçekleşmemiştir.

Aklî Burhan : Aşağıdaki meselelerde gerçekleşir :

Birinci Mesele : İnsanlığın öz varlığı, taşıdığı acaip ve korkunç kuvvetlerle, diğer varlıkların öz varlıklarından ve mevcûdattan, üstünlüklere sahiptir. İnsanın öz varlığındaki bu güç, eşyânın hakikatini idrâk etmeye yarayan düşünce gücüdür. İşte bu güç, insanın diğer varlıkların dizginini eline geçirmesinin ve her şeyi egemenliği altına almasının en başta gelen anahtarıdır.

Bu düşünce gücünün özelliklerinden bir tanesi de, Allah Teâlâ'nın marifet nurunun kendisinde tecelli etmesi, Kibriyasının ziyasının orada parlamasıdır. Böylece düşünce sahibini, büyük olan yaratıcısına ibâdet etmeye hazırlar. Bu hâliyle insan, Allah'ın c.c. ulûhiyeti için en baştaki işaret olur.

Durum böyle olunca insan özbenliğinin, kâinatta bulunan bütün nefislerin en şereflisi olması gerekeceği açıktır. (İnsanlara karşı bazı istisnai durumları ve meleklerin insanlardan üstün tutulması duru-

(199) Beyyine, 7.

(200) Ebu Davud, İlim, 1 - Tirmizi: İlim 19 Nesei: Taharet 112 - İbni Mâce: Mukaddim 17 - Ahmed b. Hanbel, Müsned: IV, 239, V, 196.

(201) Şerhu Akâidi'n-Nesefiyye, 501.

munu gözardı ettiğimizde durum böyledir.)

İkinci Mesele : Gözlem ve deney ile Allah Teâlâ'nm şu sözünün doğruluğuna bazı deliller buluyoruz : «Göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendisinden (bir lûtuf olarak) size boyun eğdirdi.»[202] Bütün gezegenlerin hareketleri, kâinatın düzeni ve değişik olan varlıkların görevleri; ancak insanın hizmetine ve ihtiyaçlarına uygun olarak cereyan etmektedir. Bu varlık âleminde insan, bir dairedeki merkez noktayı temsil etmektedir. Muhtelif başka varlıklar sürekli onun etrafında dönmekte ve onu daha üstün bir hayat seviyesine yükseltmek için durmaksızın çalışmaktadırlar. İnsanın bütün ihtiyaçlarını ve değişik isteklerini hazırlamaktadırlar.

Diğer bütün varlıklarla ilişkisi bu olan kâinatın ve diğer mevcûdatın kâinatla ilişkileri, zorunlu olarak şu gerçeği ortaya koymaktadır. Bunların en faziletlisi ve en şereflileri mutlak manada insandır.

Üçüncü Mesele : Allah Teâlâ'nın insanın yapısına yerleştirdiği bazı nitelikler, toplu olarak ele alındıkları zaman, rububiyet sıfatlarının feyizleri sayılmaktadır. İlim, kudret, tekebbür, mülk ve hakimiyete karşı eğilim ve buna benzer sıfatlar gibi...

Bunlar üzerinde etraflıca düşündüğümüz zaman görürüz ki, İnsanın Allah'a c.c. îman etmesi, kalbinin O'nun yüceliği ve hürmetiyle dolup taşması, ancak kendisine verilen bu sıfatlar vasıtasiyle gerçekleşir. İnsan cüz'i ve sınırlı olan bilgisiyle Allah'ın c.c. sınırsız olan geniş ilmini düşünür. Cüz'i ve sınırlı olan kudretiyle de Allah'ın c.c. her şeye hükmeden kudretini düşünme gücünü elde eder. Küçük olan mülkiyeti ile, olmuş ve olacak herşeyi içine alan Allah'ın c.c. geniş mülkünü düşünebilme imkânı bulur. Eğer insana bu numunelik sıfatlar ve özellikler verilmiş olmasaydı, Allah Teâlâ'nın büyüklüğünü, yüceliğini, güç ve kudretini kavraması mümkün olmazdı.

Madem ki insan, yüce Rabbimizin sıfatlarından bazı gölgeler ve feyizler üstlenmiş bulunmaktadır. Öyleyse gerçekte onun 'eşref-i mahlûkat' olması ve en üstün olarak kabul edilmesi normaldir.

Özet olarak : İnsanın (melekler hariç) diğer bütün mahlûkatın en üstünü olduğu kesinlikle sabit olan bir gerçektir. Bunun böyle olduğunu mütevâtir olan 'haberi sadık'ın haber verdiği gibi, sahih olan aklî burhânlarda desteklemektedir. Öyleyse müslümanın bu hakikate inanması zorunludur.

(202) Câsiye, 13.

İnsanın melekten üstünlüğü ise; ihtimâl dahilinde bir şeydir. Bu konudaki deliller zannidir. Onun için ihtilâfa sebep olmuştur. Bu konuda en doğru yol, işin hakikatini Allah'a c.c. havale etmemizdir.

B — İnsan Topraktan Yaratılmıştır, İnsanlığın İlki Adem a.v.'den Çoğalıp Gelmiştir.

Bu hakikatle ilgili kesin delil. 'mütevâtir' 'sadık haber'e itimat etmekle sınırlıdır. Çünkü bu mesele hissiyatla ilgili bir konu değil ki, deney ve tecrübeyle tartılabilsin. Bu konu yalnızca tarihin eski çağlarıyla ilgili bir haberdir. Burada yapılması gerekli olan imkân dahilindeki çalışma, ancak verilen haberin tahkik edilmesidir.

(Tür olarak) İnsanın toprak unsurundan yaratılmış olması meselesine Allah Teâlâ'nın kitabında pek çok açık âyet-i kerimeler delâlet etmektedir: «And olsun ki biz insanı pişmiş çamurdan, değişmiş cıvık balçıktan yarattık.»[203], «Sizi ondan (yani, yerden) yarattık, yine oraya döndüreceğiz ve bir kez daha ondan çıkaracağız.»[204], «İnsanı ateşte pişmiş gibi kuru çamurdan yarattık.»[205]

Salsal, kurumuş çamurdur. Ses çıkaran, pişmiş çamur gibi olanına 'fahhar' adı verilir. 'Hama', değişikliğe uğramış siyah çamurdur. Mesnûn, insan suretinde şekillenmiş demektir.

'Salsal' kavramıyla insan türünün yaratılış tefsiri yapılmış, değişmiş siyah çamurun insan suretine bürünmesi, salsalın türünü açıklamıştır. Normal olarak denir ki: Bunu bir adamdan, Araptan, Şamlı birinden aldım.[206]

İnsanın Adem'den a.v. türeyip çoğaldığı ve Adem'in a.v. ilk insan olduğuna gelince, bu konuda da Allah Teâlâ'nın kitabında pek

(203) Hicr, 26.

(204) Tahâ, 55.

(205) Rahman, 14.

(206) Bazı mülhitlerin, Kur'anda bazı çelişkilerin olduğunu ortaya koymaya çalışmaları çok acayip ve gülünç bir şeydir. Onlar bu konuda hayli çalışmalar yapmışlardır. En nihayet şu noktaya varmışlar ki, Kur'an'ın bu çelişkisi, insanın aslıyla ilgili vermiş olduğu bilgilerde göze çarpmaktadır. Kur'an, bazen insanın topraktan bazan salsal'dan bazan da Hama-i mesnûn'dan yaratıldığını ifâde etmektedir.

Bu çelişki şu söz sahibinin çelişkisi gibidir: Bu ev topraktan, çamurdan, kireçten yapılmıştır! Bir insan kendi özgürlüğünü yitirince efendisinin eşyası durumuna düşer ki, o adamın aklını da yitirmesine, başkasının akhyla düşünmesine şaşılmaz.

çok sarih ayetler mevcuttur. Bunları Hz. Adem'in a.v. yaratılış kıssasından bahseden ve kitab-ı mübinde çokça tekrarlanan âyetlerden okumak mümkündür.

Burada, Hz. Adem'in a.v. cennetten nasıl indiğini araştırmamız, ilk defa yeryüzünün hangi bölgesine indiğini tahkik etmemiz, bundan sonra Hz. Adem ve Havva'dan neslin nasıl çoğaldığını araştırmamızın gereği yoktur. Çünkü bütün bunların, kesin sabit hükümlere dayalı akîde ile alâkası yoktur.

Bu konuda konuşmak fuzûlî tartışma ve lâf kalabalığından öteye geçmez. Bu konuda kitap ve sünnetten de kesin bir delile rastlamak imkânı yoktur. Onun içindir ki Allah Teâlâ, bu konularla ilgili herhangi muayyen bir şeye inanmamızı zorunlu kılmamıştır.

Bazı mutasavvıfların ileri sürdüğü gibi, Kur'an'da yaratılış hikâyesi zikredilen Adem'in a.v. kendisinden önce pek çok başka Adem'ler geldiğine dâir iddialarına iltifat etmekten sakınmalısınız. Onlar, bu konuda hayal mahsulü sözlerin peşine düşerek geniş tafsilâta girerler.

Bu iddia, sırf sezgiye dayalı bir görüştür. Bunu destekleyen, kesinlik arzedebilecek sadık haberden bir delil olmadığı gibi, ilmî görüşlerden yakîn ifâde eden herhangi bir burhân da yoktur. Allah'ın Kitabı ve Resûlullah'ın sünnetine karşı edebimizi muhufaza etmemizin gereği olarak, Allah'ın c.c. ve Resûlü'nün açıklamadığı şeylerin bilgisini sadece Allah'a c.c. havale etmemiz gerekmektedir. Şu kadar var ki, araştırma, deney ve gözlem vasıtalarıyle elde edilebilen şeyler, bu kuralın dışında mutalâa edilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ'nın kelâmı, bizi, hakikate ulaşmak ve bu konuda yakîne kavuşmak için araştırmaya dâvet etmektedir.

C — İnsan En Mükemmel Biçimde (Ahsen-i Takvim Üzere) Yaratılmıştır

İnsanın ilk yaratılışından bahsetmek, hissiyata dayalı, deney ve tecrübe burhânlarına boyun eğmeyen başka bir şeydir. Çünkü bu yaratılış, tamamiyle tarihi bir olaydır. Bu konuda düşünce ve araştırmanın yapacağı sadece 'tevessüm' ve 'istirdât' delillerini kullanmaktır. Bu iki delil ise daha önceden de açıkladığımız gibi, 'vehmî' ve 'zannî' delillerdir. Kesin sonuçlara dayalı herhangi bir inancı da, bu şekilde zanna dayanan deliller üzerine ikâme etmek imkânsızdır.

Eğer Cenab-ı Allah bu konuda kesin bir bilgi vermemiş olsaydı, O'nun hakkında kesinlik arzeden ve inanılması gereken bir hükme varmamız icap etmezdi.

Fakat mütevâtir olan sadık haber önümüze zann ve kuşkuya yer vermeyecek derecede kesin bilgiler koymaktadır. O da Cenab-ı Allah'ın şu sözleridir: «Biz insanı en güzel bir şekilde yarattık.»[207] Ayette geçen «el-insan» sözcüğünün başındaki «el» bilindiği gibi cins ifade eder. Yani o, insanın bütün bireyleri için geçerli olan bir hükümdür.

Aynı şey şu âyet-i kerîme için de geçerlidir: «Ey insan, seni engin kerem sahibi Rabb'ine karşı ne aldatıp isyana sürükledi?/O (rabb) ki seni yarattı, sana düzen verdi, ölçülü bir biçim verdi.»[208] Yani seni eksiksiz, doğru olarak, dimdik, dengeli bir şekilde en güzel şekil ve biçimde yarattı. Kur'an-ı Kerim'in belirttiği bu hakikati destekleyen bu nass'lardan birisi de, Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre r.a. aracılığıyle Resûlullah'tan a.v. rivâyet ettiği şu hadistir: «Allah Âdem'i kendisinin sureti üzere yarattı...»[209] Yani Hz. Âdem, ilk yaratıldığı andan itibâren kendi şekli ve biçimi üzere yaratılmıştı. Herhangi bir şekil değişikliğine veya şekilden şekile girme gibi bir değişiklik göstermemiştir, «sûretihî» deki zamir Adem'e râcidir.

Burada ileri sürülen başka bir görüş daha var ki «sûretihi» deki zamirin, Allah Teâlâ'nın zâtına râci olduğunu ileri sürer. Burada sûretten maksat, sıfatlardır. Yani Allah Âdem'i âlim, irâde sahibi, hikmet sahibi, işitici ve görücü olarak yaratmıştır. Bu sıfatların hepsi de Allah'ın c.c. sıfatlarıdır.[210]

Buradaki zamirin, cumhurun görüşüne göre ve hadisin zâhirinin gösterdiği biçimde Âdem'e a.v. râci olması ya da Allah Teâlâ'nın zâtına gitmesi fark etmez. Bu durumda hadis Kur'an-ın kesin delâletine te'kid olur. Çünkü konumuz, ilk yaratılışında Allah Teâlâ'nın Adem'i a.v. yaratmasında ona yaptığı ikramı açıklamakla ilgilidir.

Durum böyle olunca insanın, bütün tarih boyunca kendi türü içinde herhangi bir gelişme, değişme ve tekâmül göstermediğini bilmemiz zorunlu olur. Onun bir familyadan diğer bir familyaya yükseldiği ya da herhangi bir şekil ve biçimiyle ilgili türden türe yükselmesi sözkonusu değildir.

(207) Tin, 4.
(208) İnfitâr, 6 - 7.
(209) Buhari: Enbiyâ, Müslim: Birr 115 - Ebu Davud: Sünnet 115 - Tirmizi: Tefsir, süre 7/2-4, 49 - İbni Mâce: Taharet 77 - Malik, Muvatta: Kader 2, - Ahmed bin Hanbel, Müsned: I, 251, VI, 441.
(210) Bu kitabın baş taraflarında açıklamıştık.

Bu hüküm, insanın, daha önceden açıkladığımız üç meselesinin kesin sonucudur. O üç mesele:

1 — İnsan, varlıkların en faziletlisi ve en şereflisidir.
2 — İnsan, topraktan yaratılmış Hz. Adem a.v.'den türemiştir.
3 — (İlk yaratılışında) Ahsen-i Takvîm üzere yaratılmıştır.

Tekâmül Nazariyesinin Yaratılış Hakikatı Karşısındaki Durumu :

Müslüman bireyin inanması zorunlu olan kesin İslâmi hakikat ile, yaratılış ve tekâmül nazariyesi diye bilinen faraziye taban tabana çelişki arzetmektedir. Yaratılış ve tekâmül nazariyesi, insanlık tarihinin başka bir şekilde yorumlanmasını zorunlu kılar. Onlara göre türler, değişik halkalar şeklinde, sürekli olarak basit varlıklardan karmaşık varlıklara doğru yükselen zincirleme bir gelişme arzetmektedir. İptidâi varlıklar zamanla, şekil ve düşünce bakımından iki yönlü olarak gelişme ve yükselme kaydetmektedirler. İşte bu ayrılık ve çelişki karşısında müslümanın durumu nedir?..

Cevap : Müslümanın bu durumda yapacağı şey, akıllı bir insanın bilimsel bir gerçek ile teorik bir nazariyenin çeliştiğinde izlediği yolun tâ kendisi olmalıdır. Çünkü bilimsel gerçeklerin; gerçekliklerini sürekli korumaları icap eder. O hakikat ile beraber seyredemeyecek ve o bilimsel gerçekle çelişecek olan teorilerin iptâl edilmesinden başka çıkar yol yoktur.

Daha önceden izah ettiğimizi burada tekrarlıyarak diyoruz ki, insanın durumuyla ilgili olarak açıkladığımız hüküm, değişmez bilimsel bir gerçekliktir. Buna karşın insanın, tür olarak herhangi bir tekâmül geçirdiği hükmü, sırf bir teoridir. Hem de kuru bir nazarîyedir. Kendisini destekleyen bilimsel bir delili de yoktur.

Herşeyden önce bilinmesi gereken bir şey var ki, bu mesele, duygu ve deneylerle alâkalı bir şey değildir. Onun için bu konuda deney ve gözlem gibi somut delilleri aramak boşunadır. Çünkü olay ve üzerinde araştırma yapılan mesele, bu günkü insanla ilgili değil ki, gözlem ve deney perspektifine alınabilsin. Olay, ancak tarihin belli bir zamanıyle ilgili bir kesitinin ortaya çıkarılması, geçmiş ve dürülmüş olan sayfanın yeniden ele alınmasıyle ilgilidir. Tarihin bu kesitini aydınlatmak için araştırıcının elindeki bütün imkânı, insan ve hayvanların ve onların dışındaki varlıkların ortaya çıkaracağı şüpheler ile

teşvikleridir. Bu imkânların tamamı, 'istirdâdî' araştırma vâsıtaları, 'faraziye' ve 'tevessüm' yollarından biriyle sınırlıdır. Bu vasıtalar ile deney ve tecrübeye dayanan burhân arasında ne kadar çok fark vardır!

Bu konu, 'mükemmel istikrâ' esasına dayalı 'telâzüm' kanunu ve sahih kıyas delilleriyle de açıklanamaz. Çünkü mesele tâ eskiden kalmış, tarihin uzak ve karanlık bir kesitini, herhangi bir kesin bilimsel delil yokken açıklamaya çalışmaktır.

Eğer mesele bu sınırda kalmış olsaydı, biz sırf şüphe yahut zann taraflarına yapışırdık. Yanlış ve doğru olma ihtimâli olan teori ve faraziyelerle aklımızı meşgul etmez ve onları kâle almazdık.

Evet konu belirttiğimiz şekli ile kalmıyor. Mütevâtir olan yakîni haber, daha önceden arz edip açıkladığımız şekilde meseleye açıklık getiriyor.

Bu haberin kaynağı, bilindiği gibi Kur'an'ı Kerim'in sarîh delâletidir. Daha önceki açıklamalarımızdan anlaşılmıştır ki, Kur'an-ı Kerim Muhammed'in a.v. kelâmı değildir. Aksine o, açıkladığımız kesin burhanlarla Allah'ın c.c. kelâmıdır. Allah'ın c.c. varlığıyla ilgili şüphe götürmez burhânları da öğrenmiş bulunuyoruz.

Öyleyse Kur'an-ın şumûlüne giren bütün haberlerin gerçeğin tâ kendisi olduğu, kesinlikle, yakîni olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Çünkü o, Allah'ın c.c. kelâmıdır. Öyle ise Allah c.c. bizzat kendisi insanı nasıl yarattığından sözetmiş olmaktadır. Böylece insanın aslıyla ilgili İslâm'ın hükmü, kesinlik arzeden bilimsel bir gerçektir. Darwin'in hükmü ise, kendisinin de itirafıyla bir teori ve faraziyeden başka bir şey değildir. Darwin'i destekleyen ya da onunla çelişen bütün diğer bilim adamları da, Darwin'in hükmünü yalnızca bir faraziye olarak değerlendirirler.

Darwin'in nazariyesi, sadece türlerin aslıyle ilgili değildir. O, türlerin tekâmülü düşüncesinin muhtelif halkalarından sadece birisi olarak değerlendirilir. Yeryüzündeki canlılık ve hayatın gelişmesini sistematik bir gelişme olarak ele alır. Sonra bu gelişmenin çeşitli sahalardaki değişik varyantlarını, gelişme ve tahlilini izâh etmek için kullanmaktadır.

Bu nazariyelerin en önemlilerini arz ederek, her birisinin nasıl ortaya çıktığını düşünmeye, dayandığı temel ilkelerle, nasıl yayıldığını, arkasından da, sönükleşmeye ve zayıflaşmaya başlayarak geriye doğru saymasını, her taraftan gelen çelişki ve tenkit baskısıyla ne hale düştüklerini belirleyelim.

Lâmarksizm :

Herhalde bu nazariyelerin, en eskisi ve en önemlisi Lâmark'ın önderliğini yapmış olduğu nazariyedir. Ona göre türler, kendi halinde sebât etmezler, her zaman değişen muhtelif durumlara dûçâr olurlar. İklim, gıda, hayat tarzı, yerleşim bölgelerinin biçimleri... v.s. Bunlardan birisinin değişmesi de, insanlar arasında âdetlerin değişmesine tesir eder. Âdetlerin değişmesi ise, devam ettiği müddetçe, görevlerin ve yapılacak işlerin değişmesine neden olur. Bu iki unsurun değişmsiyle de — zamanla — şeklin ve uzuvların değişmesi meydana gelecektir.

Lâmark bu düşüncesini temellendirmek için, dikkatini çeken bazı canlı örnekler vermektedir. Çiğnemeden yutarak gıda alan omurgalıların dişleri, önce gizlenmeye başlar, sonra zamanla dişetinde kaybolur. Balık ve karınca yiyen, bunlara iki örnektir. Karanlıkta yaşayan köstebek, hemen hemen görev yapamayacak derecede çok küçük iki göze sahiptir.

Lâmark'ın takdim ettiği bu tahlil düşüncesini açıklamak için, sistemli bir gelişme pozu veriyorsa da, başta çok az miktarda dikkat çekebilmiş, başarıya ulaşamamıştır. Daha sonraları insanların kulağında onun dedikleri çınlamaya başladı. Belli bir süreye kadar bu açıklamaları, tekâmül nazariyesinin en güzel yorumu olarak değerlendirdiler. Nazariye, sahibinin adıyle şöhret buldu. Artık herkes ona Lâmarkçılık adını veriyordu.

Fakat biz, bu nazariyeyi araştırma ve tenkit ölçeğine vurarak 'istikrâ ve 'deney' delillerini kullandığımız zaman, onun parlayan ışıltılarının sönmeye başladığını, geriye teperek küçülmeye ve büzülmeye yüz tuttuğunu ve zihinler üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını görüyoruz.

Lâmarksizmin Tenkidi :

Şimdi bu nazariyeye yöneltilen tenkitlerden bazılarını sıralayalım.

Birinci olarak : — Lâmark'ın görüşüne göre tekâmülün seyri, hayvanın, faydasına göre ve sürekli yaptığı pratik vazifesinin doğrultusunda meydana gelmektedir. Böylece mahluk ne kadar değişik olursa olsun ve ne denli gelişirse gelişsin, büyük ölçüde tabiattaki durumlarla bir uygunluk arzeder. Bunu Lâmark'ın vermiş olduğu örneklerden mülâhaza ettik.

Fakat gözlemlenen vakıa, bu tekâmül seyrinin sürekliliğini ispatlamamaktadır. Çünkü yaratıklardan pek çoğu, tabii etkenler diye adlandırılan baskının tesiriyle yok olmuş ve nesilleri kesilmiş bulunmaktadır. Halbuki Lâmark'ın nazariyesine göre bu hayvanların, değişen tabiat şartlarının durumuna göre gelişmesi gerekirdi. Durumun, çevrenin ve tabiat şartlarının değişmesi, asgari ölçülerde dahi olsa, onların hayatlarını sürdürmelerine imkân tanıması icâp ederdi.

İkinci Olarak — Lâmark'ın en çok üzerinde düşündüğü, tekâmül nazariyesinin ve araştırmasının temeli olarak kabul ettiği, faraziyesinin kriteri olarak değerlendirdiği şey, 'yalnızca fertler zinciri boyunca verâset âmiliyle cereyan etmektedir. Yani hayvanlar, karşılaşabilecekleri durumlardan olan çevre ve iklim şartlarıyla henüz karşılaşmadan, hatta daha önce, doğarken bunlara karşı kendilerini koruyabilecekleri, şekil ve biçimlerini muhafaza edebilecekleri silâhlarla ortaya çıkmaktadırlar.

Yeni dünyaya gelmiş çocuğun ayaklarının altındaki deri, vücudunu saran bütün bölgelerin derilerinden daha sert olarak dünyaya gelmektedir.

Develerin bilek ve dirsek seviyelerinde; yüklenmiş oldukları ağırlığıyla beraber çökerken hareketlerine uygun düşebilecek nasırları vardır. Bu nasırlar, deve yavrusu daha yeni doğarken bile yavruda mevcuttur.

İnsan yavrusundaki uyluk kemiğinin uzaması, olgunlaşmış ve bülûğa ermiş adamın gelişmesi gibi devam edecektir. Yani bu gelişme, ilerde kemiğin taşıyacağı ağırlığa uygun düşecek bir şekilde meydana gelmektedir.

«Bu gibi durumlarda çevrenin ve durumların, daha önceden kişinin varlığı üzerine etki yaptığını ve bundan dolayı, bu olayların, ona göre değiştiğini söylememiz mümkün değildir.»[211] Özellikle kalıtım bilimine göre; canlı olan varlıkların temel yapıları, dıştan gelen etkilere göre şekil almaz. Bunun aksine kişinin öz varlığının genlerden ve soya çekimden kaynaklandığı izah edilmektedir. Eski çağlarda kalıtımın bu şekilde devam etmediğini iddia etmek, süreklilik arzeden ve dengeyle sabit olan vakıalara aykırı olan kuru bir iddiadır.[212]

Üçüncü olarak — Bu faraziyeye yöneltilen bütün tenkitleri bir tarafa bıraksak bile; yine de bu mesele halledilmiş olmaz. Çok geniş olan

(211) Dr. Abdülhalim Süveydan, İlmü-l Hayatil Hayavaniyye.
(212) Dr. Hasan Zeyno, Tekâmül ve İnsan, 130.

araştırma konumuzun dar manada ele alındığını görmekteyiz. Farazi bir tahlile yeltenildiğini, sadece hayvanların tür içinde tekâmülünü izah eden, onların şekil, renk ve uzuvlarının değişikliğini ele alan bir düşünce olmaktan ziyâde, bütün hayvanların oluşumuna yönelik genel bir görüş olduğunu görüyoruz. Bu, karekter, düşünce alanlarından başlıyarak şekil, tüy, tırnaklar ve pençelerin görünmeyen çevre şartları tesiriyle meydana geldiğini ileri sürerken, türde meydana gelen bu değişmelerin; şartlar ile herhangi bir uyum içinde, karşılıklı etkilenim arzetmedikleri görülmektedir.

Lâmarksizm nazariyesinin, ele alarak tahlil etmeye çalıştığı şekillerin ve cüz'i uzuvların, 'zamanla çevrenin, tabiat şartlarının ve ortamın etkisiyle değişikliğe uğradığı' şeklindeki iddiası, araştırılan konunun temel meselelerine ancak cüz'i bir açıklık getirmektedir. Ki bütün bu tahliller ve açıklamaların, pek çok sorulara cevap veremediği ve açıklık getiremediği de ayrıca müşâhede edilmektedir. Konu, her şeye rağmen; meseleyle ilgili pek çok sorunun cevaplandırılmasını içerecek tahlil ve açıklamalara ihtiyaç duymaktadır.

Darwinizm :

1871 yılında Darwin, 'Türlerin Kökeni ve Cinslerin Seçimi' isimli bir kitap yayınlamıştır. Darwin bu kitabında tekâmülü kaçınılmaz bir olay olarak yorumlamıştır. Mümkün mertebe bunu gâiye sebeplerinden arındırmaya gayret etmiş buna rağmen; seçmenin başlangıcında en güzelini seçmeyi tekâmülün sebebi olarak göstermiştir.

Darwin bu nazariyesini meşhur iktisatçı Maltos'un «nüfus»[213] adlı kitabına dayandırmıştır. Maltos, mezkûr kitabında dünya nüfusunun geometrik rakamlarla arttığını, buna karşılık gıda maddelerinin ancak belirli oranlarda arttığını ileri sürmüş, zamanla gıda yetersizliği yüzünden insanların birbiriyle yarışacağını ve büyük çalkantılara sebep olacağını tahmin etmiştir[214]

Ona göre, realitede öyle sıfatlar vardır ki, dış görünüşlerinde fert-

(213) Metinde Maltos'un kitabı «es-Sükkân» adıyle verilmektedir. Maltos'un: «Nüfusun Toplumun Gelecekteki Gelişmesi Üstündeki Etkileri Konusunda Denemeleri» ve «Nüfus İlkeleri Üzerine Denemeler» diye iki kitabı vardır. Çeviren.

(214) Dr. Hasan Zeyno, 'İnsan ve Tekâmül', Dr. Abdülhalim Süveydan, 'İlmul Hayâtûl Hayavaniyye'.

lerin onlarla nitelenmesi pek önemli değildir. Fertler, onlarla nitelenme hususunda değişik dozlarda olabilirler. Bu sıfatlarla nitelenmiş bulunan birisi, kendi kendisini muhafaza ederek daha üstün bir seviyeye aday olabilir. Bu fertler yaşamak için tabiatla yarışa girdiklerinde, tabiatın seçmeciliği, o bireylerden güçlü olanların, geriye kalmaya kifâyet ve selâhiyeti bulunanların sürekliliğini gerektirir. Böylece o fertler, diğerlerinden ayrılmış ve geriye kalanların üstüne çıkmış olurlar.

Darwin, bu seçmeciliğin doğruluğunu delillendirip temellendirmek için, korkunç etkenlere dayanmakta, canlı varlıklardaki pek çok sonuçların zaman aracılığıyle meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Darwin, dikkatlerimizi dişi bir filin, hayatı boyunca altı küçük fili doğurduğuna çekmektedir. Bu kurala göre hareket ettiğimiz zaman, bir erkek ve bir dişi filin, dokuzyüz elli sene sonunda, Ondokuz milyon olması gerekecektir. Bu hesaplamanın vakıalarla ve tabii değerlerle çeliştiği ve onlardan tamamen uzak olduğu açıktır.[215]

Böylece hayvanların faydalandıkları yükseliş, 'bir türün diğer türlere üstünlük kazanması veya bir ferdin diğer fertleri geçerek onları geride bırakması demektir. Bu hal ise; ona, başkalarını sadece varlığın aslından yoksun bırakmayı değil, varlığın bütün özelliklerini elinden almayı da imkân dahiline sokar ve kendisine düşen yararlı karmaşıklıkları bir tarafa iter.

Çok eski asırlardan beri devam edegelen canlılar âlemindeki yarışma zemini ve herbirisinin kendi özünde taşıdığı sıfatların ve niteliklerin değişikliği sonucu —Bu güç yarışma için verilmiş olan tek kuvvettir— bu canlıları değişik ve birbirinden farklı türlere ayıran derecelendirme olayı ortaya çıktı. Bu derecelendirme içinde insan, basit bir şekilde başlamış olan yarışma biçimiyle, sadece hayvanlar gurubundan bir gruptur. Tek bir tür altında toplanır. Şansının yaver gitmesinden dolayı kendisinde daha önceden taşımış olduğu nitelikler, yarışma zemininde onu ileri çıkarmış ve hayatın en yüce derecelerine aday olabilmesi ve oraya lâyık bir birey olarak seçilmesi imkânını doğurmuştur. Tabi bunun neticesi olarak; Onunla beraber yarışa girmiş bulunan diğer hayvanlar çok gerilerde kalmışlardır.

Fakat Darwin, insanın diğer hayvanlar gibi kendi türü içinde bir evrim geçirdiğini neye dayanarak söylüyordu?

Bu konuda Darwin 'Anatomi ve biyolojiye' dayanıyor ve insanda bulunan kalıtıma âit özelliklere güveniyordu.

O, insanın iskeletinde bulunan kemiklerin şekline ve yapısına ba-

(215) Darwin, Türlerin Aslı, 195.

karak, bunların başka hayvan türlerine çok yakın olduğunu görüyordu. İnsanlardaki kas sistemi ve sinir sistemi de keza hayvanlarınkine benzerlik arz ediyordu. Hatta insanın beyin yapısı ve ilikleriyle, hayvanların beyni arasında da birbirine benzer çok bölümler ve parçalar bulunuyordu.

Embriyon'un oluşumundaki değişik merhaleleri incelendiğinde (Anatomi) pek çok hayvanın geçirmiş olduğu başkalaşımın, en azından bir hazırlığı olduğunu düşünüyordu. Yine ceninin evrimindeki merhaleler insan ve hayvanlarda, azami ölçülerde benzerlik arzetmektedir. Ceninin kuyruk sokumunun, insanda ve köpeklerde embriyo safhasında iken, bir kuyruk şeklinde ortaya çıktığını mulahaza etmiştir. Embriyodaki evrim sonucunda, insanların çocuklarında kuyruk gizlenir, buna karşılık köpeklerde bir kuyruk olarak kalır.

Ayrıca Darwin, insan ile bazı hayvan türleri arasında psikolojik bir bağ bulunduğunu da ileri sürüyordu. Vicdan duygusu, bilinç şuuru ve psikolojik infialler gibi.[216]

Darwinizmin Tenkidi

Dr. Abdulhalim Suveydân diyor ki : «Darwinizm pek çok alanlarda ağır tenkitlere maruz kalmıştır.» Darwin'i tenkit eden bir grup bilgini zikrettikten sonra, «bunlar Darwinciliğin pek çok olan tenkitlerinden sadece bir örnektir» demiştir.[217]

Bu tenkitleri ve başkalarını, seri bir şekilde sıralamaya çalışalım. Bunların mecmuundan Darwin'in bu nazariye ile ne gibi tenkitlere uğradığını ibretle görecek ve onun tenkitler karşısında herhangi bir varlık gösteremediğini müşâhede edeceğiz. Ki, O bu tenkitlerin çoğunun tahlilini yapamamış ve cevap vermeye cesaret edememiştir!..

1 — Gözlerimizle gördüğümüz, açıkça müşâhede ettiğimiz vakıalar, kesin bir biçimde Darwin'in 'Seçmecilik Kanunu' ve 'Daha Yararlısının Hayatiyetini Devam Ettirmesi' prensibiyle çelişmektedir. Kâinat — uzun bir ömür geçirmiş olmasına rağmen — hâlâ işe yaramayan, az yarayan ve en çok yarayan varlıklarla dolup taşmaktadır. Helâmiyat (Amipler) tan maymunlara, insanlara kadar her türlü hayvan mevcuttur.

(216) Darvin, 'Türlerin Kökeni', Sekizinci Bölüm, Huylar, 454-500 - Onbirinci Bölüm, 591-626 - Enver Abdulhalim, 'Tekâmül Hikâyesi', s. 68.
(217) İlmu'l-Hayâti'l-Hayavaniyye, s. 133.

Eğer Darwin'in kanûnu doğru olsaydı, bu kanunun en basit gereklerinden biri olarak, en azından kâinatta hayvanların, seçmecilik ve tekâmül hareketi ne kadar da yavaş hareket etmiş olursa olsun, şimdilerde tâ başlangıç dönemindeki hayvanların, bu başlangıç noktasını geçmiş olmaları icâp ederdi. Fakat tam tersine; bugün muhtelif görünümdeki ilkel hayvanlar, hâlâ hayatiyetlerini eskisi gibi, en ufak ilerleme kaydetmeden devam ettiriyorlar. Bunlar asırlar öncesinde yaşamış olan türlerinin hareketlerini, hayat şekillerini ve özelliklerini tıpatıp muhafaza etmektedirler.

2 — Bütün hayvan türlerinde, zamanla kendilerine galip gelen tabii etkenler olduğu ve hayattaki normal şartlardan etkilenmelerin zamanla bazı türlere büyük zararlar, darbeler indirdiğinde dahi kuşku yoktur. Bu, inkârı mümkün olmayan ve gözler önünde vuku bulan bir gerçektir. Fakat bu felâketlerin, kendi aralarında yürürlükte bulunan «En Uygununun Seçilmesi, En Güçlüsünün Varlığını Devam Ettirmesi» şeklinde kabul edilen bir kanunla izâhı — Dr. Abdulhalim Suveydân'ın de belirttiği gibi — başka bir şeydir. Çünkü ferdin ölümü ve ölümden kurtuluşu, çoğu zaman bireyin özel nitelik ve kaabiliyetlerini tanımayan, sırf tesadüfî sebeplerle meydana gelmektedir. Kuruyan büyük havuz ve kıyıya vuran korkunç deniz dalgaları, arkalarında binlerce canlı varlık bırakırlar. Buna karşılık başkaları bu ölümden kurtulmuştur. Şuna dikkat edelim ki, bu ölüm kendisine zayıf varlıkları seçmiş değildir. Kurtuluş da, kendisi için en güçlüleri seçmemiştir. Aksine her iki olay, ölüm ve kurtuluş, tesâdüfen meydana gelmiştir.

3 — Darwin'in görüşleriyle çelişen başka bir şey de ölümdür. Çünkü ona göre tabiat, «Seçmecilik ve En Yararlısının Varlığını Sürdürmesi» Kanununa göre canlı kalan varlıklarla seyrine devam etmektedir. Oysa ölüm, en işe yarayanı, istediği anda enseleyebiliyorsa, artık en yararlı olan varlığın hayatını devam ettirmesi diye bir mefhûm nerede kalmış olur? Buna karşılık bu konularda uzman olan bilginlerin ortaya koydukları araştırma ve etütler, ölümün, normal şartların seviyesini aşan ve daha da yüksek bir mertebeye çıkanları dahi ilk fırsatta yok ettiğini, böylelikle normal şartlarda ve orta bir hayat şeklini seçen ve onların gerisinde duranlara da hayat hakkı tanıdığını belgelemektedir. Bu deneylerin sonuçları ise, tabii olarak Darwin'in nazariyesine ve kehânetine aykırı düşmektedir.

4 — Seçmecilik ameliyesi, rastgele meydana gelmiş bir olay değildir. O ameliyeyi, sûni veya tabii bir seçmecilik olarak değerlendir-

memiz birşey değiştirmeyecektir. Aksine seçmecilik eylemi, bir amaca varmak isteyen vasıtadır. Herhangi bir amaca varmak için çaba sarfetmek ise, zihinle ve bilinçle çözülmesi çok güç olan bir olay olarak kabul edilir. Bu olayı tabiata mâletmek nasıl mümkün olabilir? Zira onda meydana gelen olaylar ve tesirler, ne kadar değişik sözcükler kullanılırsa kullanılsın, rastgelelikle ve sırf amaçsızlıkla açıklanamaz.

En iyisini seçme kanununun, eşyayı ve varlıkları seçerken bir kanuna dayanması, onu yönlendirmesi ve nedenlerini de açıklaması zorunludur Peki tabiatın bu seçmeyi yaparken dayandığı kanun ve tabiatın hazmettiği ta'lîl nedir ki, önce ona bağlanmış sonra etkilenerek vazgeçmiştir?

5 — Hayatın, herhangi bir zaafın uğramasından korunması gerekli ve yararlı olan bu nitelikleri taşıyamamış olması, tabiat için saçmalamaktan — Eğer herşeyin dizgini onun elindeyse — daha hayırlıdır. O zaman hayatın, birden bire ona yakalanması, payını alması ve diğer benzerleri gibi hayatının bütün gerçeklerini yerine getirmesine yarayacak olan verileri almaya çalışması gerekecektir. Sonra birden bir olayla karşılaşacak, kendisi gibi diğer canlıların hayatına son vermeye ve aynı zamanda kendi zaafını gizlemeye, hatasını bertarf etmeye de gayret edecektir.

Madem ki zayıf olan geri kalmak mecburiyetindedir, ardından da işe yarıyanlardan, ya da faydalı varlıklardan olmadığından dolayı, yok olması gerekiyordur. Öyleyse neden tabiat onu bugünkü haliyle yaratmış, sonra oluşuma katılmasını engellemiş, ya da önündeki yollarını keserek yok olmasına neden olmuştur?.. Eğer 'o şeyin varlığı ve yaratılması tabiatın işi değildir' deniyorsa; o zaman kâinatı belli bir düzene koymak, bir kısmını yok etmek suretiyle yararlı olmayan şeyleri pasifize etme işi de ona mâledilemez.

6 — Madem ki tabii seçiciliğin başlangıcı, canlı tabiattaki sürekli gelişmenin kaynağıdır. Ve bu gelişme devamlı olarak daha yararlı ve daha güçlüsünü seçmektedir. Eğer bu yükseliş, varlıkların hepsine yararlı ise, hayvanların çoğunda bulunan düşünme gücünün tekâmül ederek yükselişini neden göremiyoruz?.. Neden şempanzeler bu düşünce gücünden, insanların elde ettikleri kadar bir nasip elde edememişlerdir...

Darwin (kendi kitabında belirttiği gibi) bu problemlerden dolayı kendisine yöneltilen tenkitlerle yüzyüze gelmiş ve bir çok yazarın ten-

kit ettiği bu noktada Darwin, onlara cevap verme yerine sadece şu yorumla yetinmiştir :

«Bu soruya tam ve muayyen bir cevap bulmamız illede gerekli değildir. Çünkü biz, bundan çok daha basit soruları bile cevaplandırmaktan aciz olduğumuzu biliyoruz.» [218]

Darwin bu problemle bir kere daha karşılaşmış ve nazariyesinin sebebiyle pek çok problemlerin doğmasına sebep olmuştur. Bir ara bu problemler karşısında açıkça aczini itiraf etmekten kendini alamamıştır :

«Bazı araştırıcılar halâ şu soruyu sormaktadırlar. Tabii seçmecilik, bu kadar uzun ve engin sınırlara ulaştıktan bir süre sonra, her hangi bir türde oluşumları etkilemediği halde; bundan sonra böyle bir işe girişmesi kendisine ne gibi bir fayda sağlayacaktır?.. Ancak böyle bir soruya ve benzerlerine açık bir cevap vermeye çalışmamız, aklın açık verileriyle çelişmeyi zorunlu kılacaktır. Çünkü biz, bütün türlerin tarihi seyirlerini teker teker inceleyecek güce sahip değiliz.» [219]

7 — Etütlerin sonucunda ortaya çıkmıştır ki, Mısır'ın bitkileri ve hayvanları, çok uzun asırlar boyunca, kendi yapılarında herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Eski Mısır'ın tarihiyle ilgili ele geçirilen bir çok eserler, bunu belgelendirmektedir. Oymacılık sanatıyle muhafaza edilen bu şekiller, bugünkülerin tıpatıp aynısıdır. Hatta aralarında en ufak bir ayrılık dahi yoktur.

Buz asrından beri, hiç bir değişikliğe uğramamış pek çok hayvan türleri bu gün halâ mevcuttur. Buna rağmen; bu türler, çevrenin pek çok tesirlerinden kurtulamamış, ondan etkilenmiş, hatta yerküre üzerinde pek uzun mesafeler katederek, yerkürenin başka bir bölgesine göç etmişlerdir. Bu gerçekler bizzat Darwin tarafından da itiraf edilmiştir.

Öyleyse şüphe görmeyen bir gerçek gibi gösterilen 'yaratılış ve Tekâmül' nazariyesi nerede kalmaktadır?..

8 — Son olarak deriz ki : Darwin'in dayandığı bütün deliller, sabit olan ve gözle görülen gözlemler türünden bir şeylerdir. O, bütün canlı varlıkların basit bir hücreden, varlıkların en üstünü olan insana kadar, bir benzerlik olduğunu tespit etmiştir. Ve bunların basitten karmaşığa doğru bir sıra izlediklerini düşünmüştür.

(218) Türlerin Kökeni.
(219) a.g.e., s. 447.

Bu sabit olan benzerliğin hayvanlar arasında zincirleme olarak devam etmesiyle, bütün hayvanların tek bir kökenden geldiklerine dâir görüşün ne ilgisi vardır?.. İnsan ile diğer hayvanlar arasındaki farkın, onların özlerinden kaynaklanarak, oluşumlarında meydana gelen tekâmülün değişik merhalelerinden değil, en başta, yaratılışları sırasında aralarında bazı benzerlikler oluşmuş olamaz mı?.. Aynı şekilde derece derece, zincirleme benzerliğin canlı varlıklarda meydana gelişi, neden Allah Teâlâ tarafından yaratıldıkları andan itibaren muhafaza edilmiş bir benzerlik ve derecelendirme olmasın?..

Eğer burada gözlem ve deney delillerinden, elinde bir ölçü bulunsa idi, bu soruları kökünden rahatlıkla çözme imkânı olurdu. Kesin hatlarla bize cevap verme fırsatı elde ederdi. Fakat ne Darwin, ne de ondan öncekiler, ne de onun peşinde giden bilginler, bu konuda bize belirttiğimiz vasıflarda herhangi bir delil getirebilmiş değillerdir.

Yeni Darwinizm:

Darwinizme yöneltilen tenkitler, onun düşüşüne ve gerilemesine büyük etki yapmışlardır. Fakat bazı bilginler ve araştırıcılar, bu nazariyenin enkazı üzerine yeni bir düşünce sistemi inşâ etmeye başladılar. 'Yeni Darwinizm' diye adlandırılan bu hareket, eski Darwinizmin yeniden diriltilmesi ve hatalarının düzeltilmesi gibi bir harekettir.

Bu hareketin önderliğini Hollanda'lı bir bilgin yapmış, sonradan bu hareketi, canlılar bilimcilerinden, çoğu İngiliz ve Amerikan olan araştırıcılar devam ettirmişlerdir. Bu yeni hareketin, eski Darwinizm' den en temel farkı; bunlara göre, tekâmülün yalnızca 'Fıtrat Esaslarına Göre Birdenbire ve Tesâdüf Yoluyla Meydana Geldiğini' söylemeleri olmuştur. Darwin'in dediği şekildeki 'En İyisini Seçme Prensibi'ni ret etmeleri olmuştur. Birden bire ve fıtrat yoluyle meydana gelen değişmelerde, elle tutulabilecek herhangi bir gaye, belli olmamaktadır. Olaylar verâset yoluyla, hızlı bir şekilde meydana gelmekte, bir nesilden diğerine verâset yoluyla geçmektedir.

Öyleyse bu görüş, Darwin'in uzun uzadıya açıkladığı faraziyesinin ve düşüncesinin üzerinde temellendirdiği 'Seçmecilik Düşüncesini' kabul etmemektedir. Aksine türlerin oluşumunda ve çoğalmasında en önemli rolün 'tesadüfe' ait olduğunu vurgulamakta, bununla beraber canlının içinde yetiştiği ortamın da, değişmenin kemiyetine ve çeşidine doğrudan etki yaptığını itiraf etmektedir.

Yeni Darwinciliğin Tenkidi:

Darwinizmin hatalarını düzeltici bir pozisyonda ortaya çıkmış bulunan 'Neo - Darwinizm'de, pek çok tenkitlere uğramış, hiçbir şekilde kurtulamayacağı çelişkilerle yüzyüze gelmiştir. Bu çelişkilerden bir kaçını sıralayalım:

1 — Araştırmanın temeli olarak farzedilen tekâmül, hiç şüphesiz ileriye doğru giden bir tekâmüldür. Çünkü onunla hayvanların sınıflarının derecelenmesi açıklanmaktadır. Sıçrayışın bu şekilde, sürekli ileriye doğru gelişip gitmesi nasıl açıklanabilir?

Bilinen bir gerçek var ki, sıçrayış, sürekli olarak gerilemekde görülürse, çelişki ve noksanlıklar ile nitelendirilmektedir. Ölüm ve sonunda ölüm bulunan sebepler ve ölümün çağrışımları olarak kabul edilen hastalıklar, birdenbire meydana gelen bir sıçrayışın belirtileri değil midir?.. Sürekli ileriye doğru yükselen tekâmülü, bu şekilde sürekli gerilemeye ve eksilmeye eğilimli bulunan bir tecriyle açıklamak nasıl mümkün olacaktır?.. — Çünkü hayat devamlı ölüme doğru ilerlemektedir —

Başka bir tabirle; neden bu sıçrayış bir keresinde de tersine meydana gelipte, sürekli yükselmeye ve zor olan tekâmüle yeltenmemekte, hayvanlardaki yapıda yukarıya doğru bir sıçrayış meydana getirmemektedir?..

Şüphe yok ki, bu sorulara bilimsel olarak mükemmel bir şekilde verilecek olan cevaplar, bu yeni düşüncenin tamamen, bütün esaslarıyla yerle bir edilmesine, çürütülmesine yeterli gelecektir.

2 — Canlı varlıklarda meydana gelen değişme ve tekâmülün asıl kaynağı, birdenbire meydana gelen sıçrayışlar olduğuna göre, o zaman 'bütün canlı varlıkların tek bir asıldan meydana geldiği' tezine ne gerek kalır?.. Çünkü; bu düşünce sahiplerini böyle bir şeyi kabul etmeye zorlayan etkenin, onların, kâinat arasında yükselişe doğru meydana gelen bir tekâmülünü düşünmelerinden kaynaklandığı bilinmektedir. Bu düşünce Darwinizm'deki 'Seçicilik' prensibi ve 'Daha İyisini Seçme' kurallarının aynısıdır.

Eğer bu olgu, sıçrama yoluyla meydana gelebiliyorsa, açıkça görülen canlılar arasındaki yükseğe doğru tırmanmadaki benzerliği bilmezlikten gelmek zorunlu olacaktır. O zaman da, bütün canlıların tek bir kökenden geldiğini farzetmenin hiçbir şekilde imkânı olmayacaktır.

Böylece; varlıklarda birdenbire meydana gelen değişmelerin olduğunu söylemenin, kendi özünde tekâmül düşüncesini kökünden kazıdığını görmüş oluyoruz.

3 — Hayvanların herhangi bir zaman zarfında, tür ya da familya kısmındaki ömürleri sırasında, birdenbire bir tekâmül geçirdiğini farzetmek ve bu sıçrayışın veraset kanunu aracılığıyla meydana geldiğini söylemek, buna karşılık bu sıçrayışa delil sayılabilecek herhangi bir şeye işârette bulunmamak, bu zayıf olan görüşün, veraset sistemi arkasında gizlenmesinden başka bir şey değildir.

Çünkü araştırıcının, uzak da olsa kendisine yol gösteren belirtileri ve işaretleri sorması tabiidir. Tâ ki böylece; tarihin hangi devresinde ve hangi hayvan türünde bu şekilde, sıçrama yoluyla bir tekâmülün gerçekleştiğini tespit edebilsin. Yani gâip âleminden kaynaklanan verâset sisteminin arkasına sığınmadan, tezlerini açıklayabilsinler!..

Son Sözler:

Bütün bunlar, birbiriyle çelişen ve yarışan yeni görüşlerin ve ekollerin, kısa bir özetidir. Bütün canlıların geneliyle ilgili, özellikle insanın özelliğinden kaynaklanan evrim teorilerinin özüdür. Bütün bunlardan sonra, bilimsel ölçülere uygun olarak, konuya bir açıklık getirmek nasıl mümkün olacaktır? Aşağıda belirtilen noktalardan bunu kısaca izah etmeye çalışacağız.

Birinci Olarak — Tekâmül düşüncesi ve ona bağlı olan 'en yararlının seçimi gibi kurallar, şu âna kadar faraziye aşamasını geçememişlerdir. Deney, gözlem ve çeşitli akıl yürütmelerle ortaya konmuş bir tarafları yoktur. Bu konuda söylenen ve yazılan her şey, durumu daha da berbat eden çalışmalardan başka bir şey olmadığı gibi, yapılan araştırmalar da çok cüz'i olup; meseleyi çözüme kavuşturmaktan ziyade, kördüğüm haline sokmaktadırlar.

İkinci Olarak — Bu çelişkinin ve boğuşmanın, hayret ve sıkışmanın tabiatı olduğu, mûğlak bir konudaki çatışmanın verdiği kargaşa olduğu açıktır. Belli bir yöntemi olan, belli bir gerçeğe dayanan, alanı ve hacmi belli olan bir konuyu anlamanın tabiatı değildir.

Üçüncü Olarak — Öyleyse bilimsel bir hükmü, bu niteliklere sahip görüş ve araştırmalara dayandırmak câiz değildir. Aynı şekilde bunları, haddizatında akıl tarafından kabul görmüş ve iknâ olmayı

gerektiren bilimsel gerçekler olarak değerlendirmek de doğru olmaz. Bunlara yöneltilen zincirleme tenkitler, onların bu konuda bilimsel gerçekler olmadığına en açık bir delildir.

Soru : Durum böyle olunca, pek çok araştırıcı ve tenkitçilerin kendileri bile, neden dönüp dolaşıp yaratılış ve tekâmül düşüncesine, (herhangi bir nazariyeye bağlanmadan arzettiğimiz, herhangi bir yolu, araştırmadan, olduğu gibi kabul etmeden) inanabiliyorlar?

Cevap : Bu araştırıcılar, araştırmalarının başında iken, konunun bütün ihtimalleriyle ilgili her şeyi gözönüne almamışlar, araştırma ve tetkik etme projektöründe incelemeye tâbi tutmamışlardır. Onlar, kendilerine göre yararlı olmayan ya da beğenmedikleri ihtimalleri, en ufak bir düşünme ve araştırma ihtiyacı dahi duymadan, üzerinde durmamışlar ve onları tamamen kenara itmişlerdir. Onların bir köşeye itmiş olduğu ihtimâl de, kâinatı Yaratanın, Peygamberlerin sonuncusuna a.v. gönderdiği kitabında belirttiği hakikatın tâ kendisidir. Yani onlar, en sonunda varmak istedikleri yolu, baştan seçmişler, kendilerini bilinçlendirecek yoldan sapmışlardır. İşte bu dar çerçevede ilk yaratılışı, mahlûkatın aslını, insanın diğer canlılarla ilişkisini araştırıyor, soruşturup duruyorlar.

Onlara düşen, — onlar kendilerini bu düşünce zindanından kurtaramadıkları müddetçe — kendilerine en yakın olan cevapları ve tahlilleri tercih etmekti. Eğer en yakınlarında bunun cevabını bulamazlarsa, bu sefer kendilerine düşen, — her halükârda — araştırmalarında boş düşüncelerle dönüp durmamalarıdır. Zira herhangi bir görüşle dönüp durmaktan, — ne kadar şüphe ve kuşkuyu beraber taşırsa taşısın — kuru kuruya, hayretler içinde, akıl ve düşünceden yoksun olarak geri dönmek daha iyidir.

Böylece; insanın ve diğer hayvanların tekâmül geçirdiğini farzeden görüşlerden birini kabul etmek, her ne kadar çelişki ve açıklarla dolu da olsa bilimsel düşüncenin, 'yer ve gök, hayret derecede uzvu olan karmaşık bir varlıktan, birdenbire meydana geldi' şeklindeki sözlerine yakındır. Yer ve göğün kendisinden yaratıldığı bu varlık, (Haşa) gücüyle yeri sarsmış, gücü ve kudretiyle ayı ve diğer yıldızları azdırmıştır. Eğer kişi bunu kabul edemezse, aklını zorunlu olarak kabul etmeye itmelidir. İnsanlardan hangisi; «bu iki yoldan başka seçeneğiniz yok» dendiğinde, birincisini tercih etmekte tereddüt eder.

Şüphesiz ki, bu tercih de bir mantığa dayanmaktadır!.. Fakat

bu mantık belli oranlarda çalışan bir mantıktır. Daha önceden bir sahaya kapatılmış olan akılcılığa uygun hareket etmektedir. Kapalı bir yolda, düşüncesini zincire vurmuş bulunmaktadır. Onun için o, kendi zindanı içinde bile söylediğini ve görüşlerini mantıkî ve doğru olarak değerlendirir : Bütün bunlar, önümüzdeki gerçeklerdir. Bunun dışında akıl için bir yol var mıdır? Her akıl, çözüm yoluna en yakın yolu tercih eder.

Ancak 'mükemmel istikrâ' ölçülerinin önünde, büyük bir cahillik ve tehlikeli bir aldatma ve hakikatler dünyasından tamamen soyutlanma gibi, pek çok ihtimaller bulunduğundan, isteğin, çevrenin gelenekleri ve menfaat duygusunun çok etkisi olduğu muhakkaktır.

Biz ise, araştırma ve bilimsel etütlerimizde, istikrâ prensibine bağlı kalmayı ve ihtimalleri, faraziyeleri kökünden silip süpürmeyi, hepsini birden araştırma ve tetkik perspektifinde incelemeyi, kendimize prensip edinmişizdir. Öyleyse; bu konuda söylenenler ihtimal dahilinde de olsa, prensiplerle ilgili herşeyi incelememiz, Allah Teâlâ'nın bu konuya ne şekilde açıklık getirdiğini ortaya koymamız, kendimizi ortaya koymamız olacaktır.

Daha önce yaratılış ve tekâmül düşüncesinin faraziyelerini arzetmiş; her birisinin mühim ve ağır tenkitlerin altında ezildiğini görmüştük. Ayrıca; her birisinin bir diğeriyle boğuştuğu, kısa şekilde arzettiğimiz mâlûmat ile de ortaya çıktığı gibi, her birinin, diğerini çürütme çabası içinde olduğunu anlamıştık.

Şimdi üzerimize; herşeyin yaratıcısı olan Allah'ın c.c. bizzat bu konudaki problemimizi açıklaması ve gerçekliğini ortaya koyması için, O'nun beyanatına kulak vermek düşer. (Daha önceki etütlerimizde Allah Teâlâ'nın varlığına kesin bilimsel delillerle varmış ve bu konuda sağlam bir inanç sahibi olmuş bulunuyorduk. Aynı şekilde Nebîlerin ve Resûllerin gönderilişi, Peygamberlerin sonuncusu Muhammed a.v.'ın Peygamberliğine, Allah tarafından vahiy yoluyle indirilen kitaplara şüphe götürmez delillerle varmış bulunuyorduk. Bütün bunlar, bilimsel ve mantıksal delillerle kendilerine uygun yerlerde izah edilmişti.) Yaratıcı, insanı 'ahsen-i takvîm' üzere yarattığını, insanın babası Âdem a.v.'dan çoğaldığını, babaları Âdem'in ise, Kendisi tarafından yaratıldığını, anlayış kabiliyeti sayesinde açık olan şeyleri kendisine öğrettiğini, kendisine açık bir şekilde öğrettiği isimlerle eşyayı adlandırmasını temin ettiğini açık bir şekilde ortaya koymuştu. Aynı şekilde O'nun, varlığın yaratılışı hakkındaki yorumla-

rında, hem birbirleriyle tartışmaya girip hem de başlangıç noktasında insanın evrim geçirdiği faraziyesinde ittifak ettikleri halde, Hak Teâlâ'nın bu konudaki fermanına kulaklarını tıkayan adamlardan söz ettiğini de müşâhede ediyoruz. Rubûbîyetin yüceliğine yakışır bir tarzda, korku ve ürperti veren bir üslûpla, faraziye sahiplerinden söz ettiğine şahit oluyoruz:

«Ben onları ne göklerin, yerin, yaratılmasında ve ne de kendilerinin yaratılmasında hazır bulundurmadım; yoldan saptırıcıları (kendime) yardımcı tutmuş da değilim.»[220]

Böylece meseleyi enine boyuna araştırdık ve tafsilâtıyla öğrendik. Şimdi biz hangi ihtimâllere inanıp tasdik edeceğiz? Gözlerimizi ve düşüncemizi bağlayarak; biraz önce değindiğimiz görüşlerden birisine, ondaki çelişki ve tenkide uğramış noktaları bir tarafa iterek îman edecek, sonra aklımıza, kerhen de olsa, onu düşünmeyi ve doğrulamayı mı yükleyeceğiz? Yoksa daha önceden kendisine iman ettiğimiz elçilerine, kitaplarına ve gönderdiği Kur'an-a îman ettikten sonra, yüce yaratıcının takdirine mi kulak verip yapışacağız?..

Aklı başında bulunan, özgür düşünce sahibi birisi, bir an dahi tereddüt geçirmeden, «Üzerimize düşen — Allah'a c.c., elçilerine ve kitaplarına iman ettikten sonra — hayrete düşenlerin hayretlik düşüncelerini, çelişkiye maruz kalanların çelişkilerini terk etmemiz ve bize kesin tevâtür yoluyla ulaşmış bulunan sabit sadık haberi tasdik etmemizdir.» Diyecektir.

Bütün bu söylediklerimizi, Allah'ın c.c. kelâmında, te'vil ve karışıklığa meydan vermeyecek kadar açık seçik ve kesin ibârelerle açıklanan insanın yaratılış hikâyesi sâdedinde belirtiyoruz.

Diğer canlılara gelince, her akıl sahibinin (ki Kur'an'da bunların yaratılışına bir ışık tutulmaktadır) bu konuda, dilediğinde araştırma yapması câizdir. Fakat düşüncesini, aslı ve delili olmayan gayb ile ilgili faraziyelere kaptırmamalıdır. İnancını, ancak ve ancak kesinlikle ortaya konabilen bilimsel delillere inanmaktan başka bir şeye bağlamamak şartıyle, serbest bir şekilde yapılan araştırmalar üzerine oluşturmalıdır. Bu konuda herkes için geçerli olan kural, Allah Teâlâ'nın bağlanmamızı istediği şu düsturdur:

«Bilmediğin bir şeyin ardına düşme, çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan (o yaptığın kötü işten) sorumludur.»[221]

(220) Kehf, 51.
(221) İsrâ, 36.

Ikinci Kısım

Melekler

Melekler ve cinler, ilk etapta akla geldiği biçimde; kendileri hakkında hiçbir şey bilmediğimiz ve müşâhede edemediğimiz varlıklardır. Ancak Allah'ın c.c. Kitabı'nda verdiği haber kadarına inanmamız gereken «Ğaybiyât» konuları arasında incelememiz düşünülürken, onları «Kevniyât» konuları arasında incelememizin nedeni; «Kevniyât»la meydana gelmiş bulunan, yani var ve sabit olan varlıklar olarak gördüğümüz içindir. «Ğaybiyât»tan kastımız ise, şu ana kadar küllî olarak meydana gelmeyen, ancak meydana geleceği haber verilen şeylerdir. (Bu anlamıyle) Melekler birinci gruba (Kevniyât'a) girerler. Onlar, yaratılmışlardır, şu anda oluş ve varlıkla nitelenirler. Cinler de bunun gibidir. Meleklerin bazısını Peygamberler a.s. görmüşlerdir. Sadece Peygamberlerin görmüş olmaları, diğer bütün insanların görememiş olmaları, çelişkiye neden olamaz. Daha önce de belirttiğimiz gibi; varlıklar, müşâhede edilen, gözle görülen şeylerden çok daha geneldir.

Buradaki araştırma, onların varlıkları, sıfat ve özellikleri, bazılarının özel görevleri ile ilgili olacaktır.

Varlıkları:

Allah'tan c.c. ve O'nun Elçisi'nden a.v. sadır olan mütevâtir sadık haberler, meleklerin varlığını kesin olarak göstermektedir. Allah'ın c.c. bu konuda vârid olan beyanatlarından bazıları şunlardır: «Resûl, Rabb'inden kendisine indirilene inandı, mü'minler de. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve Peygamberlerine inandı...»[222] «Allah, melekleri kullarından dilediğine; emrinden (kalplere hayat veren)

(222) Bakara, 285.

ruh (vahiy) ile indirir: «(İnsanları şöyle) uyarın: "Benden başka ilah yoktur, benden korkun!" (der).»[223]

Resûlullah'tan a.v. Vârid olan sadık habere gelince: Hz. Ömer b. Hattâb'ın rivâyet ettiği meşhûr hadiste, Peygamber'in a.v. Cibril ile konuşmasıdır. Orada, Cibril kendisine 'iman nedir' diye sorduğunda, şöyle demişti: «Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, Ahiret gününe, iyi ve kötü tarafıyle Kadere inanmandır.»[224]

Kur'an-ı Kerim ve sahih olan sünnette, açık ibârelerle meleklerin varlığını ortaya koyan, bunların dışında da pek çok nasslar vardır.

Verdiğimiz bu malûmatlara göre; meleklerin varlığı şek ve şüphe götürmeyen, kesin delillerle sâbittir. Onun için meleklerin varlığını inkâr eden birisi, müslümanların icmâ'iyle, hatta Allah Teâlâ'nın nassla belirttiği buyruklarıyle, kâfir olur. «Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, Peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse o, uzak bir sapıklığa düşmüştür.»[225] Ayrıca şu da var ki, Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberliğine ve Kur'an'ın Ona indirildiğine îmân etmek, meleklere inanmayı da zorunlu kılar. Dolayısıyle onların varlığını inkâr etmek Peygamberliğin ve Kur'an-ın ikisini de birden inkâr etmek anlamına gelir.

Sıfatları:

Meleklerin görevleri hakkında geniş ve derinlemesine araştırmalara girmek yersizdir. Çünkü bu tür konularda kesin bilgiye varmak ancak ve ancak 'haberi sadık' ile mümkündür. Sadık ve mütevâtir haberler ise bu konuda, onların durumları, nitelikleri, özellikleri hususunda tafsilâtlı bilgi vermemişlerdir. Onun için, bu konulara imân edilmesi üzere, herhangi bir müslüman, araştırma yapmakla mükellef değildir. Tesâdüfen bu meselelerle ilgili bir haber ya da esere rastladığı zaman, ona inanmak zorunda da değildir. Zira inanç meselesinde, dindeki kesin delillerin dışındaki şeylere inanmak gerekmez.

Bu sıfatların toplu olarak bilinmesine gelince, onları bilmemiz ve inanmamız kaçınılmaz bir hakikattir. Meleklerin sıfatlarına icmâlî inancımız, Allah'ın c.c. Kitabında yer alan sadık haberlere da-

(223) Nahl, 2.
(224) Müslim rivayet etmiştir. Buhâri de benzerini rivâyet eder.
(225) Nisâ, 136.

yanacaktır. Bunlardan bir kaçı: «Ne Mesih, Allah'a kul olmaktan çekinir, ne de (Allah'a) yaklaştırılmış Melekler...»[226] Cehennemi ve onun bekçilerini tasvir ederken: «Onun başında gayet katı, şiddetli Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildikleri şeyi yapan melekler vardır.»[227], «"Rahmân çocuk edindi." dediler. O, (böyle şeylerden) yüce (münezzeh) dir. Hayır, onlar (melekler) ikrâm edilmiş (Allah'a yaklaştırılmış) kullardır./O'ndan önce söz söylemezler ve onlar, O'nun emriyle hareket ederler.»[228] Şu âyette de: «Gökleri ve yeri yoktan vâr eden; melekleri, ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamd olsun. O, yaratmada (dilediğine) dilediğini arttırır. Şüphesiz Allah, herşeyi yapabilendir.»[229] buyurmaktadır.

Meleklerin genel olan sıfatlarından birisi de, Âyeti kerime ve hadisi şeriflerde belirtildiği gibi, onların değişik şekil ve biçimlerde ortaya çıkabilecekleridir. O durumlarını belirten âyeti kerime: «Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Biz de Rûhumuzu (Cibril'i) ona gönderdik, (O), ona düzgün bir insan şeklinde göründü.»[230] Ayrıca Resûlullah'ın a.v. Cibril'i insanlardan biri sûretinde gördüğünü, Cibril'in, çoğu azman sahabîlerden Dıhyetû'l-Kelbî sûretinde göründüğünü ispat eden, muhtelif vesilelerle zikredilen pekçok hadisler vardır.

Bu âyetler ve onları destekleyen bunca sahih hadisler, müslüman bireyin, melekler hakkında aşağıda sıralanan niteliklere inanmasını zorunlu bir hâle getirmektedir.

1 — Allah'ın c.c. kulu olmaları. Öyle ise melekler, Allah'ın (haşa) çocukları ya da düşmanları değildirler.

2 — Allah'ın emirlerine bağlıdırlar. O'na isyan etmez, her hangi bir yasağını çiğnemezler. Sürekli Allah'a ibâdet etmekle uğraşırlar. İşleri güçleri Allah'a senâda bulunmak ve O'nu tesbih etmektir.

3 — Meleklerin ikişer, üçer, dörder kanatları vardır. Bunların üzerinde Allah'ın c.c. açık beyânatı vardır. Sözü edilen kanatların keyfiyetleriyle ilgili geniş ve derin malûmât sahibi olmamızın hiçbir imkânı yoktur. Çünkü onlar, Allah'ın iradesiyle bizim gözlerimizle görülememektedirler. Kur'ân-ı Kerim ise bunların ötesinde bir haber vermemiştir.

(226) Nisâ, 172.
(227) Tahrîm, 6.
(228) Enbiyâ, 26, 27.
(229) Fâtır, 1.
(230) Meryem, 17.

4 — Melekler, gözle görülmeyen nûrdan yaratılmış olmalarına rağmen; Allah, onlara, kesif cisimler şekline girerek görünme gücünü bağışlamıştır. Değişik şekillere girebilirler.

Allah'a ve Resûlüne inanmış birisinin, bu sıfatlardan hiçbirisini inkâr etmesi düşünülemez. Eğer bu sıfatları inkâr eder ya da bunlardan birine inanmazsa, müslümanların ittifakıyle küfre düşmüş olur.

Görevleri :

Bütün meleklerin, ne gibi görevleri olduğunu tafsilâtıyle bilmemizin imkânı yoktur. Çünkü bu konuda yakîn ifâde eden ve kendisi ilmen sabit olabilecek hiçbir haber yoktur. Ancak Kur'anı Kerim, meleklerin bazı vaziyetlerinden bize haber vermiştir. Onlara, Kur'an-ı Kerim'in açıkladığı ve haber verdiği biçimde inanmak mecbûriyeti vardır. Bazılarının adlarını da nass ile açıklamıştır. Bunlara adlarıyle birlikte imân edilmesi zorunludur.

Bu görevlerden birisi, Allah'ın kelâmını ve hükmünü Peygamber olan kullarına ulaştırmaktır. Meleklerin bu görevleri Kur'an'daki şu âyeti kerime ile sabit olmuştur : **«Onu, er-Rûhu'l-Emin** (güvenilir rûh, yâni Cebrâil) **indirdi.**/Onu senin kalbine, uyarıcılardan olman için indirdi.»[231], «Emrinden olan rûhu, kullarından dilediğine indirir ki, buluşma gününe karşı (insanları) uyarsın.»[232] Vahiy indirme göreviyle yükümlü bulunan Meleğin Cibrîl a.s. olduğu, mutevâtir olan sahih hadisle sabittir.

Meleklerin görevlerinden birisi de, Arş'ı yüklenmek vazifesidir. Kur'an'ın sarih nassları, açık bir ibâreyle kıyâmet gününde, onu yüklenecek meleklerin sayısının sekiz olacağını belirtmektedir. Âyeti kerime şöyledir : «Melekler de onun kenarındadır. O gün Rabbinin tahtını başlarının üstünde sekiz (melek) taşır.»[233]

Görevlerinden bir tanesi de, Cenneti ve ehlini idâre etmeleridir. Kur'an'ı Kerim bu vazifeyi görecek meleklere, mutlak manada «hazene» adını vermiştir. Bu kavramı şu âyetle görmek mümkündür : «Rabblerinin (azâbmdan) korunanlar da bölük bölük cennete sevk edildiler. Oraya varıp da (cennetin) kapıları açıldığında bekçileri onlara : "Selâm size, (ne) hoşsunuz, ebedî kalmak üzere buraya girin"

(231) Şuarâ, 193, 194.
(232) Mü'min (Gafir), 15.
(233) Hâkka, 17.

dediler.»[234] Şu ayette de: «(Onlar) Adn cennetlerine girerler. Babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlar da kendileriyle beraberdir. Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar. «Sabretmenize karşılık selâm size, (bakın) dünyâ yurdun(un) sonu ne güzel!» (derler).»[235]

Meleklerin görevlerinden birisi de, cehennem ve oradakilerin işlerini idâre etmektir. Kur'ân-ı Kerim Allah'ın Onun başına diktiği melekler için «Zebâniye» terimini kullanmıştır. Allah Teâlâ onların sayılarının ondokuz olduğunu açıklamıştır. Onlar hakkındaki âyet şudur: «Sekar'ın ne olduğunu nereden bileceksin?/(Geride bir şey) komaz, bırakmaz (her şeyi yakıp yok eder)/Durmadan derileri kavurur./Üzerinde ondokuz (muhâfız melek) vardır./Biz cehennem adamlarını hep melekler yaptık. Onların sayısını inkâr edenler için bir imtihan kıldık.»[236]

Onların görevlerinden biri de; mükelleflerin amellerini ve tasarruflarını murakabe etmek, onları açık olan bir kitapta muhafaza etmektir. Bu işlerin idaresini yürüten iki meleğe, şu isimlerin Allah tarafından verildiğini görüyoruz: Atîd ve Rakîb. O meleklerden biri insanın sağ yanında duracak ve onun iyiliklerini kaydetmeyi gerçekleştirecek, diğeri solunda duracak ve kazandığı kötülükleri kaydedecektir. Bunlarla ilgili âyeti kerime şudur: «Onun sağında ve solunda oturan iki alıcı (melek, onun yaptıklarını) kaydetmektedir./(insan), hiç bir söz söylemez ki, yanında (onu) gözetleyen, dediklerini zapteden (bir melek) hazır bulunmasın.»[237]

Melekler tarafından yürütülen görevlerden birisi de; değişik hayat çevrelerinde ve çeşitli işler sırasında, insanları muhafaza etmektir. Allah Teâlâ bu görevleri yerine getirmeyi yüklediği meleklere «Muakkibe» ve «Hafaza» adını vermiştir. İşte âyeti kerime: «(Onların) her birini önünden ve arkasından izleyen (melek)ler vardır. Onu Allah'ın emriyle korurlar.»[238] ve «O, kullarının üstünde tek hakimdir. Size koruyucu (melek)ler gönderir...»[239]

Meleklerin görevlerinden birisi de; rûhları kabzetmektir. Bu ey-

(234) Zümer, 73.
(235) Ra'd, 23-24.
(236) Müddesir, 27-31.
(237) Kaaf, 17, 18.
(238) Ra'd, 11.
(239) En'âm, 61.

lemin bir melek mi, yoksa bir kaç melek aracılığıyla mı yapıldığı konusu tartışmalıdır. Bunun cevabını, Kur'ân-ı Kerim kesinlik ve açıklıkla ortaya koymuş değildir. Allah Teâlâ onların bir grup olduğunu, Kitabı Keriminin bir âyetinde açıklamıştır: «... nihâyet birinize ölüm gelince, elçilerimiz onun canını alırlar, onlar (bu hususta) hiç geri kalmazlar.»[240] Başka bir âyette ise; rûhları alanın bir melek olduğuna delâlet eden şu açıklamayı yapmıştır: «De ki: "Üzerinize vekil edilen ölüm meleği, canınızı alır, sonra Rabbinize döndürülürsünüz".»[241]

Cumhûrun kabul ettiği görüşe göre, ölüm meleği bir tanedir. Fakat Allah c.c. onu meleklerden başka bir grupla güçlendirmiştir. Aralarında, askerlerle komutanları arasındaki ilişki gibi, bir bağ meydana getirmiştir.

Bütün bu görevleri derûhte eden meleklerden hiçbirinin adı, Cibril'in dışında, Nasslarla açıklanmış değildir.

Müslüman bireye düşen, yukarıda zikredilen muhtelif görevleri, Allah'ın c.c. bir takım melek gruplarına yaptırdığını bilmesi ve inanmasıdır. Onların adlarını ve özelliklerini ise; ancak, Allah bilir. Ölüm meleğinin Azrâil diye adlandırılması muhtelif eserlerin işâret ettiği bir vakıadır. Fakat bu eserler inanılması zorunlu hâle gelen sağlam deliller seviyesine ulaşamamıştır.

Bu zikredilen bilgilerden sonra, Allah'ın neden melekleri bu tür görevlerle görevlendirdiğini ve bunun hikmetini soracaksınızdır. Çünkü Allah'ın c.c. herşeye gücünün yettiğini, herhangi bir iş yaparken başkasına görev verme ihtiyacının bulunmadığını ve hiçbir şeyin altında kalmayacağını biliyoruz.

Bu sorunun cevâbı şudur: Bu, ölüm gücünü göstermekten ve hakimiyetinin ne denli olduğunu ortaya koymaktan başka bir şey değildir. İnsanın düşüncesi ve alıştığı hayatla uygunluk arzeden manevî kudretini izhâr etmektir.

Geniş cevabı ise, «Kâinatta Sebebiyet Kanunu» meselesini araştırırken verilecektir. İnşaallah az sonra ondan söz etmeye başlayacağız.

⁂

(240) En'âm, 61.
(241) Secde, 11.

Üçüncü Kısım

Cinler

Burada üzerinde durulması gereken, cinlerin varlığı ve asılları olacaktır. Bunun dışında kalan, onların sıfatları, a'razları ve tafsîli olarak özelliklerinden söz etmemizin ve araştırmamızın, şu anda üzerinde durmamızın hiç anlamı yoktur. Çünkü bu konudaki araştırmalar en nihâyetinde âhâd haberlere, ihtimâl dahilinde kalan zannî delillere dayanacak ki, bunların çoğunda ihtilâflar vuku bulmuştur.

Akîde ile ilgili konuların, kesinlik ve yakîn ifâde eden delillere dayanması gerektiğini, bu konularda zannın, istintâcın işe yaramadığını öğrenmiş bulunuyorsunuz.

Cinlerin varlığı hususu ihtimale yer bırakmayacak kat'î delillerle sabit olmuştur. Bu konudaki delil de Kur'ân-ı Kerim'in kesin nasslarla verdiği sadık haberidir.

Kur'ân-ı Kerim, pek çok yerinde cinlerden haber vermiştir :

Bu nasslardan birisi : «Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.»[242] âyeti kerimesidir.

Birisi de şu âyettir : «Bir zamanlar cinlerden bir grubu, Kur'ân dinlemek üzere sana yöneltmiştik.»[243]

O haberlerden birisi de Allah'ın c.c. şu sözüdür : «İnsanı ateşte pişmiş gibi kuru çamurdan yarattı./Cinni de hâlis ateşten yarattı.»[244]

Sünneti seniyede, pek çok hadisi şeriflerle cinlerin, bir gerçeklilikleri olduğu haber verilmektedir. Bu rivâyetlerden birisi; Buhârî, Müslim, Tirmîzi, İbni İshâk ve siyer âlimlerinin tamamı tarafından

(242) Zâriyât, 56.
(243) Ahkaâf, 29.
(244) Rahmân, 14, 15.

nakledilen şu rivâyetlerdir : (Naklettiğimiz rivâyetin lâfzı Buhâri'nindir.) «Resûlullah a.v. bir grup ashabıyla birlikte Ukkaz panayırına doğru yola çıkmışlardı. O arada; cinler ile gök arasına perde çekilmiş, kendilerini ateş korları takip etmişti. Bu durumda hiç bir haber alamadan gökten dönen cinler, birbirlerine : "Gökten herhangi bir haber alamadan aramıza perde girdi ve bize ateşle neden mukabele edildi?" dediler. Onlardan birisi : "Bizimle gök haberlerinin arasına giren bu perde, meydana gelen bir olay dolayısıyladır, çıkın yeryüzünün doğusu ve batısı arasındaki bölgeleri tarayın, meydana gelen yeni olayı tespit edin" dedi. Dağıldılar, doğudan batıya bütün yeryüzünü taramak süretiyle kendileriyle gök haberleri arasına giren engelin tespitine çalıştılar. Tehâma kabilesine doğru harekete geçenler, Resûlullah'ı Ukkaz panayırı yakınlarındaki bir hurmalıkta ashabına sabah namazı kıldırırken uzaktan süzdüler. Kur'an-ı duyduklarında kulak kabartıp birbirlerine : "İşte bizimle gök haberleri arasına giren perdenin asıl nedeni bu olaydır" dediler. Oradan hemen kendi kavimlerine doğru döndüler. Onlara "ey kavmimiz! biz bu gün hayret verici bir Kur'an işittik, o doğru yola iletiyordu. Biz ona inandık. Artık Rabbimize hiçbir şeyi şirk koşmayacağız" dediler.»[245]

Bu yaratıkların, varlıkları kesinlikle ifade edilen bu haberlere dayandığına, Kur'an-ı Kerim'de vârid olan bu haberlerin sünnet tarafından da daha geniş bir şekilde açıklandığına şüphe yoktur. Bu haberlerin, fermanlardan kaynaklanan zarûri bir ilim olduğundan; bütün müslümanlar cinlerin varlığına inanmanın, Allah'a c.c. iman etmenin kaçınılmaz temellerinden olduğuna inanırlar. Onların varlığından şüphe etmenin yahut varlığını inkâr etmenin irtidâdı gerektireceğine ve kişiyi İslâm dininden çıkaracağı hususuna, âlimler ittifak etmişlerdir.

Cinleri inkâr etmek kişiyi zorunlu olarak şu iki neticeye götürecektir :

1 — Dinde sabit olduğu zaruretle bilinen bir şeyi inkâr etmek,

2 — Allah'tan c.c. gelen ve kesinlik arzeden mütevâtir haberi yalanlamak. Bu ise Allah'a c.c. imânla çeliştiği gibi, mu'ciz olan kitabına îman etmeye de aykırıdır.

(245) Sahih-i Buhâri: VI, 72.

Bu her iki netice de İslâmla, Allah'a c.c. imanın esaslarına tamamen zıt bir şeydir.

Cinlerin aslını ise; yani bu yaratıkların kendisinden yaratıldığı ilk elementi ise; bunu kesinlik arzeden haberlerin dışında herhangi bir yolla elde etmenin imkânı yoktur. Haber ancak bizzat Allah c.c. tarafından geldiği zaman kesinlik ve yakîn arzedebilir. Bu haber, yüce yaratıcının şu sözünde vârid olmaktadır: «Cini de hâlis ateşten yarattık.»[246] Âyeti Kerime'de geçen 'mâriç' kavramı, içinde duman bulunmayan saf alevdir.

Bu açık haber yakîn ifade edecek şekilde sabit olduktan sonra, bize düşen onun içeriğini bilmek ve gereklerine îman etmektir.

⁂

Bu gerçek ortaya çıkınca, zikrettiğimiz şeylere rağmen akıl sahibi birisinin halâ gaflet ve cahillik içinde kalması, «bilimle uygunluk arzetmeyen şeylere inanmam» diyerek meleklerin ya da cinlerin varlığına, onları görmediği ve hissetmediğinden dolayı, inanmamaya yeltenmesi uygun düşmez.

Bu 'bilip bilmemezlikten gelme' pek çok yakîn ile bilinen varlıkları inkâr etmemizi gerektirecektir. Bunun asıl nedeni ise, görülme imkânlarının olmamasıdır. Kendini bilen bir akıl sahibi, bu kadar saçma ve çelişkilerle dolu görüşlere, sırf görünmüyorlar diye kesinlikle kapılmaz.

«İlmin» anlamını kavramış akıl sahibi birisi, bilimsel kuralların başında, meşhur olan şu kaidenin bulunduğunu gözünden ırak tutamaz: «Görülmemek, yok olmayı gerektirmez». Yani araştırdığınız şeyi görememeniz, o şeyin haddizatında yokluğunu gerektirmez. Zirâ varlıklar görülüp müşâhede edilebilen şeylerden çok daha geneldir. Yani bütün varlıklar, insanın görme kabiliyetine ya da mutlak manada duyu organlarına boyun eğmezler. Yoksa; insanın, önünde durduğu müddetçe taksinin varlığına inanması, şoförü tarafından harekete geçirilip uzaklaşması, gözlem ve diğer duyu organlarıyla müşâhede edilemeyecek kadar uzaklaşması anında, varlığını inkâr etmesi gerekecektir!..

Bazı basit insanlar: «Bir şeyin varlığına inanmanın; ancak onun

(246) Rahmân, 15.

varlığını belgeleyen bilimsel delillerle ispat edildiğinde gerektiği gibi, bir şeyin yokluğuna inanmanın da, ancak onun yokluğunu belgeleyen bilimsel delillerle ispat edildiğinde gerekeceği kuralını zihinlerinden atıyorlar. Birşeyin bilimsel delillerle, ne varlığı ne de yokluğu ispât edilemediği takdirde, bu durumu insanın cahilliği olarak nitelendiririz. Bir şeyi bilmemek, onun ne varlığını ne de yokluğunu gerektirir. Çünkü bilgisizlik kişinin kendisine âit bir niteliktir, araştırılan şeyle ilgisi yoktur.

Bir şeyin varlığını ya da yokluğunu ortaya koyan kesin bilimsel bir delil ortaya çıktığı zaman o delîle karşı, daha önceki cahillik ve bilgisizlikle karşı koymaya çalışmak abes olur.

— Daha önce de değindiğimiz gibi — Meleklerin ve cinlerin varlığını belgeleyen, zincirleme tevâtür yoluyle bize ulaşan Kur'an'ın haberleri elimizin altında bulunmaktadır. Öyle ise Kur'an'da bulunan bir habere inanmak zorunludur. Daha önceden temellendirmeye çalıştığımız «haber nakilleri ve tahkîk etme yöntemi» üzerinde açıklama yaparken, bu konuya değinmiştik.

Önceden de bildiğimiz ve ispât ettiğimiz gibi; Kur'ânı Kerim Hz. Muhammed'in a.v. telifi değildir. O, Allah c.c. kelâmıdır. Bu konuyu ilgili yerinde kesin delillerle ispatladığımız gibi, Allah'ın varlığını da kat'î burhânlarla önceden ispatlamış bulunuyoruz.

Bu durumda — bütün bu kesin deliller zincirinin 'belgeler' halinde ortaya konmasından sonra — delillerin gösterdiği sonuca inanmak gerekmektedir. Ondan önceki cahilliğin hiçbir kıymeti yoktur.

Ancak şu kadar var ki, bu şekildeki yaklaşımımızın ve ileri sürdüğümüz, meleklerin ve cinlerin varlığını ortaya koyan muttasıl, mütevâtir haberlerin ispât güçlerini yalnızca ve herşeyden önce Allah'ın varlığına imândan aldıklarını biliyoruz. Baştan Allah'ın varlığına inanmayan birisinin önünde, söz konusu haberi kaynağına nispet etmesine engel olacak bir şey yoktur. Buna rağmen nispet edilen kaynağın kendisinden şüphe etmesi, hatta onu yalanlaması da mümkündür. Yani Kur'an'ın, kendisinin Allah c.c. kelâmı olarak nitelendiren sözlerini yalanlayabilir. Hatta böyle bir tavır, kişinin meseleye zincirleme bir şekilde inanmadığı müddetçe beklenebilir, tabiidir.

İşin en ilginç yanı odur ki, bazı kişilerin, kendisinin Müslüman olduğunu Allah'a, Elçisine ve kitaplarına inandığını sandığı halde, hâlâ cinlerin varlığı gibi bir konuda mücadeleye devam etmesi, yâ-

hut daha doğru bir tabirle, Kur'an'la mücâdeleye devam etmesidir. Bu mücâdelede dayandığı tek delil ise; sadece cinleri görememesini, onları hissedememesini ileri sürmesidir. Yani mücadeleye girmesinin tek nedeni, sırf cahilliğinin baskın çıkmasındandır.

Meselenin kökenlerine indiğimiz zaman, bu Müslümanlık, inançlılık iddiasında bulunanların, temelde İslâm ve müslümanların aleyhine yürütülen fikir savaşını sanat haline getirmişlerin dediklerini tekrar etmeleri, onları körükörüne taklit etmelerinden kaynaklandığı görülecektir. Onlara kulak kabartanlar, şöyle dediklerini duyacaklardır: «Cinlere şeytanlara ve meleklere inanmak; Araplar arasında yaygın halde bulunan hurafe ve efsânelerden kaynaklanmaktadır. Bundan sonra Muhammed a.v. gelmiş, bunlara din ve İslâm adını vererek çağrıda bulunmuştur!..» Bunları dinleyenler hemen işittikleri şeylere boyun eğmişler, gözlerini bağlayarak akıllarını bu iddianın delilleri, uyarıları ve bilimsel burhanları üzerine düşünmekten alıkoymuşlardır. Ondan sonra kendilerine telkin edilen sözleri habire tekrarlamaya koyulmuşlardır. Yani telkinde bulunan kurtların ulumalarını, onlardan farksız bir şekilde tekrar ederek!..

Bu kurtların, bir ara da ruhlardan, onları getirmekten ve onları çağırmaktan bahsetmeye başladıklarını görmüşler. Bir daha pür dikkat kesilmişler. Onların her dediğine 'baş ve göz üstüne' diyerek karşılık vermişler, itikât etmişler, sözlerine inanmışlardır. Akıllarını perdeleyen şeyleri açmayı, düşünmeyi, bilimsel burhânlarını araştırmayı zihinlerinin uçlarına bile getirmemişlerdir. Bunun tesiriyle rûhlara inanmaya başlamışlar. İnsanlara, ruhları nasıl çağıracaklarını, onlarla konuşmanın ve onların vasıtasıyle bazı şeylere açıklık getirmenin yollarını öğretmeye başlamışlardır. Onların vâsıtasıyle, derin mâzinin gizliliklerini, uzak geleceğin haberlerini öğrenmeye yeltenmişlerdir.[247]

(247) Burada bir soru akla gelebilir: «İslâm akidesine göre, rûhları çağırmanın durumu nedir? Bugün Avrupa'da yayılan bunca haberlerin ve Arap âleminin pek çok kesimlerinde dilden dile dolaşan söylentilerin durumu nedir?»

Cevap: Dünyanın muhtelif rûhlarla dolu olduğu kuşkusuzdur. Ancak İslâm Dini, bu konuda bize şunu öğretmiş bulunmaktadır: Rûhları çağırdığını yâhut onlarla konuştuğunu iddia eden birisi, gözlem ve deney burhânlariyle ispatlayamadığı müddetçe, onu tasdik etmemeliyiz. Çünkü rûhları çağırma ve onlarla konuşma, hiss ve duygu organlarıyle kontrol edilebilen bir olgudur. Öyle ise, bu konunun ispâtı için ileri sürülen deliller, belgeler de, duyu organlarıyle hissedilen şeyler cinsinden olmalıdır. Bu delillerin yapıları ve mahiyetleri, kitabımızın giriş kısmında açıklanmıştı.

İşte kendisinden daha kötüsüne, çirkinine rastlamanın mümkün olmadığı basitlik ve beyinsizlik ancak bu şekilde ortaya çıkabilir!..

Bu tiplerden her birisinin, bilim ve bilimsel delilleri inkâr ederek hareket ettiğini, bilimsel burhânları, kendilerine âit dakik düşünce yöntemiyle önlerine koyduğun zaman, tavırları rahatlıkla gözlenebilir. Buna karşılık batı düşünürlerinin ya da oryantalistlerinin boş, anlamsız iddia ve görüşlerini önlerine serdiğimizde ise; birden parladıklarını, büyük ve eşsiz bir hayranlıkla ve hatta körükörüne bir teslimiyetle bağlandıklarını, imân ettiklerini müşâhede ediyoruz. Kişinin aklını ve düşüncesini kapsayarak, övünmesine neden olan bu bilim, nasıl bir şey ki, hâlâ kişiye kendi akliyle düşünebilecek kadar

---

Eğer gözlem ve deney burhanları, bunun olduğunu gösteriyor ve ispat ediyorsa, onu doğrulamak için herhangi bir engel yoktur. Hatta onu doğrulamaktan başka çare yoktur. Fakat şu âna kadar mahiyeti meçhûl olarak kalan bir şey var ki, o da: Çağırılan bu rûhun mahiyetidir!.. Bu rûh hakkındaki cahilliğin kalkması için, o rûhun bizzat konuşması, yazması, yâhut herhangi bir vâsıtayle insanlardan falanın ruhu olduğunu sanması yeterli değildir. Verilen bu haber doğru ve yalan olma ihtimâli olan bir şeydir. Doğru olduğuna dâir en ufak bir delil yoktur. İnsanlar arasında kötü niyetli, yalancı, başkasının akliyle oynamayı meslek haline getiren bireyler bulunduğu gibi, cinlerden de bu yapıda olan fertler vardır. Seni çağıranın, bir selenin dibinde sorduğun sorulara cevap yazanın azgın bir şeytan olmadığını, kafanı ve dini düşünceni kurcalamak, seni aldatarak eğlenmek ve sana yalan haber vermekten zevk alan biri olmadığını nereden bilebilirsin? Pek çok aklını oynatan, sapıklığa ve hurafelere dalan insanlahir ruhları olarak takdim ederler. Halbuki onlar, aslında kâinattaki canlı çalışma hamakatının başlıca sebepleri, bu şeytânların telkinlerinden kaynaklanmakta değil midir? Bu şeytânlar, onların gönüllerinin derinliklerinde bazı telkinler oluşturarak, ya da kulak zarlarına fısıldayarak, Allah'ın sevgili kulları, şerefli mahlûkları olduklarını telkin ederler... Allah'ın kendilerinden teklifleri ikrâm olarak düşürdüğünü okumaya başlar, damarlarındaki gururu kabartır, boş olan kafalarını aldatıcı tavırlarla doldurur ve sonra da onlara omuz bükmeye başlarlar... Onları, 'Allah'ın yeryüzünde yol gösteren vezirleri' oldüklarına iknâ eder. Kendilerini kâinatın en tahir ruhları olarak takdim ederler. Halbuki onlar, aslında kâinattaki canlıların en hakirleri olan, azgın şeytanların ruhlarıdır. İnsanların akıl ve düşünceleriyle oynamayı, onları saptırmayı, onları aldatarak oyuncak durumuna düşürmeyi meslek edinmişlerdir.

Ruhların varlığında şüphe yoktur. Fakat rûhların doğru olmaları zorunlu değildir. Eğer onlardan birisi, peygamberlerden birinin rûhu olduğunu söyler de, arkasından bazı prensipler ileri sürerek vazetmeye, öğüt vermeye kalkışırsa ve bunu ispatlamaya kalkışırsa bil ki, şüphesiz o, seni aldatarak eğlenen kötü bir rûhtur!..

müstakil bir şahsiyet kazandıramamaktadır? Bu konulardaki hastalığı tespit eden Arap'a ve benzerlerine Allah rahmet etsin. Diyordu ki : «Kıçı suda, başı gökte!..»[248]

⁂

Meleklerin ve cinlerin varlığıyle ilgili bilimsel burhânları anlatırken, yüzeysel düşünen bazı basit insanların, bu burhanlar karşısındaki durumlarından söz ederken meseleyi hayli uzattık. Çünkü bu konu, kendisinden söz etmeye sıra gelmemiş bulunan 'gaybiyât' konularından pek de farklı olmadığından, burada etraflı bir giriş yaptık ki, geride gelecek olan konuları (ret ve kabul) ederken bunları tatbik etmeye çalışalım. Bunlara atıfta bulunabilelim.

(248) Arapça bir darbı meseldir. Boyunu aşan meselelere girişenler için söylenir.

Dördüncü Kısım

Kâinattaki Sebebiyet Kanunu

Bu konuya açıklık getirebilmemiz ve bunlarla ilgili olarak inanılması zorunlu olan şeylerin neler olduğunu elde edebilmemiz için, aşağıdaki konuları incelememiz gerekecektir :

A — Kâinattaki Sebebiyet Kanununun Aydınlatılması ve Tahlili.

B — Sebebiyet Kanunu ile, Bütün Âlemin Mümkinât Kısmından Olduğu Şeklinde Bildiğimiz Şey Nasıl Uyuşacaktır?

C — Kâinatın Sebebiyet Kanununa Tâbi Olmasının Hikmeti.

D — Bunlara Göre Müslümanın İnanmak Zorunda Olduğu Şeyler.

A — Kâinattaki Sebebiyet Kanununun Aydınlatılması ve Tahlili :

Herkesin zarûri olarak kabul ettiği bir şeydir ki, başka yaratılmışlara muhtaç olmayan hiçbir mahluk yoktur. Her insan, muhakkak kendisinin ve emsâlinin bazı şeylere muhtaç olduğunu tasavvur eder, bazılarına da ihtiyacı olmadığını düşünür.

Bir şeyin varoluşunda, kendisine ihtiyaç duyulan şeye, 'illet' ya da 'sebep' adı verilir. Muhtaç olan şeye de 'ma'lûl' ya da 'müsebbeb' diye adlandırılır.[249]

Bu hakikatı kavradıktan sonra, bütün eşyânın bir taraftan kendisi gibi bir varlıktan yararlandıkları — müsebbeb — halde, öbür taraftan da başka varlıklara neden — sebep — olduklarını rahatlıkla anlayabiliriz. Bu konuda bir örnek vermemiz gerekirse, insanların meydana gelişi ve bitki yetiştirme yollarını, yöntemlerini misâl olarak sunabiliriz. Hatta insanların yaşam biçimleri ve eğilimlerinide,

(249) Bkz. el-Îcî, el-Mevâkıf ve Şerhi, I, 375. Burada 'sebep' ile 'illeti' birbirinden ayrı tutmak istemiyoruz. Çünkü bu konuda, onların ikisinden de aynı şeyi kastediyoruz.

maharetlerinide, güçlerinde ve kâbiliyetlerinde görülen farklılılkarı da, bu konuda örnek olarak ele alabiliriz.

Fakat önümüzdeki zahirî sebeplerin sayısı, üzerinde derinlemesine düşündüğümüz zaman ve aynı sebeplerin derinliklerine indiğimiz ölçüde azalacaktır. Nasıl ki önümüzdeki ağacın dalları, köküne doğru ilerledikçe azalmakta, aynen onun gibi muhtelif ve çeşitli sebepler de, eninde sonunda başlıca bir sebepte toplanırlar. İşte o sebep, 'vacib' olan sebeptir. Ya da Vacibu'l-Vucûd yani Allah c.c.'dır. Bu konu daha önceden açıklanmış bulunmaktadır.

İşte varlık âleminde bizzat elde ettiğimiz olgu budur. Artık onu inkâr etmemizin hiçbir anlamı yoktur. Kâinattaki sebebiyet kanunu dediğimiz şey de budur.

B — Sebebiyet Kanunu İle, Bütün Âlemin Mümkinât Kısmından Olduğu Şeklinde Bildiğimiz Şey Nasıl Uyuşacaktır?

Herşeyden önce, problemi genel hatlarıyle belirlemek için diyoruz ki: Bir şeyin, sebep olarak adlandırılabilmesi için onun, îcât etme, yok etme ya da şekil verme gibi eylemlerde etki sahibi olmasının gerekeceği malumdur. Dediğimiz şekilde sebebin müessir olabilmesi için, meydana gelen tesirin zorunlu olması gerekir. Yoksa onun sebep olması imkânsız hâle gelir. O zaman da, açıkladığımız şekilde; kâinatta sebebiyet kanununun varlığı ve onun duygu organlarımızla tespit edilen zarûri bir olgu olduğu gerçeğinde bir çelişki meydana gelecektir.

Durum bu olunca, o zaman bu kâinatın (yâhut en azından kâinattaki şeylerin büyük çoğunluğunun) varlığı zarûridir. Şu anda gördüğümüz biçimiyle seyretmesi de yine zarûridir. Çünkü bunların hepsi his ve gözlemle, sebep oldukları tesbit edilen, muhtelif çaptaki muayyen sebeplerin sonucu meydana gelmiştir.

Bu ise, daha önceden açıkladığımız gibi, bu varlıkların tamamı mümkinât kısmındandır. Bütün kâinatın yok olduğunu veya bir kısmının yok olduğunu farz ettiğimiz zaman, aklî herhangi bir sakıncası olmadığı gibi, aklın olmasını imkânsız gördüğü bir şeyi iddia etmiş de olmayız.

Baştaki sorunun cevabına geçelim: Konu gerçekten karmaşıktır. Eğer 'kâinatta yaygın halde serpiştirilen sebepler, hakiki ve gerçek sebeplerdir' dersek, o zaman, onlardan kaynaklanan tesirin 'zâti'

olması ve onlara tesir gücünü veren bir varlığa ihtiyaç duymamaları gerekecektir. Onun için biz, böyle bir şeyin olduğunu iddia edemeyeceğiz. Çünkü bu sebeplerin kendi başlarına bizzat müessir olmaları, daha önceden onların varlığı hakkında bildiğimiz şeylerin yanında, gerçekten imkânsız olduğu gâyet açıktır. Yokluktan varlık kisvesine bürünmüş bu sebebin, bizzat kendi özündeki cevherinden tesirin kaynaklanmış olduğu nasıl düşünülebilir ki, çünkü bu cevher kendisi bir süre önce yoktu, sonra başka bir sebebin etkisiyle varlık kazandı? Aynı şey, bu ikinci sebep için de söylenebildiği gibi, pek çok başka ve muhtelif olan sebepler de bu kuralın dışında tutulamaz.

Öyle ise; bunların sebep olmalarının anlamı nedir?.. Bunun anlamı ancak ve yalnız olarak şu olabilir: Allah c.c. o şeylerle başka varlıklar arasında, sırf kendi irâdesi ve kudretiyle bir bağ meydana getirmiştir. İşte Allah'ın iki varlık arasında oluşturduğu bağlılık gözlerinizin önünde tekrar edile edile karşımıza, 'sebeplilik' ve 'etki' kavramlarıyla çıkmaya başlamıştır. Aslında bizim, onlara 'sebep' ya da 'tesir' adını vermemiz ancak mecâz kabilinden bir şeydir. Fakat her iki varlığın sürekli varlık ve yoklukta birbirlerine yakınlık arz etmesi, insan zihninde iki şey arasında gerçek manada bir bağın olduğu imajını vermektedir. Her ne kadar o iki varlık arasında, gerçek manada zorunlu bir bağ olmasa da.

Bu anlamı açıklamak için, psikoloji bilginlerinin şartlı fiilin tekrarı (Reddu'l-Fiil'iş-Şarti) adını verdikleri kurala başvuracağız. Çünkü onların yanında, tecrübeyle sabit olmuştur ki, insan psikolojisi üzerinde tesir eden herhangi bir müessir, tesadüfen dahi olsa, herhangi bir şeyle beraber tekrar edilirse, zamanla müessirle beraber kullanılan şey de, insanın psikolojik durumu üzerinde müessirin gücünden bir nebze güç elde eder. Beraber kullanılan şey de, ya kendi başına asıl müessirin etkisini yapar, onun doğurduğu sonuçları doğurur. Ya da ona yakın şeyleri meydana getirir. Buna örnek olarak «Pavlof»[250]'un deneyini zikrederler. Pavlof, bağladığı aç köpeklere yi-

(250) Pavlof bir Rus bilginidir. Ecnebilerden bazı psikoloji bilginleri, Onun ilk defa 'şartlı tepki nazariyesi'ni keşfettiğini iddia ederler. Buna bağlı olarak onların peşine takılan bizdeki — Arap — kuklaları da, onların dediklerini tekrar ederler. Koca karıların inandığı şekilde buna inanırlar. Bunun için onlar da Pavlof'a methiye ve mersiyeler düzmeye çalışırlar. Halbuki bu nazariye en açık şekilde İmam-ı Gazâli'nin r.a. el-Müstasfâ ve Tehâfetül-Felâsife adlı eserinde sergilenmiştir. Daha basit bir tâbirle izâh etmeye çalışırsak, bu nazariyeler, basiret sahibi bir âlimin gözünden kaçacak bir şey değildir (bkz. el-Müstasfâ: I, 57, Tehâfetü'l-Felâsife: 235).

yecek takdim edeceği sırada, onların duyabileceği bir şekilde zil çalmış ve bu olayı günler boyu sistemli bir biçimde tekrarlamıştır. Yiyecek takdiminden önce, köpeklerin yiyecekleri gördükleri zaman ağızlarından salyalar aktığını tespit etmiştir. Köpekler, zil çalmasıyle yiyeceklerin geleceğine alıştırıldıktan sonra, yiyecek vermeden zil çaldığında da köpeklerin salyalarının aynen önceki olduğu gibi aktığını müşâhede etmiştir. Böylece yemeği görmekle meydana gelen salya akma tepkisi, zamanla alışkanlık haline getirildiğinde zilin çalmasıyle de meydana gelmeye başlamıştır.

Pavlof deneyinin konumuza göre izâhına gelince: Köpekler, zil sesine yakın bir zamanda, önlerine yiyeceklerin konduğunu gördüklerinden ve bu olay belli bir zaman devam ettiğinden dolayı, zil ile yenecek şeyler arasında bir bağ olduğu zihinlerine yerleşmiş ve bu, onların psikolojik yapıları üzerinde belli bir etki meydana getirmiştir. 'Köpeklerin, kendilerine göre bir akılları vardır, onunla gücü nispetinde düşünürler' dersek, bu uzun şekilde beraber devam eden zilin çalması, arkasından yenecek şeylerin takdim edilmesi olaylarının birbirinin peşisıra gelmesi, onların, zilin sesini, yemeğin görunmesi ve getirilmesinin sebebi olarak zannetmelerine neden olmuştur diyebiliriz.

İnsanın, yukarıda anlattığımız bu varlık karşısındaki durumu, o köpeklerin zil ve yenecek şeyler karşısındaki durumunu ortaya koyan kıssadan farksızdır. Allah'ın c.c. irâdesi, çayır çimenin yeşermesini, bulutlardan yağmurun yağmasıyle olmasını dilemiştir. Yine O'nun irâdesi yağmur damlalarının inişini, bulutların kalınlaşması ve belli bir ölçüye kadar yoğunlaşmasıyle gerçekleştirmeyi dilemiştir. Aynı irâde, insanın çocuğunun olmasını çiftleşmesiyle mümkün kılmıştır. —Her şeyde durum bundan ibârettir— Eğer Allah c.c. dileseydi her işi birbirinden ayırır, aralarındaki bağı koparır ve her birinin ayrı bir yolda yürümelerini, birbirlerinden ayrı ve müstakil olarak ortaya çıkmalarını sağlardı.

Öyle ise; kâinattaki sebebiyet kanunu dediğimiz şey, aslında ve gerçek manada sırf 'mukarenet' kanunundan farksızdır. Biz onu sebebiyet kanunu olarak nitelendirmişiz. Çünkü bizim gözümüzde sebebiyet pozunda görünmüş ve belleğimize öyle yerleşmiştir.

Bu adlandırmanın, bilimsel gerçeklerle ve ortadaki vakıalarla bağdaşmadığı görülmektedir. Onun için ilim adamları, kâinatla ilgili bu sebeplere, 'yaratılmış' — Ca'li — sebepler, adını vermişlerdir. Yani

Allah bu şeyleri sırf mukarenetten dolayı sebep kılmıştır. Öyle ise onlar, belli bir iş için yaratılmışlardır. Bizzat kendiliğinden tesir ve etki gücüne sahip sebepler değillerdir. Onlarda görülen tesir ve illiyet görüntüleri, haddi zâtında ve gerçek manada, yakınlıktan başka bir şey değildir.

Ancak İmâm-ı Gazâli r.a., Kevnî sebeplerin ca'lî —yaratılmış— olmaları ile, Allah'ın c.c. koyduğu tesir gücünün var olması arasında herhangi bir çelişki görmez. Çünkü Allah istediği an, o gücü ondan çekip alabilir. Ve ona göre doğru olan da budur. Yani mesele zil ve yenecek şeylerin birbirine yakınlığı gibi, sırf yakınlık meselesi değildir. Aksine orada yakın olan sebepte, saklı olan potansiyel bir etki gücü vardır. Fakat bu etki gücü, sebebin zatından kaynaklanan bir şey değil, aksine Allah c.c. tarafından verilen bir şeydir. Allah c.c. sebepten sebeplilik vasfını kaldırmak istediği an, verdiği gücü geri alır —herşey biter—[251]

Gazâlî'nin bu tahlili, eşyânın dış görünüşü ve yapılarının bilimsel ta'lilleriyle uyumluluk arzetmektedir.

Aralarındaki hilâfın, biraz araştırıldığı zaman merhâle merhâle birleşmeye doğru vardığı ve anlaşmazlığın sadece kavramlarda kaldığı görülüyor. Çünkü asıl maksat, kevnî sebeplerin tesirlerinin zorunlu bir tesir olmadığını, ancak Allah'ın c.c. irâdesiyle olduğunu vurgulamaktır. Aslında bu sebeplerin başka varlıklarla bir ilgisi yoktur. Fakat Allah onları diğerlerine sebep kılmıştır. Artık Allah, onlara etki gücü verdi, ya da bu gücü vermedi dememiz bir şeyi değiştirmez.

C — Kainâtın Sebebiyet Kanununa Tabi Olmasının Hikmeti :

Burada sorulması gereken bir soru var : «Dediğiniz gibi bu sebepler yaratılmış ise, Allah onları neden öyle yarattı? Bu toplu halde bulunan şeylerin arasını ayırıp, onları birbirinden uzaklaştırsaydı da insanlar, sebep olmadıkları halde, bunları sebep olarak zannedip, aldanmaktan kurtulsalardı?»

Cevap : Bu kâinattaki Yaratıcısının c.c. varlığına delâlet eden en açık vakıa, ancak ve yalnız olarak, daha önce açıkladığımız gibi,

(251) Mûstasfâ, II, 92.

kâinattaki nizam, intizam ve ahenktir. Kevn'deki bu düzen ve ahenk, sebebiyet, yaygın halde göze çarpan, bütün şekil ve parçalarında geçerli bulunan illiyet olgusundan başka bir şey değildir.

Öyle ise; kâinatın, Allah'ın c.c. varlığına en güzel şekilde tercüman olabilmesi ve O'nun varlığını güçlü delillerle ortaya koyması için, birbirine uygun olması ahenk içinde bulunması gerekmektedir.

Düzen ve ahengin mükemmel olabilmesi için de, bir kısmının bir kısmına tertib ile bağlanması, herbirinin diğerine muhtaç olması, ihtiyaçları nispetinde birbirleriyle karşılaşmaları ve yararlanmaları icâp eder. Kâinatta bu uygunluk ve ahenk tecelli edince, daha önce belirttiğimiz, birbirine uygunluk arzeden, uyum ve ahenk içinde bulunan şeylerdeki sebepler ve illetler üzerinde enine boyuna düşünüldüğünde, derinlemesine nüfuz edildiğinde, illetlerin gittikçe azaldığı ve birliğe doğru gittiği zarûreti ortaya çıkacaktır. Bu illet ve ma'lûller üzerinde, biraz daha durularak araştırıldığında ve düşünmeye devam edildiğinde, görülen bütün şeylerin arkasında, muhtelif çaptaki pek çok illetlerin eninde sonunda büyük bir tek illete dayandığı sonucuna varılacaktır. Yani Vacibu'l-Vucûd olan Allah'a c.c. dayandığı ortaya çıkacaktır.

Serpiştirilmiş muayyen âlet ve cihâzları düşünen birisi, bütün bunların tek bir mûcit tarafından icât edilip yapıldığını doğrulaması mümkün olmaz. Ancak üzerinde düşündüğünüz zaman, onların birbirini tamamladığını, belli çaptaki bir işi yapmak için yardımlaştıklarını görürsünüz, bu düzen ve ahengi daha yakından müşâhede ettikçe, derinliklerine, inceliklerine indikçe de, yapıcısının tek olduğuna kanaat daha da artar. Bu da, birinin o âletleri, cihâzları uygunluklarına ve terkiplerine göre dizmesi, birbirine takması sonunda, zaman kaydeden bir saate dönüştüğü, nihayet herkesçe bilinen bir kuruluşun malı olarak görünmesi şeklinde olacaktır.

İşte aynen bunun gibi; Allah'ın kullarına merhameti de, kâinâtın, yalnız Allah'ın ulûhiyetini en açık bir biçimde belgelendirmesini ve O'nun bütün kâinatın yaratıcısı, mucidi olduğunu lisan'ı hâl ile söylemesini iktizâ etmiştir. İnsan sürekli olarak belli başlı, pek çok şeylere muhtaçtır. İnsan ile ihtiyaçları arasında bazı vasıta ve sebepler vardır. Her biri aşıldığı zaman, yeni yeni, ahenkliliği ve insicâmı ifâde edebilecek başka sebepler görünecek, kâinatın cüzleri ve parçacıkları arasında uygunluk bulunduğu hemencecik fark edilerek, varlıkların ihtiyaçlarını ve amaçlarını gerçekleştirmesi için bir yar-

dımlaşmanın, bir ortaklığın varlığı hissedilecektir. İnsanın incelemesi devam ettiği zaman, zamanla bütün kâinatın ötesinde, onları bu kadar güzel bir şekilde tedbîr eden ve bu derece birbiriyle uygunluk içinde olmalarını temin eden, bir tedbir sahibinin bulunduğuna kesin kanaat getirecektir.

Eğer Allah, insanı hiçbir şeye muhtaç olmayacağı şekilde yaratıp ve diğer yaratıkları da onun gibi yapsaydı (O, bunu yapmaya kâdirdir) İnsanın önünde, uygunluğun, ahengin anlamını kavrama yolları tıkanmış olurdu. Ve böylece Allah'ın varlığını gösteren, kâinatın en açık delillerinden birisi kaybolup gitmiş olacaktı.

Allah'ın c.c. hikmeti ve kullarına merhâmeti böyle iktiza ettiğinden ve insanlar, vasıta ve sebeplerin yürürlükte olduğu düzene alışkın bir hayat biçimini yaşadıklarından dolayı, hafızaları, muhayyileleri, herhangi bir işin, bir olayın meydana gelebilmesi için, belli ön şartların ve vasıtaların varlığı olmadan düşünemeyecek hale geldiklerinden, Allah'ın c.c. hikmeti, 'ğayb' ile ilgili haber vermelerinin de, sebepler sistemine uygun olarak olmasını iktizâ etmiştir. Hikmeti, tâki böylece insan, alıştığı biçimde, düşüncesinin ve muhayyilesinin ülfet peyda ettiği şekilde, vakıaları tasavvur edebilsin. Onun için Allah, insanın dünyadaki bütün tasarruflarını, amellerini murâkabe ettiğini haber vermiş, kurduğu murâkabe sisteminin, insanın sağ ve sol yanlarında duran gözetleyici, bütün hareketlerini kontrol ve dikte edici iki melek vasıtasıyle gerçekleştiğini, açıklamıştır. Kıyâmet gününde iyilikleri kötülüklerinden fazla olanların kurtuluşa ereceğini haber vermiş, bu hakikati, amellerin tartıldığı bir terazi ile ortaya çıkacağı olgusuyle izâh etmiştir. Cehennemden haber vermiş, onun işlerini idâre eden ve orada kâfirlere işkence eden zebâniler bulunduğunu, Arş'ı kaldıran meleklerin olduğunu, insanları muhafaza eden, koruyan meleklerin ve yine onların ruhlarını kabzeden bir meleğin de bulunduğunu açıklamıştır.

Allah'ın c.c. meleklerin vasıtalılığına ve sebepliliğine hiçbir yerde muhtaç olmadığı açıkça bilinmektedir (çünkü melekleri yaratan ve onlara o gücü veren O'dur). Fakat O'nun hikmeti, kullarına kendi gücünü ve hâkimiyetini, hayatlarında ülfet peyda ettikleri biçimde ve muhayyilelerinin, düşüncelerinin alışkın oldukları bir şekilde göstermek istemiştir. Bu konuda en çarpıcı örnek, Kur'an'ı Mübin'de net olarak belirtilen, Allah Sübhanehû ve Teâlâ'nın kıyâmet gününde kâfirlerin ağızlarına mühür vuracağı; ellerine ve ayaklarına işle-

miş oldukları günâhları itiraf etmeyi emretmesi, olayıdır. Âyeti kerimede : «O gün ağızlarını mühürleriz, elleri bize söyler, ayakları da şâhitlik eder.»[252] Peki Allah c.c. tarafından, en gizli noktalarına varıncaya kadar bilinen ve sâbit olan olaylara, eller ve ayakların lehte ya da aleyhte tanıklık etmelerinin ne değeri olabilir? Bu tanıklığın değeri, o gün insanın elinde, dünyada kullanmış olduğu muhtelif hile, gizleme ve arada aracı kullanma gibi hiçbir şeye dayanmasının mümkün olamayacağını açıklamaktan ibârettir. Bütün bunların Allah c.c. tarafından iptâl edilmesi ve yerine başkalarının geçirilmesi basit bir olgudur. Eğer insanın herhangi uzvundan birisi, Allah c.c. huzurunda yalana teşebbüs ederse, başka tarafını konuşturarak diğerinin yalanını ortaya çıkaracaktır. İşte bu âyeti kerimede, Allah'ın ulûhiyeti ve gücünün büyüklüğü o derece belirtilmiş olunuyor ki, «Bugün sizin daha önceden yaptığınız bütün işler, bizim tarafımızdan bilinmektedir; sizi bunların hepisinden hesaba çekeceğiz» denilmektedir, bunu başka bir şekilde ifâde etmek imkânsızdır.

D — Bunlara Göre Müslümanın İnanmak Zorunda Olduğu Şeyler :

Bu sonuncu mesele, açıkladığımız üç meselenin de özü ve semeresidir.

Müslümanın, kâinatta Allah'ın c.c. dışında hiçbir şeyde tesir ve etki gücünün bulunmadığına kesin biçimde inanması zorunludur. İnsanlar tarafından illet ve sebep pozisyonunda oldukları kabul edilen bütün görüntüler, ancak yaratılmış illet ve sebeplerdir. Onları yaratan da Allah c.c.'tır. Araştırıcının zaman zaman karşılaştığı ve bilim dilinde 'âmil', 'müessir' ve buna benzer adlar alan şeyler de, ancak ve yalnız olarak dış görünüşle ilgilidir. Bilim, eşyânın ancak üzerinde bulunduğu durumu tespit eder. en ileri noktalarında bile; sadece onların niteliklerini ortaya koyabilir. Sonra bu nitelikleri defalarca tekrarlanan deneylerle kullanır. Mademki bilim, eşyânın sadece üzerinde bulunduğu durumu nitelendirmekten öteye geçemiyor, o zaman bu vakıa, sürekli olan yakınlığı arttırma gücüne sahip değildir. Ayrılık imkânı ise başka bir şeydir. Bilimin, sebeplerle musebbepler arasındaki yakınlığın zorunlu bir olgu olduğunu, birbirlerini gerektirmelerinin sürekli var olacağını, ayrılmalarının imkânsızlığını belgelemeye ulaşmak istemesi beyhûdedir.

(252) Yâsin, 65.

Kesin deliller, dediklerimizi ispatladığına göre, bu gerçeği inkâr etmek bütün müslümanların icmâı ile küfürdür. Böyle bir küfre saplanan birisinin, bundan sonra, Allah'ın ulûhiyetini kabul etmesinin hiçbir anlamı olmayacağı gibi, bunların ötesinde Allah'ın, Nebilerine ve Resûllerine ikrâmda bulunduğu hârikulâde ve mûcize şeylere îmân etmenin de hiçbir anlamı olmayacaktır. Hz. İbrâhim'e a.v. ateşin emniyet ve serinlik olması, Hz. İsâ'nın babasız dünyaya gelişi, sağırları, alaca hastalığına yakalananları hastalıktan kurtarması, ölüleri diriltmesine inanmasının da anlamı kalmaz. Halbuki bütün bu olaylar, Kur'an'ın sarîh ibârelerle ve berrak açıklamalarla ortaya koyduğu kesin nasslardır.

Zikrettiğimiz bütün bu şeylerin özü, Allah Teâlâ'nın şu sözlerinde müşâhede edilmektedir : «O'nun işi, bir şeyi(n olmasını) istedi mi ona, sadece "Ol" demektir, hemen oluverir.»[253]

Şimdi, bir müslümanın, bazı şeylerin sebepliliği ve tesir gücünü ifâde eden kelimeler kullanması, bunu da sırf sürekli ülfet peyda ettiği ve eşyânın zahirlerinde, zâti tesir yapan sebepler pozunda görünmesinden dolayı yapması halinde, tehlikelerin büyük olduğunu bilmesi gerekir. Meselâ : Bu ilâç bana yaradı, şu doktor beni iyileştirdi, ekinler yağmurun çokluğu ile olgunlaştı gibi sözler söylemesi. Müslüman birisinin Peygamberlerle tevessül etmesi, onların artıkları ve eserleriyle teberrük etmesinin, hükmünü sormak yerinde olacaktır.

Cevap : Eğer bu işleri yapan, bunlardan birisinin tesir ve etki gücüne sahip olduğuna inanıyorsa, biraz önce açıkladığımız gibi, müslümanların ittifakı ile küfürdür. Ancak itikad sahibi, bunlardaki etki sahibinin yalnızca Allah c.c. olduğuna inanıyorsa, o zaman bunun zararı yoktur. Çünkü onun bu tâbiri, kâinatın üzerinde kurulu bulunduğu yaratılmış sebebiyet kanunu olgusuna uygun düşmektedir.

İlâç, doktor ve yağmur için durumun bu olduğuna ve bunda herhangi bir sakınca ve zarar bulunmadığına göre; aynı şeyin peygamberler için de geçerli olmasının, onlarla tevessül ve teberrükte bulunmanın câiz olması ve bunda da sakınca olmaması daha evlâ ve daha lâyıktır. Çünkü Allah c.c., Peygamberi Muhammed'i a.v. âlemlere rahmet olarak göndermiş ve bunu. kitâbının sarih nasslarıyle açıklamıştır. İşte âyeti kerime : «(Ey Muhammed), biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.»[254]. Allah, Onu kullarının rahmete ulaşa-

(253) Yâsin, 82.
(254) Enbiyâ, 107.

bilmesi için sebep kılmıştır. Öyle ise bir müslüman bireyin, Allah'ın bu derece şereflendirerek bütün mahlûkata rahmet kıldığı bir zatla tevessül etmesinin ne gibi bir sakıncası olabilir?

Bütün sahâbe bu anlamın bilinciyle dolup taşıyordu. Onun için pek çok ve muhtelif münâsebetlerde Onun bıraktıkları ve eserleriyle teberrük ve tevessül etmek için ellerinde bulunan tüm imkânları kullanmaktan geri durmadılar. Bu konu o kadar sarih ve sabit hadislerle ispatlanmıştır ki, zann ve vehm, asla onlara ulaşamaz.

Hayret edilecek bir şey var ki, insanlardan bazıları, bir çok işleri sekli olan sebeplerine nispet ettikleri halde, hatta o sebeplerin asıl etki gücüne sahip olduklarını ifâde eden öyle çok lâfızlar kullanıyorlar ki, şifayı, ilâca nispet etme veya onu doktordan talep etme gibi. Öbür yandan Peygamber'le a.v. yapılan bir teberrük veya tevessülü, insanlardan birinden duydukları zaman pür dikkat kesilerek dinliyorlar ve hemen bu sözlerin küfür ve şirk oldukları hükmüne varıyorlar. Halbuki o zavallı adam, Ona hiç bir şeyi nispet etmemiş ve kendi Resûlü hakkında, onların kendi doktorları ve reçeteleri hakkında söylediklerinden farklı bir şey söylememiştir. İlâcın şifâya sebep olması Hz. Muhammed.in a.v. berekete ve rahmete sebepliliğinden çok mu büyüktür?!.. Biz ise bu konuda diyoruz ki : Ne burada ne de orada, gerçek manada bir sebeplilik olmadığı gibi, ne burada ne de orada herhangi bir tesir ve etki de yoktur. Yalnızca Allah'ın c. c. koyduğu sun'i bir sebep vardır. Ancak ilâçtaki ve tıptaki bu sun'i sebep olma, Hz. Muhammed'in a.v. Rahmet, mağfiret ve berekete sebep olmasının bilmem kaçta kaçına bile ulaşabilmesi mümkün değildir.

Akılları durduracak derecede hayrette bırakan ilginç bir şey de, onların şu iddialarıdır: «Sahâbelerin Onunla tevessülü, ancak sağ olmasından kaynaklanıyordu. Fakat ondan sonra, vefât edince Onunla tevessül etmek iptâl edildi, hükmü lağvedildi, küfür ve şirke dönüştü!!.....

Bu iddiada bulunan birisi ancak ve ancak Peygamber'in a.v. hayatından ve bedensel gücünden tevessül ve teberrükte bulunanların etkilenmesine vesîle olduğunu sanmalarından etkilenmiş olabilir. Vefât edip tesir vesîlesi kaybolduğunda, onunla tevessül etmek, hiçbir tesir gücüne sahip olmayan birisiyle tevessül etmeye dönüştü!.. Böyle bir düşünce ise katıksız küfürden başka bir şey midir ve güyâ kendisinden uzaklaştıkları şeyin daha kötüsüne yakalanmaktan farklı bir şey midir?..

Resûlullah'ın a.v., ne hayatında ne de vefâtından sonra, hiçbir şey üzerinde en ufak bir tesiri yoktur. Bunun aksine inanan bir kimse, Allah'ı ve Resûlünü inkâr etmiş, küfre yuvarlanmış olur. Tevessül ve teberrükün kaynağı ise, sırf Allah'ın c.c. ikrâmı ve Onu kullarına rahmet vesîlesi kılmasıdır. Bu şeref ve ikrâm ise, Peygamber'in a.v. vefâtıyle ondan ayrılacak bir şey değildir. Hatta — bildiğimiz gibi — Onun şerefi ve mertebesi daha da artar.

Sözün özü odur ki, müslümanm, bütün sebeplerin musebbibinin yalnızca Allah c.c. olduğunu bilmesi gerekmektedir. Sebeplerin hepsi dış görünüşte vardır, özde ise hiçbir değerleri yoktur. Bu gerçeği kavradıktan sonra, kâinatın, şekli ve nizâmıyle ilgili bulunan illiyet ve sebebiyet kavramlarının üzerine bina edildiği, gerçekle uyuşan ta'birlerin kullanılmasında, Allah'ın tek sebep olduğuna kesin inanç devam ettiği müddetçe, bir sakınca olmadığı ortadadır.

Peygamber a.v. ile tevessülde bulunmak da bu genel kuralın dahilindedir. Fakat burada diğer kevnî yaratıklarda bulunan anlamlardan farklı bir yön var ki, o da, bu işin aynı zamanda Allah'a yaklaştıran bir amel olmasıdır. Çünkü bu iş bir taraftan sahâbeyi örnek almayı, diğer taraftan Resûlullah'a a.v. saygı ve ta'zimde bulunmayı ifâde eder.

İşte bu, kâinatta meydana gelen işler ve olaylarla ilgili olarak inanılması gerekli olan şeylerin tamamıdır. Bunlarla ilgili bilimsel burhânları daha önce açıklamıştık.

Sözünü ettiğimiz bu gerçekler sırasında anlaşılmıştır ki, Allah'ın c.c. hikmeti, insanın kâinatın efendisi olmasını dilemiştir.[255] Kâinattaki bütün olayların, etrafında bulunan bütün varlıkların, insanın hizmetine verilmesini, ihtiyaçlarını elde etmesini kolaylaştırmayı irâde etmiştir. Kendisine verilen akıl nimetiyle (bu, insanın dışında hiçbir şeye verilmemiş kudsî bir hakikattır.) Kâinatta bulunan olay-

(255) İnsandan maksadımız, onun mahiyeti ve hakikatidir. Burada fertlerin durumu teker teker ele alınmış değildir. Eğer burada insanla cins ve bütün fertleri kastetmiş olsaydık, açık olduğu gibi, bu söz doğru olmayacaktı.

lar üzerindeki gücünü arttırması ve iradesine göre orada tasarruflarda bulunmasına müsaade edilmiştir. Yüce Yaratıcı'nın c.c. Kelâm'ı Kadim'i bu gerçeği en ufak bir çelişkiye ve karışıklığa meydan vermeyecek şekilde açıklamıştır: «Görmediniz mi Allah, göklerde ve yerde bulunan her şeyi size boyun eğdirdi ve size zâhir ve bâtın (dış ve iç; görülen, görülmeyen; bildiğiniz ve bilmediğiniz) nimetlerini bol bol verdi? Yine de insanlardan kimi var ki ne bilgisi, ne yol göstereni ve ne de aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışır (durur).»[256]

Bu hakikati kavradıktan sonra, bazı cahillerin sandıkları gibi; insanın, düşünce ve tefekkür ile kâinatın pek çok hakikatlerini, etrafındaki yakın uzak varlıkları tanımasında herhangi dînî bir sakınca olmadığının ortaya çıkacağı, muhakkaktır. Aynı şekilde insanın, bu düşünce faslından sonra, o hakikatleri his ve müşâhede ile keşfetmeye el atmasında da dinî bir engel mevcut değildir. Atmosfer tabakalarını kat etmesi, yakın ve uzak bulunan yıldızları keşfederek onları yakından seyretmesi, hatta onlara yükselmesi ve imkânı varsa orada ikâmet etmesi gibi. Müslüman bir ferdin, bu türden bir olayın meydana geldiğini haber veren bir kaynağı tasdik etmesine de bir engel yoktur.

Çünkü bunların hepsi, Kur'an-ı Kerim'in ifâde etmiş olduğu «teshîr: boyun eğdirme» kavramı şumûlüne girer. Hatta bu kelime, açık bir ifadeyle, insanın, aklını kâmil mânada kullandığı ve düşündüğü takdirde; kâinattaki pek çok evrensel gerçeklerin sırrına erebileceğini, düşünce, gözlem ve dokunma hisleriyle onlara ulaşabileceğini ifade etmektedir. Yoksa teshîr kavramı gerçek manasında kullanılmış olmadığı gibi, geniş manasını da içermiş olmaz.

Eğer hayret edilecek bir şey varsa o da, Batı'nın ve Doğu'nun hayranlarının (kendileri tenbellik, oyun ve lüks içinde yere çakılı kaldıkları halde) avurtlarını doldura doldura uzay çağının, dini silip süpürdüğünü, bilimsel gelişmenin, efsanelerin iç yüzünü ortaya çıkardığını iddia etmeleridir... Bu sözleri neşe içinde, tüm varlıklarıyla katılarak tekrarlarlar. Sanki fezâda savaş veren kendileriymiş, yıldızları etraflarından seyredenler kendilerindenmiş gibi, bu şekilde hareket etmeleri, her iki taraflarına birer kanat takıverecek ve onları, içinde boğuldukları lüks ve tembellikten koparark semânın yüceliklerine atacakmış, ya da gezegenlerin ve yıldızların seyr ettiği fezâ-

(256) Lokmân, 20.

ya götüreceklermiş gibi... Yahut onlar bu gürültüleriyle Allah'ın c.c. bütün melekûtunu keşfedip, bir yaratıcı ve İlâhın olmadığına kesin kanaat getirmişler gibi!!..

Allah'a c.c. yemin olsun ki, insanların cahillerinden daha hakîr ancak şu kimseler vardır, küçücük bilgi dağarcığı ile, kocaman bilgisizliğini unutur. Bu her ikisinden de daha âdisi ise; başkasının ilmiyle övünen ve başkasının çalışmalarıyla iftihar eden tembellerdir.

Gözümüzün önünden ayırmamamız gereken bir hakikat da şudur: Bu kâinat, içindeki muhtelif incelikleriyle beraber, bizden ancak cahillik perdesiyle gizlenmiş bulunmaktadır. Kim aklını harekete geçirir, bilgisini kullanır ve yol almak için sabreder, azmini kaybetmezse; önündeki bu perdeleri kaldırması mümkün olur. Bu çalışma, Allah Teâlâ'nın insanlar arasında eşitlikle dağıtmış olduğu insanî güçler ve hepsine bağışladığı akıl ve düşünce nimetlerinde herhangi bir değişiklik yapmadığı müddetçe, iyi, kötü, mü'min, kâfir herkes için eşit seviyede işleyecektir. Yani, çok çalışan ilerleyecektir.

Ancak burada bir farklılık vardır: Mü'min, kendisine has olan îman gücüyle — bütün akılların ortak olduğu, kâinatın gizliliklerine vakıf olma isteğinin yanısıra — kâinatın hakikatlarını ve önündeki perdeleri idrâk etmek istemeğe çağırılmaktadır. O, Cenâb-ı Allah'ın şu sözünü okudukça harekete geçecek ve yeni yeni hamleler yapacaktır: «"Göklerde ve yerlerde olanlara bakın!" de...»[257] Buna benzer Kur'an-ı Kerim'de pek çok âyet vardır. Mü'minin bu çalışması gayesiz, amaçsız, rastgele başkasıyla yarışma amacıyla yapılmayacağı gibi, temposunu arttırmak da, azgınlık vesilelerini artırmak için olmayacak, yalnızca kendisine boyun eğmesi imkân dahilinde olan şeyleri daha geniş ölçüde gerçekleştirmek ve Yüce Yaratıcı'ya yapılan mükemmel bir ibâdetin gölgesini her tarafa hakim kılmak için olacaktır.

⁂

(257) Yûnus, 101.

Dördüncü Bölüm

Gaybiyyat

Giriş
Gaybiyyattan Maksat Nedir?

Gaybiyyatı Anlama ve İnanmada Bilimsel Yöntem Nasıl Uygulanacaktır?

Birinci Kısım
Ölümle İlgili Hakikatler

Ölüm Meleği ve Ruhu Kabzetmesi — Kabir Suali — Kabir Azâbı ve Kabir Nimetleri — Tenasüh Düşüncesi

İkinci Kısım
Kıyâmet Alâmetleri

Deccal'ın Zuhûru — Meryem'in Oğlu İsâ'nın Yeryüzüne İnişi — Ye'cüc ve Me'cüc'ün Zuhûru

Üçüncü Kısım
Kıyâmet Günü ve Olayları

Giriş — Kıyâmet Nasıl Kopacak, Hayat Nasıl Yok Olacaktır? — Kıyâmetin Kopuş Delilleri — Bedenler Nasıl Haşredilecek ve Rûhları Tekrar Nasıl Kendilerine İâde Edilecektir — Hesaba Çekilme — Duruşma Yerinin Korkunçluğu ve Olayları — Terâzi ve Tartı — Sırat Üzerinden Geçiş — Şefâat ve Havz-ı Kevser — Cennet-Cehennem ve Onlara Giriş

Giriş

Gaybiyyattan Maksat Nedir?

Kısa ve genel bir ifâdeyle deriz ki, burada gaybiyyattan maksat; yakîn ifâde eden haber yolu dışında inanma ihtimâli bulunmayan bütün varlıklardır.[258]

Binâenaleyh, kitabımızın bir, iki ve üçüncü bölümlerinde ele aldığımız konulardaki hakikatler, gaybîyyat kavramı şumûlüne girmezler. Çünkü Allah'ın c.c. varlığını araştırmak ve akıl yoluyla bulmak, O'nun varlığını yakîn ifade eden haber yoluyle tanımaktan daha kolaydır. Peygamberlerin Peygamberliğine ve kendilerine gelen şeylere inanmak, akıl ve araştırma yoluyle varılabilen bir şeydir. Kevniyyât bölümünde arzettiğimiz hakikatler ise, aklın hükmüne tabîdir. Çünkü ilâhiyyat ve nübûvvât konularında da onunla hükmedileceği ifâde edilmişti. Bunlar, varolan ve yaratılmış bulunan şeylerle ilgili hakikatlerdir. Sırf î'tikâdî şeyler değildir.

Şu kadar var ki, bunların dışında, ancak yakîn haber yoluyle ulaşabileceğimiz bazı şeyler vardır. Onların içerikleri de şu âna kadar, netleşmiş değildir. Onun için bunların kendileriyle ilgili haberin doğruluğuna delil olmaları, şu anda imkânsızdır. Onlar halâ bize gizli kalmaktadır. Varlıkları sırf Allah'ın c.c. ilminde bulunmaktadır. Bunlar, kıyâmetin alâmetleri hususunda vârid olan ve insanın ölümünden sonra karşılacağı olaylar hakkında haberler veren, yakîni nasslar gibi şeylerdir. Aynı şekilde; kıyâmetin kopacağından, bedenlerin ruhlarla beraber haşr edileceğinden, hesap, mizân, sırat, cennet, cehennem gibi şeylerden söz eden yakîni haberler de bunlardan-

(258) Kur'an-daki gayb kavramı ise, insanın duygularını ve hislerini aşan şeylerdir. Buna göre Kur'an-ın gayb kavramı içinde Allah'ın c.c. varlığına, cinlerin ve meleklerin varlığına iman etmek de yer almaktadır.

dır. Bütün bunların meydana geleceğini kesin haberler ortaya koymuş olmasaydı, aklın onları düşünmesi ve onlara iman etme imkânı yoktu. Bununla beraber; haber bunlardan söz ettiği halde, yine de akıl onları hissetme, ya da onların şekillerini tahayyül etme gücüne sahip değildir. Çünkü şu âna kadar onlar görülmüş şeyler olmadığı gibi; insanın önünde onları ölçüp biçeceği, kıyas yoluyla tasavvur etmesine yarayacak, en ufak bir benzerleri dahi yoktur. Onun için bu varlıklara gaybiyyat; ya da 'meğibât' adı verilir.

Gaybiyyatı Anlama ve İnanmada Bilimsel Yöntem Nasıl Uygulanacaktır?

Gaybî konulara girmeden ve onlara inanmanın zaruretini arzetmeden önce, şöyle bir soruyu cevaplandırmamız gerekiyor: Gaybiyyatın durumu bu olduğuna göre ve yapıları da böyle olduğu halde, onlar ile aramızda bilimin ve aklın kabul edebileceği bilimsel bir yöntemin elde edilmesi nasıl mümkün olabilecek ve aklı, bu gaybiyyata inanmaya ulaştıracak yol ne olacaktır?

Her şeyden önce; gözlemlenebilen şu örnekleri inceleyerek, bunların arkasından gelecek olan cevabın, kendiliğinden ortaya çıktığı görülecektir.

1 — Doktor -elinde bulunan bardaktaki suyun üzerine düşünerek-: 'Bu su kirlidir, bunu içmeniz hayatınız için büyük tehlikedir' derse, doktor tarafından söylenen bu sözleri işittiğiniz zaman; sizin tıptan, eşyanın unsurlarından ve tabiatlarından haberiniz yoksa. Bildiğiniz tek şey, size bu sözü söyleyenin doğru sözlü, hatasız bir doktor olduğuna inanmanızdır.

2 — Dünyadaki uzay bilginleri ve astronomi âlimlerinin, 'ayın, ileride belli bir günde tutulacağını' söylediklerini duyuyorsunuz. Araştırdığınızda ise, haberin, sırf bir şâyîadan ibâret olmadığını; aksine resmî bir haber olduğunu, özel kaynaklardan yakîn ifâde eden yollarla alındığını görüyorsunuz. Böylece bu habere de inanırsınız.

3 — Güvenilir resmî kaynaklardan verilen haberlere göre; elektrik idaresinin 'belli bir gecenin belli bir saatinde elektriklerin kesileceğini haber verdiğini duyuyorsunuz. Mutlaka haberi doğru kabul eder, ona göre hazırlanırsınız.

Şimdi; birinci misâli ele aldığımız zaman, doktorun o sözünü duyan adamın, suyun zararlı olduğuna inanacağı ve bir damla dahi ağ-

zına almayacağı muhakkaktır. Aynı şekilde ay tutulmasının, ihtisas sahipleri tarafından belirtilen zamanda olacağına da inanacağı gibi, üçüncü misâlde belirtilen elektrik akımının, belirtilen saatte kesileceğine de inanır. Ve kendini ona göre hazırlar.

Peki, bunların hepsine neden kesin inanılır? İnsanın aklını tasdike zorlayan bilimsel delil nedir?

Cevap: İnsanın aklı, iki delilden kaynaklanan dayanaklarla bu haberi doğrulamaya zorlanmaktadır.

Birincisi: Çünkü doktorun, sözünün doğru olduğu ve sahasında ihtisâs sahibi olduğu kabul edildiği gibi; tıbbın da sabit olan bilimsel bir gerçek olduğuna kuşkusuz inanılmaktadır. Uzay bilginlerinin ve astronomi uzmanlarının hava değişmelerini, ay ve güneş tutulmalarını tespit etmekte gecikmedikleri ve Allah'ın c.c. kâinat ve onun düzeni için koyduğu sürekli geçerli olan kanunlarını araştırdıkları, bildiklerine de kesin olarak inanmak, onlardan çıkan haberin doğru olduğunu kabul etmenize neden olmaktadır.

İkincisi: Doktorun sözü, uzay bilginlerinin ve elektrik idâresinin verdiği hâberin, te'vîl ve yalan ihtimâli bulunmayan resmî bir kanalla kendinize ulaştığına inanmanızdır.

Birinci burhânın sabit olması; sonra ikincisinin ona bina edilmesi bizi, yukarıdaki üç örnek haberde sunulan hükümlerin, kesin doğru oldukları neticesine götürür. Her ne kadar bunların içeriği henüz gerçekleşmemiş olsa da. Biz onlara Gaybî işler desek de.

Bir adamın, bu iki delile dayanmadan, onların bir vakıa olduğuna hükmetmesi mümkün olmaz. Ve insanlardan herhangi birinin, onlar için gaybî bir takım hesaplar yapması doğru olmayacağı gibi, o yasalardan birini çiğnediği sırada, çarptırılacağı ceza türünü düşünmesi de mümkün olmaz. Onu tasdîk etmesi ve kesinlikle inanması ise; havanda su dövmek kabilinden bir şey olur!..

Fakat insanlar, ta baştan beridir devletin, gücüne ve işlerini idâre ve infazda gösterdiği hâkimiyetine inandıktan sonra, bu hakimiyete, şüpheden uzak yakînî bir yolla yaklaştıkları gibi, aynı devletin, kendisinin aleyhinde bir suç ve cinâyet işleyenlere karşı aldığı tedbiri de bildikten sonra; yeri ve zamanı geldiğinde ve bütün sebepleri gerçekleştiğinde, suça karşı bazı cezaları tatbîk edeceğinin kesin olduğuna inanacaklardır. Ama birisi, buna karşı durur ve: «Fakat ben, gözlem ve deneyle sâbit olan ve önümde müşâhede ettiğim şeylerin dışında kalan şeyleri doğrulamam derse.» Artık sizin, ona ve

düşünce mantığına acımanızdan başka yapacağınız bir şey kalmamıştır. Yâhut ona, hissedilebilecek deney burhânına ulaştırıcı yolu göstermeniz gerekecektir. İşte o zaman; yağlı sicimin nasıl boynuna dolandığını deneyle müşâhede edecek, ancak o andan sonra deney onu kurtaramayacak geride hareketsiz bir cüsse olarak kalacaktır.

⁂

Hiçbir akıl sahibinin, kendisinden şüpheye düşmeyeceği bu açık hakikatların arz edilmesinden sonra diyoruz ki :

Allah'ın c.c. varlığına imân etmemiş bulunan ya da, Enbiyâ ve Resûlleri, Kur'ân'ın Allah Kelâmı olduğunu tasdik etmemiş olan birisine, Gaybî hakikatlerden söz etmemiz kuşkusuz abes ve gülünç olacaktır. Çünkü bu, devlet kavramının anlamını kavramamış ve ona karşı herhangi bir sorumluluğun olduğuna inanmamış bulunan bir adama, ceza hukukunun bendlerinden söz etmek, ya da Rasathane veya astronomi gibi bir şeyin adını duymamış bulunan bir kişiye, ay tutulmasından bahsetmekten farksız bir şeydir. Onun için; o adamlara bunlardan söz etmenin anlamı olmadığı gibi, kişinin anlama ve kavrama kabiliyeti bulunmayan şeylerden bahsetmek te gerçekten abes olacaktır.

O kişiye yapacağımız şey, ne yapıp yapıp onu ilâhiyât bölümünde zikrettiğimiz hakikatlere çekmek, orada açıkladığımız bedihi hakikatleri arz ederek muhakemesine havâle etmektir. Onları kabul ettirdikten sonra, Nübûvvât kısmına geçmek, orada izâh ettiğimiz burhânları kabul ettirmeye çalışmak olacaktır. Böylece kişinin, Allah'a c.c. imân etmesinden, Resûlleri, Nebileri ve Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu tasdîk ettikten sonra, tabiî olarak ve aklî düşüncenin zarûretiyle, Gaybi hakikatlerin hepsine imân etmesine sıra gelecektir. Onunla ilgili kat'î haberin, bütün bilinen bilimsel şartları taşıması dışında kabul görmesi ve tasdîk edilmesi için başka bir şey aramayacak ve onu desteklemekten kaçamayacaktır.

Fakat Allah'a c.c. imân etmiş, Elçilerine, Kitaplarına inandığı halde; Allah'ın c.c. Kitabı'nda sâbit olan Gaybi yakîniyâttan herhangi bir şeyi inkâr etmesi ise, işte böyle bir şeyin vukuu mümkün değildir. Eğer adam, o gaybî hakikatlerden birisini inkâr ediyorsa bu, onun ilk plânda gelen daha büyük hakikatlere inanmadığından kaynaklanıyor demektir. Kendisi ve diğer insanlar onun inandığını sansalar da, gerçek öyle değildir.

Bunları öğrendikten sonra, biraz önce açıklamasını bitirdiğimiz aklın tasdik etmesi ve kesin olarak inanması gereken Gaybî hakikatleri arz etmeye girebiliriz. Biz, bunları işlerken herbirisinin delillerini uzun uzadıya, önceki konularda olduğu gibi, zikretmeyeceğiz. Çünkü bu konudaki deliller, yalnızca Allah'ın c.c. bu konuda verdiği yakîn ifâde eden sadık haberlerdir. Eğer biz bu konuda vârid olan haberin, sened bakımından muttasıl olduğunu, içinde 'şâzz'lık ve 'illetlilik' belirtileri bulunmadığını görür, yanısıra, haberin değişik yollarla rivâyet edildiğini ve bunlarla haberin tevâtür derecesine ulaştığını müşâhede edersek; artık aklın onu tasdîk etmesinde, yakîn ve itikad mevkiine yerleştirmesinde bir mahzur yoktur. Gaybiyyât ile ilgili hakikatler üç konuda özetlenebilir :

Birincisi : Ölümle İlgili Hakikatler

İkincisi : Kıyâmet Alâmetleri

Üçüncüsü : Kıyâmet Günü ve Olayları

Birinci Kısım

Ölümle İlgili Hakikatler

Ölüm kavramı, herkesin bildiği gibi; gözler önünde meydana gelen bir olgudur. Gaybiyyattan değildir.

Ölüm, gerçekten kâinattaki hakikatlerin en büyüğüdür!.. Öyle bir hakikat ki, onun önünde her âsi eğilir, azgınların en muhkem tahtları yerle bir olur, isyankârların taşkınlıkları ve kendisini ilâhlaştıranların boyunları, onun karşısında ister istemez bükülür kalır!.. Bu coşkun kâinatın varlık sayfasını eninde sonunda dürecek, yokluk ve fenâ âlemine sevkedecek olan bu hakikat, bütün beşeriyetin hayatını ubûdiyet boyasıyle boyayacak ve onu Yerin ve Göklerin Kahhârı karşısında zillete düşürecektir. Bu öyle bir gerçektir ki, isyan eden de, boyun eğen de, başkanlar da, kendisini ilâh edinenler de (ister istemez) onu kabul etmek zorunda kalacaktır. Allah'ın seçkin kulları, Allah'ın yakın dostları onu tadacağı gibi, zengin fakir, bilim adamları ve keşif sahipleri, hatta Nebîler ve Resûller de onun tadını tatmaktan kurtulamayacaklardır.

Ölüm öyle bir hakikattır ki, onca zamandan beridir heryerde akıl sahiplerinin ve düşünebilen herkesin kulağına şunu fısıldamaktadır: Ulûhiyet, ancak ve ancak tek başına bekâ sıfatına sahip olan zâtın hakkıdır. O'nun emrine karşı gelinmez, O'nun gücünün haddi hududu yoktur. O'nun hükmünden çıkıp kurtulmak yoktur ve O'nun emrine karşı gelecek biri de mevcût değildir.[259]

Öyle ise ölüm, müşâhede edilebilen, hissedilir bir hakikattir. Dediğimiz gibi O'nun meğîbât ile ilgisi yoktur.

Fakat bu konuda, ölümün önünü ve arkasını çevreleyen başka şeyler de vardır ki, onları bilmenin tek yolu, o meselede vârid olan yakîni haber yolunu kullanmaktır. Çünkü bunlar his ve görme yo-

(259) Müellifin Fıkhû's-Sîre adlı eseri, ikinci baskı, s. 538 bkz.

luyle keşfedilecek konular değildir. Ancak birisi, ölümle pençeleşir ve 'sekarâtı mevt'i tadar da, ölümün arkasında bulunan berzâh hayatına geçerse, o başka... Onun için bu hakikatler bizden saklanmış bulunmaktadır. Biz, dünyanın kurallarına bağlı kaldığımız müddetçe ve her mahlûkatın, dünya içindeki bütün canlıların varacağı en son noktaya ulaşmadığımız sürece, bunları müşâhede edemeyiz.

Gaybî olan konular ise şunlardır :

A — Ölüm Meleği ve Ruhu Kabzetmesi

B — Kabir Suâli

C — Kabir Azabı ve Kabir Nimetleri

Her birisini belli ölçülerde açıklamaya çalışalım :

A — Ölüm Meleği ve Ruhu Kabzetmesi :

Yaratan ve öldürenin Allah c.c. olduğunda hiç bir kuşku yoktur. Dirileri, varlıkları istediği anda öldüren O'dur. Bu konuda Allah c.c. buyuruyor ki : «Allah, öldükleri sırada canları alır, ölmeyenleri de uykularında (bedenlerinden alıp kendilerinden geçirir) sonra ölümüne hükmettiğini yanında tutar...»[260]

Fakat Allah'ın c.c. hikmeti, Rûhların kabzedilmesini mukarreb olan meleklerden birine havâle etmeyi iktizâ etmiştir. Nasıl bütün varlıkların var olması için irâdesine bağlı pek çok muhtelif sebepler araya koymayı irâde etmişse, bu konuya da, ihtimâl kabul etmeyen yakinî haber ışık tutmaktadır. O da Allah Teâlâ'nın şu sözüdür : «De ki : "Üzerinize vekil edilen ölüm meleği, canınızı alır, sonra Rabb'inize döndürülürsünüz".»[261]

O, gördüğümüz gibi Allah tarafından 'Melek'ül-Mevt' diye adlandırılan büyük bir melektir. Adının Azrâil olduğu bazı eserlerde vârid olmuştur. Yani Abdulcebbâr. Bu adıyle meşhur olmuştur. Mücâhid der ki «yeryüzü ona küçültülmüştür, dilediği zaman hemen elini uzatıp alır.» İbn'i Kesir diyor ki : Bu sözü Zübeyr bin Muhammed de Resûlullah'dan a.v. mürsel olarak rivâyet etmiş, aynı şeyi, İbn'i Abbâs da söylemiştir.[262]

(260) Zümer, 42.
(261) Secde, 11.
(262) Bkz. Tefsirü İbni Kesir, III, 458.

Fakat; ölüm meleğinin, rûhları vücûtlardan ayırmak için başka yardımcı meleklere ihtiyacı var mıdır, yoksa işin tamamı ona mı bırakılmıştır?..

Cevap : Bu mesele içtihât ve araştırma konularından biridir. Cumhûrun görüşüne göre 'Melek'ül-Mevt'in, meleklerden pek çok yardımcısı vardır. Allah onları da bu işi yapmakla görevlendirmiştir. Bunun delili şu âyetlerdir : «Nefislerine yazık eden kimselere, canlarını alırken melekler : "Ne işte idiniz?" dediler.»[263], «Nihâyet birinize ölüm gelince elçilerimiz onun canını alırlar, onlar (bu hususta) hiç geri kalmazlar.»[264] Anlamı ise, Allah melek'ül-Mevt'i yarattı ve onun eline ruhları kabzetme, onu bedenlerden ve cesetlerden ayırma yetkisini verdi. Onunla beraber olacak, emriyle işlerini yapacak bir orduyu, askeri de yanına verdi. Kabzeden melek'ül-mevt'tir. Uygulayanlar yardımcılarıdır. Rûhu ve cesedi öldüren ise Allah Teâlâ'dır.[265]

Sonra, dağınık olarak, hadisler ve eserler, insanın hayatı boyunca iyi olup iyilikte bulunduğu takdirde; ölüm meleğinin kendisine daha yumuşak olduğuna ve ölümünün daha kolay olacağına, buna karşılık kötülük ve isyân içine gömüldüğü müddetçe de, Melek'ül-Mevt, bu görevini daha katı ve sert bir biçimde yerine getireceğine ve kişinin ölümünün de o derece zor olacağına işaret etmişlerdir. Buna rağmen bu söylediklerimiz sürekli geçerli bulunan kanunlar değildir.

İşte bu, ölümle ilgili bulunan ilk gaybî hakikattir. Müslümanın buna kesin biçimde inanması zorunludur. Zira bu konuda yakîn ifâde eden haberler vârid olmuştur.

B — Kabir Suâli

İnsan öldüğü zaman, Allah ona korku ve dehşet verici iki melek gönderir. Ölüye üzerinde yaşamış bulunduğu dini sorarlar ve adını duymuş olduğu adam (ki o da Muhammed a.v.'dir.) hakkında ne bildiğini sorarlar. Allah'ın c.c. kendilerinin ayaklarını sağlamlaştırdığı, hak üzere ölmüş olup, dünyasını iyilikle sona erdirmiş bulunanlara yardımcı olup, bu meleklere vereceği cevapları ilhâm ettiği bir hakikattır. Artık o, meleklerin korkunç yapı ve görünüşlerinden etkilen-

(263) Nisâ, 97.
(264) En'âm, 61.
(265) Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, XIV, 94.

mez. Dünya hayatında imân bağına bağlanmamış ve yaşadığı oyun, eğlence, isyân ve haktan yüz çevirme eylemleri üzerine vefât edenlere ise Allah, meleklerin korkusunu iliklerine işleyecek kadar etkili kılar. O anda istenen cevap, düşüncesinden kaybolur gider ve doğru dürüst hiçbir cevap vermeye muktedir olamaz.

İşte bu da ancak yaşayanların anlayabilecekleri gaybî hakikatlerden birisidir. Hepimizin bunu yaşama ânı yakınlaşmış bulunmaktadır. Bu hakikata işarette bulunan o kadar çok sahih hadis vardır ki, mecmûu, tevâtürün de haddini aşar. Onun için bütün Müslümanların buna imân etmeleri gerektiğinde icma' vaki olmuştur. Zira mesele kesinlik arzeden haberlere dayanmaktadır.

Bu konuda vârid olan sahih hadislerden birisi, Buhâri, Müslim ve başkaları tarafından rivâyet edilen şu hadistir:

(Esmâ şöyle demiştir: «Resûlullah a.v. devrinde güneş tutuldu da, Aişe'nin yanına girdim. Aişe namaz kılıyordu. Kendisine:

— «Bu insanlara ne oluyor ki; namaz kılıyorlar?» dedim. Başı ile gök yüzüne işâret etti. Ben,

— «Bu bir âyet midir?» dedim. Âişe:

«Evet» diye işâret etti. (Bunun üzerine ben de Peygamber'e a.v. uyarak namaza durdum. Resûlullah a.v. kıyâmı pek uzattı, hatta üzerime baygınlık geldi. Bunun üzerine yanıbaşıma bir tulum su alarak, ondan başıma veyâ yüzüme serpmeye başladım. Derken Rasulûllah a.v. namazdan çıktı; güneş de açılmıştı. Cemaate bir hutbe okudu. (Evvelâ) Allah'a hamd-ü senâda bulundu. Sonra şunları söyledi:

«Bundan sonra; görmediğim bir şey kalmadı ki, şu makamımda bana gösterilmiş olmasın. Cennet ve Cehennemi bile... (gördüm). Bana muhakkak surette bildirildi ki, siz kabirlerde mesîh-i deccâlin fitnesine yakın yâhut onun kadar — Esmâ'nın bu iki sözden hangisini söylediğini bilmiyorum. — bir fitne göreceksiniz. Sizden birinize (kabirde) gelerek:

— Bu zât hakkında bilgin ne idi? diye soracaklar. Mü'min yâhut mûkindir; O Allah'ın Resûlüdür. Bize Beyyinelerle hidâyet getirdi. Biz de ona îcâbet ve itaat ettik, diyecek, bu üç defâ tekrarlanacak. Kendisine (sen uyu. Zâten biz, senin Ona muhakkak sûrette inandığını bilirdik, sen rahatça uyu) diyecekler. Münâfık veyâ şüpheciye — ki Esmânın bunların hangisini söylediğini bilmiyorum.— gelince o:

— Ben bilmem. Âlemin bir şey söylediğini işittim; ben de söyledim, cevâbını verecek.»)[266]

Bu hadislerden birisi de, Şeyhân'ın senediyle rivâyet ettiği şu hadistir: [Bize Enes bin Malik rivâyet etti. (Dedi ki) : Nebiyyullah a.v. şöyle buyurdular:

«Kul kabrine konduğu ve yakınları dönüp gittiği vakit, onların ayak seslerini pekâlâ işitir.» Buyurdular ki:

«Ona iki melek gelerek kendisini oturturlar ve:

— «Bu zât hakkında ne derdin? diye sorarlar. Mü'min:

— Şehâdet ederim ki, O Allah'ın kulu ve Resûlüdür, der. Bunun üzerine kendisine:

— Cehennem yerine bak! Allah onun yerine sana cennette bir yer verdi, denilir.» (Sallallahu Aleyhi ve Sellem):

«Müteâkiben bunların ikisini birden görür.» buyurdular.

Katâde demiş ki: Bize anlatıldığına göre, bir mü'mine kabrinde yetmiş arşın genişliğinde yer verilir. Ve üzerine dirilecekleri güne kadar taze nimet doldurulurmuş.][267]

O sahih rivâyetlerden birisi de Buhâri, Müslim ve başkalarının senediyle Berâ bin Azib'den rivâyet ettikleri şu hadistir: «Resûlullah a.v. buyurdu ki: «Müslüman birisine kabirde soru sorulduğu zaman, 'Allah'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehâdet edecektir.' İşte bu âyet onlar hakkındadır: «Allah, inananları, dünya hayatında da, ahirette de sağlam sözle tespit eder (o sözden asla ayrılmazlar, dâima o tevhîd sözüyle Allah'ın birliğini haykırırlar)...»[268]

Bu konuda Ali, Zeyd bin Sâbit, İbni Abbâs, Berâ bin Âzib, Ebû Eyyub, Enes, Câbir, Aişe, Ebû Saîd'den gelen muhtelif rivâyet yolları mevcuttur. Hepsinde de kabir azabı ve fitnesi belirtilmektedir.

Bunlar ise şüphe ve ihtimâl kabul etmeyen mütevâtir delillerdir.

Sonra suâlin kabire isnâd edilişi, genelleme babından bir şeydir. Çünkü ölenlerin çoğu kabre defnedilir. Dolayısıyla meleklerin suâli de ölenin yakınları, kendisini terk ettikten sonra kabirde vukû bulacaktır. Nitekim bu konuda Resûlullah'ın a.v. sözleri açıktır. Onun için sual genelleme yapılarak, kabire nispet edilmiştir. Yoksa kişi

(266) Ahmed Davudoğlu, Sahihi Müslim Tercüme ve Şerhi V, 86-87 Musim, Küsüt 8, — Çeviren.

(267) Ahmed Davudoğlu, a.g.e., XI, 286-287 — Çeviren.

(268) İbrahim, 27.

kabre defnedilsin, defnedilmesin, denizde boğulsun ya da yırtıcı hayvanlar tarafından parçalansın veya ateşle yakılmış olsun muhakkak sorguya çekilecektir.

Soru : Kişinin bu kadar değişik hallerde ölmesine rağmen; bu soru ve cevapla karşılaşması nasıl gerçekleşebilir?

Cevap : Bu iş mümkinat kısmındandır. İmkânsız olaylar kabilinden değildir. Sözün özü, mümkinattan öyle şeyler vardır ki, görmediğimiz, düşünmeye dahi alışmadığımız ve keyfiyetini hazmetmeye alışmadığımız için onları imkânsız sanırız. Buna karşılık; bazılarını sürekli görüp müşâhade ederiz. Dolayısıyla bunların da mümkün olduğunu kabul ederiz. Bu iki olgu karşısında insan, ilk etapta birincisinin imkânsız, ikincisinin yalnız imkân dahilinde olduğunu zanne der.

Allah Teâlâ'nın hayatı tekrar geri getirmesi, ölünün bedensel hücreleri, ister kabirde toplu bulunsun, isterse bir çölde dağılmış ya da bir yırtıcı hayvanın karnında bulunsun, bir araya getirmesi ve onlarla sual ve cevabı gerçekleştirmesi kolay bir iştir. Meleğin, ona soru sorması ve konuşması böylece gerçekleştirilebilir. Fakat, bu olayın nasıl cereyan ettiğini bilimsel olarak çözümlemek mümkün değildir. Çünkü, ölünün ötesiyle ilgili hakikatler, gördüğümüz bu canlılar âleminin nizâmıyle tamamen farklılık arzeden, bambaşka bir nizâmla ilgilidir. Bu konuyu açıklamak için İmam-ı Gazâlî'nin r.a. ilgili sözlerini nakletmeye çalışalım :

(... bu göz, melekûtle ilgili şeyleri görmeye müsait değildir. Ahiretle ilgi... her şey melekût âlemiyle ilgilidir. Görmüyor musun ki, sahâbe r.a. Cibril'i a.s. görmedikleri halde; nasıl O'nun inişine inanıyorlardı. Ve Resûlullah'ın O'nu gördüğüne de imân ediyorlardı. Eğer sen buna inanmıyorsan, melekler ve vahiy ile ilgili imânını tashih etmen icâp eder. Eğer sen, buna inanır da Peygamberin, ümmetin göremediği şeyleri görebildiğini câiz görürsen, aynı şeyi neden ölü için de câiz görmüyorsun?)[269]

C — Kabir Azabı ve Kabir Nimetleri:

Bu ikisi de, kesin delillerle sabit olan ve kesinlik arzeden mütevâtir haberlerle ortaya konmuş bulunan gaybî hakikatlerdir:

(269) İhyâ-u Ulûmiddin, IV. 500.

Bu haberlerden bir kısmını zikretmeye çalışalım. Çünkü bu haberler gaybiyyatla ilgili konumuzun temel taşını oluşturmaktadır. Zira aklın ve müşâhedenin, bu konuda herhangi bir katkıları bulunmamaktadır.

1 — Cenab-ı Allah buyuruyor: «O zalimler ölüm dalgaları içinde, melekler de ellerini uzatmış: "Haydi canlarınızı çıkarın (kurtarın), Allah'a gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı büyüklük taslamanızdan ötürü, bu gün alçaklık azâbıyle cezalandırılacaksınız!" (derken onların halini bir görsen!)»[270], «Görseydin o inkâr edenleri: Melekler onların canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlar, (gerek ileri atılıp çarpışanlara, gerek arkasını dönüp kaçanlara vuruyorlar): "Haydi, yangın azâbını tadın!" (diyorlardı).»[271] Bu iki âyeti kerimenin, söylediklerimize delil olduklarından şüphe yoktur. Âyetlerin delâletlerinden, azabın, definden önce olacağı anlaşılmaktadır. Her hâlûkârda bu, kıyâmet gününden önceki bir azâbın varolduğunu ifâde etmektedir. Biz, kıyâmet gününden önceki bu azâbı, kabir azâbı diye ifâde ederken, daha önce de açıkladığımız gibi, çoğunluğunun kabirde gerçekleşeceğinden hareketle bu hükme varıyoruz.[272]

2 — Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Fir'avun'un âilesini azâbın en kötüsü kuşattı: /ateş! Sabah akşam ona sunulurlar (dünya durdukça azâp böyle devam eder). Kıyâmet koptuğu günde: "Fir'avn âilesini azâbın en çetinine sokun!" (deriz).»[273] Bu âyetle istidlâlimiz şöyle olmaktadır: "Kıyâmet koptuğu gün de" cümlesi "sabah-akşam" cümlesine atfedilince; kesinlikle kanaat getiriyoruz ki, 'sabah akşam sunuldukları ateşin, kıyâmet gününde sunuldukları ateşten başkası' olması gerekmektedir. Bu azâbın, ölüm ile dirilme arasında vuku bulacağı ise şüphesizdir.[274]

3 — Buhâri, Müslim ve başkalarının, Abdullah ibn-i Abbas'tan r.a. rivâyet ettikleri hadîste, şöyle buyuruluyor: «Peygamberler a.v., iki kabirin yanından geçerken şöyle buyurdu: "Bu ikisi, azâp görmektedir. Fakat onlar büyük günahlardan dolayı azâp çekmiyorlar" sonra dedi ki: "Evet onlardan birisi koğuculuk yapardı, diğeri ise

(270) En'âm, 93.
(271) Enfâl, 50.
(272) Bkz. Feth-ul bâri, III, 151.
(273) Mü'min (ğâfir), 46.
(274) Bkz. el-Îci. el-Mevâkif ve şerhuhu, II, 452.

bevlinden kendisini muhafaza etmiyordu."[275] Sonra eline bir yaş çubuk aldı, iki parçaya böldü, sonra her birini bir kabirin başına dikerek şöyle dedi: "Umarım ki, bunlar kurumadığı müddetçe onların azâbını hafifletecektir".»

4 — Buhâri, Müslim ve başkalarının Nâfi' aracılığıyla İbn-i Ömer'den rivâyet ettiklerine göre, Resûlullah a.v. şöyle buyurmuştur: «Sizden biriniz vefat ettiğinde, sabah akşam kıyâmet günündeki yeri kendisine gösterilir. Eğer cennet ehli ise cennet ehlinin, eğer cehennemliklerden ise cehennem ehlinin durumu gözlerinin önüne getirilerek: 'Burası, kıyâmet gününde Allah seni diriltinceye kadar kalacağın yerdir' denilir.» Bu hadisde cennet ehli için bir nimetin sunuluşu söz konusu iken, cehennem ehli için de bir işkencenin dile getirilmesi sahnelenmiştir.

İşte kabir azâbı ve nimetleriyle ilgili kitap ve sünnette vârid olan nassların bir kısmı bunlardır. Bunlar; hepsi birarada, katî delilin muhtevayı aydınlatması istenen tevâtür sınırını da aşmış bulunmaktadır. Onun için ölünün dirilişten önce de, durumuna göre, nimet ya da azâp ile karşı karşıya kalacağına, Müslümanların icmâı vardır. Aynı şekilde, ölüm meleğinin ruhu kabzedeceği ve ölümden sonra iki meleğin sual soracağı konusunda da icmâ hasıl olmuştur.

Bu konu böylece anlaşıldıktan sonra deriz ki:

Kabir azâbını temelden inkâr etmek, biraz önce gördüğümüz katî deliller nedeniyle, kişinin küfre düşmesine sebep olur.

Fakat onun aslını ikrar edip, sadece ruhla mı, hem ruh hem cesetle mi yahut vücûdun bazı parçalarıyla mı gerçekleştiğinde şüpheye düşmek, sonra araştırma içerisinde bu görüşlerden birisini almak, kişiyi küfre götürmez. Çünkü azâbın, yalnız ruhla veya ruh ve cesetle beraber gerçekleşmesi meselesi, araştırılabilecek konulardandır. Bu konularda, azâp görmenin ya da nîmet ve mükâfat elde etmenin aslîyeti gibi, açık ve kesin deliller mevcut değildir.

Ancak, Ehli Sünnet ve'l-Cemaat ile Müslümanların Cumhûru, kabir azabının, ruh ve cesetle beraber olacağına kanaat getirmişlerdir. Çünkü bu (az önce açıkladığımız gibi) mümkinât kabilindendir. Ayrıca bu konuda vârid olan nasslarının zâhiri de bunu gerektirmek-

(275) Böylece rivâyetlerin çoğu, «Lâyestetiru» lâfızıyla gelmiştir. Yani kendisiyle bevli arasına herhangi bir engel koymaz, kendini ondan muhafaza etmez. Ebû Dâvûd ve Müslim'in rivâyeti «Lâyestenzihu» şeklinde, İbn-i Asâkir'in bir rivâyetinde ise «Lâyestebriu» şeklindedir. Anlam bütün rivâyetlerde de aynı veya birbirine yakındır.

tedir. Te'vîle de gerek yoktur. Sahih hadislerde vârid olmuştur ki, Resûlullah a.v. Bedir günü öldürülen müşriklerin cesetlerinin atıldığı çukurun başı uçunda durmuş ve onlarla şöyle konuşmuştu: «Biz, Allah'ımızın bize va'dettiklerini hak ve gerçek olarak müşâhede ettik, siz de Rabbinizin size va'dettiği şeyleri hak olarak buldunuz mu?»

Eğer, Resûlullah a.v., onların kabirlerinde sesini duyacaklarını bilmeseydi, sözünü onlara bu şekilde yöneltmezdi. Hz. Ömer, bu cesetlere yöneltilen konuşmaya hayretini izhâr edince O'na demişti ki: «Muhammed'in a.v., nefsi elinde bulunana yemin olsun ki, dediklerimi sen onlardan daha fazla duymuyorsun.»[276]

Azınlıkta kalan bir grup ise, kabirle ilgili azâp ve nimetlerin, tamamen ve yalnız olarak ruhla ilgili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Cumhûr der ki: «Bunların tahsis ve te'vîl için herhangi bir delilleri yoktur. Kabirde rûhun azap çekmesi, ya da nimetler içinde yaşaması temel prensibine inanan birisi, bunların ruh ve cesetle beraber olduğuna da rahatlıkla imân edebilir. Te'vîl ve tahsise delâlet eden herhangi bir nass vârid olmadığı müddetçe, böyle bir iddiada bulunmanın temeli ve dayanağı bulunmayacaktır.»[277]

Tenâsüh Düşüncesinin İptali:

Gaybiyyat konularının ikincisine geçmeden önce, meleklerin suâli ve kabir azabı gibi iki temel hakikatın kaçınılmaz sonucu olan bir konuya dikkat çekmek istiyoruz. Bu iki temel gerçek, açık bir biçimde, bazılarının zannettiği gibi 'ruhların sürekli bedenden bedene geçtiği düşüncesini kökünden çürütmektedir. Onların dediklerine bakılırsa, ruhlar her bir beden eskiyip iptal olununca, başka bedenlere geçmekte ve bu şekil değiştirme devamlı bir halde sürüp gitmektedir!.

Ruhların, bu şekilde birinden diğerine geçme düşüncesi, Eski Yunanlılarda yaygın olan, bazı vehimlerden kaynaklanmaktadır. Bu düşünceye, Yunan medeniyeti diye meşhur olan muhtelif efsanevî düşüncelerin de etkisi olmuştur. Bu ve buna yakın düşüncelere, Fir'avnların da sahip olduğu bilinmektedir.

(276) Fıkhu's-Sîre adlı eserimizde Ölülerin Berzâh Alemindeki Hayatından söz ederken bu hadisin şerhi sadedinde söylediklerimize bakın; s. 247.
(277) Bkz. Şerhu'l-Mevâkıf, II, 451.

Ancak bu tür düşüncelerin, tabiatları gereği, düşünce kaabiliyeti zayıf olan bazı insanları etkisine almasına hayret edilmez. Bu vesvese ve düşünce şeklinden etkilenen insanları ancak hak din ve ilim vasıtasıyla tedavi etmek mümkün olabilir. —Araştırma yapıldıktan sonra— sırf aklî ve bilimsel hakikatler sayesinde, bir temele oturtulamayan, gelenek ve göreneklerin tümünden kurtulmak halinde bunların değerleri anlaşılabilir.

Biraz önce, insanın ölümünden sonra kendisini sorguya çekmek için, Allah tarafından iki melek gönderildiğini, kişinin dininin ne olduğunu, Hz. Muhammed'e a.v. gönderilen vahiy hakkında ne bildiğini sorduklarını belirtmiş, bundan sonra ölünün, ya bir azâp çeşidiyle ya da bir çeşit nimetle karşılaşacağını ifâde etmiştik. Yanısıra, bu konuyla ilgili bilimsel burhânların Allah'ın c.c. varlığı, Hz. Muhammed'in a.v. Peygamberliği ve Mu'cizül-Beyan olan Kur'an'ın Allah kelâmı olduğunu gösteren delillerin tâ kendisi olduğunu açıklamış, aklın —bütün bunlara kesin olarak inandıktan sonra— bunu kabul etmesi için, konuyla ilgili haberi duymasından başka bir şeye ihtiyaç hissetmeyeceğini temellendirmiştik. Eğer, kendisine ulaşan haberler, Kur'ân ya da sünnete, sened olarak dayanabiliyor ve rivâyet yollarının çokluğuyla tevâtür derecesine yükselerek aklın nazarında kat'iyyet ve yakîn derecesine çıkabiliyorsa, doğrulanması mecbûr olur.

Kitâp ve sünnette yer alan mütevâtir haberlerle; kabir azâbı ve suâlinin sâbit olduğunu görmüş bulunuyoruz .Artık bu dereceye kadar gelmiş, ilâhiyât ve Nübüvvât ile ilgili tüm hakikatlere inanmış bulunan birisinin, bu mütevâtir haberlerin muhtevasına imân etmesinden başka çıkar yolu yoktur.

Şimdi, kesin olarak biliyoruz ki, suâl ve azâbın, ölünün rûhuna vârid olduğu şüphe götürmez bir hakikattır. Çünkü ruh olmadan insana hitap edilmesi —soru yöneltilmesi—, nimet veya azâbı hissetmesi düşünülemez. Öyle ise, insanın ruhu, sahibi ile meşgul ve onun yanında veya üzerindedir. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Her can, kazandığıyla (Allah katında) rehin alınmıştır.»[278] Ruhun, cesedi tamamen terk edip gitmesi, başka bir vücuda girerek yeni bir hayata, bambaşka bir varlığa bürünmesi imkânsızdır.

Aklı başında bulunan bir insanın, düşüncesinde, hem tenâsühe, hem de ölümden sonraki suâl ve azâba bir arada yer vermesi gülünç

(278) Müddessir, 38.

olur. Çünkü, bu ikisi, tamamen ve açık olarak birbirine zıt olan şeylerdir. Öyle ise; bunlardan birisine imân eden kimse, diğerini ister istemez inkâr etmek durumunda kalacaktır.

Tenâsühün bâtıl olduğunu ortaya koyan, Kitap ve Sünnetin haber mahiyetini arz eden delili budur.

Aklî ve bilimsel deliline gelince, malûm olduğu gibi tenâsüh meselesi, gaybiyyât ile ilgili bir konudur. Aklın ise, gaybiyyât ile ilgili konuları, inceleme kaabiliyet ve gücü mevcût değildir. Aralarında bir perde bulunduğu müddetçe aklın, gaybiyyât ile ilgili konularda, gözlem ve deneye dayanan bilimsel bir delil elde etmesi, ya da açık gereklilik yâhut mükemmel istikrâya dayalı celî bir kıyasa ulaşması hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Bazan insanın hayal gücü ve zihinsel faaliyeti gaybiyyatla ilgili değişik şeylerin tasavvuruna girişir. Ancak aklı selim, tasarlanan bu düşüncelerin hiçbirini, sağlam bir delile dayanmadığı müddetçe, kaale alarak doğrulamaz. Allah Teâlâ yâhut Elçisi'nden vârid olan ve yakîn ifâde eden mütevâtir haberler olmasaydı insan aklının, gaybiyyâtla ilgili herhangi bir delile rastlamadığı müddetçe, bu konudaki tutumu aynı olacaktı. Yani bilerek veya bilmeyerek inkârcı tutumunda diretirdi. Fakat madem ki, varlığına ve doğruluğuna delâlet eden bilimsel bir delil, yakîn ifâde eden haberlerle vârid olmuştur, o zaman, meseleye boyun eğip tasdik etmekten başka çare kalmamıştır. (Çünkü bu gibi durumlarda) bu haberin bizzat kendisi bile kesin bilimsel bir delil sayılır.

İşte gaybiyyâtın ölümle ilgili hakikatleri, delilleriyle beraber sunduğumuz bu gerçeklerdir. Şimdi de bunu takip eden konuya geçelim.

İkinci Kısım

Kıyamet Alâmetleri

Kıyamet günün bir adı da sâattir. Kıyâmet günü ise kâinatta meydana gelecek olan en büyük hadisedir. O gün, yer ve gökler dürülecek ve bu evrenin düzeni tamamiyle alt üst olacaktır.

Bu olayın, zamanı ve hangi günde meydana geleceği konusu ise, Allah Teâlâ'nın, Nebîler ve Resûller dahil olmak üzere, bütün insanlardan gizli tuttuğu bir vakıadır. — Kim olursa olsun — bu dünyanın ömrünü hiçbir kimsenin bilebilme imkânı yoktur.

Kur'ânı Kerim, bu konuya tekrar tekrar dikkatleri çekmiş ve zaman zaman vurgulamıştır. Burada üç tanesini zikretmekle yetineceğiz: «Sana (kıyâmet) saat(in)den sorarlar: 'Gelip çatması ne zaman (olacak)' diye. (De ki "Onun bilgisi, ancak Rabbimin yanındadır. Onu tam zamanında açığa çıkar(ıp göster)ecek olan, yalnız O'dur. O, göklere de, yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir." Sanki sen, onu biliyormuşsun gibi, sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi, Allah'ın yanındadır. Fakat insanların çoğu bilmezler".»)[279]

«"Doğru iseniz, bu tehdit (ettiğiniz azâp) ne zaman olacak?" diyorlar. De ki: "(Ona âit) bilgi, Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."»[280], «Sana kıyâmet saat(in)den soruyorlar. "Demir atması (gelip çatması) ne zaman" diye./Sen nerede, onun vaktini söylemek nerede?!/Onun son (bilgis)i Rabb'ine âittir.»[281]

Resûlullah a.v. de bunu, Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettiği sahih bir hadisinde Cibril'in: «(Kıyâmet) saati ne zamandır?» şeklindeki sorusu sırasında, açıklamıştır. O zaman şöyle buyurmuştu: «Kıyâmetin ne zaman kopacağından sorulan (adam) soru sorandan daha fazla bir şey bilmemektedir.»

---

(279) A'râf, 187.
(280) Mülk, 25, 26.
(281) Nâziât, 42-44.

Zamana belli bir ömür biçen, kıyâmet gününe sınırlı bir vakit tayin eden bir şey duyulduğunda karşımızda iki şık vardır: Ya onu söyleyen adam, din konusunda alabildiğine bir bilgisizlik ve cahillik içindedir. Ya da İslâmla savaşmak için belli bir planı olan ve oraya varmak için Müslümanları aldatmaya çalışan yalancı bir ajandır.

Kıyâmetten önce meydana gelecek olan hadiselerle, kıyâmetin alâmetleri konusu ise, Kitap ve sünnet tarafından işlenmiştir. Bu alâmetlerin hepsi birden, dinden oldukları zarûretle bilinen şeylerdendir. Meydana gelmemiş gaybiyyâtla ilgili de olsalar, müslüman bireyin bunlardan şüpheye düşmesi veya onları, temelden inkâr etmesi câiz değildir.

Bu konuları tafsili olarak tetkik etmemiz ise, kıyâmet alâmetlerini iki ayrı grupta incelememizi gerektirmektedir.

Birinci grup: Kesinlik ve yakîn ifâde eden mütevâtir haberlerle sâbit olan konular... **İkinci grup ise;** âhâd haberlerle bize nakledilmiş bulunan konulardır.

Biz, burada ikinci kısma giren şartlar üzerinde durmayacağız. Her ne kadar onlardan pek çoğu, sahih olduğunda ittifak edilen yollarla rivâyet edilmiş olsa da eninde sonunda zannıyyâtın sınırını aşmamaktadır. Bildiğimiz gibi itikat için yalnızca kat'î deliller kabul görmektedir.

Kıyâmetin sadece birinci grup alâmetlerinden bahsedeceğiz. Bunlar kat'î haberlerle sâbit bulunduğundan, onlara îmân etmek zorunlu hale gelmiştir.

Deccâl'ın Zuhûru:

Deccâl kavramı bir lakabtır. Çok yalancı, kamufle edici, üçkâğıtçı olduğundan, hakkı, bâtıl şeylerle örtme hususunda harikulâde bir gücü bulunduğundan bu lakabı almıştır. Deccâl, Yahûdi asıllı bir adamdır. Doğu cihetinden zuhûr edecektir. İnsanlar arasında önce iyiliğe ve doğruluğa çağıracak, sonra ulûhiyet iddiasında bulunacaktır. Mesâjına, çoğunluğu Yahûdi olan pek çok kimse müspet cevap verecek ve ona uyacaktır. Hadis kitaplarının hepsi, onunla ilgili hadiselerle dolup taşmakta, ondan haber vermekte, onun niteliklerini zikretmekte ve ondan sakındırmaktadırlar. Bu hadislerden bir nebze sözetmek istiyoruz:

1 — Buhârî, Müslim ve başkaları tarafından rivayet edilen hadis: Salim demiş ki: «Abdullah b. Ömer şunu söyledi: Bunun üzeri-Resûlullah a.v. halkı Deccâl'den sakındırdığı günde buyurmuşlar ki, şekilde senâda bulundu. Sonra Deccâl'i anarak:

«Ben sizi ondan uyarırım. Hiç bir Peygamber yoktur ki, kavmini ondan uyarmış olmasın. Gerçekten Nuh a.s. kavmini ondan uyarmıştır. Lâkin size onun hakkında bir söz söyleyeceğim ki, bu sözü hiç bir Peygamber kavmine söylememiştir. Bilmiş olun ki: Bu adamın bir gözü kördür. Allah Tebareke ve Teâlâ ise; kör değildir.» buyurdular.

İbn-i Şihab şöyle demiş: «Bana Ömer b. Sâbit El-Ensârî de haber verdi. Ona da Resûlullah'ın a.v. ashabından biri haber vermiş ki, Resûlullah, a.v. halkı Deccâl'den sakındırdığı günde buyurmuşlar ki,

«Onun iki gözünün arasında kâfir (sözü) yazılıdır. Bunu onun yaptıklarından hoşlanmayanlar okur. Yâhut bunu her mü'min okur.»

Şunu da ilâve buyurmuşlar:

«İyi bilin ki, sizden biriniz, ölünceye kadar Rabbi (Azze ve Celle)'yi katiyyen göremeyecektir.»[282]

2 — Buhârî, Müslim ve başkaları tarafından rivayet edilen hadis: Amr Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den naklen rivâyet etti. (Demiş ki): «Onunla birlikte Huzeyfe b. Yeman'a gittim. Ukbe ona: Resûlullah a.v.'den Deccâl hakkında işittiklerinden bana rivâyet et, dedi. Huzeyfe de şunu söyledi:

«Şüphesiz Deccâl çıkacaktır. Ve şüphesiz beraberinde su ve ateş olacaktır. Ama insanların su gördüğü şey ateştir; yakar. İnsanların ateş gördüğü şey ise; tatlı soğuk sudur. Sizden buna kim erişirse ateş gördüğünde koşsun. Çünkü o güzel tatlı sudur.»

Müteâkiben Ukbe, Huzeyfe'yi tasdik ederek: «Onu ben de işittim.» demiştir.»[283]

3 — Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizi, İbn-i Mâce, Ahmed b. Hanbel ve başkaları tarafından rivâyet edilen, Deccâl'in durumu ve zamanını uzun uzadıya haber veren hadis, Nevvas b. Sem'an'dan naklen rivâyet etti. Nevvâs şöyle demiş: «Bir sabah Resûlullah a.v., Deccâl'i andılar da, onun hakkında alçaltma yükseltme yaptılar, hattâ onu

(282) Ahmed Davudoğlu, Sahihi Müslim Tercüme ve Şerhi, XI, 373-74. — Çeviren.
(283) a.g.e., XI, 383.

hurma bahçeliğinde zannettik. Akşamleyin yanına vardığımızda bizdeki bu zannı anladı ve :

«Haliniz nedir?» diye sordu. Biz :

— Yâ Resûlallah! Sabahleyin Deccâl'i andınız, onun hakkında öyle alçaltma yükseltme yaptınız ki, kendisini hurma bahçesinde zannettik, dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdular :

«Deccal'den başkası, sizin namınıza, beni daha çok korkutur. Eğer ben sizin aranızda iken çıkarsa, sizin namınıza, ona ben galebe çalarım. Ben aranızda yokken çıkarsa, herkes kendi nefsinin gâlibi olur. Allah her müslüman hakkında benim halifemdir. Bu adam, kıvırcık saçlı bir gençtir. Gözü fırlamıştır. Ben onu Abdûl-Uzaz b. Katan'a benzetir gibiyim. Sizden ona kim yetişirse, üzerine Kehf sûresinin ilk ayetlerini okuyuversin. O, Şam ile Irak arasında bir semtten çıkacak ve sağa sola fesat saçacaktır. Ey Allah'ın kulları, sebat edin!» Biz:

— Yâ Resûlallah! Yeryüzünde ne kadar kalacaktır? dedik.

«Kırk gün (kalacak). Bir gün bir ay gibi. Bir gün bir hafta gibi sâir günleri de sizin günleriniz gibi olacaktır.» buyurdular.

— Yâ Resûlallah! Bu sene gibi olacak günde, bir günün namazı bize kâfi gelecek mi? dedik.

«Hayır! Onun için günün miktarını takdir edin!» buyurdu.

— Yâ Resûlallah! onun yeryüzünde sür'ati ne olacak? dedik.

«Arkasından rüzgâr esen yağmur gibidir. Bir kavmin üzerine gelerek onları dâvet edecek. Onlar da kendisine iman edecek ve icâbette bulunacaklardır. Gökyüzüne emredecek, o, yağmur yağdıracak. Yere emredecek, o da nebat bitirecektir. Akşamleyin deve sürüleri, o kavmin yanlarına, alabildiğine uzun hörgüçlü ve bol sütlü, böğürleri dolu olarak döneceklerdir. Sonra bir kavme gelerek onları da dâvet edecek, fakat onun sözünü reddedecekler, o da kendilerinden savuşup gidecektir. Bunlar kıtlık içinde sabahlayacaklar, ellerinde mallarından bir şey kalmayacaktır. (Bu adam) Bir harâbe yere uğrayarak ona, 'defineleri çıkarın,' diyecek. Harâbenin defineleri, arı kovanları gibi, hemen arkasına düşeceklerdir. Sonra genç, baba yiğit bir adam çağıracak ve kılıç vurarak ikiye bölecek, her parçayı bir ok atımı yere fırlatacaktır. Sonra bu adamı çağıracak. Adam ona gülerek, yüzü parlar bir halde gelecektir. O bu halde iken, âniden Allah, Mesih b. Meryem'i gönderecektir. Mesih, Dimeşk'in doğusundaki Akminareye iki boyalı elbise içinde, elini iki meleğin ka-

natları üzerine koymuş olarak inecek. Başını eğdiği zaman su damlayacak, kaldırdığı zaman ondan inci gibi gümüş taneleri yuvarlanacaktır. Onun nefesinin kokusunu duyan her kâfir mutlaka ölecektir. Nefesi de, gözünün gördüğü yere varacaktır. Mesih bu adamı arayacak, nihâyet ona Lüd kapısında yetişerek öldürecektir. Sonra Meryem oğlu İsa'ya, bu adamın şerrinden kendilerini Allah'ın koruduğu bir kavim gelecek. İsa onların yüzlerini silecek, onlarla cennetteki derecelerine göre konuşacaktır. O, bu halde iken, Allah İsa'ya: 'Ben öyle bir takım kullarımı çıkardım ki, onları öldürmeye hiç bir kimsenin eli varmaz. İmdi sen benim kullarımı Tûr'a götürerek koru' diye vahy indirecek ve Allah Ye'cûc'ü Me'cûc'ü gönderecektir. Bunlar her tepeden sür'atle sızacaklardır. Bu suretle öncüleri, Taberiye gölüne uğrayacak ve: 'Bu gölde bir zamanlar hakikaten su vardı' diyeceklerdir. Nebiyyullah İsâ ile arkadaşları muhasara edilecek, hattâ onlardan birine bir öküz başı, sizden birinize bugün yüz altının olduğundan daha makbul olacaktır. Bunun üzerine Nebiyyullah İsâ ile arkadaşları, (Allah'a) niyaz edecekler. Allah da Ye'cûc Me'cûc'un üzerine, boyunlarına isâbet edecek deve kurdu gönderecektir. Böylece, bir kişinin ölmesi gibi, helâk olarak sabahlayacaklardır. Sonra Nebiyyullah İsâ ile arkadaşları, (Tûr'dan) yeryüzüne inecekler. Yeryüzünde onların lâşe ve pislikleri ile dolmadık bir karış yer bulamıyacaklardır. Nebiyyullah İsâ ile arkadaşları yine Allah'a niyâz edecekler, Allah da, Horasan develerinin boyunları gibi kuşlar gönderecek, bu kuşlar onların cesetlerini yüklenerek Allah'ın dilediği yere atacaklardır. Sonra Allah öyle bir yağmur gönderecek ki, ona ne kerpiç ev, ne de çadır mâni olabilecektir. Bu yağmur, yeryüzünü yıkayıp, onu ayna gibi yapacaktır. Sonra yere, 'mahsulünü bitir, bereketini tekrar getir denilecektir. İşte süte bereket verilecek, hatta yeni doğurmuş bir deve, sürülerce insanlara yetecek; yeni doğurmuş bir sığır, insanlardan bir kabîleye yetecek, yeni doğurmuş bir koyun, akrabadan bir oymağa kâfi gelecektir. Onlar bu halde iken, Allah güzel bir rüzgâr gönderecek, bu rüzgâr onları koltuklarının altlarından yakalayacak, her Mü'minin ve her Müslümanın ruhunu kabzedecek, insanların kötüleri kalarak; yeryüzünde eşekler gibi âlenen çiftleşeceklerdir. İşte kıyâmet bunların üzerine kopacaktır.»[284]

Ebû Sâid şöyle demiş: «Kendisinden utandığım bir halde İbn-i Sâid şunu söyledi:

(284) a.g.e., XI, 387-89.

— Haydi insanları mazur gördüm. Ya benden size ne! ey Muhammed'in arkadaşları! Nebiyyullah a.v. :

«Deccâl yahûdidir!« demedi mi? İşte ben Müslüman oldum.

«Onun çocuğu olmayacak!» demedi mi? İşte benim çocuğum oldu.

«Allah ona Mekke'yi haram kılmıştır!» demedi mi? İşte ben haccettim, dedi. Ve sözüne devam etti. Hatta az kaldı sözü bana tesir ediyordu.

İbn-i Sayyâd Ebû Saîd'e :

— Beri bak! Vallahi ben şimdi onun nerede olduğunu pek âlâ biliyorum. Babasını ve annesini de biliyorum, demiş kendisine :

— Bu adamın yerine sen olmak ister miydin? demişler

— Bana arzolunsa geri çeviremezdim, cevâbını vermiştir.»[285]

Deccâl'in hakkında vârid olan muhtelif hadislerin mecmuu, O'nun pek çok alâmeti farikası olduğunu açıklamaktadır.

O, aslen yahûdîdir. Çıkacağı bölge ve yer belli olmamakla beraber, doğu cihetinden zuhûr edecektir. Sağ gözü şaşı olup, dışarı fırlayacak gibi çirkin bir vaziyettedir. Çocuğu olmayacaktır. Mekke ve Medine'ye girişine imkân verilmeyecektir. Alnının üzerinde her müslümanın fark edebileceği biçimde «Kâfir» yazılıdır. İsâ a.s. O'nu öldürecektir.

Hâfız İbn-i Hacer, diyor ki : «Allah Teâlâ ölüleri diriltmek gibi pek şaşırtıcı mûcizelerini, nasıl olur da onun eli üzere gerçekleştirir? Zira bu tür büyük mucizeler yalnızca Enbiyâ'ya mahsustur?!..» şeklinde bir soru gelecek olursa cevabı şöyledir :

«Bu, kulların imtihan edilmesi babında bir olaydır. Çünkü, insanların elinde, O'nun, davasında hak üzere değil, bâtıl üzere olduğunu gösteren belgeler vardır. Kendisi şaşıdır. Alnının üzerinde 'kâfir' yazılıdır. Bütün müslümanlar onu okuyabileceklerdir. Öyle ise O, gücü, bedensel noksanlığı ve küfür damgasını taşıdığı halde, ilâhlık iddiasında bulunmakla tamamen çelişki içindedir. Çünkü O, gerçekten ilâh olsaydı, önce kendi yüzündeki çirkinliği giderirdi. Enbiyâ'nın mucizeleri ise, çelişkiden tamamen uzaktır. Deccâl'ın yaptığı şeylerle karışmazlar...» Sonra devam ederek diyor ki : «Deccâl'ın yalan-

(285) a.g.e., XI, 388.

cı olduğunu, akıl sahiplerine gösteren başka şeyler de vardır. Çünkü O, birbirine geçirilmiş parçalardan meydana gelmiştir. Sanatın etkisi onda açık olarak görülmekte ve gözünün şaşılığı, üzerindeki afeti göstermektedir. İnsanlara kendilerinin Rabb'leri olduğunu söylediği zaman, onu gören akıl sahipleri, en azından, herşeyden önce kendi vücudunu düzeltmesi, dengeli ve güzel bir hâle sokması gerektiğini ve O'nun ise bunu yapmaktan âciz olduğunu anlayacaklardır. En azından şöyle demeleri icâp eder: «Yerin ve göklerin yaratıcısı olduğunu zannediyorsun da, neden kendi kendine bir çekidüzen vermiyor, vücudunda bir denge sağlamıyor ve ondaki sakatlığı gidermiyorsun? Eğer Rabb'inin kendi varlığında hiçbir değişiklik yapmayacağını sanıyorsan, öyle ise, gözlerinin arasında yazılı bulunan yazıyı sil!»[286]

Resûlullah a.v.'ın açıkladığı ve sakındırdığı gibi, Allah c.c. Deccâl'ın zuhûrunu insanlık için çok tehlikeli bir fitne kılmıştır. Eğer eline bu türden harikulâde şeyler veya yığınlarla hayır ve rızıkların anahtarı verilmiş olmasaydı, fitne olması düşünülemezdi.

Bu kadarını öğrendikten sonra bilmeliyiz ki, bu insanın hayatını tahlil etmek için, aklın önünde açık bir araştırma imkânı yoktur. Bu sahih nassların haber verdiği şeylerin ötesinde, şahsiyetinin etüdünü yapmak mümkün değildir. Çünkü bu konudaki şeyleri anlamanın tek ve biricik yolu, yakîni haber yoludur. Eğer bu haberler vârid olmasaydı, O'nun hakkında bir inanç ve zuhuruna iman şöyle dursun, onun varlığını bile asla taasvvur edemezdik.[287]

---

(286) Fethu'l-Bârî, XII, 84.

(287) Bazı insanlar kendi kendilerine soruyorlar ki: Deccâl kıssasından, neden Kur'ân hiç söz etmemiştir de, onun haberleriyle ilgili ne varsa hepsi Resûlullah'ın a.v. hadislerinde vârid olmuştur, bunun sırrı nedir?

Cevap: Bunun hikmeti, Deccâl'ın, Allah katında adının dahi anılması ve kitâbında ve Kelâmı Kadiminde zikredilmesine de değmeyecek bir adam olması olabilir. Kitapta adı geçseydi, bütün zaman ve mekânlarda adı pek çok insan tarafından okunacaktı. Metot ve üslûp olarak Kur'ân, haber verirken isimler üzerinde durmamayı daha uygun bulmuştur. Yalnızca Resûllerin, Nebilerin ve kendilerine elçi gönderilen bazı azgınların adı ancak zikredilmiştir. Öyle ise; özellikle ve sadece onun adını mı tayin edip zikredecektir?!..

Her ne olursa olsun, inanılması zorunlu olan sadık haberler, sırf Kur'ân'a münhasır değildir. Sadık haberler, Kur'an'da olduğu gibi, Sünnette de yer almış bulunmaktadır. Bize, sahih ve mütevâtir yollarla ulaştıktan sonra, diyecek kalmaz.

Son zamanlarda bazı sapıklar ve içlerinde inanamadıklarının tersini dışa vuran münafıklar arasında, şöyle bir maskeleme faaliyeti yaygınlaş-

Fakat onun çıkışı, zamanı geldiğinde (Onun ne zaman çıkacağını ancak Allah Teâlâ bilir) ve insanlara görünmeye başladığında, o zaman, Deccâl meselesi sırf gaybî bir olgu olmaktan çıkar ve elle tutulabilen hissî bir vakıa olur. O sırada durumunu anlamak için gözlem, deney ve diğer hissiyatla ilgili bütün konularda olduğu gibi, ona da, düşünce ve tahlil yoluyle yaklaşmak mümkün olacaktır.

Meryem'in Oğlu İsâ'nın Yeryüzüne İnişi:

Hz. İsa'nın inişi kıyâmetin en büyük alâmetlerindendir. Bu olay, kıyâmetin yaklaştığı sırada meydana gelecek en büyük hadisedir.

Hz. İsâ'nın nüzûlu, uzun bir zaman boyunca uzaklaştıktan sonra, tekrar yeryüzüne; inişidir. Bu iniş Allah Teâlâ'nın melekûtunda herhangi bir yerden yapılacaktır. Hz. İsâ, şu anda Allah Teâlâ'nın diriltmiş bulunduğu ve kendisiyle yeryüzünde nebî ve Resûl olarak hayat sürdüğü, ilk hayatını yaşamaktadır. Yeryüzüne inişinde belli bir süre kalacak, İslâm akidesinin, bütün Peygamberlerin dâvet ettiği ve kendisi için gönderildiği temel prensiplerini ihyâ edip yürürlüğe koyacak, kendisinden önceki bütün şeriatları nesh eden Hz. Muhammed'in a.v. beraberinde getirdiği İslâm şeriatını infaz edecektir. Onu, Allah c.c., tarafından yeni bir vahiy ile desteklemiyecektir.

Böylece anlaşılıyor ki, Hz. İsâ'nın inişi, Hz. Muhammed'in a.v. son Peygamber oluşuna aykırı olmadığı gibi; O'nun şeriatının bütün şeriatları nesh ettiği ve kıyâmet gününe kadar bakî kalacağı hükmüne de muhâlif değildir.

mış bulunmaktadır: «Üzerinde ittifak edilen şeriat hükümlerinden birini ele alarak buna delâlet eden bir Kur'ân nassı yalnızca Kur'ân nass'ının gösterilmesini talep eder. Eğer buna delâlet eden Kur'ân âyeti yoksa onu nazarı itibare almayacağını söyler!.. Bunun içindir ki, onlardan birisi durmadan bu tür sorularla meşgul olur, öte yandan namaz, oruç farizalarını edâ etmediği gibi, İslâmın belli başlı şiarlarından hiçbirisine de bağlılık göstermez. Çünkü Kur'ân, ona namazın nasıl kılınacağını, orucun nasıl tutulacağını ve diğer geriye kalan hükümleri de açıklamamıştır. Öyleyse adam mazurdur!..

Onların mantıklarına göre Hz. Muhammed'e a.v. nâzil olan Kur'an terk edilmeli, ancak kendilerine doğrudan indirilen Kur'an-a itimat edilmelidir. Bu, şüpheleri daha da yok ettiği gibi tereddütleri de ortadan kaldırır... (!)

Bu konudaki deliller, yakîn ile sabit olan kitap ve sünnetin açık hükümlerinden kaynaklanmaktadır.

Kitabın delillerinden iki tanesini nakletmekle yetineceğiz :

Birinci âyet, Cenâb-ı Allah'ın Nisâ sûresindeki kelâmıdır : («"Biz Allah'ın elçisi, Meryem oğlu İsâ Mesih'i öldürdük!" demelerinden ötürü... Oysa onu öldüremediler ve asmadılar. Fakat (İsâ) onlara benzer gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sâdece zanna uyuyorlar. Onu, yakinen öldürmediler (onu öldürdüklerini kesinlikle bilemediler.)»

«Hayır Allah Onu (İsâ'yı), kendisine yükseltti. Allah dâima üstündür, hikmet sâhibidir. Andolsun, Kitap ehlinden hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce Ona inanacak olmasın. Kıyâmet günü de O, (İsâ) onların aleyhine şâhit olacaktır.»[288]

Burada, delil olarak kullanılacak olan, Allah Teâlâ'nın: «And olsun, kitap ehlinden hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce ona inanacak olmasın» sözüdür. Bunun anlamı : Ehli Kitap'tan, Hz. İsâ'nın gökten yeryüzüne indiği zamanda hayatta olan herkes, Ona muhakkak inanıp tâbi olacaktır. Her Hıristiyan ona imân edecektir, demek olur. «Kable mevtihi» deki zamir, âyetlerin siyâkından açık olarak anlaşıldığı gibi, Meryem'in oğlu İsâ'ya işâret etmektedir. Bu ise Hz. İsâ a.s.'ın halâ ölmediğine dair bir nasstır.

İbn-i Kesîr, âyeti bu şekilde açıkladıktan sonra derki : «Bunun doğru olduğunda kuşku yoktur. Çünkü âyetin siyakından anlaşılan odur ki, yahûdilerin Hz. İsâ'nın asıldığı ve öldürüldüğü şeklindeki iddialarını yalanlamakla beraber, daha sonra Hristiyanların cahilleri tarafından kabul edilen bu görüşün çürük olduğu da ilân edilmektedir. Allah, işin öyle olmadığını haber vermekte, Hz. İsâ'nın öldürülmesi olayının, onlara karmaşık bir hâle getirildiğini, bu konuda kesin bir şeye varamadıklarını belirtmektedir. Sonra Allah, Onu katına yükseltmiştir. O orada kalmaktadır ve kıyâmet gününden önce tekrar yeryüzüne inecektir. Bu konuda, biraz sonra nakledeceğimiz gibi, mütevâtir hadisler mevcuttur. Hz. İsâ, Deccâl'i öldürecek, Haç'ı kıracak, domuzu öldürecek, kâfirlerin boynundan cizyeyi kaldıracaktır. Yani din sahiplerinden hiç bir dini kabul etmeyecek. Ya İslâma girmelerini ya da savaşa razı olmalarını önerecektir. İşte bu âyet-i Keri-

(288) Nisâ, 157-159.

me, o gün ehli Kitâb'ın toptan Hz. İsâ'ya inanacağını ve onlardan hiç bir ferdin Onu tasdik etmekten geri kalmayacağını bildirmektedir.»[289]

İkinci âyet Allah Teâlâ'nın Zuhruf Sûresindeki kelâmıdır: «Meryem oğlu, bir misâl olarak anlatılınca hemen kavmin, ondan (kendilerini haklı çıkaran bir delil bulduklarını sanarak) bağrışmaya başladılar. "Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu?" dediler. Bunu sâdece tartışma için ortaya attılar. Doğrusu onlar, kavgacı bir toplumdur. O, sâdece kendisine nîmet verdiğimiz ve İsrâiloğullarına örnek kıldığımız bir kuldur. Eğer isteseydik, sizden melekler yapardık; sizden sonra dünyada yerinize geçerlerdi. O kıyâmetin kopacağını gösterir bir ilimdir. O saatin geleceğinden hiç şüphe etmeyin, bana uyun. Doğru yol budur.»[290]

Âyetlerden istidlâl noktası, Cenâb-ı Allah'ın: «O, kıyâmetin kopacağını gösterir bir ilimdir.» sözleridir. Buradaki zamir görüldüğü gibi âyetlerde sözü edilen Meryem'in oğluna aittir, anlamı: Meryem'in oğlu İsâ, kıyâmetin kopması için bir delildir. Hz. İsâ'nın gökten bu inişiyle yeryüzü adâlet, eşitlik ve hikmetle dolup taşacaktır. Buna Kıraatı Seb'a'dan birisi de delâlet etmektedir: «Ve innehu le alemun lissaâti» yani; kıyâmetin işâreti ve remzidir. Âyetin, bütün bunun dışında başka bir anlamının olması doğru olmaz. Bu anlam müfessirlerin üzerinde ittifak ettikleri hükümdür.

Bu konudaki hadisler ise pek çoktur. Şimdi bazılarını zikretmeye çalışalım:[291]

1 — Buhârî, Müslim ve başkalarının da, pek çok muhtelif yollarla rivâyet ettiği hadis: Ebu Hureyre'den Resûlullah buyurdu ki: «Nefsim Kabzai Kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Meryem'in oğlu (İsâ)'nın a.v. âdil bir hakem olarak aranıza inmesi ve salîbi kırarak domuzu öldürmesi, cizyeyi kaldırması (bu suretle) mal (kapıdan) taşarak onu hiç bir kimsenin kabul etmemesi pek yakındır.» buyurdular.

(289) Tefsir-ü İbn-i Kesir, I, 577.

(290) Zuhruf, 57-61.

(291) Hz. İsâ'nın a.v. tekrar yeryüzüne inişi hakkında vârid olan hadislerin tamamına vâkıf olmak için, Allâme Muhaddis Şeyh Muhammed Enver Şah el-Hindî'nin 'et-Tesrîh bi-Ma Tevâtere min Nuzûlil Mesîh' adlı kitabına bakınız. Kitap üstâd Allâme şeyh Abdülfettâh ebû Ğudde tarafından tahkik edilmiştir.

(...) Bu hadisi bize Abdül'a'lâ b. Hammal ile Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Züheyr b. Harb da rivâyet ettiler. Dediler ki: «Bize Süfyan b. Uyeyne rivâyet etti.»

Bu hadisi bana Harmaletü'bni Yahya dahi rivâyet etti. (Dedi ki): Bize İbni Vehb haber verdi. Dedi ki: Bana Yunus rivâyet eyledi. H.

Bunların hepsi bu isnâdla Zührîden rivâyet etmişler.

İbni Uyeyne'nin rivâyetinde:

«Adâletli bir imam ve âdil bir hakem olarak.» ifadesi vardır. Yunus'un rivâyetinde:

«Âdil bir hakem olarak.» demiş, «adâletli bir imam» ta'birini dememiştir. Salih'in hadisinde ise Leysin dediği gibi:

«Adaletli bir hakem olarak» ifâdesi mevcuttur. Onun hadisinde şu ziyade de vardır:

«Ve hatta bir secdenin dünya ve mâfiha'dan daha hayırlı olması» (pek yakındır)

Bundan sonra Ebû Hüreyre: İsterseniz:

«Ehl-i kitaptan hiç biri yoktur ki, ölümünden evvel behemehâl Ona îman etmesin!» âyet-i kerîmesini okuyun demiştir.[292]

2 — Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmîzî ve İbn'i Mâce tarafından rivâyet edilen bir hadis daha: «Biz müzâkere ederken Hz. Peygamber a.v. yanımıza çıkageldi Ve:

«Neyi müzâkere ediyorsunuz?» diye sordu. Ashab:

«Kıyâmeti anıyoruz» dediler.

«Siz ondan önce on alâmet görmedikçe, o kopmayacaktır.» buyurdu. Ve dumanı,[293] Deccâl'i, dâbbeyi, güneşin battığı yerden doğuşunu,[294] İsâ b. Meryem a.s.'in inişini, Ye'cûc ve Me'cûc'ü ve biri do-

(292) A. Davudoğlu, a.g.e., II, 55. Ayrıca, Buhârî, Buyû, 102, Enbiya, 49, Tirmizî Fiten, 54. (Müslim, İman, 242).

(293) Müfessirlerin Cumhuru, hadiste geçen bu dumanın, Kur'anı Kerimde şu âyeti kerimede sözü edilen duman olduğunu belirtmişlerdir: «Göğün, açık bir duman getireceği günü gözetle/(Duman), insanları sarar. Bu acı bir azaptır —Duhân: 10, 11— Bu duman, mü'mini nezleye yakalanmış gibi yakalayacak, kâfirlerin ve münâfıkların kulaklarından girerek onların başını pişmiş kelleye çevirecek olan dumandır. Çünkü korkunç derecede sıcak ve tiksindirici niteliktedir. İbni Kesir Tefsirine bakınız: IV, 140.

(294) Buhârî'nin Ebu Hureyre'den rivâyet ettiği hadiste Resûlullah a.v. şöyle buyurmuştur: «Güneş batı tarafından doğmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Güneş batı tarafından doğup, nâs bu (tabiat hilâfı) hâdiseyi görünce toptan îmân edecekler. Fakat bu zaman, evvelce îmân etmemiş olan, yâhut îmânında hayır ve fazîlet kazanamayan kimselerin, imânları kendile-

ğuda, biri batıda, biri de Arap Yarımadası'nda olmak üzere üç yerin batacağını, bunların sonu, Yemen'den çıkıp insanları haşrolunacakları yere sürecek bir ateş olacağını anlattı.[295]

3 — Biraz önce naklettiğimiz Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmîzi, İbn-i Mâce ve Ahmed b. Hanbel tarafından rivâyet edilen hadisi şerifi, Nevvâs b. Sem'ân rivâyet etmiştir. Resûlullah bir gün Deccâl'dan bahsetti. Sonra o hadiste şöyle deniyor: «O bu halde iken Allah âniden Mesih b. Meryem'i gönderecektir. Mesih, Dımaşk'ın doğusundaki Akminareye iki boyalı elbise içinde, elini iki meleğin kanatları üzerine koymuş olarak inecek. Başını eğdiği zaman su damlayacak, kaldırdığı zaman ondan inci gibi gümüş taneleri yuvarlanacaktır. Onun nefesinin kokusunu duyan her kâfir, mutlaka ölecektir. Nefesi de gözünün gördüğü yere varacaktır. Mesih bu adamı arayacak, nihâyet ona Lüd kapısında yetişerek öldürecektir. Sonra, Meryem oğlu İsâ'ya bu adamın şerrinden kendilerini Allah'ın koruduğu bir kavim gelecek, İsâ onların yüzlerini silecek, onlarla cennetteki derecelerine göre konuşacaktır.»[296]

4 — Ebû Dâvûd, Ahmet b. Hanbel ve İbn-i Cerîr tarafından muhtelif tariklerde rivâyet olunan şu hadis, Ebu Hureyre'den rivâyet edilmiştir. Resûlullah a'v' buyurdu ki: «Peygamberler baba bir kardeşlerdir, anneleri ise muhteliftir. Dinleri birdir. Ben dünyada da, âhirette de Meryem'in oğlu İsâ'ya insanların en yakınıyım. Çünkü benimle onun arasında Peygamber yoktur. O (Hz. İsâ tekrar yeryüzüne) inecektir. Onu tanıyın, (merbû) kızılderili ile beyaz arasında, esmer bir adamdır. Üzerinde boyalı iki elbise vardır. Saçında ıslaklık olmadığı gibi yaş görülür. Haç'ı kıracak, Domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracaktır. İnsanları İslâma dâvet edecektir. Onun zamanında, Al-

rine fayda vermediği bir zamandır.

Muhakkak ki Kıyâmet, şüphesiz kopacaktır. Hem de (alım, satım için) bâyi ile müşteri aralarında, elbise açacaklar da bey ve şirâ tamâm olmadan (ansızın) Kıyâmet kopacak ve o libâsın dürülmesi mümkün olmayacaktır.

Yine muhakkak Kıyâmet kopacaktır. Hem de sağmal devesinin sütünü sağıp gelen kişiye, sütü içmek nasîp olmadan (ansızın) kopacaktır.

Yine Kıyâmet şüphesiz kopacak, hem de kişi havuzunu sıvâyıp tâmir edecek, fakat Kıyâmet ansızın kopacak da havuzun suyunu kullanmak nasîp olmayacaktır.

Kıyâmet muhakkak kopacak, hem de ta'âm etmekte olan kişi, lokmasını ağzına götürecek, Kıyâmet ansızın kopacak, yemek nasîp olmayacak.»

(295) Ahmed Davudoğlu, a.g.e., XI, 333.

(296) Ahmed Davudoğlu, a.g.e., XI, 388.

lâh Teâlâ İslâmın dışındaki bütün dinleri ve taraftarlarını helâk edecektir. Mesîh, Deccâl'ı da helâk edecektir. Yeryüzünde kırk sene kalacak sonra vefât edecek ve müslümanlar cenaze namazını kılacaklardır.»[297]

Naklettiğimiz bu dört hadis, Hz. İsâ'nın tekrar yeryüzüne ineceğini bir nass olarak belirtmektedirler. Bu konuda daha başka pek çok hadisi şerifler var ki, onların hepsini burada serdetmeye gerek yoktur. Kısacası; bunlar Resûlullah'dan a.v. gelen mütevâtir hadislerdir. Bunları rivâyet eden sahabiler: Ebu Hureyre, İbni Mes'ûd, Osman b. Ebi'l-Âs, Ebu Umâme, Nevvas b. Sem'ân, Abdullah b. Amr b. As, Mecma b. Hârise ve Huzeyfe b. Useyd r.a.'dır.

Daha önce bu hadislerin delâletini destekleyen, Allah'ın Kitabında yer almış bulunan muhkem âyetlerin nasslarını arz etmiştik. Bunun içindir ki, Hz. İsâ'nın tekrar yeryüzüne ineceğine dâir, inanç hususunda, müslümanlar arasında icma hâsıl olmuştur. Hz. İsâ, âhir zamanda, zikrettiğimiz hadislerde Resûlullah'ın a.v. nitelendirdiği vasıf ve biçimde inecektir. Ve Allah Teâlâ'nın muhkem olan Kitab'ında, açık ve sarîh olarak beyan ettiği gibi; ancak sağ olarak —dünyevî— bedeniyle göğe kaldırılmıştır.

⁂

Bu meseleyi izâh ettikten sonra, onunla ilgili bulunan başka iki meseleye de temas etmek istiyoruz. İki meseleyi de bilimsel şekilde ele alarak temellendirecek ve onların dışında kalan yolların, çıkmaz olduğunu ortaya koyacağız.

Birinci mesele: Şeyh Muhammed Abduh Ekolünün öğrencilerinden bazı yazarlar, Hz. İsâ'nın a.v., dünyadaki vücudu ile göğe kaldırılmış olduğunu inkâr ederek, diyorlar ki: Hz. İsâ'nın göğe kaldırılışı, ancak ve yalnız olarak ruhu ile olabilir veya derecesinin yükseltilmesi demektir. Buna bağlı olarak; kıyâmetin kopuşuna yakın bir zamanda tekrar yeryüzüne gelişini de inkâr etmek durumuna düşmüşlerdir. Şeyh Mahmûd Şeltût «er-Risâle» dergisinin 462. sayısında bu konuyla ilgili olarak bir makale yayınladı. Arkasından aynı konuda başka makaleler de yazdı. Bütün bu makalelerinde vardığı sonuç, özet olarak: Konuyla ilgili âyetleri te'vîl etmek, sâbit olan pek çok

(297) Buhârî: Enbiyâ, 48 - Müslim: Fezâil, 143-45 - Ebu Dâvûd: Sünnet, 13 - Ahmed bin Hanbel: Müsned, II, 319.

hadislerden yüz çevirerek, hepsinin âhâd hadisler olduğunu ve bunların itikat konusunda delîl olarak kullanılamayacağını vurgulamak oldu.

Nübüvvet bahsinde, «Mucize Karşısında İlim ve Aklın Durumu» başlığı altında, mucizeyi inkâr eden ekolün hikâyesini özetlemiş ve onun, açıktan dini inkâr etmekten çekindiğini vurgulamıştık. Orada ayrıca bu ekolün neden ortaya çıktığını ve onu oluşturan şartların mahiyetinden de sözetmiştik.

Şimdi, orada belirttiğimiz şeyleri tekrar hatırlayarak meseleye yaklaşıyoruz. Bu konuda Şeyh Muhammed Abduh Ekolünün, kat'î ve kesin delillerle sabit olmuş bulunan, Hz. İsâ'nın a.v. tekrar dünyaya gelmesi hakikatini inkâr etmelerini, bu ekolün kuruluş gayesine uygun bir yankılama olarak değerlendirerek, bu olgunun onların temel prensiplerine yüzde yüz muvafakat arzeden bir gelişme olduğunu görüyoruz.

Ancak buna rağmen; bu ekolün davetçileri ve izleyicileri, habire zorlanmakta ve körü körüne çabalar göstererek, İslâm dinine bağlılık ile, hârikulâde olayları ve mucizeleri inkâr etme inancında ısrar etmeyi birleştirmeye, aralarını bulmaya çalışmaktadırlar!! Biz, bu çabalama ve gayretlerin, sadece göstermelik şeyler olduğundan ve müslümanların kalbinden akidelerini tedrici olarak söküp atmak için, müslümanların gazabından korunmak amacıyla yapıldığından, en ufak bir tereddüt geçirmiyoruz.

İşte bu, körü-körüne gösterilen çabalarının sonucu, Şeyh Şeltût gibi birisini, yetmiş hadisi, ravileriyle inkâr ederken düşündürmemekte, Allah'ın Kitabını, sahâbe asrından bu yana tefsir etmiş bulunan tüm müfessirleri hatalı görmeye iterken, Üstâdı'nın ekolüne yanaştırmaktadır. Böylece, harikulâde hadiseleri ve mucizeleri inkâr etme çizgisine gelmektedir.

İşin daha ilginç yanı, bu kadar hadisleri herhangi bir delîle ya da delile benzer bir şeye dayanmadan reddetmesi yanısıra, onca müfessiri en küçük bir delile, ya da delile benzer bir delilciğe dayanmadan hatalı olarak göstermesidir!.. Evet burada kullanılabilecek tek bir şâhid var ki, o da pek küçük bir azınlığın (belli sebep ve amaçlardan hareketle) harikulâde olayları ve mucizeleri inkâr etmeye kalkışmış olma hareketidir. İşte Kitabullah'ın bunca delâletlerini ve

sünneti seniyyenin nasslarını kökünden ve temelinden çıkarıp atan, icmâline ve tafsîline bakmadan reddeden asıl etken budur!?..

Sünnete gelince, ondan bir kaç nakil yaptık. Artık onların açık ve sarîh olan delâletlerine vakıf olmuş durumdayız. Onların etrafında dedi-kodu yapmanın imkânı kalmamıştır.

Kitabın delâletine gelince biz, bu konuda delâleti açık olan iki âyeti kerime nakletmiştik. Bunların delâleti, bütün müfessirlerin anladığı mananın ve sahâbeyi Kirâmın anlayışının doğru olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu, bir avuç insanın bütün güçleri, Hz. İsâ'nın göğe yükseltildiğini ifâde eden âyeti te'vîl ederek, buradaki yükselişin ruhen ya da derce bakımından olduğunu söylemeleridir. Amaçları ise, te'vil, eğer Hz. İsâ'nın göğe kaldırılmasında kabul edilirse, Onun inişi ile ilgili nassların tevîlini kabul etmek, daha da kolaylaşacaktır. Fakat bunun gerçekleşmesi çok uzak bir ihtimaldir.

Burada en çok dikkat çeken yer, şu âyeti kerimede göze çarpmaktadır: «Allah demiştir ki: «Ey İsâ, ben seni öldüreceğim, bana yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim»...»[298]. Onlara göre, burada geçen «müteveffîke» fiilinden kasıt, «mümîtuke» yani 'öldüreceğim' demektir.

Arap Filologlarından hiç birisi, böyle bir şey dememiştir. 'Teveffi' fiili, bir şeyi tamamen almak demektir. 'istifân'ın muraditidir. «istevfeytu hakkî ve teveffeytuhu» denir. Yani hakkımı tam ve eksiksiz aldım demektir. 'İmâte' ise, (ki o rûhunu alma) demektir. 'İmâte', 'teveffi' ve başka şeylere şâmil olan daha genel bir sözcüktür. Bu şekilde sanılmasının asıl nedeni ise, genellikle 'teveffi' kavramının 'gaflet' ve 'dikkatsizlik' eseri olarak ölüm anlamında, çoğu kimseler tarafından kullanılmış olmasıdır.

Eğer onlar, sözcüklere ve dilbilgisi kurallarına müracaat etseler göreceklerdir ki, 'ölümü' 'teveffi' ta'biri ile ifâde etmek, sözlük anlamı olarak ikinci derecede ancak mümkündür. Allâme Mustafa Sabrî buna dikkatleri çekmiş bulunmaktadır. Hatta Zemahşerî, 'Esâsü'l-Belâğa' adlı eserinde, «vefât sözcüğüyle ölümü ifâde etmek mecâz kabilindendir» demektedir.

Bu âyetteki «müteveffîke»de de, mecâz anlamının kastedilmiş olma ihtimalini ortadan kaldıran ve tevil imkânı olmayan başka bir âyetin, kesin olarak bunda kastedileni açıklamış olmasıdır.

(298) Âli İmran, 55.

Allah Teâlâ, Nisâ sûresinin 157 ve 158. âyetlerinde buyuruyor ki: «"Biz Allah'ın elçisi, Meryem oğlu Mesîhi öldürdük!" demelerinden ötürü... Oysa onu öldürmediler ve asmadılar, fakat (İsâ) onlara benzer gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu yakînen öldürmediler (Onu öldürdüklerini kesinlikle bilemediler)./Hayır Allah Onu (İsâ'yı) kendisine yükseltti. Allah dâima üstündür, hikmet sahibidir.»

Arapça bir ibâreyi anlayan her akıl sahibinin aklı, Arapçanın kuralları ve dilbilgisi işâretleriyle anlayacaktır ki: «Onu yakînen öldürmediler, Hayır Allah Onu (İsâ'yı) kendisine yükseltti.» Allah c.c. Peygamberini semâsına çekerek, onlardan gizledi. Artık Onları Onu asmak ya da öldürmek şeklindeki amaçlarına ulaştırmadı. Bu anlama, âyetin lâfızları delâlet ettiği gibi; dilbilgisi kuralları da işâret etmektedir. Ayetin önceki bölümü ile sonraki bölümleri arasındaki karşılıklı uygunluk, zarûri olarak bir hakikati ortaya koymaktadır. Meselâ; Arap bir adamın: «Ben aç değilim. Aksine yan yatıyorum» demesi doğru bir cümle değildir. Doğrusu: «Ben aç değilim, aksine tokum» şeklinde olmalıdır. Aynı şekilde, «Hâlid ölmedi. Aksine o iyi bir adamdır» cümlesi de ögeleri bakımından kopuktur. Düzgün olanı ise; «Hâlid ölmedi, aksine o yaşıyor,» biçiminde gelir. «Başkan öldürülmedi aksine o, Allah c.c. katında derecesi üstün olan bir adamdır,» demek, cümlede anlam kopukluğu meydana getirir. Çünkü onun, Allah katında yüksek derece sahibi olması, öldürülmesine engel değildir. «Bel» edatı önceki söz ile sonraki söz arasında bir aykırılık ifâde eder. Yâni «bel» kendisinden önce geçmiş olan hükmü iptal eder.

Bu durumda âyetin anlamı: «Yahûdiler, sandıkları gibi Onu öldürmediler. Aksine, Allah c.c. Onu aralarından çekip alarak göğe yükseltti» şeklinde olmak durumundadır. Fakat Şeyh Şeltût, mananın: «Onu öldürmediler aksine Allah c.c. derecesini yükseltti» olması gerektiğinde ısrar eder. Bu iddianın Arapçanın bütün kurallarıyla çelişmesi, bütün delâlet yollarına aykırı olması, Arapların ve tüm müfessirlerin görüşlerine ters olması, Şeltût için hiç de önemli değildir.

Şeyh Şeltût gibi âyeti kerimeyi yorumlamak isteyenlere şöyle sorulabilir: Âyette geçen «ileyhi» sözcüğünün, eğer bu yükseliş derece bakımından bir yükseliş ise, anlamı ne olacaktır? 'Allah, Onu kendisi gibi bir ilâh kıldı' mı denilecektir?!..

Çünkü «Allah, falanın makamını kendisine yükseltti» sözcüğünün, ancak «Onu kendisinin mertebesine ulaştırdı» demekten başka bir anlamı yoktur?!

Sonra, derecesinin yükseltilişi, ne diye asılma ya da öldürülme olayının kastedildiği bir durumla taklît edilmiş olsun? Bundan önce derecesi yükseltilmiş değil miydi?!.

Bu sorular cevapsız kalmaktadır. Bunlara cevap diye takdîm edilen şeyleri; demagoji ve gereksiz tevillerle doludur. Tek amaçları da, gönüllerine yerleştirmiş oldukları harikulâde hâdiseler ve mûcizeleri inkâr, hastalıklarının tatmininden kaynaklanmaktadır. Adamın biri, yaşım almış bir eşeğin etine göz dikmiş, etrafında bulunanlara dönerek şöyle demiştir: 'Bunun kulakları da ne kadar tavşanın kulaklarına benzemektedir!..'[299] Darbımeselini îcat edene Allah c.c. rahmet eylesin.

İkinci mesele: İngilizler tarafından plânlanarak ortaya konan bir oyuna, bir grup insanın, akıllarını satarak sahip çıkmaları ve alçakça âlet olmaları meselesidir. Bu hareketin lideri, 'Allah'ın c.c. yeryüzüne çıkacağını vadettiği kimsenin, bizzat İsâ olmadığını, İsâ'nm benzeri bir kimse olacağını, Onun yeryüzüne çıkacağını, gökten inmeyeceğini' savunarak kendisinin, sözü edilen Mesih olduğunu savunmuştur. Ardından, kendisinin Nebi ve müstakil bir Resûl olduğunu, bir şeriat ile desteklendiğini vehmederek Kur'an-a benzer bir vahyin nâzil olduğunu ileri sürmüş, kendisi için bazı mucizeler îcat ede-

(299) Şeyh Mahmut Şeltût ile, ömrünün son zamanlarında bedensel sakatlığı yüzünden evine kapandığı sırada, düşüp kalkan Ezher'in bazı âlimleri, Şâz görüşleri savunduğu kitap ve makalelerini yakarak imhâ ettiğini, böyle şeylere inanmaktan Allah'a c.c. tevbe ettiğini ve Cumhur-u Müslimin Ehli Sünnet ve'l-Cemaat akîdesine döndüğüne dâir kendilerini şahit tuttuğunu rivâyet etmektedirler. Bilindiği gibi, bu şâz görüşlerin başında Hz. İsâ'nın a.v. meselesi gelmektedir.

İnsan ne acaip bir mahlûktur...! Gururuna kapılır, inatla her türlü görüşü savunur, sağlığı ve gücü, kuvveti yerinde iken, her tarafta pek çok imkânı bulunurken hakkı, doğruyu görmezlikten gelir. Müzmin bir hastalığa yakalandığında ya da başına büyük bir felâket geldiğinde zillete düşer, tevbe eder ve yaptıklarına pişman olup geri döner. İnsanın baştan kendi değerini bilmesi, bu tür işlere girişmeden pek çok insanları kuşkuya ve hayrete düşürüp aldatmadan, hakikati kavraması daha şerefli bir iş değil midir? Nice insanlar var ki, ölüm döşeğinde tevbe edip, pişman olarak geri döndükleri halde; yazıya aktarmış oldukları pek çok şüphe ve vesveseler, onların ölümlerinden sonra da insanların akıllarını çelmeye devam edip gider.

rek, onlarla desteklendiğini savunmuştur. Doğduğu şehirde (Kâdiyan) kendisine bir mescid inşâ ederek 'el-Mescid-ul-Aksâ' adını vermiş, şehrini de Mesih'in Mekkesi diye adlandırmıştır. Ayrıca kendisine bir mezârlık kurarak ona, 'cennet mezarlığı' nâmını vermiş, oraya defnedilenlerin cennet ehlinden olduğunu bildirmiştir. Kendi eşlerini de 'mü'minlerin anaları' olarak takdîm etmiştir. Her türlü hîle ve vasıtalarla, arkasında İngiliz emperyalizmi olduğu halde ondan gıda ve destek alarak, insanları grup grup etrafında toplamaya başlamıştır. Bunun ardından, Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye'nin zâhirî anlamlarının istiâre, kinâye ve mecazlara yönelik olduğunu ilân ederek, kitap ve sünnetin kurallarında ve hükümlerinde istediği gibi tahrifatta bulunmaya başlamıştır. Onun genel prensiplerinden birisi de şudur: Cihât konusu, özellikle İngilizlere karşı olduğu sürece, mensuhtur, kaldırılmıştır. Çünkü onlar, müslümanlara gayet iyi davranmakta ve onları güzel bir şekilde idâre etmektedirler!!.

Böylece, halk arasında Peygamberlik iddiasında bulunmuş, pek çok Peygamberlerin adına ve Allah c.c. adına yalanlar uydurmuştur. Çünkü kendisini, son nefesine kadar Meryem oğlu İsâ Mesîh'in yerinde görüyordu. Tâ ki Allah'ın c.c. takdiriyle kolera hastalığına yakalanarak tuvalette, yüzüstü, en iğrenç ve çirkin bir biçimde can verdi. Onun bu şekildeki ölümü, basîret sahiplerine bir ibret oldu.

İşte 1252 yılında doğup 1326 yılında vefât eden Gulam Ahmet el-Kadıyâni bu adamdır.[300] Onun, bu sapık deccalin, yerine geçen halefleri, çeşitli ülkelerde Peygamberlerinin sapıklıklarını yaymaya çalışıyorlar. Şurada-burada onlardan bazı fertlere rastlandığını duymuşsunuzdur. İngilizler kendi ülkelerinde onları barındırmakta, korumakta, saygı göstermektedirler. Orada, onların kendilerine has bir çok mâbedleri vardır. Onların sapıklıklarını ve düşüncelerini beslemek için, pek çok imkânlar, kimseye tanınmayan fırsatlar onlara tanınmıştır!!..

Bu sapıklıkları nakletmekten amacımız, onların münakaşasını yapmak ve onun çürüklüğünü göstermek için deliller ileri sürmek değildir. Çünkü bunun saçmalık olduğu, araştırma ve düşünmeye ihtihaç bırakmayacak kadar açık ve kesindir. Buradaki amacımız, İs-

(300) 'Et-Tesrîh bima Ievâtere min Nuzûlil-Mesîh' kitabına ve muhakkikî, muhterem üstâd Abdülfettâh Ebû Gudde'nin İmam el-Keşmîri'nin (el-İslâm fi Hayati İsâ Aleyhisselâm) adındaki kitabının mukaddimesinden naklen aktardığı noktalara bakınız. s. 38-43.

lâm düşmanlarının, nasıl bâtıl inançlar ve çürük davalar arkasına sığınarak, ona saldırdıklarına bir nebze ışık tutmaktan ibârettir. Bu yolda İngilizler, İslâm'a tuzak kurmakta, hiç bir İslâm ve Müslüman düşmanı kimsenin ulaşamayacağı derecede ileridedirler. Eğer bu devletin tarihini ve genel olarak Müslümanlara karşı geçmişteki tavırlarını, özellikle de sömürge altında tutmuş olduğu İslâmî bölgeleri araştırdığımız zaman, akıllara durgunluk verecek derecede korkunç olaylarla ve akılların ibret almasına sebep olacak pek çok noktalarla yüz yüze geliriz.

Ye'cüc ve Me'cüc'ün Zuhûru

Ye'cûc ve Me'cûc : Kur'an'ı Kerim, bu iki kelimeyle insanlardan büyük bir topluluğu ifâde etmiştir. Bunlar, dünyayı beklenmedik bir sırada her taraftan kuşatacak ve yeryüzünde fesadı, anarşiyi ve yıkımı, hayret verici ve korkunç bir biçimde yayacaklardır.

Fakat, Kur'an-ı Kerim, insanlardan bunların çıkış zamanını gizlemiştir. Allah'ın c.c. dışında hiçbir kimse bu zamanı kestiremez. Buna rağmen; onların zuhûrunu kıyâmetin yaklaştığına en büyük alâmet olarak göstermiştir.

İşte Kur'an'ın onlardan söz eden haberleri :

«Ye'cûc ve Me'cûc'un seddi yıkıldığı zaman, her dere ve tepeden boşanırlar./Gerçek vaad yaklaştığında, inkâr edenlerin gözleri beleriverir : "Vah bize! Bundan önce gaflet içindeydik, hem de zâlimdik" derler.»[301]

«Dediler ki : Ey Zülkarneyn! Doğrusu, Ye'cûc ve Me'cûc bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onların arasına bir sed yapman için sana bir vergi verelim mi?/"Rabbimin bana verdikleri sizinkinden daha iyidir. Bana gücünüzle yardım edin de, sizinle onların arasında sağlam bir sed yapayım." "Bana demir kütleleri getirin" dedi. Bunlar iki dağın arasını doldurunca : "Körükleyin" dedi. Demirler kor hâline gelince : "Bana erimiş bakır getirin de üzerine dökeyim" dedi./Artık Ye'cûc ve Me'cûc onu ne aşabildiler ne de delip geçebildiler./Zülkarneyn : "İşte bu, Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin tâyin ettiği zaman gelince, onu yerle bir eder, Rabbimin verdiği söz gerçektir." dedi./Biz o gün onları bırakırız, dalgalar hâlinde birbirine girerler. Sûr'a üflenince hepsini bir araya toplarız.»[302]

(301) Enbiyâ, 96, 97.
(302) Kehf, 94 - 99.

Onlardan bahseden Sünneti Seniye haberleri ise, Kur'anı Kerim'in verdiği haberleri desteklemektedir :

a — Buhârî, Müslim ve başkaları tarafından rivâyet edilen şu hadis **Zeyneb binti Cahş**'tan rivâyet edilmiştir, Peygamber a.v. uykusundan :

«Allah'dan başka ilâh yoktur! Yaklaşan şerden vay Arabın haline! Bu gün Ye'cûc ve Me'cüc'ün seddinden şu kadarı açıldı.» diyerek uyandı. Süfyan eliyle on döğümü yapmıştır. Ben :

— Yâ Resûlallah! Aramızda suleha varken biz helâk mı olacağız? dedim.

«Evet! Fısku fucur çoğaldığı vakit!» buyurdular.[303]

b — Müslim, Tirmîzi, İbni Mâce ve Ahmed bin Hanbel'in rivâyet ettiği hadis. **Nevvâs bin Sem'ân**'ın biraz önce uzun uzadıya naklettiğimiz hadisinde, Deccâl ve Meryem'in oğlu İsâ a.s. haberleri yanında şu bilgiler de veriliyordu : «... Ve Allah Ye'cüc ve Me'cüc'ü gönderecektir. Bunlar, her tepeden sür'atle sızacaklardır. Bu suretle öncüleri Taberiye gölüne uğrayacak ve içindeki suyu içecekler. Son gelenleri oraya uğrayacak ve : "Bu gölde bir zamanlar hakikaten su vardı" diyeceklerdir...»[304]

c — Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizi ve İbni Mâce tarafından rivayet edilen hadişi şerif. **Huzeyfe bin Useyd el-Ğıfârî**'nin bize naklettiği rivayet : (Şöyle demiş) : Biz müzâkere ederken Peygamber a.v. yanımıza çıkageldi ve :

«Neyi müzâkere ediyorsunuz?» diye sordu. Ashab :

— «Kıyâmeti anıyoruz» dediler.

«Siz ondan önce on alâmet görmedikçe, o kopmayacaktır.» buyurdu. Ve dumanı, Deccâli, dâbbeyi, güneşin battığı yerden doğuşunu, İsâ b. Meryem (Aleyhisselâm)'in inişini, Ye'cûc ve Me'cûc'ü ve biri doğuda, biri batıda, biri de Arap Yarımadası'nda olmak üzere yerin batacağını, bunların sonu, Yemen'den çıkıp insanları haşrolunacakları yere sürecek bir ateş olacağını anlattı.»[305]

Bu âyeti kerimeler ve hadisi şerifler kesin olarak gösteriyorlar ki, kıyâmetin başlıca alâmetlerinden birisi de, yeryüzünü fesada boğacak olan bu ümmetin zuhûr etmesidir. Bunlara inanmak Kitap ve Sünnete imân etmenin kaçınılmaz sonucudur.

(303) Müslim: A. Dâvudoğlu tercüme, XI, 297.
(304) Müslim : A. Dâvudoğlu, tecrüme, a.g.e., XI, 388.
(305) Müslim, a.g.e., XI, 332 - 33

Bunun ötesindeki, onların keyfiyetleri ve nitelikleri ile ilgili tafsilâta girmekle ve onlarla ilgili olarak vârid olan haberleri şişirmekle —âkide konusunda— itimada şayan bir şeyin ortaya çıkarılmasını temin etmek imkânsızdır. Hatta onların haberlerini, niteliklerini ve bedensel yapılarını genişçe açıklamaya çalışan, teferruata giren nakillerin büyük çoğunluğu zayıf, münker ve bâtıl hadisler aracılığıyla yaygınlaşmış bulunmaktadır.

Kur'ân'ı Kerim'in sarih nassları ve Resûlullah'dan a.v. sahih rivayetlerle vârid olan kat'î hükümlerin belirttiği sınırda durmak, onlarla yetinmek, onların perspektifiyle zamanın hâdiselerini ve durumumuzu değerlendirmeye tâbi tutmak, onların ışıklarıyla meselelerimize yaklaşmak bu tür tafsilâtlara girmekten çok hayırlıdır ve onlar bize her konuda yeterli bir destek sağlayacaklardır. Bu düşünceyle Ye'cûc ve Me'cûc meselesine yaklaştığımızda, o varlıkların kıyâmete yakın bir zamanda zuhûr edeceğini ve şimdiye kadar ortaya çıkmamış bir grup olduğunu kavrıyoruz. Onlarla ilgili malûmat Allah'ın bize haber verdiği gaybî konulardan biridir. Hâla da bu konuda bize genel bir malûmatın ötesinde, herhangi bir kesin bilgi verilmemiştir ve gaybiyyat gizemliliğinde kalmasını muhafaza etmektedir. Çünkü bu konuda zayıf ve bâtıl yollarla elde ettiğimiz tafsilâtın kıymeti olamaz. Öyle ise bu konuda tafsilâtlı bilgi elde etmeye çalışmanın anlamı yoktur. Ancak rastgele söz ve iddialara girmek başka şeydir.

Açıklanan malûmata göre bazılarının, içtihât ve istintâc yoluyla, Ye'cûc ve Me'cûc'ün, Tatarlar ve Moğollar olduğunu ortaya çıkararak fonksiyonlarını icra ettiklerini iddia etmeleri, aslı astarı olmayan ve gereği de bulunmayan boş iddialardır. Hatta bu görüşler, o kavimlerin, Deccal'ın zuhûrundan sonra ve Hz. Meryem'in oğlu İsâ'nın inişinden sonra ortaya çıkacaklarını, açık ve net bir şekilde belgeleyen sahih hadis nasslarına ters düşmektedir. Kıyâmetin bu alâmeti zuhûr ettiğinde, ortaya çıktıkları andan itibaren bütün insanların, hiçbir şüphe ve tereddüt göstermeden onları tanıyacağını ve artık o zaman bir içtihât ve istintâca ihtiyaç duymayacaklarını bilmemiz yeterli olacaktır.

Dâbbetû'l-Arz'ın Zuhûru

Dabbetû'l-Arz, Kur'ânı Kerim'in bir hayvan için kullandığı bir kavramdır. O hayvanın şeklini, biçimini ve çeşidini, türünü Allah'ın

c.c. ilmine havale ediyoruz. Kıyâmete yakın bir zamanda meydana çıkacak, insanlarla konuşacak, mü'min olanlarını imânla, kâfirleri de küfürle nitelendirecektir. Kâfirlere küfür damgasını basarken mü'minlere imân mühürünü vuracaktır. İşte bu zamanda, daha önceden imân etmeyenlerin inanmaları kendilerine hiçbir yarar sağlamayacaktır.

Allah c.c. buyuruyor ki : «O söz, başlarına geldiği zaman onlara yerden bir Dâbbe (canlı) çıkarırız; o, onlara, insanların âyetlerimize içtenlikle inanmadıklarını söyler.»[306]

Müslim, senediyle Abdullah bin Amr'den rivâyet etmiştir. Abdullah der ki : Resûlullah'tan a.v. bir hadis belledim. Bir daha onu unutmadım. Ben Resûlullah'ı a.v. şöyle buyururken işittim :

«İlk çıkacak kıyâmet alâmeti, güneşin battığı yerden doğması ve kuşluk zamanı insanların üzerine dâbbenin çıkmasıdır. Hangisi arkadaşından önce çıkarsa, öteki de hemen onun izinde olacaktır.»[307]

Yine Müslim'in Ebu Hureyre'den yaptığı rivâyette, burada örneklik teşkil eder. Ebu Hureyre diyor ki, Resûlullah a.v. şöyle buyurmuştur :

«Altı şeyden : Güneşin battığı yerden doğmasından, dumandan, Deccal'den, dâbbeden birinizin hassâten başına gelecek vâkıadan ve âmmeten gelecek fitneden önce, amellere şitab edin!»[308]

Biraz önce Müslim ve başkalarından rivayet ettiğimiz hadisde, Huzeyfe b. Useyd el Ğıfârî der ki : (Resûlullah) «Neyi müzâkere ediyorsunuz?» diye sordu. Ashâb : «Kıyâmeti anıyoruz, dediler.»

«Siz ondan önce on alâmet görmedikçe, o kopmayacaktır.» buyurdu. Onların arasında Dâbbetû'l-Arz'ı da saydı.[309]

Güneşin Batıdan Doğuşu

Güneşin bâtıdan doğuşu, sadece Sünneti Seniyyedeki sahih ve sarih delillerle ifâde edilen bir kıyâmet alâmetidir. Bu konuda Buharî, kıyâmet alâmetlerinin açıklandığı uzun bir hadis rivayet etmiştir. Orada şunlara yer verilmektedir : «Güneş batıdan doğmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Batıdan doğup insanlar onu görünce herkes imân edecektir. İşte o an, hiç kimsenin imânının, eğer daha önce

(306) Neml, 82.
(307) Müslim: Terc.: A. Dâvudoğlu, XI, 400.
(308) a.g.e., XI, 413.
(309) a.g.e., XI, 332.

iman etmemiş ve bunun gereği olarak hayırlı işlerde bulunmamışsa, zerre kadar yararı olmayacağı zamandır.»

Dâbbetü'l-Arz konusunu işlerken naklettiğimiz hadisler de bu meyanda delil ve huccet olarak kabul edilir.

Güneşin batıdan doğuşu şu demektir: Yani, güneş sabaha doğru her günkü olduğu gibi doğudan doğması beklenirken, batıdan doğacak ve insanlara oradan görünecektir. Bu olay, meselâ Allah'ın c. c. yerin dolaşımını başka bir yöne yöneltmesi biçiminde olacaktır. İnsanlar yerden baktıkları zaman güneşin kendilerine göre ters yöne doğru hareket ettiğini göreceklerdir.[310]

⁂

İşte bu olaylar, kıyâmetin belli başlı alâmetleri arasmda yer almışlardır. Bunların meydana geleceği, sadık haberler vasıtasıylè bize ulaşmıştır. Müslümanlar da bunlara inanmanın zarûri olduğunda icma etmişlerdir.

Ayrıca, kıyâmet alâmetleri arasında sayılan, başka olaylarla ilgili bulunan Resûlullah'ın a.v. pek çok hadilseri mevcuttur. Onlardan çoğu haber verildiği biçimde ortaya çıkmış ve zuhur etmiştir. Şu anda onların hepsini zikrederek konuyu uzatmamıza gerek yoktur.

Allah daha iyi bilir.

---

(310) Bu yorumumuz, güneşin doğuşuna sebep olan vâsıtayı açıkladığımız anlamına alınmamalıdır. Biz bunu söyleyemeyiz. Onun ilmi Allah'ın katındadır. Bizim yaptığımız, sırf o konuya imânın vesilelerini yakınlaştırmaktır. Bu vesileyle okuyucularımıza —Allah Teâlâ'nın dilemesiyle— kâinat olaylarında bazı değişiklikler olabileceğini, ters yüz edilebileceğini hatırlatmış oluyoruz. Evrenin nizâm ve intizamının altüst olabileceğini vurgulamış bulunuyoruz.

Yerin kendi etrafında, ya da başka varlık etrafında hareket etmesi, yâhut sakin halde durması meselesine gelince, bunların hiçbiri dinen inanılması zorunlu olan olaylar değildir. Kim yerin hareket ettiğinde veya sakin durduğunda şüpheye düşerse, bu tavrıyle herhangi bir günâha girmiş olmaz. Bunlarla ilgili meseleler, Allah Teâlâ'nın insanlara vermiş bulunduğu araştırma ve düşünce ile ortaya koyabileceği pek çok dünyevî konulardandır. Kesin bilimsel delillerle ortaya konan, his ve deneylerle keşfedilebilen konulardan hangisi olursa olsun, belgelendirildiğinde, onlara güvenip inanmaktan başka çare yoktur. Doğrudan bilimsel delillerle gerçekleştiği ortaya konamayan meselelerde ise; en iyisi işin ilmini Allah'a c.c. havâle etmektir.

Üçüncü Kısım

Kıyâmet Günü ve Olayları

Giriş :

Daha önceden sözünü ettiğimiz kıyâmetin alâmetleri teker teker gerçekleştiği zaman, Alemlerin Rabbi tarafından en ince teferruatına kadar gayet dakik olarak bilinen, bütün kulları tarafından ise; o zamana kadar gizli kalmış bulunan kıyâmetin belirlenen kopma ânı, gelip çatmış demektir. O öyle bir demdir ki, dünya ve içinde bulunan herşeyin ecelini getirecek, tüm varlıkları parça parça ve darma-dağın edecektir. O sırada, bu yeryüzünde hayat tamamen son bulduğu gibi, evrenin diğer kesimlerinde de yok olacaktır. Kâinatı çepeçevre saran sistem ve düzen, bütünüyle hallaç pamuğu gibi serpiştirilecek, uzun bir süreden beridir Mevlasının hizmetinde, en küçük bir sapma göstermeden yürüyen evrenin harikulâde düzeni ve tertibi, Allah'tan c.c. başka hiçbir kimsenin zamanını tespit edemediği korkunç anda, rayından fırlayacaktır. Hemen arkasından yeni bir yaratma, oluşturma, tertip ve düzene sokma devri başlayacaktır.

İşte, gerçekleştiğinde, kâinatta hayatın yok olmasına neden olan, Onun nizam-intizam, tertip ve düzenini en önemli kural ve kâidelerini değiştiren, cüzlerini parça parça eden bu son, Kur'anı Kerim'in saat ve kıyâmet günü dediği olgunun başlangıç noktasıdır. Sonra bu başlangıç, bedenlerin haşredilmesi, ruhların tekrar iâde edilmesinden, hesaba çekilmeye, Teraziye, Sırâtı geçmeye kadar uzayıp gider. Orada bile durmadan cennet ehlinin, ebedî bahçelerine, istirahatgahlarına yerleşmelerine, Cehennem ehlinin de işkence zindanlarına yuvarlanmasına kadar devam eder.

Kıyâmet Nasıl Kopacak, Hayat Nasıl Yok Olacaktır?

Bu meselede bilmemiz gerekli olan şeyi anlamamız için, Allâh Teâlâ'nın şu kelâmını okumamız yeterli olacaktır: «(Birinci defa) sûr'a üflendi, göklerde ve yerde olanlar (korkudan) düşüp bayıldı- (yâhut öldüler). Ancak Allâh'ın dilediği kaldı. Sonra ona bir daha üflendi, birden onlar ayağa kalktılar, bakıyorlar (ne olacağını bekliyorlar)»[311] sonra şu âyeti kerimeyi okumamız yeterli olur: «Onlar, başka değil, sâdece korkunç bir sese bakıyorlar: Çekişip dururlarken ansızın o, kendilerini yakalar. Artık ne bir tavsiye yapabilirler, ne de ailelerine dönebilirler.»[312] Sonra bunlara, Allah'ın c.c. haber verdiği şekilde inanmamız icâbedecektir.

Orada bir sûr (sûr : boynuz demektir) vardır, yine orada sûr'a yapılacak olan bir üfleme vardır. Onu duyan herkes rûhunu teslim eder. Yani ruhları da ölecektir. Ancak bu konuda Allah'ın c.c. ölmesini istemediği bazı rûhlar istisnâ edilecektir. İstisnâ edilmiş bulunan bu rûhların, Peygamberlerin ve şehitlerin rûhları olma ihtimâli olduğu gibi, bunların İsrâfil, Mikâil, Cibril ve Meleku'l-Mevt gibi bazı meleklerin olması da muhtemeldir. Bu konuda pekçok haberler ve hadisi şerifler vârid olmuştur. Allâh, bundan ne murâd ettiğini daha iyi bilir. Sûr nasıldır, şekli ve biçimi nasıl olacaktır. Bu üfürüğün meydana getireceği garip etkinin nedeni nedir? Bütün bunların bilgisi, Allah'ın c.c. katındadır. Eğer O, bu konuda bize bir malûmat vermiş olsaydı, onu bilirdik. Fakat aklın, bu sahada keskin bir bilgiye ulaşması mümkün olmayacaktır. Zira Allâh, bunun bilgisini kullarından koparıp almıştır.

Önemli olan, insanlar arasında çıkan anarşinin ve milletlerin birbiriyle savaşmalarının, kullandıkları tahrip gücü fazla olan yıkıcı silâhların, kıyâmetin kopmasıyla ve Allah'ın haber verdiği şekilde hayatın yok olmasıyla ilgileri yoktur. Bazı insanlar, kendi düşüncelerine göre eşyaya anlam yüklemek isterler. Bu duygudan hareketle, şu andaki modern atom silâhlarını, kıyâmetin kopuş şekline bir tesir olarak değerlendirmeye eğilim duyarlar. Bu şekilde yorumlamalarıyla kıyâmet gününden şüphe edenlerin ve mulhitlerin (zındık) inanmalarını kolaylaştırdıklarını zannederler. Fakat bu, aslında hiç bir durumda girişilmemesi gereken bir cahillik, ictihada ve araştırmaya

(311) Zümer, 60
(312) Yâsin, 49, 50.

müasit bulunmayan bir sahada ictihada yeltenmektir. Bundan fazla olarak, bu yorumlar, gördüğümüz gibi, tamamen Kur'an-ı Kerim'in nasslarına da aykırı düşmektedir. Bunların iyi niyetleri ve güzel ahlâkları, içine yuvarlanmış bulundukları vartadaki suçlarını, gözlerinin önünden kaybettirmektedir. Onlar, Allah Teâlâ'nın haber verdiği «sur'un üfürülüşü» olgusunun mâhiyetini unutuyorlar. Zirâ haber verilen sur'a üfürülüş sırasında, bütün ruhlar bayılıp düşecek, ölülerin ruhları bundan etkilendiği gibi, dirilerin ruhları da onun tesirinden kurtulamayacaktır. İnsanların, meleklerin ve cinlerin ruhları da onun tesiriyle can vereceklerdir. Şu korkunç olay ne ölçüde bu günkü atom ve hidrojen bombalarıyle izâh edilebilir? Onların güçleri ne kadar fazla ve etkili olursa olsun, meleklere ve ölülerin ruhlarına ne gibi bir güç ve etki yapabilir?

Kıyâmetin Kopuş Delilleri:

Kıyâmetin kopuşu, yüce olan Yaratıcı'nın haber verdiği gaybiyyat konularının en korkuncudur. Kâinat tarihinde buna denk bir olaya rastlamak, mutlak manada, mümkün değildir.

Bu vakıa, insanların alıştığı ve tasavvur edebildiği olaylardan uzaklığı ve müthiş derecede garipliği ile, gerçekten çok büyük ve korkunçtur. İnsanın o gün yüzyüze, burun buruna gelmiş olduğu ve hiçbir şekilde hafsalasının alamayacağı korkunç azâba düçâr olması yönünden tehlikeli olduğu gibi, hiçbir gözün görme şerefine nâil olamadığı, hiçbir kulağın duyamadığı, hiç bir ferdin gönlünden bile geçiremediği ebedî nimetlere nâil olması açısından da bu olay, gerçekten çok büyüktür.

İnsanın, yaratıcısı karşısında zayıf, alçak ve horlanmış bir şekilde, O'nun huzurunda durması, kendisiyle konuşarak hesaba çekilmesi, küçük büyük, az çok her şeyden sorguya çekilmesi yönünden de büyük ve korkunç bir olaydır. Halbuki o insanlar, dünyada iken rahat içinde O'nun sözlerini duyuyor fakat kendisini göremiyorlardı. Belki de varlığına bile inanma ihtiyacı duymuyorlardı.

Bütün insanlığın varoluş sebebi, onun bu günkü hayatı içindeki zorluklar, rızık, çalışma, akıl, şehvetler, arzu ve istekler, bütün bunların hepsi, o günde yüce Yaratıcı ile karşılaşmak ve ona hesabını vermek içindir. İşte o günün önemi buradan kaynaklanmaktadır.

Bütün bu yönlerin hepsinde, korkunç ve dehşet verici olan bu büyük olaydan, Kur'an-ı Kerim sürekli insanlara haber ulaştırmak-

ta, ardı arkası kesilmeyen sürekli te'kidlerle onu gündeme getirmekte ve insanları o günün şerrinden sakındırmaya çalışmaktadır. O kadar ki, Kur'an-ı Kerim'in her sayfasında kıyâmetten söz eden ve insanı o güne karşı uyanık olmaya dâvet eden nasslar bulunmaktadır.

Kıyâmet gününün haberi kadar, Allah'ın c.c. kitabında, Arapçanın pek çok uslûbları kullanılarak, şiddetli olarak vurgulanan; hiçbir habere rastlamak mümkün değildir. Yine Kur'an'ı Kerim'de büyük bir olaydan sakındırma, ona karşı uyarıda bulunma, çeşitli edebî ve yazı teknikleriyle betimlenen başka bir olaya rastlamak da mümkün değildir. İnsanların kıyâmet gününde karşılaşacakları durumlardan sakındıran başka bir olay yoktur.

Bütün bunlar, o günün, tamamen uzak olması, içinde bulunduğumuz ortamdan çok değişik bir ortam olması, gördüğümüz ve hissettiğimiz şeylerden farklı bir hayat şekline dönüşmesinden kaynaklanmaktadır. Öyleyse kıyâmetin kopması olayı, insanların hayatında, kendilerinden saklanan en büyük gaybiyyat konusudur. Hatta o gaybın tâ kendisidir. O, öyle bir gaybdır ki, eğer netleşir ve keşf edilirse insanın gözüne, inkâr etmiş bulunduğu her şey apaçık görülecektir. Artık onun bakışı keskin olacak ve hiç bir şeyi inkâr edemeyecektir. İşte bu gayb konusu, Kur'an-ı Kerim'in şu ayette sözünü ettiği perdenin tâ kendisidir: «(Allah ona): "And olsun, sen bundan gaflet içindeydin. Biz sen(in gözün)den perdeni açtık; bu gün artık gözün keskindir." (dedi.)»[313]

Allah'ın c.c. kitabında yer alan bu uyarıcı, sakındırıcı ve korkutucu haberlerin kıyâmetin kopuşuna ve kıyâmet gününün varlığına en büyük delil ve burhân olduğuna kuşku yoktur. Ayrıca ondan sonra meydana gelecek olan olaylara ışık tuttukları da bir vakıadır.

Bu âyetlerden bir kısmı üzerinde, uyanık bir gönül ve düşünen bir akıl ile durmak istiyoruz. İnsanın aklına, vicdanına ve duygularına çeşitli biçim ve uslûplarla hitâp ederek ve muhtelif te'kîd ve vurgulama yöntemleri kullanarak uyarıda bulunduğu şeyin farkında olmaya çalışacağız. Tâ ki böylece, bütün hayâlinizi kaplayan vakıaya galip gelebilelim. Ve içinde yaşadığınız dünya zindanından kurtularak özgürlüğe kavuşabilin. İçinde bocalayıp durduğunuz kâbustan uyanabilin. Belki böylece, yakında kendinizi bekleyen hesâba çekilme hakikati karşısında duygulanırsınız ve o güne gerekli olan hazırlığınızı yapmış olursunuz.

(313) Kaf, 22

Aşağıdaki âyete dikkatlice bakarak, orada ciddî bir şekilde vurgulanan ve âyetin, sanki içine dalmış bulunduğu vurgulama noktaları üzerinde derince düşünün.

«Allah —ki O'ndan başka ilâh yoktur— sizi mutlaka kıyâmet gününde bir araya toplayacaktır. Bunda şüphe yoktur. Allah'dan başka doğru sözlü kim olabilir?»[314]

Şu âyetlere de bakınız. Münâkaşa ve karşılıklı delil getirme sâdedinde serdedilen bu âyetler, bu büyük olayın meydana gelme imkânı etrafında, insanın zihninde dolaşan pek çok kuşku faktörlerinin hepsini darmadağın etmek içindir. Bunlarda, o kadar mûciz bir uslûp kullanılmıştır ki, orada Rubûbiyyetin gücünü keşfetmek mümkündür. Ayrıca yukarıda gördüğümüz âyetin vurguladığı konu da aynen ele alınmaktadır :

«İnsan : "Öldüğüm zaman mı diri olarak çıkarılacağım?" diyor./ İnsan önceden hiçbir şey değilken, kendisini nasıl yarattığımızı düşünmüyor mu?/Rabbine and olsun ki, onları ve şeytanları mutlaka toplayacağız, sonra onları diz çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde bulunduracağız.»[315]

Yüce Yaratıcı'nın nakşettiği başka âyetlere de bakıp düşünelim. Öyle bir üslûpla, o günkü insanların durumlarını ve az ileride karşılaşacakları envâi çeşit olayları, hasret ve üzüntünün baskın geldiği ve onunla akıllarını kaybedecekleri bir metotla sergilemektedirler ki, artık onlara, ne hatırlatmanın etkisi olur ne de öğüdün faydası :

«İnsanların hesapları yaklaştı, fakat onlar halâ gaflet içinde, yüz çevirmektedirler./Kendilerine Rabblerinden gelen her yeni ikâzı mutlaka alaya alarak dinlerler/Kalpleri eğlencededir...»[316]

Başka bir âyete baktığımız zaman, yüce olan Yaratıcı'nın, insanın aklını, çeşitli vesilelerle kâinatın içinde yer alan bütün şeyler üzerinde düşünmesi için, öğütte bulunduğunu, uyardığını görüyoruz. Çünkü bunlar üzerine düşünme kudreti, yalnız insanlara verilmiştir. İnsanın kâinatın bu büyüklüğü karşısında kıyâmet gününü inkâr etmesi doğru olmaz. Zirâ evrenin bu büyüklüğü sâdece insanın zayıflığından kaynaklanmaktadır :

«O gün göğü, kitapları dürer gibi (toplarız). İlk yaratmaya nasıl başladıksa onu, yine öyle çevirir (yok eder)iz. Üzerimize söz; bunu mutlaka yapacağız.»[317]

(314) Nisâ, 87.
(315) Meryem, 66 - 68.
(316) Enbiyâ, 1 - 2.
(317) Enbiyâ, 104.

Bazı zamanlarda, bu üslûbun yerine daha dokunaklı ve yumuşak bir üslûp kullanılmıştır. Bu üslûp, bilimsel araştırma ve akıl çalıştırma yöntemidir. Aklın, düşünce ve tefekkür yoluyla varabileceği hükümler, eğitsel bir kalıp içinde verilmiştir. Öyleki onu, büyük olan bir ilâh'ın kullarına haber vermesinden daha ziyâde; bir hocanın, talebesine ders vermesi gibi mütalâa etmek mümkündür:

«Ey insanlar, eğer öldükten sonra dirilmekten kuşkuda iseniz, (bilin ki) biz, sizi (önce) topraktan, sonra nutfe (sperma)dan, sonra alâka (embrio)dan, sonra yaratılışı belli belirsiz bir çiğneme et parçasından yarattık ki, size (kudretimizi) açıkça gösterelim. Dilediğimizi, belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz, sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz. Sonra güç (ve kaabiliyetler)inize ermeniz için (sizi büyütüyoruz). İçinizden kimi (henüz çocukken) öldürülüyor, kimi de ömrün en kötü çağma (ihtiyarlığa) itiliyor ki, bilirken bir şey bilmez hâle gelsin (çocukluğundaki gibi vücutça ve akılca güçsüz bir duruma düşsün). Yeri de kurumuş, ölmüş görürsün. Fakat biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabarır ve her güzel çiftten bitirir. Bu böyledir. Çünkü Allah tek gerçektir. (Her şey O'nunla varlık kazanır) ve O, ölüleri diriltir ve O, her şeyi yapabilir/Ve (çünkü) o (kıyâmet) saat(i) mutlaka gelecektir, onda şüphe yoktur. Ve Allah, kâbirlerde olanları diriltecektir.»[318]

Başka pek çok durumlarda da, kıyâmet günü ve olaylarından söz ederek, tasvir üslûbu ile ortaya konmakta, insanlar ile gayb arasındaki perde ve uzun zaman mesâfesi aşılarak, olayların geçtiği bir havaya nakledilirler. Tâ ki her şeyi gözleriyle görsünler. Dünyadaki ömürlerini gerilerinde bırakarak, pişmanlık ve üzüntü içinde inkâr bataklığına saplanmış ve hakikatin her türlüsüne engel olmaya çalışmış olanların, kalplerinin çaresizlik içinde kıvrandığını müşâhede etme imkânı bulsunlar.

«(O gün) başlarını dikerek koşarlar, bakışları kendilerine dönmez, (öyle donup kalmıştır sanki). Yüreklerinin içi de bomboş havadır. (Şaşkınlıktan, kafalarında düşünce adına bir şey kalmamıştır). (İnsanları, kendilerine azâbın geleceği şu günden uyar ki, zâlimler (o gün): "Rabbimiz, derler, bizi yakın bir süreye kadar ertele de senin çağrına gelelim, peygamberlere uyalım!" Peki, önceden sizin için hiç zevâl olmadığına (sürekli yaşayacağınıza) yemin etmemiş miy-

(318) Hac, 5 - 7.

diniz?). (Sizden önce Âd ve Semûd gibi) kendilerine yazık edenlerin yerlerinde oturmuştunuz, onlara neler yaptığımız size belli olmuştu ve size benzetmeler de yapıp anlatmıştık (değil mi?)»[319]

«Sûr'a üflendi. İşte onlar kabirlerden (kalkıp) Rab'lerine koşuşuyorlar./Dediler: "Vah bize, bizi yattığımız yerden kim kaldırdı? İşte Rahmân'ın va'dettiği şey budur. Demek Peygamberler doğru söylemiş!"/O sâdece korkunç bir sesten ibârettir; (o ses, yeni bir hayat başlatır) hemen onlar toplanmış, huzûrumuza getirilmişlerdir.»[320]

Bazan Kur'an-ın nazmının, bütün bu muhtelif uslüpların yanısıra te'kid, beyân ve tasvirin dışında kalan, çok net ve kısa bir şekilde belirtilen cevaplandırmalara girdiği de görülür. İnkârcının iknâ olup olmadığı, korkutucunun problemi değildir. O gelmiş, gizli kalan yerleri açıklamış, çekip gitmiştir. Bunda açık bir tebliğ fonksiyonu müşâhede edilmektedir. Şu âyeti kerîmeye kalp gözüyle bakınız:

«Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında bilirsiniz.»[321]

«Sana (kıyâmet) saat(in)den soruyorlar: Demir atması (gelip çatması) ne zaman diye./Sen nerede, onun vaktini söylemek nerede?!/Onun son (bilgis)i Rabb'ine âittir./Sen ancak, ondan korkacak olanları uyarıcısın/Onlar onu gördükleri zaman sanki (dünyâda) bir akşam veyâ kuşluk vaktinden fazla kalmamış gibi olurlar.»[322]

İnsanı, karşılaşacağı o gelecek günün tehlikelerini göğüslemek için hazırlığa teşvik eden, aklı, vicdanı ve azâlarının tümüyle uyarıda bulunan âyetlerin tamamını araştırmaya kalkışmamız, bu araştırmayı daha da uzatacaktır. En iyisi, Allah'ın c.c. kitabını baştan sona tetkik ederek, düşüne düşüne okumalı ve orada kıyâmet olaylarından söz eden çeşitli mu'ciz uslüpları daha yakından görmeliyiz. Böylece Kur'an-ı Kerim'in, insanı o güne karşı ne denli uyardığını, insanın kendi kendisini aldatmaması için ısrarla kıyamet gününün dehşetini vurgulamaya başvurduğunu yakinen müşâhede edeceğiz.

İşte bu deliller, insanların ölümünden sonra tekrar dirilerek âlemlerin Rabbine hesap vereceklerini belgelemektedir. Öyle ki, bu delillerden daha güçlüsüne rastlamak mümkün değildir. Ayrıca bu

(319) İbrâhim, 43-45.
(320) Yâsin, 51 - 53.
(321) En'âm, 67.
(322) Nâziat, 42-46

delile, daha önceden açıkladığımız deliller de destek olmaktadır. Onceki delili şöylece özetleyebiliriz. İnsanlık kıssasının, doğum kılıfiyle başlayarak, ölüm kılıfıyle sona ermesini düşünmemiz, onu yaratan yüce Yaratıcı'nın ona canlılık ve hayat veren Allah'ın c.c., bu fiiliyle abes bir iş yaptığını tasavvur etmemiz demektir. Aslında aklı başında birisi böyle bir düşünceye saplanamaz. Çünkü abes bir işle meşgul olmak, hele hele Allah'ın c.c. zâtı için imkânsız bir şeydir.

İnsanın bu hayâtı, sonuçlarını bekleyen kesik kesik mukaddimelerdir, mükemmel bir rivayetteki kısa bir bölüm gibi. Bütün hayatını yeryüzünde kötülük ve isyanla, fesad çıkararak geçiren birisinin, bu yaptıklarına karşılık zülum ve azgınlığının cezâsını çekmesi gerekmektedir. Buna karşılık ezilen, sömürülen ve her açıdan kendisini kuşatmış bulunan katı kurallara karşı kırık kanatlarla karşı koymaya çalışan, insanların her yönden gelen zulüm ve tokatlarına karşı sabırla göğüs geren, etrafındakilerin keyf, zevk ve nimetler içinde boğulduğunu gözleriyle gördüğü halde, hayatı boyunca bedensel sakatlığı yüzünden hayatı zehir olan bütün bu insanlar, kâinâtta yer alan varlıklarının kıssasını ancak bir parçasıyle yaşayabildiler. Sonra ölüm perdesi gelip çattı ve kıssanın iki bölümünü birbirinden ayırdı. Yoksa ölüm, kıssaya son vermek ya da olayları sona erdirmek için gelmiş değildir.

Evet, yüce bir Yaratıcı'nın c.c. varlığına aklını inandırmak istemeyen birisinin, insan kıssasının bu ikinci bölümüne inanmaması daha kolay olacaktır. İnsanın, bu yeryüzündeki varlık kıssasını saçma olarak düşünebilmesi, bütün kâinat düzenini saçma olarak değerlendirebilen birisi için zor gelmeyecektir.

Bu konuyu işlerken muhâtabımız, Allah'ın c.c. varlığına ve delillerine, Peygamberlerin gönderilişine ve burhânlarına imân etmiş olan kimselerdir. Onun için okuyucunun burada, daha önce delilleriyle işlemiş olduğumuz konularla ilgili bazı burhânları tekrar etmemizi beklemesi gerekir.

Bedenler Nasıl Haşredilecek ve Rûhları Tekrar Nasıl Kendilerine İâde Edilecektir?

Bilim, bedenlerin haşredilmesini, nedenleriyle birlikte, insanın bu dünya hayatında diğer varlıklara uyguladığı bilimsel bir yolla tahlil edemez. Çünkü daha önceden bilimin alanını tespit ederken de-

miştik ki, bilimsel açıdan ele alınabilecek konuları, ancak ve yalnız olarak dış gözlem ve deneye dayanan meselelerdir. O meselelerin, sırf bir düşünce ve aklın verilerinden kaynaklanan kuramlarla ilgisi yoktur. Herşeyden önce bilimsel konular, deney ve gözlemin belgeleridir, diğer verilerin doğrultusunda hareket etmek zorundadırlar. Bundan sonra akla düşen, sadece onları tahlil etmek ve açıklamaktır.

Bedenin dirilmesi şu âna kadar gerçekleşmemiştir. Bunun anlamı odur ki, bilimin tetkik ve araştırma yapabileceği bir mesele olmamış demektir. Öyle ise bilime, bedensel dirilmenin keyfiyetini ve tahlilini sormamız, mikroskobun gözleri önüne koyamadığımız bir takım bileşiklerin tahlilini elde etmeye çalışmamız kadar saçma olur.

Bu konuda kullanabileceğimiz araştırma ve tetkik gücü; ancak şu soru ile sınırlıdır :

Tekrar dirilme olayı, bedenin tamamen varlık âleminden yok olmasından sonra mı olacak, yoksa bedenin bütün parçaları çürüdükten, parçalarının da parçaları yerin derinliklerinde, balıkların karnında ya da denizlerin derinliklerinde darmadağın olduktan sonra mı olacaktır?

Soruyla ilgili olarak Allah'tan c.c. kesin bir haber gelmiş değildir. O halde, kıyâmet gününden önce, bütün eşyayı bir yokluk devresinin saracağını, kat'î olarak söylememiz mümkün olmadığı gibi, bunun aksini de iddia etmemiz doğru olamaz. Buna karşılık; kesin biçimde bilmemiz gerekli olan, Allah'ın c.c. zâtı dışında kalan her varlığın haddi zâtında, helâk olması ve yoklukla yüzyüze gelmesi kaabildir. Çünkü, 'var olmak' onların hepsine dışarıdan vârid olmuştur; özlerinden ve gerçekliklerinden kaynaklanmış değildir. Bu durumda, o eşyânın bilfiil yokluğa yakalanması ya da yıpranması ile, bozulması ve darmadağın olması arasında hiçbir fark yoktur. İkisi de aynıdır.

Fakat âlimlerin cumhûru, ikinci görüş olan, eşyânın parçalara ayrılması, dağılıp saçılması görüşünü tercih etmişlerdir. Zira âyeti kerimelerin zâhir anlamları budur : «O'nun yüzü (zâtı)'ndan başka her şey helâk olacaktır.»[323], «(Yer) üzerinde bulunan her şey fânidir. /Yalnız celâl ve ikrâm sâhibi Rabb'inin yüzü (zâtı) bâki kalacaktır.»[324], «Bir yerin, onlar(ın cesetlerin)den ne eksilttiğini bilmişizdir. Yanımızda (her şeyi) zapteden bir kitap vardır.»[325]

(323) Kasas, 88.
(324) Rahmân, 26, 27.
(325) Kaf, 4.

Bir şeyin helâk edilmesi, bozulması, daha önce kendisinden yararlanıldığı durumundan çıkmasıdır. 'Falan adam helâk oldu' denir, yani öldü. Bir ev harabeye çevrilip oturulamayacak hâle geldiğinde, bu ev helâk olmuştur, sözleriyle durumu tasvir edilir. Yani helâk kavramının, tamamen kaybolması ve külliyen yok olma anlamında kullanılması şart değildir. Meselâ 'bu elbise veya kemik fena buldu dediğimizde, onun paramparça olduğunu, daha önceki durumu gibi kendisinden yararlanılacak durumu bulunmadığını, ifâde etmiş oluruz. Fenâ kavramıyle, ifâde ettiğimiz şeyin kastedildiğini destekleyen delillerden birisi de, âyetin mefhumudur. Hatta orada özellikle fenadan, ölümün kastedildiğini söyleyebiliriz. «(Yer) üzerinde bulunan her şey fena bulacaktır»[326]. Yani yeryüzü üzerindeki her varlık fena bulacaktır. Yeryüzü üzerinde yaşayan canlı ve hayat sahibi varlıkların fena bulacağına hükmetmiş, kendi zâtının ise bundan istisna olduğunu belirtmiştir. Öyle ise, burada fânilikle ifâde edilmek istenen şey, ancak ölüm olabilir. Yerin kendisi ve onun hükmündeki diğer varlıklar ise, bu manaya göre zâten daha önceden fâni olmamışlardır.[327]

İkinci âyetin delâletine gelince: Ölümden sonra tekrar dirilmeye akılları ermediğinden, buna karşı hayretlerini izhâr ettikleri zaman, onlara, karşılık verilmesinde ortaya çıkmaktadır: Biz öldükten ve toprak olduktan sonra mı?.. Bu çok uzak ihtimalli bir dönüştür. Onların bu tepkisine ve inkârlarına 'Allah'ın c.c. herşeyi bildiği' şeklindeki cümle ile cevap verilmiştir. O, kimin nerede öldüğünü, cesedinin nerelere dağıldığını bilir. O'nun katında bu bedenlerin, bütün atomlarına varıncaya kadar nereye gittiğini, nerelere dağıldığını sistematik şekilde gösteren dosyalar (haberler) vardır. Bedenin her zerresi, orada sahibinin üzerine kayıtlı bulunmaktadır. Öyle ise bu hücreleri toplamak, neden o kadar garip ve hayret verici olsun ki?!.. Toprağa karıştırılmış bulunan demir parçacıklarını bir mıknatısla topraktan ayırmaktan daha basit bir biçimde gerçekleşecektir bu iş.

Buna göre âyeti kerime, cismânî haşrın, darmadağın hâle gelen, karmaşıklaşan hücreleri tekrar bir araya getireceğini ifâde etmektedir. Yoksa onların, mutlak bir yokluktan tekrar yaratılmasını söz ko-

(326) Rahmân, 26.

(327) Ayette sırf akıl sahipleri için kullanılan «Men» sözcüğünün kullanılmış olması, faniliğin sadece onlara mahsus olduğunu göstermez. Bunun amacı, korkutmadan yararlanabileceklerin yalnızca akıl sahipleri olmasındandır. Onun için, yalnız onlar zikredilmiştir.

nusu etmemektedir. Bu manaya, aşağıdaki âyeti kerime de delâlet etmektedir:

«İnsan, bizim kendisinin kemiklerini bir araya toplayacağımızı mı sanıyor?/Evet, toplarız, onun parmak uçlarını bile (yapıp) düzeltmeye gücümüz yeter./Fakat insan, devamlı suç işleyerek ilerisini de berbat etmek ister.»[328]

Buradan anlaşılıyor ki, insanın, toplanacak ve tekrar hayata döndürülecek olan uzuvlarının, dünyada yaşadığı parçalarının aynısı olacaktır. Parçalarının aynısından maksat, kendisiyle hayata kavuştuğu asıl parçalarıdır. Bunların dışında kalan ve sonradan arttırılmış bulunan parçalarının tekrar diriltilmesi şart değildir. Bu konularda akîde ve kelâm âlimleri, uzun uzadıya açıklamalara girmişlerdir.[329] Aslına bakılırsa, bu tür konuların gerçek mahiyetini ancak Allah c.c. bilir. Daha önceden de belirttiğim gibi, yüce Yaratıcı c.c.'nın açıklamadığı ve bize şu âna kadar herhangi bir açıklamada bulunmadığı gaybiyyât konularını tahlile girişmemiz, onları açıklamaya yeltenmemiz hiçbir şekilde mümkün değildir.

⁂

Hesaba Çekilme

Hisâb: Allah Teâlâ'nın, mahşerden ayrılmadan önce kullarına, dünya hayatında yapmış oldukları herşeyi göstermesidir. Şeklini ve biçimini hiç kimsenin bilemediği, iyi olsun, kötü olsun akîde, söz ve fiil cinsinden insanın her tasarrufu orada ortaya konacaktır.

Bu hesaba çekilmenin hikmeti ise; Allah Teâlâ'nın, muttakilerin faziletlerini ve hayat hikâyelerini açığa çıkarması, isyankârların da kötülüklerini ve cürümlerini belgeleyerek şâhitler huzurunda ve Arasât ehlinin karşısında itiraf etmelerini istemesidir.

Allah, daha dünyadayken kullarını bununla korkutmuş olduğundan, bu olayın âhirette tahakkuk etmesi zorunludur.

İlâhî kaynaklı haberler, hesâba çekilmenin, kıyâmet gününde insanın karşı karşıya kalacağı en büyük ve dehşetli olay olduğunu belirtmektedirler. Hatta Allâh Sübhânehu ve Teâlâ, kıyâmet gününe «Yevmu'l-Hisâb» — hesâba çekilme günü — adını vermiştir. Muhkem

(328) Kıyâme, 3-5.

(329) Bu konuda Mevâkıf sahibi'nin yazdıklarına (II, 442) ve Sa'deddin Taftâzânî'nin 'Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiye'sinde yazdıklarına (s. 400) bakınız.

olan Kitabı'nda buyuruyor ki : «İşte, hesâp günü için size söz verilen budur!»[330]

«Allah yolundan sapanlara, hesâp gününü unuttuklarından dolayı onlara çetin azâp vardır.»[331]

«Mûsâ dedi ki : "Ben, hesâp gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabb'im, sizin Rabb'iniz (olan Allah'a) sığındım".»[332]

Allah Teâlâ'nın, kullarını kıyâmet gününde hesâba çekeceğine dâir en açık delillerden bazıları da O'nun şu sözleridir : «İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de, Allah sizi onunla hesâba çeker, dilediğini bağışlar, dilediğine azâbeder.»[333], «(O zaman) kimin kitabı sağından verilirse/o, kolay bir hesaba çekilecek/ve sevinçli olarak âilesine dönecektir./Kimin Kitabı arka tarafından verilirse,/o, ölümü çağıracak/ve âlevli ateşe girecektir.»[334] Konuyla ilgili, bunlardan başka pek çok âyetler vardır ki, onları burada sıralamaya gerek yoktur. Zira bu, hemen hemen herkes tarafından bilinen bir konudur. Âyetlerin, kıyâmet gününde hesaba çekilmenin sâbit olduğuna kesin delillerle işâret ettiğine müslümanların icma'ı vardır.

Hesâbın insana uzun ya da kısa gelmesi, zor veya kolay olması meselesi ise; insandan insana, derecelerine göre değişiklik arz eder. Onlardan bazılarının hesaba çekilmesi, bir hayvanın sağılmasından daha ağır olmayacaktır. Bu konuda Resûlullah'ın a.v. beyânatı vardır. Onlardan bazılarına da hesaba çekilme, o kadar zor, uzun sürer ki, onu tarif etmek mümkün değildir. Bu farklılık dahi, onların, dünya hayatında yaptıkları amellere oranla meydana gelecektir.

Şu kadarını da bilmek gerekir ki, hesaba imân etmek — insana verilecek olan — kitaplara inanmayı da gerektirir. Bu kitaplar sahibinin adına yazılmış sahifeler şeklindedir. İnsanlara o gün sağ tarafından ya da sol tarafından verilecektir. Orada, kişinin yaptığı ve işlediği bütün iyilik ve kötülükleri, not edilmiştir. Bu sahifelerin keyfiyetini, çeşidini, yazılış biçimini ancak Allah bilir. Allah Teâlâ'nın, bu meyânda kesin olarak haber verdikleri ancak şu kadardır : Kitabı sağ tarafından verilecek olanlar, saadet ve mutluluğa erenler, kitabı sol yanından verilecek olanlar ise; sapıklık ve şakilik içinde yuvarlanan azâp ehli olacaklardır.

(330) Sâd, 53.
(331) Sâd, 26.
(332) Gâfir (Mü'min), 27.
(333) Bakara, 284.
(334) İnşikaak, 7 - 12.

Açık olan bazı âyetleri burada zikrederek, onlara boyun eğmemiz ve gereklerine inanmamız yeterli olacaktır.

«Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O saat koptuğu gün, işte o gün, bâtıl ehli hüsrâna uğrayacaktır./(o gün) her ümmeti, (Allah'ın huzûrunda) toplanmış görürsün. Her ümmet, kendi kitabına (yaptığı işlerin tutanağı olan amel defterine) çağrılır: "Bugün yaptıklarınızla cezâlandırılacaksınız!/İşte kitabımız, aleyhinize konuşuyor, gerçeği söylüyor. Çünkü biz, yaptıklarınızı yazıyorduk."/İnanıp iyi işler yapanlar; Rableri onları rahmetine sokar. İşte apaçık kurtuluş budur.»[335]

Duruşma Yerinin Korkunçluğu ve Olayları

O günkü korku ve dehşet anını tasvir etmenin, onun gerçek mahiyetini, söz yâhut yazı ile ortaya koymanın kesinlikle imkânı yoktur. Olayın tüm gizlilik ve sırlarını, Allah Teâlâ o güne kadar gizli tutacaktır. O günün ve o anın bütün anlardan daha korkunç ve dehşet verici olduğunu, onun gibi, onun çapında başka olay olmadığını bilmemiz, âyeti kerimede sergilenen tasviri gözlerimizin önüne getirmeye çalışmamız yeterli olacaktır: «Ey insanlar, Rabbinizden korkun, çünkü (kıyâmet) saati(ni)n depremi, cidden korkunç şeydir./Onu gördüğünüz gün, her emziren, emzirdiğinden geçer; her gebe yükünü bırakır; insanları sarhoş görürsün, oysa sarhoş değillerdir ama Allah'ın azâbı şiddetlidir. (Bu dehşetli azâp, onların akıllarını başlarından almıştır.»[336]

Başka bir âyette: «Çarpınca kulakları sağır eden o gürültü geldiği zaman/İşte o gün kişi kaçar: kardeşinden/Anasından, babasından,/Eşinden ve oğullarından,/O gün, onlardan her kişinin, kendisine yeter derecede işi vardır.»[337]

Resûlullah a.v. bir hadisi şeriflerinde mavkıf'ın korkunçluğuna ışık tutmuştur. Buhârî ve Müslim Hz. Âişe'den rivâyet etmiştir:

«Ben Resûlullah'ı a.v.:

«İnsanlar kıyâmet gününde yalınayak, çıplak, sünnetsiz olarak haşredilecek» buyururken işittim.»

(335) Câsiye, 27 - 30.
(336) Hac, 1 - 2.
(337) Abese, 33 - 37.

— «Yâ Resûlullah! Kadın ve erkekler beraber olup, birbirlerine bakacaklar mı?

Resûlullah a.v. :

«Yâ Âişe! Mesele birbirlerine bakmaktan daha kötü!» Buyurdu.[338]

Ayrıca Resûlullah a.v., o gün güneşin mahşerde bulunanların başına yaklaştırılacağını, hatta bu mesâfenin bir mile indirileceğini, insanların kanter içinde kalacaklarını belirtmiştir. Onlardan akan terin, yerin içine yetmiş kulaç ineceğini, insanların amellerine göre tere batacaklarını, kimisinin topuklarına kadar, kimisinin dizlerine kadar, bazılarının köprücük kemiklerine kadar batacaklarını, bazılarının da terde adamakıllı yemleneceklerini haber vermiştir.

O günün korkunçluğunu anlayabilmek için, insanların, o anda, cehenneme gitseler bile oradan ayrılmak isteyeceklerini, bilmemiz yeterli olacaktır. Ayrıca Allah Teâlâ'nın o güne «en büyük korku günü» adını vermiş olmasının da tesadüfî olmadığını düşünmemiz gerekir.

Ancak; bütün bu korkunç olaylar — sadık haberde belirtildiği gibi — Peygamberlere ve Allah'ın c.c. kabul ettiği salih dostlarına, evliyasına dokunmayacaktır. Bu kısımdaki haber şöyledir : «O, en büyük korku, onları aslâ tasalandırmaz. Melekler onları şöyle karşılar : "İşte bu, size va'dedilen gününüzdür!"/O gün göğü, kitapları dürer gibi (toplarız). İlk yaratmaya nasıl başladıksa onu, yine öyle çevirir (yok eder)iz. Üzerimize söz, biz bunu mutlaka yapacağız./Andolsun Tevrat'tan sonra Zebur da : "Arza mutlaka iyi kullarım vâris olacak (bu yer onların eline geçecek)" diye yazmıştık.»[339]

Sahih hadisler, onların, en büyük korku gününde korkmayacaklarını, bu acıklı azâptan emin olacaklarını haber vermektedir. İşte onlar, Resûlullah'ın a.v. kıyâmet gününde Allah'ın c.c. gölgesi dışında hiç bir gölgenin bulunmadığı sırada, Allah c.c. tarafından gölgeye alınacağı haber verilen yedi sınıftır... Hadis[340]

Ey aklı başında olan insan — ömür fırsatı halâ elinizden kaçmamışken — o sınıflardan birisinden olmaya çalışın. Ki onlar hakkında Cenâb-ı Allah «Büyük korku onları üzmeyecektir» buyurmaktadır.

(338) Müslim Terc: A. Dâvudoğlu, XI, 272.

(339) Enbiya, 103 - 105.

(340) Buhârî : Ezân, 36, Rikâk, 24, Zekât, 16, Hudûd - Tirmizî; Zühd, 53 - Nesei: Kudât, 3 - Muvatta: Şaar, 14.

Hayatınızla ahlâkınız ve dininizle ve Allah'a c.c. karşı görevlerinizi yerine getirmekle, onlardan biri olmaya gayret edin. Bu görevlerinizi yerine getirirken, karşınızda uzun emeller, hevâ ve heves, şehevî duygular sizi aldatmasın. Pek yakında sözünü ettiğimiz duruşma yerine varacaksınız ve uzak sandığınız pek çok şey, gözlerinizin önüne gelecektir. Fakat o zaman şüphe ile baktığınız şeyin gerçekleştiğini görünce, fırsat elden kaçmış olacak, son pişmanlık fayda vermeyecektir.

Bizim, bu sözlerimizi duyduğunuz halde; onlardan yüz çevirerek çekip gitmeniz, onları boş ve gereksiz şeyler olarak değerlendirmeniz çok yanlış olur. Eğer daha bu dünyaya gelmeden önce birisi, size bu dünyanın ilginç yanlarını, garipliklerini anlatmış olsaydı, onlara da şiddetli bir şekilde karşı çıkar, onların bir kuruntudan öteye geçmeyeceğini zannederdiniz. Sonra, gece-gündüz şeklinde sürüp giden zaman makinası, öyle bir an gelir ki, dün girdiğiniz dünyadan, yarın çıkmak durumunda kaldığınızı görürsünüz. Oradan, hiç de önemsemediğiniz bu korkunç durumla yüz yüze gelir, fakat zamanın hareketini ve seyrini durdurmak mümkün olmadığından, ister istemez oraya vardığınızı görürsünüz. Öyleyse en hayırlısı; saf ve samimi bir düşünceyle, hevâ ve hevesin şâibelerinden uzak bir halde düşünmek ve kendimizi kollamak durumundayız. Hiç bir akıl sahibinin, başka bir akıl nimeti sahibine, sözünü ettiğimiz iyilikten daha iyisini göstermesi mümkün değildir.

Terâzi ve Tartı

Terâzi ve tartının her ikisi de, Allah'ın c.c. muhkem olan Kitabında, tevile hiç bir imkân bırakmayacak şekilde, sarih ve açık ibârelerle haber verdiği gerçeklerdendir. Onlara, haber verildiği şekilde, imân etmek zorunludur.

Allah Teâlâ buyuruyor ki: «O gün tartı tam doğrudur.»[341], «Kıyâmet günü için adâlet terâzileri kurarız. Hiç kimseye bir haksızlık edilmez.»[342], «(herkesin yaptığı tartılır), kimin (sevâp) tartıları ağır gelirse işte onlar kurtulanlardır./Kimin (sevâp) tartıları hafif gelirse, işte onlar da âyetlerimize haksızlık etmelerinden ötürü kendilerini ziyâna sokanlardır.»[343]

(341) Âraf, 8.
(342) Enbiyâ, 47.
(343) Âraf, 8-9.

Burada, âlimlerin dediği gibi, terâzinin çeşidini, özünü, keyfiyet ve mâhiyetini ve o terâzinin bütün herkes için tek mi olduğunu, yoksa pek çok teraziler mi bulunduğunu araştırmamız yersiz olur. Tüm bu konularda kesin bir şey söylemek imkânı yoktur. Biz, ancak Allah'ın c.c. vermiş olduğu habere îmân eder, Allah'ın c.c. haber verdiği şekilde kabul eder ve söyleriz. Onları te'vile kalkışmaz, aklımız ve hayalimiz ile onları mecâz, istiâre ve benzeri şeylere hamletmeyiz.

Amellerin tartılma keyfiyeti ki, bunlar îtibârî ve izâfî şeylerdir. Bu konuda vârid olan bazı haberler, o amellerin eni, boyu ve ağırlığı bulunan cisimler şekline gireceğini ifâde etmektedirler. Bu haberlerden birisi, şu âyet-i kerimedir: «Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar, gerçekten ziyana (uğradı)lar. Nihâyet kendilerine ansızın o saat gelip çatınca, günahlarını sırtlarına yüklenmiş olarak: "hayatta (iyi işler yapmaktan) geri kalıp günah işlememizden ötürü vah bize!" dediler. Bakın, ne kötü şeyler yüklenip taşıyorlar.»[344] Fakat tartının keyfiyetini ve onun geniş bilgisini Allah'a c.c. havâle ediyoruz.

Böylece Mu'tezile'nin girmiş olduğu gereksiz tartışmalardan kurtulmuş ve rahat etmiş oluruz. Yanısıra te'vil ve münakaşaya da ihtiyaç duymayız.

Allah Teâlâ, bütün işlerin kemiyetlerini ve ehemmiyetlerini, en ince teferruatlarına kadar bildiği halde; tartının neden gerekli olduğu ve lüzumunun ne olduğu meselesine gelince —Herkesçe bilindiği gibi, Allah Teâlâ'nın böyle bir şeye ihtiyacı yoktur.— Cenâb-ı Allah dünya hayatının düzenini kurarken, insanların kendi aralarındaki idâre işlerini de, sebep sonuç nizâmına göre düzenlerken bazı kevnî sünnetler koymuştur. Aynı şekilde aklı ve insanın hayalini, her eserin müessiri ile, her varlığın illeti ile bağlılığı gibi bir bağlılıkta koymayı uygun görmüştür. Hikmeti ilâhi, aynı düzenin ikinci yaratılış ve başka hayat vakıaları için de geçerli olmasını iktizâ etmiştir. İnsanın, ondan, aklının alıştığı hayâlinin hoş karşılayacağı bir yolla haber almasını uygun görmüştür. Bu bir.

İkincisi: îtibârî ve izâfî olan şeylerin şekillendirilmesidir. Onlara, terâzinin ve tartının hazırlanışı olayında, insana sunulan bir mesaj var ki, o da şöyledir: Ahiret hayatı ancak ve ancak dünya hayatının

(344) En'âm, 31.

içeriğine uygun, dâkik bir yansımasıdır. Nasıl ki ekin, tohum zamanı, mevsim olarak hasât ve ürün alma mevsimini aksettirirse, tamamen onun gibi. Bu anlam, insana tam olarak şu sözlerle ifâde edilemez: Allah Teâlâ herkese sevâp ve cezâ verirken, geçmiş ve gelecek bütün amellerini ve kazançlarını, bildiği ilmine göre değerlendirir. Ona amellerinin ne olduğunu göstermez. Yaptıklarını hatırlatmaz. Onlarla uygun olan sonuçlarını kıyaslamak için yaptıklarını, o gün kişinin gözü önüne sermez. Onun için Allah Teâlâ, hikmeti gereği, amellere (hissî) bir terâzinin kurulmasını, amellerin de bizzat şekillenmesini ya da içinde yazılı bulundukları sahifelerle somutlaşmasını iktizâ etmiştir. Hatta onun azâlarını ve organlarını bizzat konuşturarak, işledikleri günahları îtiraf ettirmeyi uygun görmüştür. Tâ ki bu ameller bizzat kendileri adâlet ve cezâ hakikatini ortaya koysun, dünya hayatının imkânlarıyle, kıyâmet gününün sonuçları arasında bir bağ kurabilsinler.

Sırat Üzerinden Geçiş

Sıratın iki manası vardır. Birincisi: dünyevî manasıdır. O da Allah Teâlâ'nın, kulları için ortaya koyduğu, uymalarını ve üzerinde yürümelerini emrettiği yoldur. Şu âyeti kerimede de sırattan bu mâna kastedilmiştir: «İşte benim doğru yolum bu, ona uyun.»[345], «Bizi doğru yola ilet.»[346]

İkincisi, âhiretteki sırat'tır. Bu, kıyâmet gününde cehennem ateşinin üzerine uzatılan bir köprüdür. Onun üzerinden insanlar derecelerine, amellerine ve görüşlerine göre geçerler. Bazılarının ayakları altında bu köprü o kadar incelir ki, üzerinden geçen onu kılıçtan daha keskin görür. Onun üzerinde titremeye başlar ve cehennemin dibine doğru yuvarlanır. Bazılarının ayakları altında ise genişler, o da rahat rahat üzerinden geçerek, Allah'ın c.c. kendisi için hazırlamış olduğu nimetlere kavuşarak cennete girer.

Bu hakikate Kur'an-ı Kerim'in şu âyetleri ışık tutuyor: «İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. (oraya girmeleri), Rabbinin üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür./Sonra (günahtan) korunanları kurtarırız ve zâlimleri öyle dizüstü çökmüş olarak bırakırız.»[347]

(345) En'âm, 153.
(346) Fatihâ, 4.
(347) Meryem, 71 - 72.

«Dilesek gözlerini silerdik de yola dökülürlerdi, ama nereden görecekler? (Göz olmadıktan sonra nasıl yol yürüyebilecekler?)»[348] Buhâri, Müslim ve başkaları Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Ebû Hureyre der ki : «Bir takım insanlar Resûlullah'a a.v. "Ya Resûlullah, biz kıyamet gününde Rabbimizi görecek miyiz?" demişler. Resûlullah a.v. şöyle buyurmuşlar :

«Bedr-i tâm halindeki gecede, siz ayı görme hususunda itişip kakışarak birbirinize zahmet verir misiniz?»

— «Hayır ya Resûlullah.»

— «O halde siz O'nu işte böyle göreceksiniz. Kıyamet gününde Allah insanları toplayarak, "her kim (dünyada) neye ibadet ediyordu ise; onun ardına düşsün" diyecek; bunun üzerine (dünyada iken) güneşe tapan güneşin, aya tapan ayın ardına takılacak. Putlara tapanlar da onların peşine takılacaklar, (ortada) içlerinde münafıklarında olduğu halde (yalnız) bu ümmet kalacak, derken Allah onlara evvelce tanıdıklarından başka bir suretle tecellî edecek ve;

— Ben sizin Rabbinizim, diyecek onlar (Allah'ı tanıyamadıkları için) : "Biz senden Allah'a sığınırız! Rabbimiz bize gelinceye kadar bizim yerimiz burasıdır. Rabbimiz geldiği zaman biz onu tanırız" diyecekler. Bunun üzerine Allah'u Teâlâ (karşılarında) onların tanıdıkları suretle tecellî edecek ve «Ben sizin Rabbinizim» buyuracak. Onlar da :

«Evet bizim Rabbimiz sensin» diyerek O'na tâbi olacaklar. Cehennemin üzerine Sırat kurulacak, ondan ilk geçen ben ve ümmetim olacak. O gün Peygamberlerden başka konuşan bulunmayacak, o gün Peygamberlerin duası da «Allahım selâmet ver, selâmet» demek olacak. Cehennemde sağdan dikeni gibi mahmuzlar olacak, siz sağdan dikenini hiç gördünüz mü?» buyurmuş. Ashab:

— Evet ya Resûlullah demişler.

— İşte o mahmuzlar, sağdan dikeni gibi olacak. Şu kadar var ki; onların büyüklüğünün miktarını Allah'tan başka bilen olmayacak. Bu mahmuzlar (kötü) amellerinden dolayı insanları kapacaklar. İnsanların kimi, mü'min olduğu için ameli sayesinde (kurtulup) kalacak. Kimi de kurtuluncaya kadar ceza giyecek.»[349]

(348) Yâsin, 66.

(349) Buhari: Ezân, 129, Tefsir, sûre 418, Rikak, 52, Tevhid, 24, - Müslim: İman 299, 300, 302 - Ebu Davud: Sünnet, 19, - Tirmizi: Sünnet, 15, 20 - İbni Mâce : Muhaddime, 13, - Musned : III, 16, 17, IV, 12.

Yine Buhari ve Müslim'in rivâyet ettiği hadisde, Ebu Said El-Hudri dedi ki: «Resûlullah a.v. buyurdu. "İnsanlar Cehennemin köprüsü üzerinden geçerler. O köprüde sağdan dikenleri gibi çengeller, kancalar ve dikenler vardır. Sağdan ve soldan insanlara takılırlar. Her iki yanında melekler vardır. Şöyle dua ederler. "Aman Allah'ım selâmet ver" insanlardan bir kısmı onun üzerinden göz kırpacak kadar az bir zamanda, kimi şimşek gibi, kimi rüzgâr gibi, kimi koşu atı gibi, kimi koşarak, kimi yürüyerek, kimileri de emekleyerek geçerler. Ayrıca yerden sürünerek geçenler de olur. Orada kalan Cehennem ehli ne dirilir ne de ölür. Bazı insanlar da günâhlarından dolayı cezalandırılır, cehennemin tesiri ile yanmış kömüre çevrilmiş gibi bir hal alır, daha sonra şefaat izni verilir."»[350]

Bilmemiz gereken bir nokta var ki, kıyamette kurulan bu sırat, Allah Teâlâ'nın dünyada kulları için gösterdiği yolun müşahhaslaşmış şeklidir. Kim, yaşama ve rahat yollarını kendisine daraltarak, Allah'ın göstermiş olduğu yoldan sapmamaya çalışmış, göstermiş olduğu çizgide hayatını sürdürmüşse, Cehennem'in üzerine uzatılmış bulunan köprü onun önünde genişler. Kim de dünya hayatının bütün yaşama ve rahat imkânını bol bol kullanır, Allah'ın hükümlerini ve koyduğu sınırları çiğnerse, bu köprü onun için daralacaktır. Şimdi bu hakikati açıklamak için İmam-ı Gazâli'nin r.a. bu konudaki sözlerini nakletmek istiyoruz:

«Kim ki, şu dünya âleminde mustakim köprü üzerinde bulunursa, ahiret köprüsü üzerinde hafif olup kurtulur. Dünyada istikametten ayrılan, yükünü günahlarla ağırlaştırıp isyan eden, köprüye ilk attığı adımda kayar ve helâk olur. Şu anda dünyada iken, köprüyü ve inceliğini gördüğünde kalbine girecek olan korkuyu düşün. Köprüyü gördükten sonra gözün köprünün altındaki simsiyah cehenneme ilişir. Sonra kulağına ateşin şiddetli sesi, öfkesi gelir. Halbuki; halinin zaifliğine, kalbinin ızdırabma, ayağının titremesine rağmen; değil köprünün keskinliği üzerinde yürümek, yeryüzünde bile yürümekten men edici günahlarla ve sırtının da ağırlaşmasıyla birlikte, köprü üzerinde yürümeye zorlanmışsın. Acaba bir ayağını köprünün üzerine koyduğun zaman, keskinliğini hissettiğin, önünde insanlar kayıp düştükleri ve cehennem zebânileri tarafından çengellerle çekil-

(350) Buhâri: Rikak 52, Tevhid 24, - Müslim: İman 302, 316 - Ebu Davud: Edeb 36, Tirmizi: Cuma 17, - İbni Mâce: İkame 88 - Müsned: II, 375, III, 25, V, 159, VI, 110

diklerini gördüğün halde, ikinci ayağını kaldırmaya mecbur olduğun ve onlara da baktığın zaman durumun ne olacaktır? Onların, ateşe baş aşağı nasıl düştüklerini, ayaklarının havada nasıl kaldığını müşâhede ettiğinde, durumun ne olcaktır? Bu manzara korkunç bir manzaradır. Ne zahmetli bir yokuş, ne dar bir geçittir orası! Öyle ise; köprü üzerinde, sırtında günahların ağırlığı olduğu halde yürüdüğün, köprüye çıktığın ve nereye bakarsan halkın cehenneme yuvarlandıklarını müşâhede ettiğin günü düşün. Resûlullah'ın a.v. — Yarabbi! Selâmet kıl! — dediği, cehennemin derinliğinden, halkının azap ve helâk isteme seslerinin kulağına yükselip geldiğini, keza köprü üzerinden birçok insanların kayıp düştüğünü gördüğün haldeki durumunu düşün. Acaba ayağın kayarsa, pişmanlığın sana menfaat vermezse, azâp ile helâkı isteyip: "İşte benim korktuğum buydu! Keşke hayatım için tedbir alsaydım. Keşke Peygamberlerle beraber yol edinseydim! Vay halimize! Keşke falanca adamı dost edinmeseydim. Keşke toprak olsaydım. Keşke unutulmuş olsaydım. Keşke annem beni doğurmasaydı." diyeceğin zamanı düşün, o zaman halin nice olur?

İşte o zaman ateş seni yakalar! (El iyazu billah) Dellâl bağırır: "Cehennemde ümitsiz olunuz! Benimle konuşmayınız.»

Binaenaleyh bağırmak, inlemek, derinden nefes almak ve imdat istemekten başka yol kalmaz. Acaba; bütün bu tehlikeler önünüzde olduğu halde, şimdi aklınızı nasıl görürsünüz? Eğer bunlara inanmıyorsanız, kâfirlerle beraber cehennem derecelerinde duracağın zaman ne uzundur? Eğer inanır, fakat gaflete dalıp hazırlanmak hususunda gevşeklik göstermişsen, senin zararın ve tuğyanın ne büyüktür? Acaba imanın seni Allah'ın rızasını, taatini yapmak, günahlarını terketmek suretiyle, elde etmeye itelemezse, o imanın sana ne menfaati vardır.»[351]

Allahım! Dünya hayatımızda dinin olan İslâm'a yapışmayı bize nasip et. O büyük günde sana dönüşümüzü kolaylaştır. Bizi azâbından sırf fazlın ve kereminle koru. Zira bütün âlemlerin Rabbi sensin.

Şefâat ve Havz-ı Kevser

Şefaat; haddi zatında Allah Teâlâ'nın, dilediği kullarına, o günde rahmet tezahürlerinden birisi olarak ortaya çıkar. Bu rahmetin tecellisi muhtelif şekillerde olur. Bunlardan birisi, küfür ve şirk ehlinden olmayan isyankâr kullardan Allah'ın dilediği kadarını bağış-

(351) İhya-u Ulumiddin, IV 524, (Trc. Cilt 4, s. 1113).

lamasıdır. Bu hakikatın izahı hususunda : «Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başka her şeyi dilediğine bağışlar»[352] Şefeat tezahürlerinden birisi de Allah Teâlâ'nın elçisine, Ümmeti için şefeat etme yetkisini vererek, onu şereflendirmesi şeklinde gerçekleşir. İşte âlimler arasında 'şefeatul-uzma' diye bilinen şefeat türü budur.

Şefeatul-uzma, pek çok şefaatlerle temsil edilir. En büyüğü, Resulullah'ın a.v. mahşerdeki herkese, soruşturmadan ve soruşturma ile ilgili korkunç durumlardan kurtulması için şefeat etmesidir. Bu şefeatlerden birisi de, Resulullah'ın a.v. ümmetinden bir grubun hesaba çekilmeden cennete gönderilmesidir. Birisi de, cehenneme girmeyi hak etmiş bulunan günahkâr kimselerin, Onun şefeatiyle cehenneme girmekten kurtulmasıdır. Mü'minlerin ve muvahhidlerin cehenneme girdikten sonra oradan çıkarılmaları da, bu şefeatlerden birisini temsil eder. Bu şefeat türünde ve ondan öncekisinde -sahih kavle göre- Resulullah'a a.v. Peygamberler, büyük melekler ve mü'minler de ortak olacaklardır.

Allah Tealâ'nın Resûlüne a.v. vadetmiş olduğu «Makamı Mahmud» ancak ve ancak, bütün mahşer ehline genel olarak, ümmetine özel olarak, muhtelif şefeatlerde bulunmasını ifade eder. İbni Cerir der ki: Müfessirlerin çoğu: «Muhammed'in a.v. kıyamet gününde oturacağı makam -Makamı Mahmud- insanlara şefeat etmesi, o günün azabının şiddetini hafifletmesi için Allah'tan dilekte bulunması ve bu dileğinin kabul edilmesidir.» demişlerdir.[353]

Buna göre Allah Teala'nın, kıyamet gününde Peygamberini oturtacağı Makam-ı Mahmud, zikrettiğimiz şefeatlerden muayyen bir şefeatin adı değildir. Ancak bütün bu şefeatlerin icmalî adıdır ki, ondan dolayı bütün varlıklar ona minnettar olacaklardır. Resûlullah'ın a.v. mahşer ehline, duruşmanın uzunluğundan kurtulmaları için yapacağı şefeat, El-lakkaanî'nin 'Cevheretût-Tevhid' üzerine yaptığı şerhte belirttiği gibi, Makam-ı Mahmud'un başlangıcıdır.[354]

Şefeatten bahseden âyeti kerime ve hadisi şerifler vardır, onlardan bir tanesi : «Yalnız Rahman'ın huzûrunda, söz almış olanlardan başkaları şefeat edemezler»[355], «O gün Rahman'ın izin verip sözünden hoşlandığı kimseden başkasının şefeatı fayda vermez.»[356]

(352) Nisâ, 116.
(353) «Belki böylece Rabbin seni, övülmüş bir makama ulaştırır» - İsra, 79 Ayeti Kerimesi'nin tefsiri için İbni Cerir ve İbni Kesir tefsirlerine bakınız.
(354) Abdusselam el-Lakkaanî Şerhu Cevheretüt - Tevhid, s. 242.
(355) Meryem, 87.
(356) Tâhâ, 109.

O hadislerden bir tanesi, Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilen uzunca bir hadistir. Orada insanların teker teker Peygamberlere giderek onlardan şefeat etmeleri için dilekte bulundukları, en sonda Resûlullah'ın a.v. yanına vardıkları rivayet edilmiş, Onun, mü'minlerden büyük bir kesime şefeat edeceği ifade edilmiştir.

Daha önceden belirttiğimiz gibi; bu şefeat, ancak Cenab-ı Allah'ın bağışlamak istediği kullarına merhametinin bir tezahürüdür. Bu şekilde bir tezahürü, Cenâb-ı Allah'ın Resûllerine, Nebilerine ve bazı salih kullarına ikramda bulunmasından dolayıdır.

Havz-ı Kevser: Havz, Allah Teâlâ'nın Peygamberimiz'e a.v. eşsiz bir ikrâmıdır. Ondan başkasına verilmemiştir. Kur'an-ı Kerim'in beyânı, ihlâs sûresinde bu konuya değinmiştir: »(Ey Muhammed), biz sana Kevser'i (bol nimet, ilim ve büyük şeref) verdik./Öyleyse Rabb'in için namaz kıl ve kurban kes./Asıl sonu kesik olan, sana buğzeden kimsedir.»

Konuyla ilgili hadisi şeriflerden Müslim'in rivâyet ettiği hadis, Enes bin Malik'ten rivayet edilmiştir. Enes diyor ki: Bir gün Resûlullah a.v. aramızda idi. Biraz uyku kestirdi, sonra gülümseyerek başını kaldırdı. Biz, niye güldün ya Resûlullah dedik.

— «Demin bana bir sûre indirildi» buyurdu. Arkasından şunu okudu. «Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla: Gerçekten Biz sana Kevser'i verdik. O halde Rabbin için namaz kıl, kurban kes! Sana düşmanlık eden yok mu! İşte ebter odur!..» sonra, Kevser nedir bilir misiniz? dedi. Biz:

— «Allah ve Resûlü bilir» cevabını verdik.

— «O Rabbim Azze ve Celle'nin bana vadettiği bir nehirdir. Onun üzerinde pek çok hayır vardır. O bir havzdır; kıyamet gününde ümmetim ona gelecektir, kapları yıldızların sayısıncadır. Derken içlerinden bir kul çıkarılıp atılacak. Bunun üzerine ben, Yarabbi! O benim ümmetimdendir diyeceğim: Allah Teâlâ, ümmetinin senden sonra ne bid'atlar icat ettiğini sen bilmezsin! diyecek.»[357]

İmam-ı Malik'in Muvatta'ında, Müslim'in Sahih'inde ve başkalarının da rivâyet ettikleri şu hadis, Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir: Ebu Hureyre diyor ki: Resûlullah a.v. kabristana gelerek:

(357) Buhari: Tefsir, Sûre 108/1 - Müslim: Salat, 53 - Ebu Davud: Salat, 122, Sünnet, 23, - Tirmizi: Cennet, 10 - Nesei: İftitan, 21 - Ahmed b. Hanbel, Müsned, III 102, VI 281

«Selâm size ey mü'minler diyarı! İnşallah biz de size katılacağız, din kardeşlerimizi görmüş olmayı çok arzu ederdim» buyurmuş. Ashab:

«Biz senin din kardeşlerin değil miyiz Ya Resûlullah?» demişler. Resûlullah a.v.:

«Siz benim ashabımsınız, kardeşlerimizse henüz gelmeyenlerdir.» buyurmuşlar. Bunun üzerine Ashab:

«Ümmetinden henüz (saha-i cihana) gelmeyenleri nasıl tanıyacaksın ya Resûlullah?» demişler. Resûlullah a.v.:

«Ne dersin, bir adamın yağız ve doru at sürüsü içinde sakar ve sekir bir takım atları olsa, o adam atlarını tanımaz mı?» buyurmuş. Ashab:

«Hay hay tanır ya Resûlullah» demişler

«İşte onlar da abdestten dolayı böyle sakar ve sekir gelecekler. Ben havza onlardan önce varacağım. Dikkat edin ki, bir takım adamlar benim havuzumun başından, kayıp develerin kovulduğu gibi kovulacaklar. Ben onlara: Hey, beri gelin! diye nidâ edeceğim. Bunun üzerine bana, 'onlar senden sonra hakikaten (dinde) tebdilât yaptılar' denilecek, ben de (öyleyse) uzak olsunlar! Diyeceğim.» buyurmuşlar.[358]

Açıkladığımız şeylerden anlaşılıyor ki, Havz suyu ve Kevser, aynı şeylerdir. Zaten Müslim'in zikrettiğimiz hadisinde bu açık olarak belirtilmektedir. Kevser'in ve Havz'ın aslının cennette olduğu da belirlenmektedir. Cennetin içinde akan kısmına Kevser suyu adı verilir. O sudan Cennetin dışına dökülen kısmına da Havz suyu denir. Allah'ın dinini, olduğu gibi muhafaza ederek değiştirmeyen mü'minlerin, Cennete girmeden önce üzerine varacakları ve kendilerinden önce Resûlullah a.v.'ın oraya varmış olduğunu görecekleri yerdir.

Havz ve Onun sıfâtları hakkında vârid olan hadisler o kadar çoktur ki, tevâtür derecesini de aşmış bulunmaktadırlar.

Bu da Allah Teâlâ'nın Elçisi, Muhammed'e a.v. ikrâmı ve kullarına merhâmetinin bir tezâhürüdür.

Cennet - Cehennem ve Onlara Giriş

Cennet ve Cehennem insan hayatının en nihayet varacağı son duraklardır. Bunlar en son ve dâimi durak yeri sayılırlar. Onlardan sonra başka durak yoktur.

(358) Buhari: Fiten, 1, Rikak, 53 - Müslim: Taharet, 39, Fezail, 25, 26, 29, 31, 32, 44, 45, Nesei: Taharet, 109, - İbni Mâce: Menasik, 76, Fiten, 5, - İ. Malik: Muvatta': Taharet, 28, - İbnu Hanbel: I, 257, II, 408, III, 18, 62

Burada Cehennem azâbı ve ahvalinden bahsetmemizin gereği olmadığı gibi; Cennet nimetlerini tasvir etmenin ve oradaki mutluluğun, saadetin sebeplerini sergilemenin lüzûmu da yoktur. Bunlardan söz etmek uzun sürecektir. Her hâlûkârda onlardan söz etmek, bugüne kadar bütün insanların vakıf olamadığı bir vakıadan söz etmek gibidir. Allahın ilminde belirlenmiş olan, o bilinen gün geldiğinde, herkes onu bizzat müşâhede edecektir.

Burada sözü edilmesi gereken iki hakikat vardır ki, müslüman bireyin onları kavraması, mükemmel ve eksiksiz bir şekilde onlara inanması zorunludur.

Birinci Hakikat: Cennet ve Cehennem, insanın ruhu ve bedeniyle birlikte alâkalı olan iki somut hakikattır. İnsanın psikolojik yapısı ya da ruhu üzerinde etki yapan sırf bir hayal mahsûlü değildir.

Zira, eğer bunlar kuru bir hayal mahsûlü olsalardı, biraz önce belirttiğimiz bedensel dirilmenin hiçbir anlamı olmazdı. Halbuki Allah'ın Kitabı, sürekli onun gerçekleşeceğini hatırlatmakta, zaman zaman vurgulamakta, pek çok nasslarında, onun akibetinden kesinlik ifade eden âyetleriyle sakındırmaktadır. Cennet ve Cehennemin maddi ve somut hakikatler olduğunu inkâr edenin, ondan önce cismanî dirilme ve haşredilmeyi, ruhların cesetlere tekrar dönmesini inkâr etmesi gerekeceği bedihidir.

Bu hakikati ortaya koyan en açık ve en güçlü deliller, Kur'an'ı Kerim'in Cennet ve Cehennemi vasıflandırması yoludur. Bu yol, insanların Kur'an'a uymaları ve emirlerine bağlı kalmalarının hikmetini bazı kimselere açıklamış olmaktadır. Bu hikmet, Kur'an-ı Kerim'in Cennet nimetlerini ruh ve bedenin beraber yararlanacağı maddi ve hissî nimetler olarak takdim etmesi, yanısıra, Cehennem azâbını da, aynı şekilde ruh ve bedenin beraber karşılayacağı, hissî ve maddî bir azâp olduğunu ifâde etmesi, Arapçanın en etkin üslupları ile bu hakikati sürekli vurgulamasıdır.

Cenneti ve Cennet Ehlini takdim eden şu âyetler üzerinde bir düşünelim: «Yüzler de var ki o gün nimet içinde mutlu/Dünyada) çalışmasından memnûn/Yüksek bir Cennettedir./Orada boş söz işitmezler./Orada akıcı bir kaynak vardır./Orada yükseltilmiş tahtlar,/ Konulmuş kadehler,/dizilmiş yastıklar,/Serilmiş halılar vardır.»[359]

Şu âyetler de aynı konuyu sahnelemektedir: «Sağın adamları (amel defterleri sağ tarafından verilenler), nedir o sağın adamları!/

(359) Ğasiye, 8-16.

(Onlar), dikensiz kirazlar,/(kökünden tepesine kadar) meyva dizili muzlar,/uzamış gölge(ler),/Fışkıran sular/Pek çok meyva arasında, tükenmeyen ve yasaklanmayan!/ve yükseltilmiş döşekler üstündedirler.»[360]

Cennetin ve nimetlerinin, bu kadar tafsilatlı ve ince noktalarına kadar vasıflandırılmasının hikmeti ne olabilir? Bilindiği gibi, herhangi birisi, başka birisine nimetlerden bahsettiğinde, bu kadar ince meseleleri tasvir etmeye gerek duymaz.

Cevap: Bu, arapça üslubunda, cennet nimetlerinin hissedilecek olduğunu, insanın onların arasında bütün duyguları ve hisleriyle yaşayacağını, ifâde etmenin zirvesi sayılır. Bu gün bazılarının, iman ile zındıklık arasında kendilerine bir yol arayanların, kendileri için icat ettikleri hayallerinde olduğu gibi, sırf ruhî bir anlam ifade etmediğinin böylece belirtilmesidir. Cennetin sadece ruhî bir şey olduğunu iddia etmek, haddızatında katıksız bir zındıklıktır. İman ile küfür arasında bir yol arayanlar bu yorumu kendilerine maske edinmişlerdir.

Cehennemi ve Cehennem ehlinin durumlarını sergileyen şu âyetler üzerine de biraz düşünelim: «Yüzler var ki o gün saygı gösterir, eğilir/Çalışır, yorulur (dünyada saygı göstermeyen, Allah'ın önünde eğilmeyen, Allah için çalışmayan yüzler(bu gün saygı göstermekte, çalışmakta ve boyunlarına, ayaklarına vurulan zincirleri çekerek ve çeşit çeşit azap verici işleri yaparak yorulup bitkin düşmektedirler)./ Kızışmış ateşe girerler/Kaynamış bir gözeden (su) içirilirler./Onlar için kuru dikenden başka yiyecek de yoktur./Ne semirtir (o), ne de açlığı giderir.»[361]

Şu âyetleri de düşünelim: «Sonra biz, ey sapık, yalanlayıcılar,/ Elbette bir ağaçtan bir zakkum ağacından yiyeceksiniz/Onunla karınları(nızı) dolduracaksınız!/Üzerine de kaynar su içeceksiniz./Susuzluk hastalığına tutulmuş develerin içişi gibi içeceksiniz (çünkü içtiğiniz su, susuzluğunuzu gidermeyecek, tersine hararetinizi artıracaktır)!/İşte ceza gününde onların ağırlanışı bu (şekilde olacak)tır.»[362] Yine aynı durumlar şu âyetlerde de ifâde edilmektedir: «Suçlular bir sapıklık ve çılgınlık içindedirler./O gün yüzükoyun ateşe

(360) Vakıa, 27-34.
(361) Ğaşiye, 2-7.
(362) Vakıa, 51-56.

sürüklenecekler, "Cehennemin dokunuşunu tadın" diye.»[363], «O âyetlerimizi inkâr edenleri yakında bir ateşe sokacağız, (öyle ki,) derileri piştikçe azabı tatsınlar diye onlara başka deriler vereceğiz! Şüphesiz Allah daima üstün ve hikmet sahibidir.»[364]

Peki, bu kadar ince tasvirlerin hikmeti ne olabilir?.. Bu da, insanlar için azabın maddî hissi olduğunu, kâfirlerin orada bütün hisleri ve duyguları ile, bedenleri ve ruhları ile işkence göreceklerini izah etmekte, dikkatlerini çekmektedir. Bu azabın sırf maddî bir sıkıntı olmadığını ifâde etmektedir — Büyük bir gurur içinde — kendi kendilerine hayaller kurarak, onunla övünen, kısacık ömürleri ile ve sınırlı düşünceleri ile bu koca kâinatın kıssasını izah etmeye çalışan hayat, ölüm ve onların ötesindeki hakikatleri; cennet, cehennem, hesaba çekilme ve azaba uğrama gibi hakikatleri açıklamaya çalışanların dedikleri ve sandıkları gibi olmadığını vurgulamaktadır. Onların, kendilerinin de Allah tarafından yaratılan milyonlarca mahlukat gibi sadece aciz birer yaratık olduklarını, Allah'ın kâinatı tedbirinde, kendilerinin Allah'a ortak olamayacaklarını, kâinatın derinliklerinde yok oldukları halde, yaratıldıklarını, zaman içinde kısa bir ömür yaşadıklarını kabul etmeseler de, eninde sonunda — her ne kadar kendileri diğer şeylere tepeden baksalar da — yerin derinliklerinde eriyip cîfeye dönecekleri, kendileri için takdir edilmiş ecelî ve vaad edilen günü bekleyeceklerini bilmezlikten geliyorlar!..

İşte birinci hakikat, azâp ve nimetin hem rûh, hem bedenle olduğu gerçeğidir.

İkinci Hakikat: Cennetin nimetleri sonsuza dek bakîdir. Cehennem azabının da sonsuza dek bakî olduğu muhakkaktır. Allah'ın Kitabın'da bu hakikati açıklayan âyeti kerimeler pek çoktur.

Onlardan bir tanesi: «İnanıp iyi işler yapanlara gelince Firdevs cennetleri onlara konak olmuştur. Orada sürekli kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler.»[365] Başka bir âyeti kerimede: «Suçlular cehennem azabında ebedî kalacaklardır./Kendilerinden (azap) hiç hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde ümitsizdirler.»[366], «(Cehennemin muhafızına): "Ey Malik, Rabbin bizim işimizi bitirsin, (bizi yok etsin, böyle yaşamaktansa ölmek daha iyidir)." diye seslendiler. (Ma-

(363) Kamer 47-48.
(364) Nisâ, 56.
(365) Kehf, 107, 108.
(366) Zuhruf, 74, 75.

lik) : "Siz kalacaksınız (Hiç bir suretle buradan kurtuluş yok)" dedi.»[367]

Sünneti seniyye de bu hakikat daha açık bir şekilde ve fazlası ile açıklanmıştır. Konuyla ilgili hadisler pek çoktur. Onlardan bir tanesi Buharî ve Müslim'in Abdullah bin Ömer'den rivayet ettiği hadistir : Abdullah, Ömer'den Resûlullah'ın a.v. şöyle buyurduğunu nakleder :

«Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme vardıkları zaman, ölüm getirilecek ve cennetle cehennem arasına konulacak, sonra kesilecektir. sonra bir tellâl:

— Ey cennetlikler (artık) ölüm yok! Ve ey cehennemlikler (artık ölüm yok! diye nidâ edecek. Böylece cennetliklerin sevinci bir kat daha artacak, cehennemliklerin üzüntüsü de bir kat daha artacaktır.»[368]

Hadisi şerifteki ölümün somutlaştırılması ve onun anlatıldığı şekilde boğazlanması, ister hakiki manâda kullanılmış olsun, isterse bununla ölümün varlıktan yok edilmesi, ortadan kaldırılması anlamında bir kinâye olsun, hadisi şerif her halükarda Cennet ve Cehennemin sonsuz olduğunu, en etkin biçimde ortaya koymakta ve onu değişik cümlelerle vurgulamaktadır. Buna rağmen biz, hadisin zâhir anlamı üzerinde herhangi bir te'vile girişmenin hiçbir gereği olmadığı inancındayız.

Ancak şu kadarını belirtelim ki, Allah'ın sonsuz olan azabında sürekli olarak kalacaklar, tüm grupları ve sınıfları dahil olmak üzere yalnızca kâfirlerdir. Kâfirlerden müşrikler, zındıklar, ehli kitaptan bütün Peygamberlerin Peygamberliğine inanmayanlar, bu sınıfta mutalaa edilirler. Allah'a, Peygamberlerine, Kitaplarına ve Ahiret gününe iman ettiği halde; günah işlemiş isyankâr kullara gelince, onların gideceği yer —azapta ne kadar uzun kalırlarsa kalsınlar— en nihayet Allah'ın mağfiretine nâil olup, cennete girmektir.[369]

---

(367) Zuhruf, 77.

(368) Buhari, Tefsir sûre 19/1, Rikak, 51, Müslim, Cennet, 43, Tirmîzi, Cennet, 20, Tefsir sûre 19/2 - İbni Mâce: Zühd, 38, - İbni Hanbel, Müsned: II, 118, 121, III, 9.

(369) Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var ki, bazı cahiller ve münafıklar tarafından gündeme getirilmekte ve zihinleri meşgul etmesi için etkin bir rol yüklenmektedir. O da, Ehl-i Kitab'ın kâfirlerden hariç mustakil bir topluluk olduklarını, onların da mü'minler içinde mutalaa edilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Buna göre ehli kitap, kâfirler ka-

Bazan bu gerçek, aşağıdaki âyeti kerimelerle çelişir farz edilebilmektedir : «Bahtsızlar ateştedirler. Onların orada (o bunaltıcı ateş içinde) bir soluk alış verişleri vardır ki!../Gökler ve yerler durdukça orada sürekli kalacaklardır. Ancak Rabbin (çıkarmayı) dilerse (o) başka. Çünkü Rabbin, istediğini yapandır./Mutlu kılınanlar ise cennettedirler. Gökler ve yer durdukça onlar orada sürekli kalacaklardır. Ancak Rabbin (çıkarmayı) dilerse (o) başka (onları oradan, Rabbinden başka kimse çıkaramaz.) Kesintisiz bir vergidir (bu) ..»[370]

Çünkü Allah Teâlâ'nın «Ancak Rabbin (çıkarmayı) dilerse (o) başka. (Onları oradan, Rabbinden başka kimse çıkaramaz).» âyeti kerimesindeki istisna, açıkça sonsuzluğun Allah'ın dilemesine bağlı olduğu ve onun değişebileceği ifade edilmiştir. Bu mantık ise, başka âyetlerin ve sabit hadislerin ortaya koymuş olduğu hakikate aykırı olduğu gibi, müslümanların üzerinde ittifak ettiği gerçeğe de ters düşmektedir.

Cevap : Birinci âyeti kerimede «Bahtsızlar» kavramından istisna yapılması, ikinci âyette de «mutlu kılınanlar»dan istisna edilmesi şu anlamı ifade eder : Yani bütün bahtsızlar sonsuza dek cehennemde kalacaklardır, ancak Allah'ın sonsuza dek cehennemde kalmasını dilemediği kimseler müstesnadır. Bunlar da, iman ve tevhîd ehlinden günahkar kimselerdir. Bu hakikate, başka pek çok âyeti kerimeler işaret etmiş ve ışık tutmuşlardır. Mutlu kılınanlar ise sonsuza dek cennette kalacaklardır. Ancak Allah Teâlâ'nın cennete girmelerinden önce belli bir süre cehennemde kalmalarını dilediği kimseler istisnadır. Bunlar da hayatlarını isyan ve günah içinde geçiren ve başta kendilerine şefeat yapılmayan isyânkar mü'minlerdir.

Burada istisna «illâ men şâe Rabbük» 'Ancak Rabbinin dilediği kimse müstesna sigasıyla gelmemiştir. Çünkü istisnanın zahirî, onu gerektirmektedir. Burada istisna edilenlerden kasıt, sırf sayılardır. Bizzat şahıslar değildir ki, onlarda aklın varlığı mülahaza edilsin. Buradaki «mâ» şu âyeti kerimedeki «mâ» gibidir : «Size helâl olan

dar azap çekmeyecek ve onlar gibi sürekli cehennemde kalmayacaklardır. Bu düşünce Allah Teâlâ'nın şu sözlerine kafa tutmaktan başka bir şey değildir: «Kitap Ehlinden ve (Allah'a) ortak koşanlardan kâfir olanlar cehennem ateşindedirler. Orada ebedî kalacaklardır. Onlar, halkın en şerlileridir.» — Beyyine, 6 — Ayeti kerime kâfirleri ehli kitap ve müşrikler diye iki gruba ayırmış ve hepsine birden bu büyük azap haberini vermiştir

(370) Hûd, 106 - 108.

(başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın...»[371] Bu âyeti kerimede «Nisâ» kavramı «mâ» ile ifâde edilmiştir. Çünkü burada mulahaza edilen bizzat şahıslar değil, sayıdır.

Gaybiyyatla ilgili hakikatların tamamı bunlardan ibarettir. İnsanın, bunları iyice bellemesi ve kesin olarak onlara inanması zorunludur. Tabii ki gaybiyyata iman, Allah'a, Peygamberlerine ve kitaplarına iman ettikten sonra gelecektir. Aklen Allah'a iman ile, bu gaybiyyata imanı birbirinden ayırmak kesinlikle mümkün değildir. Çünkü bu her iki iman çeşidi de, her biri diğerini açık bir şekilde gerektirir. Bunda, aklı başında bir kimsenin kuşkuya düşmesi düşünülemez.

(371) Nisâ, 4.

Sonuç Olarak

Allah'tan Başkasına Hakimiyet Hakkı Yoktur

İnsanın Görevi — Yalan Bir Mazeret — Yalan Söyleyen Tarihten Bir Örnek —

Allah'tan Başkasına Hakimiyet Hakkı Yoktur

Hakimiyet yalnız Allah'ındır. İnsanın vazifesi yeryüzünde Allah'ın hükmünü uygulamaktır.

Şimdi; bilimsel yöntemlerin kriterleri ile ortaya koyarak izah etmeye çalıştığımız bütün bu hakikatlerin varlığına inanmak durumundayız. Çünkü bu hakikatler, aklın istediği bütün delil ve burhânlarla desteklenmiş bulunmaktadır. Buna göre: Yüce olan bir Yaratıcının olduğu kesindir ve O Yaratıcı, bu kâinatı boşu boşuna, iş olsun diye yaratmamıştır. Onun boş şeylerle uğraşması düşünülemez. İnsan, —ki o, kâinattaki mahlukatın efendisidir— belirlenmiş bir görevle mükellef olmalıdır. Onun, Yaratıcısı karşısında sorumlu olması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Önceki insanların tarihlerine ve olaylarına bakıp düşündüğümüzde, o uzun zamanlar boyunca gönderilmiş bulunan Peygamberlerin Peygamberliklerine, kesin olarak inancımız hasıl olur. Bu durumda O Peygamberlere gönderilmiş bulunan şeylere de icmalî olarak iman etmemiz gerekecektir. Onların, insanlara, uygulamak için kâinatla, hayatla ve dünyada uygulanması istenen hukukî hükümlerle ilgili, itikâdi hakikatlerle ilgili olarak getirdiklerine iman etmemiz, bunlardan en küçük bir hakikatten yüz çevirmekten sakınmamız, kıyâmet gününde vaad edilen büyük azabın korkusuyla o emirlere muhalefetten uzak durmamız icap edecektir...

Şimdi, bir müslüman olarak bütün bunlara inandıktan sonra Allah Teâlâ'nın, bütün evrende tek hâkim olduğunda, ve kâinatta hüküm koymaya gücü olan tek varlığın, yalnız O olduğunda en ufak bir kuşkumuz kalır mı? Bu hakikatleri inkâr ederek, dünyada hâkimiyetin yalnız insana ait olduğunu, kendi kendisini idare etmek için kanun koyabileceğini sanmak mümkün olur mu? Hâkimiyet kayıtsız şartsız Allah'ın olduğu halde; onu insana mâlederek, inkâr ile imanı bir araya getirmek biraz önce izah ettiğimiz hakikatlerin tümünü inkâr etmek anlamına gelmez mi?!..

Aklı başında bir insanın, sözü edilen iman ile küfrün bir araya getirilebileceğine inanacağını ve bunda ısrar edeceğini sanmıyorum.

Kendisini akıllı sandığı halde, böyle bir iddiada bulunan hiçbir sivri zekânın bulunacağını zannetmiyorum.

Öyle ise; hakimiyet ancak ve yalnız Allah'ındır. Kullarının dünya ve âhiret işleri ile ilgili olarakta, pek çok sahada kanun koyan O'dur. Karşı karşıya kaldıkları her problemde dayanakları O'dur. Kuracakları her sistemde, hayatları için çıkaracakları her konuda ilk mercileri O olcaktır. Kim bu hakikatı kabul etmezse Allah'a ve Resûlüne karşı gelmiş ve onları inkâr etmiş olur. Artık bundan sonra o kişinin dili ile Allah'a ve Resûlüne iman ettiğini iddia etmesi, namaz, oruç ve hac farizalarını yerine getirmesinin hiçbir kıymeti yoktur. Bu konuda aklî ve naklî deliller ittifak etmiş, Kitap ve Sünnetin delillerinden hareket eden bütün müslümanların da icma'ı hasıl olmuştur.

Bu hakikatin takriri için; Allah Teâlâ'nın kitabındaki şu âyetlere kulak vermemiz icap ediyor:

«Şunları görmüyor musun, kendilerinin, sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarını sanıyorlar da, hakem olarak tâgûta (o azgın şeytana) başvurmak istiyorlar! Oysa kendilerine onu inkâr etmeleri emredilmişti. Şeytan da onları iyice saptırmak istiyor./ Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin!" denince, o ikiyüzlülerin, senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün./Ya nasıl, elleriyle yaptıkları (kötülükler) yüzünden başlarına bir felâket gelince, hemen sana geldiler de: "Biz sadece iyilik etmek ve uzlastırmak istedik" diye Allah'a yemin ediyorlar?/Allah onların kalplerinde olanı biliyor. Onlara aldırma, onlara öğüt ver ve onların içlerine tesir edecek güzel söz söyle!/Biz hiçbir Peygamberi, Allah'ın izniyle, itâat edilmekten başka bir amaçla göndermedik. Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler, Allah'tan, günahlarını bağışlamasını isteseler ve Resûl de onların bağışlanmasını dileseydi, elbette Allah'ı affedici, merhametli bulurlardı./Hayır, Rabb'in Hakkı için, onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan (verdiğin hükme gönül hoşluğuyla râzı olup), tam anlamiyle teslîm olmadıkça inanmış olmazlar.»[372]

Onun içindir ki, Allah Teâlâ'nın meşieti, kâinatta kendisinin ulûhiyetini ve sıfatlarını gösteren bazı deliller yerleştirmeyi iktizâ etmiştir. Bunun neticesi olarak, kâinatta bazı varlıkların, sırf yarat-

(372) Nisâ, 60.

ma ve icâdı temsil ettiklerini müşâhede ediyoruz. Yerin ve göklerin yaratılması, insanın ve ona verilen akıl ve düşüncenin yaratılması gibi. Yine O'nun meşîeti, kâinatta bazı varlıklarında, emir ve teklif ler vasıtasıyla, akla ve irâdeye hitâbetmesini iktizâ etmiştir. İşte bu emir ve teklifler, Allah Teâlâ'nın insanlar için göndermiş olduğu hukuk sistemi ve kullarının, O'nun nizamını, O'nun esaslarına uygun olarak yeryüzünde ikâme etmeleri için gönderdiği sistemdir. Kâinattaki yaratma ve îcât kanunlarıyle insanlara gönderilen bu esaslar, bütünüyle Allah Teâlâ'nın ulûhiyetini, adâletini ilmini, merhametini ve şiddetli azâbını belgelemekte, O'nun pek çok sıfatlarını göstermektedir. Kâinatta meydana gelen bunca zulümler, bahtsızlıklar, haksızlıklar, savaşlar ve yıkımların temel nedeni, insanların Allah'ın c.c. hükmünden yüz çevirmeleri, insanların önüne koymuş olduğu hukuk sistemini kabul etmeyerek, ya da olduğu gibi uygulamayarak değiştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Halbuki Allah'ın c.c. hükmü ve hukuk sistemi, insana, yeryüzünde bu iki esas üzerinde bir devlet kurması ve kâinatı onlarla idâre etmesi için verilmiş bulunuyordu.

İnsanın Görevi

Bu sabit gerçekler karşısında insanın görevi nedir öyleyse?

İnsanın vazifesi, yeryüzünde sadece Allah'ın c.c. hükmünü uygulamaktır!.. O, kendisine indirilen ve uygulanması istenen kanunun, her harfinin tatbikatından sorumludur. Bu konuda o, kendisinden istenenin dışında çalışma yapamaz. İctihâd edemez. Hüküm verirken veya herhangi bir görüşü şûra aracılığıyle tercih ederken dahi, ancak kitap ve sünnette açık hükmü bulunmayan ve o konuda müslümanların herhangi bir icma'ının da hâsıl olmadığını göz önünde bulundurmak zorundadır.

Bu görev Allah'a c.c. kulluğun anlamını ifâde eder. O göreve bağlı kalanlar, Allah'a c.c. kulluk etmiş, karşı çıkanlar veya onu uygulamamakta ısrar edenler ise, ilâhlık taslamış ve tâgutun tâ kendileri olmuşlardır. Zîra insan, yapması gereken görevinden yüz çevirerek, başka bir hükmü uygulamaya eğilim duyduğunda, bunun anlamı şu demektir : O insan bu hareketiyle Rabb'inin gösterdiği çizgiden sapmış ve ona kul olmaktan kurtulmaya çaba göstermiş; kendi kendisini, hüküm koyma ve idare etme sahasında Allah'a c.c. ortak koşmuş demektir!..

Münafıkların bu konuda ilginç ve garip çıkışları vardır!..

Onlardan bazıları derler ki: Allah Teâlâ kullarını yalnızca sevgi, adâlet, zulüm ve azgınlıktan uzaklaşmakla mükellef tutmuştur.

Öyleyse bize düşen; gördüğün gibi, sadece bu iki hakikati gerçekleştirmek, zaman ve maslahatın gereğini uygulamaktır. Yani diyorlar ki: Allah Teâlâ bizi yalnız gayeyle mükellef kılmıştır vasıtalara gelince onu biz ortaya koyar ve istediğimizi seçeriz.

Allah'a c.c. yemin olsun ki, yer yüzünün doğusunda ve batısında yer alan bütün milletler, bu anlamda ve bu temel felsefeye göre, Allah'ın c.c. emrine bağlı kalıyor ve O'nun hükmünü uyguluyor olurlar. Çünkü mü'min olsun, zındık ya da kâfir olsun hiç bir millet yoktur ki, toplumsal görüşünün, hukuk sisteminin, adâletin tâ kendisi olduğunu iddia etmesin. Her birisine göre uyguladıkları şey, adâletin tâ kendisi, barışın temel prensipleri ve saadetin vazgeçilmez unsurlarıdır. Fakat onlar, bu adâleti, barışı ve mutluluğu temin etmek için kendilerine uygun vasıta ve yöntemleri kullanarak, ayrılığa düşmüşlerdir. Bu ise münâfıkların kendi düşüncelerinde zannettikleri, Allah'ın c.c. kullarını istediklerini seçmekte serbest bıraktığı şeyler sahasına girer!!..

Fakat gerçek müslüman böyle diyemez işte. Hatat bu sözün ne demek olduğunu bile tasavvur edemez.

Allah Teâlâ kullarını sırf gayelerle mükellef tutmamış, onun vasıtalarına bağlanmayı da emretmiştir. Onları sadece hedeflerle mükellef tutup oraya varmak için hangi yöntemleri kullanacaklarını kendilerinin seçeneğine bırakmamış, onu da tâyin etmiştir. Adâlet, insanın vasıtalarla icât ettiği bir şey değildir. Tam tersine o, Allah Teâlâ'nın şeriatını ve hükümlerini uygulamak sûretiyle, sonunda ulaşılacak olan temel bir gâyedir.

Şunu da kesinlikle ve net olarak bilmeliyiz ki, insanın mükellef bulunduğu bu vazifesini ve mesuliyetini yerine getirebilmesi için, çok ibâdet etmesi, bol bol namaz, zikir ve nâfile ibâdetlerde bulunması kâfi gelmez. Eğer bir insan, hayatı için, istediği konuda hüküm koyabileceğine inanıyor ya da Allah Teâlâ'nın hükümlerinden ve emirlerinden herhangi birinin, bu günkü insanlığın yararına olmadığına itikad ediyorsa, o adamın tüm bu ibâdetlerinin hiç bir kıymeti olmaz. Bütün Müslümanların icmâı ile ve kesin delillerle sabit olmuştur ki, böyle inanan birisi mürteddir. İslâm dairesinden çıkmıştır.

Yalan Bir Mazeret

Başka bir grupta Allah'ın c.c. hükümlerinden şu bahaneyle yüz çevirmektedirler. Onlara göre : Allah'ın c.c. kanunları, tatbik edilemez. Tarih onları uygulamanın kâbil olmadığını belgelemektedir. Onlar, tarihsel burhânları şu iddialarıyle açıklamaya çalışmaktadırlar : İslâm toplumu, İslâm dininin istediği biçimde, bütün İslâm tarihi boyunca, çok kısa bir zaman kesiti; bir kenara bırakılırsa, tam anlamıyle gerçekleşmiş değildir. Bu kısa zaman kesiti, Resûlullah'ın a.v. ömrünün sonundaki on senelik zamandan, Hz. Ömer'in hilâfeti sona erinceye kadarki dönemdir. Sonra Ömer b. Abdülâziz'in zamanındaki bir kaç sene. Bu zamanların dışındaki dönemlerde, iki Ömer arasındaki zaman zarfında ve İkinci Ömer'den bu yana İslâm, kendisini bütünüyle ortaya koymaktan ve her bakımdan topluma hâkim olmaktan âciz kalmıştır!..

Bu özür, hakikatın ve vakıanın ölçüsünde tamamen yalandan ibârettir. Bu özür sahiplerinin gözünden kaçan bir nokta var ki, o da onların İslâmı hiçbir zaman uygulanabilir bir sistem olarak görmek istememeleridir. Yani onlar, cân-u gönülden, İslâmın uygulanamaz olmasını istemektedirler. Çünkü onlar, herşeyden önce araştırma ve özür beyân etmelerinden daha evvel bir hükme varmışlar ki, o da, İslâmın hayat sisteminden nefret etmeleridir. Şöyle ki — Onlar bu özürlerini beyan ettikleri sırada — denilse ki, 'İslâm nizamı en kısa zamanda, önümüzdeki yıllarda tatbik edilecek ve onunla amel edilmek, hiç bir problem ve sakıncalı durumun ortaya çıkmasına neden olmayacaktır.' Onlar, bu sözler karşısında şiddetli tepki göstererek bağırıp çağıracaklardır. Çünkü bu sözleri kabul etmeleri, İslâmın kendi görüşlerinde olduğu gibi, sırf nazarî olduğu ve uygulama imkânı olmadığını, kabul etmeleri anlamsız kalacaktır...

Fakat bu özür beyân etmeleri, açık bir yalandan ibârettir. Buna rağmen onlar, zikrettiğimiz hakikatlere karşı gözlerini bağlamaktadırlar.

İslâm toplumu, Resûlullah'ın kurmasından bu yana, halâ varlığını sürdürmekte ve İslâm tarihi boyunca da, çoğunlukla kendisini muhafaza etmiştir. İslâmın ahkâmı ve İslâm toplumu, sahâbe asrında, Tabiin asrında, Emevî ve Abbasîler döneminde varlığını sürdürdüğü gibi, Osmanlıların ilk zamanlarında da kendisini muhafaza etmiştir. Bu toplum ve hükümleri tatbikî, sürekli birbirine bağlı ve kesintisiz olarak devam etmiştir. Fakat şu kadarını da belirtelim ki,

İslâm toplumunu kurmak ayrı bir şeydir bütün günahlardan arınmak ve masum olmak ayrı bir şeydir. — İslâm toplumu mâsum değildir. —

İslâm toplumunun kurulması: Orada genel yargı organlarının, İslâmın hükümlerini ve onun hukukunu esas alarak çalışmasıdır. Temelde ona dayanması, İslâm boyasının, toplumun her alanında varlığını hissettirmesidir. Çarşı ve pazarlarında, giyim ve kuşamları gibi pek çok sahalarda kendisini izhâr etmesidir. O toplumda fâiz ile işlem yapılmaz, açıktan içki içme ve onu satma gibi şeylere rastlanmaz. Fuhuş ve ona benzer ahlâksızlıklar açıktan yapılamaz. Sonra dinin bütün şiarları herhangi bir kayda bağlanmaksızın, kâmilen yürütülmelidir. Bütün bu şartlar, zikrettiğimiz tarihin dönemleri boyunca gerçekleşmiştir. Bunu, İslâm tarihimiz ve olayları hakkında, en ufak basîret sahibi ve normal bir kültüre sahip olan birisi rahatlıkla bilir.

Bütün hatalardan ve günahlardan masum olmak ise; hiçbir zamanda gerçekleşmiş bir şey değildir. Ne sahâbe devrinde, ne tabiin, ne de onlardan önce veya sonra gerçekleşmiş bir şeydir. İsmet, Allah Teâlâ'nın İslâmî hükümlerinin yürürlüğe konması ve İslâm şeriatının terfîzi için ileri sürülen bir şart değildir. Aksine, Allah'ın c.c. hikmeti insanın — Resûller ve Nebiler hariç olmak şartıyle — hata işleyebileceğini ve mâsum olmamalarını iktizâ etmiştir. Zaman zaman kendisine gösterilen yoldan sapar, tevbe eder... Allah'da c.c. onun günahlarını bağışlar. Bazen de günah işler, günahı toplum tarafından tespit edilir... Kendisine Allah'ın c.c. koyduğu cezâ uygulanır. Ya da kısasa maruz kalarak cezâsını çeker.

Hatta sahâbeden bazı bireyler dahi yoldan sapmış, kendilerine had uygulanmıştır. Aynı durum, tabiin devrinde, Emevîler ve Abbasîler devrinde de, insanlar arasında devâm edegelmiştir. Bu arada onlar, bazı günahları işlemekle sapmışlar, içlerinden hevâ ve heveslerine, şehvetlerine eğilim duyanlar görülmüştür. Gizlilikler ve karanlık işler ardında bazı hatalar ve günahlar işlenmiştir. Fakat bunun sebebi, insanların, yönetici olsun, yönetilen olsun hepsinin toptan günahtan mâsum olmamaları ve onlardan münezzeh tutulmamalarıdır. Yoksa bu, islâm hükmünün yürürlükte olmadığı ve islâm şeriatının tatbik edilmediği anlamına asla gelmez.

Yalan Söyleyen Tarihten Bir Örnek

Bahsettiğimiz mazeret sahiplerinin, en önemli delil kaynakları,

bazı zamanlarla ilgili malûmâtlar, tarihin belli dönemlerindeki uygulamalar ve bazı halifelerin hal tercemeleridir. Onlar, bu konuda yalancıların uydurduğu sözlere, yine yabancıların dinimizin ve İslâm tarihimizin içine, kendi amaçlarını gerçekleştirmek için yerleştirmiş oldukları hilelere başvuruyorlar. İslâm tarihimizin etüdünü ve yazılışını, plânladıkları hedefe uygun olarak yapmaktadırlar.

Müslim olsun, gayr-ı müslim olsun, kendi özvarlığına değer veren ve başkasına kölelik yapmaya razı olmayan hangi Arap, Taberî, İbn-i Esîr Mes'ûdi ve İbn-i Haldûn gibi tarihimizden bahseden, halifelerimizin biyografisini senet ve rivâyet yöntemlerini kullanarak işleyen bilginlerden yüz çevirerek onlara güvensizlik duyar. Yanısıra, bütün varlığıyle, huşû ve huzur içinde Batılılara yönelerek Philip Hiti, Fon Floten, Gold Ziher, Fon Crimer'in takrirlerine güven duyması düşünülebilir mi?!..

Bugün pek çok kişinin zihnini meşgul eden, halifelerimizin hal tercemeleri ve tarihimizin biçimlendiği temel olaylar, ortalığı bulandırmaya çalışan bu insanların ortaya koyduğu sapık iddialardır. Aslında bunların tamamı, İslâm tarihinin temel kaynaklarına inildiğinde, Arapçadaki belgeler konuşturulduğunda, temelsiz, asılsız iftiralar oldukları açık seçik olarak ortaya çıkar.

Hz. Muâviye ile Hz. Ali arasındaki fitne ile ilgili haberleri, Hz. Osman'ın öldürülmesi ile ilgili olayları, Arap tarihinin temel kitaplarından bir kere okuduktan sonra, bir de dönüp aynı olayları ve haberleri, Avrupalıların ve müsteşriklerin kitaplarından takip etmeye çalışalım. İşte bu sırada onların acâib iftiraları, korkunç çelişkileri ortaya çıkacaktır.

Harun Reşid'in «Hal» tercemesini Taberî, Mes'ûdi ve İbn-ul Esîr'den okuyoruz. Karşımızda Allah'a c.c. kulluk eden, âbid bir müslüman canlanmakta, hayatı boyunca ömrünü Allah c.c. yolunda cihâd etmek ve Allah'ın c.c. devletini yeryüzünde hâkim kılmak için vargücünü harcayan bir adam olarak durmaktadır. Bir sene Allah c.c. yolunda cihâd ediyor, bir sene de hacc farizasını yerine getiriyor, bir günde, hasta olmadığı ya da Allah c.c. yolunda cihâdla meşgul olmadığı müddetçe, yüz rekât namaz kılıyor. Herhangi bir konuda kesin hükmünü vermeden önce mutlaka âlimlerle görüşüyor. Âlimler kendisine meseleyi, Allah'ın c.c. hükmüne uygun şekilde izâh ettikten ve onunda, bu açıklamaya kalbi yattıktan sonra, son kararını bildiriyor. Tüm bunlara rağmen; bu adam, mâsum değildir. Olur ki hatâ eder, içtihâdında hata eder, gazaplanır, günaha girer. Bazan Al-

lah'ın c.c. emirlerine isyan edip tekrar tevbeye döndüğü görülür.

Bu olayları öğrendikten sonra, bir de karşı taraftaki misyonerlerin kitaplarından aynı adamın biyografisine bir göz atalım: Şimdi karşımızda, zevk ve eğlenceden doymak bilmeyen, onun içinde boğulmuş halde içkiye ve buna benzer zararlı alışkanlıklara müptelâ olan, nîmet ve israf içinde sarhoş olmuş bir adam canlanacaktır!..[373]

(373) Onların hiç birisini, köklü Arap Tarihi kaynaklarında bulmak mümkün değildir. Aksine, bunların tam zıddını müşahede ediyoruz.

Harun Reşid'in hayatını bu şekilde düşünen bu Avrupalılar, belki de kendilerine göre tamamen mazurdurlar. Çünkü onlar eninde sonunda, Harun Reşid'in, hayatı boyunca onların hilelerini bertaraf etmek ve onları İslâm devletinin hükmüne boyun eğdirmek için bütün gücünü sarf ettiği, Bizanslıların torunlarıdırlar. Onlar melikleri (Nakfur)nin torunlarıdır. Zamanında Nakfur, İslâm devletinin nüfuzuna ve hükmüne karşı diretmiş, Harun Reşid'e mektup yazarak, onu tehdit etmiş ve onu korkutmak istemiştir. Harun Reşid, cevaben ona şöyle yazmıştı: «Mü'minlerin emiri Harun Reşid'den Bizans köpeği Nakfur'a, Ey zındıkanın oğlu! Mektubunu okudum. Cevabına gelince, o duyacağın bir şey değil, yakında bilfiil göreceğin şeydir.» Sonra hemen bir ordu hazırlayarak, Karlarla dolu ve çeşitli engel ve zorlukları bulunan bir yolu aşarak, Hiraklın kapısı önünde konakladı. Savaşa tutuşarak pek çok bölgeleri fethetti. Ganimetler aldı. Zor durumda kalan Nakfur barış talebinde bulundu. Her sene kendisine harac ödeyeceğine söz verdi. Harun Reşid geri dönerek Raka'ya vardığında, Nakfur, Reşid'in bir daha geri döneceğine ihtimal vermediğinden dolayı anlaşmasını bozdu, verdiği söze ihanet etti! Çünkü o sırada havalar çok soğuk ve yollar boyunca kar yağmıştı. Nakfur'un haberi, Reşid'in askerlerine ulaştığında, onu sakladılar. Çünkü onlar, Reşid'in bunu duyması halinde hemen harekete geçeceğini, bunun ise; hem ona hem kendilerine pahalıya mal olacağını biliyorlardı. Fakat çok geçmeden haber ona da ulaşınca: 'Gerçekten Nakfur öyle birşey yapmış mıdır?' dedi. Büyük bir külfet ve zorluklara katlanarak geri döndü. Savaş üstüne savaş ederek en nihayet varmak istediği hedefe ulaştı. İşte Arap Tarihinin, Harun Reşid'in biyografisinde gördüğü, bolluk içinde yüzme ve israfta boğulma ancak budur!..

Peki, Nakfur'un bugünkü torunlarına göre, Halife Reşid'in hal tercemesinin ne olması beklenirdi? Hangi akıl sahibi onların, Harun Reşid'e iftira etmekte son derece haddi aşacaklarında şüphe edebilir?

Asıl hayret edilmesi, tümüyle hayret edilmesi gereken şu: Milliyetleriyle, vatanlarıyla ve Araplıklarıyla yapmacık bir şekilde övünmeye çalışanların, Batılılara karşı takındığı tavırdır. Onlar, Nakfur'un bugünkü torunlarının, Arap Tarihi ile ilgili olarak ve Abbasiler devrinin en büyük ve en adil halifelerinden birinin hakkında ileri sürmüş oldukları iftira ve karalamalara, hiç düşünmeden akıllarını ve hislerini harekete geçirmeden, olduğu gibi bu kin dolu iddiaları kabul ediveriyorlar. Onlara boyun eğmeleri ve söylediklerini tekrar etmeleri gerçekten garip bir tavırdır.

Şimdi; bu durumda hangi kaynakları tasdik etmemiz gerekir. Evin sahibi ve mâliki olanı mı? Yoksa evin hırsızı ve casusunu mu?

Buna karşılık, ancak gürültü, bayağılık ve cahillik ölçüleri, tasdik edilmesi gerekenin hırsız olduğu ve onun ev sahibi olma ihtimali bulunduğunu söyleyebilirler!..

Bütün bunlar bir yana, ifade etmemiz gereken bir nokta daha vardır. Farzedelim ki biz, sahip olduğumuz şu görkemli tarihten başka bir tarihe sahibiz ve farz ettiğimiz bu tarihin büyük adamları da, İslam toplumunu kurmamış, Allah'ın Şeriatını ve hükmünü tatbik etmemiş olsunlar. Böyle bir faraziyemiz, kesin aklî delil ve burhânlarla elde ettiğimiz gerçekler üzerinde ne gibi bir etki bırakabilir? Biz, Allah Teâlâ'nın varlığını ve birliğini, Resûller ve Peygamberler gönderdiğini, insanları onların vasıtasıyla mükellef tuttuğunu, hepsinin Allah'ın hükümlerine uymalarını ve onun Şeriatına bağlı kalmalarını emrettiğini kesin delillerle biliyoruz. Öyleyse bu konudaki şüphelerin, gerçekler karşısında ne değeri olabilir?

Yine şöyle düşünelim ki biz, hakikatlerden herhangi birini, ret edilmesi mümkün olmayan kat'î delillerle keşfettiğimiz halde, etrafımızdaki bütün insanların, o gerçeğin bilincinde olmadığını ve ona inanmadıklarını gördüğümüz zaman, o kabullendiğimiz hakikatten vazgeçebilir miyiz? İnsanların, o gerçek karşısında ilgisiz davranmaları, kesin verilerle düşüncemizde yer eden o ilmi nesh edip iptal edebilir mi?

Bugün pek çok ulusların İslâm'a inanmaya razı olmadıklarını, aksine ona kötülük etmek ve onu yok etmek için planlar yapmakta ısrar ettiklerini gördüğümüzde, bu tavırlarını, İslâm'ın eksikliğine ve uygulanamayacağına delil olarak mı kullanacağız? Yoksa asıl eksiklik ve kusur, onu inkâr edenlerde ve temelden kaale almayanlarda mı aranmalıdır? Şu karara varacaklardır: Asıl kusur ve eksiklik onu inkâr edenlerde, ihmal edip kötülük edenlerdedir. Mademki İslâm akidesinin doğruluğu kat'î delillerle kanıtlanmıştır, akıl sahibine düşen, İslam'a yapılan bu kötülükten tiksinmesi, bu basit tavırları tenkit etmesi insanları onun ağına takılmaktan sakındırması ve onun çirkefinden kurtarmaya çalışmasıdır.

Açıktan İslam'ı inkâr etmediği halde, onun uygulanmasına çeşitli vesilelerle yan çizenler, zalimi gördüklerinde mazluma hücûm

eden sakat gözlü kimseler gibidirler. O kimseler, kötülük işleyen birisini gördüklerinde yüzünü ekşiten; fakat hemen arkasından, o kötülük yapana tavır almaya çalışan birisine de engel olmaya çalışanların pazisyonundadırlar.

Bu değişiklik, hem gözde hem akılda etkili olan değer yargılarından kaynaklanmaktadır. —yani akılları ve gözleri, hakikatleri ters göstermektedir.— Yahut bunların İslâm'a aykırı düşüncelerden kurtulmak için ileri sürdükleri deliller, içlerinde sakladıkları kin ve münafıklığı, gönüllerinde yer etmiş bulunan bu illetleri gizlemek için göstermelik gayretlerdir.

Peki, bütün bunların yararı ne olacaktır? Bunun semeresi ne olacaktır? Halbuki mesele çok ciddî ve tehlikelidir. Sorun(gidişatla ilgili, herkes için aynı olan, ölümden sonra beklenilen akibet ile ilgilidir. İnsanlığın her ferdi muhakkak o yoldan geçmek durumundadır?!.

Bu bir oyuncaktır... Öyle bir oyuncak ki, deliler ve çocuklar ona gülmekten kendini alamaz!...

Bu bir gâflettir... Öyle bir gaflet ki sarhoşlar, şaşkınlar bile ona güler!

Dikkat edelim ki, yol yalnız bir tanedir. Takip edilecek hayat sistemi tektir. Sonuç zorunlu ve yakındır. İşin vehametini anlayıp kavrayabilmek ancak aklın sesine kulak vererek düşünmekle mümkün olacaktır.

Öyleyse, bu sese kulak vermek için elinizdeki bütün imkânları kullanın. İçinizde, gönlünüzde yer eden hevâ ve heves ile şehvetlerin gürültülerine kulak asmayın... Çevrenin çağrısına, etkisine, gelenek ve göreneklerin gereklerine, psikolojik problemlerin karmaşıklaştırmalarına, kibir ve asabiyetin çağrısına kulak asmadan aklınızın sesini dinleyin. Eğer bütün bu gürültülerin içinden aklın sesini net olarak tespit edebilirseniz, önünüzdeki bütün perdeler kaybolur, problemler çözülür, en büyük hakikat ortaya çıkar. İşte o zaman o hakikatın önemini ve büyüklüğünü kavrayabilirsiniz.

Fakat bunu yapmaz da, çeşitli tonaj ve biçimlerde ortaya çıkan, kulağınıza gelen her sese kulak verir ve onların yankısına teslim olursanız, her taraftan sarılı bulunduğunuz şehvetlerin peşine takılır, kendi yapınızda yaşamış olduğunuz pek çok tereddüt ve şüphelere maruz kalırsınız. Toplumun mesajı, gelenek ve göreneklerin etkisi, sizi şuradan buraya koştururken düşüncenizde yer etmiş bulu-

nan köklü asabiyet fikri, size bir heyecan verecektir belki de. Fakat bir kaç gün sonra hiç beklemediğiniz bir sırada, bu aldatıcı ortamda nimetler içinden yuvarlanıp giderken, birdenbire, bir an aklın mesajı ile yüzyüze gelecek ve gerideki bütün sesler kesilecek, etrafınızdaki gürültü dinecektir. Etrafınıza baktığınızda her şeyin bittiğini ve bütün imkanların elinizden alındığını göreceksiniz!..

⁂

Aziz kardeşim... Bütün bu söylediklerimi sırf aklınla düşünmeye çalış. Nefsinin tesirinden az bir süre de olsa uzaklaşarak — dediklerime kulak vermeye — nefsin üzerinde tesir yaparak inanç halini almış kaideleri düşünmeye çalış. Etrafında yaşayan insanların, örf ve âdetlerinden etkilendiğin toplumun mesajından aldığın nefsi arzu ve isteklerinin, düşüncen üzerindeki etkilerini ve zihnin üzerinde meydana getirdiği kesif perdeleri düşün.

Böyle yaptığın zaman bu kitapta arzettiğimiz bütün şeylerin hak olduğuna, her hangi bir şek ve şüpheye mahal bırakmayacak kadar açık gerçekler olduğuna inanacak ve kendine düşen görevin, şimdiye kadar yaşadığın bu hayatı bir kenara iterek, yeni bir hayata hazırlanmak olduğuna tam olarak kanaat getireceksin.

Belki burada, buna gücünün yetmeyeceğini ileri sürerek özür beyan edeceksin... Nefsin sana galip gelmekte ve sen onu zaptu rabt altına almaya muvaffak olamamaktasın.

Bu durumda ise; çözüm basit olacaktır... Bütün yapılacak iş, varlığına ve büyüklüğüne inandığın yüce Yaratıcı'ya yönelmek, O'na karşı âcizliğini itiraf ederek yalvarmaktır. Artık o anda, daha önceden işlediğin günahları ve kirli işleri hatıra getirmenin anlamı yoktur. Çünkü O kerem sahibi, çok bağışlayan ve bol ihsân sahibidir. Kimsenin seninle O'nun arasına giremeyeceği tenha bir yerde, samimiyet ve huşû içinde O'na şöyle yalvarmalısın :

Beni yoktan var eden yüce Allah'ım! Bunca kötülük işledikten, bunca çirkef içinde bocaladıktan sonra şimdi artık senin büyük ve yüce gücüne yöneliyorum. Tevbe etmek istiyor, âcizliğimi itiraf ediyorum. Sapıklıktan uzaklaşarak, bağışlanmamı ümit ediyorum. Gördüğün gibi pislikler içinde, çirkefte boğulmuş kalmışım, temizlenmek istiyorum. Sana olan imanım bana umut vererek senin geniş rahmetine sığınmamı telkin etmektedir. Affına ve mağfiretine karşı besle-

diğim umut, kapını çalmamı istemektedir. Sana gelmek istiyorum. Beni kendinden başka her şeyden uzaklaştır.

Beni, yoktan var eden yüce Allah'ım! Senin huzurunda boynumu bükerek eda ettiğim ibâdetlerimi, senin hakkında yapmış olduğum büyük hatalara şefaatçı kıl. Sana yönelen kalbimi, acılarımı, pişmanlığımı, senin hidâyetinden yüz çevirme günahıma keffaret kıl. Büyük lûtfun ve cömertliğinle samimî yalvarışlarımı ve sana doğru uzanan titrek ellerimi boş çevirme. Senin ulûhiyetine ve yüce kudretine boyun eğdikten sonra, zilletimi anlayarak kulluk görevime başladım. Allah'a c.c. itaat edenlerin kervanına katılmaktan alıkoyan günahlarımdan dolayı yazıklar olsun bana! Beni bu şaşkınlar vâdisinde kalmaya zorlayan hataları işlediğimden dolayı ne kadar bahtsızım! Tekrar unutkanlık sapıklığına kapılarak senin azâbını haketmekten o kadar korkuyorum ki, şu anda benliğimi sarmış bulunan hatırlama ve hidâyete karşı uyanışımın, tekrar kötü bir sonuca varmasından o kadar endişeliyim ki!

İlâhî : Sana geldim. Senden, sana sığınıyorum. Hakettiğim acıklı azâbından, sahibi bulunduğun yüce rahmete sığınıyorum. Nefsimin kötülüklerinden korkarak senin lûtfuna kaçıyorum. Beni kapından boş çevirme! Sen, dara düşenin duasını kabul edensin. Kötülüğü silerek bütün günahları bağışlayansın. Sen, merhamet edenlerin en merhametlisisin.

Sözlerimi şöylece tamamlamak istiyorum. Yüce Yaratıcıma ellerimi açarak, O'nun kapısı önünde tazarru ve niyâzda bulunarak, bu duayı benim ve senin için ve Allah'a c.c. tevbe etmiş, O'na yönelmiş bütün kulları için kabul etmesini diliyorum. O yüce Rabb'imizden tek dileğimiz, bizi, geriye kalan ömrümüzde bu akîde üzerinde yaşatması, sekerât-ü mevt'de bu inancımızı korumamız için yardımcı olmasıdır. Ölümden sonra da, inancımızı miras olarak bırakmamızı nasîp etmesidir.

ALLÂH'IM! İnandığım ve hayatımda, ölümümde ve vefâtımdan sonra sürekli bağlı kaldığım bu hakikatleri sana emânet ediyorum. Onları benim için muhafaza et! Her mü'min kadın ve erkeğin onlara bağlı kalmasına yardımcı ol! Senin her şeye gücün yeter. (Amin)

Terimler Sözlüğü

ADÂLET: Kişinin mürüvvet ve takvasını icabettiren sıfatlarla muttasıf olması. Bu sıfatlar: Allah'ın emirlerine bağlılık yasaklardan kaçınma, yalan, günahkârlık, cehalet ile bid'at gibi adâletten düşürücü hatalardan kaçınma ve küçük günahlarda ısrar etmemektir. Bu sıfatları hâiz kimselere 'adl' denir ve şahadeti makbuldür.

AKİDE: İnanç, inanılacak şey, çoğulu: Akâid

ARŞ: Tavan, çardak, taht, şeref ve saltanat. Allah'ın arşı (Arşullah) : insan aklının alamayacağı bir mahiyet veya Allah'ın varlıklar üzerindeki hakimiyeti.

ASL (ASIL) : Kök, delil, nass, metot, esas, ana-baba, dede ve nine. Çoğulu: Usûl.

AYN: Dış dünyada var olan maddi ve gayrişahsi şey. Belli ve somut nesne. Deyn' (borç) karşıtı olarak kullanılan bu terim, Fıkıh'ta: muayyen ve somut eşyayı ifade eder. Ev, at ve benzeri gibi.

BİD'AT: Yeni, sonradan çıkan şey. Hz. Peygamber devrinden sonra ortaya çıkan ve dinî bir mahiyet taşıyan şey.

BURHAN: 1 — **Burhan-ı inni:** Ma'lûlden illete, eserden müessire, sanattan sanatkâra ve neticeden sebebe intikal etmek. Bir dağın ardından dumanlar yükseldiğini gördüğümüz zaman, orada ateşin mevcut olduğuna istidlâl etmemiz gibi. Alemin varlığını Allah'ın mevcudiyetinin delili ve şahidi olarak değerlendirmemiz de böyledir. Kelâm ilminin temeli bu nevi istidlâldir. (İndüksiyon, istikrâ).

2 — **Burhan-ı limmi:** İlletten ma'lûle, müessirden esere, sanatkârdan sanata ve sebepten neticeye intikal etmek. Bir gece gördüğümüz ateşin dumanının da olacağına hükmetmemiz gibi. Bu delil daha çok Selefiyede ve Sûfiyede kullanılmıştır. (Dedüksiyon, Ta'lil).

İstiklâli bilgilere nazari bilgi adı da verilir. Bk. İzmirli, 1, 58: Sırrı Paşa, Nakdu'l-kelâm, s. 36.

CERH: Lügatta yaralama manasına gelen bu tâbir, ıstılâhta gerek râviyi gerekse hadisi, sıhhatı bozucu sebeplerden biriyle ithâm edip sıhhatten düşürmektir.

CELİ: Açık olan şey demektir. Celi Kıyas: Kıyastaki illet, feri'de asl'dakinden daha kuvvetli ve açık olduğu gibi asl ile feri' arasında bulunan farkın kaldırılmış olduğu kesinlikle bilinir. Meselâ Kur'anda, ana ve babaya «öf» denilmesi yasaklanmıştır. (isrâ: 22). Buna kıyasen ana ve babayı dövmenin yasaklanmış olduğu açık bir şekilde anlaşılır.

CİHAD (CİHAT) : Mücâdele, savaş, Allah yolunda yapılan kutsal savaş.

CİSİM: Umumiyetle cisim madde manâsına gelmektedir.

Kelâmcılara göre cisimlerin başlıca nitelikleri ve temel özellikleri şunlardır: «Ecsâm mütenâhidir» (Cisimler sonlu ve sınırlıdır) «cisimler hâdistir», «cisimler mütemasildir» (ana vasıfları itibariyle birbirine benzerler), «cisimler baki ve devamlıdır» (arazlar gibi gelip geçici nitelikler değildir), «cisimler iç içe girmezler», «cisimlerde tedahül olmaz», «cisimler arazsız olmaz» (ecsam arazdan hâli değildir), «cisimlerin ve âlemin ebedi olması zaruri değildir», «başı olduğu gibi sonu da vardır», «cisimler ölçülebilir». Kelâmcıların maddeyi ve niteliklerini sınıflandırmasını daha açık olarak şöyle gösterebiliriz:

Var olan hâdis ve mahlûk şeyler:

1 — Ya bizatihi kâimdir, buna **a'yân** denir,

2 — Veya başkası ile kâimdir. Buna da **a'raz** denir.

A'yan da:

a) Ya mürekkebtir, bileşiktir, buna **cisim** denir,

b) Veya mürekkeb değildir, basittir, buna da **cevher**, cevher-i ferd ve cüz-i lâyetecezza gibi isimler verilir.

Bir şema halinde, şöyle gösterilir:

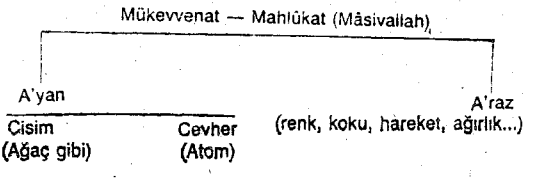

Kelamcıların çoğunluğuna göre, hayat ve ruh da cisimdir. Ancak cisimler kesif ve lâtif (yoğun, kaba ve ince, hafif) olma yönünden ikiye ayrılır:

Kesif cisimler: Taş, su, toprak (ecsâm-i kesife),

Lâtif cisimler: Rûh, melek, cin, şeytan (ecsâm-i lâtife). Lâtif cisim gözle görülmez, meselâ rûh, yağın sütte bulunuşu gibi bedende bulunur. Bazı kelâmcılar rûhu araz, sonraki bazı kelâmcılar ise cevher saymışlardır.

CUMHUR: Lügatta, diğer manalarının yanında, her şeyin ekserisini ifade eder. Istılah olarak bir meselede aynı görüşü paylaşan âlimlerin çoğunluğuna ıtlak olunur.

CUMHUR-I FUKÂHA: Fakihlerin büyük çoğunluğu.

DELÂLET: Yol gösterme, işaret. Sözün, kullanılmış olduğu asıl anlamı göstermesi.

DELİL: Kılavuz, rehber, nass, huccet, kanıt. Zâhirlere göre delil; bir nevi kıyas olup fıkhi hüküm çıkarma ilkesidir.

DEVR: Varlığın var oluşunda başka bir varlığa muhtaç olması.

FAKİH: Bilgin, İslâm hukukçusu. Çoğulu: Fukahâ'.

FER': Aslın karşılığı olup dal-budak mânâsınadır. Hüküm ve mesele. Çocuk ve torun. Çoğulu: **Furû.**

FİTNE: İmtihan, mihnet, din yüzünden yapılan baskı ve işkence, karışıklık, fesat.

GARİB: Yabancı, kimsesiz, tuhaf. Hadis terimi olarak: «Hangi tabakadan olursa olsun, bir râvinin tek başına rivâyet ettiği haber veya hadis.»

HABER: Hadis, rivayet.

HABER-İ ÂHÂD: Meşhur hadislerin şartlarını hâiz olmayan hadis veya haber. Bazılarına göre: Tevatür derecesine ulaşmamış olan haber veya hadis.

HADS: Zan, tahmin, seziş, entuisyon.

HALİFE: Vekil, Hz. Peygamber a.v.'in vekili sıfatıyla ümmetin din ve dünya işlerinin yönetimini üzerine alan kimse.

HARAM: Dince kesin bir delil ile yasak edilen şey.

HAVÂLE: Bir şeyi başka birinin uhdesine bırakma. Bir meblâğın ödenmesini veya alınmasını üçüncü bir şahsa çevirme.

HİKMET: Sebep, gizli sebep, sır, felsefe, İmam Şafii'ye göre: Sünnet.

HUCCET: Delil, vesika, ilâm.

HULEFÂ-İ RAŞİDİN: Hz. Peygamberden sonra halifelik makamına gelen dört halife: Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali r.a.

HÜKM (HÜKÜM): Hâkimlik, hükümet etme, karar, bir dâvayı dinleyip iyice inceledikten sonra halletmek için verilen karar, yargı, emir, icap, kural. Bir mesele hakkında yeteri kadar gerekli incelemeyi yaptıktan sonra varılan netice. Çoğulu: Ahkâm.

HÜSÛN VE KÜBÛH: Güzellik ve çirkinlik mânasına gelen hüsün ve kubhun beş manası vardır:

1 — Maksada uygun olana güzel, olmayana çirkin denir. Adâletin güzel, zulmün çirkin oluşu gibi.

2 — Tabiatı mülayim olana güzel, olmayana çirkin denir. Tatlı olan şeylerin güzel, acı olan şeylerin çirkin oluşu gibi.

3 — Kemâl sıfatı olana güzel, kusurlu ve eksik olana çirkin denir. İlmin güzel, cehaletin çirkin oluşu gibi.

4 — Medh u senâya değer olan şey güzel, kötülemeyi ve yerilmeyi gerektiren şey çirkindir. Cömertliğin güzel, cimriliğin çirkin oluşu gibi. 2. 3. ve 4. mânadaki güzellik ve çirkinlik anlayışını ve kavramını 1. mânada toplamak mümkündür.

5 — Allah'ın medhine ve mükâfatına konu olan şey güzel, kötülemesine ve cezasına konu olan şey çirkindir. İman, ibadet ve iyilik güzeldir. Küfür, zülum ve düşmanlık çirkindir.

İlk dört mânada güzelliğin ve çirkinliğin aklî olduğu konusunda İslâm âlimleri arasında ihtilâf yoktur. İhtilâf, sadece beşinci mânadaki güzelliğin ve çirkinliğin şeri veya aklî olması konusundadır. İcap ve tahrim, yani bir şeyi farz veya haram kılmak mânasına gelmek üzere «hüküm koymak», sadece Allah'a hastır. Bu mânada Allah'tan başka hâkim, yani bir şeyi farz veya haram kılan yoktur. Bu mânada akıl hâkim değildir. Mutezile de dahil olmak üzere bu temel fikre hiç bir İslâm mezhebi karşı çıkmamıştır.

Molla Hüsrev ve İbni Kemâl gibi sonraki bazı usülcüler tarafından Mutezile'nin bu hususta aklı hâkim kıldığı beyan olunuyorsa da doğru değildir. Muhakkik olanların tahkikatına göre Mutezile'nin bu meselede muhalefeti yoktur. Zaten başka türlü de olamaz. Çünkü bu mânada aklı hâkim kılmak demek, aklı, şeriat koyucusu yapmak, din ve şeriatten müstağni kılmak demek olur ki, bu, İslâm iddiasında bulunanların diline yakışmaz.

Hüküm: «Bu fiil güzeldir, şu fiil çirkindir», gibi ihbari cümlelerdeki haberle ilgili nispet-i tâmmeyi idrâk ve izan mânasına alınırsa, bu takdirde Mutezileye göre akıl, güzellik ve çirkinlik konusunda hâkim olur, hüküm verir. Fakat bu surette «Hâkim» sözünün mânası farz veya haram kılan, başka bir ifade ile hüküm koyan, demek olmayıp belki güzelliği veya çirkinliği idrâk eden, demek olur. Biraz evvel izâh edildiği gibi bu fikirde Mutezile yalnız değildir. Maturidilerin cumhuru da onlarla beraberdir.

Vakıa bu bahiste Mutezileler, Maturidilerin cumhurundan ayrılarak

başka bir yol tutmuşlardır. Onun için güzelliğin ve çirkinliğin, vahiy gelmeden evvel vücub ve hürmet gibi ilahi hükümleri icap ettirdiğine kâni olmuşlardır. Lakin bu nazariyeyi benimsemekle, aklın hakikatta vücub ve hürmet gibi hükümler ortaya koyan bir hâkim olduğunu kabul etmek icap etmez. Bilhassa Mutezile bu fikirde de yalnız değildir. Allah hakkındaki marifetin vacip oluşunun keyfiyetinde, başta İmam Maturidi olmak üzere ilk Maturidiler, daha doğrusu Hanefi olan ulemanın cumhuru Mutezile ile beraberdir.

Güzellik ve çirkinlik meselesinde ihtilaf konusu olan üç husus vardır:

1 — İhtiyari fiiller, bizatihi ve reel olarak güzellik ve çirkinlik akli midir, şeri midir?

2 — Yukarıdaki soruya müspet cevap verilirse, fiillerde var olan güzellik ve çirkinlik, vahiy gelmeden evvel, ilahi hükümlerin o fiillere taalluk etmesini gerektirir mi, gerektirmez mi?

3 — Güzellik ve çirkinlik, «itaat edene azap etmek», «güç yetmeyen şeyi teklif etmemek» gibi şeylerin câiz olmamasını gerektirir mi, gerektirmez mi? Bu üç meselede Eş'arilerle Mutezile birbirine zıt değişik nazariyeler ileri sürmüşler, Maturidiler ise, birinci ve üçüncü meselede tamamen, ikinci meselede kısmen Mutezile ile birleşmişlerdir.

Cebriye ile Eş'arilere göre insan fiili, aslında ve haddizatında, güzellik ve çirkinlik vasfına sahip değildir. Güzellik ve çirkinlik, fiillerin ne zatından ne mahiyetinden ve ne de fiillerle kâim bir sıfattan doğmamıştır. Aksine vahyin gelişi ile, şeri hükümlerin fiillere tallauk etmesi sebebiyle hasıl olmuş bir keyfiyettir. Bu bakımdan hakikatte güzellik ve çirkinlik yoktur. Onun içindir ki, şeriat yok farz edilecek olsa, müstakil olarak akıl fiillerin güzel veya çirkin oluşunu idrâk edemez.

İBAHAT: Bir şeyin dince veya hukukça yapılması yada yapılmamasının serbest olması, kişinin yapıp yapmamakta muhayyer bırakılması.

İCMA': Hz. Peygamberden sonraki bir çağda ameli bir meselenin şeri hükmü üzerinde, islam müctehidlerinin birleşmesidir. İslâm âlimleri bunun, hüccet oluşunda ittifak etmişlerdir.

İCTİHAD: Cehdetme, çabalama, bir şeye nüfûz etmek veya bir işin kemâl noktasına ulaşmak için gayret sarfetmek. Usûl-i Fıkıh terimi olarak: «Fakihin, tafsili delillere dayanarak, ameli hükümler çıkarmak için bütün gücünü harcaması ve ortaya bir hüküm koymasıdır.»

İHTİYÂR: Seçme, tercihte bulunma, irâde.

İKRAH: Zorlama, zorla bir şey yaptırma, cebir.

İKRAR: Kabûl etme, itiraf etme, benimseme, tanıma.

İLHAD: İslamdan ayrılma ve sapma anlamına gelir. Nassların zahir ve dış anlamlarını terk edip onların altında bir takım batıni manalar arama ilhad ve küfür olarak değerlendirilmiştir.

İLHAM: Kelâm ilminde sadece peygamberlerin ilhâmı bilgi kaynağı olarak kabul edilir. İlham, feyz yolu ile kalbe ilkâ olunan manâdır, diye tarif edilir. Fakat Gazali, Kiyâlhisarî, Razi ve Amidi gibi en büyük kelâmcılar nazar ve istidlâl bahis konusu olmaksızın; ilhamla, «yakini ve kat'i» bilgilerin elde edileceğini kabul ederler. Bu halde, keşif ve ilhamla hasıl olan bilgiler, kelâmcıların kabul ettikleri zaruri bilgiler nevinden sayılmaktadır. Fakat ilhamı vehimden ayırarak onu âyet ve hadisle kontrol etmelidir. Bu şekilde kabul edilen ilham bile, dinler ve mezhepler konu-

sundaki tartışmalarda ölçü değildir. Bkz. İzmirli 1, 59.
İlham, umûmi, külli ve kesin bir bilgi vasıtası değildir. Özel, cüzi ve zanni bir bilgi vasıtasıdır. Huccet-i muteadiye ve mülzime değildir. Yani başkasını bağlamaz. Huccet-i Lâzimedir, sadece ilhama mazhar olan şahsı bağlar. Fakat kıyas ve istidlâlle ortaya konulan ictihadi bilgilerde de durum böyledir. Bir müctehidin ictihadı diğer bir müctehidi bağlamadığı gibi, bütün Müslümanları da bağlamaz. Bu bakımdan ilhamla ictihad, esas nitelikleri itibariyle aynıdır. Zaten sûfilerın yaptıkları ictihadlara çoğu zaman keşf ve ilham, fıkıhçıların ilham ve buluşlarına da ictihad adı verilmektedir.

Kelâmda ve fıkıhta ilhamın delil kabul edilmemesinden daha tabii bir şey yoktur. Herkes kendi ilhamına ve hissine, yani sezgi gücüne göre konuşsa, hiç bir konu tartışma yolu ile, müspet bir şekilde neticelendirilemez. Zira ilhamın temel özelliği enfüsi (subjektif) olmasıdır. Halbuki kelâm dâima afaki (objektif) olmaya büyük önem vermiştir.

İLLET: Sebep, bir hükmün gerekçesi.

İLLET-İ GÂYE: Herşeyin belli bir amaca yönelik olarak yaratılmış olması delili. Tabiat, bir gâye ve vesileler manzumesidir, Meselâ: Görmek bir gâye, göz onun vesilesidir, görmenin yolu, âleti, vasıtasıdır. İşitmek gâye, kulakta işitmeye bir vesiledir, bir sebeptir. Gaye ve vesileden ibâret olan her manzûme, her şey, şuurlu, ilim sahibi bir illetin, bir yapıcının, bir yaratıcının eseridir. Öyle ise tabiat ta, ilmi olan bir yaratıcının eseri olmak zarûretindedir ki, o da Vacibü'l-Vücut (Allah'u Tealâ) dır.

Evet, biz bir çok şeylerin varlığındaki maksat ve gayeyi anlayamayız. Onlar çok kere bizim anlayışımızın dışında kalır. Meselâ: Bir engerek yılanının, bir sivrisineğin, bir pirenin var olmalarındaki maksadı anlamayabiliriz. Fakat şu cihetı açık olarak anlıyoruz ki: Bunların bütün azalarında şahıslarını muhafaza etmek, nevi'lerini devam ettirmek gibi bir maksat vardır. Binâenaleyh, bazı şeylerin varlığındaki maksadı bilmemekliliğimiz, gözlerin görmek, kulakların işitmek, midenin yenilen şeyi hazmetmek, kuş kanatlarının uçmak için olduğunu tasdik etmekten bizi menedemez. Bunlardaki maksat açıktır. Buna karşı: «Göz görmek, kulak işitmek, kanat uçmak için değildir. Belki göz bulunduğu için görülür, kulak bulunduğu için işitilir. Kuş da kanadı olduğu için uçar, binâenaleyh bunların vücûdunda bir maksat ve gâye aramak manâsızdır.» yolunda yapılan itirazlar, safsatadan başka birşey değildir. Hiç şüphe yok ki, insan gözleri olduğu için görür, kulakları olduğu için işitir, kuş da kanatları olduğu için uçar. Bunun böyle olması bunlarda bir gâye ve maksat bulunmamasını iktizâ eder mi? Bir çalar saat te, ona konmuş olan bir çandan dolayı çalar. Acaba çalar saatteki çan saat başlarını vurmak için konmamışsa bu saate çan koymaktaki maksat nedir? Saatin mekanizmasına ilave edilen çan, bir gâye ve maksat gözetilerek konulmuşsa kuşun kanatları da ayniyle böyle bir maksada müstenittir. Binâenaleyh, bilhassa canlılarda pek açık olarak görülen gâye ve vesile silsilesi (göz bir vesile, görmek onun gâyesi) hem âlemin nazım illetini (yapıcısını, yaratıcısını), hem de onun herşeyi bir maksada göre yaratan şuurlu, ilim sahibi bir zat olduğunu isbat eder. Filozofların **illet-i gâiye** ve **nizam-ı âlem** delili dedikleri bu delil, Kur'an delillerindendir.

İbn-i Rüşd buna inâyet delili diyor.

İbn-i Rüşd diyorki: «Tabiatta bütün varlıklar, insânın vücûduna, şahsının devamına muvaffak bir şekilde yaratılmıştır. Bu muvaffakat, insana verilen kıymet ve ehemmiyeti ve tabiatta her şeyin insan için yaratılmış olduğunu, her şeyin, bu maksat ve gayeye göre mutlak ve müstakil, şuur, irade ve ihtiyar sahibi bir fâil tarafından yaratılmış olduğunu gösterir. Çünkü gâye ve maksat ile vesile ve sebep arasındaki bu muvaffakatin gelişigüzel, tesadüf neticesi olması mümkün değildir. Gece ile gündüz, ay ve güneş, zamanlar ve mekânlar, yerlerin, göklerin yaratılışı, yağmurların yağışı, denizler ve karalar, otlar, ağaçlar, hayvanlar, hülâsa her nereye bakarsak görürüz ki, hepsi insan içindir, hepsi insanın yaşamasına ve saadetine hizmete hazırdır, bu yolda yaratılmışlardır.»

Sonra insanın ve hayvanın bütün âzâları şahıslarını ve nevi'lerini yaşatmak ve devam ettirmek gâyesine göre, o gâyeye uygun bir şekildedir. Binâenaleyh Allah'ın varlığını anlamak, Allah hakkında tam bir bilgi edinmek için bu cihetin incelenmesi vâciptir. İnsanı Allah'a götüren en doğru yol budur.

Hakikaten ibn-i Rüşd'ün de dediği gibi, Kur'an'ın ileriye sürdüğü ihtira ve inayet delilleri ispât-ı vâcip delillerin en kuvvetlilerindendir ve herkesin de anlayabileceği bir şekildedir. İbn-i Rüşd'ün inayet dediği takdir-i ezeli, Rübubiyet-i ilâhiyyedir.

İLİM: Zaruri ilim: Duyu organlarının ve aklın, doğrudan doğruya apaçık olarak kavradığı bilgilerdir. Bir bütün kendi parçasından büyüktür, ateş sıcaktır gibi.

İstidlâli ilim: Bir delile ve ara bir fikre başvurularak, doğrudan değil, dolaylı olarak elde edilen bilgilerdir. «Allah âlemin muhdisidir», hükmünün, «âlem hâdistir, her hâdisin bir muhdisi vardır, şu halde âlemin muhdisi de Allah'dır» gibi bir kıyas yoluyla kabul edilmesi gibi. İki türlü istidlal vardır.

İLTİZAM: Gereklilik, zorunlu bağlılık. Ayrılma kabul etmeyecek bir şekilde iki şeyin birbirine bağlanması, birinin diğerinin varlığını icabettirmesi.

İMAN: Lugatta inanmak ve tasdik etmek manâsına gelir. Fakat inanma sadece «bilmek» ve «bilineni tasdik etmek» ten ibaret değildir. Aksine doğruluğunu kabul ederek, benimseyerek, boyun eğerek ve teslimiyet göstererek, bir haberin veya o haberi veren zatın doğru olduğuna hükmetmeye ve onu tasdik etmeye iman denir.

İNKIRAZ: İki delilin çelişmesi ve çarpışması sonucunda çürük çıkan delile verilen ad. Çürüme, darmadağın hale gelme.

İSMET: Masumluk, günah işlemekten uzak oluş, günaha karşı korunmuş olma, iffet.

İSNAD: Asıl mânâsı bir şeyi başka bir şeye dayandırmak veya yüklemektir. Hadis terimi olarak: «Hadisin metnini rivayet ederken; kimler vâsıtasıyla rivayet edildiğini belirterek kaynağına kadar ulaşmaktır.» Sened anlammda da kullanılır.

İSTILAH: Herhangi bir ilim ve sanata âit olan özel tâbir: Terim.

İSTİDLÂL: Lügat manâsı «yol ve delil aramak»tır. İmam Şafii'ye göre Allah'ın kullarında yarattığı temyiz kabiliyetinden ibâret olan akıl ile yapılan

içtihâddır. İbn-i Sübki ise; nas'ı, icma ve kıyası istisna ederek diğer hüküm çıkarma yollarının çoğunu içine alan bir metot olarak tarif ediyor.

İSTİKRÂ': Cüz'i olaylardan hareket ederek külli bir hükme ulaşma metodu endüksiyon, tümevarım.

İSTİNBÂT: Çözümü istenen bir meseleyi derinlemesine inceleyerek bir hükme varmağa istinbât denir. Lügât manası yerden veya çukurdan su çıkarmak gizli ve örtülü bir şeyi ortaya koymaktır.

Kur'an-ı Kerim'de bu kelime «kapalı düşünmeye muhtaç manâlı bir haber üzerinde düşünerek maksûd olan manâya ulaşmak» mefhumunda kullanılmıştır. (Nisa: IV/83.) Genel manada istinbât, bir hüküm çıkarma metodu manasında kullanılmıştır. Fakat bunun şümûlü kıyastan geniş, ictihaddan ise daha dardır. Zira bu ıstılah, lâfızlardan çıkan manâ ve hükümleri değil «mânânın lâzımı, naziri, söyleyenin murâdı... gibi prensiplerden çıkarılan hükmü ifade etmektedir.

İSTİNTAC: Herhangi bir konuda belli verilere dayanarak bir sonuca varmak, bir netice elde etmeye çalışmak.

İSTİRDAD: Belli bir noktadan başlayarak başlangıca doğru gitmeye çalışmak. İşi aslına götürmeye çabalamak.

İSTİVÂ': Doğrulma, dikilme, bağdaş kurup oturma, birbirine eşit olma, olgunluk çağına erişme, istilâ etme, Allah'a isnad edilince; hükümran olma anlamına gelir.

İTİKADİ HÜKÜMLER: Dini ve islami hükümler ana hatlarıyle üç çeşittir:

1 — **İtikadi hükümler. (Ahkâm-i itikadiyye):** Bunlar inanç konusu olan hususlardır. Allah'a, Sıfatlarına, Meleklerine, Peygamberlerine, Kitaplarına ve Ahiret gününe iman etmek gibi. İtikadi hükümlerin bir kısmında kesin ve açık olan aklî deliller aranır. Allah ve sıfatları konusunda olduğu gibi. Diğerlerinde, akıl nazarında imkânsız olmamak şartıyle Kur'an ve sahih hadislerde haber verilen hususları kabul ve teslim etmek esas alınır. Gayb âlemi, melekler ve ahiret gibi konularda olduğu gibi.

İtikadi hükümler, başka bir bakımdan iki nevidir:

1 — **Kesin olan itikadi hükümler:** Allah'a, Allah'ın birliğine, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine ve Ahiret gününe iman gibi hususlar bu bölüme girer.

Bu nevi itikadi hükümlerin beş temel özelliği vardır:

Birincisi: Kat'iyet ve yakin aranır. Şek ve şüphe burada inkar ve küfür sayılır.

İkincisi: Bu hükümler apaçık âyan ve âşikardır. Müphem, muğlak ve müşkil değildir.

Üçüncüsü: Bu hükümler bir bütündür. Bölünme (tecezzi) kabul etmez, bir küldür. Biri olmazsa öbürleri de mevcut olmaz.

Dördüncüsü: Bu hükümler, ezeli, ebedi ve sâbit hakikatlardır. Nesh, tebeddül, tağayyur ve tehavvül kabul etmez, Peygamberden peygambere, ümmetten ümmete göre değişmezler. Hz. İbrahim ve ümmeti neye iman etmekle mükellef ise Hz. Peygamber ve ümmeti de ona iman etmekle mükelleftir.

Beşincisi: Müslüman olmak için bu hükümlerin kalpte tasdik ve kabul edilmiş şeklinde bulunması şart ve zaruridir. Ameli bir hükme riayet

etmemek küfrü gerektirmez ama bu çeşit bir itikadi hükme sahip olmamak küfrü icabettirir.

2 — **Zanni olan itikadi hükümler**: Bazı itikadi hükümler kat'i ve açık değildir. Onun için bu gibi itikadi hükümlere belli bir biçimde inanma mecburiyeti yoktur. Mesela Maturidi itikadına göre Peygamberlikte erkeklik şart, Eş'ari itikadında şart değildir. Bir müslümanın bu iki şıktan birine inanması itikadına zarar vermez. Eş'arilikle Maturidilik arasındaki, bu nevi itikadi farkların sayısı elliden fazladır.

Kat'i olan itikadi hükümlerin yukarıda geçen beş özelliği, zanni olan itikadi hükümlerde aranmaz.

KADÎM: Başlangıcı bulunmamak. Hiçbir şeye muhtaç olmamak

KELÂM: Asıl manası yaralamak olup sonradan söz anlamında kullanılmıştır. Allah'ın konuşma veya söyleme sıfatı.

KERÂMET: Peygamberine sıkı ve samimi bir şekilde bağlı olan ve Ona titizlikle tabi olan velilerden zuhur eder. Aslında bir velinin kerameti, tabi bulunduğu nebi'nin mucizesidir. Hz. Mevlânâ'nın kerâmetleri Hz. Peygamber'e ait mucizelerdir. Bu gibi harikulâde hadiseler, Nebiye göre mucize, O Nebiye tabi bulunan veliden zuhûruna nispetle de, kerâmet adını alır.

KIYAS: Karşılaştırmak. Fıkıhta: «Hüküm bakımından hakkında nass bulunan bir meselenin hükmünü, bu hükme esas teşkil eden aralarındaki ortak bir illet sebebiyle, hakkında nass bulunmayan meseleye uygulamaktır.»

KUBH: Kötülük, çirkinlik.

LÂ EDRÎ: Bilmiyorum.

MÂFÎHA: İçindekiler, **Maamâfîha**: İçindekilerle beraber.

MA'LUL: İlletli olan, kendisi ile illetlenilen.

MASLAHAT: İyilik yolu, yarar, menfaat, iş. Çoğulu: Masâlih.

MA'SUM: Kusur ve günahtan korunmuş kimse.

MECAZ: Hakikî mânâsında kullanılmayıp bir benzerlik veya ilgiden dolayı başka bir anlamda kullanılan söz.

MEFHÛM: Anlam, kavram. Usûl-i fıkıh'da: «Sözün, sözlük sahasındaki asıl mânasının dışında ifade ettiği anlam.» Mefhum iki kısma ayrılır:

1 — **Mefhûm-i Muvafakat**: Bu, mantık olmayan ve hüküm bakımından mantık olan mânâya uygun düşen anlam. Buna fehvây-ı kelâm da denir.

2 — **Mefhûm-ı Muhâlefet**: Bu da, mantık olmayan ve hüküm bakımından mantık olan mânâya aykırı düşen anlam.

MEKRÛH: Şer'an kesin bir şekilde haram edilmeyen, bununla beraber yapılması hoş görülmeyen şey. Diğer bir tarife göre: İslâm Dininde haram derecesinde şiddetli olmayan yasak.

MELEKÛT: Hükümdarlık, saltanat, padişahlık, melekler ve rûhlar âlemi, âlemi gayb, âlemi batın, seyri melekût, Melekût-i semâ.

MEŞHÛR: Herkesçe bilinen, şöhreti olan. Hadis terimi olarak: «En az üç yoldan rivâyet edilen ve mütevâtir derecesine ulaşamayan hadistir.»

MUALLEL (HADİS): İlleti olan, yani dış görünüşü gayet sağlam olduğu halde sıhhatini bozacak bir illeti taşımış olması hali.

MUKARREB: Yaklaşmış, yakın. Meleki Mukarreb: Cenab-ı Hakka yakınlıkla seçilmiş ve şereflenmiş olan melek, bir hükümdarın özel hizmetinde olup her zaman onun huzuruna çıkabilen zat.

MUN'AKİSE: Tersine dönmüş, birbirine çarpıp geri dönen. Parlak bir şeye vurup oradan ışığı veya resmi ve şekli gelen veya görünen. Ayın dış yüzünden mun'akis olan güneşin ziyası.

MUNZABİTA: Kurala bağlı, sürekli aynı şekilde gelen, değişmeyen.

MUTTARİDE: Sıralı, düzgün, bidüziye giden «Küçük, muttarid, muhteriz damlalar.» Hiç değişmeyen.

MUTTASIL: Bitişik, aralıksız, Usûl-i hadis'de: İsnad bakımından Peygamber a.v.'e ulaşan hadis'dir.

MÜCMEL: Mânası anlaşılamıyacak derecede kapalı ve izâha muhtaç söz, kısa ifade.

MÜCTEHİD: Âyet ve hadislerden hüküm çıkarma ve yeni hukuki ve dini meseleleri halletme kudretine sahip olan âlim.

MÜRTED: İslâm'dan dönen, dinini değiştiren.

MÜSTAHİL: İmkânsız, muhal.

MÜTEŞÂBİH: Birbirine benzeyen. Usûl-i fıkha göre, Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifte geçen ve ne kastedildiği kesin olarak bilinemeyen söz. Çoğulu: Müteşâbihât.

MUCİZE: Lügatte, aciz bırakan manâsına gelen ve tabiat kanunlarının üstünde, fevkalâde ve hârikulâde bir hadisedir. Âdetullah ve sünnetullah denilen tabiat kanunlarının geçerliliğini ve tesirliğini kısa ve geçici bir süre için durduran mucize, mahiyeti icabı «müsbet ilimlerle izah edilemez», bir nitelik taşır. Bu nevi hadiseler akıla ve tabiata hâkim olan kanunlar ile açıklansa, o zaman mucize olmaktan çıkar, tabii bir hadise olur, fevkalâde ve hârikulade bir hadise olma niteliğini kaybederek alâlade bir olay haline gelir.

Mucize inancı determinizmle uyuşmaz. Onun için kelâm âlimleri sürekli olarak determinizm prensibine karşı çıkmışlardır. İslâm inancına göre; Allah, her an her nevi hadiseye hür ve muhtar irâdesiyle müdahale ederek ona yön verdiği, yani kelâmi bir deyimle fâil-i muhtâr olduğu için, determinizm fikri, filozoflar dışında taraftar toplayamamıştır.

MÜHKEM: Sağlam. Terim olarak: söylendiği mânâya açıkça delâlet eden, tevil veya tahsis kabûl etmeyen söz. Çoğulu: Muhkemât.

MUKADDİME: Öncül, kıyasta neticeye ulaştıran önerme (kaziyye) lerden herbiri. Giriş, önsöz. Çoğulu: Mukaddimat.

MÜKALLİD: Başkasına uyan, başkasını taklit eden, taklitçi.

MÜTEVATİR: Yalan üzerinde toptan birleşmeleri akılca imkânsız olan bir topluluğun, aynı şekilde başka bir topluluktan rivayet etmiş olduğu haber veya hadis.

Mütevâtir bir haberin kesin bilgi vermesi için üç şart vardır:

1 — Haberi verenlerin yalan üzerine birleşmeleri ve anlaşmaları aklen ve adeten imkansız olacak.

2 — Verilen haber, bizatihi ve esas olarak imkânsız olmayacak. Aklen mümkün olan hususlarla ilgili olacak.

3 — Verilen haber, his, tecrübe ve müşâhede ile bilinen cinsten olacak. Nazari ve teorik olmayacak, delile ihtiyaç gösteren cinsten bulunmacak. Ayrıca tevatür sayısı her dönemde kesintisiz bir şekilde mevcut olacak. Din, mezhep ve felsefe arasında tartışma konusu olan nazari konularda

tevatür bahis konusu değildir. Mezhep mutaassıplarının, kendi mezheplerinin esasları hakkında ilk müslümanlar arasında icma ve ittifak bulunduğunu, konu ile ilgili olarak nakledilen haberlerin tevatür derecesine ulaştığını iddia etmeleri akıl ve ilim dışı bir inanç ve görüştür.

MÛ'SİRE: Etkin, geçişli, tesir eden. Asıl ile fer'i arasında etkin bir bağın bulunması.

MÜZTARİBE: Izdırabı olan, ızdırap çeken, acı duyan, kederli.

MÜDEBBİR: Tedbirli, herşeyi önceden düşünen.

MÜRECCAH: Diğerinden ziyade beğenilip takdim olunan, tercih olunan.

NAKL (NAKİL): Herhangi bir şeyi bir yerden başka bir yere götürme, taşıma, rivâyet.

NÂKİL: Nakleden, taşıyan, rivâyet eden, râvi.

NASS: Te'vil kabûl etmeyecek şekilde bir hüküm ifade eden âyet veya hadis, dogma, delil, açık ifade, metin. Çoğulu: Nusûs.

NEHY (NEHİY): Dince veya hukukça bir işin kesın olarak yapılmamasını isteme, yasaklama

NESH (NESİH): Değiştirme, hükmünü kaldırma. Şer'i bir hükmün tatbikten kaldırılmış olduğunu bıldirme.

RÂVİ: Rivâyet eden, haber getiren, hadis nakleden.

RUHSAT: Kolaylık, müsaade, usûl-i fıkıhta: kulların özürlerine binaen kendilerine kolaylık olmak üzere, ikinci derecede meşru kılınan şey.

SÂDIK: Doğru, gerçek, güvenilir, emin.

SAHÂBİ: Hz. Peygamber a.v. Efendimiz'i Müslüman olarak görme ve kendileriyle sohbet etme şerefine eren ve İslâm üzere ölen kimse. Çoğulu: Sahâbe ve ashâb.

SAHİH: Doğru, sağlam. Hadis terimi olarak: Âdalet ve zabt şartlarını hâiz olan râvilerin, Peygamber a.v.'e kadar uzanan bir isnadla rivâyet ettikleri hadis'e denir.

SELEF: Eski, geçmiş, önceki. Çoğulu: Eslâf.

SELEF-İ SÂLİH: Dinin emir ve nehiylerine tam olarak uyan geçmiş kimse ve kimseler.

SELEFİYYE: Selef mezhebinde olan kimseler: Allah'ın isim ve sıfatlarını nass'larda vârid olduğu gibi kabûl eden ve bunları te'vil cihetine gitmeyen Müslümanlar.

SENED: Peygamber a.v.'den rivayet edilen hadis metninin takip ettiği yol, râviler silsilesi. Sened, vesika.

SİBÂK: Bir şeyin öncesi, geçmişi, üst tarafı, başlangıcı. Bağ, bağlantı. Takdim etme, ileride bulunma. Önce geçmiş ve vuku bulmuş olan.

SİKA: Güvenilir, emin, mevsuk kimse. Hadis rivayetinde: «Âdâlet ve zabt şartını hâiz olan râvi.» Çoğulu: Sikât.

SİYÂK: İfade şekli ve tarzı, sözün gelişi. Siyak-u Sibak: Sözde baş ve son uygunluğu, tutarlılık.

Çok beğenilen, üstün tutulan, uygun bulunan.

SİYER: Siret'in çoğulu olup gidişât ve insanın tuttuğu mânevi yol demektir. Hz. Peygamber'in yaşayışı, savaşlarındaki tutumları, cihad ve savaş mânâlarında kullanılır.

SÜNNET: Peygamber a.v.'in söz, fiil ve takrirleri. Gelenek.

ŞÂZ: Umûmi kaideye uymayan, kural dışı, münferid: Usûl-i hadiste: «Adalet ve zabt şartlarını hâiz olan bir râvinin, aynı vasfı hâiz diğer râvilerin rivâyetlerine muhalif olarak naklettiği hadis.»

ŞERİ'AT: Doğru yol, ilâhi kanun. Bir kavim veya ümmetin idaresi için ilâhi emir ve nehiylere dayanan kanun: Hukuk.

ŞİA: Taraftar, yardımcı, fırka, şiiler. Hz. Ali ile Muaviye arasında meydana gelen ihtilafta Hz. Ali tarafını tutanlar.

ŞİRK: Allah'a ortak koşma.

ŞÛRÂ: Müzakere yeri, meclis, meşveret, istişare.

TÂBİÎ: Peygamber a.v.'in sahâbileriyle görüşme imkânına ermiş olan ve sahâbilerden hadisi şerif nakleden kimse. Çoğulu: Tâbıın, tâbiûn.

TAHRİC: Lügatte çıkarmak mânâsmadır. Fıkıh istılahında: «Müctehidlerin dayandıkları nass'lara kaide ve esaslara göre şeri hükümleri açıklama işi.»

TAHSİS: Hususileştirme, özelleştirme. Genel bir hüküm ifade eden bir sözü belirli bir hükme mahsus kılma.

TAKRİR: İfade etme, belirtme, aynen kabületme, ikrar.

TAKSİM: Bölme, akarsuların ayrıldığı yer, savak. İş bölümü.

TA'LİL: Bir hükmün sebep ve illetlerini tespit ederek ortaya çıkarma, kıyas, dedüksiyon.

TEFÂUL: Çalışma, gayret gösterme, çabalama.

TEFSİR: Açıklama, bir sözü izah etme. Kur'an-ı Kerim'in sözlerini açıklama ve te'vil etme: yorum.

TEKVİN: Allah'ın zatı ile kâim ezeli bir sıfattır, yaratmak manâsına gelir. Yok olanı, yokluktan varlığa, ma'dûmu ademden vücuda çıkarmak demektir. Bi'l-fiil icat özelliğine sahip olan bir sıfattır. Tekvin ile maksat, mebde-i tekvin, mâ bihi't-tekvin (tekvinin başlama noktası kendisiyle tekvinin meydana geldiği şey)dir. Tekvin, mükevvinle mükevven, yaratanla yaratılan arasındaki taalluk (ve fiilen alakalı olma hali) değildir. Son manâdaki tekvin, izafî bir şey ve nisbi bir manâ olduğu için mahlûktur. Tekvin mebdei ve yaratma prensibi ise, bir eserin varlığında tesirli olan ilahi bir sıfattır. Tekvine, halk-ı icat ve tesir de denir.
Tekvin de, kudret ve irâde gibi aslında câiz ve mümkün olan şeylere taalluk eder .Bizzat Allah'ın kendi misli olan ikinci bir ilah yaratması veya kendi kendini yok etmesi gibi, bi-zatihi ve esas itbariyle imkânsız olan şeylere taalluk etmez, mümkinâta taalluk etmekle, tekvinin taalluku ezeli olmaz, hâdis olur.

TELÂZÜM: Gereklilik, zorunluluk. Birşeyin diğerini gerektirmesi.

TERCİH: Birbirine tam zıt bulunan iki görüşten kuvvetli olanını takdim edip üstün kılarak diğerini terketmek.

TESELSÜL: Zincirleme, zincir gibi uzama. Birbirine bağımlı varoluş. Sonsuza kadar bütün mahlûkatın birbirinden türediği varsayımı.

TEŞBİH: Benzetme, kıyas etme. İlm-i Kelâmda: Allah'ı, maddi ve canlı varlıklara benzetme veya Allah'ı, yaratıklara âit sıfatlarla vasıflandırma anlamında kullanılır.

TEŞRİ': Yasama, kanun koyma.

TEVÂTÜR: Yalan üzere ittifakları aklen mümkün olmayan bir cemâatın rivâyeti.

TEVÂLÜD: Doğma, doğurma. Bir şeyden bir şeyin meydana gelmesi.

TEVESSÜM: Bir nesneyi işaretlerinden iyice anlama. Daha ziyade işin mahiyetini, aslını, astarını tam ortaya koymaktan kaçınarak, ipuçlarını değerlendirmeye kalkmak ve vakıaya aykırı sonuçlar elde etmeye çabalamak.

TEVHİD: Birleme, birleştirme. Allah'ın bir olduğunu söyleme. Lâ ilâhe illâllah: Allah'tan başka ilâh yoktur, sözünü zikretme.

TE'VİL: Bir sözü zâhiri mânâsından başka bir mânâ ile açıklama, tefsir etme.

VÂCİB: Ekseri İslâm hukukçularına göre farz ile vâcip aynı şeydir. Hanefilere göre vâcib, delilinin kuvveti bakımından farza nispetle ikinci derecede gelen dini emir olup şöyle tarif edilebilir: «Şer'an kat'i bir delil ile sâbit olmamakla birlikte, yapılması kuvvetli bir delil ile sâbit olan hüküm.»

VA'D: Söz verme. Allah'ın kullarına va'detmiş olduğu mükâfat.

VAÎD: Korkutma, kötü bir şey va'detme. Kötülük işleyen kullarına Allah'ın va'detmiş olduğu ceza.

VAHDÂNİYYET: Birlik, Allâh'ın birlik sıfatı.

VAHY (VAHİY): İlham. Allah'ın emir ve nehiylerini belli bir melek (Cebrail) vâsıtasıyla peygamberlerine bildirmesi veya ilham etmesi.

VARLIK: İslâm Filozoflarına göre varlıkların tasnifi şöyledir:

1. Vâib ve zarûri varlık: Allah, vâcibü'l-Vücûd.
2. Mümkün varlık: Allah'tan başka her şey. Mümkinât da, önce, a) cevherler ve b) arazlar olmak üzere iki çeşittir. Beş çeşit cevher vardır:
   1. Heyûla: Şekilsiz madde.
   2. Sûret (form): Heyûlanın ve maddenin şekli. Suretsiz heyûla yoktur.
   3. Cisim: Heyûla ile suretin birleşmesi cisimleri ve maddeyi meydana getirir.
   4. Nefs (ruh): Maddi varlıklarda, tasarruf ederek onu sevk ve idare eden bir cevherdir. Bedeni olmayan nefslere 'nüfûs-i mücerrede' denir.
   5. Akıl: Bedende tasarruf etmez ama nasıl tasarruf edileceğini gösterir. Bedeni olmayan akıllara 'ukûl-i mücerrede' denir.

Kelâmda, sonradan olan ve yaratılan varlığa **hâdis** ve **muhdes**, ezeli varlığa **kadim** ve **muhdis** denir. Kadim varlığın bir fâile ve yaratana ihtiyacı yoktur. Hâdisin vardır. Kadim varlık zaman ve mekânın üstündedir, hadisin varlığı, zaman ve mekân içinde bulunur. Yokluk ezeli ve kadim değildir.

Felsefede, var olması imkân dahilinde bulunan varlığa **câiz** ve **mümkün**, zaruri olan varlığa vacib olmaması zaruri olan varlığa **müstahil** (Muhal ve mümteni) adı verilir. Mümkün varlık, var veya yok olması için başkasına muhtaçtır. Varlığı zatından değil, başkasındandır. Vâcib varlık, var olmak için başkasına muhtaç değildir, Lizatihi vardır. Mümkün var olma şansı yok olma şansına eşittir. Onun için mümkün olan bir şey meydana gelirse, behemehal onun bir sebebi vardır. Mümkün olan âlemin bir illeti mevcuttur. Mümkün varlık, varlığını devam ettirebilmek için kendisini var eden illete ve sebebe sürekli olarak muhtaçtır. Bk. Uludağ, Süleyman Kelâm desleri s. 55, 61 (İst. 1969)

VELİ: Bir çocuk veya kadının, gerek ana-babası, gerekse yakınları olsun, işlerine bakan ve bunlardan sorumlu olan kimse.

YAKİNİYÂT: Kesin hükümler ihtiva eden önermelere yakiniyat adı verilir. Bunlar iki nevidir: Bedihiyat, nazariyât.

1. Bedihiyât: Bir hükmün ve kaziyenin doğruluğu, hiç bir delile muhtaç olmadan kabul edilecek kadar akla açık olursa, bu nevi önermelere bedihiyat (apaçıklık, aksiom) adı verilir. «Bütün, parçasından büyüktür»

hükmü gibi. Bu çeşit önermelerin altı çeşidi mevcuttur.

a) **Evveliyât:** Zihnin vasıtasız olarak kabul ettiği önermelerdir. «Bir, ikinin yarısıdır», «toprak ateş değildir», gibi.

b) **Fıtriyât:** Zihnin, ara ve orta bir terim vasıtasıyla doğruluğunu apaçık olarak kabul ettiği önerme ve hükümlerdir. «Dört, çifttir», gibi. Dördün çift olduğunu anlayabilmek için, bu sayının ikiye bölünür nitelikte olup olmadığını, ara ve orta bir terim olarak gözönünde bulundurmak gerekmektedir. Bu çeşit bilgiler, doğuştan insanda var olduğu için bunlara 'fıtriyât' denilmiştir.

c) **Müşahedat:** Duyuların doğrudan doğruya idrâk ettikleri hükümlerdir. Bu idrâk dıştaki beş duyu (havass-ı Zâhire) yolu ile hasıl olursa 'Hissiyât', içteki duyular (havass-ı batına) vasıtasıyla hasıl olursa 'vicdaniyât' adını alır. Batını beş his: müşterek his, vehm, hayal, mutasarrife hâfıza.

Hissiyâta misâl: «Güneş ışık verir, kar soğuktur.»

Vicdaniyata misâl: «Kişinin aç, susuz ve elemli olduğunu bilmesi...»

d) **Hadsiyât:** Gizli ve hızlı, fakat doğru bir kıyasla zihnin süratle neticeye intikal etmesi ve sonucu derhal sezmesidir. Misâl: «Ay ışığını güneşten alır».

e) **Mücerrebât:** Tecrübe ile öğrenilen kesin hükümlerdir. Misâl: «Şarap insanı sarhoş eder».

f) **Mütevatirât:** Akıl için imkânsız görünmemesi şartıyle, yalan üzerine birleşmeleri âdeten imkânsız olan bir topluluğun verdiği haberler de kesinlik ifade eder. Misâl: «Mekke vardır»

İlk iki çeşit bedihiyata, «bedihiyat-ı akliye», ikinci iki çeşit bedihiyata ise «bedihiyat-ı hissiye» denir.

2. **Meşhûrat:** Ya bütün insanlar veya insanların büyük bir kısmı tarafından doğru olarak kabul edilen öncüler ve hükümlerdir. **Herkes tarafından iyi kabul edilen önermeler:** «Adalet iyidir, zulüm kötüdür». **Bir kısım insanlar tarafından muteber sayılan önermeler:** Dini, kavmi ve milli gelenek ve görenekle ilgili olarak söylenen vecizeler.

3. **Müsellemât:** Bir tartışmada hasım durumunda bulunan iki tarafın da doğruluğunu kabul ve teslim ettikleri önermelerdir: «Hz. Muhammed semâya nasıl çıktı?», diye itiraz eden bir Hıristiyana bir Müslümanın «Hz. İsa nasıl çıktıysa öyle», demesi gibi.

Harikulâde haller her iki din mensuplarınca da mümkün ve vaki görülmektedir.

4. **Mukbûlât:** Otorite ve salahiyetli kabul edilen kişilerin sözleri. **Hz. Ali:** «Adalet mülkün temelidir», bana bir harf öğretenin kölesi olurum».

5. **Zanniyât:** Zan ve tahmine dayanan hükümlerdir. Gece dolaşan bir adam için, «Bu hırsızdır», denmesi gibi.

6. **Muhayyelât:** Doğru olmadıkları bilindiği halde sırf neşe vermek veya nefret uyandırmak için söylenen sözler: «İçki akıcı bir yakuttur», «bal iğrenç bir kusmuktur».

Fakat daha ziyade hayalgücüne dayanarak şâir ve ediplerin yaptıkları temsil ve teşbihlere muhayyelât adı verilmektedir.

7. **Vehmiyât:** Kuruntuya dayanan hükümlerdir. Görünen varlıklara bakarak, «her varlık mekânda yer tutar», demek ve Allah'ın da mekânı olduğunu söylemek gibi.

b) **Nazariyat:** Akıl tarafından kesin olarak kabul edilmeleri için bir delile (kıyasa ve istidlâle) ihtiyaç gösteren önermelerdir: «Âlem hâdistir». Bu önermenin doğruluğunu ispat eden kıyas ve delil şudur: Âlem (mütegayir ve) değişkendir (kübrâ, büyük öncül).
Her değişken hâdistir. (Suğra, küçük öncül).
O halde âlem sonradan olmadır. (Netice, davâ, matlub-ı haber).

ZABT: Hatırda tutma, tespit etme, bir râvinin işitmiş olduğu hadisi herhangi bir değişikliğe uğramadan hafızasında tutması ve gerektiği zaman aynen tekrarlayabilmesi.

ZÂHİR: Açıkça ortada olan, görünen. Bir şeyin dış yüzü. Te'vil kabul eden nass. Sözün dış anlamı.

ZÂHİRÎ: Dıştan görünen, ortada olan. Âyet ve hadislerin te'vilini kabul etmeyen ve dış anlamlarına bağlı kalan kimse.

ZAYIF: Arık, güçsüz: Terim olarak: Sahih ve Hasen hadisin niteliklerini taşımıyan hadise denir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 7
İkinci Baskının Önsözü 11
Birinci Baskının Önsözü 23
Giriş 33
MÜSLÜMAN VE GAYRİ MÜSLİM BİLGİNLERE GÖRE GERÇEĞİ ARAŞTIRMANIN BİLİMSEL PROĞRAMI 35
Haberin Tahkiki İçin İslâm Âlimlerince İzlenen Yol 39
İslâm Alimlerinin İddiayı Tahkik İçin Kullandığı Yöntem 42
Birinci Yol: Vahiy 44
Herhangi Sahih ve Açık Bir Nassla Kesin Bilgi İfade Eden Bir Haberin İlişmediği Konular 45
İkinci Yol: Kıyas 48
EVRENİN YAPISINA VE HAYATIN GERÇEKLERİNE DAYALI SAĞLAM BİR AKİDEYE İNSANI MECBUR KILAN ŞEY VE BÖYLE BİR AKİDENİN PRENSİPLERİNE BAĞLILIĞIN GEREKLİLİĞİ 71
İSLÂMIN TEMEL İLKELERİ İÇİNDE AKİDENİN YERİ VE ÖNEMİ 77
İLÂHİYYAT 83
ALLAH AZZE VE CELLE'NİN VARLIĞI 85
Tedricen Büyükten Küçüğe Varma Yolu 87
Müreccah Yok İken Tercihin Bâtıl Olması 87
Teselsül Batıldır 89
Devr Delilinin Butlanı 94
İlliyet Kanunu Ya Da «Ğaiye İlleti» 97
Materyalist Felsefenin Bu Deliller Karşısındaki Durumu 104
Tedrici Olarak Ufaktan Büyüğe Ulaşma Yolu 112
Allah Teâlâ'nın Sıfatları 115
Sıfatı Nefsiye 115
Sıfatı Selbiye 118
Sıfatı Meâni ve Sıfatı Ma'neviye 126
Sıfatların Serdedilişi, Herbirinin Anlamı ve Delili 128
Sıfatı Ma'neviye 137
Bu Sıfatların Mutaallaklarının Açıklanması 137
BU SIFATLARDAN KAYNAKLANAN İTİKADİ HAKİKATLER ... 143
Allah Teâlâ'yı Bu Sıfatların Zıtlarından ve Diğer Noksanlıklardan Tenzih Etmek 143
Allah Teâlâ'nın Fiillerinde İlleti Ğaiyeyi Nefyetmek 149
Allah'ın Üzerinde Zorunlu Yapması Gereken Bir Şey Yoktur. Eşyadaki Husün ve Kubuh İtibaridir 156
Allah'ın İradesi Karşısında İnsan İradesinin Rolü 161
Kaza ve Kaderin Anlamları ve Onlara İman Etmenin Gereği ... 166
Kaza ve Kaderin Tarifi 166
RU'YETULLAH 177
NÜBÜVVÂT 185
Giriş 187
Nübuvvat ve Risâletin Tetkik ve Tanımları 191
Vahiy Gerçeği 194
PEYGAMBERLER VE ONLARA İMAN ETMENİ KEYFİYETİ 203
PEYGAMBERLERİN ZARURİ SIFATLARI 209
Birinci Sıfat 209
İkinci Sıfat 210
Üçüncü Sıfat 210
Dördüncü Sıfat 211
Resûlullah'ın Evlilikleri ve Zeynep Binti Cahş ile Evliliği 212
MUCİZELERE İNANMANIN ZARÛRETİ ve ONLARA KARŞI İL-

MİN TUTUMU 221
Mucizeye İnanmanın Hükmü ... 222
Efendimiz Hz. Muhammed'in a.v. Mucizeleri 222
Allah'ın c.c. Peygamberini Desteklediği İlk Mucize Kur'an Mucizesidir 222
Diğer Mucizeleri 227
Mucize Kavramı Üzerinde Tehlikeli Rol Oynayan Belirgin Tarihi Olaylara Bir Öz Bakış 229
Bilimin Ölçülerine Göre Mucize ... 235
Kur'an ve Din Ölçülerinde Mucize 240
PEYGAMBERLİK KESBİ DEĞİLDİR 243
İMAN VE İSLAM ARASINDAKİ FARK 245
KEVNİYYAT 247
GİRİŞ 249
İNSAN 251
İnsan Mahlûkatın En Şereflisi, En Faziletlisidir 251
İnsan Topraktan Yaratılmıştır, İnsanlığın İlki Adem a.v.'den Çoğalıp Gelmiştir 255
İnsan En Mükemmel Biçimde (Ahsen-i Takvim Üzere) Yaratılmıştır 256
Tekâmül Nazariyesinin Yaratılış Hakikati Karşısındaki Durumu ... 258
Lâmarksizm 260
Lâmarksizmin Tenkidi 260
Darwinizm 262
Darwinizmin Tenkidi 264
Yeni Darwinizm 268
Yeni Darwinciliğin Tenkidi 269
Son Sözler 270
MELEKLER 275
Varlıkları 275
Sıfatları 276
Görevleri 278
CİNLER 281
KÂİNATTAKİ SEBEBİYET KANUNU 289
Kâinattaki Sebebiyet Kanununun Aydınlatılması ve Tahlili 289
Sebebiyet Kanunu ile Bütün Âlemin Mümkinât Kısmından Olduğu Şeklinde Bildiğimiz Şey Nasıl Uyuşacaktır 290
Kâinatın Sebebiyet Kanununa Tabi Olmasının Hikmeti 293
Bunlara Göre Müslümanın İnanmak Zorunda Olduğu Şeyler ... 296
GAYBİYYAT 303
GAYBİYYATTAN MAKSAT NEDİR? 305
Gaybiyyatı Anlama ve İnanmada Bilimsel Yöntem Nasıl Uygulanacaktır 306
ÖLÜMLE İLGİLİ HAKİKATLER ... 311
Ölüm Meleği ve Ruhu Kabzetmesi 312
Kabir Suâli 313
Kabir Azabı ve Kabir Nimetleri 316
Tenâsüh Düşüncesinin İptali ... 319
KIYAMET ALÂMETLERİ 323
Deccâl'in Zuhûru 324
Meryem'in Oğlu İsâ'nın Yeryüzüne İnişi 330
Ye'cüc ve Me'cüc'un Zuhûru ... 341
Dâbbetû'l-Arz'ın Zuhûru 343
Güneşin Batıdan Doğuşu 344
KIYAMET GÜNÜ VE OLAYLARI 347
Kıyamet Nasıl Kopacak, Hayat Nasıl Yok Olacaktır? 348
Kıyametin Kopuş Delilleri 349
Bedenler Nasıl Haşredilecek ve Ruhları Tekrar Nasıl Kendilerine İâde Edilecektir? 354
Hesaba Çekilme 357
Duruşma Yerinin Korkunçluğu ve Olayları 359
Terazi ve Tartı 361
Sırat Üzerinden Geçiş 363
Şefâat ve Havz-ı Kevser 366
Cennet-Cehennem ve Onlara Giriş 369
ALLAH'TAN BAŞKASINA HAKİMİYET HAKKI YOKTUR 379
İnsanın Görevi 381
Yalan Bir Mazeret 383
Yalan Söyleyen Tarihten Bir Örnek 384
TERİMLER SÖZLÜĞÜ 391
İÇİNDEKİLER 405

Diğer Eserlerimiz

1 — **İSLÂM DİNİ ve İLMİHALİ** : İsmail Kaya
İlâveli ikinci baskısı hazırlanıyor
2 — **KORE'DE İSLÂMİYET** : İbrahim Eminoğlu
3 — **İCTİHAD ve MÜCTEHİDLER** : Ahmed İzzeddin el-Beyanunî
4 — **KUR'AN EN BÜYÜK MUCİZE** : Ahmed Deedat - Edip Yüksel
5 — **FIKH-I EKBER ŞERHİ** : İsmail Kaya
6 — **YUSUF'UN 40. EMRİ** : Edip Yüksel
7 — **GARİPLERİN SEDASI** : Kul Sadi
8 — **ZEYNEB GAZALİ/Zindan Hatıraları**
9 — **MAKALELER** : Sadreddin Yüksel
10 — **BÜRDE KASİDESİ** : Ka'b Bin Zübeyr: İsmail Kaya

M. SAİD RAMAZAN EL-BÛTİ'NİN YAZDIĞI VE TÜRKÇE OLARAK YAYINLADIĞIMIZ DİĞER ESERLER :

GÜNDEMDEKİ KONULAR

1 — **İSLAM'A DÂVET METODU** 2. Baskı
2 — **GENÇLİĞİN SORUNLARI** 2. Baskı
3 — **MÜSLÜMANLARIN GERİLEMESİNDEN KİMLER SORUMLUDUR** (Bitti)
4 — **Müslümanların Hayatını En Çok Etkileyen Tehlike GİZLİ GÜNAH**
5 — **ALLAH'A İNANAN KIZLARA**